

नागेन्द्रगच्छीय-श्रीमदुदयप्रभसूरिविरचितं
'संघपतिचरित' अपरनामकं
धर्माभ्युदयमहाकाव्यम्

● सम्पादकः ●

दिवंगत-मुनिमतल्लिक-श्रीचतुरविजयजीमहाराजः
तथा तदीयशिष्याग्रणी
जैनागमवाचनाविनिश्चायक-विद्वद्वल्लभ-
मुनिपुङ्गवश्रीपुण्यविजयजीमहाराजः

● नवीनसंस्करणसम्पादिका ●

परमपूज्यव्याख्यानवाचस्पतिआचार्यभगवन्तश्रीमद्विजय-
रामचन्द्रसूरीश्वराणां साम्राज्यवर्ती
परमपूज्यप्रवर्तिनी श्रीरोहिताश्रीजीमहाराजस्य शिष्यरत्ना च
साध्वी चन्दनबालाश्री

● पूर्वप्रकाशकः ●

सिंधी जैनशास्त्र शिक्षापीठ
भारतीय विद्याभवन-बम्बई

● नवीनसंस्करणप्रकाशकः ●

भद्रंकर प्रकाशन
अहमदाबाद

ग्रन्थनाम	: धर्माभ्युदयमहाकाव्यम्
ग्रन्थकार	: नागेन्द्रगच्छीय-श्रीमदुदयप्रभसूरिमहाराजः
सम्पादक	: मुनिमतल्लिक-श्रीचतुरविजयजीमहाराजः तथा मुनिपुङ्गव-श्रीपुण्यविजयजीमहाराजः
नवीनसंस्करणसम्पादिका	: साध्वी चन्दनबालाश्री
पूर्वप्रकाशक	: सिंघी जैनशास्त्र विद्यापीठ-भारतीय विद्याभवन-बम्बई
नवीनसंस्करणप्रकाशक	: भद्रंकर प्रकाशन-अहमदाबाद
पूर्वसंस्करण	: वि.सं. २००५, इ.स. १९४९
नवीनसंस्करण	: वि.सं. २०६६, इ.स. २०१०
मूल्य	: रु. ३००-००
पत्र	: ५६+४४४
©	: BHADRANKAR PRAKASHAN, 2010

❀ प्राप्तिस्थान ❀

अहमदाबाद	: भद्रंकर प्रकाशन ४९/१, महालक्ष्मी सोसायटी, शाहीबाग, अहमदाबाद-३८०००४ फोन : ०७९-२२८६०७८५
अहमदाबाद	: सरस्वती पुस्तक भंडार हाथीखाना, रतनपोल, अहमदाबाद-३८०००१ फोन : ०७९-२५३५६६९२
अक्षरांकन	: विरति ग्राफिक्स, अहमदाबाद फोन : ०७९-२२६८४०३२
मुद्रक	: तेजस प्रिन्टर्स, अहमदाबाद फोन : ०७९-२२१७२२७१ (मो.) ९८२५३ ४७६२०

વર્તમાનકાલીન સંશોધન-સમ્પાદન યુગના
આદ્યપ્રવર્તક આગમપ્રભાવક શ્રુતશીલવારિધિ
મુનિપુઙ્ગવ શ્રીપુણ્યવિજયજીમહારાજની
પુણ્યસ્મૃતિને સાદર અર્પણ !!

આગમપ્રભાકર મુનિરાજશ્રીપુણ્યવિજયજી એટલે !!

પૂ. પ્રવર્તકશ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન
પૂ. ચતુરવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન આગમપ્રભાકર
પૂ.મુ.શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ !!

પાટણ, લિંબડી, જેસલમેર આદિ અનેક જ્ઞાનભંડારમાં
રહેલ હસ્તલિખિત તાડપત્રીય કાગળની પ્રતોને
સુવ્યવસ્થિત કરી અનુસંધાનકર્તા !!

આગમગ્રંથ, સાહિત્યગ્રંથ, કાવ્યગ્રંથ, ચરિત્રગ્રંથ આદિ
સેંકડો ગ્રંથોના સંશોધક-સંપાદક !!

નિરાડંબર સરલતા, સહજ ઉદારતા, સહિષ્ણુતા, સમતા,
કૃતજ્ઞતા, પરોપકારિતા આદિ ઉચ્ચગુણોના સ્વામી !!
સભાષ્યવિવૃત્તિસમવેત 'બૃહત્કલ્પસૂત્ર', તથા 'વિસુદેવહિણ્ડી'
આદિ અનેક ગ્રંથસંશોધક-સંપાદક !!

આપના પૂજ્યગુરુમહારાજ તથા આપશ્રી દ્વારા સંપાદિત આ
'ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યમ્' ગ્રંથનું
નવીનસંસ્કરણસુમન આપને અર્પણ કરી ધન્યતા અનુભવું છું.
સાધ્વી ચન્દનબાલાશ્રી

નવીનસંસ્કરણપ્રેરકઃ
પ.પૂ. પંન્યાસ શ્રીવજ્રસેનવિજયજીમહારાજઃ
પ.પૂ. ગણિવર્ય શ્રીનયભદ્રવિજયજીમહારાજઃ

નવીનસંસ્કરણસમ્પાદિકા
સાધ્વી ચન્દનબાલાશ્રી

“પુણ્યમૂર્તિઃ પુણ્યચેતાઃ પુણ્યશ્રી પુણ્યવાઙ્ મહાઃ ।
પુણ્યકર્મા પુણ્યશર્મા શ્રીપુણ્યવિજયો મુનિઃ” ॥

આપના દ્વારા સંપાદિત પ્રસ્તુત ગ્રંથ ધર્માભ્યુદયકાવ્યનું
નવીનસંસ્કરણસુમન આપને સમર્પિત કરી આપની પાસે
એવા આશિષની યાચના કરીએ કે આપની જેમ મારું
પણ સમગ્ર જીવન શ્રુતોપાસનામાં વીતે અને નિર્મળ
અધ્યવસાયોમાં લીન રહેવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડે ! !

— સાધ્વી ચંદનબાલાશ્રી

શ્રુતભક્તિ-અનુમોદના

— લાભાર્થી —

પરમપૂજ્ય, પરમોપકારી, સુવિશાલગચ્છાધિપતિ,
વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ પૂજ્યપાદ આચાર્યભગવંતશ્રીમદ્વિજય
રામચંદ્રસૂરીશ્વરજીમહારાજસાહેબના શિષ્યરત્ન અધ્યાત્મયોગી
પૂજ્યપાદ પંન્યાસપ્રવર શ્રીભદ્રંકરવિજયજીમહારાજસાહેબના
શિષ્યરત્ન હાલારદેશે સદ્ધર્મરક્ષક પૂજ્યપાદ આચાર્યભગવંત
શ્રીમદ્વિજય કુંદકુંદસૂરીશ્વરજીમહારાજસાહેબના શિષ્યરત્ન
વર્ધમાનતપોનિધિ ૧૦૦+૬૯ ઓળીના આરાધક પૂજ્યપાદ
ગણિવર્ય શ્રીનયભદ્રવિજયજીમહારાજસાહેબના સદુપદેશથી

શ્રી નવાડીસા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ જૈનસંઘ
અન્તર્ગત હાઈવે શ્રાવિકા ઉપાશ્રયના બહેનોની
જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

આ ગ્રંથ પ્રકાશનનો જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી સંપૂર્ણ લાભ લીધેલ છે.

આપે કરેલી શ્રુતભક્તિની હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ
અને ભવિષ્યમાં પણ આપ ઉત્તરોત્તર ઉત્તમકક્ષાની શ્રુતભક્તિ
કરતાં રહો એવી શુભેચ્છા પાઠવીએ છીએ.

લિ. ભદ્રંકર પ્રકાશન

संघमाहात्म्यम्

व्याप्ताशेषहरिच्चतुर्मुखतया तन्वन्दीनां स्थितिं,
स स्तुत्यः पुरुषोत्तमैकवसतिः श्रीसङ्घरत्नाकरः ।
यं संसेव्य घनाघना इव जिना धारालधर्मामृतै-
र्विश्वाश्वासनहेतवः कति न तेऽभूवन् भविष्यन्ति वा ? ॥

वस्तुपालमाहात्म्यम्

गुर्वाशीर्वचसां फलं निरवधि श्रीसिद्धिसिद्धौषधिः,
कीर्तिस्फूर्तिसुधासुधांशुरुदयदीप्रप्रभाभास्करः ।
मूर्तः पुण्यसमुच्चयो विजयते कोऽप्येष सङ्घाधिपः,
शङ्के यस्य विभात्यखण्डविभुतापाखण्डमाखण्डलः ॥

प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम्

सङ्घपतिचरितमेतत् , कृतिनः कर्णावतंसतां नयत ।
श्रीवस्तुपालधर्माभ्युदयमहोमहितमाहात्म्यम् ॥

[सर्ग-१/श्लोक १५-१६-१७]

પ્રકાશકીય

‘ધર્માભ્યુદય’નામની આ કૃતિનું બીજું નામ સંઘપતિચરિત્ર છે. આ કૃતિમાં ૧૫ સર્ગ છે અને આ કૃતિનું પરિમાણ ૫૨૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે. આ કથાકાવ્યમાં મહામાત્ય વસ્તુપાલે કાઢેલી સંઘયાત્રાને નિમિત્ત બનાવી ધર્મના અભ્યુદયને દર્શાવનારી અનેક ધાર્મિકકથાઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

આ ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’નું સંપાદન-પ્રકાશન કાર્ય વિદ્વદ્વરેણ્ય, મુનિમતતિલ્લક શ્રીપુણ્યવિજયજીમહારાજ તથા એમના શિષ્યવત્સલગુરુવર્ય શ્રીચતુરવિજયજીમહારાજે પ્રારંભ્યું હતું અને ભાવનગરની શ્રીજૈનઆત્માનંદસભા દ્વારા પ્રકાશિત જૈન આત્માનંદ ગ્રંથરત્નમાલાના એક મણકા તરીકે એને પ્રકટ કરવાની યોજના વિચારી હતી, પરંતુ પાછળથી આ ગ્રંથને તેમણે સિંઘી જૈન ગ્રંથમાલાને સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય કરેલ હતો. દૈવના દુર્વિલાસથી ગ્રંથનું મુદ્રણ કાર્ય સંપૂર્ણ થયા પહેલાં જ પૂજ્યપાદ ચતુરવિજયજીમહારાજનો સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો ત્યારપછી પોતાના પરમગુરુના વિરહથી વ્યાકુળ થયેલા ચિત્તને કાળક્રમે પ્રાપ્ત થયેલી થોડીક સ્વસ્થતા પછી મુનિવર શ્રીપુણ્યવિજયજીમહારાજે આનું કાર્ય આગળ ચલાવ્યું અને યથાવકાશ પૂર્ણ કર્યું. આ રીતે અહર્નિશ એ જ્ઞાનોપાસક અનન્ય ગુરુ-શિષ્યની સુપ્રસાદીરૂપે આ ગ્રંથમણિ સિંઘી જૈનગ્રંથમાલાના ચોથા ક્રમાંકરૂપે સિંઘી જૈનશાસ્ત્ર શિક્ષાપીઠ - ભારતીયવિદ્યાભવન-મુંબઈથી વિ.સં. ૨૦૦૫, ઈ.સ. ૧૯૪૯માં પ્રકાશિત થયેલ.

આ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિ જીર્ણ થવા આવેલ હોવાથી અને અપ્રાપ્ય હોવાથી અમારા પરમોપકારી પરમપૂજ્યઆચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્ર-ભદ્રંકર-કુંદકુંદસૂરીશ્વરજી-મહારાજના શિષ્યરત્ન પરમપૂજ્ય પંન્યાસપ્રવર શ્રીવજ્રસેનવિજયજીમહારાજે આ ધર્માભ્યુદય-મહાકાવ્યનું નવીનસંસ્કરણ તૈયાર કરવા માટે પરમપૂજ્ય, વ્યાખ્યાનવાયસ્પતિ રામચંદ્ર-સૂરીશ્વરજીમહારાજના સામ્રાજ્યવર્તી તથા પરમપૂજ્ય, સમતામૂર્તિ પ્રવર્તિની સાધ્વી

શ્રીરોહિતાશ્રીજીમહારાજના શિષ્યરત્ના શ્રુતોપાસિકા સાધ્વી શ્રીચંદનબાલાશ્રીને પ્રેરણા કરી અને પૂજ્ય પંન્યાસજીમહારાજની શુભપ્રેરણાને ઝીલીને સાધ્વી શ્રીચંદનબાલાશ્રીએ આ ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યનું નવીન સંસ્કરણ સંપાદિત કરેલ છે અને અમારી સંસ્થાને આ ગ્રંથ પ્રકાશિત કરવાનો લાભ મળ્યો છે તે અમારા માટે અતિ આનંદનો વિષય બનેલ છે.

પ્રસ્તુત ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’ ગ્રંથને પ્રકાશિત કરવા માટે પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજીમહારાજના સામ્રાજ્યવર્તી પરમપૂજ્ય હાલારદેશે સદ્ધર્મરક્ષક, આચાર્યભગવંત શ્રીમદ્વિજય કુંદકુંદસૂરીશ્વરજીમહારાજના શિષ્યરત્ન વર્દ્ધમાન તપોનિધિ, પરમપૂજ્ય ગણિવર્ય શ્રીનયભદ્રવિજયજીમહારાજે શ્રી નવાડીસા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ જૈનસંઘ અન્તર્ગત હાઈવે શ્રાવિકા ઉપાશ્રયમાં આરાધના કરતાં બહેનોને પ્રેરણા કરતાં આ ગ્રંથના પ્રકાશન કાર્ય માટે જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી સંપૂર્ણ લાભ લેવામાં આવ્યો છે, તે બદલ અમે પૂજ્ય ગણિવર્યશ્રીનો તથા નવાડીસા હાઈવે શ્રાવિકાસંઘની બહેનોનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

અમે આ ગ્રંથપ્રકાશનના સોનેરી અવસરે ગ્રંથકાર પૂજ્યઆચાર્યભગવંતશ્રીનો, પ્રથમાવૃત્તિ પ્રકાશિત કરનાર શ્રીસિંઘી જૈનશાસ્ત્ર શિક્ષાપીઠનો, પ્રથમાવૃત્તિના સંપાદકશ્રીનો તથા શ્રીકોબાકૈલાસસાગરજ્ઞાનભંડારમાંથી અમને આ ગ્રંથની મુદ્રિત પ્રથમાવૃત્તિ પ્રાપ્ત થઈ તેઓશ્રીનો તથા નવીનસંસ્કરણના સંપાદિકા સાધ્વીશ્રીનો કૃતજ્ઞભાવે ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

અક્ષરમુદ્રાંકન કાર્ય માટે વિરતિ ગ્રાફિક્સવાળા અખિલેશ મિશ્રાએ સુંદર કાર્ય કરી આપેલ છે અને પ્રીન્ટીંગના કામ માટે તેજસ પ્રીન્ટર્સવાળા તેજસભાઈએ ખંતપૂર્વક સુંદર કાર્ય કરી આપેલ છે. તે બદલ તેમનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

પ્રાંતે આવા ઉત્તમ ઉપદેશાત્મકગ્રંથના વાંચન મનન અને નિદિધ્યાસન દ્વારા આત્માને જાગૃત કરીને પરમપદને પામનારા બનીએ !!

— ભદ્રંકર પ્રકાશન

ઉત્તમના ગુણ ગાવતાં ગુણ આવે નિજ અંગ !!

આ મહાકાવ્ય તેના નામ અનુસાર સંઘાપતિઓનાં કર્તવ્યને લગતાં ચરિત્રો રજૂ કરે છે, તેથી સમાજ-સંઘના માનસ ઉપર ધર્માભ્યુદયની છાપ પડે છે. તેની બીજી વિશેષતા તેમાંથી વસ્તુપાલચરિત્રની સહેજ ઝાંખી થવા ઉપરાંત સંઘપતિ વસ્તુપાળે કરેલ શત્રુંજયતીર્થની મહાયાત્રાનું વ્યવસ્થિત વર્ણન છે.

ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય ગ્રંથની રચના સંસ્કૃતભાષામાં થયેલ છે. આ કાવ્યમાં કુલ પંદર સર્ગ અને ૫૨૦૦ શ્લોકો છે. આ ગ્રંથની રચના મહાકાવ્યની પદ્ધતિએ કરવામાં આવેલ છે આ મહાકાવ્યનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ ઇતિહાસલક્ષી છે તેમાં વસ્તુપાળના વંશનું વર્ણન, વસ્તુપાળના કુલગુરુઓનો પરિચય, વસ્તુપાળે કરેલ સંઘયાત્રાનું વર્ણન, વસ્તુપાળના ગુરુ પ.પૂ.વિજયસેનસૂરિમહારાજ નાગેન્દ્રગચ્છમાં થયેલ, તે પૂર્વાચાર્યોની રસિક હકીકતનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. બાકીના તેર સર્ગોમાં પુણ્યપવિત્ર મહાપુરુષોનાં પૌરાણિક વર્ણનો છે.

વસ્તુપાળ માટે કવિ સોમેશ્વર, આબુપ્રશસ્તિમાં લખે છે કે :-

“અન્વયેન વિનયેન વિદ્યાયા વિક્રમેણ સુકૃતક્રમેણ ચ ।

ક્વાપિ કોઽપિ ન પુમાનુમૈતિ મે વસ્તુપાલસદૃશો દૃશોઃ પથિ ॥

—સોમેશ્વરકૃત આબુપ્રશસ્તિ સં૦ ૧૨૮૭

“વંશ, વિનય, વિદ્યા, વિક્રમ અને સુકૃત - એ ક્રમમાં વસ્તુપાલ સમાન અન્ય કોઈ પુરુષ ક્યાંય પણ મારી દૃષ્ટિએ આવતો નથી.”

મહામાત્ય વસ્તુપાલ અને તેજપાલ આ બે વણિગ્ બંધુઓ પોતાના સદ્ગુણો અને સુકૃત્યોથી જે કીર્તિ મેળવી ગયા, તેવી કીર્તિ મેળવનારા પુરુષો ભારતના ઐતિહાસિક મધ્યકાળમાં ઘણાં થોડા થયા છે.

વસ્તુપાળને ‘જિનવર’ સિવાય અન્ય દેવ હતા નહીં. પ.પૂ.આચાર્ય ‘હરિભદ્રસૂરિ’- મહારાજ સિવાય અન્ય સત્ય ગુરુ હતા નહીં. ‘સિદ્ધરાજ’ સિવાય અન્ય કોઈ તેનો માલિક હતો નહીં. આ ત્રણ નિયમ તેણે બરાબર હૃદયમાં ધારી પોતાની કીર્તિ વધારી હતી. દુર્મત્રીથી થયેલ દાવાનલથી વિહ્વળ પૃથ્વીમાં તે ગુર્જરધરાધીશ સિદ્ધરાજની સભાના વિશ્વાસભાજન થયેલાની કીર્તિ ચંદન સમાન પ્રસરી હતી. આ વાત વસ્તુપાળ પોતે જ પોતાના નરનારાયણાનંદ કાવ્યના સોળમા સર્ગમાં ૧૪-૧૫ શ્લોકમાં કહે છે :-

“દેવ: પરં જિનવરો હરિભદ્રસૂરિ:, સત્યં ગુરુ: પરિવૃદ્ધ: ખલુ સિદ્ધરાજ: ।
 ધીમાનેન નિયતં નિયમત્રયેણ, કીર્તિ વ્યધાત્રિપથગામિવ ય: પવિત્રા ॥
 પૂસ્ફુર્જ ગૂર્જરધરાધવસિદ્ધરાજરાજત્સભાજનસભાજનભાજનસ્ય ।
 દુર્મન્ત્રિમન્ત્રિતદવાનલવિહ્વલાયાં શ્રીઘ્ણમણ્ડનનિભા ભુવિ યસ્ય કીર્તિ:” ॥

આ ગ્રંથમાં તીર્થયાત્રાવિધિવર્ણન, ઋષભસ્વામીનું વર્ણન, ભરત-બાહુબલીનું વર્ણન, શત્રુંજયતીર્થોત્પત્તિ, શત્રુંજયમાહાત્મ્યવર્ણન, જંબૂસ્વામીચરિતવર્ણન, તપપ્રભાવનાવર્ણન ઉપર યુગબાહુનું ચરિત્ર, નેમિનાથપ્રભુના ભવોનું વર્ણન, વસુદેવયાત્રાવર્ણન, કૃષ્ણરાજ્ય-વર્ણન, હરિવિજય, વસ્તુપાલની સંઘયાત્રાનું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે.

પ્રસ્તુત ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય ગ્રંથના રચયિતા નાગેન્દ્રગચ્છના શ્રીમદ્ ઉદયપ્રભસૂરિ-મહારાજ છે. આ ગ્રંથનું તાડપત્રીય પ્રતો ઉપરથી સંશોધન-સંપાદન કાર્ય મુનિમતલ્લિક શ્રીચતુરવિજયજીમહારાજ અને જૈનાગમવાચનાવિનિશ્ચાયક મુનિપુંગવ શ્રીપુણ્યવિજયજી-મહારાજે કરેલ છે અને સંઘપતિચરિત’ અપરનામક ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય તરીકે સિંધી જૈનગ્રંથમાલાના ચોથા ક્રમાંક તરીકે આ ગ્રંથ સિંધી જૈન શાસ્ત્ર શિક્ષાપીઠથી પ્રકાશિત થયેલ હતો, આ ગ્રંથની પ્રથમાવૃત્તિ અપ્રાપ્ય હોવાથી આ ગ્રંથનું પુનઃ નવીનસંસ્કરણ તૈયાર થાય તો આવા ઉત્તમ મહાપુરુષોના ચરિત્રોને વાંચવાનો લાભ અનેકોને પ્રાપ્ત થાય તેથી શ્રુતોપાસિકા સાધ્વી ચંદનબાલાશ્રીને મારી આ ભાવના જણાવી અને મારી શુભભાવનાને ઝીલીને આ ગ્રંથના નવીનસંસ્કરણનું સંપાદન કાર્ય સાધ્વી ચંદનબાલાશ્રીએ કરેલ છે અને આ ગ્રંથ ભદ્રંકરપ્રકાશનથી પ્રકાશિત થયેલ છે તે મારા માટે ખૂબ ખૂબ આનંદનો વિષય બનેલ છે.

પ્રસ્તુતગ્રંથના પ્રકાશનકાર્ય માટે મારા લઘુગુરુબ્રાતા વર્ધમાનતપોનિધિ ગણિવર્ચ શ્રીનયભદ્રવિજયજીએ શ્રી નવાડીસા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ જૈનસંઘ અન્તર્ગત હાઈવે શ્રાવિકાસંઘની બહેનોને પ્રેરણા કરી અને તેમની પ્રેરણાને ઝીલીને નવાડીસા હાઈવે શ્રાવિકાસંઘની બહેનોએ જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી આ ગ્રંથપ્રકાશનનો સંપૂર્ણ આર્થિક લાભ લીધેલ છે તે શ્રીસંઘની બહેનોની શ્રુત પ્રત્યેની પરમોચ્ચ ભક્તિ સૂચવે છે.

પ્રાંતે અંતરની એક જ શુભભાવના વ્યક્ત કરું છું કે પૂર્વના આવા ઉત્તમ મહાપુરુષોના ચરિત્રો વાંચવાથી, તેમના ગુણગાન કરવાથી આપણા જીવનમાં પણ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ગુણબીજાધાન દ્વારા સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયીને આરાધી સાધી અંતરાત્માને શુભ-શુદ્ધ ભાવોથી ભાવિત કરીને રાગ-દ્વેષનો ક્ષય કરીને પરમાત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે પુરુષાર્થ કરીએ અને પરમાત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરીને હું અને સૌ કોઈ લઘુકર્મી જીવો શુદ્ધસ્વરૂપરૂપ સિદ્ધસસ્વરૂપના ભોક્તા બનીએ એ જ શુભકામના !!

— પંન્યાસ વજ્રસેનવિજય

ધર્માભ્યુદય-પ્રાસ્તાવિક

પ્રસ્તુત ‘ધર્માભ્યુદય’ અપર નામ ‘સંઘપતિચરિત’ મહાકાવ્યનું સંપાદન-પ્રકાશન કાર્ય ૧૨-૧૩ વર્ષ પહેલાં, વિદ્વદ્ગેણ્ય મુનિમતલ્લિક શ્રીપુણ્યવિજયજી તથા એમના સ્વર્ગવાસી શિષ્યવત્સલ ગુરુવર્ય શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજે પ્રારંભ્યું હતું અને ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનન્દ સાભા દ્વારા પ્રકાશિત ‘જૈન આત્માનન્દ-ગ્રન્થ-રત્નમાલા’ના એક મળકા તરીકે એને પ્રકટ કરવાની યોજના વિચારી હતી. પરંતુ ‘સિંઘી જૈન ગ્રન્થમાલા’ના ગુમ્ફનકાર્યમાં તેમની સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ ભરેલી સ્મૃતિના નિદર્શકરૂપે તેમણે પાછળથી એ ગ્રન્થને, પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાલાને સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય કરી, તેના દ્વારા મારા પ્રત્યેનો પોતાનો પરમસ્નેહાત્મક વાત્સલ્યભાવ પ્રદર્શિત કરવાનો મનોભાવ પ્રકટ કર્યો. પરંતુ દૈવના દુર્વિલાસથી, ગ્રન્થનું મુદ્રણ કાર્ય સંપૂર્ણ થયાં પહેલાં જ, પૂજ્યપાદ શ્રીચતુરવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી કેટલાક સમય સુધી આનું કાર્ય અટકી પડ્યું. પોતાના પરમ ગુરુના વિરહથી વ્યાકુલ થઈને ચિત્તને કાલક્રમે પ્રાપ્ત થઈને થોડીક સ્વસ્થતા પછી, મુનિવર શ્રીપુણ્યવિજયજીએ એનું કાર્ય શનૈઃ શનૈઃ આગળ ચલાવ્યું અને યથાવકાશ પૂર્ણ કર્યું. આ રીતે અર્હર્નિશ જ્ઞાનોપાસક એ અનન્ય ગુરુ-શિષ્યની સુપ્રસાદીરૂપે, હવે આ ગ્રન્થમણિ જ્ઞાનાભિલાષી જનોના કરમકમલમાં ઉપસ્થિત કરતાં મને પરમ આનન્દ અને ઉલ્લાસ થાય છે.

૧. ગ્રન્થનું નામકરણ

આ મહાકાવ્યની રચના નાગેન્દ્રગચ્છના આચાર્ય ઉદયપ્રભસૂરિયે, પોતાના પરમભક્ત, શ્રાવકશ્રેષ્ઠ, ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ગૂર્જરમહામાત્ય વસ્તુપાલે કરેલા ધર્મના ‘અભ્યુદય’ કાર્યને ઉદ્દેશીને કરી છે તેથી એનું મુખ્ય નામ ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’ એવું રાખવામાં આવ્યું છે. વસ્તુપાલે, શત્રુંજય અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા માટે જે ભવ્ય સંઘો કાઢ્યા હતા અને તે સંઘોના સંઘપતિરૂપે તેણે એ તીર્થયાત્રાઓ દરમ્યાન જે ઉદાર દ્રવ્યવ્યય કર્યો હતો તેને લક્ષીને એનું બીજું નામ ‘સંઘપતિચરિત’ એવું પણ આપવામાં આવ્યું છે.

આ ગ્રન્થનો વિસ્તૃત પરિચય આપતો એક અભ્યાસપૂર્ણ લેખ, પાટણનિવાસી વિદ્વાન્ લેખક શ્રીકનૈયાલાલ ભાઈશંકર દવેએ લખ્યો છે જે ‘ભારતીય વિદ્યા’ નામક સંશોધન વિષયક પત્રિકાના, પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાલાના સંસ્થાપક સ્વ. બાબૂ શ્રી બહાદુરસિંહજી સિંઘીની પુણ્યસ્મૃતિ નિમિત્તે, મ્હેં પ્રકટ કરેલા ત્રીજા પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થયો હતો. એ લેખમાં અભ્યાસી લેખકે, પ્રસ્તુત ગ્રન્થ સાથે સંબંધ ધરાવતી ઘણી ખરી જ્ઞાતવ્ય બાબતો ઉપર બહુ જ સરસ પ્રકાશ પાડ્યો છે, તેથી તે સમગ્ર લેખ આના ‘આમુખ’ તરીકે આ પછી આપવામાં આવ્યો છે. ભાઈ શ્રીકનૈયાલાલે જે અભ્યાસ, ઉત્સાહ, શ્રમ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક એ લેખ તૈયાર કર્યો છે અને તેમ

કરીને પ્રસ્તુત ગ્રન્થના અધ્યયન-વાચન કરનારાઓને ઉપયોગી માહિતી આપવાનો જે પ્રશસ્ય પ્રયાસ સેવ્યો છે, તે માટે હું તેમને અર્હિ મારા સાદર અભિનન્દન આપવાની તક લઉં છું.

૨. મહામાત્ય વસ્તુપાલની મહત્તા

મહામાત્ય વસ્તુપાલ જૈન ધર્મના અને તે સાથે સમગ્ર ગૂર્જર રાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં, એક અદ્વિતીય વિભૂતિમાન્ વ્યક્તિ થઈ ગઈ. શૌર્ય, ઔદાર્ય, સૌભાગ્ય, સૌજન્ય અને સંસ્કારસૌષ્ઠવ આદિ અનેકાનેક લોકોત્તર ગુણોનો તે એક મૂર્તિમાન્ અવતાર હતો. સાહિત્ય, સંગીત અને સ્થાપત્ય જેવા જીવનોલ્લાસનિર્દર્શક જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો તે પરમ રસિક અને પ્રકૃષ્ટ પ્રોત્સાહક હતો. રાજનીતિ અને રાષ્ટ્રવ્યવસ્થાના તંત્રનો તે મહાન્ સૂત્રધાર હતો. સ્વયં શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન્ અને વીર હોઈ, વિદ્વાનો અને વીરોનો મોટો પ્રશંસક, પોષક અને આશ્રયદાતા હતો. તેના ભાગ્યે તેને તત્કાલીન સત્તા અને સમૃદ્ધિના ચરમ શિખરે પહોંચાડ્યો હતો અને તેનો તેણે સર્વોત્કૃષ્ટ સુકૃતલાભ લીધો હતો. વસ્તુપાલના જેવી, અસાધારણ પ્રકારના ઉચ્ચ ગુણધારક વ્યક્તિઓ, મહાન્ ભારતના પ્રભૂત ભૂતકાલમાં ય, બહુ જ વિરલ થયેલી જણાશે, તેને મળેલી સત્તાનો સદુપયોગ તેણે સ્વકીય રાષ્ટ્રની સુસ્થિતિ નિર્મિત કરવા માટે કર્યો અને સમૃદ્ધિનો સદ્વ્યય, તત્સમયની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ, સર્વલોકોપકારક અને સાથે સુસંસ્કારપરિપોષક એવાં ધર્મસ્થાનોની રચના કરવામાં કર્યો. તેના એવા ઉદાત્તતમ અવદાતોથી આકર્ષાઈ, તદીય સમકાલીન, દેશના શ્રેષ્ઠ કવિઓ અને વિદ્વાનોએ તેની સત્કીર્તિ અને સુસ્તુતિના ઉન્મુક્ત ગુણગાન કરનારાં અનેક પ્રશસ્તિકાવ્યો રચ્યાં જેમાંનાં ઘણાં ખરાં હજી સુધી પળ સચવાઈ રહ્યાં છે. તેવી જ રીતે, તેણે જે અઢઢક દ્રવ્ય ખર્ચી, સ્થાપત્યકલાનાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રતીકો જેવાં શત્રુંજય આબૂ, ગિરનાર આદિ તીર્થસ્થાનોમાં જે ભવ્ય દેવમન્દિરો બનાવ્યાં તેમાંના પળ ઘણાં ખરાં, આપણા દેશના સદ્ભાગ્યે, હજી સુધી સુરક્ષિત રહી શક્યાં છે અને જગતના પ્રવાસીઓને પોતાના નિર્માતાની દિવ્યગાથા સંભળાવી રહ્યાં છે. સુકૃત્યો અને સત્કીર્તનો દ્વારા આ જાતનું અમર નામ પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યો સંસારના ઇતિહાસમાં બહુ વિરલ થયા છે.

વસ્તુપાલની કીર્તિ-સ્તુતિ કથનારાં જે પ્રશસ્તિકાવ્યો ઉપલબ્ધ થાય છે તે બધાનો ટૂંક પરિચય, અમદાવાદની ‘ગુજરાત સાહિત્ય સભા’ના ઉપક્રમ નીચે, સન્ ૧૯૩૩ ના જુલાઈમાં, ‘પ્રાચીન ગૂજરાતના સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસની સાધન-સામગ્રી’ એ નામે મ્હેં જે એક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તેમાં આપવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. એ પરિચય પ્રસ્તુત ગ્રન્થનું વાચન અને અવલોકન કરનારાઓને ખાસ ઉપયોગી હોવાથી તેમ જ તે અન્ય રીતે પણ અહીં બહુ જ પ્રાસંગિક હોવાથી આ નીચે તેનો ઉતારો આપવામાં આવે છે.

૩. વસ્તુપાલ-તેજપાલનું કીર્તિકથા-સાહિત્ય

“ચૌલુક્ય વંશના છેલ્લા રાજા, બીજા ભીમદેવના સમયનો ગૂજરાતનો ઇતિહાસ પ્રમાણમાં સૌથી વધારે વિગતવાળો અને વધારે વિશ્વસનીય પુરાવાવાળો મળી આવે છે, અને તેનું કારણ, તે

સમયમાં થેલા ઇાળવ્યના અવતારસમા ગૂજરાતના બે મહાન્ અને અદ્વિતીય બંધુમંત્રી વસ્તુપાલ-તેજપાલ છે. ં બે ભાઈયોના શૌર્ય, ઇાતુર્ય અને ંદાર્ય આદિ અનેક અદ્ભુત ગુણોને લઈને, ંમના સમકાલીન ગૂજરાતના પ્રતિભાવાન્ પંડિતો અને કવિયોં ંમની કીર્તિને અમર કરવા માટે જેટલાં કાવ્યો, પ્રબંધો અને પ્રશસ્તિયો વગેરે રચ્યાં છે તેટલાં હિંદુસ્થાનના બીજા કોઈ રાજપુરુષ માટે નહિ રચાયાં હોય.

(અ) વસ્તુપાલરઇિત નરનારાયણાનંદ કાવ્ય

વસ્તુપાલ મંત્રી જાતે ંક સરસ કવિ અને બહુ વિદ્વાન્ પુરુષ હતો. તે પ્રાચીન ગૂજરાતના વૈશ્યજાતીય મહાકવિ માઘની જેમ શ્રી અને સરસ્વતી બંનેનો પરમ કૃપાપાત્ર હતો. તેણે, જેમ મંદિરો વગેરે અસંખ્ય ધર્મસ્થાનો ંભાં કરી અને અગણિત દ્રવ્ય દાન-પુણ્યમાં ર્ખર્ચીં લક્ષ્મી દેવીનો યથાર્થ ંપભોગ કર્યો હતો, તેમ, અનેક વિદ્વાનો અને કવિયોને અત્યંત આદરપૂર્ણ અનન્ય આશ્રય આપી, તેમ જ પોતે પળ કવિતા અને સાહિત્યમાં ર્ખૂબ રસ લઈ, સરસ્વતી દેવીનો તે સાઇો ંપાસક બન્યો હતો. કેટલેક અંશે મહાકવિ માઘ ં વસ્તુપાલના માનસનો આદર્શ પુરુષ હોય ંમ મને લાગે છે. માઘના ‘શિશુપાલવધ’ મહાકાવ્યના અનુકરણરૂપે વસ્તુપાલે ‘નરનારાયણા-નંદ’ નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે. ં કાવ્યના અંતિમ સર્ગમાં મંત્રીયે પોતાનો વંશપરિઇય વિસ્તારથી આપ્યો છે અને પોતે કેવી રીતે અને કઈ ંચ્છાં, ગૂજરાતના ં વઘતના અરાજકતંત્રનો મહાભાર માથે ંપાડવા અમાત્યપદ સ્વીકાર્યું છે, તેનું કેટલુંક સૂઇન કર્યું છે.

(આ) સોમેશ્વરકવિઇત કીર્તિકૌમુદી

ગૂજરાતના ઇૌલુક્યવંશનો રાજપુરોહિત નાગરવંશીય પંડિત સોમેશ્વર ગૂજરાતના કવિયોમાં શ્રેષ્ઠ પંક્તિનો કવિ થઈ ગયો. ં વસ્તુપાલનો પરમ મિત્ર હતો. વસ્તુપાલને મહામાત્ય બનાવવામાં ંનો કાંઈક હાથ પળ હતો. વસ્તુપાલની જીવકીર્તિને અમર કરવા માટે ંણે ‘કીર્તિકૌમુદી’ નામનું નાનું પળ ઘણું સુંદર કાવ્ય બનાવ્યું. ં કાવ્યમાં કવિયે પ્રથમ ગૂર્જર રાજધાની અળહિલપુરનું વર્ણન કર્યું. તે પછી તેનાં રાજકર્તા ઇૌલુક્ય વંશનું અને મંત્રીના પૂર્વજોનું વર્ણન આપ્યું. તે પછી, કેવી રીતે મંત્રીને ં મંત્રીપદની પ્રાપ્તિ થઈ તેનું, મંત્રી થયા પછી ર્ખંભાતના તંત્રને વ્યવસ્થિત કર્યાનું, અને તેમ કરતાં શંઘરાજ સાથે કરવા પડેલા યુદ્ધનું વર્ણન કર્યું. તે પછી મંત્રીયે શત્રુંજય, ગિરનાર અને સોમેશ્વર વગેરે તીર્થસ્થાનોની મોટા સંઘ સાથે કરેલી યાત્રાનું સુરમ્ય વર્ણન આપ્યું છે. ં યાત્રા કરી મંત્રી જ્યારે પાછો પોતાને સ્થાને આવે છે તે ંકાળે કવિ પોતાના કાવ્યની સમાપ્તિ કરે છે. ંથી જળાય છે કે વિ. સં. ૧૨૮૦ની લગભગ ં કાવ્યની રઇના થઈ હોવી જોઈયે.

(ં) ંઠ્ઠુર અરિસિંહરઇિત સુઇતસંકીર્તન

સોમેશ્વરની માફક અરિસિંહ નામના કવિયે વસ્તુપાલના સુઇતનું સંકીર્તન કરવાની ંચ્છાથી ‘સુઇતસંકીર્તન’ નામનું અન્વર્થક કાવ્ય બનાવ્યું છે. ં કાવ્યમાં પળ લગભગ કીર્તિકૌમુદી જેવું જ બધું વર્ણન આવે છે. ંમાં વિશેષ ંટલો છે કે, કીર્તિકૌમુદીમાં જ્યારે અળહિલપુરના

રાજ્યકર્તા માત્ર ચૌલુક્ય વંશનું જ વર્ણન આપેલું છે ત્યારે આમાં એ વર્ણન અણહિલપુરના મૂળ સંસ્થાપક વનરાજ ચાવડાથી શરૂ કરવામાં આવ્યું છે અને તેમાં ચાવડા વંશની પૂરી નામાવલી આપવામાં આવી છે. આ કાવ્યની રચના કીર્તિકૌમુદીના સમય કરતાં સહેજ થોડી પાછળથી થઈ હશે એમ એના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે.

(ઈ) બાલચંદ્રસૂરિવિરચિત વસન્તવિલાસ

કીર્તિકૌમુદી અને સુકૃતસંકીર્તન ઉપરાંત વસ્તુપાલના ગુણોનું ગૌરવ ગાનારું ત્રીજું કાવ્ય બાલચંદ્રસૂરિકૃત ‘વસન્તવિલાસ’ નામનું છે. એ કાવ્ય, ઉપરના બંને કાવ્યો કરતાં જરા મોટું છે અને એની રચના વસ્તુપાલના મૃત્યુ પછી, પરંતુ તરત જ, થઈ છે. કવિયે ખાસ કરીને મંત્રીના પુત્ર જયન્તસિંહની પરિતુષ્ટિ ધ્યાતર આ કાવ્યની રચના કરી છે. આ કાવ્યમાં પળ વર્ણ્યવિષય લગભગ ઉપરનાં કાવ્યો જેવો જ છે. વિશેષ એ છે કે, એમાં વસ્તુપાલના મૃત્યુની હકીકત પણ આપવામાં આવી છે. એ કારણથી એની રચના વિ. સં. ૧૩૦૦ ની લગભગ થયેલી માની શકાય.

(ઉ) ઉદયપ્રભસૂરિકૃત ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય

વસ્તુપાલના ધર્મગુરુ આચાર્ય વિજયસેનસૂરિના પટ્ટધર આચાર્ય ઉદયપ્રભસૂરિયે પુરાણપદ્ધતિ ઉપર એક ‘ધર્માભ્યુદય’ નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે. વસ્તુપાલે સંઘપતિ થઈને, ઘણા ભારે આડંબર સાથે, શત્રુંજય, ગિરનાર આદિ તીર્થોની જે યાત્રાઓ કરી હતી તેનું માહાત્મ્ય બતાવવા અને સમજાવવા માટે એ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. વસ્તુપાલની જેમ પુરાણ કાલમાં કયા કયા પુરુષોએ મોટા મોટા સંઘો કાઢી એ તીર્થોની યાત્રાઓ કરી હતી, તેમની કથાઓ એમાં આપવામાં આવેલી છે. ગ્રંથનો મોટો ભાગ પૌરાણિક કથાઓથી ભરેલો છે, પણ છેવટના ભાગમાં, સિદ્ધરાજના મંત્રી આશુકે, કુમારપાલના મંત્રી વાગ્ભટે અને અંતે વસ્તુપાલે જે યાત્રા કરી, તે સંબંધી કેટલીક ઐતિહાસિક નોંધો પણ એમાં આપેલી મળી આવે છે.

(ઊ) જયસિંહસૂરિકૃત હમીરમદમર્દન નાટક

વસ્તુપાલે ગુજરાતના રાજતંત્રનો સર્વાધિકાર હાથમાં લીધા પછી, ક્રમે ક્રમે પોતાના શૌર્ય અને બુદ્ધિચાતુર્ય દ્વારા એક પછી એક રાજ્યના અંદરના અને બહારના શત્રુઓનું કલ અને બલથી દમન કરવું શરૂ કર્યું. તે જોઈ ગુજરાતના પડોશી રાજાઓ ખૂબ ખલભલ્યાં ઊઠ્યા અને તેમણે ગુજરાતમાં પુનઃસ્થાપન થતા સુતંત્રને ઊથલાવી પાડવાના ઇરાદાથી આ દેશ પર આક્રમણો કરવાં માંડ્યાં. વિ. સં. ૧૨૮૫ના અરસામાં, દક્ષિણના દેવગિરિનો યાદવ રાજા સિંહણ, માલવાનો પરમાર રાજા દેવપાલ અને દિલ્લીનો તુરુષ્ક સેનાપતિ અમીરે શીકાર—એમ દક્ષિણ, પૂર્વ અને ઉત્તર ત્રણે દિશાઓમાંથી એકી સાથે ત્રણ બલવાન શત્રુઓએ ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ લઈ આવવાનો લાગ શોધ્યો. એ ભયંકર કટોકટીના વખતે વસ્તુપાલે પોતાની તીક્ષ્ણ ધ્યાનશક્તિનો પ્રયોગ કરી, શત્રુઓને છિન્નભિન્ન કરી નાંખ્યા અને દેશને આબાદ રીતે બચાવી લીધો. દિલ્લીના બાદશાહી સૈન્યને આબૂની પાસે સખત હાર આપી પાછું હાંકી કાઢ્યું, અને એ રીતે એ તુરુષ્ક અમીર, જેને સંસ્કૃતમાં ‘હમીર’

તરીકે સંબોધવામાં આવે છે, તેના મદનું મર્દન કરી ગુજરાતની સત્તાનું મુખ ડગ્ગલ કર્યું. એ આખી ઘટનાને મૂળ વસ્તુ તરીકે ગોઠવી, ભરુચના જૈન વિદ્વાન્ આચાર્ય જયસિંહસૂરિએ ‘હમીરમદમર્દન’ નામનું પંચાંકી નાટક બનાવ્યું. એ નાટકની રચના કરવામાં મુખ્ય પ્રેરણા, વસ્તુપાલનો પુત્ર જયંતસિંહ, જે તે વખતે ખંભાતનો સૂબો હતો તેની હતી, અને તેના જ પ્રમુખત્વ નીચે भीमेश्वरदेवના ઉત્સવપ્રસંગે ખંભાતમાં તે ભજવવામાં આવ્યું હતું. એ રીતે એ એક ઐતિહાસિક નાટક છે, જેને ભારતીય નાટકસાહિત્યમાં અત્યંત વિરલ કૃતિયોમાંની એક કૃતિ તરીકે ગણી શકાય. વસ્તુપાલના વંશની રાજકારણ સૂચવતી જે હકીકતો આ નાટકમાં ગુંથેલી છે તે બીજી કોઈ કૃતિયોમાં નથી મળતી તેથી એ ઇતિહાસ માટે, આ ઘણો ઉપયોગી અને મહત્વનો પ્રબંધ છે. કેટલાક વિદ્વાનોએ, એમાં આપેલી હકીકતોને, વધારે અતિશયોક્તિ ભરેલી જમાવી છે પણ તે બરાબર નથી. મારા મતે એનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય વધારે ઊંચા પ્રકારનું છે.

વસ્તુપાલપ્રશસ્તિયો

ઉપર જે વસ્તુપાલ વિષેનાં કાવ્યો વગેરેનો પરિચય આપ્યો છે તે ઉપરાંત એ ભાગ્યવાન પુરુષની કીર્તિ કથનારી બીજી કેટલીક ટુંકી ટુંકી કૃતિયો મળે છે, જે પ્રશસ્તિયો કહેવાય છે. એવી પ્રશસ્તિયોમાંથી કેટલીક આ પ્રમાણે છે—

(એ) ઉદયપ્રભસૂરિકૃત સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની

ઉપર વર્ણવેલ ધર્માભ્યુદય કાવ્યના કર્તા ઉદયપ્રભસૂરિએ ‘સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની’ નામની ૧૭૯ પદ્યોની એક સંસ્કૃત પ્રશસ્તિ રચી છે. એમાં અરિસિંહના ‘સુકૃતસંકીર્તન’ નામના કાવ્યમાં જેવી હકીકત છે તેવી જ હકીકત સંક્ષિપ્ત રીતે વર્ણવામાં આવી છે. અણહિલપુરના ચાવડા વંશની હકીકત પણ એમાં, ઉક્ત કાવ્યની જેમ, આપવામાં આવી છે અને અંતે વસ્તુપાલે કરાવેલાં કેટલાંક ધર્મસ્થાનોની યાદી પણ આપી છે. કદાચિત્ શત્રુંજય પર્વત ઉપરના આદિનાથના મંદિરમાં કોક ઠેકાણે આ પ્રશસ્તિ શિલાપટ્ટપર કોતરીને મૂકવા માટે બનાવવામાં આવી હોય.

(એ) જયસિંહસૂરિકૃત વસ્તુપાલ-તેજ:પાલપ્રશસ્તિ

જેમણે ‘હમીરમદમર્દન’ નામનું નાટક રચ્યું તેજ જયસિંહસૂરિએ ‘વસ્તુપાલ-તેજ:પાલપ્રશસ્તિ’ નામે એક ૯૯ પદ્યોની ટુંકી રચના કરી છે. એમાં અણહિલપુરના ચૌલુક્ય વંશનું, વસ્તુપાલ-તેજપાલના પૂર્વજોનું અને તેમણે કરાવેલાં કેટલાંક ધર્મસ્થાનોનું વર્ણન છે. તેજપાલ જ્યારે ભરુચ ગયો ત્યારે ત્યાં તેણે જયસિંહસૂરિની પ્રેરણાથી, ત્યાંના સુપ્રસિદ્ધ પુરાતન ‘શકુનિકાવિહાર’ નામે મુનિસુવ્રતજિનચૈત્યના શિખરો ઉપર સુવર્ણકલશ અને ધ્વજાદંડ વગેરે ચઢાવી એ મંદિરને ખૂબ અલંકૃત બનાવ્યું હતું, તેથી તેની પ્રશસ્તિ તરીકે આ કૃતિ બનાવવામાં આવી છે.

(ઓ) નરેન્દ્રપ્રભસૂરિવિરચિત મંત્રીશ્વરવસ્તુપાલપ્રશસ્તિ

વસ્તુપાલના માતૃપક્ષીય ધર્મગુરુ નરેન્દ્રપ્રભસૂરિએ ૧૦૪ શ્લોકોની એક ‘વસ્તુપાલપ્રશસ્તિ’

બનાવી છે. એમાં ચૌલુક્ય વંશ અને વસ્તુપાલના વંશનું ટુંકું વર્ણન આપી, એ મંત્રીયે જે જે ઠેકાણે મુખ્ય મુખ્ય ધર્મસ્થાનો કે દેવસ્થાનો કરાવ્યાં અગર સમરાવ્યાં તેની લંબાણથી યાદી આપી છે. પ્રશસ્તિકાર પોતે જ એ યાદીને બહુ ટુંકી જણાવે છે, છતાં એ દાનવીરે ગુજરાતની પુણ્યભૂમિને ભવ્ય સ્થાપત્યની વિભૂતિથી અલંકૃત કરવા માટે જે અગણિત લક્ષ્મી ખર્ચી છે તેની કેટલીક સારી કલ્પના એ પ્રશસ્તિના પાઠથી થઈ શકે છે.

એ જ આચાર્યની રચેલી ૩૧ પદ્યોની એક બીજી નાની સરખી પ્રશસ્તિ, તથા એમના ગુરુ આચાર્ય નરચંદ્રસૂરિની કરેલી ૨૬ પદ્યોવાળી એક બીજી પ્રશસ્તિ, તેમ જ ‘સુકૃતકીર્તિ-કલ્લોલિની’ના કર્તા ઉદયપ્રભસૂરિની રચેલી ૩૩ પદ્યોવાળી વસ્તુપાલસ્તુતિ વગેરે કેટલીક અન્ય કૃતિયો પણ મને મળી છે.

(ઔ) વિજયસેનસૂરિકૃત રેવંતગિરિાસુ

વસ્તુપાલના ઇતિહાસ માટેની ઉપયોગિતામાં છેલ્લી પણ ભાષાવિકાસના અભ્યાસ માટેની યોગ્યતાની દૃષ્ટિએ એક પહેલી કક્ષાની કૃતિ તરીકે વિજયસેનસૂરિના બનાવેલા ગુજરાતી ‘રેવંતગિરિાસુ’ની નોંધ પણ આ સાધનસામગ્રી ભેગી લેવી જોઈએ. એ વિજયસેનસૂરિ વસ્તુપાલ-તેજ:પાલના મુખ્ય ધર્માચાર્ય. એમના ઉપદેશને અનુસરીને જ એ બંને ભાઈઓએ તેટલાં બધાં સુકૃતનાં કાર્યો કર્યાં હતાં. એમના કથનને માન આપીને જ વસ્તુપાલે સૌથી પહેલો ગિરનારની યાત્રા માટેનો મોટો સંઘ કાઢ્યો. એ સંઘમાં સ્ત્રીવર્ગના ગાવા માટે, ગિરનાર વગેરેનું સુંદર વર્ણન ગુંથી, એ રાસની રચના કરવામાં આવી છે. એમાં વિશેષ ઐતિહાસિક સામગ્રી જડતી નથી છતાં એનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય આ દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ છે જ અને ગુજરાતી ભાષાની એક આદ્યકાલીન કૃતિ તરીકે તો એની વિશિષ્ટતા સર્વોપરિ ગણી શકાય.

(અં) જિનભદ્રકૃત નાનાપ્રબંધાવલિ

વસ્તુપાલના પુત્ર જયન્તસિંહના ભળવા માટે સંવત્ ૧૨૧૦માં, ઉપર્યુક્ત ઉદયપ્રભસૂરિના શિષ્ય જિનભદ્રે અનેક કથાઓના સંગ્રહવાળી એક ગ્રંથરચના કરી છે જે ખંડિતરૂપમાં મને પાટણના ધંડારમાંથી મળી આવી છે. એમાં પૃથ્વીરાજ ચાહમાન, કનોજના જયન્તચંદ્ર, અને નાડોલના લાઘવ રાવ ચોહાણ વગેરેને લગતા કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રબંધો પણ આપેલા છે. ‘પ્રબંધચિંતામણિ’ના કર્તાની સામે આ પ્રબંધાવલિ હોય એમ લાગે છે, એટલું જ નહિ પણ કેટલાક પ્રબંધો તો તેમણે એમાંથી જ નકલ કરી લીધેલા હોય તેવું પણ સ્પષ્ટ ભાસે છે. ચંદ બરદાઈના નામે ચઢેલા અને હિંદી ભાષાના આદ્ય કાવ્ય તરીકે ઓઝાતા પૃથ્વીરાજ રાસોના કર્તૃત્વ ઉપર કેટલોક નવીન પ્રકાશ આ પ્રબંધાવલિ ઉપરથી પડે છે. એ જ સંગ્રહમાં, ઘણું કરીને પાછળથી કોઈએ વસ્તુપાલના જીવનચરિત્રને લગતી પણ કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકત આપેલી છે જે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઘણી મહત્ત્વની છે.” (ઉક્ત નિબંધ, પૃ. ૧૭-૨૨)

વસ્તુપાલની કીર્તિકથા કથતું આ બધું (ઉપર જણાવેલું) કાવ્યાત્મક તથા પ્રશસ્ત્યાત્મક જે સાહિત્ય છે તેને જો એક પ્રકીર્ણ સંગ્રહસ્વરૂપ ગ્રન્થમાં સંકલિત કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તો તે ઇતિહાસના અભ્યાસિયોને બહુ ઉપયોગી થાય તેમ છે, તેથી એ દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત ગ્રન્થના પરિશિષ્ટ તરીકે તે બધા સાહિત્યને પણ એક જુદા (બીજા) ભાગરૂપે પ્રકટ કરવાનો મારો વિચાર થયો અને તે મેં સુહ્રુનિવર શ્રી પુણ્યવિજયજીને નિવેદન કર્યો. તેમને પણ એ વિચાર બહુ ઉપયુક્ત જણાયો અને તેથી તેમણે પોતે જ એ બધી પ્રશસ્ત્યાદિ કૃતિયોનું પણ સંશોધન અને સંપાદન કાર્ય સહર્ષ સ્વીકારી લઈ પૂર્ણ કર્યું છે. હવે પછી થોડા જ સમયમાં એ બીજો ભાગ પણ વાચકોના કરકમઝમાં ઉપસ્થિત થશે.

૪. ગ્રન્થકારનો થોડોક પરિચય

ગ્રન્થકાર **ઉદયપ્રભસૂરિ** એક સમર્થ વિદ્વાન અને પ્રતિભાસંપન્ન સારા કવિ હતા, એ તેમની કરેલી રચનાઓના અવલોકન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં પણ તેમની પ્રાસાદિક ભાષાપ્રભુતા અને ઓજઃપૂર્ણ આલંકારિક રચનાશૈલીનો સરસ પરિચય મળે છે. એમનો એક બીજો મોટો ગ્રન્થ તે **‘ઉપદેશમાલા’** ઉપર **‘કર્ણિકા’** નામની વિસ્તૃત વૃત્તિ છે. જ્યોતિષશાસ્ત્ર વિષયનું તેમનું પાંડિત્ય પણ બહુ ઉચ્ચ કોટિનું હતું તેની પ્રતીતિ તેમના રચેલા અને જૈન વિદ્વાનોમાં બહુ પ્રિય અને પ્રતિષ્ઠિત મનાતા **‘આરંભસિદ્ધિ’** નામના ગ્રન્થ ઉપરથી થાય છે.

એ આચાર્ય, મહામાત્ય વસ્તુપાલના કુલના વિશિષ્ટ ધર્મગુરુ હતા. એમના ગુરુ **વિજયસેનસૂરિ** અને પ્રગુરુ **હરિભદ્રસૂરિ**, તત્કાલીન અણહિલપુરના જૈન સમાજના એક પ્રમુખ આચાર્ય ગણાતા. પાટણના પંચાસર પાર્શ્વનાથના રાષ્ટ્રપ્રસિદ્ધ અને રાજ્યપ્રતિષ્ઠિત જૈન ચૈત્યના એ અધિનાયકો હતા. ઉદયપ્રભસૂરિ અને તેમના ગુરુ વિજયસેનસૂરિ વસ્તુપાલના કુટુંબના અત્યંત શ્રદ્ધાભાજન આપ્ત સાધુપુરુષ જેવા હતા. ઉદયપ્રભસૂરિના વિદ્યાધ્યયનમાં વસ્તુપાલે ઘણી ઘણી રીતે સહાયતા આપેલી હોય એમ જણાય છે. **‘પુરાતનપ્રબન્ધસંગ્રહ’**^૧ નામના ગ્રન્થમાં સંગૃહીત **‘વસ્તુપાલતેજઃ-પાલપ્રબન્ધ’**માં (પૃ. ૬૪) જણાવ્યું છે કે—વસ્તુપાલે ઉદયપ્રભસૂરિના વિદ્યાધ્યયન અર્થે, ૭૦૦ યોજનના વિસ્તારવાળા આ દેશના કોઈ પણ ભાગમાં રહેલા સમર્થ વિદ્વાનોને બોલાવી બોલાવીને એકત્ર કર્યા હતા અને તેમની પાસે ઉદયપ્રભસૂરિનું વિદ્યાધ્યયન કરાવ્યું હતું. વગેરે. આ ઉપરથી એ પણ જણાય છે કે પ્રાચીન સમયમાં જૈન સાધુ-યતિજનોના વિદ્યાધ્યયન માટે શ્રાવકવર્ગ કેટલી કાઢજી લેતો હતો અને કેવા પ્રકારની સાધનસામગ્રીની યોજના કરતો હતો.

એ પ્રબન્ધમાં ઉદયપ્રભસૂરિની વિદ્યાધ્યયન વિષેની ઉત્કટ અભિરુચિનો એક પ્રસંગ આલેખવામાં આવ્યો છે જે બહુ જ રમુજ ભરેલો અને રસોત્પાદક છે.

૫. ઉદયપ્રભસૂરિનું ચાચરીયાકની કથાનું શ્રવણ કરવા જવું

પાટણમાં(કે પછી ધોલકામાં ?) એક વખત કોઈ મહાવિદ્વાન બ્રાહ્મણ પण्डित, જે ચાચર

૧. સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલાના દ્વિતીય મળિ તરીકે પ્રકાશિત થયેલ, પ્રસ્તુત લેખક સંપાદિત.

માંડીને કથા કરવાનો વ્યવસાય કરતો હતો તે આવ્યો અને શહેરના કોઈ વધુ ઉપયુક્ત સ્થાનમાં બેસીને રાત્રિના પહોરમાં લોકો આગળ પોતાની કથા કરવા લાગ્યો. તેની કથા કહેવાની શૈલી અને વચનચાતુરી બહુ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની હતી. તેથી નગરમાં તેની કથાની ખૂબ ધ્યાતિ થઈ રહી અને રોજ હજારો લોકો તેની કથા સાંભળવા ભેગા થવા લાગ્યા. ઉદયપ્રભસૂરિના સાંભળવામાં પણ તેની એ ધ્યાતિ આવી અને તેથી તેમને પણ તેની કથા સાંભળવાની ખૂબ ઉત્કંઠા થઈ. પોતે એક પ્રસિદ્ધ જૈન યતિનાયક હોવાથી તેમ જ વસ્તુપાલ જેવા મહામાત્યના બહુમાન્ય ધર્મગુરુ હોવાથી, એ બ્રાહ્મણ પણ્ડિતની કથામાં સામાન્ય શ્રોતાજન તરીકે પ્રકટપણે જઈને બેસવાનું તેમના માટે યોગ્ય ન હતું. તેથી તેઓ વેષપરાવર્તન કરીને પ્રચ્છન્નપણે તેની કથા સાંભળવા અને વચન ચાતુરીનો અનુભવ લેવા જવા લાગ્યા. એક દિવસે રાત્રે મહામાત્ય વસ્તુપાલ, ગુરુવન્દન નિમિત્તે, તેમની પોષધશાલામાં આવ્યો. પટ્ટશાલામાં જ્યાં વૃદ્ધગુરુ વિજયસેનસૂરિ બેઠા હતા ત્યાં તેમને વંદના વગેરે કરીને, પછી જે ઓરડામાં ઉદયપ્રભસૂરિની બેઠક હતી ત્યાં તે ગયો. તેણે સદાના રિવાજપ્રમાણે સૂરિને ત્યાં બેઠેલા ન જોયા. તેથી તે તરત પાછો ફરી પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો. એવી રીતે બીજે અને ત્રીજે દિવસે પણ તેણે ત્યાં સૂરિને ન જોયા, ત્યારે તેણે વૃદ્ધગુરુ વિજયસેનસૂરિને તેમના વિષેની પૃચ્છા કરી. વૃદ્ધસૂરિયે શહેરમાં ચાલતી ચાચરીયાક પણ્ડિતની તે કથાની વાત કહી. એટલે પછી મહામાત્ય પણ ત્યાં ગયો અને તેણે ઉક્ત રીતે એક એકાન્ત સ્થાનમાં વેષપરાવર્તન કરીને બેઠેલા ઉદયપ્રભસૂરિને દીઠા. આ રીતે પોતાના મહાન્ ધર્મગુરુનું, બ્રાહ્મણની કથા સાંભળવા માટે ત્યાં જવું મહામાત્યને યોગ્ય ન લાગ્યું અને તેથી તેણે બીજે દિવસે સવારે એ ચાચરીયાક વિદ્વાનને પોતાના મકાને બોલાવી, તેની કથા-કથનની ખૂબ પ્રશંસા કરી અને તેના પ્રતિ પોતાનો વિશેષ આદરભાવ વ્યક્ત કરીને બે હજારની મોટી રકમ તેને ભેટ આપી. પછી તેને પોતાની પોષધશાળા આગળના ચર્ચાર (ચૌતરા) ઉપર ચાચર માંડીને કથા કરવાનું કહ્યું, કે જેથી પોતાના ગુરુ સ્વસ્થાનમાં બેઠા બેઠા જ એ કથાશ્રવણનો લાભ અને આનંદ મેળવી શકે. તે પણ્ડિતે મહામાત્યની સૂચનાનુસાર પછી છ મહિના સુધી ત્યાં કથા કરી. મહામાત્યે તેનો અંતે ખૂબ સત્કાર કર્યો અને પુષ્કળ પૈસા આપી તેને વિદાય કર્યો.

આ ઘટના ઉપરથી તે વખતના જૈન સમાજના ત્યાગી વર્ગ અને ગૃહસ્થ વર્ગના પરસ્પરના સંબંધોનું તેમ જ આચાર-વિચાર વિષેનું એક વિશિષ્ટ ચિત્ર પણ આપણને જોવા મળે છે. એ ઘટના આપણને એ વસ્તુનું પણ દર્શન કારણે છે કે જેમ વર્તમાનમાં દેખાય છે તેમ ભૂતકાળમાં પણ, જૈન સમાજમાં સ્થિતિરક્ષક અને પ્રગતિપક્ષી બંને પ્રકારના માનસ ધરાવનારા વર્ગો હયાતી ધરાવતા હતા. સ્થિતિરક્ષક સાધુના માનસની દૃષ્ટિયે વિચાર કરવામાં આવે, તો તે આવા કોઈ બ્રાહ્મણ આદિ અન્યધર્મીય કથાકારની કથા વાર્તા સાંભળવા જવાનું સ્વપ્ને ય પણ ન ઇચ્છે, અને તેમ જ જો કોઈ યતિ-મુનિ જતો હોય તો તેને પણ મિથ્યાત્વના દોષનો મહાદોષી લેખે. તેવા વિચારના શ્રાવકના માનસની દૃષ્ટિયે વિચાર કરીએ, તો તે આવી પ્રવૃત્તિ કરનાર યતિ-સાધુને ભ્રષ્ટાચારી જ માને અને તેને સમાજમાંથી બહિષ્કૃત કરવાનું ઇચ્છે. કારણ કે જૈનશાસ્ત્રોક્ત રૂઢ યતિધર્મના આચારોની દૃષ્ટિ

ઉદયપ્રભસૂરિનું આવું આચરણ માત્ર અસંગત જ નહિ દૂષિત પણ કહી શકાય. પરંતુ આ ઘટનાપ્રસંગથી આપણને જાણવા મળે છે કે ઉદયપ્રભસૂરિ અને મહામાત્ય વસ્તુપાલ બંને પ્રગતિશીલ માનસ ધરાવનારા પુરુષો હતા. એવા માનસને વ્યક્તિ કે સમાજના હિતની દૃષ્ટિએ કરાવાતું કોઈ પણ શુભફલદાયક કાર્ય, અનાચરણીય નથી લાગતું અને કેવળ શાસ્ત્રોના સાપેક્ષ અને સ્થૂલ વિધાનોને વળગી રહી પોતાની પ્રગતિના વિકાસને અટકાવી રાખવા નથી ઇચ્છતું.

૬. શત્રુંજયના કાર્યસ્થાન માટે યતિની નિયુક્તિ કરવી

એ જ પ્રબન્ધમાં ઉદયપ્રભસૂરિ સાથે સંબન્ધ ધરાવતો બીજો પણ એક સરસ પ્રસંગ આપવામાં આવ્યો છે જે ચૈત્યદ્રવ્યની વિચારણા કરનારાઓને તત્કાલીન જૈન સમાજમાં પ્રચલિત પરિસ્થિતિનું ચિત્ર જોવા માટે બહુ ઉપયોગી અને સૂચક લાગશે.

તે પ્રસંગ આ પ્રમાણે છે—મહામાત્ય વસ્તુપાલને અનુભવથી જણાયું હતું કે શત્રુંજય પર્વતના વહીવટી ખાતાની દેખરેખ રાખવા માટે જે કોઈ ગૃહસ્થ માણસને અધિકારી તરીકે મૂકવામાં આવે છે તે લોભવશ થઈ દેવદ્રવ્યનો ભક્ષક બની વિનાશક જ થયાં કરે છે. તેથી તેનો કોઈ ઉપાય તે શોધ્યાં કરતો હતો. એક વખતે પૌષ્ઠશાળામાં આવીને વૃદ્ધાચાર્ય વિજયસેનસૂરિને તેમ જ લઘુ આચાર્ય ઉદયપ્રભસૂરિ અને તેમની સાથે રહેલા બીજા પચીશ યતિયોને તેણે નમસ્કાર કર્યા. તે વખતે તેણે એક એકાંત સ્થાનમાં બેઠેલા અને નમસ્કાર મંત્રનો પાઠ કરવામાં નિમગ્ન થયેલા, શાન્ત સ્વભાવના, વૃદ્ધ યતિને જોઈને તે તરફ તેની દૃષ્ટિ ફરી અને મનમાં કાંઈ વિચાર સ્ફુર્યો. પછી તેણે આચાર્યને કહ્યું કે—‘ગુરુદેવ ! દેવદ્રવ્યના થતા વિનાશની રક્ષા કરવી સારી કે ઉપેક્ષા કરવી સારી ?’ ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ ગુરુમહારાજ તો રક્ષા કરવાની જ વાતને સારી જણાવવાના હતા, એટલે પછી મહામાત્યે કહ્યું કે—‘જો આમ છે તો તમે મને આ જે વૃદ્ધ યતિ તમારી પાસે છે તો આપો. મારે એમને શત્રુંજયે લઈ જવા છે અને ત્યાંના કાર્યસ્થાનના રક્ષક તરીકે રાખવા છે. ત્યાં જે કોઈ અત્યારે છે તે બધા ભક્ષક છે.’ ત્યારે ગુરુમહારાજે કહ્યું કે—‘આમ કરવું તે, (અર્થાત્ એક યતિને તે કાર્ય ઉપર નિયુક્ત કરવાનું), યુક્ત નથી લાગતું.’ પરંતુ તેણે ગુરુમહારાજને તે માટે દબાણ કરીને મનાવ્યા. પછી ગુરુમહારાજે તે યતિને બોલાવીને કહ્યું કે—‘ભાઈ, તારે આ મંત્રી જેમ કહે તેમ કરવાનું છે.’ ત્યારે તે યતિ બોલ્યો કે—‘ગુરુદેવ ! મેં તો દીક્ષા મારા નિસ્તાર માટે (સંસારથી છુટકારો મેળવવા માટે) લીધી છે. તેથી ત્યાં એટલે કે શત્રુંજયના કારખાનામાં રહીને, દેવનું દ્રવ્ય ખાઈને, મારા આત્માને હું શા માટે મલિન કરું ?’ ત્યારે મંત્રિયે કહ્યું કે—‘એ મલિનતાનું કાર્ય નથી પરંતુ એ તો દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ થવાથી આત્માનું ભૂષણ છે.’ પછી આગ્રહ કરીને તે યતિને ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો. ત્યાં જઈને પ્રારંભમાં તો તે પોતાના આચારમાં રહીને, દેવખાતાના હિસાબ લખનારા વગેરેના કામની તપાસ રાખવા લાગ્યો. એ જોઈને પેલા ભક્ષકો એને પણ પોતાની જાળમાં ફસાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. એક પ્રસંગે તેમણે એને કહ્યું કે—‘મહારાજ ! આપ તો આ તીર્થના મોટા મઠપતિ છો. આપની પાસે તો તીર્થને નમવા આવનારા સારા સારા ઠાકુરો અને શેઠિયાઓ આવીને બેસે છે. તેથી આપ જે આવાં મેલાં અને

જૂનાં વસ્ત્રો પહેરીને બેસો છો તે સારાં નથી લાગતાં. સારાં કપડાં પહેરવામાં શું દૂષણ લાગે ? માટે આપે જરા સારાં વસ્ત્રો રાખવાં જોઈએ’—એમ કહીને તેમણે તેને સારાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. થોડા સમય પછી તેમણે તેને કહ્યું કે—‘આપની સાથે અનેક સારા સારા માણસો ચર્ચા-વાર્તા કરતા બેસે છે તેથી આવા અસ્વચ્છ મોઢે રહેવું ઠીક નથી લાગતું.’ એમ કહીને તેમણે તેને મ્હોંમાં પાન ચાવતો કર્યો. વઢી થોડા સમય પછી તેમણે તેને કહ્યું કે—‘આપ ભિક્ષા લેવા માટે લોકોના ઘરે જાઓ છો અને તેથી આપનો કેટલો ય સમય એ માટે ચાલ્યો જાય છે. તેટલો સમય આપ કારખાનાના કાર્ય ઉપર નજર રાખી શકતા નથી અને તેથી કામમાં કેટલીક હાનિ થયાં કરે છે. માટે જે ભોજન અહીં (કારખાનાના રસોડે) થાય છે, તે લઈ લેવામાં આપને શો દોષ લાગે એમ છે ?’ એમ કરીને તેને ત્યાંના ભોજનનો સ્વાદ લગાડ્યો. વઢી પછી કહ્યું કે—‘આપને તીર્થના કામ માટે અહિં તહિં ખૂબ ફરવું પડે છે, તો તે માટે સુખાસન (પાલકી) માં બેસીને જાઓઆઓ તો તેથી કામની વધારે સરલતાપૂર્વક દેખરેખ રાખી શકાય’—એમ કહીને તેમણે તેને પાલકીમાં બેસતો પળ બનાવ્યો.

એવા પ્રસંગે, મંત્રી વસ્તુપાલ કાર્યપ્રસંગથી શત્રુંજય ઉપર આવ્યો. તે પોતાના નિયમપ્રમાણે ન્હાઈ ધોઈ, મુખે, મુખકોશ બાન્ધી, ડઘાડા પગે, મન્દિરમાં દેવપૂજા કરવા જતો હતો, તે વચ્ચે એ વૃદ્ધ કર્મસ્થાયરક્ષક પાલકીમાં બેસી, સાથે ૧૦-૧૫ માણસોનું ટોળું લઈ, પર્વતની નીચેના પાલીતાણા ગામમાં જતો હતો, તે મંત્રીની દૃષ્ટિયે પડ્યો. મંત્રિયે પોતાની પાસેના માણસને પૂછ્યું કે—‘એ કોણ જાય છે ?’ ત્યારે તેની આગળ ચાલતા પુરુષે કહ્યું કે—‘એ તો પેલા મટપતિ યતિ છે જેને આપ અહિં મોકલ્યા છે.’ મંત્રિયે જઈને તરત જ પાલકી ઉઘી રાખાવી અને પેલા યતિને વંદન કર્યા. પછી કહ્યું કે—‘નીચે (પાલીતાણામાં) કાર્ય પતાવીને પાછા વ્હેલા પધારજો !’ આ ઘટનાથી તે યતિ બહુ જ લજ્જિત થયો અને નીચે જઈને તેણે તો અનશન આદરી લીધું. મંત્રિયે તેને પર્વત ઉપર બોલાવ્યો ત્યારે તેણે કહેવરાવ્યું કે—‘મ્હેં તો અનશન લીધું છે, તેથી હવે આવી શકું તેમ નથી. એટલા બધા યતિયોમાંથી ચુંટીને મને તમે અહીં મોકલ્યો, પરંતુ મારું તો આચરણ આવું નીકળ્યું. હું આપને અને ગુરુમહારાજને શી રીતે હવે મારું મ્હોં બાતવું ? તેથી આપ હવે એ માટે અન્ય કોઈ કાર્યકર્તાની તપાસ કરશો’ વગેરે. પછી છેવટે તે યતિ ઉપર આવીને સમાધિપૂર્વક અનશન વડે મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગયો. મંત્રિયે પોતાના નગરમાં આવીને ગુરુમહારાજને એ બધી હકીકત કહી જણાવી. તે પરથી ગુરુ ઉદયપ્રભસૂરિયે મંત્રીને કહ્યું કે—‘હવે પછી કોઈ યતિ=સાધુને ચૈત્યદ્રવ્યની સંભાળ રાખવા માટે નિયુક્ત નહિં કરવો જાઈએ. તે કેવો આત્માર્થી હતો છતાં ત્યાં જઈ એવો થઈ ગયો હતો !’

જૈનમન્દિરોમાં અને તીર્થસ્થાનોમાં ભેગા થતા દેવદ્રવ્યનો દુરુપયોગ પ્રાચીન સમયથી કેવો થતો આવ્યો છે તેના માટે આ ઘટના-પ્રસંગ બહુ જ વિચારપ્રેરક છે. આ રીતે જૈનમન્દિરોમાંના

‘દેવદ્રવ્ય’ના, તેના કાર્યકર્તાઓ દ્વારા થતા વિનાશના અનેક દૃષ્ટાન્તો જૈન ઇતિહાસમાંથી મળી આવે છે. તેથી વર્તમાન સમયમાં મુંબઈની પ્રાન્તિક રાજસત્તાએ ‘ધર્માર્થદ્રવ્ય’ના ઉપયોગ અને સંરક્ષણની દૃષ્ટિએ જે નૂતન વિધાન કરવાની યોજના વિચારી છે તેના લાભાલાભના પક્ષમાં વિચાર કરનારા વર્ગે, આવી ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું પણ તારણ કાઢવું જોઈએ અને તે ઉપરથી કર્તવ્યાકર્તવ્યનું આલોચન-પ્રત્યાલોચન કરવું જોઈએ. જ્યારથી જૈનમન્દિરોની સૃષ્ટિ ઊભી થઈ છે અને જૈનમન્દિરોમાં દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થવા લાગી છે ત્યારથી એ દ્રવ્યના રક્ષણ અને સ્વામિત્વની ચિન્તા દેવમન્દિરોના કાર્યવાહકોને સતાવતી આવી છે, એ વસ્તુ આવા ઐતિહાસિક પ્રસંગો ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે, એટલું જ અહિં પ્રસ્તુત વક્તવ્યનું તાત્પર્ય છે.

૭. ઉદયપ્રભસૂરિની અન્ય પ્રશસ્તિ-રચના

વસ્તુપાલના સુકૃતોની પ્રશંસા કરનારી ઉદયપ્રભસૂરિની રચેલી બીજી એક પ્રશસ્તિ ઉપલબ્ધ થાય છે જે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ‘સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની’ નામથી અંકિત છે. મહામાત્ય વસ્તુપાલે શત્રુંજયના આદિનાથના મુખ્ય મન્દિર આગળ સ્થાપત્યકલાના એક સુન્દરતમ ઉદાહરણસ્વરૂપ ‘ઇન્દ્રમણ્ડપ’ નામે સભામણ્ડપ બંધાવ્યો હતો તથા તેની બે બાજુએ પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર જિનના બે સુશોભિત ચૈત્યો કરાવ્યાં હતાં, તેમાં સ્થાપિત કરવાના શિલાલેખરૂપે એ પ્રશસ્તિની રચના કરવામાં આવી હોય એમ જણાય છે. વિવિધ પ્રકારના છન્દોમાં રચાણું ૧૭૯ પદ્યોનું એ એક સરસ પ્રશસ્તિકાવ્ય છે, અને તે સાથે વસ્તુપાલના વંશ સાથે સંબંધ ધરાવતા ઇતિહાસનું પ્રમાણભૂત વર્ણન કરનાર ઉત્તમ પ્રકારનો ઐતિહાસિક પ્રબંધ પણ છે. તદુપરાન્ત વસ્તુપાલની સ્તુતિ કરનારા કેટલાંક મુક્તક પદ્યોના સંગ્રહસ્વરૂપની એક અન્ય સ્તુતિ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. એ બંને કૃતિયો પ્રસ્તુત પુસ્તકના પરિશિષ્ટરૂપે પ્રકટ થનાર બીજા ભાગમાં મુદ્રિત કરવામાં આવી છે.

૮. સંપાદનના ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિયો

પ્રસ્તુત ગ્રન્થના સંપાદનકાર્યમાં, સંપાદક મુનિવર્યોએ ચાર હસ્તલિખિત જૂની પ્રતિયોનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેમાંની ત્રણ પ્રતિયો તાડપત્રીય હતી અને એક કાગળની હતી. તાડપત્રીય પ્રતિયોમાં સૌથી વિશિષ્ટ પ્રકારની જે પ્રતિ છે તે **ખંભાતના શાન્તિનાથમન્દિરના જ્ઞાનભંડારની** છે. એ પ્રતિ સાક્ષાત્ વસ્તુપાલની જ લખાવેલી છે. વિ. સં. ૧૨૯૦માં વસ્તુપાલ જ્યારે સ્તંભનતીર્થ એટલે ખંભાતના પ્રાન્તપતિ તરીકેનો અધિકાર ભોગવતો હતો ત્યારે લખવામાં આવી હતી. આ પ્રતિના અન્તિમ પૃષ્ઠની પ્રતિકૃતિનું મુદ્રિતચિત્ર આ સાથે મૂકવામાં આવ્યું છે જેથી એના આકાર-પ્રકારનો સાક્ષાત્ પરિચય વાચકોને મળી શકશે. બીજી તાડપત્રીય પ્રતિયોમાંથી એક પાટણના ભંડારની હતી અને એક વડોદરાના ભંડારની હતી. ચોથી પ્રતિ જે કાગળ ઉપર લખેલી છે તે પણ

પાટણના ભંડારની છે. એ પ્રતિ વિ. સં. ૧૪૪૬માં, લક્ષ્મીચન્દ્ર નામના એક વિદ્વાન્ની લખેલી છે જેણે પ્રતિના અન્તમાં, પોતાનો પરિચય આપતું આ પ્રમાણેનું એક સંસ્કૃત પદ્ય આપ્યું છે—

શ્રીમત્પ્રાગ્વટવંશામ્બુધિશશિસદૃશો હાદિગસ્યાડગજન્મા
પુત્રો માતુસ્તિલખ્ત્રાઃ પ્રવિદિતચરણો રુદ્રપલ્લીયગચ્છે ।
શ્રીમદ્દેવેન્દ્રશિષ્યઃ રસ-સુખ-જલ-ભૂવત્સરે કાવ્યમેનં
લક્ષ્મીચન્દ્રો લિલેખાઁલિલગુણનિધયઃ સૂરયઃ શોધયન્તુ ॥

આ પદ્યનો ભાવાર્થ એ છે કે—પ્રાગ્વાટવંશરૂપી સમુદ્ર માટે ચન્દ્રમા જેવો, હાદિગ પતિના તિલખૂ માતાનો પુત્ર, તથા રુદ્રપલ્લીય ગચ્છના દેવેન્દ્ર સૂરિનો શિષ્ય,—એવા લક્ષ્મીચન્દ્રે સંવત્ ૧૪૪૬માં આ કાવ્યનું આલેખન કર્યું છે (અર્થાત્ આ પ્રતિલિપિ કરી છે). આ આલેખનમાં જે કાંઈ અશુદ્ધિયો થવા પામી હોય, તે વિદ્વાનોએ સુધારી લેવાની વિનંતિ છે. આ જ લક્ષ્મીચન્દ્ર વિદ્વાને, અબ્દુલ રહમાન નામના મ્લેચ્છજાતીય (મુસલમાન) કવિના અપભ્રંશ ભાષામાં રચેલા ‘સન્દેશરાસક’ નામના સુન્દર સન્દેશાત્મક કાવ્ય ઉપર સંસ્કૃતમાં સંક્ષિપ્ત વૃત્તિ બનાવી છે તેના અન્તે પણ તેમણે પોતાનું પરિચાયક આ પદ્ય મૂકેલું છે. (એ વૃત્તિની રચના સં. ૧૪૬૫માં થયેલી છે.) લક્ષ્મીચન્દ્રના હસ્તાક્ષરોમાં લખાણેલી એ પ્રતિના અન્તિમ પૃષ્ઠનું પ્રતિચિત્ર પણ આ સાથે મૂકવામાં આવ્યું છે.

અન્તે, પ્રસ્તુત ગ્રન્થના મૂળ સંપાદક સ્વર્ગવાસી પૂજ્યપાદ શ્રી **ચતુરવિજયજી** મહારાજના વન્દનીય ચરણોમાં મારી ભક્તિભરેલી ‘**સ્મરણાંજલિ**’ સમર્પિત કરીને, તેમના મારા પ્રત્યે જે સ્નેહાર્દ્ર વાત્સલ્યભાવ હતો અને મને આ પ્રકારની સાહિત્યોપાસના કરવામાં તેમના તરફથી જે પ્રશસ્ત પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન મળ્યાં હતાં તેનો અનન્ય ઉપકારભાવ સ્મરણ કરતો, હું તેમના જ્ઞાનજ્યોતિર્મય અમર આત્માને પંચાંગ પ્રણિપાતપૂર્વક વન્દન કરું છું.

તેમ જ, પોતાના પરમગુરુવરના અપૂર્ણ રહેલા એ સંપાદન કાર્યને પૂર્ણ કરીને તથા તેની પૂર્તિરૂપે બીજા ભાગનું સ્વતંત્ર સંપાદન કરી આપીને, આ ગ્રન્થમાલા પ્રત્યે પોતાનો જે વિશિષ્ટ મમત્વભાવ બતાવ્યો છે અને તે દ્વારા મને જે સૌહાર્દપૂર્ણ સહકાર આપી ઉપકૃત કર્યો છે, તે માટે સૌજન્યમૂર્તિ પરમસ્નેહાસ્પદ મુનિવર શ્રી**પુણ્યવિજયજી**નો પણ હું હાર્દિક આભાર માનું છું.

વસન્તપઞ્ચમી, વિ. સં. ૨૦૦૫

[દિનાંક ૩-૨-૧૯૪૯]

સિંઘી જૈન શાસ્ત્ર શિક્ષાપીઠ

ભારતીય વિદ્યાભવન, બંબઈ

—જિનવિજયમુનિ

ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય અને મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલ

અન્નદાનૈઃ પયઃપાનૈર્ધર્મસ્થાનૈશ્ચ ભૂતલમ્ ।

યશસા વસ્તુપાલેન રુદ્ધમાકાશમણ્ડલમ્ ॥૧॥ [ઉપદેશતરંગિણી]

ઇતિહાસ શબ્દનો વાચ્યાર્થ પ્રાચીન ઇતિવૃત્ત એવો થાય છે. પરંતુ વ્યાપક દૃષ્ટિએ તાપસતાં તે શબ્દના ભિન્ન ભિન્ન પર્યાયો મालૂમ પડે છે. તેમાં એકલાં ચરિત્રો જ ગુંથવામાં આવે છે એવી દૃઢ ભાવના આજે જનસમાજમાં પ્રચલિત છે પણ તેના કરતાં ઇતિહાસ બીજી કેટલીયે વિશિષ્ટ બાબતો જેવી કે ધર્મ, ન્યાય, દાન, ઔદાર્ય, રાજધર્મ, સચ્ચરિત્ર, શીલ, તપ, વિવેક, દાક્ષિણ્ય વગેરે લોકોત્તર ધર્મોનું શિક્ષણ આપે છે. જે ઇતિહાસ જનસમાજને કર્તવ્યના પાઠ ન શીખવે તેને સાચો ઇતિહાસ કહી શકાય નહિ. તેવા નિઃસત્ત્વ ઇતિવૃત્તિનો ગણના ઇતિહાસગ્રન્થોમાં કરાવથી ઊલટું ઇતિહાસનું ગૌરવ ઘટે છે. ગુજરાતનો મધ્યકાલીન ઇતિહાસ પહેલ પાડેલા કાચ જેવો છે. તેના દરેક પાસાનું નિરીક્ષણ કરતાં તેમાં જુદા જુદા રંગો ભાસે છે. સાદા શબ્દોમાં કહીયે તો તે એક જ્ઞાનકોષ છે. ઇતિહાસનાં કેટલાંક વિશિષ્ટ લક્ષણો તેમાં જોવામાં આવે છે. રાજા અને પ્રજાના ગૌરવાન્તિવ સંસ્મરણોથી તે સભર છે. તેમાંથી એક નરશાર્દૂલના ચરિત્રની યશગાથાનું વર્ણન કરવાનો અહીં પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

તે ચરિત્રનાયક કોણ ? જેણે સમસ્ત ગુજરાતને દેવાલયમંડિત કરી હતી. પોતાનું સમસ્ત જીવન જે મહાનુભાવે લોકકલ્યાણ માટે જ નિયોજ્યું હતું. એ દાનેશ્વરીમાં કર્ણ અને બલિના અવતારરૂપ હતો. જ્ઞાતિએ વૈશ્ય હોવા છતાં યુદ્ધકલામાં તે સમરકેસરી ગણાતો. રાજઘટપટમાં ચાળક્ય સમાન મુત્સદ્દી હોવા છતાં વિદ્વત્તામાં તેણે મહાકવિની ઉપાધિ મેળવી હતી. તે હતો પ્રાગ્વાટકુલભૂષણ ધર્મધુરંધર સચિવેન્દ્ર **વસ્તુપાલ**—જેણે એકલા જૈન ધર્મના જ નહિ પણ શૈવ, વૈષ્ણવ, શાક્ત અને મુસ્લિમ ધર્મોનાં પણ છૂટા હાથે ધર્મકાર્યો કર્યાં હતાં. તેનું ચરિત્ર એક જ્ઞાનસંહિતા જેવું છે જેનું અનુશીલન અને શ્રવણ શ્રોતા, વક્તા ઉભયનું કલ્યાણ સાધે છે. એટલું જ નહિ પણ માનવજન્મના સાફલ્યનું સાધન કરવાની પ્રેરણા કરી સાચો રાહ સૂચવે છે. તેના સારાય જીવનમાં ધર્મ, દાન, શીલ, તપ, વિવેક, સચ્ચરિત્ર, વિનય વગેરે ઉત્તમ ગુણોની સુવાસ પ્રસરી રહી છે. આવા લોકોત્તર ગુણોને લઈ તેઓ જૈન અને જૈનેતર સમાજમાં વધુ સન્માનનીય બન્યા હતા. તેમણે રાજા અને પ્રજાની અનન્ય પ્રીતિ મેળવી પોતાનું જીવન ધન્ય કર્યું છે એટલું જ નહિ પણ તેમનાં પ્રાતઃસ્મરણીય નામોએ આજે જનસમાજમાં અમરતા પ્રાપ્ત કરી છે.

૧. વસ્તુપાલવિષયક ઇતિહાસિક સાહિત્ય

આ મહાનુભાવનું ચરિત્ર અને તેના સુકૃત કાર્યો નિરૂપિત કરતા કેટલાય ગ્રન્થો આજે ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં ઘણાં ઘણાં સંસ્કૃતમાં અને બાકીના બીજા ગૂર્જર ભાષામાં રચાયા છે. આ ચરિત્રગ્રન્થો પૈકી કેટલાક તેમની હયાતીમાં જ રચાયા છે જે તેમના આશ્રિત કવિવરો દ્વારા તેમને કરેલા સત્કાર્યોની પ્રશંસા કરવા લખાયા હતા એમ જણાય છે.

પ્રખ્યાત કવિ સોમેશ્વરે ‘કીર્તિકૌમુદી’ ગ્રન્થ તેમના જીવન અને કવનનું સ્તવન કરવા રચ્યો છે. આ સિવાય ‘સુસ્થોત્સવ’ અને ‘ઉલ્લાઘરાઘવ’ના છેલ્લા સર્ગોમાં પોતાની પ્રશસ્તિ સાથે વસ્તુપાલના જીવનને લગતી ટૂંક હકીકત આપી છે. તેણે બંધાવેલા ગિરનાર અને આબૂ ઉપરના મંદિરોની પ્રશસ્તિ રચનાર આ જ કવિ હતો. તેમાં પણ વસ્તુપાલના ચરિત્ર એ સત્કર્મો માટે ટૂંક નોંધ કરી છે. બીજા એક અરિસિંહ નામક કવિએ વસ્તુપાલના જીવન સાથે તેણે કરેલાં સુકૃત કાર્યોનું વિવેચન કરવા ‘સુકૃતસંકીર્તન’ નામક ગ્રન્થ રચ્યો છે જેમાંથી ચાવડા અને ચૌલુક્યોનો પણ કેટલોક ઇતિહાસ મળી આવે છે. જયસિંહસૂરિએ ‘હમ્મીરમદમર્દન’ નાટક અને ‘વસ્તુપાલપ્રશસ્તિ’ કાવ્યો રચ્યાં છે. તેમાં વસ્તુપાલની યુદ્ધકુશલતા અને હમ્મીર સાથે થયેલ યુદ્ધ પ્રસંગને નાટકના રૂપમાં યોજ્યા છે. આ બધામાં નવીન ભાત પાડતાં તેમનાં ગુરુ ઉદયપ્રભસૂરિવિરચિત ‘ધર્માભ્યુદય’ અને ‘સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની’ કાવ્યો છે. એમાંના ‘ધર્માભ્યુદય’ કાવ્યનું વિસ્તૃત વિવેચન પ્રસ્તુત લેખમાં કરવાનું હોવાથી તેનો પરિચય આગળ ઉપર વિસ્તારથી આપવામાં આવ્યો છે જ. ‘કીર્તિકલ્લોલિની’ ગ્રન્થ એક સર્વોત્કૃષ્ટ કાવ્ય છે. તેની પ્રાસાદિકતા, આલંકારિકતા અને પદ્યરચના ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના જોવામાં આવે છે. ‘સુકૃત-સંકીર્તન’ની માફક તેની શરૂઆત વનરાજથી કરવામાં આવી છે. તેમાં ચાવડા અને ચૌલુક્યોનો ક્રમબદ્ધ ઇતિહાસ આપ્યા પછી વસ્તુપાલવંશવર્ણન, વસ્તુપાલચરિત્ર અને તેનાં ધર્મકાર્યોની ટૂંક નોંધ આલંકારિક ભાષામાં રજૂ કરી છે. આ બધાં કાવ્યોની રચના વસ્તુપાલની સમકાલીન છે એટલે તેમની ઇતિહાસિકતાના વિષયમાં શંકાને અવકાશ નથી. કદાચ પ્રશંસાત્મક વર્ણનોમાં અલંકારયુક્ત હકીકતો મૂકી હોય તે સ્વાભાવિક છે.

બાલચંદ્રસૂરિએ ‘વસંતવિલાસ’ કાવ્ય રચ્યું છે જેમાં વસ્તુપાલનું જીવનવૃત્ત અને તેના સત્કાર્યોનું વિસ્તૃત વર્ણન સંસ્કારી ભાષામાં આપ્યું છે. વસ્તુપાલના જીવન બાદ તરત જ રચાતા ગ્રન્થોમાં આ મુખ્ય છે. કારણ કે તે વસ્તુપાલના મરણબાદ થોડાંક જ વર્ષોમાં રચાયો છે. આ સિવાય મેરુતુંગકૃત ‘પ્રબંધચિંતામણિ’, જિનપ્રભરચિત ‘તીર્થકલ્પ’, રાજશેખરકૃત ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’માં પણ વસ્તુપાલના જીવનને સ્પર્શ કરતી કેટલીક હકીકત નોંધાઈ છે. છેલ્લામાં છેલ્લું વ્યવસ્થિત રીતે રચાયેલું જિનહર્ષકૃત ‘વસ્તુપાલચરિત્ર’ છે જેમાં કેટલીક અન્ય હકીકતો સચવાઈ છે. તે મોટે ભાગે ‘કાર્તિકૌમુદી’ અને ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’ના આધાર ઉપર રચવામાં આવ્યું છે.

ગૂર્જર ભાષામાં હીરાનંદસૂરિ, લક્ષ્મીસાગરસૂરિ, પાર્શ્વચંદ્ર અને સમયસુંદર વગેરે ‘વસ્તુપાલ રાસા’ઓ રચ્યા છે જે લગભગ સંસ્કૃત કાવ્ય ગ્રંથોને અનુરૂપ છે. વર્તમાન યુગમાં કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમના ચરિત્રને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અવલોક્યું છે. સ્વ. **ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ** દલાલે ‘સુકૃતસંકીર્તન’, ‘વંસતવિલાસ’, ‘હમ્મીરમદમર્દન’ અને ‘નરનારાયણાનંદ’ની પ્રસ્તાવનામાં તત્સંબંધી વિદ્વત્તાપૂર્ણ સંશોધનો કર્યા છે. આ સિવાય સ્વ. **વલ્લભજી** આચાર્યે ‘કીર્તિકૌમુદી’ના ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવનામાં, શ્રી. **ઝવેરી જીવણચંદ સાકરચંદે** ‘જૈનપત્ર’ના અંકમાં અને શ્રી **નરહરિભાઈ પરિચે** ‘મધપૂઢા’માં **વસ્તુપાલ**ના જીવન સંબંધી લેખો લખ્યા છે. ‘નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા’ ભા. ૪ ના અંક પહેલામાં શ્રી. **શિવરામ શર્મા**એ “સોમેશ્વરદેવ ઓર કીર્તિકૌમુદી” નામક વિવેચનપૂર્ણ નિબંધ લખ્યો છે. આ બધાનો સમન્વય સાધી શ્રી **મોહનલાલ દલીપચંદ** દેશાઈએ ‘જૈન સાહિત્યના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’માં **વસ્તુપાલચરિત્ર** અને તેના સાહિત્યની સુંદર સમાલોચના કરી છે. આ બધા ગ્રંથોની હકીકત લગભગ એક બીજાને મળતી આવે છે. કેટલાકમાં તેનાં સુકૃત કાર્યો અને વર્ણનોની વધઘટ જોવામાં આવે છે. ઉપર્યુક્ત ગ્રંથો પૈકી ઘણાંખરા બલ્કે ‘ધર્માભ્યુદયકાવ્ય’ સિવાયના બધા ગ્રંથો પ્રકાશિત થયા છે. હવે આ ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિબિંદુ રજૂ કરતો ‘ધર્માભ્યુદય’ ગ્રંથ પરમપૂજ્ય મુનિવર શ્રી પ્રવર્તક **કાંતિવિજયજી**ના સુશિષ્ય—પ્રશિષ્ય મુનિ **શ્રીચતુરવિજયજી** અને મુનિ **શ્રીપુણ્યવિજયજી** જેવા વિદ્વાન્ સાધુ પુરુષો દ્વારા સંપાદિત થઈ ‘સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા’ના એક મૂલ્યવાન મણિ તરીકે પ્રકાશમાં મુકાય છે જે અભિનંદનાર્હ છે. એમાંથી **વસ્તુપાલ**ના જીવન ઉપરાંત કેટલીક અન્ય હકીકતો પણ જાણવા જેવી મળી શકે છે. **વસ્તુપાલ**નાં અનેક સત્કાર્યોમાં શત્રુંજય અને રૈવતકની સંઘયાત્રા એ મહત્ત્વનું ધર્મકાર્ય હતું. આ યાત્રાની કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકતો ‘ધર્માભ્યુદય’ પૂરી પાડે છે.

૨. ધર્માભ્યુદય યાને સંઘપતિચરિત્ર મહાકાવ્ય

આ મહાકાવ્ય તેના અભિધાન અનુસાર સંઘાધિપતિઓનાં કર્તવ્યને લગતાં ચરિત્રો રજૂ કરે છે જેથી સમાજના માનસ ઉપર ધર્માભ્યુદયની છાપ પડે છે. તેની બીજી વિશિષ્ટતા તેમાંથી **વસ્તુપાલચરિત્ર**ની સહેજ ઝાંખી થવા ઉપરાંત સંઘપતિ **વસ્તુપાલ**ે સંઘસહિત કરેલ **શત્રુંજયતીર્થ**ની મહાયાત્રાનું વ્યવસ્થિત વર્ણન છે. આ આખોય ગ્રંથ શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયો છે. તેના કુલ પંદર સર્ગ અને ૫૨૦૦ શ્લોક છે.^૧

તેની રચના મહાકાવ્યની પદ્ધતિએ કરવામાં આવી છે. તેનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ ઇતિહાસલક્ષી છે. તેમાં **વસ્તુપાલવંશવર્ણન**, **વસ્તુપાલ**ના કુલગુરુઓનો પરિચય, **વસ્તુપાલ**ે કરેલ **સંઘયાત્રાનું વર્ણન** અને **વસ્તુપાલ**ના ગુરુ **વિજયસેન સૂરિ**ના નાગેન્દ્રગચ્છમાં થયેલ પૂર્વાચાર્યોની

૧. પ્રત્યેકમત્ર ગ્રંથાગ્રં વિગણય્ય વિનિશ્ચિતમ્ ।

દ્વાત્રિંશદક્ષરશ્લોકદ્વિપચ્ચાશ્ચ્છતીમિતમ્ ॥

રસિક હકીકત નોંધાઈ છે. બાકીના સર્ગોમાં પુણ્યપવિત્ર મહાપુરુષોનાં પૌરાણિક વર્ણનો છે. આ ગ્રન્થનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયો છે. તદુપરાંત દરેક સર્ગના અંતમાં મૂકાયેલા **વસ્તુપાઠ**ના પ્રશંસાત્મક શ્લોકો પળ જુદા જુદા છંદોમાં છે, જ્યારે પૌરાણિક હકીકતો રજૂ કરતા બાકીના સર્ગો મોટે ભાગે અનુષ્ટુભ્છંદમાં લખાયા છે. આ બધા છંદોમાં શાર્દૂલવિક્રીડિત, સ્ત્રગ્ધરા, ઇંદ્રવજ્રા, વસંતતિલકા અને મંદાક્રાંતા મુખ્ય છે. કાવ્યની ભાષા પ્રાસાદિક અને સાલંકાર છે. આખો ગ્રંથ અર્થગાંભીર્ય અને પદલાલિત્યની ઝમકવાળો છે. દરેક સર્ગના અંતે **વસ્તુપાઠ**ની પ્રશંસા કરતા એક બે શ્લોકો મૂકવામાં આવ્યા છે જે વસ્તુપાઠનું અપ્રતિમ ગૌરવ પ્રદર્શિત કરે છે. આ પદ્ધતિ ‘સુકૃતસંકીર્તન’, ‘નરનારાયણાનન્દ’ અને ‘વસંતવિલાસ’કારે પણ અચૂત્યાર કરી છે. આ મહાકાવ્યના કેટલાક શ્લોકો ‘નરનારાયણાનન્દ’, ‘ઉપદેશતરંગિણી’ અને ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’માં ઉદ્ધૃત થયા છે.^૧ વસ્તુપાઠ જેવા કવિવરે પોતાના જ કાવ્યમાં ‘ધર્માભ્યુદય’ના કેટલાક શ્લોકોને સ્થાન આપી તે ગ્રંથનું મહત્ત્વ અદ્વિતીય હોવાનું જાહેર કર્યું છે. આથી **વસ્તુપાલ**ના હૃદયમાં આ ગ્રન્થ માટે અનન્ય સદ્ભાવ હતો એમ પણ જણાય છે. સત્પુરુષ પોતાની શ્લાઘા સ્વમુખે કરે એ અયોગ્ય લેખાય એ ન્યાયે **વસ્તુપાલે** ગુરુની ઉક્તિઓ મૂકી હશે એમ સાધારણ અનુમાન થાય છે. બીજા કોઈ કવિની તેવી ઉક્તિઓ નહિ ગ્રહણ કરતાં ગુરુના જ શ્લોકો કેમ દાખલ કર્યા એ પ્રશ્નના સમર્થનમાં એમ કહી શકાય કે આ ગ્રન્થોક્ત ગુરુદેવની ઉક્તિઓએ **વસ્તુપાઠ**ના માનસ ઉપર વધુ પ્રભાવ પાડ્યો હતો જેનો સચોટ પુરાવો ‘ધર્માભ્યુદયકાવ્ય’માંથી ઉદ્ધૃત કરેલ ગુરુપ્રોક્ત ઉક્તિઓ આપે છે. આ ગ્રન્થનું મુખ્યનામ ‘સંઘપતિચરિત્ર’ છે પણ તેમાં ધર્મનો અભ્યુદય સાધનારાં, ધર્મ ઉપર પ્રકાશ વેરનારાં **વસ્તુપાઠ**ના ધર્મિક સત્કર્મોનું વિવરણ રજૂ કરાયું હોઈ તેનું અપર નામ ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’ છે એવો અભિપ્રાય ગ્રન્થકાર ધરાવે છે.^૨

૩. ગ્રંથપ્રયોજન

આ ગ્રંથનું સમુત્થાન કેવા કારણને લઈ થયું હતું તે માટેના સ્વતંત્ર ઉલ્લેખો કરતાં રજૂ કર્યા નથી. **વસ્તુપાઠ**નો અનન્ય ધર્મપ્રેમ સુપ્રસિદ્ધ છે. જગતની વ્યામોહ ભાવનાનું બાન તેને જીવનની શરૂઆતમાં જ થયું હતું. અસાર સંસારની પ્રલોભનજનક અને વંચક ભાવનાઓથી દૂર રહેવા તેનું હૃદય હમેશાં પ્રયત્ન કરતું. મનુષ્યજન્મનું સાચું શ્રેય જગત્કલ્યાણ અને ધર્માચરણમાં જ છે એવો ગુરુ દ્વારા મળેલો અમૂલ્ય ઉપદેશ તેની રોગગમાં વહેતો હતો. સત્ત્વશુદ્ધ ભાવનાઓના પ્રતાપે તેઓ સદાકાલ જીવનસાફલ્યનો સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગ શ્રવણ, મનન, સત્સમાગમ અને

૧. જુઓ ‘નરનારાયણાનંદમહાકાવ્ય’ના સર્ગ ૨, ૮, ૧૦ના અંત્ય શ્લોકો તથા ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’ અને ‘ઉપદેશતરંગિણી’માં સંગ્રહાયેલા ‘ધર્માભ્યુદયકાવ્ય’ના શ્લોકો.

૨. સંઘપતિચરિતમેતત્ , કૃતિનઃ કર્ણાવતંસતાં નય ।

શ્રીવસ્તુપાલધર્માભ્યુદયમહો મહિતમાહાત્મ્યમ્ ॥ ધર્માભ્યુદયકાવ્ય સર્ગ ૧, શ્લો. ૧૭.

અનુશીલન દ્વારા મેઢવવા પ્રયત્ન કરતા હતા. ઁક વખત **વસ્તુપાઢે** પોતાના કુલગુરુ **વિજયસેનસૂરિ**ને જિઝાસાપૂર્વક મનુષ્યજન્મની સાર્થકતાનું સાધન પૂછ્યું હતું.^૧ ગુરુયે તેનો જવાબ ટૂંકમાં જ આપતાં ધર્મનાં ગૂઢ તત્ત્વો ઢાન, શીલ, તપ અને ઢાવના(પ્રઢાવના)માં સમાયેલા હોવાનું નિઢર્શન કરતાં ઢાવનાની પ્રધાનતા ઢર્શાવી. પરંતુ **વસ્તુપાઢ**ના હૃદયનું સમાધાન થયું નહિ. મંત્રીશ્વરના હૃદયમાં છૂપાયેલી આત્મકલ્યાણની ઉત્કટ ઢાવના જોતાં ગુરુ શ્રી**વિજયસેનસૂરિ**યે ફરીથી તે જ હકીકતને પૂરતા વિવેચન સહ **વસ્તુપાઢ**ને સમજાવતાં કહ્યું કે, પુણ્યકાર્યો કરનાર મનુષ્ય સ્વચ્છ બુઢ્ધિ અને પરોપકાર ઢ્વારા પોતાનું જીવન ઢન્ય બનાવે છે. કલ્યાણકારી ઁન્નત ઢાવના ઢ્વારા જગત્કલ્યાણકારી પ્રઢાવના સાધી શકાય છે. વધુમાં ઃષિપ્રણીત ઢાવનાનાં પ્રશસ્ય અંગો નિરૂપિત કરતા અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ, સ્થયાત્રા અને તીર્થયાત્રાનો ઁલ્લેખ કરી સર્વ સુકૃત કાર્યોમાં સસંઘ તીર્થયાત્રા કરવાનું ઢારપૂર્વક જણાવ્યું. ત્યાર ઢાઢ તીર્થયાત્રાવિધિ, તેના નિયમો, સંઘપતિ ઢાઢવાનાં વ્રતો અને ઢર્મકર્મોનું સશાસ્ત્ર વર્ણન કરતાં સંઘપતિ બની તીર્થયાત્રા કરવાનો આઢેશ આપ્યો. ઁટલું જ નહિ પળ પૂર્વકાઢમાં જે ઢર્મઢષ્ટા મહાપુરુષો ઁ યાત્રાઓ અને ઢર્મકાર્યો કર્યા હતા તેના યથાસ્થિત વિવેચનો કર્યા અને તે જ પ્રમાણે ઢર્મશાસ્ત્રકારોયે નિર્ઢિષ્ટ કરેલ તીર્થયાત્રા વિધિસહ સસંઘયાત્રા કરી સમાજમાં નવીન આઢર્શ પેઢા કરવા **વસ્તુપાઢ**ને ઁાસ ઁપઢેશ આપ્યો.

આથી ગ્રન્થપ્રયોજનનું મુખ્ય કારણ જનસમાજમાં ઢર્માચરણની શુઢ્ધ ઢાવના પેઢા કરવા માટેનું જ હતું જેને આ જ ગ્રંથના કેટલાક શ્લોકોથી પુષ્ટિ મઢે છે.^૨ આ જ ગ્રન્થકારે **વસ્તુપાઢ**નું વંશવર્ણન અને સુકૃત કાર્યોની ઢવ્ય નોંઢ રજૂ કરતું ‘સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની’ નામક કાવ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ ઢાષામાં રચ્યું છે, છતાં ફરીથી તે જ ચરિત્રને વિશિષ્ટ કારણ સિવાય કર્તા પુનઃ પ્રતિપાઢિત કરે તેમ માની શકાય નહિ. વઢી ‘ધર્માઢ્યુઢયકાવ્ય’, તેનું કથાસાહિત્ય, અને તેમાં સમાઁલા ઢાર્મિક શ્લોક વગેરેનો વિચાર કરતાં આ ગ્રન્થ ઢર્મપ્રચારના શુઢ ઁઢ્ઢેશના કારણે અને **વસ્તુપાઢ**ની તીર્થયાત્રાનું ઁતિહાસિક વર્ણન કરવા માટે રચવામાં આવ્યો હતો ઁ સ્પષ્ટ છે. ગ્રંથની ફલશ્રુતિ પળ તેવો જ અઢિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે. કર્તા પોતે જ આ મહાકાવ્યને યશ અને ઢર્મરૂપ શરીરવાઢું

૧. કઢાચિઢેષ મન્ત્રીશઃ, કૃતપ્રાઢાતિકક્રિયઃ ।

ગત્વા પુરા ગુરોસ્તસ્ય, નત્વા વિઝ્ઞો વ્યજિઝપત્ ॥

.....

તઢત્ર કારણં કિઝ્ચિઢઢિરૂપં નિરૂપ્યતામ્ ।

કારણાનાં હિ નાનાત્વં, કાર્યઢેઢાય જાયતે ॥ ઢર્માઢ્યુઢય. સર્ગ ૧, શ્લો. ૨૬-૨૯

૨. ઁતત્ સુવર્ણરચિતં, વિશ્વાલઢ્ઢ્ઢરણમનળુગુણસ્તનમ્ ।

સઢ્ઢ્ઢાધીશ્વરચરિતં, ઁતઢુઢિતં કુરુત હૃઢિ સન્તઃ ॥ ઢર્માઢ્યુઢય. સર્ગ ૧૫, ૪૭.

તેમ જ વિશ્વાનંદ લક્ષ્મીનો પ્રકાશ કરનારું સૂચવે છે^૧, તેથી ગ્રંથકારનો ઉદ્દેશ ઐતિહાસિક હકીકતોને ધાર્મિક દૃષ્ટિ પ્રતિપાદિત કરવાનો પળ જણાય છે. તેના ઐતિહાસિક વિધાનો કેટલીક નક્કર હકીકતો પૂરી પાડે છે. આશ્રિત કવિયો કેટલીક વખત પોતાના આશ્રયદાતાની પ્રશંસા કરતાં અતિશયોક્તિ વાપરે છે, પરંતુ આ કાવ્યમાં તેવા પ્રયોગો મૂકવામાં આવ્યા હોવાનું લાગતું નથી, તેથી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિયે પણ આ ગ્રન્થ મહત્ત્વ ધરાવે છે.

૪. વસ્તુપાલવંશવર્ણન

ગ્રન્થની શરૂઆતમાં કર્તા દેવગુરુનું મંગલ સ્તવન કરી ગ્રન્થનું નામાભિધાન વ્યક્ત કર્યા બાદ, પોતાના પૂર્ણ ભક્ત અને જિનશાસનના પરમ અનુરાગી **વસ્તુપાલ**ની ઓઢાણ આપતાં તેમના પર્વજોનો ટૂંક પરિચય નોંધે છે. આજ કર્તાયે પોતાના ‘**સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની**’ કાવ્યમાં **વસ્તુપાલ** અને તેના પુરોગામી વંશધરોનું ભવ્ય વર્ણન કરતા અઢાર શ્લોકો રચ્યા છે, જ્યારે આ મહાકાવ્યમાં તે પાંચ જ શ્લોકોમાં સમેટી દે છે. ગ્રંથકાર આ ગ્રન્થને મહાકાવ્ય તરીકે જાહેર કરે છે અને મહાકાવ્યના નિયમ મુજબ ચરિત્રનાયકનું વિવેચન વિસ્તારથી કરવું જોડ્યે છતાં સૂરીશ્રીયે તેને સંક્ષેપમાં મૂકવું ડચિત માન્યું છે, તેનું કારણ ઇમ લાગે છે કે આ મહાકાવ્ય **વસ્તુપાલ**ની કીર્તિ અમર કરવાના કારણથી રચવાનો ગ્રન્થકારનો ઉદ્દેશ ન હતો, પણ જનસમાજને તે દ્વારા ઉપદેશ આપી તેના જેવાં સત્કાર્મોં કરવાની પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરવાનો જ હતો. આથી સૂરીશ્રી ધાર્મિક વસ્તુનું પ્રધાન વિવેચન કરવાના આશયને લઈ **વસ્તુપાલ**ના પૂર્વજોનું કીર્તિગાન વિસ્તૃત રીતે આ ગ્રન્થમાં નહિ નિયોજ્યું હોય ઇમ માનું છું, છતાં તેના આદિપુરુષથી **વસ્તુપાલ** સુધીના મહાનુભાવોની યોગ્ય પિછાન થોડા શબ્દોમાં પણ સંપૂર્ણતઃ આપી છે. **વસ્તુપાલચરિત્ર**-વર્ણન અને તેનાં સુકૃત કાર્યોની આલોચના કરવા લખાયેલા ‘**સુકૃતસંકીર્તન**’, ‘**સુકૃતકીર્તિ-કલ્લોલિની**’, ‘**કીર્તિકૌમુદી**’ અને ‘**વસંતવિલાસ**’ વગેરે કાવ્યોમાં તેમનું વંશવર્ણન ભભકદાર ભાષામાં રજૂ કરાયું છે જ્યારે અહીં આ ગ્રંથકાર ઇક જ શ્લોકમાં તે બધી હકીકત જાહેર કરતાં કહે છે કે “પ્રાગ્વાટ ગોત્રમાં અળહિલપુર નામક નગરને વિષે ચંડપનો પુત્ર ચંડપ્રસાદ થયો. જેનાથી સોમ અને તેનાથી આસરાજ પુત્ર થયો, જે કાલકૂટને ભક્ષણ કરનાર શ્રીકંઠ(રુદ્ર)ના કંઠસ્થલ વિષે રહેલ વિષજ મઢના નાશકર્તા નવીન અમૃત જેવા યશવાઢો થયો.”^૨” કવિ ટૂંકમાં

૧. આકલ્પસ્થાયિ ધર્માભ્યુદયનવમહાકાવ્યનામ્ના યદીયમ્ ।

વિશ્વસ્યાઽઽનન્દલક્ષ્મીમિતિ દિશતિ યશો-ધર્મરૂપં શરીરમ્ ॥—પંચદશસર્ગાન્તે

૨. શ્રીમત્પ્રાગ્વાટગોત્રેઽળહિલપુરભુવશ્ચળ્ડપસ્યાઙ્ગજન્મા,

જજ્ઞે ચળ્ડપ્રસાદઃ સદનમુરુધિયામઙ્ગભૂસ્તસ્ય સોમઃ ।

આસારાજોઽસ્ય સૂનુઃ કિલ નવમમૃતં કાલકૂટોપભુક્ત-

શ્રીકશ્રીકળ્ઠકળ્ઠસ્થલમવિપદુચ્છેદકં યદ્યશોઽભૂત્ ॥૧ૢ॥

પોતાને કહેવાનું બધું સમજાવી દે છે. “તે આસરાજથી લક્ષ્મીના ધામરૂપ કુમારદેવીના કુક્ષિસરમાં **વસ્તુપાલ** નામક પુત્ર થયો. તેમના અગ્રજ (મોટા ભાઈ) **મલ્લદેવ** અને અનુજ (નાના ભાઈ) **તેજપાલ** નામક ભ્રાતૃઓ થયા^૧”. ત્યાર બાદ તેઓએ મંત્રીશ્વરની મુદ્રા કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી તેનો પૂર્વ પરિચય આપતાં કવિ લખે છે કે તે સમયમાં ચૌલુક્યકુલચંદ્ર લવણપ્રસાદના કુલને ઉજ્જ્વલ કરનાર વીરધવલ દેવ રાજ્યધુરાને ધારણ કરતા હતા. ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર અણહિલપુરનો સંસ્થાપક વનરાજ હતો તે આખ્યાયિકાને અનુસરી આ ગ્રંથકારે પણ અણહિલપુરને આદિરાજ વનરાજની કીર્તિપ્રભા જેવું જણાવ્યું છે. **વસ્તુપાલ**માં ઉત્તમ પ્રકારના સાત ‘વિ’કારો હતા તેની નોંધ લેતાં સૂરિશ્રી કહે છે કે “વિભુતા, વિક્રમ, વિદ્યા, વિદગ્ધતા, વિત્ત, વિતરણ (દાન), વિવેક વગેરે ‘વિ’કારો=વિશિષ્ટ ગુણો **વસ્તુપાલ**માં હોવા છતાં તેનામાં ‘વિકાર’ (દુષ્ટભાવ) ન હતો.^૨ **વસ્તુપાલ** નામ ‘વ’ થી શરુ થાય છે તે આદિ શબ્દનો સુમેળ સાધી કર્તા તે જ શબ્દમાં જુદા જુદા ગુણોનું દિગ્દર્શન કરાવે છે. આવી જ બલ્કે આને મળતી એક ઉક્તિ **વસ્તુપાલ**ના કવિ **સોમેશ્વરે** ‘**અર્બુદપ્રશસ્તિ**’માં રચી છે, જેમાં કવિ કહે છે કે ‘વંશ, વિનય, વિદ્યા, વિક્રમ અને સુકૃતકાર્યોમાં **વસ્તુપાલ** સમાન કોઈ પણ પુરુષ ક્યાંય મારી દૃષ્ટિએ આવતો નથી.’^૩ આ પ્રમાણે ગ્રંથરચયિતા ધર્મગ્રન્થને અનુકૂળ **વસ્તુપાલ**નું વંશવર્ણન ટૂંકમાં પણ અલંકારસંયોજન સાથે નોંધી તેની મુખ્ય મુખ્ય હકીકતોને આલેખે છે.

૫. સંઘપતિ અને તેના ધર્મો

ધર્માચરણના મુખ્ય અંગોમાં તીર્થયાત્રા એ આવશ્યક અંગ મનાય છે. દરેક ધર્મમાં તીર્થયાત્રાનું મહત્ત્વ દર્શાવેલું છે. હિંદુધર્મનાં ઘણાં ખરાં પુરાણોમાં તીર્થમાહાત્મ્યનાં ભારોભાર વર્ણનો જોવામાં આવે છે. આ સિવાય મુસ્લિમ, પારસી, ક્રિશ્ચિયન વગેરે બીનહિન્દુ ધર્મોમાં પણ તીર્થયાત્રાનાં વિવેચનો લખાયા છે. જૈન ધર્મશાસ્ત્રકારોએ પણ તીર્થયાત્રાનું અપૂર્વ મહત્ત્વ પોતાના ધર્મગ્રન્થોમાં નોંધ્યું છે એટલું જ નહિ પણ ધર્મનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સાધનોમાંનું તે એક હોવાનું ભારપૂર્વક સૂચવ્યું છે. ધર્મદ્રષ્ટા **વિજયસેનસૂરિ**એ **વસ્તુપાલ**ને ધર્મોપદેશ આપતાં તીર્થયાત્રા કરવાનો અપ્રતિમ

૧. સોઽયં કુમારદેવીકુક્ષિસરઃસરસિજં શ્રિયઃ સદનમ્ ।

શ્રીવસ્તુપાલસચિવોઽજનિ તનયસ્તસ્ય જનિતનયઃ ॥૧૧॥

યસ્યાગ્રજો મલ્લદેવ, ઉત્થ્ય ઇવ વાક્પતેઃ ।

ઉપેન્દ્ર ઇવ ચેન્દ્રસ્ય, તેજઃપાલોઽનુજઃ પુનઃ ॥૨૦॥—સર્ગ ૧.

૨. વિભુતાવિક્રમવિદ્યાવિદગ્ધતાવિત્તવિતરણવિવેકૈઃ ।

યઃ સપ્તભિર્વિ-કારૈઃ કલિતોઽપિ ભભાર ન વિકારમ્ ॥ સર્ગ ૧, ૨૩.

૩. અન્વયેન વિનયેન વિદ્યયા વિક્રમેણ સુકૃતક્રમેણ ચ ।

ક્વાપિ કોઽપિ ન પુમાનુપૈતિ મે વસ્તુપાલસદૃશો દૃશોઃ પથિ ॥—સોમેશ્વરકૃત અર્બુદપ્રશસ્તિ ॥

આદેશ આપ્યો હતો એમ આગલ જણાવી ગયા છીએ. કેવલ મોજશોખ અને વિવિધ શહેરોની શોભા નિહાલવામાં જ તીર્થયાત્રાનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થાય છે એવો ભ્રામક વ્યવહાર આજના સમયમાં જોવામાં આવે છે પણ સાચી રીતે તે માન્યતા બરાબર નથી. જૈન અને હિન્દુધર્મોમાં યાત્રાવિધિનાં સ્વતંત્ર પ્રકરણો લખાયાં છે, જેમાં યાત્રિકે પાલવાના નિયમો વ્રતો, દાનો અને આચારધર્મોનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. પણ જૈન ધર્મશાસ્ત્ર તો તેથી પણ આગલ વધી તીર્થયાત્રા કરવા જતાં પોતાની સાથે હજારો મનુષ્યોને લઈ મોટો સંઘ કાઢી સંઘ યાત્રા કરવાનું અદ્વિતીય માહાત્મ્ય રજૂ કરે છે. આવી ઉદાત્ત ભાવનાનું દર્શન જૈન ધર્મના જનકલ્યાણકારી ઉન્નત વિચારોને યશકલગી અપાવે છે. કારણ તેમાં સંઘપતિ પોતાના ધર્મને હજારો માનવોને તીર્થયાત્રાનો અમૂલ્ય લ્હાવો લેવરાવી અક્ષય પુણ્યની લ્હાણ આપે છે. આ ઉપરાંત આવી સસમૂહ સંઘયાત્રાના વિધાયકે પાલવાના નિયમો, વ્રતો, દાનો અને આચારધર્મોને અસિધારાવ્રતની માફક ચુસ્તપણે પાલવાનો આદેશ જૈન શાસ્ત્રો આપે છે. અને તે પ્રમાણે વ્રતાચરણ કરનારને જ સંઘપતિ બિરુદ આપવાનું ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે. તેમાં જણાવેલા સંઘપતિના ધર્મો એક સાચા આત્મસંન્યાસ ગ્રહણ કરનાર યોગીને અનુરૂપ છે. એમાં લોકકલ્યાણની ઉદાત્ત ભાવનાઓ ઠેર ઠેર જોવામાં આવે છે.

વિજયસેનસૂરિયે તીર્થયાત્રાવિધિ અને સંઘપતિનાં કર્તવ્યોને વિસ્તૃત રીતે આ ગ્રંથમાં આલેખતાં કહ્યું છે કે—સંઘપતિપણું અત્યંત દુર્લભ છે. જે મનુષ્ય સંઘપતિ બની તીર્થાભિવંદન કરે છે તેને ધન્ય છે. પૂર્વના પુણ્યયોગે આત્મઉદ્ધારક સંઘપતિપણું પ્રાપ્ત થાય છે. સંઘપતિએ સૌથી પ્રથમ ગુરુની આજ્ઞા લઈ પૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે સંઘપ્રસ્થાનનું મુહૂર્ત નક્કી કરવું. પોતાની સાથે સંઘયાત્રામાં આવવા માટે સાધર્મિકોને બહુમાનપુરઃસર આમંત્રણપત્રિકાઓ મોકલવી. તેમને વાહન વગેરેની વ્યવસ્થા કરી આપવી. જલોપકરણ, છત્ર, દીપધારણ કરનારા (મશાલચીયો), ધાન્ય, વૈદ્ય, દવાઘાનું, ચંદન, અગર, કર્પૂર, કેસર, વસ્ત્ર વગેરે માર્ગમાં ઉપયોગી તેમ જ જિનાર્ચનાદિમાં ઉપયોગી સામગ્રી તૈયાર કરી સાથે લેવી. શુભ મુહૂર્તે પોતાના ઇષ્ટદેવને પુણ્યપવિત્ર તીર્થજલ વડે સ્નાન કરાવી તેમની વિવિધ ઉપચારો વડે પૂજા રચવી તેની સામે બેસી ગુરુપદેશ પ્રમાણે સંઘપતિદીક્ષાને ગ્રહણ કરવી. દિવ્વપાલોને મંત્ર સાથે બલિપ્રદાન કરવું અને પુષ્પ, વસ્ત્રો, તથા મંત્રાદિક વડે પૂજિત સ્થાનમાં પ્રભુને પોતે પધરાવવા. ગુરુને આગલ કરી સંઘ ચૈત્યવંદન કરવું. ક્ષુદ્રોપદ્રવોનો નાશ કરવા કવચ, મંત્ર, અસ્ત્રપ્રયોગો વગેરેને ગુરુસન્નિધિ અભિમંત્રણ કરી સાથે રાખવા અને જયધ્વનિ મંગલધ્વનિ કરતા વાજતે ગાજતે શહેરમાંથી નીકળી નગરની નજદીકમાં જ મંગલપ્રસ્થાન કરવું. પછી વિવિધ સ્થાનોથી યાત્રા કરવા માટે આવતા સાધર્મિકોને ધન, વાહન, વગેરેની સહાય આપી સત્કાર કરવો. સાથે આવેલા બંદી (ભાટ, ચારણ વગેરે), ગાયક (ગાયન-સ્તવન કરનારા) અને મહાત્માઓને વસ્ત્ર, ભોજ્ય, દ્રવ્ય વગેરેથી સત્કારવા. માર્ગમાં આવતાં ચૈત્યોનું પૂજન કરવું અને ખંડિત હોય તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો. ચૈત્ય વગેરેનો વહીવટ કરનાર સાધર્મિકોનું વાત્સલ્ય અને વહીવટની તપાસ

કરવી. દીનોને દાન અને ભયવાળાઓને અભયપ્રદાન આપી બંદી (કેદી) મનુષ્યોને બંધનમુક્ત કરવા. પંકમગ્ન (કાદવમાં ઘુંચી ગણાં) શકટો (ગાડાઓ) ને બહાર કઢાવવા, ભાંગી ગયાં હોય તેને પોતાના શિલ્પીઓ પાસે તૈયાર કરાવવાં. ક્ષુધિતોને અન્ન, તૃષિતોને જલ, વ્યાધિગ્રસ્તોને ઔષધ, અને શ્રમનિઃસહોને વાહન વગેરેનો બંદોબસ્ત કરી આપવો. પોતે બ્રહ્મચર્ય, તપ, શમ વગેરે ધર્મોનું યથોક્ત પાલન કરવું. ક્રમ પ્રમાણે આવતાં તીર્થોમાંથી પુષ્પાધિવાસિત પવિત્ર જલના ઘડાઓ ભરી લેવા અને ત્રૈલોક્યપતિ જિનભગવાનનો સ્નાત્રપૂજામહોત્સવ રચવો. તેવા મહોત્સવોમાં દૂધ, દહીં, કર્પૂર વડે પંચામૃત સ્નાત્ર અવશ્ય કરવું. પ્રભુને ચંદન, કર્પૂર, કસ્તૂરી વગેરેનું વિલેપન કરવું, સ્વર્ણાભરણ, પુષ્પમાળા અને વસ્ત્રાદિક પદાર્થો અર્પણ કરી અગરુ, ચંદન આદિ સુગંધિ દ્રવ્યોનો ધૂપ આપવો. કર્પૂરની આરાત્રિક કરી પુષ્પાંજલિ અર્પવી અને વિવિધ સાધન સામગ્રી સાથે ચૈત્યવંદન-દેવવંદન કરવું.

માલાધારણ અને મુખોદ્ઘાટન મહોત્સવ વચ્ચે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે તેમાં સ્વશક્ત્યનુસાર દ્રવ્ય કોશાગારમાં અર્પણ કરવું અને ગદ્ગદ્વાણી વડે દીનતા દર્શાવી પ્રભુનું અંતઃકરણપૂર્વક શુદ્ધ ભાવથી સ્તવન કરવું. આમ પ્રભુના પૂજન અર્ચન કાર્યો કરતાં તીર્થયાત્રા કરી તીર્થાધિરાજનું ધ્યાન કરતાં કરતાં શુભ મુહૂર્તે નગરપ્રવેશ કરવો અને પ્રભુને ઘેર પધરાવવા. ઘેર આવીને ધર્મબંધુઓ, મિત્રવર્યો પૌરજનો સહિત શ્રીસંઘનું ભોજનાદિ વડે સાધર્મિકવાત્સલ્ય કરવું. સૂરિશ્રી વધુમાં કહે છે કે—સંઘપૂજા એ મહાદાન છે અને એ ભાવયજ્ઞ ગણાય છે. પરોપકાર, બ્રહ્મવ્રતાચરણ, યથાશક્તિ તપ અને અનાથોને દાન એ ચાર મહાસ્થાનોની પુણ્યાનુબંધી પુણ્યલક્ષ્મીને સંઘપતિએ આરાધવી જોઈએ. જે ભવ્ય મનુષ્ય ઉપર્યુક્ત પ્રકારે વ્રતનિયમસહિત સસંઘ તીર્થયાત્રા કરે છે તે સૌભાગ્ય અને ભાગ્યવાનને સંઘપતિત્વરૂપ લક્ષ્મી પોતે જ વરે છે. તીર્થયાત્રાનું આવું અદ્ભુત વર્ણન પુણ્યયશોભિવૃદ્ધિ માટે કોને આકર્ષતું નથી ? આવા જ વર્ણનો ‘જ્ઞાતાધર્મકથા,’ ‘વ્યવહારસૂત્ર’ અને બીજાં અનેક જૈન ધર્મશાસ્ત્રોમાં લખાયાં છે. તેમાંથી મનુષ્ય સ્વકર્તવ્યના પાઠ શીખી શકે છે. એટલું જ નહીં પણ જનકલ્યાણકારી ઉદાત્ત ભાવનાના સચોટ પુરાવાઓ પૂરા પાડે છે. વસ્તુપાલે આવું જ સંઘપતિવ્રત ધારણ કર્યું હતું જેની સવિસ્તર આલોચના હવે પછી કરવામાં આવનાર છે.

૬. પ્રાકૃકાલીન સંઘપતિઓ અને યાત્રિકો

સસંઘ યાત્રા કરવી, તેને યોગ્ય ધર્મો આચરવા, પોતાની સલ્લક્ષ્મી ઉપરનો મિથ્યામોહ ત્યાગ કરી તેને આવા સત્કાર્યોમાં નિયોજવી એ એક દુષ્કર કાર્ય છે. તેમાં તપ, દાન, દયા, ઔદાર્ય, શ્રદ્ધા અને દીનતા વગેરે ઉત્તમ ગુણોને ધ્યાન કરીને પચાવવા પડે છે. આપણા પંચમહાભૌતિક શરીરમાં રહેલા ષડ્રિપુઓ (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર) ઉપર્યુક્ત ગણાવેલા સાત્ત્વિક ગુણોના દુશ્મનો છે. આજના ભૌતિક વાદમાં તે ષડ્રિપુઓને પરાસ્ત કરવા એ

સાધારણ કાર્ય નથી. જો કે સાત્ત્વિક ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થતાં આ મહારિપુઓ આપોઆપ ચાલ્યા જાય છે. પળ તેવા દૈવી ગુણોને હૃદયમાં સ્થિર કરવા તે અસાધારણ કાર્ય છે. સદાચરણ, સત્સમાગમ, પૂર્વકર્મ અને પ્રભુની સંપૂર્ણ સહાય હોય તો જ મનુષ્ય તે કાર્યમાં સફળતા મેળવે છે. વિજયસેનસૂરિએ તે સત્યને સુંદર રીતે સમજાવતાં વસ્તુપાઠને અમૂલ્ય ઉપદેશ આપ્યો હતો, જેમાં સંઘપતિ અને તેના ધર્મોના આચરણ કરતા પ્રાક્કાળમાં આવાં સત્કર્મો કરનારા જે જે દૈવી પુરુષો થયા છે તેમનાં યથોચિત વૃત્તાંતો રસિક ભાષામાં સૂરિશ્રીએ રજૂ કર્યા છે. તે બધી હકીકત સવિસ્તર રીતે આપતાં તો આજે એક સ્વતંત્ર પુસ્તક થવા સંભવે તેથી તેઓનો ટૂંક પરિચય આપીને જ અહીં સંતોષ માનવો પડે છે.

૭. શત્રુંજયતીર્થમાહાત્મ્ય

શત્રુંજય તીર્થની ઐતિહાસિકતા ઠેઠ પુરાણકાળ સુધી લઈ જવામાં આવે છે. જેના જુદા જુદા એકવીસ નામો છે. ત્યાં અનેક દૈવી પુરુષો ચક્રવર્તીઓ, સિદ્ધો, મુનિઓ અને નૃપતિઓએ આવી તીર્થયાત્રાનું મહત્પુણ્ય સંપાદન કર્યું હતું. અહીં યુગાદીશે તપ કર્યું હતું. ઋષભ, નેમીશ્વર વગેરે અર્હતોએ અહીં નિવાસ કર્યો હતો. ભરતેશ્વરે આ પુણ્યગિરિ ઉપર તીર્થોદ્ધરોહણ કરી જિનાધીશનું ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું. તે જ રીતે ઇક્ષ્વાકુવંશીય સગર રાજાએ પોતાના પૂર્વજોના ઉદ્ધાર માટે આ મહાતીર્થની યાત્રા કરી તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. ત્યાર બાદ તે જ વંશમાં થયેલ રઘુકુલતિલક રામચંદ્રે રાવણનો સંહાર કરી આ સર્વશ્રેષ્ઠ તીર્થની યાત્રાએ આવતાં જિનપ્રભુનું ચૈત્ય બંધાવ્યું અને તેનો સમુદ્ધાર કર્યો. કુરુકુલનો વિનાશ કરનાર પાંડવોએ પણ વિમલાચલની યાત્રાનો પરમ લાભ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. આ સિવાય આ ભવ્યતીર્થના સુપ્રસિદ્ધ યાત્રિકોમાં નમિ-વિનમિ વગેરે મહર્ષિઓ, દ્રાવિડ, વાલિખિલ્લાદિ નૃપો, જયરામાદિ રાજર્ષિઓ, નારદાદિ મુનિવરો, પ્રદ્યુમ્ન, સાંબ પ્રમુખ કુમારો, આદિત્યશા તથા સગરાદિ રાજવીઓ, અને ભરતના પુત્ર શૈલક, શુક વગેરે મુખ્ય હતા. આ તીર્થનો અનેક વખત ઉદ્ધાર થયો છે. ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’ અને ‘સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની’માં તે બધા તીર્થોદ્ધારકોની નોંધ લેતાં સંપ્રતિ, વિક્રમાદિત્ય, સાતવાહન, પાદલિપ્ત, આમદત્ત, ભરત, સગર, દાશરથિ, જાવડિ, શીલાદિત્ય, અને વાગ્ભટનાં નામો જણાવ્યાં છે.^૧ મધુમતી(મહુવા)માં જન્મ લેનાર મહાનુભાવ શ્રેષ્ઠી જાવડે અહીં

૧. (૧) સમ્પ્રતિવિક્રમાદિત્યઃ, સાતવાહનવાગ્ભટૈ ।

પાદલિપ્તાઽઽમદત્તાશ્ચ તસ્યોદ્ધારકૃતઃ સ્મૃતાઃ ॥૩૫॥—શત્રુંજયતીર્થકલ્પ.

(૨) અસ્મિન્નાભિભુવઃ પ્રભોસ્તનુભવશ્ચક્રી સ ચક્રે પુર,

ચૈત્યં શ્રીભરતઃ પુરે તુ સગરક્ષ્માપાલમુખ્યા વ્યધુઃ ।

દેવો દાશરથિઃ પૃથાસુતપતિઃ પ્રાગ્વાટભૂર્જાવડિઃ,

શૈલાદિત્યનૃપઃ સ વાગ્ભટમહામન્ત્રી ચ તસ્યોદ્ધૃતિમ્ ॥૧૬૬॥—સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની.

ઘનું જ દ્રવ્ય ધર્મકાર્યોમાં વાપરી જ્યોતિરૂપ જિનર્બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તે વિક્રમાદિત્ય પછી ૧૦૮ વર્ષ બાદ થયો હતો એમ **જિનપ્રભસૂરિ**એ ઉલ્લેખ કરી ત્યાં જિનર્બિંબની પ્રતિષ્ઠા કર્યાની નોંધ લીધી છે.^૧ વલ્ભીથી શીલાદિત્યે આ ગિરિરાજ ઉપર જિનાલય બંધાવ્યું હતું. ગૂર્જરશ્વર સિદ્ધરાજના મંત્રિવર્ય આશુકે આ પવિત્ર નગાધિરાજ તીર્થની યાત્રા કરી પોતાની અનન્ય ભક્તિ પ્રદર્શિત કરવા નેમિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું એટલું જ નહિ પણ ત્યાં આવનારા યાત્રિકોની તૃષ્ણા શાંત કરવા એક ભવ્ય વાપિકા (વાવ)નું સ્થાપત્ય કરાવ્યું હતું.

ગૂર્જરશ્વર સિદ્ધરાજે આ તીર્થના પૂજન, અર્ચન માટે બાર ગામો આપ્યાં હતાં. સિદ્ધરાજ પછી ગાદી ઉપર આવનાર સોલંકીકુલભૂપાલ કુમારપાળે તથા તેના મંત્રી ઉદયને આ તીર્થની યાત્રા કરી અહીં અનેક ધર્મકાર્યો કર્યાં હતાં. ઉદયન પુત્ર વાગ્ભટે આ મહાન્ વિમલાચલ ઉપર નાભિપ્રભુનું નૂતન મંદિર વિશાલ શિલા અને કપિશીર્ષકોથી શોભતા કોટ સહ બંધાવ્યું હતું અને તે પવિત્ર મહાતીર્થની નજદીકમાં કુમારપુર વસાવ્યું જેની મધ્યમાં નીલમણિયુક્ત પાર્શ્વજિનર્બિંબની સ્થાપના કરાયેલ ત્રિભુવનવિહાર બંધાવ્યો તેમ જ તે નગરની પાસે પ્રભુના પૂજન, અર્ચન માટે પુષ્પ વાટિકા કરાવી હતી. આ પ્રમાણે આ પુણ્યપાવિત તીર્થની યાત્રાનો અમૂલ્ય લાભ દેવો, મહર્ષિઓ, ચક્રવર્તીઓ, નૃપતિઓ, મંત્રિ, અને લક્ષ્મીધરો વગેરે અનેક મહાપુરુષોએ પ્રાપ્ત કર્યો હતો એમ ગ્રન્થકારે વિસ્તારથી નોંધ્યું છે.^૨ આની સંક્ષિપ્ત નોંધ આ જ ગ્રન્થકારે પોતાના ‘**સુકૃતિકીર્તિ-કલ્લોલિની**’ કાવ્યમાં લીધી હોવાનું આગળ જણાવી ગયા છીએ. એ **વસ્તુપાલ**ના પિતા **આસરાજે** આ તીર્થાધિરાજની યાત્રા કરી હતી એમ ‘**વસંતવિલાસ**’માં **બાલચંદ્રસૂરિ**એ જણાવ્યું છે. તે સમયે **વસ્તુપાલ** પણ સાથે હતા. આવા મહાન તીર્થાધિરાજની સસંગ યાત્રા કરવાની અદ્વિતીય પ્રેરણા **વસ્તુપાલ**ને **વિજયસેનસૂરિ**એ કરી હતી જેથી તેમણે ધર્મશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર સંગપતિની દીક્ષા ગુરુપાસેથી ગ્રહણ કરી વિમલાદિતીર્થની પવિત્ર યાત્રાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. **વસ્તુપાલ** પછી પણ સમરાશાહ અને પેથડશાહે આ ભવ્ય તીર્થની યાત્રા અને જીર્ણોદ્ધાર કર્યાના ઉલ્લેખો ‘**સમરાસુ**’, ‘**નાભિનંદનજિનોદ્ધારપ્રબંધ**’ અને ‘**પેથડરાસ**’ ઉપરથી જણાય છે.^૩

૮. વસ્તુપાલની સસંગ યાત્રા

ગુરુના આદેશ મુજબ **વસ્તુપાલે** સંધાધિપતિ બની **શત્રુંજય**ની મહાયાત્રા કરી હતી. તેણે

૧. અષ્ટત્રવર્ષશતેઽતીતે શ્રીવિક્રમાદિહ ।

બહુદ્રવ્યવ્યયાદ્ બિમ્બં જાવડિઃ સ ન્યવીવિશત્ ॥૭૧॥—વિવિધતીર્થકલ્પે શત્રુંજયતીર્થકલ્પ.

૨. જુઓ આ જ ગ્રન્થનો સર્ગ ૭, શ્લોક ૬૭ થી ૮૩. વિશેષ માટે જુઓ ‘**પુરાતનપ્રબંધસંગ્રહ**’માં પાન ૫૮ ઉપર શ્લોક ૧૫૮થી ૧૬૧.

૩. **સમરાસ** (ગા. ઓ. સી. છપાયેલ પ્રાચીન ગુર્જરકાવ્ય સંગ્રહ), **મંડલિકકૃત પેથડરાસ** તથા **નાભિનંદનજિનોદ્ધારપ્રબંધ**.

કુલ એકંદર તેર યાત્રાઓ હરી કતી એમ અનેક પ્રમાણોથી જણાયું છે.^૧ તેમાં પોતાના પિતા **આસરાજ** સાથે સંવત ૧૨૪૯ અને ૧૨૫૦માં, તથા પોતે સંઘપતિ દીક્ષા ધારણ કરી સં. ૧૨૭૭, ૧૨૯૦, ૧૨૯૧, ૧૨૯૨ અને ૧૨૯૩માં **શત્રુંજય** તથા **ગિરનાર** બન્નેની યાત્રાઓ કરી હતી. જ્યારે એકલા **વિમલાચલ** (શત્રુંજય)ની પરિવાર સાથે સાત યાત્રાઓ સં. ૧૨૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯માં અનુક્રમે નિયોજી હતી.

આ બંધા યાત્રામહોત્સવોના જુદા જુદા વિવેચનો તેમનું જીવનચરિત્ર આલેખતા ગ્રંથોમાં વ્યવસ્થિત રીતે નોંધાયા નથી. આ ગ્રંથ ઉપરાંત ‘**સુકૃતસંકીર્તન**’, ‘**કીર્તિકૌમુદી**’ અને ‘**વસંતવિલાસકાવ્ય**’માં તીર્થયાત્રાનાં વર્ણનો આપેલાં છે.^૨ પળ તે કઈ કઈ યાત્રાનાં વર્ણનો છે તેનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કર્યો નથી. **વસંતવિલાસ**માં વર્ણન કરેલ યાત્રાવર્ણન તેની છેલ્લી સં. ૧૨૯૩ની યાત્રાનું વર્ણન હોવાનું લાગે છે, જ્યારે **ધર્માભ્યુદય**, **સુકૃતસંકીર્તન** અને **કીર્તિકૌમુદી**નાં વર્ણનો સંવત્ ૧૨૯૦ પહેલાંની કોઈ યાત્રાના હોવા જોઈયે એમ લાગે છે. કારણ **ધર્માભ્યુદય**નો રચનાકાળ સંવત ૧૨૯૦ પહેલાં આવે છે જેની પર્યાલોચના “રચનાકાળ” ના શિરોલેખ નીચે હવે પછી કરવામાં આવનાર છે. તે જ પ્રમાણે **સુકૃતસંકીર્તન** પળ તેના સમકાળમાં રચાયું હોવાનું સ્વ. ચીમનલાલ દલાલે તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. તદુપરાંત, **ધર્માભ્યુદય**કાવ્યના યાત્રાવર્ણનને **સુકૃતસંકીર્તન** તથા **કીર્તિકૌમુદી** કેટલેક અંશે અનુસરે છે, જ્યારે **વસંતવિલાસ**નું વર્ણન તેથી જુદું પડે છે. આથી **વસંતવિલાસ** અને **ધર્માભ્યુદય** કાવ્યનાં યાત્રાવર્ણનો જુદી જુદી તીર્થયાત્રાઓનાં હશે એવું અનુમાન થાય છે. **સુકૃતસંકીર્તન** અને **કીર્તિકૌમુદી**નાં યાત્રાવર્ણનો કરતાં **ધર્માભ્યુદય**નું યાત્રાવિવરણ અનેક દૃષ્ટિએ ઉત્કૃષ્ટતા જાહેર કરે છે તેટલું જ નહિ પળ બધા યાત્રામહોત્સવ સ્તોત્રોમાં **ઉદયપ્રભ**નું આ યાત્રાવર્ણન નવીન આદર્શ પેદા કરે છે. તે જેટલું રસિક છે તેટલું જ ભાવવાહી છે. તેમાં અતિશયોક્તિને બિલુકલ અવકાશ નથી. તેના શબ્દે શબ્દમાં

૧. (૧) સં. ૧૨૪૯ વર્ષે સંઘપતિખપિતૃ ઠ. શ્રી આશારાજેનં સમં મહં શ્રીવસ્તુપાલેન શ્રીવિમલાદ્રૌ રૈવતે ચ યાત્રા કૃતા । સં. ૫૦ વર્ષે તેનૈવ સમં સ્થાનદ્વયે યાત્રા કૃતા । સં. ૭૭ વર્ષે સ્વયં સંઘપતિના ભૂત્વા સપરિવારયુતં ૯૦ વર્ષે સં. ૯૧ વર્ષે સં. ૯૨ વર્ષે સં. ૯૩ વર્ષે મહાવિસ્તરેણ સ્થાનદ્વયે યાત્રા કૃતા । શ્રી શત્રુંજયે અમૂન્યેવ પંચ વર્ષાણિ તેન સં. ૮૩ વર્ષે સં. ૮૪ સં. ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯ સપ્ત યાત્રાઃ સપરિવારેણ તેન તેને....શ્રીનેમિનાથામ્બિકાપ્રાસાદાદ્યાઃ.....ભૂતા ભવિષ્યતિ ।

(૨) ત્રયોદશ તીર્થયાત્રાઃ સંઘપતિભૂય કૃતાઃ । તીર્થકલ્પ પા. ૮૦—વૉટસન મ્યુઝીયમ રાજકોટનો શિલાલેખ.

(૩) અથ સ મરુવૃદ્ધો દેવી ભવતઃ સાર્ધત્રયોદશસંખ્યા યાત્રા અભિહિતવતી ।—દુ. કે. શાસ્ત્રી સંપાદિત **પ્રબંધચિંતામણિ** પા. ૧૬૩

૨. જુઓ—**સુકૃતસંકીર્તન**, સર્ગ ૫-૭-૮-૯, **કીર્તિકૌમુદી**, સર્ગ ૯, **વસંતવિલાસ**, સર્ગ ૧૦-૧૧-૧૨.

નિસર્ગતા અને ધર્મભાવનાનો અપ્રતિમ રસ ટપકતો જોવામાં આવે છે. તેમણે આલેખેલ યાત્રાવર્ણન અને તેની રોચક શૈલી ગ્રન્થકારને એક સાચા વિવેચક તરીકે જાહેર કરે છે. તેની ટૂંક આલોચના અહીં આપવામાં આવે તો અસ્થાને નહિ ગણાય એમ માની તત્સંબંધી કેટલુંક વિવરણ અત્રે રજૂ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

વસ્તુપાલના હૃદયમાં રહેલી ધર્મની ઉદાત્ત ભાવનાના પરિણામે પોતાના ગુરુશ્રી **વિજયસેન-સૂરિ**ના ઉપદેશામૃતથી પ્રેરણા મેળવી તેમણે મહાયાત્રાનો અદ્વિતીય પ્રસંગ ધર્મશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ યોજ્યો હતો. શુભ મુહૂર્તે આ યાત્રાનું સંઘપ્રસ્થાન શરૂ થયું. **ધોળકા**થી નીકળી સંઘે **કાસહદ** (કાસીદ્રા)માં પહોંચ્યા. રસ્તામાં આવતાં દરેક ગામ અને શહેરનાં દેવમંદિરો, તીર્થ અને ઉપાશ્રયોના પૂજન, અર્ચન તથા જીર્ણોદ્ધાર કરી સંઘપતિ તેમને સત્કારતા. ઠેર ઠેર સાધર્મિક-વાત્સલ્યો થતા. આ પ્રમાણે ધર્માચરણ કરતાં તીર્થધ્યાનમાં દત્તચિત્ત **વસ્તુપાલ** સંઘ સાથે **શત્રુંજય** પહોંચ્યો. તીર્થયાત્રાની પ્રેરણા **વસ્તુપાલ**ને ગુરુ દ્વારા થઈ હતી તે હકીકતને પ્રામાણિક માની, દરેક યાત્રાવર્ણન લખનારાયે અપનાવી છે.^૧ **ઉદયપ્રભસૂરિ** આ યાત્રામાં પ્રખ્યાત ધર્માચાર્યો કે બીજા મુખ્ય મુખ્ય યાત્રિકો માટે કંઈ પળ નિર્દેશ કરતા નથી, જ્યારે **સુકૃતસંકીર્તનકાર વિજયધર્મસૂરિ** સાથે મલધારીગચ્છીય **નરચંદ્રસૂરિ**, વાયડગચ્છીય **જિનદત્તસૂરિ**, સંડેરકગચ્છના **શાંતિસૂરિ** અને ગલ્લક લોકોના **વર્ધમાનસૂરિ** વગેરે પ્રખ્યાત ધર્માચાર્યો હતા એમ નોંધે છે.^૨ **વસંતવિલાસ**નું યાત્રાવર્ણન આથી જુદું છે. પળ તેમાં કેટલીક હકીકતો વિસ્તારપૂર્વક સંગ્રહવામાં આવી છે. તેણે તો જુદા જુદા શહેરોમાંથી તે યાત્રામાં આવેલ સંઘપતિઓનો નિર્દેશ કરતાં લખ્યું છે કે ચાર મંડલાધિપતિઓ, લાટ, ગૌડ મરુ, ડાહલ, અવંતિ અને અંગ દેશના સંઘપતિઓ પોતાના સંઘ સહ આ યાત્રામાં આવ્યા હતા, જેમનું યોગ્ય સમ્માન ઉપાયનો-ભેટણાં વડે **વસ્તુપાલે** કર્યું હતું.^૩ સંઘે

૧. નાગેન્દ્રગચ્છમુકુટસ્ય મુનેરનૂનમાકર્ણ્યકર્ણ્યમિતિ મન્ત્રિપતિર્વિચારમ્ ।

નત્વા સ્વધામનિ જગામ જિનેન્દ્રયાત્ર નિર્માણનિર્મલમનોઽતિમનોરથશ્રીઃ ॥૪૪॥—સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૪
વિશેષમાં જુઓ—નરનારાયણાનંદ, સર્ગ ૧૬, શ્લો. ૩૨-૩૩.

૨. અથાચલન્ વાયટગચ્છવત્સલાઃ કલાસ્પદં શ્રીજિનદત્તસૂરયઃ ।

નિરાકૃતશ્રીષુ ન યેષુ મન્મથઃ ચકાર કેલિં જનનીવિરોધતઃ ॥૧૧॥

ભવાભિભૂતેન મનોભુવા ભયાદનીક્ષિતૈઃ ક્લૃપ્તભવાભિભૂતિભિઃ ।

અચાલિ સંડેરકગચ્છસૂરિભિઃ પ્રશાન્તસૂરૈરથ શાન્તિસૂરિભિઃ ॥૧૨॥

શરીરભાસૈવ પરાભવં સ્મરઃ સ્મરન્નનશ્યત્ કિલ યસ્ય દૂરતઃ ।

સવર્ધમાનાભિધસૂરિશેખરસત્તતોઽચલદ્ગલ્લકલોકભાસ્કરઃ ॥૧૩॥—સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ. ૫

૩. લાટગોડમરુકચ્છડાહલાવન્તિબઙ્ગવિષયાઃ સમન્તતઃ ।

તત્ર સંઘપતયઃ સમાયયુસ્તોયધાવિવ સમસ્તસિન્ધવઃ ॥૨૫॥

પ્રસ્થાન કરી નાભેય પ્રભુની ભક્તિ અને કીર્તિ પ્રદર્શિત કરતાં કાસહૃદમાં પડાવ નાચ્યો જ્યાં **વસ્તુપાળે** જિનાર્ચાઓ કરી હતી, એ **ઉદયપ્રભના** કથનને **સુકૃતસંકીર્તન**થી ટેકો મળે છે. વધુમાં તે ઉમેરે છે કે **વસ્તુપાળે** અહીં **નાભિતનુજ** (ઋષભદેવ)ના મહાપ્રાસાદમાં મહોત્સવ રચ્યો હતો.^૧ જ્યારે **વસંતવિલાસ**ના કર્તા સંઘે કાસહૃદના બદલે વલભિપુરમાં મેલાણ કર્યું હોવાનું કહે છે.^૨ જ્યાંથી **વિજયસેનસૂરિ**એ **શત્રુંજય** પર્વતને બતાવ્યો. **વસ્તુપાળે** અહીં સ્વામિવાત્સલ્ય કર્યું હતું. આથી સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે કે **ધર્માભ્યુદય**ના યાત્રાવર્ણનથી **વસંતવિલાસ**નું યાત્રાવિવરણ જુદું છે. આ સિવાય પળ બીજાં કેટલાંક સૂચનો મળી આવે છે જેથી બન્ને ગ્રંથકારોએ જુદી જુદી યાત્રાની નોંધ લીધી હતી તે હકીકતને વધુ પુષ્ટિ આપે છે. એનું તુલનાત્મક વિવેચન હવે પછી કરવામાં આવ્યું છે.

ત્યાંથી સંઘે પ્રયાણ કરી **વિમલાદ્રિ** ઉપર આરોહણ કર્યું. ત્યાં જઈ **નાભિજિનેશ**ના ઉત્કટ દર્શનાભિલાષી **વસ્તુપાળે** પૂર્ણ પ્રેમભક્તિ વડે સ્નાત્રમહોત્સવ કર્યો. વિઘ્નોચ્છેદક **કપર્દી** યક્ષનું પૂજન, અર્ચન સારી રીતે કરી તેમને પ્રસન્ન કર્યા. સંઘમાં આવેલ યાત્રિકોને શ્રમાન્વિત થયેલા જોઈ મંત્રિવર્યનું હૃદય સ્નેહાર્દ્ર બન્યું. ત્યાં તેમણે ભગવાન **આદિનાથ**ના મંદિર પાસે ઇંદ્રમંડપ બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો એમ **ઉદયપ્રભસૂરિ** જણાવે છે,^૩ જ્યારે **વસંતવિલાસ**ના કર્તા સંઘ **પાલિતાળા** ગયો ત્યાં **વસ્તુપાળે પાર્શ્વપ્રભુ**નું પૂજન કર્યું, અને ત્યારબાદ સંઘે **વિમલાચલ** ઉપર પ્રસ્થાન કર્યું. વિમલાદ્રિ ઉપર જઈ સૌથી પ્રથમ **કપર્દી** યક્ષની વિવિધ ઉપચારો વડે પૂજા કર્યા પછી ભગવાન આદિનાથની અષ્ટપ્રકારી પૂજા રચીને, પ્રશંસનીય ચીનવસ્ત્ર (ચીની રેશમ)નું ધ્વજારોપણ કર્યું હતું એમ નોંધે છે.^૪ પરંતુ **અરિસિંહ** તો **ધર્માભ્યુદય**ના કથન મુજબ **વસ્તુપાળે**

આગતાં વિવિધદેશતસ્તતઃ સૈષ સઙ્ગજનતાં પ્રમોદભાક્ ।

વસ્તુપાલસચિવઃ શુચિક્રિયઃ સચ્ચકાર વિવિધૈરુપાયનૈઃ ॥૨૬॥—વસન્તવિલાસ, સર્ગ ૧૦

૧. વિતન્વતઃ કાસહૃદાખ્યપત્તને મહોત્સવં નાભિતનૂજસદ્ગનિ ।

સહાયતાં પ્રત્યશૃણોન્મહામતેસ્મૃષ્ય દ્રાગવર્ત્મનિ દેવતામ્બિકા ॥૧૬॥—સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૫

૨. ઉત્પ્રયાણકમચીકરત્કૃતી સંઘલોકસુખદાપ્રયાણકઃ ।

સંઘરાટ્ વલભિપત્તનાવનીમણ્ડલેઽતિસુરમણ્ડલેશ્વરઃ ॥૪૨॥

તત્ર સઙ્ગપતયે નવેન્દુવત્પાવનો વિમલસંજ્ઞિતો ગિરિઃ ।

અંગુલીકિસલયાગ્રસંજ્ઞયા દર્શિતો વિજયસેનસૂરિભિઃ ॥૪૩॥—વસન્તવિલાસ, સર્ગ ૧૦

૩. તત્ર સ્નાત્રમહોત્સવવ્યસનિનં માર્તણ્ડચણ્ડદ્યુતિ,

ક્લાન્તં સઙ્ગજનં નિરીક્ષ્ય નિઃખિલં સાર્દ્રીભવન્માનસઃ ।

સદ્યો માદ્યદમન્દમેદુરતરશ્રદ્ધાનિધિ શુદ્ધધી—

ર્મન્ત્રીદ્રઃ સ્વયમિન્દ્રમણ્ડપમયં પ્રારમ્ભયામાસિવાન્ ॥૮॥—ધર્માભ્યુદય, સર્ગ ૧૦

૪. જુઓ—વસન્તવિલાસ, સર્ગ ૧૦, શ્લોક ૫૮ થી ૮૩

શત્રુંજય ઉપર જઈ કપર્દી યક્ષનું પૂજન કરીને ભગવાન આદિનાથનો મહામહોત્સવ કર્યો હતો એમ કહે છે.^૧ તેમાં વસંતવિલાસ પ્રમાણે પાદલિપ્તપુરની હકીકત જોવામાં આવતી નથી. આથી પળ ઉદયપ્રભ અને અરિસિંહનાં યાત્રાવર્ણનો એક જ સંઘના વિવેચનો હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે. મંત્રીશ્વરે અહીં વિવિધપ્રકારી સ્નાત્રમહોત્સવ ભવ્ય રીતે કર્યો હતો તેનું રસિક વર્ણન ધર્માભ્યુદયકારે અહીં ત્રણ શ્લોકોમાં વિસ્તાર વડે રચ્યું છે. તે દાનવીરે ત્યાં અનેક પ્રકારે દાનધર્મો અને પૂજામહોત્સવો રચ્યા હતા. સંઘ આઠ દિવસ રહ્યો ત્યાં સુધી અષ્ટાહિકા મહોત્સવ ભારે દબદબા સાથે કર્યો. આદિનાથ ભગવાનના મંદિરપાસે નૃત્ય ગાન કરવા માટે મંત્રિવરે ઇન્દ્રમંડપ બંધાવ્યો હતો તેની નોંધ વસંતવિલાસમાં પળ લેવાઈ છે.^૨ અનન્યભક્તિ વડે જિનેશના પૂજન, અર્ચન કરી વસ્તુપાળે સંઘ સહ પર્વત ઉપરથી અવરોહણ કરી અજાહરા (અજારા) તરફ પ્રયાણ આદર્યું. ત્યાંના અજયપાલ નૃપતિએ સંઘનો સુંદર સત્કાર કર્યો અને તે રાજવીથી વંદ્યમાન ત્યાંના પાર્શ્વપ્રભુનું પૂજન કરી સંઘ કોડીનાર ગયો એમ ઉદયપ્રભસૂરિએ જણાવ્યું છે.^૩ જ્યારે વસંતવિલાસના કર્તા સંઘને શત્રુંજયથી એકદમ પ્રભાસમાં લાવે છે. જે કે ઉદયપ્રભનું સંઘયાત્રાવર્ણન વસંતવિલાસના કરતાં ટુંકામાં છે પણ તેમાં જે હકીકતો નોંધાઈ છે તે પ્રામાણિકતાની પરાકાષ્ટા રજુ કરે છે, તેટલું જ નહીં પણ કેટલીક નક્કર હકીકતો પૂરી પાડે છે. કોડીનારથી સંઘ દેવપાટણ (પ્રભાસ) ગયો ત્યાં ઇન્દ્રાદિદેવોથી સંસ્તૂયમાન (સ્તવન કરાવ્યા) અમૃતાંશુલાંછનવાળા કાલારિ ભગવાન પિનાકપાણિ સોમનાથ મહાદેવનું વસ્તુપાળે સારી રીતે યજન કર્યું. સર્વ ધર્મ ઉપર સહિષ્ણુભાવવાળા અને વાડાબંધીના મિથ્યાભેદોને નહીં માનનારા તે મહાનુભાવે જિનેશના યાત્રા માર્ગમાં આવનાર સોમનાથ ભગવાનનું વિના સંકોચે યજન કરી જૈન અને જૈનેતરોને સાંપ્રદાયિક અસહિષ્ણુ માનસનો ત્યાગ કરવા આદર્શ દૃષ્ટાંત રજુ કર્યું. તે જ હકીકત સુકૃતસંકીર્તનમાં પણ આપી છે. વસંતવિલાસના કર્તા વધુમાં અહીં વસ્તુપાળે પ્રિયમેલક તીર્થમાં સ્નાન કરી સુવર્ણ અને જવાહીરનાં દાનો બ્રાહ્મણોને આપ્યાં હતાં તેમ જ ચંદ્રપ્રભપ્રભુનું પૂર્ણ ભક્તિ વડે યજન કર્યું હતું એટલી નવીન હકીકત મૂકે છે.^૪ આ હકીકત બીજા કોઈ યાત્રાવર્ણન કરનાર ગ્રંથકારે લીધી નથી. આથી પળ વસંતવિલાસમાં આલેખાવેલ યાત્રાવર્ણન ધર્માભ્યુદય વગેરે ગ્રંથમાં જણાવેલી યાત્રા કરતાં બીજી યાત્રાનું હોવાનું સૂચવે છે.

૧. સુકૃતસંકીર્તન, શ્લોક ૧૨થી ૪૨.

૨. પ્રેક્ષણક્ષણમથો વિચક્ષણસ્તીર્થભર્તુરયમગ્રતો વ્યધાત્ ।

નર્તકીકુચતટ્ટુટ્મનિસ્રગ્મનિપ્રકરપુઙ્ગિતાવની ॥૮૪॥—વસન્તવિલાસ મહાકાવ્ય, સર્ગ ૧૦.

૩. અજાહરાખ્યે નગરે ચ પાર્શ્વપાદાનજાપાલનૃપાલપૂજ્યાન્ ।

અભ્યર્ચયન્નેષ પુરે ચ કોડીનારે સ્ફુરત્કીર્તિકદમ્બમમ્બામ્ ॥૧૨॥—ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય, સર્ગ ૧૫.

૪. વસંતવિલાસ કાવ્ય, સર્ગ ૧૧, શ્લોક ૭૦થી ૭૨.

ત્યાંથી સંઘ વામનસ્થલી (વંથલી) થઈ રૈવત (ગિરનાર) ગયો. બીજા કોઈ ગ્રન્થકારે પ્રભાસથી વામનસ્થલી સંઘ ગયાની હકીકત મૂકી નથી જ્યારે ઉદયપ્રભે તેને વ્યવસ્થિત રીતે નોંધી છે. આથી ઉદયપ્રભનું વર્ણન કેટલું ચોકસાઈવાળું છે તે જોઈ શકાય છે.

સંઘાધિપતિ વસ્તુપાળે રૈવતકારોહણ કરી પોતાના પાપકલ્મષનો નાશ કરવા ગજેન્દ્રપદ-કુંડમાં સ્નાન કર્યું અને નેમિનાથ ભગવાનની વિવિધપ્રકારી પૂજા કરી અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ રચ્યો. આ પ્રમાણે આઠ દિવસ સુધી સંઘેશ વસ્તુપાળે ગિરનાર ઉપર રહી પ્રસન્ન મન વડે પુષ્કળ દાનધર્મો કર્યા અને અંબા, પ્રદ્યુમ્ન, સાંબ વગેરે ટૂંકોની યાત્રા કરી ત્યાંના તીર્થદેવતાઓનો પૂજન, અર્ચન કરી સત્કાર કર્યો. પછી પોતે સંઘ સહ નીચે ઉતર્યા. પ્રભાસથી ગિરનાર તરફ આવતાં રૈવતકની તલેટીમાં તેજપાળે વસાવેલ તેજપાલપુરનું કુમારસરોવર, જે તેમણે બંધાવ્યું હતું, ત્યાં વસ્તુપાળે આદીશ્વર ભગવાનનું પૂજન કર્યું એમ વસંતવિલાસ કાવ્યના કર્તા જણાવે છે.^૧ ઉદયપ્રભસૂરિએ મહાધાર્મિક વસ્તુપાળની તીર્થયાત્રા અને તેના દાનપ્રવાહની શ્લાઘા કરતાં તેનું રસિક વર્ણન અહીં સર્વોત્કૃષ્ટ ભાષામાં ગુંથ્યું છે. તેમાં યાત્રાની એક પવિત્ર નદી સાથે તુલના કરતાં, જેમ નદી પોતાના પ્રવાહ માર્ગમાં આવતાં પ્રાણીમાત્રનું કલ્યાણ સાધે છે તેમ આ મહાપુરુષે પોતાના દાનપ્રવાહને અખંડ રીતે ચાલૂ રાખી જનસમાજનું પરમ કલ્યાણ સાધ્યું હતું, એવો આશય વ્યક્ત કર્યો છે.^૨ યાત્રિકવર્ગને અનેક પ્રકારે સુખસાધનો આપતા અને આનંદ પ્રમોદ આપતા વસ્તુપાળ સંઘ સહ ધોલકા ગયા. ત્યાં તેમનું સન્માન કરવા તેજપાલ અને પૌરજનોની સાથે વીરધવલદેવે સામા જઈ જિનપ્રભુને નમસ્કાર કર્યા. વસ્તુપાળે ત્યાં જિનપ્રભુને રથમાંથી નીચે પધરાવી ભક્તિ વડે પૂજન કર્યું અને સંઘને ભોજન, વસ્ત્રાદિક વડે સંતોષ આપ્યો.

વીરધવલે વસ્તુપાળને કુશલ વર્તમાન પૂછી વિવેક દર્શાવ્યો. ઉદયપ્રભસૂરિએ આ યાત્રાનું વર્ણન થોડાક શબ્દોમાં સંપૂર્ણતઃ આપ્યું છે. તેમની લેખનશૈલી વિદ્વાન મનુષ્યોને પણ મોહ પમાડે છે, કારણ તેમાં કર્મકટુતા કે શબ્દાડંબરની છાયા કોઈ પણ ઠેકાણે જોવામાં આવતી નથી. જે હકીકત રજૂ કરાઈ છે તેમાં પૂરતી ચોકસાઈ અને પ્રામાણિકતા ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપ્યું છે. તેથી જ બીજાં બધાં યાત્રાવર્ણનો કરતાં ઉદયપ્રભનું યાત્રાવિવેચન વધું પ્રામાણિક અને સન્માન્ય છે. આ ગ્રંથનું ધાર્મિક મહત્ત્વ અનેકગણું હશે પરંતુ ऐतिहासिक दृष्टिએ પણ તેનું મહત્ત્વ ઓછું નથી એમ કહેવું પડે છે.

૧. વસ્તુપાલના સંઘની સામગ્રીગણના

આ તીર્થયાત્રાઓમાં કેટલાં મનુષ્યો, રથો, ગાડાંઓ, રક્ષકો, સુખાસનો અને ઇતર

૧. વસંતવિલાસકાવ્ય, સર્ગ ૧૧, શ્લોક ૭૩થી ૭૬

૨. પુરઃ પુરઃ પૂર્યતા પયાંસિ ધનેન સાન્નિધ્યકૃતા કૃતીન્દુઃ ।

સ્વકીર્તિવન્નવ્યનદી દદર્શ ગ્રીષ્મેઽતિભીષ્મેઽપિ પદે પદેઽસૌ ॥૨૧॥—ધર્માભ્યુદય કાવ્ય, સર્ગ ૧૫.

जनसमुदाय वगैरे हता तेनी केटलीक नोंध जुदा जुदा ग्रन्थोमां जोवामां आवे छे. यात्रावर्णन आलेखनारा **कीर्तिकौमुदी**, **सुकृतसंकीर्तन**, **वसंतविलास** के **धर्माभ्युदय** ग्रन्थना रचयिताओए ते संबंधी कांई पण निर्देश कर्यो नथी, पण **जिनप्रभसूरि**ना तीर्थकल्पमां तथा **प्रबंधचिंतामणि** अने **‘वस्तुपालतेजपाल** रासा’मांथी तत्संबंधी केटलीक माहिती उपलब्ध थाय छे. जो के तेमां केटलुं सत्य समायेलुं हशे तेनुं पृथक्करण करवानां पूरतां प्रमाणो नथी, तेमां केटलीक अतिशयोक्ति होवानुं पण भासे. परंतु ते संबंधी नक्कर हकीकत ज्यां सुधी प्राप्त न थाय, त्यां सुधी तेने सत्य मानी लेवामां वांधो नथी, एम मानी जे ते ग्रन्थोमांथी तेनां सूचनो अहीं रजू कर्या छे. **जिनप्रभसूरि तीर्थकल्पमां** तेनो निर्देश करतां लखे छे के **‘वस्तुपाळ’**नी प्रथम तीर्थयात्रामां ४५०० गाडां (शय्यापालको सहित), ७०० सुखासनो, १८०० पालखी, १९०० हाथी, २१०० श्वेतांबरो, ११०० दिगंबरो, ४५०० जैन गायको अने ३३०० बंदीजनो हता.^१ **प्रबंधचिंतामणिमां** ५५०० वाहनो, २१०० श्वेतांबरो, १००० घोडेस्वारी रक्षको, ७०० ऊंटो अने संघरक्षकाधिकारि चार महासामंतो यात्रामां हता एम नोंध्युं छे.^२ ज्यारे **वस्तुपालतेजपाल** रासामां तेनी बादशाही सूची आपतां संत १२७३ अने १२८५नी यात्राआना संघवर्णनो रजू कर्या छे तेमां नीचे प्रमाणे जनसमुदाय, साहित्य, रक्षको अने वाहनोनी नोंध आपी छे.

सामग्रीनी संख्यां	संवत १२७३मां	संवत १२८५मां
सेजवाणां (वेलडीयो)	५५००	४०००
सुखासन (सीघराम)	७००	७००
पालखी	६००	५००
श्रीकरण (महेता)	२९००	०
घोडा	४०००	४०००
बळद घुघरमाळवाळ	२०००	०
ऊंट	०	२००
जैन गायक	४८४	४५०

१. ‘तत्र प्रथमयात्रायां चत्वारि सहस्राणि पञ्चशतानि शकटानां सशय्यापालकानां सप्तशती सुखासनानां अष्टादशशती वाहिनीनां एकोनविंशतिः शतानि श्रीकरीणां एकविंशतिः शतानि श्वेताम्बराणां एकदशशती दिगम्बराणां चत्वारि शतानि सार्धानि जैनगायकानां त्रयस्त्रिंशच्छती बन्दीजनानाम् ।’—विविध-तीर्थकल्पे वस्तुपालतेजपालमन्त्रिकल्प.

२. ‘सर्वसंवाहनानामर्धपञ्चमसहस्राणि, एकविंशतिशतानि श्वेताम्बराणां, सङ्गतद्रक्षाधिकारे सहस्रं तुरङ्गमाणां सप्तशती रक्तकरभीणां, सङ्घरक्षाधिकारिणश्चत्वारो महासामन्ताः’ ।—प्रबन्धचिंतामणि, पा. १६३. श्री दु. के, शास्त्री संपादित.

બંદીજન (ભાટચારણ)	૩૩૦૦	૩૩૦૦
વાદી (અન્યધર્મી)	૩૩૦૦	૦
ભટ્ટ	૭૦૦	૦
આચાર્ય	૭૦૦	૭૦૦
દિગંબર સાધુ	૧૧૦૦	૧૧૦૦
શ્વેતાંબર સાધુ	૨૧૦૦	૦
યતી	૦	૨૨૩૨
ગાડાં	૧૫૦૦	૪૫૦૦
વાહિની (ડોઢી)	૧૦૦૦	૧૮૦૦
દાંતનાં સિંહાસન	૩૦૦ = સ્થમાં છે	૨૪
સાંગનાં સિંહાસન	૧૨૦૦	૦
લાકડાનાં દહેરાં	૦	૧૨૦
સંઘવી	૪	૪
કુલ માળસ	૭૦૦૦૦૦	૭૦૦૦૦૦
કુલ ખર્ચ	૩૩૧૪૧૮૮૦૦	૨૯૮૦૨૦૯૦૭

આ ઉપરથી સંઘની ભવ્યતાનો કાંઈક ધ્યાન આવી શકે છે.^૧ જો કે આ સૂચીમાં અતિશયોક્તિને અવકાશ છે પણ તેના ઉપરથી એટલું તો સમજી શકાય છે કે **વસ્તુપાલે** હજારો મનુષ્યોને સાથે લઈ, પરમપુનીત જૈન તીર્થોની અનેક યાત્રાઓ, ભારે દબદબાથી કરી હતી. આ સિવાય **જિનહર્ષસૂરિ**ના ‘**વસ્તુપાલચરિત્ર**’માં પણ તેની યાત્રીનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું છે. આથી **વસ્તુપાલ**ની ધર્મભાવના, લોકકલ્યાણનો ઉચ્ચ આદર્શ અને મહાન ત્યાગ અપૂર્વ હતો એમ કહ્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી. આજે પણ આવી સંઘયાત્રાઓ જૈન દાનવીરો કરે છે અને જગતને અદ્વિતીય ત્યાગ તથા ઉદાત્ત ધર્મભાવનાના પદાર્થપાઠો શીખવે છે.

૧૦. વસ્તુપાલનાં સુકૃત કાર્યો

વસ્તુપાલની કીર્તિ કેવા અદ્ભુત ગુણોને લઈને દિગંતવ્યાપી બની હતી તેનાં વિશિષ્ટ કારણો આ મહાનુભાવના ચરિત્રમાંથી જ્ઞાત થાય છે. તે નરશ્રેષ્ઠમાં વિદ્વત્તા, રાજ્યવ્યવહારની કુશલતા, વીરતા અને અદ્વિતીય ધર્મભાવના હતી પરંતુ તે બધા કરતાં તેને જગતમાં વધુ યશ અપાવનાર તેનાં દાનકાર્યો હતાં. તેના જેવો ઉદાર ધની ભૂતલે ફરીથી પાવ્યો નથી. જુદા જુદા ગ્રંથોમાંથી તેનાં

૧. જુઓ કીર્તિકૌમુદીના સમશ્લોકી ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવના સ્વ. વલ્લભી આચાર્યે રજૂ કરેલ વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસામાંની સંઘના સાહિત્યની સૂચિ, પ્રસ્તાવના, પા. ૨૭

દાનકાર્યોના જે ઉલ્લેખો મળે છે તેથી તેની દાનભાવના જગતમાં અજોડ હતી, એમ લાગ્યા વગર રહેતું નથી. કવિશ્રી **સોમેશ્વરે** તેના માટે સાદા શબ્દોમાં લખ્યું છે કે “વસ્તુપાલે અન્નદાન, જલપાન, અને ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વીને અને તે વડે પ્રાપ્ત થયેલ યશથી આકાશમંડળને ભરી દીધું છે.”^૧ તેણે કરાવેલાં ધર્મસ્થાનો, મહાદાનો અને ધર્મકાર્યોની જુદી જુદી નોંધો **સુકૃતસંકીર્તન**, **કીર્તિકૌમુદી**, **વંસતવિલાસ**, **પ્રબન્ધચિંતામણિ**, **પ્રબન્ધકોષ**, **જિનહર્ષકૃત વસ્તુપાલચરિત્ર** અને **તીર્થકલ્પ** વગેરે કેટલાય ઐતિહાસિક પ્રબન્ધો અને રાસાઓમાં આવેલી છે. જો કે તે બધામાં કેટલીક વધઘટ પળ જોવામાં આવે છે. તેની સવિસ્તર યાદી પૂરતા વિવેચન સાથે કરતાં એક સ્વતંત્ર નિબંધ થવા સંભવ છે. **ઉદયપ્રભસૂરિ** આ મહાકાવ્યમાં પળ તેનાં કેટલાંક સુકૃત કાર્યોની નોંધ કરી છે, જેનું કેટલુંક વિવેચન અહીં કરવામાં આવ્યું છે.

તે દાનશૂરે **શત્રુંજય** ઉપર **આદિનાથ** ભગવાનના મંદિર આગળ **ઇંદ્રમંડપ** બંધાવ્યો હતો જેની નોંધ આગળ પળ આપી ગયા છીએ. ગ્રંથકાર ફરીથી તેનો ઉલ્લેખ કરતાં તે મંડપની પાસે **સ્તંભન પાર્શ્વનાથ** અને **ગિરનારના નેમિનાથ** ભગવાનનાં મંદિરો બંધાવ્યાં હોવાનું જણાવે છે. આ જ હકીકતને ગ્રંથકારે પોતાના **સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની** કાવ્યમાં પળ મૂકી છે.^૨ **સુકૃતસંકીર્તન**કાર પળ આ બન્ને ગ્રંથોના કથનને પુષ્ટિ આપે છે.^૩ **વસંતવિલાસ** અને **તીર્થકલ્પ**માં ધર્મસ્થાનો અને દેવમંદિરો બંધાવ્યાના મોઘમ ઉલ્લેખો છે, પળ કયે કયે સ્થળે, કેટલાં મંદિરો, કોનાં કોનાં બંધાવ્યાં હતાં તેની પૃથક્ પૃથક્ વિચારણા કરી નથી. આ ઇંદ્રમંડપમાં ‘**સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની**’ નામક સંસ્કૃત કાવ્ય, વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયેલા ૧૭૯ શ્લોકોવાળું શિલોત્કીર્ણ કરવામાં આવ્યું હતું, એમ કેટલાક ઉલ્લેખો ઉપરથી જણાય છે. **ઉદયપ્રભસૂરિ** પળ આ મહાકાવ્યમાં ઇંદ્રમંડપમાં મૂકવામાં આવેલી **વસ્તુપાલ**ની યશઃપ્રશસ્તિની પ્રશંસા રજૂ કરતાં સુંદર શબ્દોમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.^૪ આ મંદિરમાં **વસ્તુપાલ**ે ગુરુ, પૂર્વજ, સંબંધી, અને મિત્રની મૂર્તિઓ તેમ જ તે બન્ને ભ્રાતૃયુગલની

૧. જુઓ, આ નિબંધની શરુઆતમાં મૂકેલો **ઉપદેશતરંગિણી**નો શ્લોક.

૨. વ્યાતન્વન્નમરેન્દ્રમણ્ડપમયં શ્રીરૈવતસ્તમ્ભના-

લઙ્કારપ્રભુનેમિપાર્શ્વસહિતં તીર્થેઽત્ર શત્રુજયે ।

પ્રાગ્વાટાન્વયવાર્દ્ધિવર્ધનવિધુર્ધાત્રીશમન્ત્રીશિતા,

શ્લાઘ્યઃ સદ્ગુપતિઃ સતાં વિજયતે શ્રીવસ્તુપાલોઽધુના ॥૧૬૭॥ —સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની

૩. શત્રુજયાદિમુકુટસ્ય પુરો જિનસ્ય તેનેન્દ્રમણ્ડપમિદં તદકારિ કિઞ્ચિત્ ।

અપ્યેકવારમધિગમ્યજના યદન્તર્જન્માન્તરેઽપિ ન ભજન્તિ કદાપિ તાપમ્ ॥—

સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૧૧, ૧૫.

૪. શ્રીવસ્તુપાલસચિવસ્ય પેરે કવીન્દ્રાઃ કામં યશાંસિ કવયન્તુ વયં તુ નૈવ ।

યેનેન્દ્રમણ્ડપકૃતોઽસ્ય યશઃપ્રશસ્તિરસ્ત્યેવ શક્રહૃદિ શૈલશિલાવિશાલે ॥

—ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય, પંચમસર્ગાન્તે.

અશ્વારૂઢ પ્રતિમાઓ બનાવી મૂકી હતી. **સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની**માં ફક્ત તેનો ઉલ્લેખ જ છે જ્યારે **સુકૃતસંકીર્તનકાર** તે બન્ને ભાઈઓ (વસ્તુપાલ-તેજપાલ) ની તથા વીરધવલની હાથી ઉપર બેઠેલી મૂર્તિઓ મૂકી હતી, એમ નોંધે છે.^૧ બન્નેના કથનમાં વધુ તપાવત નથી, ફક્ત તેમાં ઘોડાને બદલે હાથી ઉપર હોવાની જણાવી છે. આ સિવાય **પ્રબંધચિંતામણિ**માંથી પણ ઇંદ્રમંડપ અને બીજાં વિવિધ ચૈત્યો બંધાવ્યાની તથા પોતાની અને ગુરુવગેરેની મૂર્તિઓ બેસાડ્યાની હકીકત મળી આવે છે.^૨ **વસ્તુપાલે** આ પવિત્ર તીર્થમાં ગિરનારની સાંબાદિ ટૂંકોના જેવી રચના કરાવી હતી. ત્યાં જિનમંદિરો ઉપર કલશો (શિખર કલશો) બૈસાર્યા અને ઉપર્યુક્ત પ્રાસાદો ઉપર સુવર્ણ દંડો (ધ્વજ-દંડો) મૂકવામાં આવ્યા હતા. **આદીશ્વર** ભગવાનના મંદિર ઉપર જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપી મહારત્નનિધાન સરખા ત્રણ સુવર્ણકલશો મંત્રીશ્વરે મૂકાવ્યા હતા. એ ઉપરાંત બે અતિમૂલ્યવાન તોરણો ત્યાં કરાવ્યાં હતાં.

શત્રુંજય પાસે આવેલું **અર્કપાલિત** (અંકેવાલિયા) ગામ જે રાણાક શ્રીવીરધવલની સત્તામાં હતું તે તેમની પાસેથી આ મંદિરોના પૂજનાર્ચનાર્થે અપાવ્યું. તેની નોંધ **સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની**માં પણ આપવામાં આવી છે. પરંતુ બીજા ગ્રંથકારોએ તે સંબંધી કાંઈ પણ ઈસારો કર્યો નથી. વધુમાં ત્યાં ‘**અશ્વાવતારમંદિર**’ બંધાવી **મુનિસુવ્રતસ્વામી**ની મૂર્તિ બેસાર્યાનું તથા પરબ બંધાવ્યાનું જણાવ્યું છે. જ્યારે **સુકૃતસંકીર્તનકાર** ત્યાં તઝાવ યોદાવ્યાનું કહે છે. **પાલિતાણા**માં પોતાની પત્ની લલિતાના નામ ઉપરથી ‘**લલિતાસરોવર**’ બંધાવ્યું હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેની અલંકારપૂર્ણ ભાષામાં પ્રશંસા કરતાં કવિ કહે છે, કે જાણે મંત્રીશની કીર્તિનો પ્રકાશ કરતું હોય તેવું આ સરોવર નિર્મલ જલ યુક્ત છે. આ સરોવરની નોંધ બધા ગ્રંથકારોએ લીધી છે. **આદીશ્વર** ભગવાનની પાછલ સુવર્ણનું પૃષ્ઠપટ્ટ (પુંઠીયું) કરાવી અર્પણ કર્યું. શ્રીનાથિસૂનુપ્રભુના પ્રાસાદમાં **વસ્તુપાલે** સુવર્ણતોરણ કરાવ્યું. ત્યાર બાદ કવિએ બન્ને મંત્રીવરોની કેટલીક યશગાથાઓ અલંકારપૂર્ણ ભાષામાં રજૂ કરી છે. **વસ્તુપાલે** વસ્ત્રાપથના માર્ગમાં રહેલા તપસ્વિઓના શાસનોનો ઉદ્ધાર કરી યાત્રિઓ પાસેથી લેવાતો કર માફ કરાવ્યો અને તેમને પ્રસન્ન કર્યા. આ હકીકત પણ નવીન છે. બીજા કોઈ ગ્રંથમાં તે જોવામાં આવતી નથી. છેવટમાં ગ્રંથકર્તા, **વસ્તુપાલે** **શત્રુંજય** ઉપર ‘**નંદીશ્વરતીર્થ**’ અને ‘**અનુપમાસર**’ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ કરી યોગ્ય શબ્દોમાં પ્રશંસા કરે છે. વધુમાં **રૈવતક**ના તાપસોને ગામનું દાન કર્યાની હકીકત જણાવી તેનાં સુકૃતકાર્યોની નોંધ સમેટી લે છે. ઉપરોક્ત કથાનુસાર કવિ કેટલીક નવીન હકીકતો રજૂ કરે છે. આથી કવિનું યાત્રાવર્ણન

૧. મૂર્તિત્રયં હરિકરિસ્થમપૂરિ તેજઃપાલસ્ય વીરધવલસ્ય તથાત્મનોઽસૌ ।

સન્નદ્ધમુદ્ધુરકલિપ્રલયાય મૂર્તમગ્ર્યં યુગત્રયમિવાત્ર પવિત્રદેશે ॥—સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૧૧, ૧૧

૨. ‘નંદીશ્વરાવતારે પ્રસાદાન્ ઇન્દ્રમણ્ડપં ચ તન્મધ્યે ગજાધિરૂઢશ્રીલવણપ્રસાદવીરધવલમૂર્તિઃ, તુરંગાધિરૂઢાં નિજમૂર્તિં તત્ર સપ્તપૂર્વપુરુષમૂર્તીઃ સપ્તગુરુમૂર્તીશ્ચ ।’—પ્રબંધચિન્તા ૦ પૃ. ૧૬૩

તેમ જ ધમકાર્યોનું વર્ણન વધુ ચોક્કસાઈવાળું હોવાનું જણાય છે. અંતમાં ગ્રંથકાર **વસ્તુપાલ**ની અને તેના દાનકાર્યોની યોગ્ય શબ્દોમાં પુનઃ પ્રશંસા કરી, **ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય**ની ફલશ્રુતિમાં કહે છે કે—વિશ્વાલંકૃત કરનાર અને ગુણસ્ત્રોતના ભંડારરૂપ આ સુવર્ણ રચિત ‘સંઘાધીશ્વરચરિત્ર’ સજ્જન પુરુષોના હૃદયમાનસમાં રહેલાં દુસ્તિનો નાશ કરો. એવો આદેશ આપી ગ્રંથકર્તા વિરમે છે.

૧૧. ઉદયપ્રભસૂરિ અને તેમના પૂર્વાચાર્યો

જે સાધુ પુરુષના પુનીત વચનામૃતોથી પવિત્ર બની, **વસ્તુપાલ**ે મહાન દાનધર્મો કર્યા હતા તે મહાનુભાવ અને તેમના વિદ્વાન શિષ્ય **ઉદયપ્રભસૂરિ**નો, તે ગચ્છના પૂર્વાચાર્યો સાથે ટૂંક પરિચય આપ્યા સિવાય આ નિબંધ અપૂર્ણ જ લેખાય. તેથી તેમની યથાયોગ્ય પિછાન આપવા અહીં પ્રયત્ન કર્યો છે. આ ગ્રંથના રચયિતા મુનિવર્ય **ઉદયપ્રભસૂરિ** સુપ્રસિદ્ધ **નાગેન્દ્રગચ્છ**ના હતા. તેમણે પોતાના ગચ્છનો પૂર્વપરિચય આપતાં કહ્યું છે કે ‘નાગેન્દ્રગચ્છ’માં શાંતિસુધાના કલશસમાન અને સંસારદુમોન્મૂલન તત્ત્વાદેશ આપનાર **મહેન્દ્રસૂરિ** થયા. તેમના પટ્ટધર **શ્રીશાંતિસૂરિ** થયા જેમણે દિગંબરો ઉપર વિજય મેળવ્યો હતો. તેમના પછી નાગેન્દ્રગચ્છસિંહાસનાધિરૂઢ શમદમને ધારણ કરનાર **આનંદસૂરિ** અને **અમરચંદ્રસૂરિ** થયા. વાદિચક્રવર્તી આ બન્ને સૂરિઓ **સિદ્ધરાજ**ની રાજસભામાં વાદીઓને પરાસ્ત કર્યા હતા. તેથી રાજાધિરાજ **સિદ્ધરાજ**ે તે બન્નેને ‘**વ્યાધશિશુક**’ અને ‘**સિંહશિશુક**’ બિરુદો આપ્યાં હતાં.^૧ **ઉદયપ્રભસૂરિ** અને તેમના પૂર્વાચાર્યોનો આવો જ પરિચય **સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની** અને **સુકૃતસંકીર્તન**માં આપવામાં આવ્યો છે.^૨ આ જ અમરચંદ્રે ‘**સિદ્ધાંતાર્ણવ**’ નામક મહાગ્રન્થ રચ્યો હતો એવું અનુમાન છે. કારણ તત્ત્વચિંતા-મણિમાં તાર્કિક **ગંગેશ ઉપાધ્યાયે સિંહવ્યાઘ્ર** લક્ષણો મૂક્યાં છે જે આ બન્ને માટે હશે એમ ડૉ. સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ માને છે.^૩

તેમની પછી ધર્મગાદી ઉપર **શ્રીહરિભદ્રસૂરિ** આરૂઢ થયા જે સચ્ચારિત્ર અને બીજા પ્રશસ્ય ગુણોને લઈ ‘**કલિકાલગૌતમ**’ બિરુદથી ય્યાતકીર્તિ થયા. તેમના શિષ્ય **વિજયસેનસૂરિ** થયા જે અગણિત ગુણોના ભંડાર સમાન અને વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ હતા. તેમના સદ્ધર્મપ્રેરક વ્યાખ્યાનો માનવહૃદયને સચોટ અસર કરતાં. તેમની પુનીત પાવન વ્યાખ્યાનગંગા ‘**વનરાજવિહાર**’ તીર્થરૂપ

૧. અસ્તાઘવાઙ્મયપયોનિધિમન્દરાદ્રિમુદ્રાજુષોઃ કિમનયોઃ સ્તુમહે મહિમ્નઃ ।

બાલ્યેઽપિ નિર્દલિતવાદિગજૌ જગાદ યૌ વ્યાઘ્ર-સિંહશિશુકાવિતિ સિદ્ધરાજઃ ॥૪॥

—ધર્માભ્યુદયકાવ્ય અંત્યપ્રશસ્તિ ।

૨. (૧) સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની, શ્લોક, ૧૫૪ (ગા. ઓ. સી. ના હમીરમદમર્દન નાટક સાથે છપાયેલ)

(૨) શૈશવેઽપિ મદમત્તવાદવિદ્યારવારણનિવારણક્ષમૌ ।

યૌ જગાદ જયસિંહભૂપતિર્વાઘ્રિસિંહશિશુકાવિતિ સ્વયમ્ ॥૨૦॥—સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૪

૩. જુઓ ‘જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત’ ઇતિહાસ પા. ૨૫૦.

અળહિલપુર પાટણના પંચાસર મંદિરમાં વહન કરતી હતી. આ મુનિરાજ વસ્તુપાઠના પરમગુરુ હતા. વસ્તુપાઠને તેવાં દાનો, ધર્મકાર્યો અને યાત્રાઓ કરવાની મુખ્ય પ્રેરણા, ધર્મોદ્ધારક આ મહાન્ આચાર્ય પાસેથી જ મળી હતી, એમ અનેક ગ્રન્થકારોએ નોંધ્યું છે. વસ્તુપાઠે સ્થાપિત કરેલા કેટલાંક જિનર્બિંબોના સ્થાપક પણ આ જ વિજયસેનસૂરિ હતા, એમ તે બિંબોની નીચેની પ્રશસ્તિઓ ઉપરથી જ્ઞાત થાય છે.^૧ તેમણે કોઈ ગ્રન્થો લખ્યા હશે કે કેમ ? તે સંબંધી વધુ માહિતી મળી શકી નથી. તેમના વિદ્વાન શિષ્ય ઉદયપ્રભસૂરિ થયા જે આ મહાકાવ્યના પ્રણેતા હતા. તેઓ ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાન હતા એમ તેમણે રચેલા અનેક ગ્રન્થો ઉપરથી માલૂમ પડે છે. આ મહાકાવ્ય તેમણે ગુરુ શ્રીવિજયસેનસૂરિના આદેશથી રચ્યું હતું તેની સગર્વ નોંધ ગ્રન્થ-પ્રશસ્તિમાં લીધી છે.^૨ આ સિવાય શત્રુંજય યાત્રાનું વિવરણ કરતી ઐતિહાસિક હકીકતોથી સભર સંસ્કૃત કાવ્યપ્રશસ્તિ સુકૃતિકીર્તિકલ્લોલિની રચી છે. જેને શત્રુંજય ઉપર વસ્તુપાઠે બંધાવેલ ઇંદ્રમંડપમાં શિલાપૃષ્ઠપર (પથ્થરમાં) કોતરવામાં આવી હતી. તે હકીકત આગળ પણ આપી ગયા છીએ. આ બન્ને ગ્રન્થો ઉપરાંત ઉદયપ્રભસૂરિએ જ્યોતિષવિષયક આરંભસિદ્ધિ ગ્રંથ, સંસ્કૃત નેમિનાથચરિત્ર, ષડ્શીતિ અને કર્મસ્તવ ઉપર ટિપ્પણ, ધર્મદાસગણીકૃત ઉપદેશમાલા ઉપર ઉપદેશમાલાકર્ણિકા નામક ટીકા વગેરે ગ્રન્થો લખ્યા છે. આ મહાકાવ્ય તેમણે મલધારીગચ્છીય નરચંદ્ર મુનિ પાસે સંશોધાવ્યું હતું, તેની નોંધ લઈ અંતમાં આ ધર્મસંહિતા ચિરકાલ સુધી વિદ્વજ્જનોના હૃદયકમલમાં ધર્મની સૌરભ પ્રકટાવો એવો આશીર્વાદ આપતાં સૂરિ શ્રી ગ્રન્થની ઇતિશ્રી કરે છે. આવી જ પ્રશસ્તિઓ આ ગ્રન્થકારે સ્વરચિત બીજા ગ્રન્થોમાં પણ મૂકી હશે. પરંતુ તે બધા ગ્રંથો મેળવી તેની પૂરતી તપાસ કરવાનો લાભ મળી શક્યો નથી. અનુમાનથી લાગે છે કે તે બધામાં આવી જ હકીકતો જુદા જુદા સ્વરૂપે અલંકારપ્રચુર ભાષામાં ગુંથવામાં આવી હશે.

૧૨. ગ્રંથનો રચનાકાલ

આ ગ્રન્થ ક્યારે રચાયો તે માટે ગ્રન્થકારે કાંઈ પણ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વસ્તુપાઠે શત્રુંજયની અનેક યાત્રાઓ કરી હતી તેમાં આ કઈ યાત્રાનું વર્ણન છે તે પણ સ્પષ્ટ નથી. પરંતુ

૧. આબૂના લૂણસિંહ વસહિકામાંની નેમિનાથ પ્રભુની સ્થાપના વિજયસેનસૂરિએ કરી હતી, એમ તેની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે. જુઓ ‘પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ’માંની તેની પ્રશસ્તિ. તારંગા ઉપર વસ્તુપાઠે અજિતસ્વામિચૈત્યમાં આદિનાથ ભગવાનના જિનર્બિંબનો ગોખલો બંધાવ્યો હતો તેમાં આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર વિજયસેનસૂરિ હતા એમ ત્યાંના સંવત ૧૨૮૫ના શિલાલેખ ઉપરથી જણાય છે. જુઓ ‘પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ’માં તે લેખ.

૨. ઇત્યુક્ત્વા ગતયોસ્તયોરથ પથો દ્રષ્ટે પ્રભાતક્ષણે,

વિજ્ઞાપ્ય સ્વગુરોઃ પુરઃ સવિનયં નમ્રીભવન્મૌલિના ।

પ્રાપ્યાઽઽદેશમમું પ્રભોર્વિરચયામાસે સમાસેદુષા,

પ્રાગલ્ભીમુદયપ્રભેણ ચરિતં નિસ્યન્દરૂપં ગિરામ્ ॥૧૨॥—ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યે અન્ત્યપ્રશસ્તિ.

આ ગ્રન્થ ક્યારે લખાયો તેની નોંધ ગ્રન્થપ્રશસ્તિના અંતમાં લેવાઈ છે. તેમાં તે સંવત ૧૨૯૦ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ને રવિવારના દિવસે સ્તંભતીર્થમાં (ખંભાતમાં) આ મહાકાવ્ય **વસ્તુપાલે** લખાવ્યું એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.^૧ આથી આ ગ્રન્થ તે અગાઉ રચાયો હતો એમ ચોક્કસ લાગે છે. **વસ્તુપાલ**ની અનેક યાત્રાઓ કરતાં આ યાત્રાનું વર્ણન એક કરતાં વધુ વિદ્વાનોએ આલેખ્યું છે. તેથી બધી યાત્રાઓમાં આ તીર્થયાત્રા અનનુભૂત હશે તેમાં શંકા નહીં, અર્થાત્ તે મહાયાત્રા હશે એમ માનું છું. **પ્રબંધચિંતામણિમાં વસ્તુપાલે** મહાયાત્રાનો પ્રારંભ સંવત ૧૨૭૭માં કર્યો હતો એમ જણાવ્યું છે.^૨ આ હકીકતને **ગિરનારના** સંવત ૧૨૯૩ ના શિલાલેખથી પુષ્ટિ મળે છે તેમાં પણ **વસ્તુપાલે** સંવત ૧૨૭૭માં સંઘપતિ બની યાત્રા કર્યાનું સૂચવ્યું છે. આથી **વસ્તુપાલે** સંવત્ ૧૨૭૭માં મહાયાત્રા કરી હતી એમ લાગે છે. આ તીર્થયાત્રામાંથી આવ્યા બાદ થોડાક વખત પછી આ ગ્રન્થની રચના કરવામાં આવી હોવી જોઈએ, એટલે તે સંવત ૧૨૭૭થી ૯૦ સુધીમાં રચાઈ ગયો હતો એમાં શક નથી. અને તે પ્રમાણે **ધર્માભ્યુદયકાવ્ય**ની રચના સંવત ૧૨૭૯-૮૦માં થઈ હશે એવું અનુમાન થાય છે. આ અનુમાન કરવાનું ખાસ કારણ તેના માટે સીધે સીધા પ્રમાણોના અભાવને લઈને છે. છતાં તે ૧૨૯૦માં લખાયો હતો એવો સ્પષ્ટ પુરાવો મળતો હોવાથી તે **વસ્તુપાલ**ના સમકાલમાં સંવત્ ૧૨૯૦ પહેલાં રચાયો હતો એમ સ્પષ્ટ રીતે સાબિત થાય છે.

શ્રીયુત કનૈયાલાલ ભા. દવે

• • •

૧. સં. ૧૨૯૦ વર્ષે ચૈત્ર શુ. ૧૧ રવૌ સ્તંભતીર્થવેલાકૂલમનુપાલયાત મહં. શ્રીવસ્તુપાલેન શ્રીધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય પુસ્તકમિદમલેખિ ॥

૨. ‘અથ સં. ૧૨૭૭ વર્ષે સરસ્વતીકળ્ઠાભરણલઘુભોજરાજમહાકવિમહામાત્યશ્રીવસ્તુપાલેન મહાયાત્રા પ્રારંભે’ ॥—પ્રબંધચિંતામણિ, પા. ૧૬૨, શ્રી દુ. કે. શાસ્ત્રી સંપાદિત

૧સંપાદકીય

આ મહાકાવ્યની રચના નાગેન્દ્રગચ્છના પરમપૂજ્ય આચાર્ય ઉદયપ્રભસૂરિમહારાજે પોતાના પરમભક્ત, શ્રાવકશ્રેષ્ઠ, ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ, ગૂર્જર મહામાત્ય વસ્તુપાલે કરેલા ધર્મના ‘અભ્યુદય’ કાર્યને ઉદ્દેશીને કરી છે તેથી આ ગ્રંથનું મુખ્ય નામ ‘ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય’ એવું રાખવામાં આવેલ છે. ^૨વસ્તુપાલે શત્રુંજય અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા માટે જે ભવ્ય સંઘો કાઢ્યા હતા અને તે સંઘોના સંઘપતિરૂપે તેમણે એ તીર્થયાત્રાઓ દરમ્યાન જે ઉદારદ્રવ્યવ્યય કર્યો હતો તેને લક્ષીને આ ગ્રંથનું બીજું નામ ^૩‘સંઘપતિચરિત’ એવું પણ આપવામાં આવ્યું છે.

૧. સંપાદકીય આ લખાણમાં કેટલુંક લખાણ જૈન સાહિત્યનો બૃહદ્ ઇતિહાસ ગુજરાતી આવૃત્તિ તથા જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્તનો ઇતિહાસ નવી આવૃત્તિમાંથી સાભાર ઉદ્ધૃત કરીને લીધેલ છે.
૨. મહાયાત્રા - સર્વમળી વસ્તુપાલે ૧૩ યાત્રા કરી. પોતાના પિતા સંઘપતિ આશારાજ સાથે સં. ૧૨૪૯ અને સં. ૧૨૫૦માં શત્રુંજય અને ગિરનારની યાત્રા કરી. પોતે સંઘપતિ બની સપરિવાર બંને તીર્થોની યાત્રા સં. ૧૨૭૭, ૧૨૮૦, ૧૨૮૧, ૧૨૮૨ અને ૧૨૮૩માં કરી અને તે ઉપરાંત એકલા શત્રુંજય તીર્થની યાત્રા સપરિવાર સં. ૧૨૮૩, ૧૨૮૪, ૧૨૮૫, ૧૨૮૬, ૧૨૮૭, ૧૨૮૮ અને ૧૨૮૯માં કરી. પોતાના મૃત્યુ પહેલાં જે શત્રુંજયની મહાયાત્રા કરી તેનું વર્ણન વસંતવિલાસના ૧૩માં સર્ગમાં કરેલું છે ને છેવટની તેરમી યાત્રાપ્રયાણનું ટૂંક વર્ણન તેના છેલ્લા સર્ગમાં આપ્યું છે. માર્ગમાં સં. ૧૨૮૬ના માઘમાસની પંચમતિથિ રવિવારે સ્વર્ગમગમન કર્યું. યાત્રાનું સવિસ્તર વર્ણન ઉદયપ્રભસૂરિના ધર્માભ્યુદયકાવ્ય અપરનામ સંઘપતિચરિતમાં મળશે.
[જૈ.સા.સં.ઈ. નવી આવૃત્તિ પેરા ૫૨૯ / પૃ. ૨૪૫]
૩. આ કૃતિને સંઘપતિચરિત્ર પણ કહેવામાં આવે છે. તેમાં ૧૫ સર્ગ છે અને આખી કૃતિનું પરિમાણ ૫૨૦૦ શ્લોકપ્રમાણે છે. આ કથાકાવ્યમાં મહામાત્ય વસ્તુપાલે કાઢેલી સંઘયાત્રાને નિમિત્ત બનાવી ધર્મના અભ્યુદયને દર્શાવનારી અનેક ધાર્મિક કથાઓ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. તેના પ્રથમ સર્ગમાં વસ્તુપાલની વંશપરંપરાનું વર્ણન છે તથા વસ્તુપાલના મંત્રી બનવાનો નિર્દેશ છે તથા પંદરમાં સર્ગમાં વસ્તુપાલની સંઘયાત્રાનું ઐતિહાસિક વિવરણ છે, તેથી આ કાવ્યને ‘સંઘપતિચરિત’ નામ પણ આપવામાં આવ્યું છે.

[જૈ.સા.સં.ઈ. નવી ગુજરાતી આવૃત્તિ પૃ. ૨૫૮]

ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યવિષયર્ણન :-

ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યના ૧૫ સર્ગો છે. પહેલા સર્ગમાં તીર્થયાત્રાની વિધિનું વર્ણન, જ્ઞીજા સર્ગમાં ઋષભસ્વામીના પૂર્વભવનું વર્ણન, ત્રીજા સર્ગમાં ઋષભસ્વામીના જન્મ-વ્રતાદિનું વર્ણન, ચોથા સર્ગમાં ભરત-બાહુબલિનું વર્ણન, પાંચમા સર્ગમાં શત્રુંજય તીર્થોત્પત્તિ-ઋષભસ્વામીના નિર્વાણનું વર્ણન, છઠ્ઠા સર્ગમાં ભરતનિર્વાણનું વર્ણન, સાતમા સર્ગમાં શત્રુંજયમાહાત્મ્યોત્કીર્તનનું વર્ણન, આઠમા સર્ગમાં જંબૂસ્વામીચરિતવર્ણન, નવમા સર્ગમાં તપપ્રભાવવર્ણન-યુગબાહુચરિત, દશમા સર્ગમાં નેમિનાથપરમાત્માના પૂર્વભવોનું વર્ણન, અગ્યારમા સર્ગમાં વસુદેવયાત્રાનું વર્ણન, બારમા સર્ગમાં કૃષ્ણરાજ્યનું વર્ણન, તેરમાં સર્ગમાં હરિવિજય, ચૌદમાં સર્ગમાં વસ્તુપાળની સંઘયાત્રાનું વર્ણન કરેલ છે.

૪. અન્ય સર્ગોમાં અર્થાત્ ૨થી ૧૪ સર્ગોમાં પરોપકાર, શીલવ્રત અને પ્રાણીઓ પ્રત્યે દાખવેલ અનુકંપાથી જન્ય પુણ્યસંબંધી અનેક ધર્મકથાઓ તથા શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર તેમજ માહાત્મ્યસંબંધી અનેક કથાઓ આપવામાં આવી છે. ૨થી ૭ સર્ગોમાં પરોપકારનું માહાત્મ્ય, નવમા સર્ગમાં તપનું માહાત્મ્ય અને ૧૦થી ૧૪ સર્ગમાં દીનાનુકમ્પનનું માહાત્મ્ય દર્શાવ્યું છે. આ સર્ગોમાં ગુરુ વિજયસેનસૂરિએ પોતાના શિષ્ય વસ્તુપાલને ઋષભદેવ, ભરત, બાહુબલિ, જંબૂસ્વામી, યુગબાહુ અને નેમિનાથની કથાઓ સંભળાવી અને આ કથાઓની અંદર પણ વીસેક જેટલી અવાંતરકથાઓ કહી. જેમ કે, અભયંકરનૃપકથા, અંગારદષ્ટાંત, મધુબિંદુ આખ્યાનક, કુબેરદત્ત-કુબેરદત્તાખ્યાનક અને શંખધમ્મિક આદિ .

આ બધી કથાઓ અનુષ્ટુભ્ છંદમાં જ કહેવામાં આવી છે પરંતુ આ સર્ગો ૨થી ૧૪માં પ્રત્યેક સર્ગના અંતે છંદપરિવર્તન સાથે કેટલાક શ્લોક જોડવામાં આવ્યા છે, આ શ્લોકોમાં વસ્તુપાલની પ્રશસ્તિ છે તથા પ્રસ્તુત રચનાને મહાકાવ્ય કહેવામાં આવેલ છે. તેમજ આ કાવ્યને ઈતર મહાકાવ્યોની પદ્ધતિ અનુસાર ‘લક્ષ્મી’ પદ્ધતી અંકિત કરવામાં આવેલ છે.

કથાત્મક આ સર્ગોની ભાષા પણ સહજ, સરળ અને મૃદુ છે. સાધારણ સંસ્કૃત જાણનાર પણ તેની ભાષા સરળતાથી સમજી શકે તેવી છે. કવિની શૈલી વર્ણનાત્મક છે, તેમાં કહેવતો અને લોકોક્તિઓનો પ્રયોગ બહુ અલ્પ થયો છે. આ કથાનકભાગમાં સંસ્કૃતજ્ઞોમાં પ્રચલિત બોલચાલની ભાષાનો જ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. ભાષાને શબ્દાલંકારોથી શણગારવાનો પ્રયાસ સફળ છે. ભાષામાં અનુપ્રાસ અને યમકાલંકારોની રણનાત્મક ઝંકૃતિ જે અહીં છે તે અન્યત્ર બહુ ઓછી મળે છે. સાદૃશ્યમૂલક અર્થાલંકારોનો પ્રયોગ સ્વાભાવિક રીતે થયો છે.

આ કાવ્યનો ઐતિહાસિક ભાગ ૧ અને ૧૫ સર્ગમાં વિવિધ છંદોનો પ્રયોગ થયો છે અને ભાષા પણ ઉદાત્ત છે. [જૈ.બૃ.સા.ઈ. નવી ગુજરાતી આવૃત્તિ પૃ. ૨૫૮/૨૫૯]

૫ કવિપરિચય અને રચનાકાળ :-

પ્રસ્તુત ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યના કર્તા નાગેન્દ્રગચ્છીય પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત ઉદયપ્રભસૂરિમહારાજ છે. તેઓ નાગેન્દ્રગચ્છીય પરમપૂજ્ય આચાર્યભગવંત વિજયસેન-સૂરિના શિષ્ય હતા. તેમને વસ્તુપાલમંત્રીએ સૂરિપદથી સમલંકૃત કરાવેલ હતા. તેમણે પ્રસ્તુત ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય વસ્તુપાલના યાત્રા પ્રસંગે ‘લક્ષ્મ્યંક’ રચ્યું છે. આ કાવ્યનું બીજું નામ સંઘાધિપતિચરિત્ર મહાકાવ્ય છે. પ્રસ્તુત ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યની રચના સં. ૧૨૭૭ પછી અને ૧૨૮૦ પહેલાં થઈ છે.

પૂ.આ.ઉદયપ્રભસૂરિમહારાજની અન્ય કૃતિઓ :-

તેમણે ‘સુકૃતકલ્લોલિની’ નામનું પ્રશસ્તિકાવ્ય રચ્યું છે તેમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલનાં સુકૃત્યો-ધાર્મિક કાર્યો અને યશનો ગુણાનુવાદ બતાવેલ છે. વસ્તુપાલે સં. ૧૨૭૭માં શત્રુંજયની યાત્રા કરી તે પ્રસંગે આ કાવ્ય રચાયું લાગે છે, અને વસ્તુપાલે પોતે બંધાવેલા ઈંદ્રમંડપના એક મોટી શિલાની તક્તી ઉપર તે કોતરાવ્યું હતું. આમાં કાવ્યત્વના ઊંચા ગુણો હોવા ઉપરાંત ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આપણને ઘણી માહિતી મળે છે. અરિસિંહના સુકૃતસંકીર્તન કાવ્યની માફક આમાં પણ વસ્તુપાલની વંશાવલી આપેલી છે અને ચાપોતકટ (ચાવડા) અને ચૌલુક્યવંશના રાજાઓનું વર્ણન આપ્યું છે.

૫. કાવ્યના અંતે આપવામાં આવેલી પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણવા મળે છે કે તેના કર્તા નાગેન્દ્રગચ્છીય ઉદયપ્રભસૂરિ હતા. તેમના પહેલાં નાગેન્દ્રગચ્છમાં ક્રમશઃ મહેન્દ્રસૂરિ, શાન્તિસૂરિ, આનન્દસૂરિ, અમરચન્દ્રસૂરિ, હરિભદ્રસૂરિ, વિજયસેનસૂરિ થયા. વિજયસેનસૂરિ જ ઉદયપ્રભસૂરિના અને વસ્તુપાલના ગુરુ હતા. ઉક્ત પ્રશસ્તિમાં ધર્માભ્યુદય રચનાકાળનો ઉલ્લેખ ક્યાંય નથી, પરંતુ તેની જે સૌથી પ્રાચીન પ્રતિ મળી છે તેને સં. ૧૨૮૦માં સ્વયં વસ્તુપાળે પોતાના હાથે લખી છે. તેના અંતે આવો ઉલ્લેખ છે :-

સં. ૧૨૧૦ વર્ષે ચૈત્ર સુ. ૧૧ રવૌ સ્તમ્ભતીર્થવેલાકૂલમનુપાલય મહં શ્રીવસ્તુપાલેન શ્રીધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યપુસ્તકમિદમલેખિ ।

તેથી નિશ્ચિત છે કે આ કૃતિની રચના સં. ૧૨૮૦ પહેલાં થઈ છે. પ્રબંધચિંતામણિ અનુસારે વસ્તુપાળે સંઘપતિ બનીને પ્રથમ તીર્થયાત્રા સં. ૧૨૭૭માં કરી હતી. તેની પુષ્ટિ ગિરનારનો સં. ૧૨૮૩નો એક શિલાલેખ પણ કરે છે, તેથી ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યની રચના સં. ૧૨૭૭ પછી અને ૧૨૮૦ પહેલાં ક્યારેક થઈ છે. [જૈ.સા.બૃ.ઈ. નવી ગુજરાતી આવૃત્તિ પૃ. ૨૫૮]

૬. ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યનું બીજું નામ સંઘાધિપતિચરિત્ર મહાકાવ્ય છે. તેમાં પ્રથમ તથા છેલ્લા સર્ગમાં વસ્તુપાલ તથા તેમના ગુરુ અને બીજા જૈનાચાર્યો સંબંધી ઐતિહાસિક વૃત્તાંત છે. બાકીનો ભાગ આદિનાથ અને નેમિનાથ વગેરે તીર્થકરોના ચરિત્રોનો છે. તેને મલધારી નરચંદ્રસૂરિએ સંશોધ્યું. (પા. ભં. તાડપત્ર) [જૈ.સા.સં.ઈ. નવી આવૃત્તિ પેરા ૫૫૩ / પૃ. ૨૫૬]

આ સિવાય જ્યોતિષગ્રંથ નામે આરંભસિદ્ધિ, ^૧સંસ્કૃત નેમિનાથચરિત, ૪-૫ ષડશીતિ અને કર્મસ્તવ એ બે કર્મગ્રંથો ઉપર ટિપ્પણ તથા સં. ૧૨૮૮માં ધર્મદાસગણિકૃત ઉપદેશમાલા પર ઉપદેશમાલાકર્ણિકા નામની ટીકા ધોળકામાં રચી પૂર્ણ કરેલ છે. (ઉદય-પ્રભસૂરિકૃત શબ્દબ્રહ્મોલ્લાસ અપૂર્ણ-૪૬ ગાથા ખેતરવસી ભંડાર-પાટણમાં છે.)

વસ્તુપાલસંબંધી સમકાલીન સાહિત્ય :-

[૧-૩] ચૌલુક્યકુલકવિ સોમેશ્વરકૃત કીર્તિકૌમુદી (સં. ૧૨૮૨ આસપાસ) અને તેના બીજો ગ્રંથ નામે સુરથોત્સવનો છેલ્લો સર્ગ તથા ઉલ્લાઘરાઘવના દરેક સર્ગનો છેલ્લો શ્લોક, [૪-૫] સોમેશ્વરકૃત ગિરનારના તેમજ આબુના મંદિરોમાં કોતરેલી એમ બે વસ્તુપાલ પ્રશસ્તિઓ સં. ૧૨૮૮, [૬] અરિસિંહકૃત સુકૃતસંકીર્તન (સં. ૧૨૮૫ આસપાસ), [૭-૮] જયસિંહકૃત હમીરમદમર્દનનાટક તથા વસ્તુપાલપ્રશસ્તિકાવ્ય, [૯-૧૦] ઉદયપ્રભસૂરિકૃત પ્રસ્તુત ધર્માભ્યુદયનામનું ૧૫ સર્ગનું મહાકાવ્ય તથા સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની કાવ્ય.

આ બધાં મંત્રીની સત્તા અને કીર્તિનો સૂર્ય મધ્યાહ્ને તપતો હતો તે સમયે એટલે સં. ૧૨૮૬-૮૮ પહેલાં રચાયાં છે. ત્યારપછીના તેના જીવનનો અહેવાલ કોઈએ આપ્યો નથી.

[૧૧] બાલચંદ્રસૂરિએ સં. ૧૨૮૬ પછી વસંતવિલાસ કાવ્ય રચ્યું છતાં તેમાં પણ પછીના તેના જીવનનો વૃત્તાંત નથી વસ્તુપાલ થઈ ગયા પછીનું સાહિત્ય :-

[૧૨] મેરુતુંગકૃત પ્રબંધચિંતામણિ સં. ૧૩૬૧, [૧૩] જિનપ્રભકૃત તીર્થકલ્પ સં. ૧૩૬૪-૧૩૮૮, [૧૪] રાજશેખરકૃત ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ સં. ૧૪૦૫, [૧૫] જિનહર્ષકૃત વસ્તુપાલચરિત્ર સં. ૧૪૮૭ કે જે ૧૫ને ૧૪ને અનુસરે છે, છતાં તેમાં ઘણી નવી અને ઉપયોગી માહિતી છે.

ભાષાની કૃતિઓ :- [૧૬] વસ્તુપાલરાસ હીરાનંદસૂરિકૃત સં. ૧૪૮૪, [૧૭] લક્ષ્મીસાગરસૂરિકૃત (પ્રાય: સં. ૧૫૪૮), [૧૮] પાર્શ્વચંદ્રકૃત (પ્રાય: સં. ૧૫૫૫), [૧૯] સમયસુંદરકૃત સં. ૧૬૮૨ (૬), [૨૦] મેરુવિજયકૃત સં. ૧૭૨૧. વસ્તુપાલ સંબંધીના લેખોમાં સુકૃતસંકીર્તન, વસંતવિલાસ, હમીરમદમર્દન, નરનારાયણાનંદ એ ચારે પર સ્વ. સાક્ષર શ્રી ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ.ની વિદ્વત્તાયુક્ત અંગ્રેજી પ્રસ્તાવનાઓ, કીર્તિકૌમુદીના ગૂ.ભા.ની સ્વ. વલ્લભજી આચાર્યની પ્રસ્તાવના, રાસમાલા (ફોર્બ્સકૃત), વીરાત્ ૨૪૩૭નો જૈનપત્રનો ખાસ અંકમાનો ઝવેરી જીવણચંદ સાકરચંદનો 'વસ્તુપાળ-

૭. નેમિનાથચરિત્રના પ્રસંગમાં ઉદયપ્રભની જે સ્વતંત્ર રચનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે સ્વતંત્ર નથી, પરંતુ અહીંથી ઉદ્ભૂત અને અલગ પ્રકાશિત રચના છે.

[જૈ.સા.બૃ.ઈ. નવી ગુજરાતી આવૃત્તિ પૃ. ૨૫૮ ટિપ્પણી/૨]

તેજપાળ' એ નામનો લેખ પૃ. ૧૨૬થી ૧૪૫, મધપૂડોમાં શ્રીનરહરિ પરીખનો લેખ નામે 'વસ્તુપાળ તેજપાળ' નગરીપ્રચારિણિ પત્રિકા ભાગ ૪-અંક-૧માં પંડિત શિવરામશર્માનો લેખ નામે સોમેશ્વરદેવ ઔર કીર્તિકૌમુદી.

[જૈ.સા.સં.ઈ. નવી આવૃત્તિ પૃ. ૨૩૪/ ટિપ્પણી ૩૭૪]

પૂર્વસંસ્કરણ અંગે :-

પ્રસ્તુત ધર્મકલ્પદ્રુમમહાકાવ્યમ્ની પ્રથમાવૃત્તિનું સંપાદન ધર્માભ્યુદય - પ્રાસ્તાવિક લખાણમાં જિનવિજયજીએ જણાવ્યા મુજબ પરમપૂજ્ય મુનિમતલ્લિક ચતુરવિજયજી-મહારાજે તથા આગમપ્રભાકર મુનિપુંગવ શ્રીપુણ્યવિજયજીમહારાજે પ્રારંભ્યું હતું અને ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા દ્વારા પ્રકાશિત જૈન આત્માનંદ ગ્રંથ રત્નમાલાના એક મણકારૂપે પ્રકટ કરવાની યોજના વિચારેલ હતી ત્યારપછી 'સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા'ના ગુંફન કાર્યમાં તેમની સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ ભરેલી સ્મૃતિના નિદર્શકરૂપે આ ગ્રંથ 'સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા'ને સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો, પરંતુ દૈવના દુર્વિલાસથી ગ્રંથનું મુદ્રણકાર્ય સંપૂર્ણ થયાં પહેલા જ પૂજ્યપાદ શ્રીચતુરવિજયજીમહારાજનો સ્વર્ગવાસ થયો ત્યારપછી પોતાના પરમ ગુરુના વિરહથી વ્યાકુળ થયેલા ચિત્તને કાળક્રમે પ્રાપ્ત થયેલી થોડીક સ્વસ્થતા પછી મુનિવર શ્રીપુણ્યવિજયજીમહારાજે આ ગ્રંથનું કામ આગળ ચલાવ્યું અને યથાવકાશ પૂર્ણ કર્યું અને સિંધી જૈન ગ્રંથમાલાના ચોથા મણકારૂપે આ ગ્રંથ વિ.સં. ૨૦૦૫, ઈ. સ. ૧૯૪૯માં પ્રકાશિત થયેલ છે. આ રીતે અહર્નિશ જ્ઞાનોપાસક એ અનન્ય ગુરુ-શિષ્યની સુપ્રસાદીરૂપે આ ગ્રંથ આપણને પ્રાપ્ત થયો છે. સંપાદન કાર્યમાં ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિઓનો પરિચય જિનવિજયજીના પ્રાસ્તાવિક લખાણમાં આપેલ છે અને ગ્રંથપરિચય શ્રીયુત કનૈયાલાલ ભા. દવેના લેખમાં આપેલ છે તેથી તે અંગે વધુ લખવાનો પ્રયાસ કરેલ નથી.

નવીનસંસ્કરણ અંગે :-

પ્રસ્તુત ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યની પ્રથમાવૃત્તિઅપ્રાપ્ય પ્રાયઃ હોવાથી પરમપૂજ્ય પરમોપકારી રામચંદ્ર-ભદ્રંકર-કુંદકુંદસૂરીમહારાજના શિષ્યરત્ન પંન્યાસ શ્રીવજ્રસેનવિજયમહારાજની શુભપ્રેરણાનુસાર આ ગ્રંથના નવીનસંસ્કરણનું સંપાદન કાર્ય કરવામાં આવેલ છે અને ભદ્રંકર પ્રકાશનથી આ ગ્રંથનું નવીનસંસ્કરણ પ્રકાશિત થયેલ છે. આ નવીન સંસ્કરણમાં પરિશિષ્ટો બધા નવા તૈયાર કરેલ છે. પ્રથમાવૃત્તિમાં ત્રણ પરિશિષ્ટો આપવામાં આવેલ છે. આ નવીનસંસ્કરણમાં અમે દશ પરિશિષ્ટો તૈયાર કરેલ છે. કેટલાક તાત્ત્વિક શ્લોકો અને સુક્તિ જેવા વાક્યો બોલ કરેલ છે. જિનવિજયજીનું પ્રસ્તાવિક લખાણ અને શ્રીયુત કનૈયાલાલ ભા. દવેનો લેખ-ગ્રંથ પરિચય અંગેનો યથાવત્ આમાં આપેલ છે. પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં યથાશક્ય શુદ્ધિકરણપૂર્વક

કાર્ય કરવા પ્રયત્ન કરેલ છે આમ છતાં મુદ્રણદોષને કારણ કે દષ્ટિદોષથી કે અનાભોગથી રહી ગયેલ ક્ષતિઓનું પરિમાર્જન કરી વાંચકવર્ગ વાંચે એવી ખાસ ભલામણ કરું છું.

ઉપકારસ્મરણ :-

ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્યમ્ ગ્રંથ અંગેનું સઘળું શ્રેયઃ પૂજ્ય મુ. શ્રીચતુરવિજયજીમહારાજ અને પૂજ્ય મુ.શ્રી પુણ્યવિજયજીમહારાજના ફાળે જાય છે. એ શ્રુતોપાસક ગુરુ-શિષ્યની જોડીએ ત્રણ-ત્રણ તાડપત્રીય પ્રતો અને એક કાગળની હસ્તપ્રત ઉપરથી આ ગ્રંથનું સંપાદન કાર્ય કરીને જિનવિજયજી પ્રત્યેના પરમસ્નેહાત્મક વાત્સલ્યભાવને પ્રદર્શિત કરવા આ ગ્રંથ સિંધી જૈન ગ્રંથમાલાને પ્રકાશિત કરવા માટે અર્પણ કર્યો અને સિંધી જૈન ગ્રંથમાલાથી આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થયેલો તેના આધારે આ ગ્રંથનું નવીનસંસ્કરણ તૈયાર કરેલ છે, તેથી આ ગ્રંથનું નવીનસંસ્કરણ સુમન પૂ. આગમપ્રભાકર મુ.શ્રી પુણ્યવિજયમહારાજને અર્પણ કરી કૃતાર્થતા અનુભવું છું.

આ ગ્રંથના નવીનસંસ્કરણને પ્રકાશિત કરવા માટે પ્રેરણા કરનાર પૂ.પંન્યાસશ્રી વજ્રસેનવિજયજીમહારાજ તથા આ ગ્રંથના નવીનસંસ્કરણને પ્રકાશિત કરવા માટે આર્થિક સહયોગની પ્રેરણા કરનાર પૂ. ગણિવર્યશ્રી નયભદ્રવિજયમહારાજ આ બંને ઉપકારી પૂજ્યોનું આ નવીનસંસ્કરણ પ્રકાશનના સુઅવસરે સ્મરણ કરી કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરું છું. તેમ જ મારી સંયમસાધના અને શ્રુતસાધનામાં સહાયક બનનાર સૌ કોઈનું કૃતજ્ઞભાવે સ્મરણ કરી કૃતાર્થતા વ્યક્ત કરું છું.

પ્રાંતે અંતરની એ જ શુભભાવના વ્યક્ત કરું છું કે પૂર્વે થઈ ગયેલા આવા ઉત્તમ મહાપુરુષોના ચરિત્રોના વાંચન દ્વારા તેમનામાં રહેલાં ગુણોથી ભાવિત બની ઉત્તમકક્ષાના ગુણોને જીવનમાં આત્મસાત્ કરીને તત્ત્વત્રયી અને રત્નત્રયીને આરાધીને અસંગદશાને પામીને ક્ષપકશ્રેણિ માંડીને કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને સર્વકર્મનો ક્ષય કરીને સાદિ અનતંકાળ સુધી આત્મસ્વરૂપમાં રમમાણ બનીએ એ જ શુભકામના....!!

શિવમસ્તુ સર્વજગતઃ

એફ-૨, જેઠાભાઈ પાર્ક,
નારાયણનગર રોડ,
પાલડી, અમદાવાદ-૭
ચૈત્ર વદ-૧૩, વિ.સં. ૨૦૬૬,
સોમવાર, તા. ૧૨-૪-૨૦૧૦.

— સાધ્વી ચંદનબાલાશ્રી

विषयानुक्रमणिका

विषयः	पृष्ठक्रमाङ्कः
प्रकाशकीय	७-८
उत्तमना गुण गावतां गुण आवे निज अंग !!	८-१०
धर्माभ्युदय-प्रास्ताविक	१३-२४
धर्माभ्युदयमहाकाव्य अने महामात्य वस्तुपाल-तेजपाल	२५-४७
संपादकीय	४८-५३
विषयानुक्रमणिका	५४-५६
१. तीर्थयात्राविधिवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥	३-१२
मङ्गलम्	३
ग्रन्थकृत पूर्वाचार्याः	४
संघमाहात्म्यम्	४
वस्तुपालमाहात्म्यम्	४
प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम्	५
वस्तुपालवंशवर्णनम्	५
वस्तुपालस्य कुलगुरुवः	५
वस्तुपाल जिज्ञासा	६-७
राजव्यापारस्य साफल्यम्	७
प्रभावना	७-८
ससङ्गतीर्थयात्रायाविधिः	८-१२
२. ऋषभस्वामिपूर्वभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥	१३-४८
अभयङ्करनृपचरितम्	१९-३७
३. ऋषभस्वामिजन्म-व्रतादिवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥	३८-७७
कुलकराणामुत्पत्तिर्नीतयश्च	३८-५२
धनसार्थवाहजीवस्य ऋषभतीर्थकृतश्चरितम्	५२-७७
४. भरतबाहुबलिवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥	७८-१०९
अङ्गारकारककष्टान्तः	९०

५. शत्रुञ्जयतीर्थोत्पत्ति-ऋषभनिर्वाणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥	११०-१२१
६. भरतनिर्वाणवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥	१२२-१२९
ऋषभजिननिर्वाणमहोत्वसः	१२२-१२६
भरतचक्रवर्तिकेवलज्ञान-निर्वाणे	१२६-१२९
७. शत्रुञ्जयमाहात्म्योत्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ॥	१३०-१३७
कर्पदियक्षोत्पत्तिः	१३०-१३५
शत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनम्	१३५-१३६
८. जम्बूस्वामिचरितवर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ॥	१३८-२०६
जम्बूस्वामिपूर्वभवचरितम्	१३८-१४४
जम्बूस्वामिचरितम्	१४५-२०६
मधुबिन्दुदूहारणम्	१५०-१५१
मधुबिन्दाख्यानकोपनयः	१५१
कुबेरदत्त-कुबेरदत्ताख्यानकम्	१५२-१५५
महेश्वरदत्ताख्यानकम्	१५६-१५७
कृषिकाराख्यानकम्	१५७-१५८
मांसलोलुपस्य काकस्याख्यानकम्	१५८-१६०
वानराख्यानकम्	१६०-१६३
पुण्यसाराख्यानकम्	१६३-१६६
राज्ञी-जम्बुकयोराख्यानकम्	१६६-१७८
विद्युन्मालाख्यानकम्	१७८-१८०
शङ्खधमकाख्यानकम्	१८०-१८१
वानराख्यानकम्	१८१-१८३
बुद्धिस्त्रिया आख्यानकम्	१८३-१८५
वाजिराजाख्यानकम्	१८५-१८८
पुण्यहीनाख्यानकम्	१८८-१९०
कूर्माख्यानकम्	१९०-१९१
मासहसपक्षिण आख्यानकम्	१९१-१९२
सोमशर्माख्यानकम्	१९२-१९५
नागश्र्याख्यानकम्	१९५-१९७
ललिताङ्गाख्यानकम्	१९७-२०२
९. तपःप्रभवोपवर्णनो युगबाहुचरितं नाम नवमः सर्गः ॥	२०७-२२५

१०. नेमिनाथप्राच्यभववर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥	२२६-२५३
११. वसुदेवयात्रावर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥	२५४-३१६
वसुदेवहिण्डः	२५७-२६१
चारुदत्तगन्धर्वसेनयोचरितम्	२६१-२७४
कनकवत्याः पूर्वभवः	२७४-२७५
नल-दमयन्तीचरितवर्णनम्	२७५-३१२
१२. कृष्णराज्यवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥	३१३-३३५
१३. हरिविजयो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥	३३६-३७०
प्रद्युम्नकुमारचरितम्	३३६-३४१
प्रद्युम्नस्य पूर्वभवचरितम्	३४१-३४२
रुक्मिण्याः पूत्रवियोगकारणगर्भ पूर्वभवचरितम्	३४३-३४४
१४. नेमिनिर्वाणवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥	३७१-३९७
१५. वस्तुपालसंघयात्रावर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ॥	३७८-४०२
ग्रन्थकारस्य प्रशस्तिः	४०३-४०६
परिशिष्टम् [१] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानामितिहासविदुपयोगिनां पद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥	४०९-४१०
परिशिष्टम् [२] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गततात्त्विकपद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥	४११-४१५
परिशिष्टम् [३] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतसुक्तिरूपपद्यांशानामकाराद्यनुक्रमः ॥	४१६
परिशिष्टम् [४] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतससङ्गतीर्थयात्राविधिनामकाराद्यनुक्रमः ॥	४१७
परिशिष्टम् [५] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतशत्रुञ्जयतीर्थोद्धार- वर्णनस्याकाराद्यनुक्रमः ॥	४१८
परिशिष्टम् [६] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतसर्गान्ते वस्तुपाल- प्रशस्तीनामकाराद्यनुक्रमः ॥	४१९
परिशिष्टम् [७] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतवस्तुपालसङ्ख्यात्रा- वर्णनानामकाराद्यनुक्रमः ॥	४२०
परिशिष्टम् [८] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतग्रन्थकारप्रशस्तीनामकाराद्यनुक्रमः ॥	४२१
परिशिष्टम् [९] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानामितिहासविदुपयोगिनां विशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥	४२२-४२३
परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥	४२४-४४४

[सङ्घपतिचरितापरनामकम्]
धर्माभ्युदयमहाकाव्यम् ॥

॥ अर्हम् ॥

॥ श्रीमद्विजयानन्दसूरिपादपद्मेभ्यो नमो नमः ॥

धर्माभ्युदयमहाकाव्यम् ॥

[सङ्क्षपतिचरितापरनामकम्]

प्रथमः सर्गः ॥

॥९०॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

5

[मङ्गलम्]

अर्हल्लक्ष्मीं स्तुमः श्रेष्ठपरमेष्ठिपदप्रदाम् ।

यत्पुरः किङ्करायन्ते, सुरा-ऽसुर-नरश्रियः ॥१॥

सम्भूय सकलैः कल्पपादपैरिव कल्पितः ।

युगादिजिनकल्पद्रुलोकोत्तरफलोऽस्तु वः ॥२॥

10

जयन्ति शान्तिनाथस्य, क्रमप्रेङ्खन्नखार्चिषः ।

विश्वविश्वविपद्धान्ततान्तिशान्तिकहेतवः ॥३॥

नेमेर्नमत सौभाग्यमजिह्वाब्रह्मचारिणः ।

ध्यानाद् यस्य ययौ राजीमती त्यक्ताऽपि निर्वृतिम् ॥४॥

मूर्ध्नि पार्श्वप्रभोः सप्त, फणाः सन्तु सतां श्रिये ।

15

जितान्तःशत्रुषट्कस्य, स्वस्य च च्छत्रसन्निभाः ॥५॥

वीरः श्रियेऽस्तु व्याख्यासु, यदन्तकिरणाङ्कुराः ।

दधुर्मौलिषु नम्राणां, मङ्गल्यामक्षतश्रियम् ॥६॥

तिरश्चोऽपि विपश्चित्त्वं, नीर-क्षीरविवेचने ।

हंसस्य यत्पदोपास्त्या, स्तुमस्तां श्रुतदेवताम् ॥७॥

20

[ग्रन्थकृतः पूर्वाचार्याः]

- गौतमं तमहं वन्दे, यः श्रीवीरगिरं पुरा ।
 अङ्गत्रयमयीं प्राप्य, सद्यश्चक्रे चतुर्गुणाम् ॥८॥
 गुरुः श्रीहरिभद्रोऽयं, लेभेऽधिकवचस्थितिः ।
 5 मोहद्रोहाय चारित्रनृपनाशीरवीरताम् ॥९॥
 तमस्तोमच्छिदे स श्रीसिद्धसेनदिवाकरः ।
 गगनं व्यानशे यस्य, कलापुष्टो यशःशशी ॥१०॥
 हरिभद्रविभुर्विद्यास्थानकानि चतुर्दश ।
 लब्ध्वा शतगुणान् जैनग्रन्थवृक्षानरोपयत् ॥११॥
 10 राजा लुलोठ पादाग्रे, जिह्वाग्रे च सस्वती ।
 यस्य शश्वन्मुदे स श्रीहेमसूरिर्नवः शिवः ॥१२॥^१
 नरचन्द्रमुनीन्द्रस्य, विश्वविद्यामयं महः ।
 चतुरन्तधरित्रीशसभ्यैरभ्यर्चितं स्तुमः ॥१३॥
 जीयाद् विजयसेनस्य, प्रभोः प्रातिभदर्पणः ।
 15 प्रतिबिम्बितमात्मानं, यत्र पश्यति भारती ॥१४॥

[सङ्घमाहात्म्यम्]

- व्याप्ताशेषहरिचवतुर्मुखतया तन्वन्दीनां स्थितिं,
 स स्तुत्यः पुरुषोत्तमैकवसतिः श्रीसङ्घरत्नाकरः ।
 यं संसेव्य घनाघना इव जिना धारालधर्मामृतै-
 20 र्विश्वाश्वासनहेतवः कति न तेऽभूवन् भविष्यन्ति वा ? ॥१५॥

[वस्तुपालमाहात्म्यम्]

- गुर्वाशीर्वचसां फलं निरवधि श्रीसिद्धिसिद्धौषधिः,
 कीर्तिस्फूर्तिसुधासुधांशुरुदयद्दीप्रप्रभाभास्करः ।
 मूर्तः पुण्यसमुच्चयो विजयते कोऽप्येष सङ्घाधिपः,
 25 शङ्के यस्य विभात्यखण्डविभुतापाखण्डमाखण्डलः ॥१६॥

१. °नवृक्षावृक्षा° वता० ॥

२. द्वादशश्लोकानन्तरं खंता० पुस्तके श्लोकोऽयमधिक उपलभ्यते—
 तस्य श्रीवज्रसेनस्य, गौरवं ध्येयमीदृशम् ।
 वृषप्रसविनी यस्य, गौरवन्धयेयमीक्ष(क्ष्य)ते ॥

[प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम्]

सङ्घपतिचरितमेतत् , कृतिनः कर्णावतंसतां नयत ।

श्रीवस्तुपालधर्माभ्युदयमहोमहितमाहात्म्यम् ॥१७॥

[वस्तुपालवंशवर्णनम्]

श्रीमत्प्राग्वाटगोत्रेऽणहिलपुरभुवश्चण्डपस्याङ्गजन्मा,

5

जज्ञे चण्डप्रसादः सदनमुरधियामङ्गभूस्तस्य सोमः ।

आसराजोऽस्य सूनूः किल नवममृतं कालकूटोपभुक्त-

श्रीकश्रीकण्ठकण्ठस्थलमलविपदुच्छेदकं यद्यशोऽभूत् ॥१८॥

सोऽयं कुमारदेवीकुक्षिसरःसरसिजं श्रियः सदनम् ।

श्रीवस्तुपालसचिवोऽजनि तनयस्तस्य जनितनयः ॥१९॥

10

यस्याग्रजो मल्लदेव, उतथ्य इव वाक्पतेः ।

उपेन्द्र इव चेन्द्रस्य, तेजःपालोऽनुजः पुनः ॥२०॥^१

चौलुक्यचन्द्रलवणप्रसादकुलधवलवीरधवलस्य ।

यो दध्ने राज्यधुरामेकधुरीणं विधाय निजमनुजम् ॥२१॥

अणहिलपाटकनगराऽऽदिराजवनराजकीर्तिकेलिगिरिम् ।

15

पञ्चासराह्वजिनगृहमुदधे यः कुलं च निजम् ॥२२॥

विभुता-विक्रम-विद्या-विदग्धता-वित्त-वितरण-विवेकैः ।

यः सप्ताभिर्वि-कारैः, कलितोऽपि बभार न विकारम् ॥२३॥

[वस्तुपालस्य कुलगुरवः]

एतेषां च कुले गुरुः समभवन्नागेन्द्रगच्छश्रिय-

20

श्रूडारत्नमयत्नसिद्धमहिमा सूरिर्महेन्द्राभिधः ।

तस्माद् विस्मयनीयचारुचरितः श्रीशान्तिसूरिस्ततो-

ऽप्याऽऽनन्दा-ऽमरसूरियुग्ममुदयच्चन्द्रा-ऽर्कदीप्रद्युति ॥२४॥

१. विंशतितमश्लोकानन्तरं पाता० पुस्तकेऽधोनिष्ठङ्कितः श्लोकोऽधिक उपलभ्यते-
वस्त्रापथस्य पन्थास्तपस्विनां ग्रामशासनोद्धारात् ।

येनापनीय नवकरमनवकरः कारयाञ्चक्रे ॥

पद्यमिदं किल पञ्चदशसर्गान्तर्वरीवृत्यते सर्वासु प्रतिषु ॥

२. नास्तीदं पद्यं पाता० पुस्तके ॥

श्रीजैनशासनवनीनवनीरवाहः, श्रीमांस्ततोऽप्यघहरो हरिभद्रसूरिः ।

विद्यामदोन्मदगदेष्वनवद्यवैद्यः, ख्यातस्ततो विजयसेनमुनीश्वरोऽयम् ॥२५॥

[वस्तुपालस्य जिज्ञासा]

कदाचिदेष मन्त्रीशः, कृतप्राभातिकक्रियः ।

5 गत्वा पुरो गुरोस्तस्य, नत्वा विज्ञो व्यजिज्ञपत् ॥२६॥

भगवन्नयमेकोऽपि, मर्त्यजन्ममहीरुहः ।

चतुःप्रकारः किं नाम, प्राणिभेदेन भासते ? ॥२७॥

अवकेशी यदेकेषां, केषाञ्चिद् विषभूरुहः ।

किम्पाकतरुरन्येषां, परेषां कल्पपादपः ॥२८॥

10 तदत्र कारणं किञ्चिदभिरूपं निरूप्यताम् ।

कारणानां हि नानात्वं, कार्यभेदाय जायते ॥२९॥

अथोवाच गुरुः साधु, विज्ञ ! जिज्ञासितं त्वया ।

इदं सकर्ण ! निर्णीतं, सर्वं सर्वविदागमे ॥३०॥

सुकृतं न कृतं किञ्चिद्, यैः प्रमादपरैः पुरा ।

15 तेषां त्रिवर्गशून्यानां, दीनानां जन्म निष्फलम् ॥३१॥

तमोमयैः पुनर्बद्धं, पापं पापानुबन्धि यैः ।

तत् तेषां सौनिकादीनां, परत्रेह च दुःखदम् ॥३२॥

रजस्तमोमयैश्चक्रे, पुण्यं पापानुषङ्गि यैः ।

तत् तेषां म्लेच्छपादीनां, नरकान्तसुखप्रदम् ॥३३॥

20 पुण्यानुबन्धबन्धूनि, सुकृतानि कृतानि यैः ।

दत्ते मानुषजन्मैषां, परत्रेह च वाञ्छितम् ॥३४॥

अथाऽऽह मन्त्री पूज्यास्तत्, कथयन्तु यथागमम् ।

पुण्यानुबन्धबन्धूनां, सुकृतानां निबन्धनम् ॥३५॥

जगदुर्गुरवो मन्त्रिन् !, श्रूयतां तद् यथागमम् ।

25 यद् विधातव्यमव्यग्रश्लोकैर्लोकोत्तरैर्नरैः ॥३६॥

दान-शील-तपो-भावभेदभिन्नं चतुष्टयम् ।

पुण्यानुबन्धिपुण्यानां, निबन्धनमिदं विदुः ॥३७॥

तत्रापि मुनयः प्राहुर्भावनायाः प्रधानताम् ।
तथैवानुगृहीतं हि, त्रितयं तत् फलेग्रहि ॥३८॥

[राजव्यापारस्य साफल्यम्]

पावनी नावनीनाथ !, व्यापारकलुषे हृदि ।
आस्माकीये वसत्युच्चैर्भावना भगवन्नसौ ॥३९॥ 5
इत्युक्ते मन्त्रिणाऽवोचन्, गुरवो गौरवोचितम् ।
मन्त्रिन् ! नृपस्य व्यापारः किमर्थं दूष्यते त्वया ? ॥४०॥ युग्मम् ॥
यदयं तुच्छचित्तानामज्ञानां क्रूरकर्मणाम् ।
परदार-परद्रोह-परपीडापरात्मनाम् ॥४१॥
तादात्विकसुखास्वादसादरीकृतचेतसाम् । 10
नरकालोकनेऽन्धानां, बधिराणां हितश्रुतौ ॥४२॥
जायते क्षुद्रसत्त्वानामयशःपङ्कपातिनाम् ।
ऐहिकामुष्मिकानर्थसम्बन्धैकनिबन्धनम् ॥४३॥ विशेषकम् ॥
ये पुनः पुन्यकर्माणो, महेच्छा स्वच्छबुद्धयः ।
परोपकारव्यापारसफलीकृतजीविताः ॥४४॥ 15
गुरूपदेशपीयूषपूरपावितमानसाः ।
वैभवे च भवे चास्मिन्, भङ्गुरीभावभाविनः ॥४५॥
शुचौ यशसि धर्मे च, स्थैर्यबुद्धिविधायिनः ।
विनिर्जितारिषड्वर्गाः, स्वयमायतिदर्शिनः ॥४६॥
भवत्यद्भुतसत्त्वानां, तेषां लोकोत्तरात्मनाम् । 20
नृपव्यापारा एवायमिहामुत्र च सिद्ध्ये ॥४७॥ कलापकम् ॥

[प्रभावना]

येन लोकोत्तरः कोऽपि, धर्मस्तीर्थेशदेशितः ।
स्वर्गापवर्गसाम्राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपः ॥४८॥
सुदुष्करतरः कामं, महासत्त्वेतरैर्नरैः । 25
किमन्यत् ? तीर्थकृल्लक्ष्मीकारणानां शिरोमणिः ॥४९॥

१. किमित्थं दू° खंता० पाता० ॥ २. °षपुण्यपा° खंता० ॥

- प्रभावनाभिधः सोऽपि, नृपव्यापारस्तेजसा ।
 दुरितध्वान्तविध्वंसाद्, भास्वरां श्रयति श्रियम् ॥५०॥ विशेषकम् ॥
 क्रमन्ते यत्र नान्यानि, प्रायश्चित्तानि कल्मषे ।
 तत्राप्यनन्यसामान्यमयमेवाघमर्षणम् ॥५१॥
- 5 भावना शिवदा स्वस्य, स्वा-ऽन्ययोस्तु प्रभावना ।
 प्रकारात् तदितः श्रेष्ठा, भावनातः प्रभावना ॥५२॥
 ख्याताश्च यद्यपि स्पष्टमष्टवेव प्रभावकाः ।
 तथाऽप्युपनिषत्प्रोक्ताः परेऽप्यद्भुतवैभवाः ॥५३॥
 तथाह्यतिशयस्फूर्तिगणभूपतिसम्मताः ।
- 10 प्रभावयन्ति तीर्थेशतीर्थमव्यर्थशक्तयः ॥५४॥
 अङ्गं प्रशस्यमस्याश्च, निर्णीतं परमर्षिभिः ।
 श्रद्धाविशुद्धं विधिवज्जैनयात्राप्रवर्तनम् ॥५५॥
 एतां च त्रिविधामाहुरेकामष्टाह्निकाभिधाम् ।
 द्वितीयां स्थयात्रां च, तीर्थयात्रामथापराम् ॥५६॥
- 15 वितन्वन्ति सतामेतास्तिस्त्रोऽपि श्रायसीं श्रियम् ।
 तथापि तीर्थयात्रेयममेयसुकृतास्पदम् ॥५७॥
 दान-शील-तपो-भाव-प्रभावनसमुद्भवः ।
 पुण्यराशिरशेषोऽपि, यदत्र प्रथते पृथुः ॥५८॥
- [ससङ्घं तीर्थयात्राया विधिः]
- 20 तीर्थयात्रां चिकीर्षोश्च, यत् कर्तव्यं महात्मनः ।
 यथागमं विधिस्तस्य, क्रमादयमुदीर्यते ॥५९॥
 विवेकी पुरुषस्तत्र, जाति-कर्माद्यदूषितः ।
 नृपावष्टम्भसंरम्भी, नीतिस्फीतधनागमः ॥६०॥
 वदान्यो जनतामान्यः, पूज्यपूजापरायणः ।
- 25 जन्म-जीवित-वित्तानां, जिघृक्षुः फलमद्भुतम् ॥६१॥
 तिथौ पुण्यातिथौ गत्वा, गुरुक्रमयुगान्तिके ।
 श्रद्धाशुद्धाशयः पुण्यप्रज्ञो विज्ञपयेदिदम् ॥६२॥

मर्त्यजन्म-कुलैश्वर्यसामग्रीं प्राप्य दुर्लभाम् ।
 कृतार्थीकर्तुमिच्छामि, भगवँस्तीर्थयात्रया ॥६३॥
 धन्यस्त्वं तीर्थकृतपूज्यो, यस्य सङ्घपतिस्तव ।
 सेनाधिपत्यवत् सङ्घाधिपत्यं वितरिष्यति ॥६४॥
 सङ्घाधिपत्यमत्यन्तदुर्लभं भविनां भवे । 5
 तीर्थाधिपत्यवद् भद्र !, जगद्भद्रङ्करोदयम् ॥६५॥
 अर्जितोदात्तपुण्यस्य, भाविकल्याणसम्पदः ।
 कस्यापि तीर्थयात्रार्थमियमुत्सहते मतिः ॥६६॥
 एवं संवर्धितोत्साहो, गुरुणा प्रीतचेतसा ।
 यात्रायै कृतसत्कारः, कारयेद् दिननिर्णयम् ॥६७॥ कलापकम् ॥ 10
 साधर्मिकाणां सर्वत्र, बहुमानपुरःसरम् ।
 यात्रार्थं कृतहल्लेखान्, लेखान् सम्प्रेष्येत् ततः ॥६८॥
 कृतोरुवाहना-ऽऽवास-कोश-पादातसङ्ग्रहः ।
 युग-योक्त्रादिगन्धर्व-शिल्पिवर्गपरिग्रहः ॥६९॥
 जलोपकरण-च्छत्र-दीपिकाधारिभिवृतः । 15
 सूपकृद्धान्य-भैषज्य-भिषक्प्रभृतिसम्भृतः ॥७०॥
 चन्दना-ऽगरु-कर्पूर-काश्मीर-वसनादिभिः ।
 वस्तुभिर्मुदितश्चैत्य-तीर्थ-सङ्घार्चनोचितैः ॥७१॥
 मुहूर्ते पूर्वनिर्णीते, स्नपयित्वा जगद्गुरुम् ।
 रचयित्वाऽद्भुतां पूजां, निषण्णस्तत्पुरस्ततः ॥७२॥ 20
 सङ्घाधिपत्यदीक्षायां, दत्तायां गुरुभिर्मुदा ।
 दिक्पालेभ्यस्ततो दत्त्वा, स्फूर्जन्मन्त्रबलं बलिम् ॥७३॥
 पूजिते पुष्प-वासाद्यैर्मन्त्रमुद्राञ्चिते रथे ।
 स्वयमारोपयेद् देवं, महेनातिमहीयसा ॥७४॥ षड्भिः कुलकम् ॥
 पुरस्कृतगुरुः कृत्वा, ससङ्घश्चैत्यवन्दनम् । 25
 कायोत्सर्गैः कपर्द्यम्बाप्रभृतीन् सन्निधापयेत् ॥७५॥

- क्षुद्रोपद्रवविद्राविमन्त्रध्यानामलात्मभिः ।
 क्लृप्तान्तःकवचास्त्रैश्च, गुरुभिः कृतसन्निधिः ॥७६॥
 स्फूर्जज्जयजयध्वान-धवलध्वनिबन्धुरैः ।
 अवार्यैस्तूर्यनिर्घोषैर्नादिताम्बरगह्वरः ॥७७॥
- 5 उद्दामदान-सम्मानपूरितार्थिमनोरथः ।
 रम्ये परिसरे पुर्याः, कुर्यात् प्रस्थानमङ्गलम् ॥७८॥ विशेषकम् ॥
 ततः सार्धमिकान् सर्वान्, नानास्थानागतानसौ ।
 सत्कृत्य सहितस्तैश्च, कुर्वन्नुर्वी प्रमोदिनीम् ॥७९॥
 धनैर्धनार्थिनः कामं, वाहनैर्वाहनार्थिनः ।
- 10 सहायैरसहायाँश्च, प्रीणयन् सहयात्रिकान् ॥८०॥
 बन्दि-गाथकमुख्यांश्च, नामग्राहा महात्मनाम् ।
 अशनैर्वसनैरर्थैर्यथाशक्ति कृतार्थयन् ॥८१॥
 चैत्यानि पूजयन् मार्गे, भग्नानि च समुद्धरन् ।
 तत्कर्मकृत्सु वात्सल्यं, कुर्वन्तत्कार्यचिन्तनम् ॥८२॥
- 15 सत्कुर्वन् धार्मिकान् निःस्वान्, दानाद् दीनान् प्रमोदयन् ।
 भीतानामभयं यच्छन्, मोचयन् बन्धनस्थितान् ॥८३॥
 पङ्कमग्नं च भग्नं च, सङ्कटे शकटादिकम् ।
 नियुक्तैरुद्धरन्तत्तत्कर्मशिल्पकरैर्नरैः ॥८४॥
 क्षुधितं तृषितं व्याधिबाधितं श्रमनिस्सहम् ।
- 20 तन्वानः सुस्थमान्ना-ऽम्बु-भिषग्-भैषज्य-वाहनैः ॥८५॥
 क्षुन्दानश्चाखिलान् क्षुद्रोपद्रवान् धार्मिके जने ।
 विदधानश्च जैनेन्द्रशासनस्य प्रभावनाम् ॥८६॥
 ब्रह्मचर्य-तपस्तेजोजनितान्तस्तमःशमः ।
 दधद्देव-गुरुपास्तिभावनापावनं मनः ॥८७॥
- 25 क्रमेण प्राप्य तीर्थानि, सार्धमिकसमाधिना ।
 भृत्वा तीर्थाम्भसा कुम्भान्, पुष्प-वासाधिवासितान् ॥८८॥

१. °द्रावम° खंता० ॥ २. शकटं स्थितम् खंता० ॥

सङ्घं गान्धर्ववर्गं च, चर्चयित्वा यथोचितम् ।
 पुष्प-कुङ्कुम-कर्पूर-चन्दनप्रमुखैस्ततः ॥८९॥
 अत्यद्भुताभिर्देवेन्द्रविमानादिविभूतिभिः ।
 प्रक्लृप्ततीर्थकृज्जन्ममज्जनोत्सववैभवः ॥९०॥
 जगत्त्रयपतेः स्नात्रं, कुर्वीत प्रीतमानसः । 5
 जगतीजिनबिम्बानां, वैयावृत्यकृतामपि ॥९१॥ त्रयोदशभिः कुलकम् ॥
 दुग्धाद्यैर्मृतैः किञ्च, कर्पूराद्यैश्च पञ्चभिः ।
 ततः पञ्चामृतस्नात्रं, पात्रं कल्याणसम्पदः ॥९२॥
 चन्दनस्यन्द-कस्तूरी-कर्पूराद्यैर्विलेपनैः ।
 स्वर्णाभरण-पुष्पस्त्रग्-वसनादिभिरर्चनम् ॥९३॥ 10
 घनसारा-ऽगुरुप्रायसुगन्धद्रव्यधूपनम् ।
 प्रेक्षां दक्षजनप्रेक्ष्यामद्भुतं च महाध्वजम् ॥९४॥
 चलच्चामर-भृङ्गारनीरधारामनोहरम् ।
 कर्पूरारात्रिकं पुष्पवृष्टिसम्बन्धबन्धुरम् ॥९५॥
 देवानां वन्दनं चाथ, कृत्वा कुर्याद् यथोचितम् । 15
 देवसेवकसत्कारमनिवारं च भोजनम् ॥९६॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
 मुखोद्घाटविधाने च, मालोद्घटनपर्वणि ।
 किञ्चाक्षयनिधिक्षेपे, भूमिभाण्डादिनिष्क्रये ॥९७॥
 कोशं संवर्धय देवस्य, दीनादिननुकम्प्य च ।
 आपृच्छेतार्चनापूर्वं, प्रभुं गद्गदया गिरा ॥९८॥ युग्मम् ॥ 20
 विश्वसङ्कल्पकल्पद्रो ! त्वदेकमयमानसे ।
 पुनर्दर्शनदानेन, प्रसीद सदयं मयि ॥९९॥
 ततः प्रभुं नमस्कृत्य, सत्कृत्य सहायत्रिकान् ।
 तीर्थानुध्यानधन्यात्मा, निवृत्तः स्वपुरं गतः ॥१००॥
 पुण्यस्फूर्ते मुहूर्तेऽसौ, समुत्सर्पन्महोत्सवम् । 25
 स्थप्रवेशमाधाय, प्रतिमामानयेद् गृहम् ॥१०१॥

१. °गन्धिद्र° खंता० पाता० ॥ २. °द्घाटन° खंता० ॥

साधर्मिक-सुहृद्वन्धु-पौरधौरेयकांस्ततः ।

भोजनादिभिरानन्द्य, कुर्यात् सङ्घस्य पूजनम् ॥१०२॥ विशेषकम् ॥

इदमेव महादानं, भावयज्ञोऽयमेव च ।

इदमेव श्रियो मूलं, यदेतत् सङ्घपूजनम् ॥१०३॥

5 इति सिद्धान्तसिद्धोऽयं, तीर्थयात्राविधौ विधिः ।

स्थानैश्चतुर्भिराराद्धैः, सम्यगाराधितो भवेत् ॥१०४॥

तद्यथा- परोपकारकरणं, ब्रह्मव्रतनिषेवणम् ।

यथाशक्ति तपः सम्पद्दीना-ऽनाथानुकम्पनम् ॥१०५॥

स्थानान्येतानि चत्वारि, सङ्घाधिपतिना ततः ।

10 आराध्यानीच्छता पुण्यश्रियं पुण्यानुबन्धिनीम् ॥१०६॥

यश्चेतसा शुचितरेण चतुःप्रकार-

माराधयत्यभिमतामिति तीर्थयात्राम् ।

प्रीता स्वयंवरविधिं विदधाति तस्मिन्,

सौभाग्यभाग्यवति सङ्घपतित्वलक्ष्मीः ॥१०७॥

15 ॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीउदयप्रभसूरिविरचिते

श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये

तीर्थयात्राविधिवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ छ ॥

वर्षीयान् परिलुप्तदर्शनपथः प्राप्तः परं तानवं,

रोहन्मोहतया तया हृतपरिस्पन्दोऽतिमन्दोद्यमः ।

20 श्रीमन्त्रीश्वर वस्तुपाल ! भवतो हस्तावलम्बं चिराद् ,

धर्मः प्राप्य महीं विहर्तुमधुना धत्ते पुनः पाटवम् ॥१॥ छ ॥

॥ ग्रं० १२१ ॥ छ ॥ छ ॥

१. श्लोकोऽयं खंता० पुस्तके नास्ति ॥ २. °दीनानामनुक° पाता० ॥ ३. ग्रन्थाग्रं ११६ पाता० ॥

द्वितीयः सर्गः ॥

परोपकारः पुण्यर्द्धिर्वाद्धिसंवर्द्धने विधुः ।
लोकोत्तरस्फुरत्कीर्त्तिवल्लिपल्लवनेऽम्बुदः ॥१॥
भवन्ति हि महात्मानः, परोपकृतिकर्मठाः ।
अप्रधानीकृतस्वार्थः, सार्थवाहो यथा धनः ॥२॥

5

तद्यथा- अस्ति प्रत्यग्विदेहेषु, जन्मभूमिरिव श्रियः ।
क्षितिप्रतिष्ठितं नाम, पुरं क्षमामुकुटोपमम् ॥३॥
सुरालयचयोत्तुङ्गशृङ्गरङ्गध्वजव्रजैः ।
दत्तपत्रमिवाभाति, यदमर्त्यपुरं प्रति ॥४॥

आसीदासीमभूमीशदासीकरणकौतुकी ।
प्रसन्नचन्द्रः क्षमाचन्द्रस्तत्र क्षत्रशिरोमणिः ॥५॥

10

कालः करालो यस्यासीन्निस्त्रिंशः संहरन्नरीन् ।
एतस्माद् दुःसहो जज्ञे, प्रतापतपनः पुनः ॥६॥

पुरे तत्राभवल्लक्ष्मीनिवासभवनं धनः ।
सार्थवाहो यशोभिश्च, वणिग्भिश्च विगाढदिक् ॥७॥

15

चलाचलाऽपि नो लक्ष्मीर्यत्कराम्भोजमत्यजत् ।
वाताहता पताकेव, देवायतनकेतनम् ॥८॥

दृष्टे नृणामपूर्वार्थसुन्दरे यस्य मन्दिरे ।
बभूव शङ्के शङ्केति, किमिदं जगदन्तरम् ? ॥९॥

क्षीराब्धेरिव ये तस्य, दधिरे दानपात्रताम् ।

20

वारिदा इव ते जग्मुर्जगतोऽप्युपजीव्यताम् ॥१०॥

१. °हतपता° खंता ॥

- §§ स वसन्तपुरं गन्तुं , व्यवहारार्थमन्यदा ।
यात्रार्थिनः समाह्वतुं , वादयामास डिण्डिमम् ॥११॥
यस्य यत् पूर्यते नैव, स तद् याचतु हे जनाः ! ।
इत्युद्धोषणया पूर्णव्योमा सोमाकृतिर्धनः ॥१२॥
- 5 अक्षतानू शिरसा बिभ्रन् , मङ्गलध्वनिपूर्वकम् ।
तस्थौ निविशितावासः, पुरीपरिसरावनौ ॥१३॥ युग्मम् ॥
अत्रान्तरे समायातं, धर्मघोषमुनीश्वरम् ।
सत्कृत्य कृत्यविन्नम्रः, किं कार्यमति सोऽवदत् ॥१४॥
धर्म्या वाचमथोवाच, वाचंयमशिरोमणिः ।
- 10 त्वया समं समेष्यामो, वसन्तपुरपत्तनम् ॥१५॥
सार्थवास्तथेत्युक्त्वा, प्राह सूपकृतः प्रति ।
अन्नाद्यमीषां सम्पाद्यं, युष्माभिर्नित्यमित्यहो ! ॥१६॥
अत्रान्तरे च केनापि, स्थालं सार्थपतेः पुरः ।
रसालफलसम्भारसम्भृतं प्राभृतीकृतम् ॥१७॥
- 15 अथ सोत्कर्षहर्षाश्रुर्धन्यम्मन्यमना धनः ।
धर्मघोषमुनिं प्राह, सोत्साहकरकोरकः ॥१८॥
भगवन्ननुगृहीत, गृहीत फलसञ्चम् ।
धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि, भवत्पादाब्जसेवया ॥१९॥
मूर्तिमानिव धर्मोऽथ, धर्मघोषमुनिर्धनम् ।
- 20 भाषते स्म महाभाग !, कल्पनीयमिदं न नः ॥२०॥
सिद्धमन्नं जलं प्रासु , फलं निर्बीजतां गतम् ।
भवेन्मुनीनां कल्प्यं यन्न कृतं न च कारितम् ॥२१॥
वचनं स मुनीशस्य, निशम्य शमितस्पृहम् ।
अवोचद् विस्मस्मेरनेत्रलीलोत्पलो धनः ॥२२॥
- 25 अहो ! कष्टमहो ! धैर्यमहो ! दुष्करकारिता ।
एते विदधते यत् तन्नान्ये श्रोतुमपीशते ॥२३॥

१. °निवसिता° खंता० ॥ २. °मानथ ध° वता० ॥

अथ प्रतस्थे सार्थेन, समं स रथमास्थितः ।
 उद्दण्डभाण्डसम्भारवाहिभिर्वाहनोर्मिभिः ॥२४॥
 समं श्रीधर्मघोषोऽपि, मुनिभिः परिवारितः ।
 व्रजन्नतितरां रेजे, विक्कैरिव महागजः ॥२५॥
 अश्वीयैरौक्षकैर्मानुष्यकैरथ्याभिरौष्ट्रकैः ।
 धनश्चचाल वैपुल्यं, विपुलाया विलोपयन् ॥२६॥
 धने प्रचलिते कम्पं, भेजे विश्वम्भरा भरात् ।
 विपरीतममुं सर्वाः, सरितः परितः पुनः ॥२७॥
 केकिपत्रातपत्रेषु, वहत्सु जलदश्रियम् ।
 दध्रे तडिल्लतालक्ष्मीं, स्फुरन्ती कुन्तसन्ततिः ॥२८॥
 धनदृष्ट्या सुधावृष्ट्या, ग्रीष्मेऽपि ग्रस्ततापया ।
 न सार्थः प्रार्थयामास, धारागृहमहोत्सवम् ॥२९॥
 स यावदटवीं काञ्चित्, कैश्चित् प्राप प्रयाणकैः ।
 मार्ग एवाभवत् तावत्, कालो मुदिस्मेदुरः ॥३०॥
 यथा यथा धरापीठे, धारा धाराधरोऽमुचत् ।
 शरानुरसि पान्थानां, मन्मथोऽपि तथा तथा ॥३१॥
 वारिधाराभिराशङ्क्य, शङ्के पङ्केरुहक्षयम् ।
 अन्तर्दधे किल द्रष्टुमक्षमः पद्मबान्धवः ॥३२॥
 साचिव्यं स्मरसाम्राज्ये, किमस्य मयि गर्जति ? ।
 इतीवाभ्युन्नतिं प्राप्य, पयोदः पिदधे विधुम् ॥३३॥
 खेदविस्फारसूत्कारा, दुर्दिनश्यामलद्युतः ।
 पान्थाश्चरन्तः पङ्कान्तर्भेजिरे गूढपादताम् ॥३४॥
 पान्थानां गच्छतामग्रे, प्राणद्रव्योत्तमर्णकैः ।
 नद्यो गतिनिषेधाज्ञारेखा इव कृता घनैः ॥३५॥
 चापमारोप्य पान्थेषु, स्मराज्ञाभङ्गकारिषु ।
 वीराः पयोमुचोऽमुञ्चन्, धारा नाराचदुर्दिनम् ॥३६॥

5

10

15

20

25

- दुर्गाहैर्वाहिनीवाहैः, पथिभिः पङ्कसङ्कुलैः ।
 धारासारैरतिस्फारैः, क्रमोऽप्यजनि योजनम् ॥३७॥
- कष्टं दृष्ट्वाऽथ सार्थस्य, ततः सार्थपतिर्धनः ।
 सौस्थ्येनावसितस्तस्थौ, तत्रोच्चैरटवीतटे ॥३८॥
- 5 स्थिते सार्थपतौ तत्र, जनानां सार्थवासिनाम् ।
 पाथेयानि त्रुटन्ति स्म, कियद्विरपि वासरैः ॥३९॥
 अथ सार्थस्तपस्वीव, प्रविष्टः कष्टसङ्कटे ।
 कन्द-मूल-फलप्रायैर्वृत्तिं कर्तुं प्रचक्रमे ॥४०॥
 सार्थवाहस्तथा स्पष्टमाश्लिष्टश्चिन्तया तया ।
 10 ईर्ष्ययेव यथा तस्मान्निद्रया विद्रुतं द्रुतम् ॥४१॥
 यामिन्याः पश्चिमे यामे, शुश्रावाथ श्रुतिप्रियम् ।
 असौ परस्परालापं, मन्दुरा-यामपालयोः ॥४२॥
 तावत् परोपकारित्वमस्य लोकस्य दर्श्यते ।
 यावद् दुःसमयच्छद्वा, निकषो निकषा न हि ॥४३॥
- 15 यथा यथा पुनः कालः, करालोऽयं विजृम्भते ।
 तथा तथाऽयं नः स्वामी, प्रतिपन्नेऽतिनिश्चलः ॥४४॥
 परितः प्रसरन्त्येताः, पयोदचयवीचयः ।
 प्रतिपन्नार्थेशूरस्य, प्रभोरस्य च कीर्त्तयः ॥४५॥
 संलापमेतयोः श्रुत्वा, सर्वं श्रुतवतांवरः ।
 20 चित्ते सञ्चिन्तयामास, स चिद्रूपशिरोमणिः ॥४६॥
 ध्रुवमाभ्यामुपालम्भं, लम्भितोऽस्मि स्तुतिच्छलात् ।
 यदीदृशि मया कष्टसङ्कटे पातितो जनः ॥४७॥
 अथ सञ्चिन्तयन् सार्थे, सार्थेशः स सुखा-ऽसुखे ।
 सस्मार धर्मघोषाख्यमुनेर्विमलमानसः ॥४८॥

१. °थपतिस्तत्र, प्रवि° खंता० ॥ २. °ङ्कटम् खंता० पाता० ॥ ३. °थवीरस्य, खंता० ॥ ४. °तयोः सर्वं, श्रुत्वा श्रुत° खंता० पाता० ॥ ५. °षस्य, मुने° खंता० ॥

अप्राशुकीकृतं धन्याः, पयोऽपि न पिबन्ति ये ।
 कथं तेषां मुनीन्द्राणां, प्राणयात्रा भविष्यति ? ॥४९॥
 अहो ! मे मन्दभाग्यस्य, तथा निश्चेतनं मनः ।
 यथा कथाऽपि साधूनां, नाकारि सहचारिणाम् ॥५०॥
 अत्रान्तरे पपाठोच्चैर्बहिर्मङ्गलपाठकः । 5
 उदयानुगतं भानोः, प्रातःसुप्रातमङ्गलम् ॥५१॥
 रुद्धोऽपि मेघैः सार्थेश !, भवानिव विभाविभुः ।
 अमुञ्चन्नयमुत्साहमुपकारार्थमुद्ययौ ॥५२॥
 अथ प्राभातिकं कृत्यं, विधाय विधिवद् धनः ।
 माणिभद्राभिधं मित्रं, पप्रच्छ जन्वत्सलः ॥५३॥ 10
 धर्मघोषः प्रभुः कुत्र, कथं वा मित्र ! वर्तते ? ।
 यदहो ! सुबहोः कालादद्य मे स्मृतिमागतः ॥५४॥
 तेनाथ कथिते तेषामाश्रमे समुपागतः ।
 गुरुंश्च तत्पुरस्ताच्च, स हृष्टो दृष्टवान् मुनीन् ॥५५॥
 कायोत्सर्गस्थितान् काँश्चिदितरान् ध्यानबन्धुरान् । 15
 स्वाध्यायधन्यानन्यास्तु, प्रत्युपेक्षापरान् परान् ॥५६॥
 स प्रणम्य क्रमादेतान्, धर्म्यकर्मसु कर्मठान् ।
 गुरोः पुरस्तादासीनः, कृताञ्जलिरदोऽवदत् ॥५७॥ युग्मम् ॥
 समायाताः स्थ सार्थेऽस्मिन्, वचनैर्मम निर्ममाः ! ।
 चक्रे मया न चिन्ताऽपि, सन्तापि हृदयं ततः ॥५८॥ 20
 महामोहस्य माहात्म्यात्, तदिदं स्वलितं मम ।
 सर्वं क्षन्तव्यमव्यग्रमतिभिर्मुनिपुङ्गवैः ॥५९॥
 अथो गुरुरभाषिष्ट, कष्टमेतन्मुधैव ते ।
 सार्थाधीश ! किमस्माकं, न हितं विहितं त्वया ? ॥६०॥
 संसार इव दुर्लङ्घ्ये, कान्तारेऽस्मिन् महामते ! । 25
 भवता दुष्टकर्मभ्यो, दस्युभ्यो रक्षिता वयम् ॥६१॥

१. °मुचन्° पाता० ॥ २. °च्च, सुह° खंता० ॥ ३. दुर्लङ्घ्ये, का° खंता० पाता० ॥

- मुनीनामन्न-पानादि, सर्वमेते यथोचितम् ।
 सार्थवाह ! प्रयच्छन्ति, सार्थिकास्ते निरन्तरम् ॥६२॥
- धनोऽप्यूचे गुणमयं, मन्यन्ते गुणिनो जगत् ।
 वसुधा हि सुधाभानोः, सुधाधौतेव भासते ॥६३॥
- 5 तत् कल्पनीयमाहारमिदानीं दित्सुरस्म्यहम् ।
 मुनीन् प्रेषयताऽऽवासं, प्रति सद्यः प्रसद्य मे ॥६४॥
 वर्तमानेन योगेनेत्युक्ते भगवताऽथ सः ।
 प्राप्तः स्वावासमासन्नबोधिः शोधितमानसः ॥६५॥
- 10 गुरोरथ समादेशाद्, गृहायातं मुनिद्वयम् ।
 कल्प्यान्तरस्याभावेन, स स्वभावेन शुद्धधीः ॥६६॥
 श्रद्धया ग्राहयामास, सर्पिरुत्सर्पिवासनः ।
 सङ्ख्यातीतगुणं बोधिबीजं प्राप्येव निवृतः ॥६७॥ युग्मम् ॥
 धर्मलाभोऽस्त्विति स्पष्टमिष्टमाशीर्वाचो मुनी ।
 दत्त्वा धनाय नम्राय, जग्मतुर्गुरुसन्निधौ ॥६८॥
- 15 अथाह्वायापराहेऽपि, धनोऽपूर्णमनोरथः ।
 गुरुपादान्तिकं प्राप, निन्दन्नात्मानमात्मना ॥६९॥
 अथारेभे मुनीन्द्रेण, देशना क्लेशनाशनी ।
 त्वं नात्मनिन्दया दुःखं, महात्मन् ! कर्तुमर्हसि ॥७०॥
 स्वार्थीकृतपरार्थेन, चरितेनामुना भवान् ।
- 20 लोकोत्तरश्रियां नूनं, भविष्यति निकेतनम् ॥७१॥
 महात्मनां ह्ययं पन्थाः, क्षुण्णः पुण्यात्मभिर्नृभिः ।
 यत् परप्रीणनं नाम, प्राणैरपि धनैरपि ॥७२॥
 अस्मिन्नर्थे कथं सार्थवाह ! विश्वैकपावन ! ।
 अभयङ्करभूभर्तुर्न श्रुतं चरिताद्भुतम् ? ॥७३॥

[अभयङ्करनृपचरितम्]

यथाऽपरविदेहेषु , विद्यते भूविभूषणम् ।

विजये पुष्कलावत्यां, नगरी पुण्डरीकिणी ॥७४॥

तस्यां विश्राणितक्षोणिक्षेमः क्षेमङ्करो नृपः ।

तस्य चाऽमरसेनेति, बभूव प्राणवल्लभा ॥७५॥

5

अर्धरात्रेऽन्यदा देवी, लग्ने सर्वग्रहेक्षिते ।

चतुर्दशमहास्वप्नसूचिताद्भुतवैभवम् ॥७६॥

देवपूजा-दया-दान-दीनोद्धारदिदोहदैः ।

प्रकाशितगुणग्रामं, सुतरत्नमसूत सा ॥७७॥ युग्मम् ॥

पिता हर्षप्रकर्षेण, कृताद्भुतमहोत्सवः ।

10

अभयङ्कर इत्यस्य, समये चाभिधां व्यधात् ॥७८॥

वर्द्धमानः क्रमात् पर्वशर्वरीरमणोपमाम् ।

लेभे कुमारः कलयन्, सकलः सकलाः कलाः ॥७९॥

निद्राविरामे भूपालतनयोऽपश्यदन्यदा ।

आत्मानं काननस्यान्तः, पश्चिमप्रहरे निशः ॥८०॥

15

न तत् पुरं न तद् गेहं, न स लोको न सा रसा ।

अदृष्टपूर्वः सर्वोऽयं, प्रदेशः प्रतिभाति मे ॥८१॥

किमिन्द्रजालं ? किं स्वप्नः ?, किं वाऽयं विभ्रमो मम ? ।

इत्यनल्पैर्विकल्पौघैस्तस्य दोलायितं मनः ॥८२॥ युग्मम् ॥

अत्रान्तरे विनीतात्मा, दिव्यरूपधरः पुरः ।

20

गिरं शुचिस्मितां कश्चित्, कुमारं प्रत्यभाषत ॥८३॥

विस्मयं धीर ! मा कार्षीस्त्वं मयाऽपहतोऽसि यत् ।

ज्ञाताऽसि तु स्वयं प्रातरपहारस्य कारणम् ॥८४॥

इति श्रुत्वा कुमरोऽपि, यावद् वदति किञ्चन ।

भेजे तावददृश्यत्वं, स दिव्यपुरुषः क्षणात् ॥८५॥

25

१. °नोद्धरणदो° खंता० ॥ २. निशि खंता० ॥

- किमेतदिति तस्याथ, विस्मयस्मितचेतसः ।
 तथैवावस्थितस्याप, क्षणेन क्षणदा क्षयम् ॥८६॥
 अथोत्थाय कुमारौऽसौ, कौतुकोत्तानमानसः ।
 वनं विलोकयामास, हर्षसोत्कर्षलोचनः ॥८७॥
- 5 वनं स मेने सच्छायवृक्षच्छन्नदिगन्तरम् ।
 भयादिव दिवा भानोः, पिण्डीभूय स्थितं तमः ॥८८॥
 स्थूलस्थुलतुलैः शैलैस्तनिकाकारनिझरैः ।
 स्कन्धावारः स्मरस्येव, जहारास्य वनं मनः ॥८९॥
 तद् वनं स्वर्वधूभुक्तकुञ्जपुञ्जं विलोकयन् ।
- 10 स मानसं सरोऽपश्यदात्ममानसनिर्मलम् ॥९०॥
 कुमारः कनकाम्भोजैर्भूषितं वीक्ष्य तत् सरः ।
 दिग्वधूदर्पणं मेने, सङ्क्रान्तवदनाम्बुजम् ॥९१॥
 अथास्य सरसो नीरे, समीरेरितवारिजे ।
 उचितां शुचितां कृत्वा, बभ्राम विपिने पुनः ॥९२॥
- 15 अथाग्रतो गतो भूपनन्दनो वन्दनोचितम् ।
 दर्शनीयं ददर्शोच्चैर्मठं कञ्चन काञ्चनम् ॥९३॥
 उद्दामविस्मया-ऽऽनन्ददत्तहस्तावलम्बनः ।
 कुमारोऽथ समारोहत्, तस्य प्रथमभूमिकाम् ॥९४॥
 विलोकयन्नयं तस्य, मठस्य रमणीयताम् ।
- 20 क्रमेणोपरि भूभागमाप निष्पापमानसः ॥९५॥
 अथ तत्र स्थितं किञ्चिद्, दिव्याकृतिधरं पुरः ।
 योगपट्टपरीताङ्गमक्षसूत्रपवित्रितम् ॥९६॥
 पश्यन्तमन्तरात्मानं, विनिवारितमारुतम् ।
 असौ योगीन्द्रमद्राक्षीत्, साक्षाद् योगमिवाङ्गिनम् ॥९७॥ युग्मम् ॥
- 25 प्रणम्याग्रे निविष्टेऽस्मिन्, समाधिमवधूय सः ।
 ऊचे मधुमुचं वाचं, वाचंयमचमूपतिः ॥९८॥

१. °लस्थलच्छलैः खंता० ॥ २. °रसस्तीरे, खंता० ॥

स्वागतं भवतः श्रीमान् !, राजपुत्राऽभयङ्कर ! ।
 मया त्वमत्रानीतोऽसि विनीत ! हितहेतवे ॥१९॥
 सोऽप्युचे स्वागतं तात !, त्वयि दृष्टे ममाधुना ।
 यत् पुण्यं जन्मिनां जन्म, दर्शनेन महात्मनाम् ॥१००॥
 इत्थं वदत एवास्य, कुमारस्य क्षणादयम् । 5
 विधिवद् विदधे ध्यानमानन्दैकमना मुनिः ॥१०१॥
 अथाम्बरपथेनैव, भास्वरस्वर्णभाजना ।
 आगान्मर्त्येष्वसम्भाव्या, भव्या रसवती पुरः ॥१०२॥
 जगाद योगी राजेन्दुनन्दनं तदनन्तरम् ।
 अतिथिस्त्वं ममाद्यासि, कुमार ! कुरु भोजनम् ॥१०३॥ 10
 अथ स्वर्णमयं स्थालं, स्वयमेव पुरोऽभवत् ।
 यथेष्टभोज्यसम्पूर्णमेकैकमुभयोस्तयोः ॥१०४॥
 कृतभोजनयोर्जज्ञे, करकः पुरतोऽम्बरे ।
 तेन प्रदत्ताचमनावुभावप्युत्थितौ ततः ॥१०५॥
 अथ हुङ्कारमात्रेण, योगिनोऽस्य महात्मनः । 15
 यथाऽऽयातं तथा यातं, रसवत्या तया पुनः ॥१०६॥
 चन्दना-ऽगुरु-कर्पूरपूरसौरभसम्भृतम् ।
 ताम्बूलमुभयोः पाणौ, कुतोऽप्युपनतं स्वयम् ॥१०७॥
 अथो यथोचिते स्थाने, सुखविश्रान्तयोस्तयोः ।
 अयत्नोपनतं वेणु-वीणादिध्वनिबन्धुरम् ॥१०८॥ 20
 स्थान-मान-यति-ग्राम-लयत्रयपवित्रितम् ।
 तदा तत्राभवद् दिव्यं, सङ्गीतं प्रीणितश्रुति ॥१०९॥ युग्मम् ॥
 इत्थं विनोदसन्दोहैस्तस्यापहतचेतसः ।
 ययौ निदाघदीर्घोऽपि, निमेष इव वासरः ॥११०॥
 तेजश्छटासटे याते, तदा देशान्तरं हरौ । 25
 भ्रान्तैरिभनिभैर्ध्वान्तैर्नभःकाननमानशे ॥१११॥

- तमःकञ्चुकमाच्छिद्य, करैरुज्ज्वलयन् मुखम् ।
 निशाकृशाङ्ग्याः प्राणेशो, दूरदेशादुपागमत् ॥११२॥
 अथ पृथ्वीपतेः पुत्रः, पवित्रस्तेन योगिना ।
 जगादेकमहाबाहुर्जगदे मुदितात्मना ॥११३॥
- 5 सन्ति मे शतशो विद्या, निरवद्या नृपात्मज ! ।
 तासामथ यथापात्रं, क्वचित् काश्चिन्नियोजिताः ॥११४॥
 परमद्यापि विद्याऽस्ति, खड्गसिद्धिनिबन्धनम् ।
 ममैका साऽनुरूपस्य, पात्रस्याभावतः स्थिताः ॥११५॥
 एतस्याः सिद्धविद्यायाः, स्मरणेन रणे नरः ।
- 10 भवेदपि परोलक्षविपक्षविजयक्षमः ॥११६॥
 यद्यपि प्राप्य यो विद्यां, कयाचिदपि शङ्कया ।
 नियोजयति नान्यत्र, स विद्यावधपातकी ॥११७॥
 तथापि तस्याः सत्पात्रं, प्राप्नोति न यदा नरः ।
 तदा श्रेयस्तमो मन्ये, निराम्नायः किल क्षयः ॥११८॥ युग्मम् ॥
- 15 असङ्क्रामितविद्यस्य, मम स्यादधमर्णता ।
 असत्पात्रे तु विन्यासो, विद्याविप्लवकारणम् ॥११९॥
 आयुश्च स्वल्पमेवैतदितो व्याघ्र इतस्तटी ।
 इति कर्तव्यतामूढमानसो यावदस्म्यहम् ॥१२०॥
 तावद् विद्येयमागत्य, स्वयमेव पुरो मम ।
- 20 चिन्तां त्वं वत्स ! मा कार्षीरित्यवोचत सादरम् ॥१२१॥
 अद्य प्रातर्गुणग्रामरामणीयकमन्दिरम् ।
 समानेष्यामि सत्पात्रभूतं कमपि पूरुषम् ॥१२२॥
 त्रैलोक्यमण्डनप्राये, तस्मिन् मां पुरुषाद्भुते ।
 सम्यग् विन्यस्य सन्न्यस्य, शरीरं त्वं सुखी भव ॥१२३॥
- 25 अथैतया त्वमानीतः, प्रेषितान्निजचेटकात् ।
 प्रतिपद्यस्व तद् विद्यामित्युक्ते सोऽप्यदोऽवदत् ॥१२४॥

१. °शादथाऽऽगमत् खंता० पाता० ॥ २. वता० पाता० युग्मम् इति नास्ति ॥

एतावतैव धन्योऽस्मि, दृष्टवान् यत् तव क्रमौ ।
 तद् विद्यया किमद्यापि, कृत्यं सद्विद्य ! विद्यते ? ॥१२५॥
 सिद्धिसौधाग्रसोपानं, श्रीवशीकारकारणम् ।
 कल्याणसम्पदादर्शो, दर्शनं हि महात्मनाम् ॥१२६॥
 योगीन्द्रोऽप्यब्रवीद् भद्र !, जगद्भद्रङ्करश्रियः । 5
 भवन्ति हि भवाद्दक्षाः, कल्पवृक्षा इव क्षितौ ॥१२७॥
 परं तथाऽपि मे विद्यां, गृहाणानुगृहाण माम् ।
 ऋणं गुरोर्मयि च्छिन्दन्नुपकारपरो भव ॥१२८॥
 इत्युक्त्वा खड्गसिद्धिं तां, दत्त्वा सत्त्वानुरज्जितः ।
 योगीन्द्रः प्रापयामास, कुमारं पितुरन्तिके ॥१२९॥ 10
 अथाकस्मान् नृपो दृष्ट्वा, तं समायातमात्मजम् ।
 नगरं कारयामास, महोत्सवमयं तदा ॥१३०॥
 पृथ्वीनाथेन पूर्वेषामथ प्रस्थास्नुना पथि ।
 कुमारो राज्यदानार्थमर्थितोऽत्यर्थमब्रवीत् ॥१३१॥
 गृह्णामि नाहं साम्राज्यं, तात ! पातकपातकम् । 15
 कर्तुमभ्युत्सहे किन्तु, त्वत्सेवामेव केवलम् ॥१३२॥
 यातस्ताताग्रतः पद्भ्यां, प्रियाः प्रस्वेदबिन्दवः ।
 न तु मे त्वद्विमुक्तस्य, मौलौ मुक्ताफलस्रजः ॥१३३॥
 अनिच्छतोऽप्यथैतस्य, क्षेमङ्करनरेश्वरः ।
 अर्पयामास साम्राज्यमभिषेकपुरःसरम् ॥१३४॥ 20
 अथ क्षेमङ्करः क्षमाभृद्, दक्षो दीक्षामुपाददे ।
 अभयङ्करभूपालः, पालयामास तु क्षितिम् ॥१३५॥
 राज्यभारधुरं बिभ्रन्, न्यायधर्मधुरन्धरः ।
 अयमानन्दयामास, प्रजा इव निजाः प्रजाः ॥१३६॥
 तस्य कल्पद्रुमस्येव, सर्वतोऽप्युपकुर्वतः । 25
 दिशोऽधिवासयामास, प्रजा इव निजाः प्रजाः ॥१३७॥

१. °मागत° खंता० पाता० ॥ २. °पातुकम् पाता० ॥

§§ अथान्यदाऽस्य भूभर्तुर्धर्मासनमुपेयुषः ।

सदःसदनमभ्येत्य, प्रतीहारो व्यजिज्ञपत् ॥१३८॥

प्रभो ! पुष्पपुरस्वामी, नृसिंहः सिंहविक्रमः ।

बहिः स्वल्पपरीवारो, देवपादान् दिदृक्षते ॥१३९॥

5 अथ भूभर्तुरादेशात्, प्रावेशयदसौ नृपम् ।

सोऽप्यासन्नासनासीनः, सप्रश्रयमदोऽवदत् ॥१४०॥

दुःखधर्मोपतप्तस्य, जगतो जीवनं द्वयम् ।

पुष्करावर्तमेघो वा, सज्जनो वाऽद्भुतोदयः ॥१४१॥

श्रितोऽस्ति त्वां जगन्मित्रं, तज्जीवितमहीतलम् ।

10 विपक्षेण क्षयं नीतः, शीतद्युतिरिवारुणम् ॥१४२॥

तगरानगरीशेन, यतोऽकारणवैरिणा ।

विगृह्य जगृहे राज्यं, बलिना च्छलिना च मे ॥१४३॥

तत्खड्गविद्यादानादित्वदवष्टम्भवैभवात् ।

यथा श्रियं श्रयामि स्वां, पृथ्वीनाथ ! तथा कुरु ॥१४४॥

15 इति विज्ञापितो राजा, प्रतिश्रुत्य तथैव तत् ।

प्राहिणोत् प्रतिहारेण, सहितं स्वागताय तम् ॥१४५॥

अथोचे सुमतिर्मन्त्री, स्वच्छ ! स्वच्छन्दचारिता ।

वारिता नीतिशास्त्रेषु, कथमाद्रियते त्वया ? ॥१४६॥

अस्मै साहाय्यकामाय, सिद्धिर्दातुं न बुध्यते ।

20 आरामिकः किमारामं, दत्ते पुष्प-फलार्थिनाम् ? ॥१४७॥

चतुरङ्गचमू-देश-कोशप्रभृतिभिः प्रभो ! ।

स्वगृहाङ्गणमायातं, तत् कृतार्थय पार्थिवम् ॥१४८॥

भूपोऽभ्यधत्त मन्त्रीश !, समीचीनमिदं वचः ।

किन्तु वन्ध्याः कला यासां, न परोपकृतिः फलम् ॥१४९॥

जायन्ते जन्तवः कुक्षिम्भरयो भूरयो न किम् ? ।
 परार्थाः सिद्धयो यस्य, स जातः स च जीवति ॥१५०॥
 पात्रे हि योजिता विद्या, क्षेत्रे चारोपिता लता ।
 मनोरथपथातीतं, प्रसूते फलमद्भुतम् ॥१५१॥
 कामं कलासमृद्धोऽस्तु, सगर्वः शर्वरीवरः । 5
 क्षीणोऽपि पूज्यते किन्तु, कलाभिः प्रीणितामरः ॥१५२॥
 इति सम्बोध्य मन्त्रीशं, मुहूर्ते शुभशंसिनि ।
 खड्गसिद्धिं ददौ तस्मै, नृसिंहाय महीभुजे ॥१५३॥
 कृतसाहायकः सैन्यैरदन्यैः सिद्धवैभवः ।
 सोऽजैषीत् सङ्गरोत्सङ्गे, तगरानगरीश्वरम् ॥१५४॥ 10
 क्षीणशक्तित्रयः सोऽपि, नृसिंहहतवैभवः ।
 व्यभावयदहो ! दैवं, नैवं मे हृदयेऽप्यभूत् ॥१५५॥
 भ्रष्टराज्यद्वयः सोऽहं, दुःस्थावस्थः करोमि किम् ? ।
 अथवा यस्य साहाय्यादनेनैर्जित्यमर्जितम् ॥१५६॥
 अभयङ्करभूपालं, तमनुप्रविशाम्यहम् । 15
 येन स्याद् वह्निदग्धानां, वह्निरेव महौषधम् ॥१५७॥ युग्मम् ॥
 विपश्चिदिति निश्चित्य, नगरीं पुण्डरीकिणीम् ।
 आगत्य नत्वा भूमीशं, समयज्ञो व्यजिज्ञपत् ॥१५८॥
 देव ! त्वमेव नाम्नाऽपि, कर्मणाऽप्यभयङ्करः ।
 नाममात्रेण कीटोऽपि, वर्ण्यते त्विन्द्रगोपकः ॥१५९॥ 20
 स्युर्यस्मिन्नर्थिसार्थस्य, फलवन्तो मनोरथाः ।
 तेनैव नरस्त्वेन, रत्नगर्भेति भूरभूत् ॥१६०॥
 तदेवं देव ! नावद्यं, विद्यते त्वयि किञ्चन ।
 परं तथापि वाल्लभ्यात्, त्वमुपालभ्यसे मया ॥१६१॥
 अहं हि तगरापुर्यां, नृपतिर्घनवाहनः । 25
 हतराज्यो नृसिंहेन, त्वत्प्रसादोन्मदिष्णुना ॥१६२॥

- कुमुदस्य श्रियं हत्वा, निधत्ते रविरम्बुजे ।
 इन्दुरप्युदयं प्राप्य, कुरुते तद्विपर्ययम् ॥१६३॥
 राज्यं तन्मे त्वयाऽऽच्छिद्य, नृसिंहाय प्रयच्छता ।
 आत्मा लोकोत्तरः सम्प्रत्येतयोः सदृशीकृतः ॥१६४॥ युग्मम् ॥
- 5 जगदुच्छ्रासिनः सन्तस्तुल्या हि स्वा-ऽन्यपक्षयोः ।
 नासावंशा इवोत्तुङ्गा, वाम-दक्षिणनेत्रयोः ॥१६५॥
 किञ्चोपकर्तुमार्तानामलङ्कर्मिणबुद्धिना ।
 त्वादृशानां घनानां च, विदधे विधिना जनिः ॥१६६॥
 राजेन्द्र ! तन्ममापि त्वं, ममत्वं हृदये दधत् ।
- 10 राज्यश्रीभ्रंशसन्तापव्यापदं हर्तुमर्हसि ॥१६७॥
 अथ पृथ्वीपतिः प्राह, लज्जावनमिताननः ।
 यन्मे दूरस्थितस्याभूत्, तत् त्वया मृष्यतामिति ॥१६८॥
 मदभ्यर्थनया राज्यं, देश-कोश-बलान्वितम् ।
 मामकीनमधिष्ठाय, त्वं सखे ! सुखितो भव ॥१६९॥
- 15 उक्तवेत्यस्याभिषेकाय, यावदादिशति स्म सः ।
 मन्त्रीशः सुमतिस्तावत्, साक्षेपमिदमब्रवीत् ॥१७०॥
 वारं वारं विभो ! केयमनालोचितकारिता ? ।
 प्राणैरप्यर्ज्यते राज्यं, यत् तत् त्याज्यं क्वचिद् भवेत् ? ॥१७१॥
 देशैकदेशो देशो वा, पादान्तिकमुपेयुषे ।
- 20 युक्तं यन्नृपपुत्राय, प्रेमपात्राय दीयते ॥१७२॥
 सकलं राज्यमुत्सृज्य, गात्रमात्रपरिच्छदः ।
 कथं पत्नीजनस्यापि, स्वाननं दर्शयिष्यसि ? ॥१७३॥
 नृपतिस्तावदेवासि, यावल्लक्ष्मीरभङ्गुरा ।
 भङ्गुरायां पुनस्तस्यां, नृपतिर्भवसि क्षणात् ॥१७४॥
- 25 उह्यते निधनावस्थो, नरः स्कन्धेन बन्धुभिः ।
 त्यज्यते निर्धनावस्थः, सोदैरपि दूरतः ॥१७५॥

आश्रितस्य श्रिया पुंसः, स्युर्ये लोकम्पृणा गुणाः ।
 त एव तद्विमुक्तस्य, जगदुद्वेगहेतवः ॥१७६॥
 अभ्यधादथ भूमीन्दुस्त्वं लोकोचितमुचिवान् ।
 तत्त्वस्पृशा दृशा किन्तु, सचिवोच्चैर्विवेचय ॥१७७॥
 श्रियो वा स्वस्य वा नाशे, येनावश्यं विनश्यते । 5
 श्रीसम्बन्धे बुधाः स्थैर्यबुद्धिं बध्नन्तु तत्र किम् ? ॥१७८॥
 अहमस्याः पतिः सेयं, ममैवेत्यभिमानिनः ।
 भुवा भोगार्थिनः के वा, वेश्ययेव न वञ्चिताः ? ॥१७९॥
 पत्रपात्रीव धात्रीयं, भुक्त्वा त्यक्ता महात्मभिः ।
 विगृह्य गृह्यते लुब्धैः, कुक्कुरैरिव ठक्कुरैः ॥१८०॥ 10
 यः श्रियं सुकृतक्रीती, सुपात्रे नैव निक्षिपेत् ।
 विदुषोऽप्यस्य सोत्कर्षा, कर्षुकादपि मूर्खता ॥१८१॥
 वर्धयेद्भान्यबीजं हि, क्षेत्रे निक्षिप्य कर्षुकः ।
 निधाय न पुनर्गेहे, मूलनाशं विनाशयेत् ॥१८२॥
 पुंसस्तस्य वटस्येव, विटस्येव च वैभवम् । 15
 निःश्वस्य गम्यते यस्मादकृतार्थैः फलार्थिभिः ॥१८३॥
 भाग्यैरावर्जितैर्लक्ष्मीस्त्यक्ताऽप्यभ्येति वेश्मनि ।
 गृहादपि बहिर्याति, तैरनावर्जितैः पुनः ॥१८४॥
 राज्यभूमिरुहो मूलं, श्रीवशीकारकर्मणम् ।
 भाग्यमावर्जयन्तं मां, तन्मन्त्रिन् ! मा निवारय ॥१८५॥ 20
 प्रतिबोध्येति मन्त्रीशं, धात्रीशो मेघवाहनम् ।
 भद्रपीठे प्रतिष्ठाप्य, प्रसभादभ्यषिञ्चत ॥१८६॥
 तस्मै राज्यश्रियं यच्छन्, धन्यां कन्यामिवात्मनः ।
 देशं कोशं च सैन्यं च, सर्वमूर्वीपतिर्ददौ ॥१८७॥
 अभयङ्करदेवस्य, लोकमेकाग्रमानसः । 25
 आरादाराधयामास, सुतवन्मेघवाहनः ॥१८८॥

१. °क्ष्मीर्मुक्ताऽप्य° पाता० । २. °शो घनवाहनम् खंता० ॥ ३. °वद् घनवाहनः खंता० ॥

- अथाऽभयङ्करक्षमापस्तामापृच्छ्य बलादपि ।
 कृतानुगमनान् पौरा-ऽमात्यादीन् विनिवर्त्य च ॥१८९॥
 विहाय वाहनश्रेणिमपि विश्राणितां स्वयम् ।
 सत्पात्रदत्तसर्वस्वमात्मानमनुमोदयन् ॥१९०॥
- 5 एकोऽप्यद्भुतमाहात्म्यात्, परिवारैरिवावृतः ।
 पाणौ कृपाणं बिभ्राणः, प्रतस्थे तीर्थकौतुकी ॥१९१॥ विशेषकम् ॥
 यामिन्यामन्यदा धीमानन्तःकान्तागह्वरम् ।
 सुश्राव करुणध्वानमध्वानमतिलङ्घयन् ॥१९२॥
 ध्वनेस्तस्यानुसारेण, करुणाञ्चितचेतनः ।
- 10 स विवेश विशामीशः, सत्वरं गिरिगह्वरम् ॥१९३॥
 तस्मिन् गुरुगुहागर्भव्यापारितविलोचनः ।
 अपश्यन्मण्डलं कुण्डप्रज्वलज्ज्वलनोज्ज्वलम् ॥१९४॥
 तदन्तिकनिषण्णां च, वनितां नवयौवनाम् ।
 शापादिव दिव स्रस्तां, पुरन्दरपुरश्रियम् ॥१९५॥
- 15 जानुयुग्मान्तरन्यस्तव्यस्तालकमुखाम्बुजाम् ।
 भय-शोकातिरेकेण, तनूकृततनुद्युतिम् ॥१९६॥
 योगिनोद्यतखड्गेन, वीक्षितां क्रूरचक्षुषा ।
 तनूमिव निशाभर्तुः, सैहिकेयकटाक्षिताम् ॥१९७॥
 करवीरस्त्रजा रक्तचन्दनेन च चर्चिताम् ।
- 20 असौ विलोकयामास, विलपन्तीमिदं मुहुः ॥१९८॥ कलापकम् ॥
 दूरात्मनो मुखादस्य, निषादस्य हठादपि ।
 योऽपकर्षति मां तेन, किमु शून्या जगत्त्रयी ? ॥१९९॥
 अहो ! मे मन्दभाग्याया, धर्मः स भगवानयम् ।
 जगत्त्राणप्रवीणोऽपि, विपरीतो विवर्तते ॥२००॥
- 25 प्रणिपत्य क्रमौ कर्मसाक्षिन्भ्यर्थये मुहुः ।
 जगच्चक्षुरसि त्राता, तन्मे कश्चिद् विलोकताम् ॥२०१॥

अथ विश्वोपकारैकदीक्षितः क्षितिवल्लभः ।
 निस्त्रिंशं धृतनिस्त्रिंशं, योगीन्द्रमिदमब्रवीत् ॥२०२॥
 महात्मन्नद्धतस्फूर्तिरियं मूर्तिस्तवोर्जिता ।
 साम्राज्यलक्षणैरैतैर्न ब्रूते योगिमात्रताम् ॥२०३॥
 इदं लोकद्वयापथ्यं, कर्म धर्मविदांवर । 5
 न शक्यं वक्तुमप्युच्चैस्तत् किमर्थं त्वयाऽर्थ्यते ? ॥२०४॥
 सन्तो ह्यपथपान्थानां, परेषां पथदेशकाः ।
 आत्मनैव कथङ्कारं, प्रथयन्त्यपथे पदं ॥२०५॥
 तदस्या ननु योगीन्द्र !, जीवितव्यप्रदानतः ।
 अतिथेर्मे समेतस्य, कर्तुमातिथ्यमर्हसि ॥२०६॥ 10
 अथ कन्याशिरोदेशाद्, विनिवर्तितया दृशा ।
 पश्यन् नरेन्द्रं योगीन्द्रः, प्राह साहसिकाग्रणीः ॥२०७॥
 जगत्त्रयपवित्रेण, सच्चरित्रेण चामुना ।
 श्रीपुषा वपुषा च त्वं, चक्रवर्तीव लक्ष्यसे ॥२०८॥
 तन्ममास्मिन्नकृत्येऽपि, प्रवृत्तेः शृणु कारणम् । 15
 विश्वासभाजनं कस्य, भवन्ति न भवादृशाः ? ॥२०९॥
 तुङ्गशृङ्गसमूहेन, नभः कवलयन्निव ।
 अस्ति विस्तारवित्ताढ्यो, वैताढ्य इति पर्वतः ॥२१०॥
 तत्राहमुत्तरश्रेणौ, विद्याधरपतेः सुतः ।
 कुलक्रमागतां विद्यामद्भुतामपराजिताम् ॥२११॥ 20
 आराधयितुमारेभे, तथा तद्भयानमानसः ।
 दिनेष्वपरिपूर्णेष्ु, साक्षादेषा यथाऽभवत् ॥२१२॥ युग्मम् ॥
 अभाषिष्ट च तुष्टाऽस्मि, वत्स ! त्वत्सेवयाऽनया ।
 मदाज्ञया पुनः सेवामुत्तरां कर्तुमर्हसि ॥२१३॥

१. °वोचिता खंता० ॥ २. °ण, सुचरि° पाता० । °ण सचरि° खंता० ॥ ३. °नेषु
 परि° वता० खंता० ॥

- द्वात्रिंशल्लक्षणां नारीं, नरं वाऽद्भुतविक्रमम् ।
हुत्वाऽग्निकुण्डे त्वं वत्स !, वरेण्यं वृणुया वरम् ॥२१४॥
अथैतदन्यथाकारं, करिष्यसि वचो मम ।
स्फुटिष्यति ततस्तूर्णं, मूर्धा तव सहस्रधा ॥२१५॥
- 5 अन्तर्हितायां चैतस्यां, तदर्थं पृथिवीमटन् ।
दृष्ट्वा सिंहपुराधीशसुतामेतामिहानयम् ॥२१६॥
तन्महात्मंस्त्वमेतस्याः, प्राणत्राणपरायणः ।
सिद्धेर्मम परार्थैकनिघ्न ! किं यासि विघ्नताम् ? ॥२१७॥
अस्या विवेकिन्नेकस्या, जीवितं ते समीहितम् ।
- 10 भूतधात्रीं परित्रातुर्न पुनर्नृपतेर्मम ॥२१८॥
भुवि ख्यातप्रथो वाचमथोवाच धराधवः ।
भद्र ! क्षुद्रधियां गच्छस्यध्वन्यध्वन्यतां कुतः ? ॥२१९॥
परेषां पोष्यमात्मानं, सर्वे कुर्वन्ति जन्तवः ।
जगदप्यात्मनः पोष्यं, कश्चित्तु कुरुते पुमान् ॥२२०॥
- 15 निर्मथ्य धर्ममत्यर्थमर्थमावर्जयन्ति ये ।
द्रुमं समूलमुन्मूल्य, फलानि कलयन्ति ते ॥२२१॥
किञ्च दृष्टं श्रुतं वाऽपि, स्त्रीवधाद् देवतार्चनम् ? ।
तन्मन्ये वञ्चितोऽसि त्वं, छलाद् देवतया तया ॥२२२॥
अथ देव्या वचस्तथ्यं, तथाप्येषा विमुच्यताम् ।
- 20 हुत्वा मदीयं मूर्द्धानं, भव पूर्णमनोरथः ॥२२३॥
एवं च कुर्वता स्वस्य, कन्यायाश्च ननु त्वया ।
परार्थसिद्धिलुब्धस्य, ममाप्युपकृतं भवेत् ॥२२४॥
गिरं श्रुत्वेति गम्भीरामभयङ्करभूभुजः ।
योगीन्दुरवदद् दन्तद्युतिद्योतितदिङ्मुखः ॥२२५॥
- 25 अप्राकृतगुणाधारस्तवाकारोऽयमद्भुतः ।
प्राह साहसिकप्रज्ञामवज्ञातबृहस्पतिम् ॥२२६॥

१. 'मेनामि' पाता० खंता० ॥ २. 'त्रीपरि' खंता० ॥ ३. 'ज्ञानाव' पाता० ॥

सौभाग्य-भाग्ययोगेहं, देहं त्वन्यार्थमुत्सृजन् ।
 स्वार्थाद् भ्रष्टोऽसि दूरेण, स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता ॥२२७॥
 यदि चात्मव्ययेनैतां, वनितां त्रातुमिच्छसि ।
 ततः सकर्ण ! स्वर्णेन, क्रेतुं रीतिं समीहसे ॥२२८॥
 भूपतिः प्राह भो मित्र !, तव स्नेहोचितं वचः । 5
 अन्यः कोऽपि पुनः स्वार्थः, परमार्थविदां मतः ॥२२९॥
 दानं धनं क्षमा शक्तिरुन्नतिर्गुरुसन्नतिः ।
 स्वार्थः परार्थनिष्पत्तिर्मेने लोकोत्तरैर्नरैः ॥२३०॥
 किञ्च प्राण्युपकाराय, प्रायः कायः क्षमो न चेत् ।
 तदनेनाधमर्णेन, पोषितेनाधमेन किम् ? ॥२३१॥ 10
 बहुविधः कृतघ्नोऽयं, मुधैव यदि यास्यति ।
 कायः परार्थे पुण्याय, किं न विक्रीयते ततः ? ॥२३२॥
 दैवस्य वश्यः कायोऽयमवश्यं तेन गृह्यते ।
 यदर्जितं ततः पुण्यमवैगुण्यं तदात्मनः ॥२३३॥
 वयस्य ! यदि मे सत्यं, हिताय विहितादरः । 15
 तत् पवित्रः कृपाणोऽयं, पाणौ मम समर्प्यताम् ॥२३४॥
 विद्याधरकुमारोऽथ, योगिवेषधरोऽब्रवीत् ।
 देव्या वचसि नैवास्ति, महात्मन् ! मम संशयः ॥२३५॥
 प्राणान् जगत्त्रयत्राणप्रवीणान् मोक्तुमुत्सुकः ।
 स्त्रीमात्रस्य कृते राजन् !, जाने मूढोऽसि सर्वथा ॥२३६॥ 20
 ग्रहिलो महिलात्राणकदाग्रहपरिग्रही ।
 नाहं त्वमिव तद् भूप !, कृपाणं न तवार्पये ॥२३७॥
 पृथ्वीनाथोऽप्यभाषिष्ट, सभाशिष्टमिदं वचः ।
 निर्विचारं विचारज्ञ !, त्वद्वचः प्रतिभाति मे ॥२३८॥
 क्षत्रियो हि क्षतात् त्राता, प्राप्नोत्यन्वर्थनामताम् । 25
 क्षत्रियस्याङ्गजत्वेन, मल एवान्यथा भवेत् ॥२३९॥

- तदहं युवयोस्त्राणकृते कायममुं त्यजन् ।
 अर्जयँश्च यशोदेहं, शाश्वतं ग्रहिलः कथम् ? ॥२४०॥
 अनिच्छतोऽप्यथैतस्य, करादाच्छिद्य भूपतिः ।
 अन्तकभ्रकुटीभीमं, खड्गमव्यग्रमग्रहीत् ॥२४१॥
- 5 उपकारिणमासाद्य, खड्गं स्नेहस्पृशा दृशा ।
 वीक्षाञ्चक्रे सुधावर्षैः, स नृपः स्नपयन्निव ॥२४२॥
 अथ निस्त्रिंशदुर्दर्शः, स्मेरद्वदनपङ्कजः ।
 भीषणो रमणीयश्च, तदा राजा राज सः ॥२४३॥
 अथ व्यापारयामास, कृपाणं पाणिना नृपः ।
- 10 सादरं मुदितो मौलिकमले कमलेक्षणः ॥२४४॥
 दरिद्र इव सम्प्राप्य, परमान्नं सुदुर्लभम् ।
 मुदे स तदा स्कन्धे, लब्ध्वा खड्गस्य सङ्गमम् ॥२४५॥
 रोमाङ्कुरभरैरुद्ध्वमुद्धुरैः स तदा बभौ ।
 अभ्युत्थानार्थमत्यर्थं, खड्गायेव समुत्थितैः ॥२४६॥
- 15 अथाकस्माद् द्विषच्छेददक्षिणोऽपि न दक्षिणः ।
 बाहुर्बभूव भूभर्तुः, खड्गव्यापारणक्षमः ॥२४७॥
 बाहुस्तम्भेन तेनोच्चैरन्तःसन्तापवान् नृपः ।
 मन्त्रान्निग्रहमापन्नः, पन्नगेन्द्र इवाभवत् ॥२४८॥
 अथ यावदयं धीरः, कृपाणं वामपाणिना ।
- 20 अग्रहीत् साहसोत्साहधुरीणो धरणीधरः ॥२४९॥
 घर्षणोत्थाग्निदुर्द्धर्षे, कण्ठे दम्भोलिसन्निभे ।
 भेजेऽसिः कुण्ठतां तावन्मदनेनेव निर्मितः ॥२५०॥ युग्मम् ॥
 अथ यावच्छिरश्छेतुं, स्वेन स्वमयमक्षमः ।
 तदर्थं प्रार्थयामास, योगिनं जगतीपतिः ॥२५१॥
- 25 जीर्णमूलद्रुवत् तावद्, वातेन क्रूरकमणा ।
 शठात्मा स महीपीठे, योगीन्द्रः पुरतोऽपतत् ॥२५२॥ युग्मम् ॥

१. °भरै रुद्धमुद्धु° पाता० ॥

पृथ्वीनाथोऽप्यथाकस्मात् , किञ्चिन्मूर्च्छितचेतनः ।
 अशृणोद् दिव्यनारीणां, हाहाकारं नभस्तले ॥२५३॥
 लब्धसंज्ञश्च वर्षन्तीं, पीयूषं स्वकमण्डलोः ।
 स्फारतारोत्करेणेव, मुक्ताहारेण हारिणीम् ॥२५४॥
 चन्द्रोज्ज्वलमुखीं स्वच्छचन्दनस्यन्दसुन्दराम् । 5
 सेवागताभिः स्वःस्त्रीभिश्चकोरीभिरिवावृताम् ॥२५५॥
 नेत्रनीलोत्पलानन्दमन्दिरं सुन्दराकृतिम् ।
 ददर्श पुरतो देवीं, ज्योत्स्नामिव शरीरिणीम् ॥२५६॥ विशेषकम् ॥
 अथो जगाद सा देवी, सैवाहमपराजिता ।
 वत्स ! त्वत्साहसेनाऽऽशु, तुष्टाऽस्मि वृणु वाञ्छितम् ॥२५७॥ 10
 अथ प्रणम्य तां राजा, रम्यतामधिकं दधत् ।
 जगाद देवि ! मे श्रेयस्तरुण्य फलेग्रहिः ॥२५८॥
 यतस्त्वं मम तुष्टासि, शिरच्छेदार्थमर्थिनः ।
 तदिदं प्रार्थये मातः !, प्रसादः क्रियतां मयि ॥२५९॥
 बाहुस्तम्भे तथा स्तम्भं, निशुम्भय भयापहे । 15
 शिरश्छेतुमलम्भूष्णुर्यथाऽयं जायते क्षणात् ॥२६०॥
 एवं प्रतिज्ञानिर्वाहव्रतरक्षणतो मम ।
 उपकारो महान् देवि !, भवेदेव न संशयः ॥२६१॥
 मम कार्यं न राज्येन, न धनैर्न वधूजनैः ।
 यदि तुष्टाऽसि सत्येन, तदिदं क्रियतां त्वया ॥२६२॥ 20
 नैवं चेत् कर्तुमुत्साहो, मत्साहसवशादथ ।
 योगिनोऽस्य ततः स्पष्टमिष्टसिद्धिर्विधीयताम् ॥२६३॥
 अथ देवी पुनः प्राह, नाहमस्य दुरात्मनः ।
 प्राणानपि प्रयच्छामि, दूरेऽभीष्टार्थसाधनम् ॥२६४॥
 अयं हि जगतीनाथ !, स्त्रीवधारम्भपातकी । 25
 भवादृशां वधादात्मसिद्धिं दुष्टः समीहते ॥२६५॥

१. °न्दिरं सु° खंता० ॥

- एतस्य सत्त्वपर्यन्तपरीक्षार्थं मया पुरा ।
 अकृत्यमिदमादिष्टमपूर्णे पूर्वकर्मणि ॥२६६॥
 वत्स ! तत् सर्वमुत्सृज्य, मन्त्रानुष्ठानमुत्तमम् ।
 वञ्चितोऽयं मया लोभान्निष्कृपं कर्म निर्ममे ॥२६७॥
- 5 अभीरोरस्य पापेषु, लोकद्वयविरोधिनः ।
 हीनसत्त्वस्य तत्त्वज्ञ !, कुतः सिद्धिर्भवत्वसौ ? ॥२६८॥
 पुंसः पद्माकरस्येव, क्षीणसत्त्वाम्बुजस्थितेः ।
 श्रीर्वशं कथमायातु, भ्रमरीव चलाचला ? ॥२६९॥
 दुरात्मनस्तदेतस्य, हेतवे त्वं महीपते ! ।
- 10 रत्नगर्भामिमामात्मशून्यां नो कर्तुमर्हसि ॥२७०॥
 अथापि क्रियतामेवं, परोपकृतिकर्मठ ! ।
 यदि स्यादुपकारोऽस्य, कश्चिद् दुश्चरिताम्बुधेः ॥२७१॥
 निवृत्तायामथैतस्यां, रेजे भूपतिभारती ।
 सत्क्रियानन्तरं कान्ता, सात्त्विकस्याऽऽयतिर्यथा ॥२७२॥
- 15 यदेव देवि ! साध्येऽर्थे, निषेधाय त्वयोच्यते ।
 तदेव प्रत्युतात्यर्थं, प्रवृत्तिं प्रति कारणम् ॥२७३॥
 ततस्त्वं मां शिरश्छेदप्रतिज्ञापूरणोद्यतम् ।
 निवारयन्ती तुष्टाऽपि, कष्टं रुष्टाऽसि तत्त्वतः ॥२७४॥
 प्रसादसादरं मातः !, प्रतिज्ञातार्थवारणात् ।
- 20 निघ्नत्या मे यशोदेहं, किं ते सम्प्रति साम्प्रतम् ? ॥२७५॥
 यदि भग्नप्रतिज्ञोऽपि, जीवलोकेऽत्र जीवति ।
 वद तद्देवि ! को नाम, मृत इत्यभिधीयताम् ? ॥२७६॥
 ततस्त्वं यदि तुष्टाऽसि, तत् प्रयाहि यथाऽऽगतम् ।
 शिरश्छेदाक्षमोऽप्येष, विशाम्यग्नौ यथा स्वयम् ॥२७७॥
- 25 इत्युक्त्वैव समुत्तस्थौ, झम्पार्थं स विभावसौ ।
 न हि सत्त्ववतां किञ्चिदशक्यं प्रतिभासते ॥२७८॥

दृष्ट्वा सिंहपुराधीशसुताऽप्येतं तथोद्यतम् ।
 अन्तःसञ्जातसङ्घट्टा, पृथिव्यामपतत् तदा ॥२७९॥
 बलादथ समाकृष्य, रभसादपराजिता ।
 भाषते स्म मुदा स्मेरवदना मेदिनीपतिम् ॥२८०॥
 साहसं वत्स ! मा कार्षीरहं तुष्टाऽस्मि सर्वथा ।
 तवोपरोधात् पश्यायं, जीवितं लम्बितोऽधमः ॥२८१॥
 इत्युक्त्वा योगिनस्तस्य, जीवितव्यमिवाङ्गवत् ।
 शबप्राये शरीरेऽन्तश्चिक्षेपाम्भः कमण्डलोः ॥२८२॥
 कुमारीमपि तामेवमभिषिच्याऽपराजिता ।
 स्वयमुज्जीवयामास, घनलेखालतामिव ॥२८३॥
 अथ जीवन्तमालोक्य, कुमारी धरणीधवम् ।
 विमर्श-विस्मयस्मेरा, मुमुदे कुमुदेक्षणा ॥२८४॥
 अन्तश्चित्तं प्रविष्टोऽथ, तदा तस्या स्तेरिव ।
 लोकोत्तरगुणः सोऽयं, पतिः सङ्कल्पजोऽभवत् ॥२८५॥
 तदा दध्रे धराधीशमनोऽपहरणार्थिनः ।
 तस्या विलोकितं साचि, साचिव्यं चित्तजन्मनः ॥२८६॥
 अवोचत पुनर्देवी, नरेन्द्रमपराजिता ।
 तवोपरोधात् तुष्टाऽहं, महात्मन्नस्य योगिनः ॥२८७॥
 सत्त्वरत्नाम्बुधेरस्य, दर्शनायैव लालसः ।
 कर्मसाक्षी तदाऽऽरोहत्, प्राचीनाचलचूलिकाम् ॥२८८॥
 अत्रान्तरेऽभवद् भूरिनिःस्वानस्वनमांसलः ।
 दिक्कुक्षिम्भरित्युच्चैः, कोऽपि कोलाहलो महान् ॥२८९॥
 ददर्शास्यानुसारेण, चक्षुर्दिक्षु क्षिपन्नयम् ।
 क्षोणिनाथः क्षणेनाथ, पृतनां कृतिनांवरः ॥२९०॥
 किमेतदिति विस्मेरविलोचनमथो नृपम् ।
 सैन्यादस्मादुपागत्य, कश्चिन्नत्वा व्यजिज्ञपत् ॥२९१॥

5

10

15

20

25

- अस्मद्भर्तुरिदं सैन्यमरिकेशरिभूभुजः ।
 स्वामिशून्यं प्रभावस्मिन्नपुत्रे त्रिदिवं गते ॥२९२॥
 आराध्य विधिवद् गोत्रदेवतामपराजिताम् ।
 ततस्तदुपदेशेन, भवन्तमुपतिष्ठते ॥२९३॥ युग्मम् ॥
- 5 राज्यश्रियस्तदेतस्या, भव त्वं वल्लभो विभो ! ।
 रम्याऽपि हि श्रियं धत्ते, न विनेन्दुं कुमुद्वती ॥२९४॥
 प्रज्ञालोकाभिधानस्य, मन्त्रिणः क्रमिकस्य मे ।
 अभ्यर्थनामिमां नाथ !, नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥२९५॥
 अथो निकटवर्तिन्या, स्वयं देवतया तया ।
 10 अभ्यषिच्यत राजेन्दुर्निवेश्य कनकासने ॥२९६॥
 तस्योत्तमाङ्गे शुशुभे, सितमातपवारणम् ।
 पूर्वक्षोणिभृतः शृङ्गे, सितांशोरिव मण्डलम् ॥२९७॥
 कुमारीमपि तामस्मै, मङ्गलस्नानपूर्वकम् ।
 दत्त्वा देवी क्षितीशाय, क्षणेनाथ तिरोदधे ॥२९८॥
- 15 अथाऽरिकेशरिक्श्मापपुरं लक्ष्मीपुराभिधम् ।
 तया वनितया साकं, प्रविवेश विशाम्पतिः ॥२९९॥
 तल्लक्ष्मीपुरसाम्राज्यमभ्युपेत्याऽभयङ्करः ।
 पाथोद इव पाथोधिपाथः पृथ्वीमतर्पयत् ॥३००॥
 ततः सिंहपुराधीशः, स्वयमेत्य प्रमोदवान् ।
 20 तामनङ्गवतीं पुत्रीं, भूभुजा पर्यणीनयत् ॥३०१॥
 भूचराः खेचराश्चान्ये, कन्यादिभिरुपायनैः ।
 भक्तिपह्वीभवच्चित्तास्तं भूभुजमपूपुजन् ॥३०२॥
 विद्याधरेश्वरः सोऽपि, देवतादत्तवैभवः ।
 सोऽपि पुष्पपुराधीशः, स चापि घनवाहनः ॥३०३॥
- 25 नृपं परेऽपि सामन्ताः, समन्तादेत्य सम्मदात् ।
 रत्न-वाजि-गजप्रायैः, प्राभृतैरुपतस्थिरे ॥३०४॥ युग्मम् ॥

अन्यदा वन्यदावाग्निप्रतापस्यास्य भूभुजः । चक्रमायुधशालायामाविरासीत् सुदुःसहम् ॥३०५॥ चक्रस्यास्य प्रभावेण, द्विगुणीकृततेजसा । अभयङ्करभूपेन, षट्खण्डा साधिता मही ॥३०६॥ न नाम भूभृतामेव, सार्वभौमपदं नृपः । महात्मनामपि प्राप, गुणैर्लोकोत्तरैरयम् ॥३०७॥ अथ क्रमेण सम्प्राप्य, व्रतसाम्राज्यसम्पदम् । पदं लोकोत्तरं लब्ध्वा, चक्रवर्त्यभयङ्करः ॥३०८॥	5
§§ सार्थवाह ! श्रियो मूलमालवालं यशस्तरोः । व्रतं परोपकाराख्यं, मुनयस्तदिदं विदुः ॥३०९॥ न शोच्यस्तत् त्वयाऽऽप्यात्मा, पाप इत्यमलाशय ! । उपकारपरा बुद्धिः, शुद्धां ब्रूते तवायतिम् ॥३१०॥ उपयोगः परं कश्चिद्, यन्नास्मत्तोऽभवत् तव । सार्थवाह ! क्रियाहीनं, तन्मनोऽतिदुनोति नः ॥३११॥ तन्महात्मैस्तवात्यर्थं, सर्वथाऽप्युपकुर्वतः । तत्त्वोपदेशमात्रेण, वयमप्युपकुर्महे ॥३१२॥	10
“संसारे जन्तवः सन्ति, मिथ्यात्वमयनिद्रया । हिता-ऽहितमजानन्तो, जीवन्तोऽपि मृता इव ॥३१३॥ मिथ्यात्वतटिनीपूरप्लावितः सर्वथा जनः । स्यादुस्तरसंसारपारावारे पतत्ययम् ॥३१४॥ तन्मिथ्यात्वमयं ध्वान्तं, सद्गतिस्खलनक्षमम् जिघांसता जनेनोच्चैः, सेव्यः सम्यक्त्वभास्करः ॥३१५॥ स्मेरं सम्यक्त्वसूर्येण, निगूढगुणगौरवम् । उत्तंसयति मुक्तिश्रीरजस्त्रं पद्मवज्जनम् ॥३१६॥ सम्यक्त्वकौमुदीस्वादचकोराणां शरीरिणाम् । पुरोवर्तिनि मिथ्यात्वविषे दृष्टिर्विरज्यते ॥३१७॥	20 25

- रागादिविजयी देवः, सच्चरित्रगुरुर्गुरुः ।
 प्राणित्राणप्रधानश्च, धर्मः सम्यक्त्वमुच्यते” ॥३१८॥
 तत् तवायमलङ्कारो, युज्यते पुरुषोत्तम ! ।
 आधातुं हृदये श्रीमत्सम्यक्त्वं कौस्तुभः शुभः ॥३१९॥
- 5 ऊचे धनोऽथ भगवन् ! प्रतिपन्नमिदं मया ।
 न हि श्रियं समायान्तीं, पदेन प्रेरयेद् बुधः ॥३२०॥
 गुरुनथ नमस्कृत्य, प्रीतः सम्यक्त्वसम्पदा ।
 तां क्षपां क्षपयामास, निजावासं गतो धनः ॥३२१॥
 प्रगेऽथ माणिभद्रेण, विज्ञप्तः, सुहृदा धनः ।
- 10 इयं प्रावृडतिक्रान्ता, निशेवोद्भासिभास्करा ॥३२२॥
 विमुक्तं धनुरिन्द्रेण, गृहीतं वसुधाधिपैः ।
 नभस्त्यक्तं घनैः श्लिष्टं, जिगीषुबलधूलिभिः ॥३२३॥
 कालेऽत्र प्रसरन्त्युच्चैर्व्यवसायिमनोरथाः ।
 प्रभो ! प्रतिदिशं प्रौढाः, सहस्रांशोरिवांशवः ॥३२४॥
- 15 एतदाकर्ण्य सार्थेशः, समुल्लङ्घ्याटवीमिमाम् ।
 गुरूणां गौरवं कुर्वन्, वसन्तपुरमाययौ ॥३२५॥
 तत्र भूपतिसत्कारद्विगुणोत्साहितो धनः ।
 विक्रीय स्वीयभाण्डानि, प्रतिभाण्डान्युपाददे ॥३२६॥
 तत्र स्थितमथापृच्छ, धर्मघोषमुनीश्वरम् ।
- 20 क्षितिप्रतिष्ठितं प्राप, कृतार्थः सार्थपः पुरम् ॥३२७॥
 §§ अथ कालेन पूर्णायुरुत्तरेषु कुरुष्वयम् ।
 कल्पद्रुपूर्णसङ्कल्पो, जग्मिवान् युग्मधर्मताम् ॥३२८॥
 ततश्च प्रथमे कल्पे, भूत्वाऽसौ भासुरः सुरः ।
 अपरेषु विदेहेषु, विजये गन्धिलाभिधे ॥३२९॥
- 25 वैताढ्यशैले गन्धारदेशे गन्धसमृद्धके ।
 पुरे शतबलक्ष्माभृत्पुत्रो विद्याधरान्वये ॥३३०॥

चन्द्राकान्ताङ्गसम्भूतो, जज्ञे नाम्ना महाबलः ।
 अङ्गावगणितानङ्ग, शृङ्गार इव मूर्तिमान् ॥३३१॥ विशेषकम् ॥
 राज्यं महाबलायाथ, दत्त्वा शतबलो नृपः ।
 दीक्षां गृहीत्वा कृत्वा च, तपांसि दिवमासदत् ॥३३२॥
 अथो महाबलः क्षमाभृद्, यौवनोन्माददुर्धरः । 5
 अज्ञातधर्मा कर्माणि, निर्ममे स यथारुचि ॥३३३॥
 महाबल महीपालमन्यदा सदसि स्थितम् ।
 निर्भरस्फीतसङ्गीतरसनिर्मग्नमानसम् ॥३३४॥
 मन्त्रीशो धर्मतत्त्वज्ञः, स्वयम्बुद्धोऽभिधानतः ।
 वैराग्यवासनाविष्टमभाषिष्ट विशिष्टधीः ॥३३५॥ युग्मम् ॥ 10
 अस्तु स्वादुफलश्रीकः, कदलीद्रुखिवैकदा ।
 विनैकं पुण्यबीजं तु, जन्तुरुच्छेदमृच्छति ॥३३६॥
 तत् तवापि श्रियां मूलं, त्यक्त्वा धर्मं कुलप्रभो ! ।
 इत्थं न विषयग्रामो, भोक्तुं तत्त्वज्ञ ! युज्यते ॥३३७॥
 अभ्यधाद् भूपतिर्मन्त्रिन् !, किमप्रस्तुतमुच्यते ? । 15
 उवाच सचिवः स्वामिन् !, श्रूयतामत्र कारणम् ॥३३८॥
 शुचिभिः सचिवैः स्वामिन् !, कुशलोदर्ककर्कशम् ।
 अप्रस्तुतमपि प्रायो, हितं वाच्यं हितैषिभिः ॥३३९॥
 यदद्य नन्दनोद्याने, ज्ञानातिशयशालिनौ ।
 भवदायुर्मया पृष्ठौ, चारणौ वाचमूचतुः ॥३४०॥ 20
 मासमात्रं भवद्भर्तुरायुः शेषमिति प्रभो ! ।
 विज्ञ ! विज्ञप्यसे बाढमतस्त्वमिति मा मुहः ॥३४१॥
 ऊचे महाबलः साधु, साधुबुद्धिबृहस्पते ! ।
 स्वयम्बुद्ध ! गुरुस्त्वं मे, त्वं मन्त्री त्वं च बान्धवः ॥३४२॥
 यदित्थं पातकाम्भोधिपातुकं प्रति सम्प्रति । 25
 मामन्धमिव निर्बन्धाद्, भुजालम्बं प्रयच्छसि ॥३४३॥
 परं समीपमापन्ने, मृत्यौ कृत्यं करोमि किम् ? ।
 मूर्ध्नि दत्तपदे शत्रौ, विक्रमः क्रमतां कुतः ? ॥३४४॥

१. °स्फीतिस° वता० ॥ २. °मिकु° पाता० खंता० ॥

- प्रव्रज्यां दिनमप्येकं, प्राप्यानन्यमना जनः ।
 मोक्षं यदपि नाप्नोति, कामं वैमानिको भवेत् ॥३४५॥
 इत्यमात्योपदेशेन, महाबलमहीपतिः ।
 जग्राह दीक्षामाचार्यसमीपमुपजग्मिवान् ॥३४६॥ युग्मम् ॥
 5 असावनशनं कृत्वा, दिनद्वाविंशतिं ततः ।
 ईशानकल्पे देवोऽभूद्, विमाने श्रीप्रभाभिधे ॥३४७॥
 नाम्नाऽथ ललिताङ्गस्य, तत्र वैषयिकं सुखम् ।
 भुञ्जानस्यानन्यदाऽच्योष्ट, प्रिया तस्य स्वयम्प्रभा ॥३४८॥
 हा प्रिये ! देहि मे वाचं, प्रलपन्नित्यथोदितः ।
 10 स्वसामानिकदेवेन, सौहार्दाद् दृढधर्मणा ॥३४९॥
 यः पुरा मित्र ! मन्त्रीशः, स्वयम्बुद्धस्तवाभवत् ।
 सोऽहं तव वियोगे, प्रव्रज्यैनां श्रितः श्रियम् ॥३५०॥
 अहं त्वयि ततः स्नेहाद्, विज्ञायावधिनाऽधुना ।
 पुनः स्वयम्प्रभामन्यां, भाविनीं कथयामि ते ॥३५१॥
 15 बभूव धातकीखण्डप्राग्विदेहैकमण्डने ।
 नागिलाख्यो गृहपतिर्नन्दिग्रामेऽतिदुर्गतः ॥३५२॥
 तस्य नागश्रियां पत्न्यां, पुत्रीषट्कादनन्तरम् ।
 सुताऽभून्मर्त्यलोकेऽपि, नरकक्षमेव सप्तमी ॥३५३॥
 एतस्यां जातमात्रायाममात्रोद्विग्नमानसः ।
 20 नगरान्निर्गताद् दूरं, विरागान्नागिलः किल ॥३५४॥
 दुर्भगत्वेन पुत्र्यास्तु, नाम्नोऽप्यकरणादथ ।
 निर्नामिकेत्यभूत् तस्याः, प्रसिद्धिर्जनिता जनैः ॥३५५॥
 सा वर्द्धिष्णुः क्रमेणाथ, समं दारिद्र्यकर्मणा ।
 अगमद् दारुभारार्थं, नभस्तिलकपर्वते ॥३५६॥
 25 युगन्धरमुनिं तत्र, सुरा-ऽसुरनमस्कृतम् ।
 दृष्ट्वा नत्वाऽथ तद्व्याख्यां, श्रुत्वा संवेगतो जगौ ॥३५७॥

१. दिनान् द्वा° खंतासं० ॥ २. दृढधर्मणा खंता० पाता० ॥ ३. °भामेनां, भावि° खंता० ॥

दुःखिनः सन्ति भूयांसो, भवेऽस्मिन् भगवन् ! जनाः ।
मत्तस्तु मन्दभाग्यायाः, कोऽपि दुःखाधिकोऽस्ति किम् ? ॥३५८॥

“अथो युगन्धरः प्राह, केवलज्ञानभास्करः ।
वत्से ! धत्से मुधा दुःखाद्वैतवैतण्डिकं मनः ॥३५९॥
दुःखानि परतः सन्तु, तावन्नरकवासिनाम् । 5
श्रुतमात्राणि भिन्दन्ति, हृदयं यानि देहिनाम् ॥३६०॥
परं प्रत्यक्षमेवैते, वनेऽपि सुखमानिनः ।
विनाऽपराधं बध्यन्ते, पशवः पश्य पापिभिः ॥३६१॥
दृढं कशाभिस्ताड्यन्ते, कर्कशाभिस्तुरङ्गमाः ।
बध्यन्ते चाद्भुतप्राणबन्धुरा अपि सिन्धुराः ॥३६२॥ 10
परद्रव्य-परद्रोहपराः पश्य नरा नृपैः ।
क्रन्दन्तः करुणं मारैर्निह्न्यन्ते नवैर्नवैः ॥३६३॥
स्वस्वामिभावसम्बन्धमुमुरैर्मर्मदाहिभिः ।
वत्से ! स्वर्गेऽपि ताप्यन्ते, मरुतोऽविरतोत्सवाः ॥३६४॥
विलोक्यते न तल्लोके, प्रदेशो निरुपप्लवः । 15
आराध्यते न चेदेष, धर्मः शर्मनिबन्धनम् ॥३६५॥
संसारदुःखसम्पर्दकर्ममे पततामयम् ।
धर्म एव भुजालम्बं, दत्ते नान्यः शरीरिणाम् ॥३६६॥
आराद्धश्च विराद्धश्च, चक्रवर्तीव देहिनाम् ।
धर्मस्तुष्टश्च रुष्टश्च, सुखं दुःखं च यच्छति ॥३६७॥ 20
सुखाय वत्से ! तद् वाञ्छ, यदि ते विद्यते हृदि ।
आराध्यतां ततो धर्मः, कल्पनाकल्पपादपः” ॥३६८॥
उपदेशमिति श्रुत्वा, मुनेस्त्रैलोक्यदर्शिनः ।
अनुज्ञां चास्य सम्प्राप्य, दुःखौघक्षयकाङ्क्षया ॥३६९॥
उद्विग्ना निजदेहेऽपि, गृहीतानशनाऽधुना । 25
वर्ततेऽस्यास्ततो गत्वा, स्वं रूपं दर्शय स्वयम् ॥३७०॥ युगम् ॥

१. सन्ति, तां खंता० ॥

- तथाकृतेऽथ तेनैषा, तस्मिन्नेवानुरागिणी ।
 मृत्वा तस्याऽभवद् देवी, प्रेमप्रात्रं स्वयम्प्रभा ॥३७१॥
 भोगान् भुक्त्वा तया साकं, साकम्पोऽथ दिवश्च्युतः ।
 क्षेत्रे महाविदेहेऽभूल्लोहार्गलपुरप्रभोः ॥३७२॥
- 5 सुतः सुवर्णजङ्घस्य, प्रतापजितभास्वतः ।
 स लक्ष्मीकुक्षिमाणिक्यं, वज्रजङ्घ इति श्रुतः ॥३७३॥ युग्मम् ॥
 नगर्यां पुण्डरीकिण्यां, च्युत्वा साऽपि स्वयम्प्रभा ।
 चक्रिणो वज्रसेनस्य, श्रीमतीति सुताऽभवत् ॥३७४॥
 अन्यदा प्रमदोद्याने, क्रीडन्ती समुपागतम् ।
- 10 मुनिं केवलिनं वीक्ष्य, वन्दितं देव-दानवैः ॥३७५॥
 जातजातिस्मृतिर्ज्ञात्वा, सा सर्वं पूर्वचेष्टितम् ।
 धात्रेयीं पण्डितामाह, रहो विश्वासभाजनम् ॥३७६॥ युग्मम् ॥
 पुरा ममाऽऽसीदीशानकल्पे हृदयवल्लभः ।
 ललिताङ्ग इति ख्यातस्तत्प्रियाऽहं स्वयम्प्रभा ॥३७७॥
- 15 स च मच्च्यवनात् पूर्वं, च्युत क्वाप्यभवद् भुवि ।
 न ज्ञायते ततस्तस्य, प्रयत्नं प्राप्तये कुरु ॥३७८॥
 पण्डिताऽपि श्रुताशेषवृत्तान्तानुगतं पटम् ।
 लेखयित्वाऽङ्गणोपान्ते वज्रसेनस्य चक्रिणः ॥३७९॥
 सेवागतानां सर्वेषां, कुमाराणामदर्शयत् ।
- 20 दृष्ट्वैतद् वज्रजङ्घोऽपि, जातजातिस्मृतिर्जगौ ॥३८०॥
 मम पूर्वभवः सोऽयं, पण्डिते ! लेखितः कुतः ? ।
 दिव्यज्ञानवता केन, कथितं वा तवाग्रतः ? ॥३८१॥
 एकैकशस्तया पृष्टः, पर्वतादिविनिर्णयम् ।
 पूर्वदृष्टानुसारेण, स यथाभिधमभ्यधात् ॥३८२॥
- 25 अथोत्सुकतया वृत्तमनाख्यायाऽपि पण्डिता ।
 श्रीमत्याः पुरतो गत्वा, तद् वृत्तान्तं व्यजिज्ञपत् ॥३८३॥

वज्रसेनोऽपि विज्ञप्तः, स्वयं पण्डितया तया ।
 सुवर्णजङ्घपुत्रं तं, कुमार्या पर्यणीनयत् ॥३८४॥
 सोऽथ श्वशुरमापृच्छ्य, लोहार्गलपुरं गतः ।
 स्वयं जिघृक्षुणा दीक्षां, पित्रा राज्ये निवेशितः ॥३८५॥
 सुतं पुष्कलपालाख्यं, राज्ये कृत्वा स चक्रभृत् । 5
 वज्रसेनोऽपि सञ्जज्ञे, मुनीभूयाथ तीर्थकृत् ॥३८६॥
 अन्यदा पुष्कलक्ष्मापं, श्रुत्वा शत्रुभिरावृतम् ।
 वज्रजङ्घोऽपि साहाय्यं, कर्तुं तस्य पुरीं ययौ ॥३८७॥
 तत्र शत्रून् विनिर्जित्य, श्रीमत्या सहितोऽथ सः ।
 ब्रजन् निजपुरं मार्गे, विलोक्य मुनिसत्तमौ ॥३८८॥ 10
 आत्मीयावेव सोदर्यौ, केवलज्ञानशालिनौ ।
 नमश्चक्रे कृती नाम्ना, सेनान्तौ मुनि-सागरौ ॥३८९॥ युग्मम् ॥
 अथैव चिन्तयामास, वज्रजङ्घनरेश्वरः ।
 अहो ! मे मन्दभाग्यत्वमहो ! मे मतिहीनता ॥३९०॥
 यदहं प्राप्तवान् लक्ष्मीं, वान्तप्रायामिमां पितुः । 15
 एतौ चारित्रसाम्राज्यं, प्रापतुः सोदरौ तु मे ॥३९१॥
 अधुनाऽपि पुरं गत्वा, दत्त्वा राज्यं स्वसूनवे ।
 चारित्राशनिना कर्मद्रुमं भस्मीकरोम्यहम् ॥३९२॥
 इति निश्चित्य भूपालो, लोहार्गलपुरं गतः ।
 प्रातर्दित्सुरयं राज्यं, प्रसुप्तः श्रीमतीयुतः ॥३९३॥ 20
 अज्ञातपरमार्थेन, राज्यलोभान्धचेतसा ।
 विषधूमप्रयोगेण, घातितो निशि सूनुना ॥३९४॥ युग्मम् ॥
 अथोत्तरकुरुष्वेव, समं दयितया तया ।
 नृपो युगलधर्माऽऽयुर्यथाक्षेत्रमपालयत् ॥३९५॥
 सौधर्मकल्पे सङ्कल्पोपनतैः प्रीणितौ सुखैः । 25
 स्नेहस्यूताविवाभूतामेककालमुभौ सुरौ ॥३९६॥

- वज्रजङ्घस्य जीवोऽथ, जम्बूद्वीपे दिवश्च्युतः ।
 क्षितिप्रतिष्ठितपुरे, विदेहक्षेत्रमण्डने ॥३९७॥
 वैद्यस्य सुविधेः सूनूर्जज्ञे सत्कर्मकर्मठः ।
 जीवानन्दाख्यया ख्यातो, वैद्यविद्याविशारदः ॥३९८॥
- 5 ईशानचन्द्रभूभर्तुस्तत्रैव नगरे तदा ।
 कान्तायां कनकवत्यां, जज्ञे पुत्रो महीधरः ॥३९९॥
 लक्ष्म्यां च जज्ञे कान्तायां, सुनासीरस्य मन्त्रिणः ।
 सुतः सुबुद्धिर्विख्यातो, नाम्ना च क्रियया च यः ॥४००॥
 प्रियायां शीलवत्यां च, धनाख्यश्रेष्ठिनस्तदा ।
- 10 नन्दनो गुणरत्नानामाकरोऽभूद् गुणाकरः ॥४०१॥
 बभूवाऽभयमत्यां च, पत्न्यां सार्थपतेः सुतः ।
 नाम्ना सागरदत्तस्य, पूर्णभद्र इति श्रुतः ॥४०२॥
 सोऽप्यत्र श्रीमतीजीवश्च्युतः सौधर्मकल्पतः ।
 बभूवेश्वरदत्तस्य, श्रेष्ठिनः केशवः सुतः ॥४०३॥
- 15 एषामपि च पञ्चानां, समानगुणशालिनाम् ।
 जीवानन्देन वैद्येन, सह सख्यमभूत् तदा ॥४०४॥
 सङ्गतानामथामीषामन्येद्युर्वैद्यवेशमनि ।
 साधुर्माधुकरिं भिक्षां, कुर्वन् नेत्रपथं ययौ ॥४०५॥
 तं पृथ्वीपालभूभर्तुः, पुत्रं किल गुणाकरम् ।
- 20 आत्तव्रतं तपःकष्टानुष्ठानैर्वीक्ष्य कुष्ठिनम् ॥४०६॥
 महीधरकुमारस्तं, वैद्यपुत्रं तदाऽवदत् ।
 धिगिदं भिषजां जन्म, धिगिदं शास्त्रकौशलम् ॥४०७॥
 अनीहानां शरीरेऽपि, परत्रैकस्तात्मनाम् ।
 यदीदृशानां साधूनां, नोपकाराय जायते ॥४०८॥
- 25 यल्लोकमल-मूत्रादिघ्राणान्मालिन्यमर्जितम् ।
 तदिदं क्षाल्यतामद्य, मुनेरारोग्यदानतः ॥४०९॥

१. °न, समं मैत्र्यमभूत् खंता० पाता० ॥

जीवानन्दो जगादैवमथ राजेन्दुनन्दनम् ।	
युवाऽपि वृद्धबुद्धिस्त्वं, युक्तमेवोक्तवानिति ॥४१०॥	
किन्तु दीनारलक्षेण, प्रत्येकमपि दुर्लभैः ।	
निगृह्यते यतेरस्य, रोगोऽयं भेषजैस्त्रिभिः ॥४११॥	
एतेषु लक्षपाकाख्यं, तैलमस्त्येव मदगृहे ।	5
गोशीर्षचन्दनं रत्नकम्बलं च पुनर्न हि ॥४१२॥	
इत्युक्ते तेन ते पञ्च, विपणिश्रेणिमण्डनम् ।	
कञ्चिन्महेभ्यमभ्येत्य, श्रेष्ठिनं श्रेष्ठमूचिरे ॥४१३॥	
अपि दीनारलक्षाभ्यां, देहि गोशीर्ष-कम्बलौ ।	
यदाभ्यां कर्तुमिच्छामश्चिकित्सां रोगिणो मुनेः ॥४१४॥	10
तेषामिति वचः श्रुत्वा, विस्मयस्मेरमानसः ।	
जगाद सादरं श्रेष्ठी, धन्याः ! शृणुत मद्वचः ॥४१५॥	
कुष्ठरोगाभिभूतस्य, योग्यावेतौ महामुनेः ।	
राज्येनापि न लभ्येते, दूरे दीनारदर्शनम् ॥४१६॥	
सन्ति पुण्यनिदानानि, यानि दानानि कोटिशः ।	15
एतैरारोग्यदानस्य, शतांशेनापि नोपमा ॥४१७॥	
तद् गृहीत विना मूल्यमनुगृहीत मां मुदा ।	
श्रेष्ठित्युक्त्वाऽर्पयामास, रत्नकम्बल-चन्दने ॥४१८॥	
ततस्ते समुपादाय, शकुनैः शुभशंसिभिः ।	
जीवानन्देन सहिता, मुनेरनुपदं ययुः ॥४१९॥	20
कायोत्सर्गासनासीनमधोन्यग्रोधभूरुहः ।	
बाह्योद्यानेऽथ ते वीक्ष्य, नमश्चक्रुर्मुनीश्वरम् ॥४२०॥	
ततो मुनिमनुज्ञाप्य, तैलेनाभ्यज्य वैद्यभूः ।	
निश्चेतनेऽथ तद्देहे, क्षिप्तवान् रत्नकम्बलम् ॥४२१॥	
तैलतापेन तेनाथ, व्याकुलास्तत्कलेवरात् ।	25
निःसृत्य शीतले लीनाः, कृमयो रत्नकम्बले ॥४२२॥	

- अथ गोशवमानीय, तस्योपरि दयापरः ।
 कम्बलात् पातयामास, कृमीन् वैद्यवरः स्वयम् ॥४२३॥
 गोशीर्षचन्दनस्यन्दैरिन्दुनिस्यन्दसुन्दरैः ।
 शमिनः शमयामास, स तापव्यापदं मुदा ॥४२४॥
- 5 त्रिविधाय क्रियामित्थं, कृमीनतुलकौशलः ।
 गोशवे पातयामास, त्वग्मांसास्थिगतानयम् ॥४२५॥
 कैश्चिद् दिनैः शमिस्वामी, चामीकरसमच्छविः ।
 क्षमितस्तैर्विहाराय, पुनर्नववपुर्ययौ ॥४२६॥
 वणिक्प्रष्टोऽपि भैषज्यदानप्रभववैभवात् ।
- 10 अन्तकृत्केवलीभावं, तस्मिन्नेव भवेऽभजत् ॥४२७॥
 तेऽपि कम्बल-गोशीर्षशेषं विक्रीय काञ्चनैः ।
 प्रासादं कारयामासुः, स्वेन लक्ष्यद्वयेन च ॥४२८॥
 कियताऽप्यथ कालेन, समं सञ्जातभावनाः ।
 व्रतं प्राप्याऽच्युते कल्पे, शिश्रियुस्त्रिदशश्रियम् ॥४२९॥
- 15 द्वाविंशत्यतरायुष्कास्ते सर्वेऽप्यच्युताच्युताः ।
 प्राग्द्वीपप्राग्विदेहेषु, तटे लवणवारिधेः ॥४३०॥
 विजये पुष्कलावत्यां, पुण्डरीकिण्यधीशितुः ।
 वज्रसेननृपस्याऽऽसन्, धारिण्यां पञ्च सूनवः ॥४३१॥ युग्मम् ॥
 अभूत् तेषु भिषग्जीवो, वज्रनाभाभिधोऽग्रजः ।
- 20 चतुर्दशमहास्वप्नशिष्टसाम्राज्यवैभवः ॥४३२॥
 बाहुः सुबाहुः पीठोऽथ, महापीठः क्रमादमी ।
 जीवास्ततो नृपा-ऽमात्य-श्रेष्ठि-सार्थेशजन्मिनाम् ॥४३३॥
 आसीत् केशवजीवोऽपि, सुयशा राजपुत्रकः ।
 प्राग्भवस्नेहतः सोऽपि, वज्रनाभमशिश्रियत् ॥४३४॥
- 25 तीर्थप्रवृत्तै विज्ञप्तस्ततो लोकान्तिकैः सुरैः ।
 वज्रसेननृपो राज्ये, निवेश्य निजमात्मजम् ॥४३५॥

१. °युस्त्रिदिवः श्रियम् वता० ॥ २. जन्मनाम् खंता० पाता० ॥

सांवत्सरिकदानानि, दत्त्वा देवेन्द्रवन्दितः ।
चारित्रसम्पदा साकं, मनःपर्यायमासदत् ॥४३६॥
वज्रनाभमहीनाथो, महीमथ महाभुजः ।
सुयशःसारथिः शक्रसमलक्ष्मीरपालयत् ॥४३७॥
केवलं वज्रसेनस्य, तस्य तीर्थकृतस्तदा ।
चक्रं तु सममेवाभूद् वज्रनाभस्य भूभुजः ॥४३८॥
वज्रनाभो विजित्याथ, विजयं पुष्कलावतीम् ।
प्राप्तचक्रिपदः कामं, धर्म्यकर्माणि निर्ममे ॥४३९॥
अन्यदा जातवैराग्यस्तातपादान्तमागतः ।
राज्यं न्यस्य सुते दीक्षां, सबन्धुर्जगृहे नृपः ॥४४०॥
भवोपग्राहिकर्माणि, क्षयं नीत्वाऽथ निर्वृतिम् ।
वज्रसेनप्रभौ प्राप्ते, धरायां विजहार सः ॥४४१॥
द्वादशाङ्गधरस्यास्य, सिद्धयः सकला अपि ।
वज्रनाभमुनीन्द्रस्य, पादपीठान्तिकेऽलुठन् ॥४४२॥
अन्येऽपि बन्धवस्तस्य, समं सुयशसाऽभवन् ।
एकादशाङ्गपारीणा, महिम्नां च महास्पदम् ॥४४३॥
विंशत्याऽऽराधितैः स्थानैरर्हद्भक्तिपुरःसरैः ।
वज्रनाभमुनीन्द्रोऽथ, तीर्थकृत्कर्म निर्ममे ॥४४४॥
वैयावृत्येन साधूनां, बाहुश्चक्रिपदप्रदम् ।
सुबाहुस्तु बलाधायि, कर्म निर्मितवान् मुनिः ॥४४५॥
प्रशंसां च तयोश्चक्रे, वज्रनाभमुनीश्वरः ।
तेन पीठ-महापीठौ, प्रकामं दुर्मनायितौ ॥४४६॥
तदीर्घ्याजनिनं कर्म, ताभ्यामालोचनां विना ।
स्त्रीभावफलदं चक्रे, मायामिथ्यात्वयोगतः ॥४४७॥
क्रमात् षडपि ते पूर्वलक्षान् दीक्षां चतुर्दश ।
पालयित्वाऽथ सर्वार्थसिद्धिश्रियमशिश्रियन् ॥४४८॥

१. °मार्जयत् पाता० ॥ २. धर्मक° पाता० ॥

इत्यऽनुत्तरविमाननिवासश्रीविलासविकसन्मनसस्ते ।

निर्वृतिप्रतिभुवं भवभाजां, भेजिरे निरुपमां सुखलक्ष्मीम् ॥४४९॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते

श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये

5 श्रीऋषभस्वामिपूर्वभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः समाप्तः ॥

यस्तीर्थयात्राभवपुण्ययोगान्मात्राधिकोऽभूद् भगवत्प्रसादः ।

श्रीवस्तुपालस्तममुं पृथिव्यां, प्रासादमूर्त्या प्रकटीचकार ॥१॥^२

॥ ग्रं० ४५६ उभयं ५७७ ॥

१. °भदेवस्वा° वता० ॥ २. एतत्पद्यानन्तरं पाता० पुस्तकेऽयं श्लोकोऽधिक उपलभ्यते-

या श्रीः स्वयं जिनपतेः पदपद्मसद्भा, भालस्थले सपदि सङ्गमिमे समेता ।

श्रीवस्तुपाल ! तव भालनिभालनेन, सा सेवकेषु सुखमुन्मुखता विभाति ॥२॥

वता० खंता० पुस्तकयोः पुनरयं श्लोकः तृतीयसर्गप्रान्ते वर्तते ॥ ३. ग्रंथाग्रम्-४५३ ॥

उभयं ५६८ ॥ इति पाता० ॥

तृतीयः सर्गः ॥

[कुलकराणामुत्पत्तिर्नीतयश्च]

इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्ति, विदेहेष्वपरेषु पूः ।
ईशानचन्द्रक्षमाचन्द्रत्राता नाम्नाऽपराजिता ॥१॥
तत्र चन्दनदासस्य, श्रेष्ठिनो नन्दनोऽभवत् । 5
ख्यातः सागरचन्द्राख्यो, द्राक्षोपमवचस्ततिः ॥२॥
कौमुद्यां बाह्यमुद्यानमन्येद्युः सपुरे नृपे ।
सम्प्राप्तेऽशोकदत्तेन, समं मित्रेण सोऽप्यगात् ॥३॥
श्रेष्ठिनः पूर्णभद्रस्य, नन्दिनी बन्दिसङ्कटत् ।
असावत्रान्तरे दृष्ट्वामोचयत् प्रियदर्शनाम् ॥४॥ 10
तावन्योन्यसमालोकप्रमोदहतमानसौ ।
छलैकदृष्टेः कन्दर्पपिशाचस्य वशङ्गतौ ॥५॥
स्वं स्वं गृहमथो यातावन्योन्यविरहातुरौ ।
न रतिं प्रापतुः क्वापि, 'कामाज्ञा हि सुदुःसहा' ॥६॥
अथ सागरचन्द्रस्य, श्रुत्वा तद् विक्रमाद्भुतम् । 15
पिता चन्दनदासोऽस्मै, सामधाम गिरं जगौ ॥७॥
कृथा मा स्म वृथा वत्स !, विक्रमक्रममन्यदा ।
यतो न वणिजां क्वापि, शौर्यमौचित्यमञ्चति ॥८॥
अपि चाशोकदत्तोऽयं, छद्मनः सद्य जङ्गमम् ।
सङ्गमस्तेन नैतेन, समं कार्यः क्वचित् त्वया ॥९॥ 20
ईर्ष्यालुः कोऽपि तातस्य, मिथ्यैवेदं न्यवेदयत् ।
यन्मे वयस्यो मायावी, मायावीतमना अपि ॥१०॥

- स स्वच्छप्रकृतिश्चित्ते, चिन्तयन्निति सागरः ।
तातादेशः प्रमाणं मे, नित्यमित्यवदत् कृती ॥११॥ युग्मम् ॥
चन्दनः पूर्णभद्रश्च, चित्तज्ञौ सुतयोः स्वयोः ।
कारयाञ्चक्रतुः प्रीत्या, पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥१२॥
- 5 पत्या सागरचन्द्रेण, तुल्येन प्रियदर्शना ।
लक्ष्मीनारायणेनेव, प्रीता नीता कृतार्थताम् ॥१३॥
प्रियेऽन्या बहिर्याति, सति तद्धामगामिना ।
प्रार्थिताऽशोकदत्तेन, त्यक्तलज्जेन साऽवदत् ॥१४॥
त्वं मायातः समायातः, किमु रे ! मम मन्दिरे ? ।
10 तुच्छ ! तद् गच्छ भर्ता मे, स्वच्छस्त्वां मित्रमिच्छति ॥१५॥
अथोद्विग्नो विनिर्गत्य, सागराग्रेऽब्रवीदिदम् ।
पत्न्यास्ते दुश्चरित्रायाः, सङ्कटेऽद्यापातं सखे ! ॥१६॥
श्रुत्वे सागरोऽप्युचे, क्षणं विकृतमानसः ।
सखे ! न खेदस्ते दक्ष !, विधातुमुचितः क्वचित् ॥१७॥
- 15 स्नेहानुविद्धयोर्भ्रातरावयोर्मनसक्षतिः ।
भाविनी नाविनीतायाः, कृते तस्याः कदाचन ॥१८॥
ऋजुप्रकृतिना तेन, स दुष्ट इति भाषितः ।
कामं मुदितचित्तोऽभूत्, स्वभावोऽयं दुरात्मनाम् ॥१९॥
स्वयोषायामदोषायामपि मित्रगिरा तया ।
20 सागरोऽभूद् गतप्रेमा, ज्ञापयामास तां न तु ॥२०॥
प्रियदर्शनया साकं, मृत्वा कालेन सागरः ।
जम्बूद्वीपेऽत्र भरतक्षेत्रद्वे दक्षिणेऽभवत् ॥२१॥
तृतीयारेऽवसर्पिण्यां, सिन्धु-गङ्गान्तरक्षितौ ।
शेषे पल्योपमाष्टांशे, युग्मधर्मा रविच्छविः ॥२२॥ युग्मम् ॥
- 25 माययाऽशोकदत्तोऽपि, निष्पन्नोऽत्रैव कुञ्जरः ।
चतुर्दन्तः सितच्छायकायस्तं दृष्टवान् भ्रमन् ॥२३॥

१. °तयोःस्तयोः वता० ॥ २. °न्दिरम् ? खंता० ॥ ३. °सक्षितिः वता० ॥

आविर्भूताद्भुतप्रीतिः, सकरेणुः करेण तम् ।
 आलिङ्ग्याऽऽरोपयामास, निजस्कन्धे सविस्मयम् ॥२४॥
 अयं मया क्वचिद् दृष्ट, इत्यन्योन्यं सचिन्तयोः ।
 तयोः स्मृतिपथं यातः, स्नेहः पूर्वभवोद्भवः ॥२५॥
 प्राग्भवस्मरणाज्ज्ञातनीतिः स्कन्धाधिरोपितः । 5
 करिणा तेन स ख्यातिं, लेभे विमलवाहनः ॥२६॥
 प्रभावादवसर्पिण्याः, कालेऽत्र ममताजुषाम् ।
 न ददुर्वाञ्छितं कल्पतरवः स्तोकतां गताः ॥२७॥
 ममायमिति कल्पद्रुविषये कलहाकुलाः ।
 अभवन् मार्गगाः सर्वे, तस्य हाकारदण्डतः ॥२८॥ 10
 तस्य चन्द्रयशोनाम्नि, कलत्रेऽभवदन्यदा ।
 धनुरष्टशतीतुङ्गं, प्राच्यसंहननं शिति ॥२९॥
 विलुप्तसङ्ख्यपूर्वायुः, स्त्री-पुंसमिथुनं किल ।
 चक्षुष्माँश्चन्द्रकान्ता चेत्यनयोर्नाम कल्पितम् ॥३०॥ युग्मम् ॥
 जरा-रोगौ विना मृत्वा, ततो विमलवाहनः । 15
 सुपर्णाख्यकुमारेषु, सुरः समभवन्नवः ॥३१॥
 नागलोकेष्वभूच्चन्द्रयशा अपि मृता ततः ।
 अगान्नागकुमारेषु, कुञ्जरोऽपि च्युतस्ततः ॥३२॥
 अन्त्यकालेऽथ चक्षुष्मानपि युग्ममजीजनत् ।
 यशस्वी च सुरूपा च, चन्द्रकान्ताङ्गसम्भवम् ॥३३॥ 20
 चक्षुष्मान् स सुपर्णेषु, मृत्वोत्पेदे महासुरः ।
 चन्द्रकान्ताऽपि नागेषु, समानसमयं किल ॥३४॥
 अथो यशस्विनस्तस्य, पितृवत् प्रभुताजुषः ।
 धार्ष्ट्यल्लङ्घितहाकारनीतिभिर्मिथुनैः स्थितम् ॥३५॥
 तच्छसनाय माकारदण्डं चक्रेऽथ स प्रभुः । 25
 यथापराधं प्रायुङ्क्त, नीतिद्वयमथ क्रमात् ॥३६॥
 अभिचन्द्रोऽभवत् पुत्रः, प्रतिरूपा च कन्यका ।
 गौर-श्यामरुची पत्न्यां, सुरूपायां यशस्विनः ॥३७॥

यशस्व्यब्धिकुमारोऽभूत्, सुरूपा त्वस्य वल्लभा ।

विपद्य सममेवाहिकुमारः समजायत ॥३८॥

पुत्रः प्रसेनजिन्नाम, चक्षुःकान्ता च नन्दनी ।

अभिचन्द्रस्य जज्ञाते, प्रतिरूपाङ्गसम्भवौ ॥३९॥

5 अभिचन्द्रो विपद्याऽब्धिकुमारेषूदपद्यत ।

सहैव प्रतिरूपा तु, जज्ञे नागकुमारकः ॥४०॥

पितृवद् युग्मिनां शास्ति, प्रसेनजिति कुर्वति ।

सति हाकार-माकारलङ्घने धार्ष्ट्यतः पुनः ॥४१॥

धिक्कारनीतिं निर्माय, निर्मायः क्रमशस्त्रिभिः ।

10 दण्डैरमीभिश्चण्डाज्ञो, मिथुनानि शशास सः ॥४२॥ युग्मम् ॥

चक्षुःकान्ताऽथ तत्कान्ता, मरुदेवं तनूद्भवम् ।

सुतामसूत श्रीकान्तां, चेति तद्युग्मजातकौ ॥४३॥

मृत्वा प्रसेनजिद् द्वीपकुमारेष्वथ निर्जरः ।

चक्षुःकान्ताऽथ नागेषु, समं समुदपद्यत ॥४४॥

15 पितृवन्मरुदेवस्य, शासतोऽथ प्रजा निजाः ।

श्रीकान्तायां सपादाग्रधनुःपञ्चशतोच्छ्रयौ ॥४५॥

शातकुम्भद्युतिर्नाभिर्मरुदेवा प्रियङ्गुरुक् ।

नाम्नेत्यजायतां पुत्रः, पुत्री च युगजातकौ ॥४६॥ युग्मम् ॥

सङ्ख्यातपूर्वप्रमितं, तयोरायुरजायत ।

20 पैतृकादायुषः किञ्चिन्न्यूनमन्यूनपुण्ययोः ॥४७॥

प्राप द्वीपकुमारत्वं मरुदेवो विपद्य सः ।

श्रीकान्ता तस्य कान्ता तु, तदा नागकुमारताम् ॥४८॥

[धनसार्थवाहजीवस्य ऋषभतीर्थकृतश्चरितम्]

अथो विदधतो नाभेर्युग्मिनामनुशसनम् ।

25 तृतीयारस्य शेषेषु, पूर्वलक्षेषु केषुचित् ॥४९॥

आयुर्भुक्त्वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसंमितम् ।
 जीवः श्रीवज्रनाभस्य, च्युत्वा सर्वार्थसिद्धतः ॥५०॥
 कृष्णाषाढस्य^१ तुर्येऽह्युत्तराषाढास्थिते विधौ ।
 कुक्षौ श्रीमरुदेवायाः, स प्रभुः समवातरत् ॥५१॥ विशेषकम् ॥
 अवतारे प्रभोस्तत्र, पवित्रे भुवनत्रयम् । 5
 ध्वस्तध्वान्तं सुखिस्वान्तं, शान्तदुःखमभूत् क्षणम् ॥५२॥
 वृषेभ-सिंह-श्री-दाम-चन्द्रा-ऽऽदित्यान् ध्वजं घटम् ।
 सरो-वार्द्धि-विमानानि, रत्नौघ-ज्वलितनाल ॥५३॥
 एतान् लोकोत्तरस्फूर्तिप्रभावाद्भुतसूचकान् ।
 तदा चतुर्दश स्वप्नान्, मरुदेवी^२ व्यलोकयत् ॥५४॥ युग्मम् ॥ 10
 अथ प्रातः प्रबुद्धाऽसौ नाभेः स्वप्नानचीकथत् ।
 सोऽप्युवाचेति पुत्रस्ते, भावी कुलकरोत्तमः ॥५५॥
 अथाऽऽसनप्रकम्पेन, विज्ञायावतरं प्रभोः ।
 समं समन्तात् तत्रैत्य, स्वप्नार्थं वज्रिणो जगुः ॥५६॥
 मरुदेवीं^३ नमस्कृत्य, ततः सर्वे सुरेश्वराः । 15
 जग्मुर्निजं निजं स्थानममन्दानन्दमेदुराः ॥५७॥
 निधानं रत्नगर्भेव, बिभ्राणा गर्भमद्भुतम् ।
 दिनेषु परिपूर्णे^४षु, श्यामचैत्राष्टमीदिने ॥५८॥
 उत्तराषाढया युक्ते, विधावुच्चैः शुभग्रहैः ।
 देवी युगलधर्माणं, सुतरत्नमसूत सा ॥५९॥ युग्मम् ॥ 20
 सुखैस्तदोदितं वातैर्मुदितं नारकैरपि ।
 जगत्त्रयेऽपि तेजोऽभूदनदद् दिवि दुन्दुभिः ॥६०॥
 पीठकम्पा-ऽवधिज्ञानाज्ज्ञात्वाऽऽदिजिनजन्म तत् ।
 अष्टाधोलोकवासिन्यः, समीयुर्दिकुमारिकाः ॥६१॥

१. °सम्भवम् खंता० ॥ २. °ढचतुर्थेऽह्यु° खंता० पाता० ॥ ३. °रुदेवा व्य° वता० ॥
 ४. °रुदेवां न० वता० ॥ ५. °ढनक्षत्रे, विधा° खंता० ॥

- भोगङ्करा भोगवती, तोयधाराऽप्यनिन्दिता ।
 सुभोगा पुष्पमाला च, विचित्रा भोगमालिनी ॥६२॥
 आभिर्नत्वा च नुत्वा च, भेतव्यं नेत्युदीर्य च ।
 हेतुरागमने स्वामिमातुस्तथ्यमकथ्यत ॥६३॥ युग्मम् ॥
- 5 उत्तरस्यां दिशि स्तम्भसहस्रं प्राङ्मुखं च ताः ।
 वातपूतद्विगव्यूति, व्यधुः सूतिगृहं बृहत् ॥६४॥
 उत्तंसाम्जभृङ्गलिध्वानस्थानप्रदानतः ।
 प्रीता गीतानि गायन्त्यो, नत्वा प्रभुमभि स्थिताः ॥६५॥
 एत्य कम्पासना ज्ञात्वा, मेरुस्थाः स्वर्गलोकगाः ।
- 10 प्रणेमुर्दिक्कुमार्योऽष्टौ, जिनं तज्जननीमपि ॥६६॥
 मेघङ्करा वत्समित्रा, सुवत्सा मेघमालिनी ।
 सुमेघा मेघमाला च, वारिषेणा बलाहिका ॥६७॥
 क्लृप्ताम्बुदा मुदा हत्वा, रेणुं सुरभिवारिणा ।
 आयोजनं ततः पुष्पैर्वृष्टिं पञ्चविधैर्व्यधुः ॥६८॥ युग्मम् ॥
- 15 अभ्येत्य दिक्कुमार्योऽष्टौ, पौरस्त्यरुचकाद्रिगाः ।
 नेमुर्जिनं तदम्बां च, करस्फुरितदर्पणाः ॥६९॥
 नन्दा नन्दोत्तराऽऽनन्दा, वैजयन्त्यपराजिता ।
 जयन्ती विजगा चैव, किञ्चान्या नन्दिवर्द्धना ॥७०॥
 आयाता दिक्कुमार्योऽष्टौ, पौरस्त्यरुचकाद्रिगाः ।
- 20 नत्वा मात्रा समं नाथं, सभृङ्गाराः सगीतयः ॥७१॥
 लक्ष्मीवती चित्रगुप्ता, समाहारा वसुन्धरा ।
 सुप्रबद्धा शेषवती, सुप्रदत्ता यशोधरा ॥७२॥
 अथ प्रतीचीरुचकादुपेत्याष्टौ कुमारिकाः ।
 नत्वाऽर्हन्तं च देवीं, च, तस्थुर्व्यजनपाणयः ॥७३॥

१. °नात् ज्ञा° खंता० पाता० ॥ २. °लाहका खंता० ॥ ३. °ऽष्टौ, पौ° खंता० ॥
 ४. °प्रबुद्धा खंता० पाता० ॥

भद्रा नवमिका सीता, एकनासा पृथिव्यथ ।
 इलादेवी-सुरादेवी-पद्मवत्य इति श्रुताः ॥७४॥
 उदीचीरुचकादष्टावागता दिक्कुमारिकाः ।
 प्रणम्य देवं देवीं च, चामराणि करे दधुः ॥७५॥
 वारुणी पुण्डरीका च, हासा ह्रीः श्रीरलम्बुसा । 5
 ख्याताः सर्वप्रभा मित्रकेशी चेत्यभिधानतः ॥७६॥
 अष्टाष्ट दिक्कुमार्यस्ताः, पौरस्त्यरुचकादितः ।
 विज्ञप्य पूर्ववद् देवीं, दिक्षु पूर्वादिषु स्थिताः ॥७७॥
 निपीतस्फीतपीयूषपूरोद्गारवरैः स्वरैः ।
 तेनुर्जिनगुणग्रामगानमानन्दमन्दिरम् ॥७८॥ दशभिः कुलकम् ॥ 10
 विदिशारुचकादेत्य, चतस्रो दिक्कुमारिकाः ।
 नत्वा देवं च देवीं च, गायन्त्यो दीप्तदीपकाः ॥७९॥
 सतेरा चित्रकनका, चित्रा सौत्रामणी तथा ।
 विज्ञप्य पूर्ववत् तस्थुरैशान्यादिविदिक्षु ताः ॥८०॥ युग्मम् ॥
 चतस्रो दिक्कुमार्योऽथ, रुचकद्वीपतोऽभ्ययुः । 15
 सुरूपा-रूपिकावत्यौ, रूपा-रूपांसिके तथा ॥८१॥
 चतुरङ्गुलतो बालनालं छित्त्वा न्यधुदरे ।
 तत्र रत्नादिना पूर्णे, दूर्वया पीठिकां व्यधुः ॥८२॥
 सिंहासन-चतुःशालजुषस्त्रीन् कदलीगृहान् ।
 चक्रुश्च मूलप्रासादात्, प्राचीनोत्तर-दक्षिणान् ॥८३॥ 20
 अभ्यङ्गमुभयोश्चक्रुश्चतुःशालेऽथ दक्षिणे ।
 लक्षपाकेन तैलेन, दिव्यमुद्वर्तनं च ताः ॥८४॥
 संस्पृश्य प्राक् चतुःशाले, लिप्त्वा गोशीर्षचन्दनैः ।
 ताश्च व्यभूषयन् दिव्यचेला-ऽलङ्करणैरुभौ ॥८५॥
 ताश्चोत्तरचतुःशालपीठमानीतयोस्तयोः । 25
 हुत्वा हिमाद्रिगोशीर्षं, रक्षापोट्टलिकां न्यधुः ॥८६॥

- पर्वतायुर्भवेत्युक्त्वा, कर्णाभ्यर्णे जिनस्य ताः ।
 स्फारमास्फालयामासुराशु पाषाणगोलकौ ॥८७॥
 अथो जिनं जिनाम्बां च, नीत्वा सूतिनिकेतने ।
 मुदा तल्पे समारोप्य, गायन्त्यस्तस्थुरन्तिके ॥८८॥
- 5 नेदुर्दिवि तदा घण्टाश्चकम्पे वासवासनैः ।
 अहो ! किमिदमित्येवमासदद् द्युसदां भयम् ॥८९॥
 क्रुद्धो बद्धोद्यमः पूर्वं, शक्रो विक्रमकेशरी ।
 सावधानोऽवधिज्ञानाज्ज्ञात्वा जन्म जगद्गुरोः ॥९०॥
 कोपाटोपं समुत्सृज्य, मुक्तसिंहासनस्ततः ।
- 10 प्राग्मिथ्यादुःकृतं दत्त्वा, नत्वा च त्रिजगद्गुरुम् ॥९१॥
 समं समस्तैर्गीर्वाणैर्विधित्सुर्जिनमज्जनम् ।
 आदिदेश सुराधीशः, सेनान्यं नैगमेषिणम् ॥९२॥ विशेषकम् ॥
 तद्वादितसुघोषाख्यघण्टया सह सर्वतः ।
 नादाद् विमानघण्टानामधावन्त सुधाभुजः ॥९३॥
- 15 पञ्चयोजनशत्युच्चं, लक्षयोजनविस्तृतम् ।
 पालकः पालकं यानं, चक्रे शक्रनिदेशतः ॥९४॥
 महिषीभिः सहामात्यैः, साकं नाकेश्वरस्ततः ।
 भेजे विमानं व्योमेव, विधुस्तारा-ग्रहान्वितः ॥९५॥
 अथ नन्दीश्वरद्वीपे, गत्वा रतिकरे गिरौ ।
- 20 विमानं तत्र सङ्क्षिप्य, प्राप्तो जिनजनेर्गृहम् ॥९६॥
 प्रदक्षिणिततीर्थेशसौधः सौधर्मनायकः ।
 तद्विमानमुदक्प्राच्यां, संस्थाप्य प्रभुमभ्यगात् ॥९७॥
 दृष्टमात्रं जिनं मात्रा, समं नत्वा सुरेश्वरः ।
 त्रैधं प्रदक्षिणीकृत्य, कृत्यवित् प्रणनाम च ॥९८॥
- 25 मुदाऽथ द्युसदांनाथः, प्राह सोत्साहमानसः ।
 मरुदेव्याः पुरो जन्ममहिम्ने स्वं समागतम् ॥९९॥

१. °कृतं कृत्वा, न° खंता० पाता० ॥ २. °हावृतः खंता० पाता० ॥

दत्त्वाऽवस्वापिनीं देव्याः, प्रतिच्छन्दं जगत्पतेः ।
 स्थापयित्वा तदन्ते च, पञ्चमूर्तिर्बभूव सः ॥१००॥
 एकः पुरः सुरस्वामी, भुवनस्वामिनं न्यधात् ।
 गोशीर्षचन्दनामोदशस्ते हस्ताम्बुजद्वये ॥१०१॥
 छत्रमत्र दधारैकश्चामरे परितोऽप्युभौ । 5
 एको वेत्रीव निर्दम्भो, दम्भोर्लि पुरतो हरिः ॥१०२॥
 रङ्गो रत्नमिवासाद्य, माद्यन्भुविभुः स्वयम् ।
 निधाय हृदये यत्नादगमन्मेरुमूर्द्धनि ॥१०३॥
 शिलया पाण्डकवने, पाण्डुकम्बलया धृतम् ।
 अध्यास्त वासवः स्नात्रपीठमुत्सङ्गितप्रभुः ॥१०४॥ 10
 अस्मिन् महे महाघोषाघण्टानिर्घोषबोधिताः ।
 इन्द्रास्त्रिषष्टिराजगुरपरे सपरिच्छदाः ॥१०५॥
 अच्युतेन्द्रोऽथ सौवर्णान्, रौप्यान् मणिमयानपि ।
 हेमरूप्य-हेमरत्न-रत्नरूप्यमयानपि ॥१०६॥
 हेमरूप्यमणिमयान्, भौमाँश्च कलशान् सुरैः । 15
 अष्टोत्तरसहस्रं स, तान् प्रत्येकमचीकृत् ॥१०७॥
 कुम्भवत् पात्रिका-रत्नकरण्ड-स्थाल-दर्पणान् ।
 भृङ्गार-पुष्पचङ्गेरी-सुप्रतिष्ठानकारयत् ॥१०८॥
 धीरोद-पुष्करोदाभ्यामम्भः साम्भोरुहं तदा ।
 समृत्स्नं चान्यतीर्थेभ्यो, भरतैरावतादिषु ॥१०९॥ 20
 आनित्यिरे पद्महृदात्, किञ्चित् क्षुद्रहिमाद्रितः ।
 तुवरौषध-सिद्धार्थ-कुसुमानि च ते सुराः ॥११०॥
 नन्दनात् पाण्डकाद् भद्रशालात् सौमनसाच्च ते ।
 गन्धद्रव्याण्युपानीय, पानीयान्तर्निचिक्षिपुः ॥१११॥
 कुम्भानम्भोभिरापूर्य, स्फूर्जत्तूर्यखोजितम् । 25
 क्षिप्त्वा पुष्पाञ्जलीन् शक्राः, स्नात्रमासूत्रयन् विभोः ॥११२॥

१. °भुः प्रभुम् खंता० पाता ॥ २-३-४. °रौप्यं खंता० ॥

- रूक्षाङ्गं गन्धकाषाय्या, व्यालिम्पन्नथ ते विभुम् ।
 पात्रिकान्यस्तगोशीर्षश्रीखण्डद्रवकर्दमैः ॥११३॥
 अभ्यर्चितोऽङ्गे दध्रेऽथ, प्रभुरीशानवज्जिणा ।
 सौधर्माधिपवद् भक्त्या, मूर्त्तिः पञ्च वितन्वता ॥११४॥
- 5 शृङ्गोच्छलज्जलान् दिक्षु, चतुरश्रतुरो वृषान् ।
 विधाय विदधे स्नात्रं, सौधर्मेन्द्रोऽप्यथ प्रभोः ॥११५॥
 पूजा-विलेपना-कल्पैरनल्पामोदमेदुरः ।
 विभुं विभूषयामास, दासवद् वासवः स्वयम् ॥११६॥
 ततश्च पृथिवीपीठविलुठन्मौलिमण्डलः ।
- 10 नमस्कृत्य जगन्नाथं, हृष्टस्तुष्टाव वासवः ॥११७॥
- §§ “नमस्ते विश्वनाथाय, विश्वानन्दप्रदायिने ।
 विश्वोत्तरचरित्राय, विश्वताताय तायिने ॥११८॥
 श्रीयुगादिजगन्नाथ !, कृतावतरणे त्वयि ।
 अद्याभूद् भरतक्षेत्रं, पवित्रं त्रिदिवादपि ॥११९॥
- 15 गते काले महामोहमेघव्यूहतमोमये ।
 दिष्ट्या दृष्टा भवन्मूर्तिर्नेत्रकैरवकौमुदी ॥१२०॥
 अस्मिन् जन्मनि मन्येऽहं, धन्ममद्यतनं दिनम् ।
 यत्र त्वत्पदपद्माभ्यां, शिरः सुरभितं मम” ॥१२१॥
 श्रीजिनेश ! दिनेशस्त्वमपूर्वप्रथितोदयः ।
- 20 उर्व्या सर्वज्ञ ! कुर्वीथाः, शाश्वतं सुदिनोत्सवम् ॥१२२॥
- §§ ईशानेशादथो नाथं, गृहीत्वा पञ्चरूपभाक् ।
 यथाऽऽगतं सुधर्मेन्द्रः, सूतिकासदनं ययौ ॥१२३॥
 विनिवृत्य प्रतिच्छन्दं, विभुं तल्पे निवेश्य च ।
 वाससी कुण्डले चात्र, मुमुचे नमुचेरिपुः ॥१२४॥
- 25 अस्तन्यपाननिष्ठस्य, निजाङ्गुष्ठशिखालिहः ।
 सुधा सुधाभुजां भर्त्रा, न्यधायि स्वामिनोऽङ्गुले ॥१२५॥

अथ धाम्नि प्रभोः स्वर्ण-रत्न-वस्त्रा-ऽऽसनादिकम् । सारं सांसारिकं वस्तु , सर्वं श्रीदो न्यधापयत् ॥१२६॥ जिनस्य जिनमातुर्वा, योऽवद्यं चिन्तयिष्यति । तन्मूर्द्धा शतधा भावीत्युच्चैर्गिरमुदीर्य सः ॥१२७॥ धात्रीकर्मप्रपञ्चाय, तत्पञ्चाप्सरसो हरिः । आदिदेश सदेशस्थाः, शश्वद् विश्वत्रयीगुरोः ॥१२८॥ युग्मम् ॥	5
§§ सौधर्मेन्द्रस्तदांऽऽनन्दी, नन्दीश्वरं गतः । स्पष्टामष्टाह्निकामत्र, चक्रे शक्रास्तथाऽपरे ॥१२९॥ परेऽपि सर्वे सर्वेषु , शाश्वतार्हतसद्यसु । यथाविधि महं कृत्वा, यथागतमगुः सुराः ॥१३०॥ वृषभश्चिह्नमूरुस्थं, स्वप्ने प्राग् वृषभोऽप्यभूत् । प्रभोर्ऋषभ इत्याख्यां, चक्रतुः पितरौ ततः ॥१३१॥ बाल्यस्थः पाल्यमानोऽथ, सुरस्त्रीभिः स पञ्चभिः । दधौ वृद्धिं समितिभिः, साक्षात् संयमवत् प्रभुः ॥१३२॥ तद्युग्मजन्मधन्यायाः, कन्याया नाम चक्रतुः । सुमङ्गलेति सम्प्रीतौ, नितरां पितरावथ ॥१३३॥ वत्सरे स्वामिनः पूर्णे, जनकोत्सङ्गसङ्गिनः । सौधर्मेन्द्रोऽन्वयस्थित्यै, सेक्षुयष्टिः पुरोऽभ्यगात् ॥१३४॥ प्रभुर्ज्ञातिन्द्रसङ्कल्पो, जग्राहेक्षुलतां च ताम् । इक्ष्वाकुसज्जं कृत्वेति, वंशं भर्तुर्ययौ हरिः ॥१३५॥ विभुरभ्यागतैर्देवैरेव रम्यमरम्यत । नित्यमत्यद्भुतानेकरूपनिर्माणकर्मठैः ॥१३६॥ प्राप्य प्रभुरथाङ्गुष्ठपानावस्थातिगं वयः । अप्रीयत फलैर्दिव्यैस्तैरुत्तरकुरुद्वैः ॥१३७॥ स्वामी क्रमात् प्रवर्द्धिष्णुः, स्पर्द्धिष्णुः कल्पपादपम् । सौभाग्यरूपभूपालभवनं यौवनं ययौ ॥१३८॥	10 15 20 25

- सेव्ये चन्द्रकुटुम्बेन, पद्मन्यक्कारभीरुणा ।
 प्रभोर्नखमणिव्याजात्, पादपद्मे विराजतः ॥१३९॥
 भुजौ भातः प्रभोः श्राद्ध-साधुधर्मधरोद्धृतौ ।
 भुजगेन्द्राविवोन्निद्रनखरत्नाङ्गुलीफणौ ॥१४०॥
- 5 अन्योन्यमुपमीयन्ते, करांह्रि-नयनादयः ।
 प्रभोर्मुकुरबिम्बेषु, नाभृहद्वदनादयः ॥१४१॥
 कारुण्यशालितारुण्यचारुण्यङ्गे जगद्गुरुः ।
 अपीप्यत द्युतिपयस्तृषितान् लोकदृग्मृगान् ॥१४२॥
 बालकैलिरसोत्तालस्तालद्रुमतलेऽन्यदा ।
- 10 दारकः फलपातेन, कुतोऽपि मिथुनान्मृतः ॥१४३॥
 अथान्यमिथुनैर्बाला, परासुपितृ-वल्लभा ।
 जातरूपपसदृग्जातरूपश्रीर्नाभयेऽर्पिता ॥१४४॥
 साऽपि शापच्युतेव श्रीर्नयनान्दकौमुदी ।
 नन्दनीव सुनन्दाख्या, नाभिना साऽभिनन्दिता ॥१४५॥
- 15 त्र्यशीतिं पूर्वलक्षाणि, यावद् भोगफलोदयम् ।
 प्रभुः स्वस्यावधिज्ञानाज्ज्ञानन् शक्रकृतोत्सवः ॥१४६॥
 सुमङ्गला-सुनन्दे ते, रति-प्रीतिनिभे ततः ।
 निरस्तदर्प-कन्दर्पचर्यः पर्यणयज्जिनः ॥१४७॥
 अधातपूर्णषट्पूर्वलक्षा कुक्षौ सुमङ्गला ।
- 20 तौ बाहु-पीठयोर्जीवौ, च्युतौ सर्वार्थसिद्धितः ॥१४८॥
 सुनन्दाऽपि कृतानन्दा, तदानीमुदरे दधौ ।
 तौ सुबाहु-महापीठौ, तत एव दिवश्च्युतौ ॥१४९॥
 दृष्ट्वा चतुर्दश स्वप्नानथ देवी सुमङ्गला ।
 स्वाम्युक्तचक्रिमातृत्वप्रीता युग्ममसूत सा ॥१५०॥
- 25 सुतो भरत इत्यस्या, ब्राह्मीति च सुताऽभवत् ।
 सुनन्दा बाहुबलिनं, सुन्दरीमप्यजीजनत् ॥१५१॥

§§ पुनरेकोनपञ्चाशत्पुत्रयुग्मानि जीवसूः ।

असूत भूतलस्यूतमङ्गलानि **सुमङ्गला** ॥१५२॥

तदा च स्वामिनो दानाद्भुतादिव विलज्जितैः ।

कल्पद्रुमैरदृश्यत्वं, तैर्जग्मे युग्मधर्मिणाम् ॥१५३॥

मिथोऽथ मिथुनैः कालयोगात् कलिकदर्थितैः ।

5

एत्य विज्ञापित स्वामी, समन्तादसमञ्जसम् ॥१५४॥

ज्ञानत्रयततो वाचं, ततो वाचंयमाग्रणीः ।

ऊचे भो ! भूपतिः शास्ति, न्यायवर्त्मातिवर्तिनः ॥१५५॥

सोऽर्प्यतामिति तैरुक्ते, पिता दातेति सोऽब्रवीत् ।

नाभिनाऽपि समादिष्टं, भूयस्तं भूपमभ्यगुः ॥१५६॥

10

वाचा तस्याभिषेकाय, विवेकायत्तचेतसः ।

ते जग्मुर्युग्मिनस्तूर्णं, पयसे नयसेविनः ॥१५७॥

तदा चासनकम्पेन, शक्रोऽप्यवधिबोधितः ।

कालं मत्वाऽभिषेकस्य, प्रभोरभ्यर्णमभ्यगात् ॥१५८॥

क्लृप्तकल्याणवेद्यन्तः, सिंहासनजुषः प्रभोः ।

15

चक्रे शक्रस्ततो राज्याभिषेकं तीर्थवारिभिः ॥१५९॥

गङ्गावीचीवरैः प्रीतश्चीवरैस्तं शचीवरः ।

विभुं व्यभूषयद् विश्वभूषणं भूषणैरपि ॥१६०॥

युग्मान्यप्यब्जिनीपत्रैस्तोयमानीय चिक्षिपुः ।

भूषितस्य विभोर्योग्यं, न मूर्ध्नीति पदाब्जयोः ॥१६१॥

20

तानि मत्वा विनीतानि, मिथुनानीति नीतिमान् ।

धनदेन विनीताख्यं, शक्रः पुरमचीकरत् ॥१६२॥

विस्तारा-ऽऽयामसम्पूर्णनव-द्वादशयोजनाम् ।

अयोध्येत्यन्यनामानं, स दिव्यां नगरीं व्यधात् ॥१६३॥

१. सोऽवदत् खंता० पाता० ॥ २. °भ्ययुः खंता० ॥ ३. °पात्रै° खंता० ॥

४. °तिवित् खंता० पाता० ॥

- विंशतौ पूर्वलक्षाणां, पूर्णायां जन्मतो विभुः ।
 अयोध्यायामभूद् भूपः, प्रजापालनपण्डितः ॥१६४॥
 रूक्षस्निग्धेन कालेन, जातेऽग्नौ तरुषु स्वयम् ।
 स्वामिना चक्रिरे कुम्भकारप्रमुखकारवः ॥१६५॥
- 5 भरताय कला बाहुबलयेऽश्वादिलक्षणम् ।
 सुन्दर्यै गणितं ब्राह्मयै, लिपीरप्यादिशत् प्रभुः ॥१६६॥
 विधाय विधिवद् विश्वान्, विश्वनाथो नियोगिनः ।
 अदैन्यानि च सैन्यानि, राज्यं प्राज्यमपालयत् ॥१६७॥
 निःशङ्का निर्विपत्पङ्का, निरातङ्का निरागसः ।
 10 निरीतयः प्रजास्तस्मिन्, बभुर्वसुमतीपतौ ॥१६८॥
 सस्यान्यकृष्टपच्यानि, धेनवः कामधेनवः ।
 विसृष्टवृष्टयः काले, जलदाः फलदा द्रुमाः ॥१६९॥
 राजन्वत्यां तदा तेन, भुवनस्वामिनाऽवनौ ।
 जातः शूरोऽपि न क्रूरकराक्रान्तिकृतौ कृती ॥१७०॥
 15 आज्ञामात्रे धरित्रीशान्, कुर्वत्यस्य वशंवदान् ।
 स स्मरो यदि सस्मार, केवलं चापचापलम् ॥१७१॥
 इत्थं त्रिवर्गसंसर्गसुभगम्भावुकाः प्रजाः ।
 त्रिषष्टिः पूर्वलक्षाणां, जज्ञे पालयतः प्रभोः ॥१७२॥
 §§ अन्यदा शिशिरक्रान्तं, जगदानन्दयन्नयम् ।
 20 वसन्तर्तुर्जगद्भर्तुः, सेवां कर्तुमिवाययौ ॥१७३॥
 मधुर्विधाय वासन्ती, पुष्पाभरणभूषिताम् ।
 चक्षुर्दोषभियाऽकार्षीदलिकज्जलमञ्जुलाम् ॥१७४॥
 सहकारं सहङ्कारं, किल कोकिलकूजितैः ।
 पथिकाः पथि कामस्य, भृत्यं मृत्युममन्यत ॥१७५॥
 25 कन्दर्पो दर्पवानाज्ञाभङ्गवध्यान् वियोगिनः ।
 पश्यत्यन्तर्वणं कुर्वन्नुच्चैश्चम्पकदीपकान् ॥१७६॥

१. क्रूरः करक्रान्तकृ° खंता० ॥ २. °ममंसत खंता० पाता० ॥

सारो मधुरसैरन्तरुद्धिन्नमधुभाण्डवत् ।
 मधुपानां कलकलैर्व्याकुलो बकुलोऽभवत् ॥१७७॥
 पुष्पोल्लासैः सहासेव, सगीतेवालिनिःस्वनैः ।
 वधूरिव मधून्मत्ता, वनलक्ष्मीरलक्ष्यत ॥१७८॥
 हल्लीसकलयाद् वल्लीर्वेल्लत्पल्लवपाणिभिः । 5
 अनीनटन्नटाचार्यकलया मलयानिलः ॥१७९॥
 तदोत्कण्ठितचेतोभिः, प्रेरितो भरतादिभिः ।
 जगाम जनितानन्दं, नन्दनं नाभिनन्दनः ॥१८०॥
 पिकीनां पञ्चमोच्चारैर्भृङ्गीसङ्गीतनिःस्वनैः ।
 असमैः कुसुमैर्भर्तुर्वनश्रीः स्वागतं व्यधात् ॥१८१॥ 10
 पुष्पवेश्मकृतावासे, पुष्पभूषणभूषिते ।
 तत्र पुष्पासनासीने, पुष्पमास इव प्रभौ ॥१८२॥
 यशोभिर्वासिते विश्वे, विश्वतः स्वामिनाऽमुना ।
 किमेतैरिति पुष्पाणि, चिन्वन्ति स्म विलासिनः ॥१८३॥ युग्मम् ॥
 अस्त्रप्रपञ्चं पञ्चेषोरन्यन्न हि सहामहे । 15
 इतीव पुष्पावचयं, रचयन्ति स्म सुभ्रुवः ॥१८४॥
 कोऽपि प्रियास्तनस्तम्बे, स्तम्बेरममिव स्मरम् ।
 बबन्ध निदधत्पुष्पमालामालानसन्निभाम् ॥१८५॥
 प्रियोपनीतं सावज्ञं, श्वासैर्भून्मासम् भस्मसात् ।
 इतीव कुसुमं कान्ता, नासिकान्तादपातयत् ॥१८६॥ 20
 पाणिः पुष्पाणि चिन्वत्याः, कस्याश्चित् कोमलाङ्गुलिः ।
 उच्चैश्चुम्बे रोलम्बकुटुम्बैरम्बुजभ्रमात् ॥१८७॥
 कपोलेऽताडयत् काञ्चिदुद्यत्पल्लवपाणिना ।
 अशोकः पादघातस्य, कृतप्रतिकृतौ कृती ॥१८८॥
 लताभ्यः पुष्पसर्वस्वं, हत्वा यात्यङ्गनाजने । 25
 स्वनन्तोऽनुपदीभूता, भृङ्गास्तदुपजीविनः ॥१८९॥

- पञ्चवर्णसुमस्तोमसर्वाङ्गीणविभूषणाः ।
 विरेजुर्जङ्गमाः कामशस्त्रशाला इव स्त्रियः ॥१९०॥
 सुस्थितैर्मिथुनैरिस्थं, परितः परिवारितः ।
 बभौ त्रिभुवनस्वामी, तदाऽनङ्ग इवाङ्गवान् ॥१९१॥
 5 अथैकतः कृतोत्तालताल^१-नादानुगामिभिः ।
 मृदङ्ग-पणवा-ऽऽतोद्य-वेणु-वीणादिनिःस्वनैः ॥१९२॥
 कीर्णकर्णसुधावर्षं, यति-मान-लयान्वितम् ।
 भावहस्तक-दृक्चारी, चारु^२नृत्तमनोहरम् ॥१९३॥
 ग्राम-रागोज्ज्वलस्फीतगीतप्रीतजगज्जनम् ।
 10 सङ्गीतकं प्रभुस्तत्र, प्रीत्याऽत्यर्थं कृतार्थयन् ॥१९४॥
 अन्यतः प्रमदोद्दामप्रमदाजनचच्चरीः ।
 परतः पौरलोकानामापानकमहोत्सवम् ॥१९५॥
 अपरत्रापि लोलाक्षीदौलान्दोलनखेलिनः ।
 पश्यन् प्रमुदितः स्वामी, चिन्तयामासिवानिति ॥१९६॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
 15 किं कदाऽपि मया क्वापि, सुखमीदृक्षमीक्षितम् ? ।
 ददृशे विमृशन्नेवमवधिज्ञानतः प्रभुः ॥१९७॥
 आत्मनैवानुभूतं यत्, पुरा वैषयिकं सुखम् ।
 अनुत्तरविमानान्तस्त्रिदिवेषूत्तरोत्तरम् ॥१९८॥ युग्मम् ॥
 “विभुर्विभावयामास, स्वभावं भविनां ततः ।
 20 जानन्तोऽपि हि मोहेन, जीयन्ते हन्त ! जन्तवः ॥१९९॥
 यदनन्तभवाभ्यस्तं, सुखं विषयसम्भवम् ।
 अपूर्वमिव मन्यन्ते, बुभुक्षव इवाशनम् ॥२००॥
 दुःखहेतुषु तत्त्वेन, सुखेच्छा विषयेषु या ।
 साऽपि मोहस्य माहात्म्यं, सुधाबुद्धिर्विषेष्विव ॥२०१॥
 25 अर्थ्यमानोऽपि नोपैति, नोपेतोऽप्यवतिष्ठते ।
 स्थितोऽपि न सुखं दत्ते, मत्तेभो विषयव्रजः ॥२०२॥

१. °लमानानु° खंता० ॥ २. °नृत्यम° खंता० ॥ ३. °नात्तत्रिदि° पाता० ॥

मल-मूत्रादिपात्रेषु , गात्रेषु मनुजन्मनाम् ।
 सचेतसामसावस्तु , वस्तुतः कैव काम्यता ॥२०३॥
 अस्थिखण्डेषु दन्तेषु , कुन्दसुन्दरतामतिम् ।
 मलक्षेत्रेषु नेत्रेषु , नीलोत्पलदलभ्रमम् ॥२०४॥
 श्लेष्मादिदोषवृक्षाणां , कानने वनितानने । 5
 सुधांशुबुद्धिं बध्नन्ति , धिगमी मोहमोहिताः ॥२०५॥ युग्मम् ॥
 किञ्चात्र चक्रि-शक्राद्यैरप्यनाक्रान्तविक्रमे ।
 नित्यमत्यन्तमुद्युक्ते , मृत्यौ स्वैरिणि वैरिणि ॥२०६॥
 जरायां रूपसर्वस्वहरायामस्खलद्गतौ ।
 यौवनं वनवद् भस्मीकुर्वत्यां पलितच्छलात् ॥२०७॥ 10
 अशेषसुखसन्तानकाननाशनिसन्निभे ।
 विविधव्याधिसम्बन्धे , बाधामाधातुमुद्धते ॥२०८॥
 विभवे विघ्नसङ्घातघातसम्पातकातरे ।
 उत्पातवातनिर्धूतपताकाञ्चलचञ्चले ॥२०९॥
 संसारचारकक्षिप्तो , महामोहतमोहतः । 15
 ध्वस्तालोकः कथं लोकः , क्रीडारसवशंवदः ? ॥२१०॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
 ततः संसारकारान्तर्निवासं प्रति सम्प्रति ।
 विरज्य युज्यते मुक्तेरध्वन्यध्वन्यतैव मे'' ॥२११॥
 तदा पदान्तिकप्राप्तैरथ लोकान्तिकैः सुरैः ।
 समयज्ञोऽपि कल्पज्ञैर्व्यज्ञप्यत जगत्पतिः ॥२१२॥ 20
 राज्यवत् प्रथमं नाथ ! , धर्मतीर्थं प्रवर्तय ।
 कृतिन् ! कृत्यं जगज्जन्तुहितस्मर ! जितस्मर ! ॥२१३॥
 इति विज्ञप्य यातेषु , तदा तेषु जगत्पतिः ।
 आनन्दी नन्दनोद्यानात् , सदःसदनमासदत् ॥२१४॥
 अथाकार्यं तदा हर्षभरतो भरतं सुतम् । 25
 समं समस्तसामन्त-बाहुबल्यादिनन्दनैः ॥२१५॥

- आदिदेश विभुर्वत्स !, भव राज्यधुरन्धरः ।
 भावयन्तो वयं तोषं, ग्रहीष्यामो हि संयमम् ॥२१६॥
 विचक्षणः क्षणं वीक्ष्य, विभोर्मुखमवोचत ।
 सादरं भरतः स्वामिसेवारम्भरतस्ततः ॥२१७॥
- 5 त्वदग्रे गच्छतः क्षोणिपरागैरङ्गसङ्गिभिः ।
 प्रथते मे यथाऽऽनन्दश्चन्दनैरपि नो तथा ॥२१८॥
 प्रीता नित्यं भवत्पादसेवासुखसुधारसैः ।
 स्वामिन् ! साम्राज्यभोगाय, रमते न मतिर्मम ॥२१९॥
- 10 “जगदे जगदेकाधिनाथेनाथेदमङ्गजः ।
 वत्स ! सेवा पितुः सेयमाज्ञाऽवज्ञायते न यत् ॥२२०॥
 अङ्गजा अपि ये कुर्युर्गुर्वाज्ञां तेऽत्र नन्दनाः ।
 अन्ये तु स्नेहभाजोऽपि, त्याज्या एव मला इव ॥२२१॥
 एकदेहविनिर्माणादधमर्णीकृतैः सुतैः ।
 यशो-धर्ममयं देहद्वयं पित्रोर्वितीर्यते” ॥२२२॥
- 15 श्रुत्वा सुरा-ऽसुरैर्मन्यामाज्ञामिति जगत्पतेः ।
 न्यग्मुखो भरतस्तस्थावदतपुनरुत्तरः ॥२२३॥
 हृष्टः स्वामिसमादिष्टः, सचिवास्तदनन्तरम् ।
 भरतं परतन्त्रेच्छमभ्यषिञ्चन् पितुः पदे ॥२२४॥
 तद्बाहुबलिमुख्यानामपि बाहुबलस्पृशाम् ।
- 20 विभुर्विभज्य भूभागान्, नन्दनानां तदा ददौ ॥२२५॥
 ततश्च वार्षिकं दानं, निदानं पुण्यसम्पदाम् ।
 प्रभुः प्रवर्तयामास, वित्तैर्वित्तेशपूरितैः ॥२२६॥
 अष्टलक्षाधिकां तत्र, कोटिमेकां च काञ्चनीम् ।
 प्रातः प्रारभ्य मध्याह्नं, यावद् देवोऽन्वहं ददौ ॥२२७॥
- 25 भागेऽहः पश्चिमे चैत्रश्यामाष्टम्यामथ प्रभुः ।
 चन्द्रमस्युत्तराषाढाभाजि भेजे व्रतोद्यमम् ॥२२८॥

व्रताय विपिने गन्तुमथ प्रथमपार्थिवः ।	
याप्ययानं समारोहन्मोहराजपराजयी ॥२२९॥	
शिबिकासविकासान्त-श्रद्धाबन्धोद्धुरैरैः ।	
ऊढा प्रौढैश्च गीर्वाणैर्दासवद् वासवादिभिः ॥२३०॥	
दिव्यैरातोद्यनिर्घोषैर्नृणां जयजयस्वनैः ।	5
सिंहनादैर्दिविषदां, मागधध्वनिवर्द्धितैः ॥२३१॥	
शब्दाद्वैतमयीं कुर्वन्नुर्वीमुर्वी वहन् मुदम् ।	
विभुर्जम्भारि- रम्भा दिनृत्ते दत्तेक्षणः क्षणम् ॥२३२॥	
पूर्वशो भृङ्गयन्ङ्गे, जितचम्पकसम्पदि ।	
भरताद्यैः समं स्वामी, सिद्धार्थ वनमागमत् ॥२३३॥ विशेषकम् ॥	10
शिबिकायास्तदोत्तीर्य, किङ्किल्लिद्रुतले द्रुतम् ।	
स्वयं जगदलङ्कारोऽलङ्कारानत्यजद् विभुः ॥२३४॥	
शक्रः स्कन्धेऽथ देवस्य, देवदूष्यं न्यवेशयत् ।	
निर्मलं केवलज्ञानाग्रयानमिव मूर्तिमत् ॥२३५॥	
तीर्थङ्करः कराम्भोजे, भृङ्गतां बिभ्रतः क्षणम् ।	15
मूर्ध्निश्चतसृभिः केशानुच्चखानाथ मुष्टिभिः ॥२३६॥	
केशाः सुवर्णवर्णेऽङ्गे, सन्तु नीलमणिश्रियः ।	
इत्युक्तः पञ्चमीं मुष्टिममुचन्नमुचिद्विषा ॥२३७॥	
लज्जया मज्जयन्नीलरत्नानि क्षीरनीरधौ ।	
शक्रेणाथ तदक्षेपि, केशमुष्टिचतुष्टयम् ॥२३८॥	20
आगत्याथ द्युनाथेन, तुमुले मुकुलीकृते ।	
कृताष्टमतपाः स्वामी, कृत्वा सिद्धनमस्कृतिम् ॥२३९॥	
सर्वसावद्ययोगानां प्रत्याख्यानमुदीरयन् ।	
भवाब्धिपोतश्चारित्रं, तदाऽरित्रमिवासदत् ॥२४०॥	
नारकाणामपि प्रीतिस्फीतं विरचयन् मनः ।	25
तन्मनःपर्ययज्ञानमुत्पेदे त्रिजगत्पतेः ॥२४१॥	

१. कङ्किं खंता० पाता० ॥ २. चीर्णाष्टं खंता० पाता० ॥

- चतुःसहस्रसङ्ख्यैश्च, समं भर्त्रा समन्ततः ।
 भूपैः ~~कच्छ~~-महाकच्छमुख्यैर्दीक्षां तदाऽऽददे ॥२४२॥
 स्तुत्वा नत्वा च यातेषु, सुतेषु त्रिदशेषु च ।
 विहर्तुमिह मौनेन, स भूचक्रे प्रचक्रमे ॥२४३॥
- 5 प्रभुणा भ्रमता भिक्षा, प्रापि न क्वापि पारणे ।
 भिक्षानभिज्ञः स्वर्णादि, तदा लोको ह्यदौक्यत् ॥२४४॥
 यां निर्वास्य चिरस्यापि, वसन्तीं जनवेश्मसु ।
 यः श्रियं वासयामास, सा भिक्षा किमुपैतु तम् ? ॥२४५॥
 तथाऽप्यनार्तः क्षुत्तृष्णाद्यार्तैः ~~कच्छ~~दिभिः प्रभुः ।
- 10 आलोच्यामोचि तस्थे च, गङ्गाप्रस्थे फलाशिभिः ॥२४६॥
 अथ ~~कच्छ~~-महाकच्छसुतौ पूर्वं नियोजितौ ।
 तदा नमि-विनम्याख्यौ, पित्रोः पादान्तमीयतुः ॥२४७॥
 अथैतौ प्रेषितौ ताभ्यां, सेवितुं भरतं प्रभुम् ।
 ऊचतुश्चतुरं साभिमानमानसविक्रमौ ॥२४८॥
- 15 विभुं विहाय नाभेयं, नावां सेवावहे परम् ।
 को हि रोहणमासाद्य, प्रपद्येतापरं गिरिम् ? ॥२४९॥
 इति प्रतिज्ञामाधाय, प्रणिपत्य पितृक्रमान् ।
 प्रभु गत्वा च नत्वा च, तौ व्यजिज्ञपतामिति ॥२५०॥
 क्षेत्रमात्र्यपि किं तात !, भागेऽस्माकं न भूरभूत् ? ।
- 20 विज्ञप्तोऽपीति नैताभ्यां, वाचं वाचंयमो ददौ ॥२५१॥
 व्यधत्तामतिभक्त्या तावप्यवक्तरि भर्तरि ।
 सेवामेवान्वहं के वा, हेवाकं मोक्तुमीशते ? ॥२५२॥
 बभौ विभुः स्थितो मध्ये, स तत्पाणिक्पाणयोः ।
 परास्तयोरिव शिवपुरद्वारकपाटयोः ॥२५३॥
- 25 अपरेद्युः परश्रद्धाधरणो धरणोरगः ।
 अपश्यन्नमि-विनमी, सेवकौ विनमन् जिनम् ॥२५४॥

१. °च्याथोऽवतस्थे पाता० ॥ २. °रतप्रभुम् खंता० पाता० ॥

कौ युवां ? संश्रितौ किं वा, मौनध्यानधनं जिनम् ? ।

कर्ता किमर्थः कार्यं वामित्युक्तौ भोगिभूभुजा ॥२५५॥

“तावूचतुश्चतुर्बाहुविक्रमौ भोगिनां विभुम् ।

सेवैव सेवकैः कार्या, चिन्ता किं तादृशी प्रभोः ? ॥२५६॥ युग्मम् ॥

एतस्य मौनयुक्तस्य, धनमुक्तस्य सेवया ।

5

यद् भवेत् तेन नो कार्यमेकः सेव्यो हि मानिनाम् ॥२५७॥

सेविते तत् किमन्यत्र, निर्धनेऽप्यत्र यत् फलम् ? ।

दीपे क्व तज्जगद्दीपे, मेघच्छन्नेऽपि यन्महः ?” ॥२५८॥

तयोः फणिपतिः प्रीतः, प्रज्ञप्तिप्रमुखां ददौ ।

पाठसंसिद्धविद्याष्टचत्वारिंशत्सहस्रिकाम् ॥२५९॥

10

विद्याः किलैता वैताढ्यमेखलादक्षिणोत्तरे ।

प्रभावं प्रथयिष्यन्ति, भवतोस्त्युवाच च ॥२६०॥

प्रभुप्रभावसम्प्राप्तविद्यौ हृद्यौजसाविमौ ।

गतौ वैताढ्यमावेद्य, पितृभ्यां भरताय च ॥२६१॥

§§ वर्षं वसुन्धराहारो, निराहारोऽप्यथ प्रभुः ।

15

भ्रमन् बहुषु देशेषु, क्षुधाक्षामाकृताकृतिः ॥२६२॥

अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा, तदा पारणकारणम् ।

पुरं गजपुरं प्राप, द्विपस्तप्त इवांह्रिपम् ॥२६३॥ युग्मम् ॥

तत्र बाहुबलेः पौत्रः, स्वप्ने सोमप्रभात्मभूः ।

श्रेयांसो धूसरं मेरुं, क्षीरैरक्षालयत् तदा ॥२६४॥

20

प्रापि सोमप्रभेणापि, स्वप्नः किल महाभटः ।

रिपुभ्योऽमोचि रोचिष्णुः, श्रेयांसेनाद्भुतश्रिया ॥२६५॥

अदर्शि भास्करः स्वप्ने, श्रेष्ठिनाऽपि सुबुद्धिना ।

अतिभास्वान् किल भ्रष्टैः, करैः श्रेयांसयोजितैः ॥२६६॥

विचाराय प्रगे सोमप्रभक्ष्मापसभान्तरे ।

25

स्वप्नार्थं तेष्वजानत्सु, मिलितेषु समन्ततः ॥२६७॥

१. °प्रभः क्ष्मा° खंतासं० पातासं० ॥

- पुरं त्रिभुवनस्वामी, व्योमदेशमिवांशुमान् ।
विहर्तुं प्रविवेशाथ, धिषण्याद्विषयान्तरं चरन् ॥२६८॥
अगृह्णाति जिने भिक्षां, हस्त्यश्व-वसनादिकाम् ।
लोलाः कोलाहलं चक्रुः, प्रजाः सायं व्रजा इव ॥२६९॥
- 5 प्रेषितस्तुमुलं ज्ञातुं, प्रत्यागत्य व्यजिज्ञपत् ।
प्रतिहारः कुमाराय, वेगादागमनं प्रभोः ॥२७०॥
नापदस्तापदायिन्यः, प्रभवन्ति प्रभोः पुरः ।
श्रेयांस इति निर्मुक्तच्छत्रोपानदुपागमत् ॥२७१॥
नमस्कृतप्रभुः सोऽथ, किङ्कर्तव्यविमूढधीः ।
- 10 श्रेयांसः शिश्रिये जातिस्मृत्याऽब्धिरिव वेलया ॥२७२॥
§§ पूर्व पूर्वविदेहेषु, वज्रसेन^१जिनाङ्गजः ।
वज्रनाभोऽभवच्चक्री, सोऽहमेतस्य सारथिः ॥२७३॥
महाव्रतं मया साकमीदृग्मुद्राभृतस्तदा ।
पार्श्वे पितुरवापायमनपायसुखेच्छया ॥२७४॥
- 15 वज्रसेनजिनेन्द्रेण, तदाऽऽदिष्टमिति स्वयम् ।
भविता व्रजनाभोऽयं, भरते प्रथमो जिनः ॥२७५॥
तदयं स दयाराशिः, पयोराशिगभीरिमा ।
दिष्ट्या दृष्ट्या मया दृष्टश्चकोरेणेव चन्द्रमाः ॥२७६॥
निश्चित्येदं तदा जानन्, भिक्षाकल्पमनल्पधीः ।
- 20 ददाविक्षुरसं भर्तुः, श्रेयांसस्तत्क्षणागतम् ॥२७७॥
प्रभुणा पाणिपात्रेण, साक्षादिक्षुरसो धृतः ।
आरूढः शिखया व्योम, जेतुमिन्दुकरानिव ॥२७८॥
^२तदा ददत् कुमारोऽयं, मुदा रोमाञ्चमेचकः ।
बभौ मुक्तिश्रिया साक्षात्, कटाक्षैरिव वीक्षितः ॥२७९॥
- 25 पुण्यैरिव कुमारस्य, दिवमिक्षुरसैर्गतैः ।
उत्सवाय समाहूताः, पुरुहूतादयः सुराः ॥२८०॥

१. °नृपाङ्गजः खंता० ॥ २. रसं दद° खंता० ॥

हतदुन्दुभयो रत्न-पुष्प-गन्धोदकादिम् ।
 विधाय भूतले देवाश्चेलोत्क्षेपमथ व्यधुः ॥२८१॥
 प्रभोः शुक्लतृतीयायां, वैशाखेऽजनि पारणम् ।
 तदक्षयतृतीयाख्यं, पर्व सर्वत्र विश्रुतम् ॥२८२॥
 किमेतदिति सोत्कर्षं, पृच्छते स्वच्छचेतसे । 5
 राज्ञे प्राज्ञेन विज्ञप्तं, प्राग्वृत्तं तेन सूनुना ॥२८३॥
 कल्प्या-ऽकल्प्यविचारं च, जातजातिस्मृतिः कृती ।
 अपशोकाय लोकाय, श्रेयांसः श्रेयसेऽदिशत् ॥२८४॥
 नाथपारणकेनाथ, कुमारजनितेन ते ।
 स्वप्नाः स्पष्टार्थतां प्रापुस्त्रयेऽपि पुरुषत्रये ॥२८५॥ 10
 अथ प्रभौ गते पापवारणे कृतपारणे ।
 चकार पारणस्थाने, रत्नपीठं नृपाङ्गजः ॥२८६॥
 एतदादिकृतः पीठमिति लोकाय सोऽवदत् ।
 जनोऽपि जिनभिक्षायाः, स्थाने तत् तादृशं व्यधात् ॥२८७॥
 तदादि त्यक्ततत्त्वेन, तदाऽऽदित्यस्य मण्डलम् । 15
 जनेनाजानताऽद्यापि, नित्यं कृत्वाऽपि पूज्यते ॥२८८॥
 नाथोऽन्यदा विहारेण, दक्षस्तक्षशिलां पुरीम् ।
 सायं बाहुबलेः प्राप, बहलीदेशमण्डनम् ॥२८९॥
 ज्ञात्वा तमागतं बाहुबलिश्चक्रे पुरोत्सवम् ।
 पादारविन्दं वन्दिष्ये, सुप्रातेऽहं प्रभोरिति ॥२९०॥ 20
 अथाङ्गेनातिरम्येण, भूषणान्यपि भूषयन् ।
 समं समन्तात् सामन्तैः, प्रातरानन्दमेदुरः ॥२९१॥
 यावत् पुरन्दरप्रायः, पश्यन् शृङ्गारितां पुरीम् ।
 भगवान् विषयत्रासी, यत्रासीत् तत्र यातवान् ॥२९२॥ युग्मम् ॥
 विजहारान्यतस्तावत्, प्रभञ्जन इव प्रभुः । 25
 तदुःखितं नृपं प्राह, सचिवः शुचिवागथ ॥२९३॥

१. 'नेन जा' पातासं० विना ॥ २. पुरम् पाता० ॥

- हृद्ये करोति हृद्येव, देवस्तव सदा पदम् ।
 मा विषादनिषादस्य, सुखदस्योर्वशो भव ॥२९४॥
 पदानि पद्म-कुलिशा-ऽङ्कुशाङ्गानि जगद्गुरोः ।
 एतानि तानि भूखण्डमण्डनानि नमस्कुरु ॥२९५॥
- 5 सचिवस्य वचः कृत्वा, तथेति पृथिवीपतिः ।
 धर्मचक्रमिह त्रुट्यत्कर्मचक्रः प्रचक्रमे ॥२९६॥
 नभोरत्नसपत्नोरुत्तराजिविराजितम् ।
 तद् विधाय व्यधादेश, स्पष्टमष्टाह्निकमिह ॥२९७॥
 अष्टयोजनविस्तीर्णे, चक्रेऽस्मिन् योजनोन्नते ।
- 10 सहस्रारे सहस्राणि, यामिकानां नृपोऽमुचत् ॥२९८॥
 ततश्च भगवान् भास्वास्तमःशमनकर्मठः ।
 विहरन् म्लेच्छदेशेषु, पङ्कशेषमशेषयत् ॥२९९॥
 अथ वर्षसहस्रान्ते, घस्रान्त इव चन्द्रमाः ।
 पुरं पुरिमतालाख्यं, प्राचीमुखमिवागमत् ॥३००॥
- 15 अयोध्याया महापुर्यास्तस्मिन् शाखापुरे स्थितः ।
 फाल्गुने मासि कृष्णाणां, प्रभुरेकादशीतिथौ ॥३०१॥
 तदानीमुत्तराषाढावस्थिते सितदीधितौ ।
 अवाप केवलज्ञानं, शुक्लध्यानधनो जिनः ॥३०२॥
 ततश्चासनकम्पेन, समीयुस्तत्र वासवाः ।
- 20 अथाकारि चमत्कारि, त्रिदशैर्देशनासदः ॥३०३॥
 प्रविश्य पूर्वद्वारेण, नत्वा तीर्थं च तीर्थकृत् ।
 सिंहासनमलञ्चक्रे, दक्षिणः सप्रदक्षिणम् ॥३०४॥
 यथास्थानं निविष्टेषु, सभालोकेषु वासवः ।
 गत्वाऽन्तरुत्तरद्वारा, चकार त्रिः प्रदक्षिणम् ॥३०५॥
- 25 अथ स्तुत्वा नमस्कृत्य, कृतकृत्यः सुरेश्वरः ।
 प्रभोरुपासनाहेतोरासन्नासनमासदत् ॥३०६॥

१. °षु, पापपङ्कमशेषयत् खंता० । °षु, कर्मपङ्कमशेषयत् पाता० ॥

इतश्च भरतो भक्तिभरतो मातरं पितुः ।
 तदाऽगमन्नमस्कर्तुं, स्वकुलस्येव देवताम् ॥३०७॥
 तां च पुत्रवियोगेन, श्रवदश्रुपयःप्लवैः ।
 उन्मीलनीलिकालुप्तदर्शनां जननीं प्रभोः ॥३०८॥
 पौत्रो ज्यायानयं मातर् !, नमति त्वत्पदाम्बुजम् । 5
 विज्ञप्यैवं नमस्कृत्य, भरतः पुरतोऽभवत् ॥३०९॥ युग्मम् ॥
 अथ पुत्रप्रवासेन, समं प्रोषितसम्मदा ।
 उच्छलच्छोककल्लोलकुल्यया साऽवदद् गिरा ॥३१०॥
 “वत्स ! स्वच्छन्दमानन्दमेदुरां त्वं श्रितः श्रियम् ।
 मदीयः पुत्रको गात्रमात्रस्तु वनवास्यभूत् ॥३११॥ 10
 शरीरं सुकुमारं तद्, यत् तेन तपसोऽर्पितम् ।
 रम्भास्तम्भो गृहस्थूणास्थाने तद् विनिवेशितः ॥३१२॥
 क्व तास्तस्य सुस्त्रीणामास्पदं सुखम्पदः ? ।
 क्वेदानीं शीत-वातादिपुष्टा कष्टपरम्परा ? ॥३१३॥
 नैवासनं न वसनं, न गृहं न परिच्छदम् । 15
 अवगच्छामि वत्सस्य, जीवाम्यद्यापि पापिनी” ॥३१४॥
 तामित्थमथ सोचन्तीममुञ्चन्तीं कदाग्रहम् ।
 अभ्यधाद् भरतो मातस्तातस्य त्वं जनन्यसि ॥३१५॥
 विज्ञाऽपि किमविज्ञेव, सुतवात्सल्यमोहिता ।
 विचिन्तयसि तातेऽपि, मातर् ! मानवमात्रताम् ? ॥३१६॥ 20
 स हित्वा लौकिकीं लक्ष्मीं, लिप्सुर्लोकोत्तरां श्रियम् ।
 यद् विधत्तेऽधुना मातः !, फलं त्वं तस्य पश्यसि ॥३१७॥
 हृद्यामिति समासाद्य, वाक्सुधां वसुधाभुजः ।
 मरुदेवाऽभवद् यावन्निर्विषादविषोदया ॥३१८॥
 ज्ञापितौ वेत्रिणा तावत्, पुरुषौ द्वौ समीयतुः । 25
 तयोराद्योऽवदन्नाम्ना, यमको घटिताञ्जलिः ॥३१९॥

१. °वाशनं खंता० ॥ २. °ञ्चर्ती क° वता० ॥ ३. द्वावुपेयतुः खंता० पाता० ॥

- दिष्ट्याऽद्य वर्धसे देव !, कानने शकटानने ।
उत्पेदे केवलज्ञानं, युगादिजगदीशितुः ॥३२०॥
व्यजिज्ञपद् द्वितीयोऽथ, ख्यातः शमकसञ्ज्ञया ।
आविरासीत् प्रभो ! चक्ररत्नमद्यास्त्रमन्दिरे ॥३२१॥
- 5 महःसहजमाहात्म्यविध्वस्तात्मविरोधिनः ।
पूर्वं प्रभोर्वा कुर्वेऽहमर्चा चक्रस्य वा स्वयम् ? ॥३२२॥
क्व वा जगत्त्रयत्राता, तातः शान्तितकल्मषः ? ।
क्व चैनसां निधिश्चक्रं, भुवनैकभयङ्करम् ? ॥३२३॥
^२पारितोषिकदानेन, विसृज्य मुदितौ च तौ ।
- 10 मरुदेवामुवाचैवं, भरतो हर्षनिर्भरः ॥३२४॥ विशेषकम् ॥
मातः !, सुतवियोगेन, त्वं सदा दुःखतः पुरा ।
रूक्षाक्षरं समादिक्ष, परं पश्य सुतश्रियम् ॥३२५॥
पितामही महीनाथस्तदेत्युक्त्वाऽधिरोप्य च ।
कुञ्जरे स्वयमारोहत्, कृतकौतुकमङ्गलः ॥३२६॥
- 15 अथ व्रजन् गजारूढो, मरुदेवीमुवाच सः ।
मातराकर्ण्यतामेतत्, ^४पुत्रस्य विभुताद्भुतम् ॥३२७॥
“रूप्य-कल्याण-माणिक्यमयवप्रत्रयावृतम् ।
देशनासदनं चक्रुः, शक्रादेशेन नाकिनः ॥३२८॥
अयं वृन्दारकैर्बन्धिवृन्दैरिव जयध्वनिः ।
- 20 त्वत्पुत्रस्य पुरो मातः !, क्रियमाणो विभाव्यते ॥३२९॥
अयमम्भोधरध्वानगभीरो दुन्दुभिध्वनिः ।
मातस्तनोति सोत्सेकाः, केकाः काननकेकिनाम्” ॥३३०॥
श्रुत्वेति मरुदेवायास्तदाऽऽनन्दाश्रुवारिभिः ।
नेत्रयोर्नीलिकातङ्कपङ्कः प्रक्षालितः क्षणात् ॥३३१॥

१. शान्तित° पाता० ॥ २. ध्यात्वेति तुष्टिदानेन खंता० ॥ ३. °स्तदित्यु° वता०
पाता० ॥ ४. सुतस्य खंता० ॥

स्वयमेवाथ पश्यन्त्यास्तस्यास्तद् वैभवं विभोः ।
 विलीनं मनसा सद्यः, परानन्दामृतद्रवैः ॥३३२॥
 तदैव केवलज्ञानं, तस्याः प्रादुरभूत् ततः ।
 प्राप्येव तपसा मातुः, प्रभुणा प्राभृतीकृतम् ॥३३३॥
 अन्तकृतकेवलीभूय, लोकान्तमथ साऽगमत् ।
 मन्ये मुक्तिपुरद्वारमपवारयितुं पुरः ॥३३४॥
 अस्मामस्यावसर्पिण्यां, प्राच्यसिद्धस्य तद् वपुः ।
 त्रिदशैर्निदधे तूर्णं, सत्कृत्य क्षीरनीरधौ ॥३३५॥
 ततः प्रभृति लोकेषु, वृत्तं मृतकपूजनम् ।
 सर्वो हि दर्शितां पूर्वैर्वर्तनीमनुवर्तते ॥३३६॥
 व्याप्तोऽथ हर्ष-शोकाभ्यां, बद्धस्पर्धं धराधवः ।
 निशां प्रान्त इव ध्वान्त-प्रकाशाभ्यामभूत् समम् ॥३३७॥
 पत्तिर्विमुक्तच्छत्रादिर्दूरादूरीकृताञ्जलिः ।
 देशनासदनस्यान्तः, प्रविवेश विशांपतिः ॥३३८॥
 त्रिश्च प्रदक्षिणीकृत्य, नमस्कृत्य जगद्गुरुम् ।
 यथास्थानं निविष्टोऽथ, प्रहृष्टो भरतेश्वरः ॥३३९॥
 अथाऽऽयोजनगामिन्या, सर्वभाषानुरूपया ।
 गिरा जगद्गुरुस्तत्र, विदधे धर्मदेशनाम् ॥३४०॥

§§ “असावसारसंसारवनसेचनसारणिः ।

दूरेण युज्यते त्यक्तुं, मोहनिद्रा महात्मनाम् ॥३४१॥
 मोहभिल्लेशपल्लीव, तदिदं भवकाननम् ।
 पुण्यरत्नहरैः क्रूरैश्चरैः रागादिभिर्वृतम् ॥३४२॥
 अनाविले कुले जन्म, दुर्लभेभ्योऽतिदुर्लभम् ।
 चिन्तारत्नमिव प्राप्य, हार्यते किं मुधा बुधाः !? ॥३४३॥
 यतध्वमपवर्गाय, तन्निर्विण्णा भवाद् यदि ।
 स हि सर्वापदां पारमपारानन्दमन्दिरम् ॥३४४॥

१. निशाप्रा° खंता० ॥ २. अथ यो° खंता० ॥ ३. °भ्योऽपि दुर्ल° खंता० पाता० ॥

- प्राप्यते प्राणिभिर्नायं, धर्मस्याराधनं विना ।
किं कदापि क्वचिद् दृष्टस्तरुहीनः फलोद्गमः ? ॥३४५॥
तस्य सुश्रमणो वा स्यान्मूलोत्तरगुणोत्तरः ।
श्राद्धो वाऽऽराधकः सम्यक्, सम्यक्त्वा-ऽणुव्रतादिभिः ॥३४६॥
- 5 एतौ मोक्षस्य पन्थानौ, मन्थानौ भववारिधेः ।
कामं श्रामण्य-गार्हस्थ्यधर्मौ शाश्वतशर्मदौ ॥३४७॥
यानि चक्रिपदादीनि, स्पृहणीयानि देहिनाम् ।
असौ कुसुमसम्पत्तिस्तस्य धर्ममहीरुहः ॥३४८॥
फलं तु परमानन्दरसनिःष्यन्दसुन्दरम् ।
- 10 महोदयमयं किञ्चिल्लोकोत्तरमनश्चरम् ॥३४९॥
श्रुत्वेति देशनां भर्तुर्भरतस्याङ्गजन्मभिः ।
शतैः पञ्चभिरानन्दन्नप्तृभिः सप्तभिः शतैः ॥३५०॥
तथा सोदरया ब्राह्म्या, परब्रह्मार्पितात्मभिः ।
तैस्तैर्ऋषभसेनाद्यैः, साग्रहैर्जगृहे व्रतम् ॥३५१॥ युग्मम् ॥
- 15 दीक्षां तदाऽऽदे किञ्च, मरीचिश्चक्रिनन्दनः ।
सादरं सुन्दरी किन्तु, चक्रिणा वारिता व्रतात् ॥३५२॥
व्रतिनः पुण्डरीकाद्याः, साध्व्यो ब्राह्मीपुरःसराः ।
श्राद्धाः सोमात्मजप्रष्ठाः, श्राविकाः सुन्दरीमुखाः ॥३५३॥
इत्थं चतुर्विधः सङ्घः, स्थापितः प्रभुणा तदा ।
- 20 पूज्यतेऽद्यापि विश्वेऽस्मिन्, देव-दानव-मानवैः ॥३५४॥
श्रीपुण्डरीकमुख्यानां, यतीशानां जगद्गुरुः ।
ततश्चतुरशीतेरप्यादिदेश पदत्रयीम् ॥३५५॥
तेऽप्युत्पाद-व्यय-ध्रौव्यरूपां प्राप्य पदत्रयीम् ।
वितेनुरद्भुतप्रज्ञा, द्वादशाङ्गानि लीलया ॥३५६॥
- 25 शक्रानीतैरथो दिव्यैस्तूर्णं चूर्णैर्जगत्प्रभुः ।
अनुयोग-गणानुज्ञे, यच्छैस्तानभ्यषिञ्चत ॥३५७॥

१. °श्रवणो वता० ॥ २. °क्त्वादित्र° वता० ॥

जातेऽथ पौरुषीकाले, सकलैर्निस्तुषाक्षतैः ।
 क्लृप्तः समङ्गलाचारं, बलिः पूर्वदिशाऽविशत् ॥३५८॥
 क्षिप्तः पुरः सुरैः सोऽर्धमर्धार्धं चक्रिणा पुनः ।
 यथाविभागमन्यैश्च, जगृहे गृहमेधिभिः ॥३५९॥
 अथ द्वितीयपौरुष्यां, देवच्छन्दं गते प्रभौ ।
 पुण्डरीकमुनेर्व्याख्यां, श्रुत्वा जग्मुर्जना गृहान् ॥३६०॥
 सदा गोमुखयक्षेण, देव्या चाऽप्रतिचक्रया ।
 अमुक्तसन्निधिः स्वामी, सर्वातिशयभाजनम् ॥३६१॥
 पावनीमवनीं कुर्वन्, कोटिदैवतसेवितः ।
 नानास्थानान्यथाक्रामन्, विजहारान्यतस्ततः ॥३६२॥ युग्मम् ॥
 इति ज्ञानोद्योतप्रशमितसमस्तान्तरतमाः,
 क्रमात् क्रामन्नुर्वीतलमतुललोकम्पृणगुणः ।
 स्फुरन्मार्गालोकं सकलमपि लोकं विरचयन्,
 विवस्वान् विश्वाब्जे कृतसुकृतलक्ष्मीं जिनपतिः ॥३६३॥

5

10

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 श्रीऋषभस्वामिजन्म-व्रत-ज्ञानवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

15

या श्रीः स्वयं जिनपतेः पदपद्मसद्भा, भालस्थले सपदि सङ्गमिते समेता ।
 श्रीवस्तुपाल ! तव भालनिभालनेन, सा सेवकेषु सुखमुन्मुखतामुपैति ॥

॥ ग्रन्थाग्रम् ३६८ । उभयम् ९४५ ॥

20

१. °प्तः पतन् सुरैः खंता० पाता० ॥ २. °लतिलकलो° खंता० ॥ ३. श्लोकोऽयं पाता० प्रतौ द्वितीयसर्गप्रान्ते वर्तते ॥ ४. ग्रन्थाग्रम् ३६५ । उभयं ९३३ ॥ इति पाता० ॥

चतुर्थः सर्गः ॥

- इतश्च भरतश्चक्री, शस्त्रागारगतः स्वयम् ।
भक्त्या चक्रं नमश्चक्रे, क्षत्रप्रत्यक्षदैवतम् ॥१॥
- 5 पूजां नित्यं वितन्वानो, नवनैवेद्यमेदुराम् ।
अष्टाह्निकोत्सवं चक्रे, तत्रैव निवसन्नसौ ॥२॥
अथ प्रस्थानिके लग्ने, कृतप्रस्थानमङ्गलः ।
अनुचक्रं दिशि प्राच्यां, करिरत्नेन सोऽचलत् ॥३॥
छत्र-चर्मा-ऽश्व-सेनानी-खड्ग-दण्ड-पुरोधसः ।
कुटुम्बी मणि-काकिण्यौ, वर्धकिश्च नृपानुगः ॥४॥
- 10 चचाल रत्नस्तोमोऽयं, देवताकृतसन्निधिः ।
दिगन्तभूपतीनां तु, चकम्पे हृदयावनिः ॥५॥ युग्मम् ॥
चेले समं ततस्तेन, सामन्तैश्च समन्ततः ।
सितांशुनेव नक्षत्रैः, स्फुरत्तेजोमयात्मभिः ॥६॥
तरङ्गेरिव पाथोधेस्तुरङ्गैर्वायुचञ्चलैः ।
- 15 चलितं कलितोत्साहैः, प्रतिकूलेऽप्यभङ्गुरैः ॥७॥
अथ प्रतस्थे वेगेन, हास्तिकं गर्जितोर्जितम् ।
प्रत्यर्थिक्षितिभृत्तेजोदाववारिदमण्डलम् ॥८॥
निजानाकारयन्तोऽथ, कारयन्तोऽरितर्जनम् ।
ध्वजाञ्चलैश्चलैश्चेलुः, समेनैव पथा रथाः ॥९॥
- 20 अनुचक्रं व्रजन्तीव, द्विगव्यूतिप्रयाणकैः ।
तीरे नीरेशितुः प्राप, पतिप्रीत्येव वाहिनी ॥१०॥
तत्र वर्धकिरत्नेन, निर्मितानमितश्रियः ।
आवासानावसन्ति स्म, सैनिकाः स्मेरविस्मयाः ॥११॥

चक्रे पौषधशालां च, विशालां रत्नशालिनीम् ।
 वर्धकिर्वर्धितानन्दश्चक्रिणः पुण्यपुञ्जवत् ॥१२॥
 तस्यामुत्तीर्य सद्दीर्यः, कुञ्जराद् राजकुञ्जरः ।
 प्रविवेश नभोदेशमिवार्कः पूर्वपर्वतात् ॥१३॥
 दर्भसन्दर्भनिष्पन्नस्त्रस्तरे स्त्रस्तपातकः । 5
 उपवासत्रयं चक्रे, तत्र वक्रेतराशयः ॥१४॥
 अथ प्रथितचातुर्यस्तुर्येऽहनि महामहाः ।
 सुगन्धिभिर्जलैः स्नातो, बली बलिर्विधि व्यधात् ॥१५॥
 सर्वाण्यस्त्राण्युपादाय, शक्रदायादविक्रमः ।
 अथारूढो रथं चक्री, गरुत्मन्तमिवाच्युतः ॥१६॥ 10
 नाभेयभू रथं नाभिद्वयसे पयसि स्थिरम् ।
 विरच्यय समुद्रान्तः, समुन्मुद्रितकार्मुकः ॥१७॥
 सौवर्णं विस्फुरद्वर्णं, नामाङ्कितमथो शरम् ।
 पुङ्खमध्यमुखाधीशसुपर्णभुजगासुरम् ॥१८॥
 दिशि मागधतीर्थस्य, पत्युरत्युज्ज्वलाकृतिम् । 15
 क्ष्मापश्चिक्षेप साक्षेपं, विद्युद्दण्डमिवाम्बुदः ॥१९॥ विशेषकम् ॥
 सभायां मागधेशस्य, पक्षसूत्कारदारुणः ।
 स चेष्टुर्वेगसम्पन्नः, पन्नगारिरिवापतत् ॥२०॥
 अथ भ्रुकुटिभीमास्य, सलास्याधरपल्लवः ।
 बालार्कशोणटक्कोणः, प्राह मागधतीर्थपः ॥२१॥ 20
 जिघृक्षुः को हरेर्दष्ट्रं ?, कः क्षेप्ता ज्वलने पदम् ? ।
 भ्रान्तरघट्टचक्रारमध्ये कः कुरुते करम् ? ॥२२॥
 क एष मयि निःशेषशस्त्रविस्तृतकौशले ।
 अक्षिपन्मार्गणं मृत्युमार्गमार्गणदूतवत् ? ॥२३॥
 इत्युत्तस्थौ समं वीरैर्धीरैः कोपातिपाटलैः । 25
 स निस्त्रिशैः स्फुरद्भूमैर्ज्वालावर्तैरिवानलः ॥२४॥

- अथ व्यालोकयामास, तन्मन्त्री तस्य पत्रिणः ।
 अक्षराणि फले दूतजिह्वायामिव शुद्धधीः ॥२५॥
 वृषभस्यादिदेवस्य, सूनुर्भरतचक्रभृत् ।
 इत्यादिशति वो दण्डं, दत्त राज्ये स्पृहा यदि ॥२६॥
- 5 वर्णानिमानमात्येन्द्रः, प्रबलोऽप्यवलोक्य सः ।
 मुमोच मदमुद्गमः, प्रेक्ष्य मन्त्रमिवोरगः ॥२७॥
 पतिं प्रति प्रतिज्ञातत्यागहेतोरदोऽवदत् ।
 स्वामिन् ! विमुञ्च संरम्भमम्भःपतिरिव प्रगे ॥२८॥
 असावसमशौडीर्यश्चक्री भूचक्रभूषणम् ।
- 10 भरतो भरतक्षेत्रपतिश्चिक्षेप सायकम् ॥२९॥
 एतस्य भागधेयानि, मागधेश ! विरेजिरे ।
 प्रतिवासरवर्द्धीनि, स्पर्द्धीनि प्रथमेन्दुना ॥३०॥
 अनल्पोऽपि हि कल्पान्ते, क्षीयते क्षीरनीरधिः ।
 सुपर्वपर्वतः सोऽपि, कम्पतेऽहर्पतिः पतेत् ॥३१॥
- 15 पोत्री धात्रीतलं मुञ्चेत्, पविशच्छविमथ त्यजेत् ।
 अङ्गभङ्गमसौ किन्तु, भजेन्न हि महाभुजः ॥३२॥
 अस्मै षण्मेदिनीखण्डमण्डनाय महीभुजे ।
 दण्डमुद्दण्डकोदण्डदोर्दण्डाय प्रयच्छ तत् ॥३३॥
 निशम्य सम्यगित्येष, वचनं सचिवेशितुः ।
- 20 समं भुजामृतां तत्या, तत्याज परुषां रुषम् ॥३४॥
 तत्काण्डदण्डं दण्डं च, समादाय समागतः ।
 नत्वा श्रीभरतं वाचमित्युवाच स मागधः ॥३५॥
 ममैव पुण्यनैपुण्यं, ममैव प्रगुणा गुणाः ।
 तेजस्वी यस्य नाथस्त्वमम्भोजस्येव भास्करः ॥३६॥
- 25 अतः परं गतः पारं, सिन्धोरप्यस्मि ते वशः ।
 जानीहि मां हिमांशुश्रीश्चकोरमिव सेवकम् ॥३७॥

१. किञ्चिद्, भ° खंता० ॥ २. समागधः वता० ॥

तं विसृज्य प्रसन्नेन, रथोऽथ पृथिवीभुजा ।
 जवादवात्यताम्भोधेः, संरम्भाच्च मनोरथः ॥३८॥
 प्राप्तोऽथ क्षमापकोटीरः, कटकं जितकण्टकः ।
 मागधाधीशमुद्दिश्य, स्पष्टामष्टाहिकां व्यधात् ॥३९॥
 अथानुचक्रं चलिता, चक्रवर्तिचमूस्तदा । 5
 तटं जगाम सङ्ग्रामदक्षिणा दक्षिणोदधेः ॥४०॥
 वरदामाधिनाथोऽपि, तत्र मागधनाथवत् ।
 विगृह्य जगृहे दण्डमखण्डं चक्रवर्तिना ॥४१॥
 विहिताष्टाहिकस्तत्र, चक्रमार्गानुगः क्रमात् ।
 विपश्चित् पश्चिमं प्रापत्, तीरं नीरनिधेरयम् ॥४२॥ 10
 प्रभासान्द्रः प्रभासेन्द्रं, जित्वा तत्रापि पूर्ववत् ।
 चिन्तारत्न-शिरोरत्न-सुवर्णादीन्यदण्डयत् ॥४३॥
 तत्कृताष्टाहिकः श्रीमाननुचक्रं चलद्बलः ।
 ययौ चक्री महासिन्धुसिन्धोर्दक्षिणरोधसि ॥४४॥
 पूर्ववत् पौषधागारे, विरचय्याष्टमं तपः । 15
 असावसाधयद् वेगादेव तां सिन्धुदेवताम् ॥४५॥
 अथ सा नभसाऽभ्येत्य, रभसा भरतेश्वरम् ।
 ऊचे तवाहं राजेन्दो !, किङ्करेव करोमि किम् ? ॥४६॥
 अथो यथावदाधाय, प्राभृतं सा भृतं श्रिया ।
 जगाम चामरीभूतमुक्ताताडङ्गदीधितिः ॥४७॥ 20
 तत्रापि तापितारतिर्विहिताष्टाहिकः क्रमात् ।
 प्राचीं प्रति चचालायं, चक्रानुचरसैनिकः ॥४८॥
 तटीर्बिभ्राणमद्वैताः, वैताढ्यमगमन्नगम् ।
 भरतार्धद्वयीसीमारूपं भरतभूपतिः ॥४९॥

१. °क्षिणाम्बुधेः खंता० पाता० ॥ २. °प, तीरं पाता० ॥ ३. °ष्टाहिकः खंता०
 पाता० । एवमग्रेऽपि ॥

- दक्षिणेऽथ नितम्बेऽस्य, स्तम्बेरममनोरमाम् ।
 चमूममूमुचदमूममूढक्रमविक्रमः ॥५०॥
- राजाऽष्टमं तपस्तेने, तेनाथ चलितासनः ।
 आययौ मङ्क्षु वैताढ्यकुमारोऽवधिबोधितः ॥५१॥
- 5 प्रौढानि ढौकयित्वाऽथ, ढौकनान्येष चक्रिणे ।
 अद्यादि तव दासोऽहमित्युदित्वा जगाम च ॥५२॥
- प्रकल्पिताष्टमतपःपारणेनाथ भूभुजा ।
 अष्टाह्निकोत्सवादूध्वमादिश्यत चमूपतिः ॥५३॥
- 10 सुषेण ! गच्छ वैताढ्य-सिन्धुदक्षिणनिष्कुटम् ।
 शाधि निर्बाधमुत्तीर्य, निम्नगां चर्मरत्नतः ॥५४॥
- इत्यादेशमथासाद्य, माद्यत्करिकुलाकुलैः ।
 सार्धमधीकृतैः सैन्यैः, सुषेणो निम्नगामगात् ॥५५॥
- नदीमदीनसत्कर्मा, चर्मनद्धेन वर्त्मना ।
 अथोत्तार सेनानी, रसेनानीतसम्मदः ॥५६॥
- 15 सिंहलान् सिंहतुल्यौजा, बर्बरान् गर्वपर्वतः ।
 यवनान् यवनाश्चश्रीः, कालः कालमुखान् रणे ॥५७॥
- अपरानपि राजश्रीजनको योन्नकादिकान् ।
 पराजिग्ये सुखेनैव, सुषेणध्वजिनीपतिः ॥५८॥ युग्मम् ॥
- जित्वेति सिन्धुमुत्तीर्य, कीर्यमाणयशा जनैः ।
 20 चक्रिणो ढौकयाञ्चक्रे, तदण्डान् दण्डनायकः ॥५९॥
- तत्तमिश्रागुहाद्वारकपाटेद्वाटनाय सः ।
 आदिष्टश्चक्रिणा चक्रे, गत्वा तत्राष्टमं तपः ॥६०॥
- कृतमालाभिधं देवमथोद्दिश्य चमूपतिः ।
 तमिश्राकन्दरद्वारि, वितेनेऽष्टाहिकामहं ॥६१॥
- 25 हयारूढः प्रणम्याथ, कपाटे कन्दरामुखे ।
 जघान दण्डरत्नेन, करेणेव तमोऽशुमान् ॥६२॥

कपाटे अपि ते सद्यो, दण्डघातेन रंहसा ।
 पश्चादभूतां वीरस्य, पक्षद्वयबले इव ॥६३॥
 वाजिनं विनिवर्त्यार्थ, प्रतिलोमं चमूपतिः ।
 राज्ञे विज्ञपयामास, कपाटोद्धाटनक्रियाम् ॥६४॥
 सिन्धुरस्कन्धमारूढः, पुरतो भरतेश्वरः । 5
 मणिरत्नं समारोप्य, तमःशमनहेतवे ॥६५॥
 प्रविवेशे गुहागर्भं, समं निजचमूचरैः ।
 तारकानिकरैः साकमभ्रान्तरिव चन्द्रमाः ॥६६॥ युग्मम् ॥
 मार्गे चैकोनपञ्चाशन्मण्डलानि चकार सः ।
 लोकालोकाय काकिण्या, वाम-दक्षिणपक्षयोः ॥६७॥ 10
 उन्मग्नां च निमग्नां च, नद्यौ वीक्षितवानथ ।
 तरत्यश्माऽपि पूर्वस्यां, नान्यस्यां तूलमप्यहो ! ॥६८॥
 बद्धया वर्धकेर्बुद्ध्या, पद्यया सोऽनवद्यया ।
 समुत्ततार ते नद्यौ, यमभ्रूभङ्गभङ्गुरे ॥६९॥
 अथोत्तरगुहाद्वारकपाटप्रत्तनिर्गमः । 15
 सचक्रः स ब्रजन् रेजे, सभानुरिव वासरः ॥७०॥
 स तां गुहामतिक्रम्य, भरतार्धमथोत्तरम् ।
 विवेश जेतुं कान्तारमिव सिंहोऽतिरंहसा ॥७१॥
 तत्र चापातमात्रेऽपि, जनतात्रासहेतवः ।
 मानिनो धनिनः शूराः, क्रूराकार-पराक्रमाः ॥७२॥ 20
 कालाः कालायसेनेव, क्लृप्ताङ्गा भिल्लभूभुजः ।
 अदृष्टपूर्वाभिभवा, वसन्त्यापातसञ्ज्ञकाः ॥७३॥ युग्मम् ॥
 किरातैरथ युद्धाय, सन्नद्धायतपत्तिभिः ।
 चक्रिणः कृपणीचक्रे, चमूचक्रं रणाङ्गणे ॥७४॥
 ततः सुषेणसेनानीः, सेनानीरनिधेर्विधुः । 25
 तुरङ्गरत्नमारूढः, खड्गरत्नकरोऽचलत् ॥७५॥

- तं समायान्तमालोक्य, भिल्लाः सम्मुखगामिनः ।
 पतङ्गा इव रङ्गन्तः, प्रदीपस्य विरेजिरे ॥७६॥
 सौवर्णं फलकं बिभ्रत्, कालक्रूरासिभासुरम् ।
 सुषेणोऽभाज्जितं दीप्त्या, दिनेशमिव साङ्गजम् ॥७७॥
- 5 सोढुं प्रतापमेतस्य, क्षमायामक्षमा अमी ।
 सिन्धोस्तीरगता गोत्रदेवताराधनं व्यधुः ॥७८॥
 तेषामाराधनेनाथ, सुरा मेघमुखाभिधाः ।
 एत्य प्राहुरहो वत्साः !, किमारब्धमिदं मुधा ? ॥७९॥
 दूरे वयमयं जेतुं, शक्रेणापि न शक्यते ।
- 10 अलङ्घ्यशासनश्चक्री, पृथिवीपाकशासनः ॥८०॥
 तथापि वयमेतस्य, युष्माकमनुरोधतः ।
 उपसर्गं करिष्याम, इत्युक्त्वा ते तिरोऽभवन् ॥८१॥
 अथ मेघमुखैर्देवैर्धनडम्बरमम्बरे ।
 विचक्रे चक्रिसैन्योर्ध्वं, दिगन्तातङ्ककारणम् ॥८२॥
- 15 रसन्तो विरसं मेघा, भुक्तं वार्धेर्जलैः समम् ।
 उद्धमन्तो व्यलोक्यन्त, वाडवाग्निं तडिच्छलात् ॥८३॥
 धारामुशलपातेन, खण्डयन्त इव क्षितिम् ।
 राक्षसा इव तेऽभूवन्, घना भीषणमूर्तयः ॥८४॥
 चर्मरत्नमथो चक्री, यावद्वादशयोजनीम् ।
- 20 पाणिस्पर्शेन विस्तार्यारोहत् सह चमूचरैः ॥८५॥
 छत्ररत्नमथाप्युच्चैस्तावन्मात्रं नभोज्झणे ।
 चर्मरत्नस्थलोकानामुपरिष्ठाद् व्यजृम्भत ॥८६॥
 छत्रदण्डोपरिन्यस्तमणिरत्नप्रभावतः ।
 शममन्तस्तमः प्राप, सम्पुटे छत्र-चर्मणोः ॥८७॥
- 25 प्राप्तुरुप्तानि धान्यानि, गृहिरत्नेन चर्मणि ।
 निष्पत्तिमापुः सन्ध्यायां, तथा शाक-फलाद्यपि ॥८८॥

अन्नैः शाकैः फलाद्यैश्च, गृहिरत्नप्रभावतः ।
 सद्यः प्रतिगृहं प्राप्तैर्लोकः स्वर्गीव सोऽभवत् ॥८९॥
 तरदण्डमिवालोक्ष्य, तल्लोकैः सम्पुटं जले ।
 भुवनेषु कृता शङ्के, ब्रह्माण्डमिति कल्पना ॥९०॥
 सप्तमेऽहि व्यतिक्रान्ते, चक्री चिन्तामिति व्यधात् । 5
 प्रत्यनीकं ममाप्युच्चैः, प्रत्यनीको नु कोऽम्बुदः ? ॥९१॥
 अथ तस्य प्रभोश्चित्तानुवर्तनपराः सुराः ।
 सहस्राः षोडशाप्युद्यद्भ्रुकुटीभङ्गभीषणाः ॥९२॥
 गत्वा मेघमुखान् देवान्, नैत्रारुणविभानिभात् ।
 उद्गिरन्त इव क्रोधमिदं वचनमूचिरे ॥९३॥ 10
 अरे रे ! केन वो दत्ता, दुर्दैवेनेदृशी मतिः ? ।
 चक्री न यदि दृष्टोऽयं, तत् किं नाम्नाऽपि न श्रुतः ? ॥९४॥
 यात तद् दूरतः क्रूराः !, नैव यावदयं प्रभुः ।
 दम्भोलिनेव चक्रेणाभिहन्ति भवतां शिरः ॥९५॥
 इति यक्षवचः श्रुत्वा, तैर्द्रुतं विद्रुतं ततः । 15
 दुग्धधौतमिव व्योम, वैमल्यमभजत् तदा ॥९६॥
 ढौकने स्वर्ण-माणिक्य-गज-वाजिब्रजानथ ।
 आदाय म्लेच्छपाः सर्वे, भरतं शरणं ययुः ॥९७॥
 भरतोऽपि प्रसद्यैतान्, विससर्ज महाशयः ।
 नतेषु पक्षपातित्वमुत्तमानां हि लक्षणम् ॥९८॥ 20
 सिन्धोरथोत्तरं वार्धिगिरिसीमान्तनिष्कुटम् ।
 जित्वा सुषेणतश्चक्री, ययौ क्षुद्रहिमालयम् ॥९९॥
 दक्षिणेऽथ नितम्बेऽस्य, न्यस्य सैन्यं नरेश्वरः ।
 व्यधादुद्दिश्य हिमवत्कुमारं स तपोऽष्टमम् ॥१००॥
 रथारूढोऽष्टमान्तेऽथ, रथाग्रेण हिमाचलम् । 25
 त्रिस्ताडयित्वा हिमवत्कुमारस्येषुमक्षिपत् ॥१०१॥

- द्वासप्ततिमथो गत्वा, योजनान्यम्बरात् पतन् ।
 हिमाचलकुमारेण, वीक्षितः स शरः पुरः ॥१०२॥
 विद्यामिवाथ कोपाग्नेः, स्तम्भनीं स कुमारकः ।
 वीक्ष्य नामाक्षरश्रेणिं, काण्डदण्डेऽतिभक्तिमान् ॥१०३॥
- 5 सुमनःसुमनोमालां, तथा गोशीर्षमौषधीः ।
 हृदाम्भः कटकान् बाहुरक्षान् दिव्यांशुकान्यपि ॥१०४॥
 गत्वा भरतपादान्ते, प्राभृतीकृतवानयम् ।
 महात्मनां हि पुण्यानि, किं न यच्छन्ति वाञ्छितम् ? ॥१०५॥ विशेषकम् ॥
 आर्षभिस्तं विसृज्याथ, चलितः कलितः श्रिया ।
- 10 जघानर्षभकूटाद्रिं, त्रिःशीर्षेण रथस्य सः ॥१०६॥
 तत्पूर्वकटके चक्री, काकिणीरत्नतोऽलिखत् ।
 चक्रवर्त्यवसर्पिण्यां, भरतः प्रथमोऽस्म्यहम् ॥१०७॥
 व्यावृत्त्याथ गतः सैन्ये, पारणं वैरिवारणः ।
 विधायाष्टाहिकां चक्रे, तत्र कृत्यविचक्षणः ॥१०८॥
- 15 अथ निर्देन्यसैन्योऽयं, चक्री चक्रमनुव्रजन् ।
 उदग्नितम्बे वैताढ्यगिरेः सैन्यं न्यवीविशत् ॥१०९॥
 तस्मिन् नमि-विनम्याख्यौ, जेतुं विद्याधरेश्वरौ ।
 अक्षिपत् क्षितिपः क्षिप्रमभग्नप्रसरं शरम् ॥११०॥
 अथ तौ कुपितौ वीक्ष्य, चक्रनायकसायकम् ।
- 20 प्राप्तौ साकं निजानीकैर्युद्धश्राद्धांसदुर्धरौ ॥१११॥
 समं विद्याधरबलैर्व्योम्नि विद्याधरेश्वरौ ।
 विलोक्य समरं घोरमारेभे भरतेश्वरः ॥११२॥
 दोर्दण्डयोः समारोप्य, कोदण्डं विदधे तदा ।
 जयश्रियः प्रवेशाय, भरतो रणतोरणम् ॥११३॥
- 25 अथ द्वादशवर्षान्ते, वर्षान्त इव भास्करः ।
 करैरिव शरैश्चक्री, विपक्षानक्षिपद् घनान् ॥११४॥

प्रणष्टेऽथ बले प्रह्वौ, विद्याधरनरेश्वरौ ।
 भरतेशं नमस्कृत्य, भक्तितो वाचमूचतुः ॥११५॥
 त्वं क्षमस्व क्षमास्वामिन्नेतद् दुर्वृत्तमावयोः ।
 प्रणिपातावधिः क्रोधः, सतां हि परिकीर्तितः ॥११६॥
 स चिरत्नानि रत्नानि, नमिर्नमितमस्तकः ।
 ढौकने ढौकयामास, क्षमाशक्राय चक्रिणे ॥११७॥
 स्त्रीरत्नेनाथ कन्दर्पजगज्जयपताकया ।
 स्थापत्येन भुवः पत्ये, प्राभृतं विनमिर्व्यधात् ॥११८॥
 एतौ च सुतयोर्न्यस्य, विद्याधरधुरीणताम् ।
 गृहीतदीक्षौ तीर्थेशसेवामेवाथ चक्रतुः ॥११९॥
 अथ त्रिपथगातीरे, सैन्यं न्यस्य नरेश्वरः ।
 असाधयत् सुषेणेन, गाङ्गमुत्तरनिष्कुटम् ॥१२०॥
 तं चाष्टमतपःसम्पल्लम्पटीकृतमानसा ।
 उपतस्थे स्वयं गङ्गादेवी विविधढौकनैः ॥१२१॥
 तदाऽसौ नृपमालोक्य, तस्मिन्नेवानुरागिणी ।
 ईर्ष्येवेषुभिर्जघ्ने, विषमैर्विषमेषुणा ॥१२२॥
 असौ तत्रैव तत्प्रेमवारिवारणतां गतः ।
 निनाय नायको भूमेः, सहस्राब्दीं घटीमिव ॥१२३॥
 अथ खण्डप्रपाताख्यां, गुहामभ्येत्य भूपतिः ।
 नाट्यमालं सुरं तत्र, साधयामास पूर्ववत् ॥१२४॥
 गुहां तामप्यतिक्रम्य, तमिश्रावन्नरेश्वरः ।
 सैन्यं निवेशयामास, सैकते सौरसैन्धवे ॥१२५॥
 तत्राष्टमेन तपसाऽसाधयद् वसुधाधवः ।
 निधीन् यक्षसहस्रेण, प्रत्येकं कृतसन्निधीन् ॥१२६॥
 साधयित्वा सुषेणेन, गङ्गादक्षिणनिष्कुटम् ।
 नृपोऽचालीदथायोध्यां, प्रति सिंहो गुहामिव ॥१२७॥

5

10

15

20

25

- सुखं सैन्यरजःकीर्णा, तुरङ्गैरुदतारि या ।
 कष्टं मदाम्भोगम्भीरा, सैव शैवलिनी द्विपैः ॥१२८॥
 रथाश्चेलुर्जवाद् भूमेभ्रमयन्तो ध्वजांशुकम् ।
 पत्तयोऽप्यनुकुर्वाणाः, कृपाणावर्तनैरिमान् ॥१२९॥
- 5 गौरसप्राभृतभृतो, ग्रामवृद्धान् पदे पदे ।
 भूपः स्वयमभाषिष्ट, तद्भाषा-मौग्ध्यकौतुकी ॥१३०॥
 इति क्षमापश्चमूरेणुपूरैः पिहितभानुभिः ।
 एकच्छत्रामिव भुवं, निर्माय स्वपुरीं ययौ ॥१३१॥
 बिम्बितान् रत्नवप्राग्रे, तदा पौरैश्चमूचरान् ।
- 10 आरोहत इवारूढैरदृष्ट्वा हृष्टैः करोऽर्पितः ॥१३२॥
 अभ्युद्यातस्ततः प्रातर्गौरवात् पौर-मन्त्रिभिः ।
 सैन्यैरनुगतः पुण्ये, मुहूर्ते कृतमङ्गलः ॥१३३॥
 स्फुरत्कपाटपक्ष्माढ्यप्रतोलीनेत्रवर्त्मना ।
 अथाविशत् पुरस्तस्या, हृदि सौभाग्यभूर्नृपः ॥१३४॥ युग्मम् ॥
- 15 बन्धिवृन्दमुखाम्भोजस्फुरत्षट्पदशब्दितैः ।
 भासुराभ्युदयो भाभिर्दिवाकर इवापरः ॥१३५॥
 पश्यन्तीनां पुरो हारयष्ट्रियुग्मेऽपि बिम्बितः ।
 हृदि स्फुटीभवत्कामद्वितीय इव योषिताम् ॥१३६॥
 व्यालोलानिव कल्लोलानानन्दक्षीरनीरधेः ।
- 20 पश्यन् वातेरितान् केतुपटननुनिकेतनम् ॥१३७॥
 भासुरं रभसाऽऽरब्धवाद्य-^१नृत्तादिकौतुकैः ।
 कृतमाङ्गलिकं लोकं, मञ्चे मञ्चे कृतार्थयन् ॥१३८॥
 बालाः पुत्रीरिव तदा, सुप्रौढा भगिनीरिव ।
 जननीरिव वृद्धास्तु, निर्विकारं विलोकयन् ॥१३९॥
- 25 समाससाद सदनं, सदनन्तगुणो नृपः ।
 अमन्दानन्दसन्दोहकन्दो हरिपराक्रमः ॥१४०॥ षड्भिः कुलकम् ॥

१. 'नृत्यादि' खंता० ॥ २. 'तुकी पाता० । 'तुकम् खंता० ॥

अभ्येत्याभ्येत्य भूपालैः, क्रमशः परिकल्पितम् ।
 स भेजे चक्रवर्तित्वाभिषेकं द्वादशाब्दिकम् ॥१४१॥
 स पश्यन् स्वजनान् सर्वान्, सुन्दरी मन्दिरोदरे ।
 ददर्श कर्षिताकारां, कलामिव कलावतः ॥१४२॥
 कृशत्वकारणं तस्याः, साक्षेपमथ भुभुजा । 5
 ऊर्चुर्नियोगिनः पृष्ठा, नास्माकं देव ! दूषणम् ॥१४३॥
 प्रभोः षष्टिसहस्राब्दीं, दिग्जयादिदिनादियम् ।
 आचाम्लानि चकारोच्चैर्व्रतग्रहणसाग्रहा ॥१४४॥
 चक्रिणाऽथ व्रतायासौ, विसृष्टाऽष्टापदे गिरौ ।
 दक्षा दीक्षां प्रभोः पार्श्वे, जगृहे गृहनिस्पृहा ॥१४५॥ 10
 चक्रिराज्याभिषेकेऽथ, तस्मिन् द्वादशवार्षिके ।
 आगता-ऽनागतान् लोकान्, प्रभुत्वादवलोकयन् ॥१४६॥
 निजानुजाननायातान्, विज्ञाय न्यायवित्तमः ।
 तान् प्रति प्रेषयामास, दूतान् भूतलवासवः ॥१४७॥ युग्मम् ॥
 यदि राज्यार्थिनस्तद्भोः !, भरतं कुरुत प्रभुम् । 15
 दूतोक्तिमिति ते श्रुत्वा, जगदुर्भरतानुजाः ॥१४८॥
 विभज्य राज्यमस्माकमेतस्यापि भवत्प्रभोः ।
 तातेन दत्तमस्मत्तः, स किमाच्छेतुमिच्छति ? ॥१४९॥
 अधिकेन न नः कार्यं, रक्षितुं स्वं स्वयं क्षमाः ।
 अयोग-क्षेमकृत् तस्मान्नाथः कथमयं भवेत् ? ॥१५०॥ 20
 बलीयानथ यद्येष, निःशेषद्वेषिशातनः ।
 तदेतु वयमप्येते, पितुस्तस्यैव सूनवः ॥१५१॥
 किन्तु तातमनापृच्छ्य, वयं स्वच्छन्दकारिणः ।
 अग्रजेन समं क्रोधाद्, योद्धुमीहामहे न हि ॥१५२॥
 इत्युक्त्वाऽष्टापदे गत्वा, नत्वा निर्वृजिनं जिनम् । 25
 तत् ते भरतसन्दिष्टं, सर्वमूर्वीभुजोऽभ्यधुः ॥१५३॥

सिञ्चन्निव सुधावृष्ट्या, वसुधामृषभप्रभुः ।

तानुवाच ज्वलत्क्रोधवह्नेरह्वाय शान्तये ॥१५४॥

“चपला चपलेव श्रीर्भात्यसौ भुवनान्तरे ।

कल्याणवाञ्छया वत्सास्तत् तां गृहीत किं मुधा ? ॥१५५॥

5 किञ्च स्व-सम्भवैर्भोगैर्या तृप्तिरभवन्न वः ।

सा मर्त्यभोगैरङ्गारकारकस्येव किं भवेत् ?” ॥१५६॥

[अङ्गारकारकदृष्टान्तः]

§§ तथाह्यम्भोदतिं कश्चिद्, गृहीत्वाऽङ्गारकारकः ।

रीणवारिण्यरण्येऽगादङ्गारकरणोद्यतः ॥१५७॥

10 भीष्मग्रीष्मार्ककार्कश्यकृशानुकृतया तृषा ।

स तृप्तिं नाप्तवान् सर्वं, पायं पायं पयो दृतेः ॥१५८॥

क्वचित् तरुतले सुप्तः, स्वप्ने सदनमागतः ।

परते इव पानीयं, समग्रमपि सोऽपिबत् ॥१५९॥

तथाऽप्यच्छिन्नतृष्णोऽयं, भ्रामं भ्रामं जलाशयान् ।

15 वह्निगैर्व इवापूर्वः, सर्वानुर्व्यामशोषयत् ॥१६०॥

अथैकं कश्मलक्षारदुरापसलिलं मरौ ।

कूपं प्राप्य भ्रमन् मेने, प्रत्यक्षं क्षीरनीरधिम् ॥१६१॥

तत्रापि स तृषाऽऽक्रान्तः, पयसे कुशपूलकम् ।

संयोज्य रज्जुभिः क्षिप्त्वा, सरसं तरसाऽकृषत् ॥१६२॥

20 अतिनिम्नतया कूपः, कुभूप इव सेवकात् ।

यातः स्वदत्तमादत्त, सर्वस्वं तृणपूलकत् ॥१६३॥

पूलकादथ निश्चोत्य, पाश्चात्यास्तोयविप्रुषः ।

स चातक इवाम्भोदादुन्मुखस्तृषितः पपौ ॥१६४॥

तत् तृष्णा याऽस्य न च्छिन्ना, वारिधेरपि वारिभिः ।

25 किं सा निरङ्कुशा पूलकुशाग्रपयसा त्रुटेत् ?” ॥१६५॥

युष्माकमपि तद् वत्साः !, या दिव्यैरपि नात्रुटत् ।

मर्त्यलोकभवैर्भोगैः, किं सा तृष्णा त्रुटिष्यति ? ॥१६६॥

श्रुत्वेति देशनां भर्तुर्लक्ष्मीसुखपराङ्मुखाः ।
 अथाष्टनवतिर्भेजुस्ते व्रतं भरतानुजाः ॥१६७॥
 दूतास्ततो निवृत्त्याथ, स्वामिने विस्मयस्मिताः ।
 सोदराणां यथावृत्तं, वृत्तान्तं ते व्यजिज्ञपन् ॥१६८॥
 अथ प्राज्यानि राज्यानि, तेषां भरतभूपतिः । 5
 जग्रसे सकलान्येष, सर्वान्नानीव भस्मकी ॥१६९॥
 §§ अपरेद्युर्नृपश्रेणीवेणीसम्मार्जितक्रमम् ।
 व्यजिज्ञपन्नृपं नत्वा, सुषेणो गर्वपर्वतः ॥१७०॥
 कृत्वाऽपि दिग्जयं स्वामिंश्चक्रमायुधमन्दिरे ।
 एतद् विशति नाद्यापि, यथा शिष्यः शठो मठे ॥१७१॥ 10
 अथ सर्वोपधाशुद्धबुद्धिः सचिवपुङ्गवः ।
 उवाच वाचमाचार्य, इव क्षमावासवाग्रतः ॥१७२॥
 स्वामिन् ! को नाम दिग्यात्राकर्तरि त्वयि भर्तरि ।
 तिष्ठेताद्यापि ? चण्डांशौ, तमस्काण्डं कियच्चिरम् ? ॥१७३॥
 आः ! ज्ञातमथवा स्वामिन्नवश्यं न वशंवदः । 15
 स बाहुबलिभूपालस्तवैवावरजो बली ॥१७४॥
 अपि विश्वं स सामर्षः, सवायुरिव पावकः ।
 विश्वं दग्धुमलं खड्गधूमान्धीकृतशात्रवः ॥१७५॥
 षट्खण्डं भरतक्षेत्रं, जित्वाऽपि जगतीपते ! ।
 अजित्वा तं जगद्दीरं, वास्तवस्तव कः स्तवः ? ॥१७६॥ 20
 एतस्याविजये देव !, दिग्जयव्याजतस्त्वया ।
 अस्मिन् षट्खण्डभूखण्डे, कृतं देशान्तरेक्षणम् ॥१७७॥
 तदेष देव ! भवतो, युज्यते प्राज्यतेजसः ।
 नोपेक्षितुं क्षितिस्वामिन् !, नमितामितशात्रवः ॥१७८॥
 अथ प्रथमतो न त्वं, बान्धवं बन्धुवत्सल ! । 25
 योद्धुमुत्सहसे दूतं, तत् कञ्चित् प्रेषयाधुना ॥१७९॥

१. °से निखिलान्येष खंता० पाता० ॥ २. मठम् पाता० ॥ ३. °त्सलः खंता० पाता० ॥

- वीरम्मन्यो न मन्येत, तवाज्ञां यदि चानुजः ।
तदा यदायुधीयानां, बुध्यते तद् विधीयताम् ॥१८०॥
इत्मात्योदिते दूतं, दक्षस्तक्षशिलां प्रति ।
स वेगेन सुवेगाख्यं, निसृष्टार्थं विसृष्टवान् ॥१८१॥
- 5 §§ अथास्खलद्गतिर्वायुरिवायं वेगतोऽगमत् ।
निवारितोऽपि शकुनैः, सुवेगो दूत्यदक्षिणः ॥१८२॥
निम्नगा-नगर-ग्राम-कान्तार-गिरि-गह्वरान् ।
सुवेगः स लघूल्लङ्घ्य, बहलीदेशमासदत् ॥१८३॥
श्रीमद्बाहुबलिस्वामियशःसुरभिताननैः ।
10 कान्तं वनान्तविश्रान्तैः, क्रीडद्गोपाङ्गनागणैः ॥१८४॥
गायन्तीभिश्चरित्राणि, श्रीयुगादिजिनेशितुः ।
नन्दनादेत्य दैत्यारिस्त्रीभिः सान्द्रीकृतद्रुमम् ॥१८५॥
अलङ्कारप्रभाभिन्नतमिश्रासु दिनेष्विव ।
तमिश्रास्वपि पान्थस्त्रीपाणिन्धमभवत्पथम् ॥१८६॥
- 15 उपेत्य स्वर्गिणां स्वर्गाद्भुतश्रीदिदृक्षया ।
हृष्टानामद्भुतैर्भोगैर्दुस्त्यजीभूतभूतलम् ॥१८७॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
असावासाद्य तं देशमपूर्वाद्भुतवैभवम् ।
जन्मान्तरमिव प्राप्तः, कृत्यं विस्मृतवानिव ॥१८८॥
अथ तक्षशिलां बाहुबलिबाहुबलोजिताम् ।
20 नगरीं स गरीयस्याः, सम्पदः पदमासदत् ॥१८९॥
पश्यन्नस्यामसौ पुर्या, वैभवं भुवनाद्भुतम् ।
उन्मुखो ददृशे लोकैर्विक्रीतेभ्य इवोद्भूतः ॥१९०॥
क्षणं प्राप्य नृसिंहस्य, सिंहद्वारं महीभुजः ।
तस्थौ रथादथोत्तीर्य, स्मरन्निव स वाचिकम् ॥१९१॥
- 25 गच्छन्नथाग्रतश्चक्रिप्रताप इव मूर्तिमान् ।
तस्थौ राजकुलद्वारि, वारितो वेत्रिभिः क्षणम् ॥१९२॥

१. °त्योदितैर्दूतं खंता० ॥ २. °गो दौत्यद° खंता० ॥ ३. °नाजनैः खंता० पाता० ॥

अथ बाहुबलेराज्ञां, द्वाःस्थेनासाद्य सादरम् ।

प्रावेश्यत सुवेगोऽयं, सहर्षः पर्षदन्तरे ॥१९३॥

स सभान्तः सभासद्भिः, क्वचिन्नीलाशमकुट्टिमे ।

जलभीत्योद्धरन् वासः, सहासमवलोकितः ॥१९४॥

आकाशस्फटिकस्तम्भस्खलिताङ्गतया क्वचित् ।

5

अन्यत्रापि चचारासौ, हस्तैर्न्यस्तैः पुरः पुरः ॥१९५॥

रत्नस्तम्भसमालम्बिप्रतिबिम्बमवेक्ष्य सः ।

कृच्छ्रेण जज्ञे विज्ञोऽपि, तत्त्वतः पृथिवीपतिम् ॥१९६॥

नमस्कृत्य नृपं पुञ्जीभूतहारः स भूतले ।

विशिष्टो विष्टरे वेत्रिनिर्दिष्टे स निविष्टवान् ॥१९७॥

10

§§ मुखाब्जविलसद्वाणी, रणन्पूरहारिणीम् ।

उज्जगार गिरं कर्णसुधां स वसुधाधवः ॥१९८॥

कच्चित् कुशलमार्यस्य ?, कच्चित् कुशलिनी प्रजा ? ।

कुशली कच्चिदार्यस्य, सेनान्यादिपरिच्छदः ? ॥१९९॥

स षट्खण्डं क्षमाखण्डमाखण्डलपराक्रमः ।

15

साधयन्न क्वचित् कच्चिदार्यः सेनान्यादिपरिच्छदः ? ॥२००॥

आवर्जिता जिताः कच्चिदार्येण जगतीभुजः ।

यथाऽन्वहं वहन्तस्तामाज्ञां न स्युर्विषादिनः ? ॥२०१॥

समं जनानुरागेण, स्पर्धया वृद्धिगामिनः ।

आर्यस्य धर्म-कामा-ऽर्था, न बाधन्ते परस्परम् ? ॥२०२॥

20

इत्युक्त्वाऽवस्थिते राज्ञि, दूतः सद्भूतमब्रवीत् ।

कस्तस्य कुशलप्रश्नः ?, कुशलं जगतोऽपि यः ॥२०३॥

कस्तस्मिन् सैन्यलेशेऽपि, देशे चाकुशलक्रमः ? ।

यस्मिन् सुरकृतोपास्तिः, शास्तिकृद् बान्धवस्तव ॥२०४॥

तिष्ठेत पुरतः कश्चिद्, दिग्जैत्रे तत्र शात्रवः ? ।

25

अर्के विक्रामति ध्वान्तविक्रमः क्रमतां कुतः ? ॥२०५॥

१. °शे च, देशे खंता० पाता० ॥

- अनेकैः सममेकाऽपि, नानादेशनिवेशिभिः ।
 तस्याज्ञा मान्यते मूर्ध्नि, विधेरिच्छेव जन्मिभिः ॥२०६॥
 भूभुजस्तस्य षाड्गुण्योपाय-शक्तित्रयादयः ।
 फलन्ति चिन्तितैरर्थैः, साक्षात् कल्पद्रुमा इव ॥२०७॥
- 5 निर्बाधमेव सेवन्ते, पुरुषार्थस्त्रयोऽपि तम् ।
 विभागा इव सन्ध्यायाः, दिवसं भास्वरोदयम् ॥२०८॥
 नृपैर्लालाटिकीभूतैः, सेवितोऽपि परैः परम् ।
 न मोदते स दूरस्थानपश्यन्ननुजान् निजान् ॥२०९॥
 सत्यामपि स्यान्नो यस्यां, बान्धवानां विलोकनम् ।
- 10 श्रियं सारामिमां कारानुकारं गणयत्ययम् ॥२१०॥
 विजित्य जगतीमस्य, विनीतायामुपेयुषः ।
 सम्बन्धिभिः सुहृद्भिश्च, चक्रे चक्रिपदोत्सवः ॥२११॥
 तवाग्रजन्मनस्तस्मिन्नुत्सवे पृथिवीभुजः ।
 लक्ष्मी-जीवितरक्षार्थं, के स्वयं न समाययुः ? ॥२१२॥
- 15 अनायातानयं ज्ञात्वा, महे द्वादशवार्षिके ।
 किलाऽऽकारयितुं भ्रातृन्, प्रेषयामास पूरुषान् ॥२१३॥
 विकल्प्यानल्पसङ्कल्पाः, किमप्येते सुमेधसः ।
 आगत्य तातपादान्ते, दानात्मानो व्रतं व्यधुः ॥२१४॥
 तदयं तद्वियोगार्त्तिगर्तसम्पातकातरः ।
- 20 समागत्य समुद्धर्तुं, साम्प्रतं तव साम्प्रतम् ॥२१५॥
 यद्यपि भ्रातृभावेन, त्वं पुरा न समागमः ।
 वक्त्यन्यथा तथाऽप्येष, सर्वथा दुर्मुखो जनः ॥२१६॥
 तत् स्वयं हर्षोसोत्कर्षदृष्टिपीयूषवृष्टिभिः ।
 द्विजिह्वप्रभवदोषमोषः कर्तुं तवोचितः ॥२१७॥

१. °शनिवासिभिः खंता० ॥ २. नाऽऽमो° पाता० ॥ ३. °क्रिमहोत्स° खंता० ॥
 ४. विकल्प्यानेकसङ्कल्पान्, किमप्येते खंता० । विकल्पानल्पसङ्कल्पान्, विकल्पेते सुमे°
 पाता० ॥

स स्वयं दान-सम्मानपूर्तिार्थमनोरथः ।

त्वत्प्रणामान्न नामान्यज्जगन्मान्यः समीहते ॥२१८॥

धीरा न चित्ते वित्तेष्टं, चेष्टन्ते किन्तु तेजसे ।

मुक्तापङ्क्तिधिया हन्ति, सिंहः किं हस्तिमस्तकम् ? ॥२१९॥

भ्राता ममायं भूभर्ता, मास्म भूरिति निर्भयः ।

5

राज्ञामाज्ञाधनानां हि, ज्ञातेयं क्वोपयुज्यते ? ॥२२०॥

समन्युरथ तं वीरं मन्यस्त्वमवमन्यसे ।

भासि भास्वति तत् तस्मिन्नुद्यत्खद्योतपोतवत् ॥२२१॥

पुत्रस्त्वमपि नाभेयप्रभोर्भरतवत् ततः ।

कुलप्रभुरसि स्वामिन् !, हितं जल्पामि तत् तव ॥२२२॥

10

करालगरलः सर्पः, पावकः पवनोद्भूतः ।

प्रभुः प्रौढप्रतापश्च, विश्वास्या न त्रयोऽप्यमी ॥२२३॥

जीवितव्येन राज्येन, कार्यं तद् विद्यते यदि ।

तदा रक्षौषधं मूर्ध्नि, धार्यतां भ्रातृशासनम् ॥२२४॥

नित्यं वितन्यते यत्र, सेवा देवा-ऽसुरैरपि ।

15

भवतो मर्त्यमात्रस्य, सेवायां तत्र का त्रपा ? ॥२२५॥

§§ एवं वदति दूतेऽत्र, सुनन्दानन्दनः स्वयम् ।

बाहुं विलोकयामास, रोमाञ्चकवचाञ्चितम् ॥२२६॥

अवोचदधरज्योतिर्मिश्रदन्तांशुदम्भतः ।

कोपपाटलितां साक्षादिव वाचं धराधवः ॥२२७॥

20

“ज्यायानयं मम भ्राता, यदीच्छथि समागमम् ।

युक्तं यदेष तातस्य, तुल्यः पूज्यो हि सर्वथा ॥२२८॥

युक्तं तदपि यत् प्रैषीत्, प्रभुस्ते भरतेश्वरः ।

आकारणानि बन्धूनां, गुरोः कृत्यमिदं यतः ॥२२९॥

तेषु तातानुयातेषु, स्वयं यत्त्वेष्ट ते विभुः ।

25

तेषां राज्यानि जग्राह, स्नेहोऽयं दूत ! नूतनः ॥२३०॥

१. °नोद्धुरः । प्रभुः खंता० पाता० ॥

- कनिष्ठाविजितो ज्येष्ठः, प्रवादो मास्म भूदयम् ।
 इत्यन्वगुरमी तातं, जितकाशी तदेष किम् ? ॥२३१॥
 त्वद्भर्ता भरतक्षेत्रं, जित्वा तन्मां विरोधयन् ।
 निष्पन्नं हेम नागेन, नियतं दूषयत्ययम् ॥२३२॥
- 5 भ्रातृभावादनायाते, निर्भये वा स्वभावतः ।
 किन्तु मय्येव लोकोऽयबद्धवदनोऽभवत् ? ॥२३३॥
 किं वा यदेष भ्रातृणां, राज्यानि नृपतिस्तव ।
 जग्रसे श्वेव वान्तानि, तथा तत्राप्यभूदयम् ? ॥२३४॥
 मम प्रभुरसावेव, सेव्यः श्रीनाभिनन्दनः ।
- 10 सुरा-ऽसुरनृपैः क्लृप्तप्रथः प्रथमतीर्थकृत् ॥२३५॥
 पिता गुरुर्वा स्वामी वा, जन्मन्येकत्र जन्मिनाम् ।
 एक एव भवेन्नान्यस्तत् किं तेन करोम्यहम् ? ॥२३६॥
 स मम ज्येष्ठभावेन, प्रणामं यदि लप्स्यते ।
 न प्रभुत्वाभिमानेन, पुनः स्वप्नेऽपि ते पतिः ॥२३७॥
- 15 यच्च मत्तोऽपि तेजांसि, नाथस्ते नाथते ध्रुवम् ।
 कक्षस्य वह्नितस्तेजोवाञ्छामनुकरोति तत् ॥२३८॥
 ज्ञातेयं क्वोपयुज्येत, राज्ञां ? मिथ्येति ते वचः ।
 मयि सत्यप्ययं राज्यश्रियं भुङ्क्ते कुतोऽन्यथा ? ॥२३९॥
 ते चान्ये ये दधुर्भास्वत्यस्मिन् खद्योतपोतताम् ।
- 20 अहं तु हन्त ! तस्य स्यामस्तभूधरबन्धुरः ॥२४०॥
 त्रैलोक्यपूजितो यस्य, पिता श्रीवृषभप्रभुः ।
 किञ्चायमनुजः शौर्यतृणीकृतजगत्त्रयः ॥२४१॥
 सुरा-ऽसुर-नरैः सोऽयं, सेव्यो यत् तदिदं कियत् ? ।
 इदं वद यदेतस्य, पुरः कोऽयं सुरेश्वरः ? ॥२४२॥ युग्मम् ॥
- 25 तन्न त्रपाऽस्य सेवायां, करुणा तु ममाद्भुता ।
 लज्जिष्यतेऽसौ मां वीक्ष्य, यत् पुरा खुरलीजितः ॥२४३॥

पुरा कारासुखं प्राप, यत्रास्मद्भुजपञ्जरे ।
तत् किं विस्मृतमेतस्य, चाटुकृच्चाटुगर्विणः ?” ॥२४४॥

तद् गच्छ त्वं समायातु, स स्वयं भवतः प्रभुः ।
यथाऽस्य गर्वदुष्कर्मप्रायश्चित्तं करोम्यहम् ॥२४५॥

§§ दूतोऽथ धैर्यमालम्ब्य, सभयः स सभागृहात् । 5

निस्सासार सभासद्भिः, कूणिताक्षं विलोकितः ॥२४६॥

सज्जीकृतायुधान् वीरान्, मृत्युभृत्यानिवोद्यतान् ।

पश्यन् सुवेगो वेगेन, निरगान् नृपमन्दिरात् ॥२४७॥

नवः क इव दूतोऽयं, भरतस्य महीभुजः ? ।

किमन्योऽपि नृपो ज्येष्ठः, स्वामिनोऽस्यैव बान्धवः ॥२४८॥ 10

क्वेयत्कालं गतः सोऽभूज्जयाय भरतक्षितेः ? ।

अत्रामुं स कुतः प्रैषीदनुजाकारणेच्छया ? ॥२४९॥

अस्य बन्धौ किमुत्कण्ठा ?, न किन्तु प्राभवस्पृहा ।

मन्त्रे किं नाखुरप्यस्य, शतश सन्ति मन्त्रिणः ? ॥२५०॥

तैः स किं बलिनं सिंहं, खलीकुर्वन्न वारितः ? । 15

प्रत्युत प्रेस्तोऽमीभिर्बुद्धिः कर्मानुसारिणी ? ॥२५१॥

जितं किं हारयत्येष, षट्खण्डं मण्डलं भुवः ? ।

जितकाशितया वेत्ति, न मूढः प्रौढिमात्मनः ॥२५२॥

इत्थं पथि कथाः शृण्वन्, मिथः पौरमुखोद्गताः ।

दूरादुल्लङ्घयामास, सुवेगो नगरीमिमाम् ॥२५३॥ षड्भिः कुलकम् ॥ 20

क्रमेणाथ प्रयातोऽयमटवीं भिल्लसङ्कुलम् ।

श्रीबाहुबलिभूपालबलैराटविकैर्वृताम् ॥२५४॥

तत्र शाङ्गधरान् काँश्चित्, पर्शुस्पर्शपरान् परान् ।

एकानशमायुधानन्यान्, कुन्तदन्तुरिताम्बरान् ॥२५५॥

अयं मूर्त्तानिवोत्साहान्, श्रीबाहुबलिभूभुजः । 25

भिल्लानालोकयामास, सुवेगः कम्पिताकृतिः ॥२५६॥

१. °क्षं निरीक्षितः खंता० पाता० ॥

- अटवीं तामथोल्लङ्घ्य, कथञ्चिदतिभीषणाम् ।
 चक्रिणो देशमासाद्य, स्वं मेने स पुनर्नवम् ॥२५७॥
 अपक्वान्यपि धान्यानि, लुनीत ननु रंहसा ।
 अपूतान्यपि गुप्तासु, क्षिपत क्षोणिखानिषु ॥२५८॥
 5 अतिभारसहानुच्चैः, शकटान् कुरुतोत्कटान् ।
 लभ्य-देयानि सङ्कोच्योच्चलितुं भवतोद्यताः ॥२५९॥
 यस्माद् भरतभूपालमभिषेणयितुं बली ।
 श्रूयतेऽभ्युद्यतो बाहुबलिर्बाहुबलोन्मदः ॥२६०॥
 प्रतिक्षेत्रं प्रतिग्रामं, चक्रिदेशनिवासिनाम् ।
 10 व्याकुलत्वं विलोक्येति, चिन्तयामासिवानसौ ॥२६१॥ कलापकम् ॥
 अहो ! विग्रहवार्तेयमस्मत्तो वेगवत्तमा ।
 अग्रे भूत्वा यतः कश्चिन्नागतः श्रूयते त्वसौ ॥२६२॥
 अहो ! प्रौढप्रतापत्वं, श्रीबाहुबलिभूभुजः ।
 स्वस्थानस्थेऽपि यत् तस्मिन्स्माकं भयमीदृशम् ॥२६३॥
 15 चिन्तयन्निति सम्प्राप्तो, विनीतायां स नीतिमान् ।
 विज्ञो विज्ञपयामास, यथावन्नुपतेः पुरः ॥२६४॥
 पटाञ्जलेन चेद् भानुश्छाद्यः स्यात् तरुणच्छविः ।
 यदि ज्वालाकुलो वह्निर्भवेद् ग्राह्यश्च मुष्टिना ॥२६५॥
 तवानुजस्तथाप्येष, स्वामिन् ! षट्खण्डभूपते ! ।
 20 उत्कर्षिपौरुषो नान्यैर्जेतुं शक्यः सुरैरपि ॥२६६॥ युग्मम् ॥
 §§ श्रुत्वेति भरताधीशः, सोत्साहो मन्त्रिभाषितैः ।
 प्रयाणं कारयामास, पुरीं तक्षशिलां प्रति ॥२६७॥
 सम्पन्नपुलका कुन्तैः, स्वित्ना करिमदाम्बुभिः ।
 स्वैरं भर्त्रा बलाक्रान्ता, चकम्पे काश्यपी तदा ॥२६८॥
 25 मारुतस्य मुखे धूर्लि, क्षिपन्तश्चरणोद्धृताम् ।
 वाजिनः परितोऽधावन्, सत्वरः सत्वरजिनः ॥२६९॥

द्विषद्यशोमहश्चन्द्र-भानुच्छादनहेतवे ।
 वहन्तो मेघलेखावत् , खड्गान् वीरास्तदाऽचलन् ॥२७०॥
 वंशनासास्तुरङ्गाक्षाः, पताकातिलकास्तदा ।
 प्रचेलुश्चक्रताडङ्का, रथाः सेनाननश्रियः ॥२७१॥
 स्थिरामस्थिरयद् वेगात् , तच्चचाल बलं तदा । 5
 उद्यद्बल्लिभरैरब्धि, गम्भीरमगभीरयत् ॥२७२॥
 बहलीदेशसीमानमसमानपराक्रमः ।
 आचक्राम क्रमाच्चक्री, वियदेशमिवांशुमान् ॥२७३॥
 ज्ञात्वा तत् परिघोत्तालबाहुर्बाहुबलिर्बलम् ।
 प्रेरयामास कल्पान्तोत्पातवात इवोदधिम् ॥२७४॥ 10
 तद्देरीनलिकायन्त्रप्रेरितैः समिरोर्मिभिः ।
 भटाः प्रदीपितक्रोधवह्नयश्चेलुरुच्चकैः ॥२७५॥
 नेदुस्तदा रिपुप्राणप्रयाणपटहोपमाः ।
 निःस्वानप्रकराः शब्दैरुदरम्भरयो दिशाम् ॥२७६॥
 संसिच्य मदपाथोभिः, संवीज्य श्रुतिमारुतैः । 15
 करिणः कम्पयामासुः, शीतार्तामिव मेदिनीम् ॥२७७॥
 खनन्ति स्म खुरैः क्षोणिं, जवना वाजिराजयः ।
 आक्रष्टुमिव पानीयं, सेनायास्तृप्तिहेतवे ॥२७८॥
 तरङ्गैरिव सध्वानैर्बलैर्बाहुबलिस्ततः ।
 महीमाच्छादयामास, कल्पान्तभ्रान्तवार्द्धिवत् ॥२७९॥ 20
 उपान्ते चक्रिसेनायाः, सेनामयमवासयत् ।
 प्रातस्तिमिरधोरण्यां, शूरोऽनूरुप्रभामिव ॥२८०॥
 गाम्भीर्यं दर्शयन्तोऽपि, तदा सैन्यैः कदर्थिताः ।
 तत्कालं कलयामासुः, कलुषत्वं जलाशयाः ॥२८१॥
 स्थूला स्थूलततिस्तेने, तदा गुरुगिरिश्रियम् । 25
 तटार्गलितमातङ्गगण्डशैलाऽतिदुर्गमा ॥२८२॥

- गुरुडम्बरमौलिस्थरत्नकुम्भसमानताम् ।
 रविलिप्सुरिव प्राप, तदाऽस्तगिरिमस्तकम् ॥२८३॥
 अस्ताचलपतद्भानुगोलकोच्छलितैरथ ।
 पाथोभिरिव पाथोधिस्तमोभिव्यानशे नभः ॥२८४॥
- 5 तदाऽर्क-मन्दरक्षोभिन्निःसरन्त्या इव श्रियः ।
 उन्ममज्ज मुखाम्भोजम्भोधेरिन्दुकैतवात् ॥२८५॥
 सेनाभटेषु कुर्वत्सु, शस्त्रजागरणोत्सवम् ।
 खड्गं जागरयामास, शशाङ्कोऽप्यङ्गकैतवात् ॥२८६॥
 स्तुतिव्रतानामन्योन्यं, वचनाहुतिभिर्भृशम् ।
- 10 दिदीपे नृपयोर्बद्धबोधः क्रोधधनञ्जयः ॥२८७॥
 ततस्ततरणोत्साहैः, सैन्ययोरुभयोर्भटैः ।
 रणदेव्याः पुरस्तेने, निद्रैव प्रथमं बलिः ॥२८८॥
 बलयोस्तूर्यनिर्घोषैर्मृगं त्रस्तमिवाङ्कतः ।
 दिदृक्षुरथ शीतांशुगादस्ताद्रिकाननम् ॥२८९॥
- 15 ततः पूर्वाद्रिमरूढे, देवे दिवसभर्तारि ।
 रागेणाभ्यागमस्ताभ्यां, चक्राभ्यामुपचक्रमे ॥२९०॥
 सुभटः सुभटं हस्ती, हस्तिनं रथिनं रथी ।
 आसदत् सादिनं सादी, बलयोरुभयोरपि ॥२९१॥
 छिन्नाः प्रोड्डीनकाण्डालीमण्डपेन खेः कराः ।
- 20 पतिता इव भान्ति स्म, क्षितौ क्षतजकैतवात् ॥२९२॥
 उद्धूतधूलिजे ध्वान्ते, द्रष्टुं द्विष्टानिव क्रुधा ।
 धावन्ति स्म भटाः प्रेङ्खत्कुन्तदीपकपाणयः ॥२९३॥
 भुजाभृतां भुजादण्डैः, शिरोभिश्च क्षितिच्युतैः ।
 कृतान्तकिङ्कराश्चक्रुर्दण्ड-कन्दुककौतुकम् ॥२९४॥
- 25 ये तरस्वितया तेरुर्भटाः सङ्गरसागरम् ।
 आसन् रुधिरवाहिन्यस्तेषामप्यतिदुस्तराः ॥२९५॥

अश्वानामश्ववाराणामप्यङ्गमिलितैर्मिथः ।	
शिरोभिः पतितैर्युद्धं, किन्नराणामिवैक्ष्यत ॥२९६॥	
दन्तिदन्ताग्रसङ्घट्टजन्मा वह्निकणोत्करः ।	
रेजे रजोधनध्वान्तखेलत्खद्योतपोतवत् ॥२९७॥	
प्रस्थानानि सुबाहूनामिव प्रीताः सुरस्त्रियः ।	5
भटानां भाविभर्तृणां, स्रजः कण्ठेषु चिक्षिपुः ॥२९८॥	
बिभ्रद्भिः शुशुभे खड्गलेखां धूमशिखासखीम् ।	
रुषाऽरुणैर्भटैर्भर्तुर्मूर्तेस्तेजोऽनलैरिव ॥२९९॥	
अथ बाहुबलेः सैन्यैर्भरतेशस्य वाहिनी ।	
कल्लोलिनीशकल्लोलैरिव पश्चाद् व्यधीयत ॥३००॥	10
पुरस्कृतसुषेणोऽथ, रणाय भरतेश्वरः ।	
स्वयं रविरिवोत्तस्थेऽग्रेसरारुणसारथिः ॥३०१॥	
युद्धश्रद्धालुमालोक्य, ज्यायांसं भ्रातरं पुरः ।	
तुल्यं बाहुबलिर्भूपोऽभूदोकः शोक-हर्षयोः ॥३०२॥	
गृहीतरणदीक्षोऽथ, प्रज्वलन्निव तेजसा ।	15
रवेः समः समारोहत्, कुञ्जरं राजकुञ्जरः ॥३०३॥	
तौ स्वयं जगतीमल्लौ, वीक्ष्य युद्धोद्यतौ तदा ।	
हन्त ! चेतांस्यकम्पन्त, त्रिविष्टपसदामपि ॥३०४॥	
§§ अथो भरतमभ्येत्य, दत्त्वाऽऽशीर्वादमादरात् ।	
देवा एवमवोचन्त, प्रशान्तं स्वान्तशान्तये ॥३०५॥	20
षट्खण्डभरतक्षेत्रविजये तव सर्पतः ।	
सम्मुखीनोऽभवत् कश्चिन्न चेन्नाभेयनन्दन ! ॥३०६॥	
दोर्दण्डकण्डूभेदाय, तत् किं नाम महाभुज ! ।	
निजेन बन्धुना सार्धं, युद्धसज्ज ! न लज्जसे ? ॥३०७॥ युग्मम् ॥	
अथाऽऽह चक्री गीर्वाणाः !, युक्तमेतद् भवद्वचः ।	25
किन्तु सम्यग् न जानीथ, बन्धुना रणकारणम् ॥३०८॥	

- न दोःकण्डूभरच्छेदबुद्धिर्युद्धे निबन्धनम् ।
हेतुः किन्तु रथाङ्गस्याप्रवेशः शस्त्रमन्दिरे ॥३०९॥
अनुप्रविश्य मां शस्त्रगृहे चक्रं प्रवेश्य च ।
षट्खण्डभरतक्षेत्रपतिर्भूयान्ममानुजः ॥३१०॥
- 5 अनेन वचसा बाहुबलिं बोधयताधुना ।
यदि युद्धनिषेधाय, युष्माकमयमुद्यमः ॥३११॥
अथोचुस्ते पुनर्देवा, यद्यसौ न हि बुध्यते ।
तथापि नास्त्रैर्योद्धव्यमाज्ञाऽत्र ऋषभप्रभोः ॥३१२॥
दृष्टि-वाग्-दण्ड-दोर्दण्डयुद्धैरेव बलाबलम् ।
- 10 युवयोर्ज्ञास्यते किं तदायुधैर्दारुणै रणे ? ॥३१३॥
ओमित्युक्तवति क्षमापे, ततो जग्मुर्दिवौकसः ।
नृपं बाहुबलिं मूर्तमिव वीरसं प्रति ॥३१४॥
जयेत्याशिषमुद्गमनीं, दत्त्वा प्रीतेन चेतसा ।
सुधामधुमुचा वाचा, प्राहुर्बाहुबलिं सुराः ॥३१५॥
- 15 ज्यायानयं नयोत्तंस !, किं न सत्क्रियते त्वया ? ।
संरम्भः किमयं वीर !, भरतं प्रति सम्प्रति ? ॥३१६॥
जेया रागादयस्तावद्, ये युगादिजिनेशितुः ।
तदङ्गजस्य ते तात !, पोषस्तेषां किमु क्षमः ? ॥३१७॥
नतिमात्रेण यत् तोषं, भजत्येष तवाग्रजः ।
- 20 कथङ्कारं तमाराध्य, नात्मसात् कुरुषे क्षमाम् ? ॥३१८॥
अथ बाहुबलिः प्राह, सुरान् गम्भीरया गिरा ।
इत्थं कथमविज्ञातवस्तुतत्त्वैरिवोच्यते ? ॥३१९॥
यद्यसौ भ्रातृभावेन, मत्तः सत्कारमिच्छति ।
युक्तं तदेष यत् तातसम एव ममाग्रजः ॥३२०॥
- 25 परं प्रौढप्रतापत्वाज्जितकाशितया तया ।
आक्रम्य नमयेद् यन्मां, न तदेतदहं सहे ॥३२१॥

विनष्टं न तदद्यापि, किमप्यस्ति महौजसः ।	
दूरादपसरत्वेष्ट, वलितोऽस्मि रणादहम् ॥३२२॥	
अपरक्ष्मापसामान्यामाज्ञां कर्तुमयं पुनः ।	
मयि क्रोधोद्धतं धावन्, दन्तीवादौ भविष्यति ॥३२३॥	
तदनिष्टफलो भाति, मन्त्रहीनस्य निश्चितम् ।	5
वह्निमुष्टिन्धयस्येव, नरेन्द्रस्यायमुद्यमः ॥३२४॥	
ऋते न तातपादांस्तु, स्वामी मम भवेत् परः ।	
विना दिनाधिपं किं स्यात्, कोकस्यान्यः प्रियाकरः ? ॥३२५॥	
अथाऽऽहुरमराः श्रीमन् !, निस्सीमगुणगौरव ! ।	
कार्येऽत्र विशदाऽप्येषा, नास्माकं क्रमते मतिः ॥३२६॥	10
एकतश्चक्रिणश्चक्रं, त्वत्प्रणामसमीहया ।	
न विशत्यायुधागारं, बिभ्राणमकृतार्थताम् ॥३२७॥	
अन्यतस्तव पश्यामः, सर्वथा विनयं वयम् ।	
तत् किं युक्तं भवेद् वक्तुमस्माकं जगतीपते ! ? ॥३२८॥	
अभ्यर्थयामहे किन्तु, भवन्तं भुवनप्रभो ! ।	15
युद्धेन न हि योद्धव्यं, प्राणिप्राणापहारिणा ॥३२९॥	
दृग्-वाग्-दण्डादियुद्धेन, बलाबलपरीक्षणम् ।	
कृत्वा जयो व्यवस्थाप्यः, साक्षिणोऽमी भवामहे ॥३३०॥	
तथेति प्रतिपेदाने, प्रार्थनां नाभिनन्दने ।	
नातिदूरस्थितास्तस्थुर्मध्यस्थास्ते दिवौकसः ॥३३१॥	20
§§ अथ स्वामिसमादेशादारुह्य करिणो रणात् ।	
जवान्निवारयामासुर्नृपयोः पुरुषा भटान् ॥३३२॥	
राजाज्ञामथ राजन्याः, सेनयोरुभयोरपि ।	
श्रुत्वा ववलिरे कष्टं, रुष्टा मुष्टा इवाहवात् ॥३३३॥	
श्रुत्वा सङ्गरमङ्गाङ्गि, सैनिकास्तेऽथ चक्रिणः ।	25
परस्परमिति प्रोचुः, शोचन्तो देवमन्त्रितम् ॥३३४॥	

- अहो ! धिगिदमायातं, सङ्कटं स्वामिनोऽधुना ।
 समं श्रीबाहुबलिना, बलिना सह यो रणः ॥३३५॥
 नियुद्धबुद्धिदानेऽस्मिन्, दोषः को वा दिवौकसाम् ? ।
 ईदृशानां मुधा नाम, कौतुकं को न पश्यति ? ॥३३६॥
- 5 जानता भुजयोर्वीर्यमनुजस्य महीभुजा ।
 एतन्मेने न जानीमस्तत् काऽपि भवितव्यता ? ॥३३७॥
 स्वसैनिकानां श्रुत्वेति, गिरो भरतभूपतिः ।
 बलं दर्शयितुं स्वस्य, तानाहूययेदमब्रवीत् ॥३३८॥
 मया दृष्टोऽद्य दुःस्वप्नः, किल शृङ्खलमण्डलैः ।
- 10 बद्ध्वाऽऽकृष्य तटाद् भूपाः, कूपान्तर्गमपातयन् ॥३३९॥
 अशिवस्य विभेदाय, स्वप्नार्थोऽयं ततोऽधुना ।
 अवश्यं सत्यतां नेयो, भवद्भिर्बलशालिभिः ॥३४०॥
 अनिच्छतामिदं राज्ञां, प्रभोर्व्यसनसाहसम् ।
 आज्ञां दत्त्वा स राजेन्दुः, कूपमेकमकारयत् ॥३४१॥
- 15 अवटस्य तटे तस्य, निविष्टो भरतेश्वरः ।
 शृङ्खलानां सहस्रेण, वामहस्तावलम्बिना ॥३४२॥
 सर्वसैन्याभिसारेण, सर्वैरुर्वीभुजां गणैः ।
 सर्वस्थाम्ना समालम्ब्य, समाकृष्यत भूपतिः ॥३४३॥ युग्मम् ॥
 ससैन्यानपि राजन्यान्, शृङ्खलासु विलम्बिनः ।
- 20 रोमभ्यो नाधिकान् मेने, बलवान् भरतेश्वरः ॥३४४॥
 हृद्यं हृद्यङ्गरागं स, तेने तेनैव पाणिना ।
 पेतुस्ते तु समं दत्तसङ्केता इव भूभुजः ॥३४५॥
 दृष्टेन च बलेनास्य, सम्भावितपराक्रमाः ।
 भूभुजो भेजिरेऽम्भोजस्मेरवक्त्रास्तदा मुदम् ॥३४६॥
- 25 §§ अथ श्रीबाहुबलिना, समं समरसीमनि ।
 प्रथमं दृष्टियुद्धाय, प्रतिज्ञां कृतवान् नृपः ॥३४७॥

उभावभिमुखौ तत्र, निमेषविमुखेक्षणौ ।
 प्रत्यूषपूष-पूर्णेन्दुविभ्रमं बिभ्रतुश्चिरम् ॥३४८॥
 निरीक्ष्य निर्निमेषत्वं, समरं यातयोस्तयोः ।
 तदाद्यनिमिषीभावं, मन्ये मन्युभुजोऽभवन् ॥३४९॥
 सन्तप्ते सोष्मणो बाहुबलेरालोकनाच्चिरम् । 5
 स्नपयित्वाऽश्रुभिश्चक्री, प्रावृणोत् पक्ष्मणा दृशौ ॥३५०॥
 अहो ! जितं जितं बाहुबलिना बलिनाऽमुना ।
 इत्थं कलकलं चक्रुस्तदा विजयसाक्षिणः ॥३५१॥
 दृक्सङ्ग्रामजितेनाथ, समं भरतभूभुजा ।
 प्रारेभे शब्दसमरं, दक्षस्तक्षशिलाविभुः ॥३५२॥ 10
 विवस्वदश्ववित्रासी, शशिसारङ्गभङ्गकृत् ।
 चक्रिणा सिंहनादोऽथ, लोडितः क्रोडिताम्बरः ॥३५३॥
 चमत्कारिणि विश्वानां, विरते भरतध्वनौ ।
 सिंहनादो महान् बाहुबलिनो व्यानशे दिशः ॥३५४॥
 क्षयाब्दगर्जिसंवादे, नादे तस्मिन् विसर्पति । 15
 अभूदकालकल्पान्तशङ्कातङ्कातुरं जगत् ॥३५५॥
 त्रुट्यत्पर्वतखण्डेन, क्षुब्धदम्भोधिनाऽधिकम् ।
 विजिग्ये तेन शब्देन, भूयो भरतभूपतिः ॥३५६॥
 अथ हस्तप्रहारेण, रणं निश्चित्य दुर्मदौ ।
 तावपासरतां शक्तिधन्यौ वन्यौ गजाविव ॥३५७॥ 20
 भरतेनाऽऽहतः प्राणपुष्ट्या मुष्ट्याऽथ मूर्धनि ।
 क्षणं बाहुबलिध्वान्तैर्वत्रे रविरिवाम्बुदैः ॥३५८॥
 सदृत्तस्येव कौलीनं, मुनेर्मन्युरिव क्षणात् ।
 ययौ शशधरस्येव, राहुर्बाहुबलेस्तमः ॥३५९॥
 ततो बाहुबलेर्मुष्टिवज्रपातेन ताडितः । 25
 पपात शैलवच्चक्री, समं सैन्यमनोरथैः ॥३६०॥

- बन्धुना चन्दनस्यन्दैः, सिक्तश्चन्द्रकरैरिव ।
 कैरवाकरवन्मूर्च्छामथामुञ्चत चक्रभृत् ॥३६१॥
 निश्चित्याथ प्रचण्डेन, दण्डेन समरोत्सवम् ।
 अधावतामुभौ भीष्मौ, धृतदण्डौ यमाविव ॥३६२॥
- 5 ततः शिरसि दण्डेन, हतो भरतभूभुजा ।
 सुनन्दासूनुराजानु, ममज्ज भुवि कीलवत् ॥३६३॥
 अथ मग्नौ क्रमौ तस्माद्, भूतलात् पङ्क्तिरादिव ।
 लीलयैव क्रमेणायमुद्धार धराधवः ॥३६४॥
 तद् बाहुबलिना मौलौ, दण्डेन भरतो हतः ।
- 10 ममज्ज लज्जयेवोच्चैराकण्टमवनीतले ॥३६५॥
 बभूव क्षितिमग्नस्य, चक्रिणः स्फुटमाननम् ।
 शोकश्यामं निजयशःशशिग्रासेन राहुवत् ॥३६६॥
 मग्नो गर्तादथाकर्षि, चक्री कोद्दालिभिर्भटैः ।
 उत्तमर्णैरिव प्रत्यदेयवित्तोऽधमर्णकः ॥३६७॥
- 15 आससाद विषादस्तद्, भरतं परितो जितं ।
 चक्री नाहमसौ चक्री, ध्यायन्तमिति चेतसि ॥३६८॥
 अथाकस्मात् करेऽमुष्य, चक्रित्वभ्रान्तिभित्तये ।
 आरुरोह ज्वलच्चक्रं, रविबिम्बमिवाम्बरे ॥३६९॥
 तेन पार्श्वगतेनोच्चैश्चक्री चक्रेण सोऽज्वलत् ।
- 20 मार्तण्डमण्डलेनेव, मार्तण्डोपलपर्वतः ॥३७०॥
 अथ ज्योतिःपथे सुस्थाँस्त्रासयँस्त्रिदिवौकसः ।
 वधाय बन्धोर्निःशङ्कश्चक्री चक्रं मुमोच तत् ॥३७१॥
 कल्याणशालिनो बाहुबलेर्मैरिव व्यधात् ।
 चक्रं प्रदक्षिणाचक्रं, चक्रबान्धवबिम्बवत् ॥३७२॥
- 25 गोत्रे न प्रभवत्येव, चक्रमित्यवलिष्ट तत् ।
 अमोघमप्यनिष्पन्नचक्रवर्तिमनोरथम् ॥३७३॥

सस्मयं भस्मयिष्यामि, सचक्रं चक्रवर्तिनम् ।
 इत्युत्पाट्य क्रुधा मुष्टिं, सुनन्दाभूरधावत ॥३७४॥
 गतो वक्त्रं हहा ! चक्रवर्त्यसौ समवर्तिनः ।
 ईदृक् कलकलारावो, बभाराम्बगह्वरम् ॥३७५॥
 “अत्रान्तरे विवेकार्कतेजःशाम्यन्मनस्तमाः । 5
 दध्यौ प्रवीरतामानी, मानी नाभेयसम्भवः ॥३७६॥
 जगतीं जिष्णुरप्येष, योधैः क्रोधादिभिर्जितः ।
 तदन्यविजितं जेतुमेतं धिग् ! धिग् ! ममोद्यमम् ॥३७७॥
 तज्जयामि यदि प्रेतानेतान् जितजगत्त्रयान् ।
 सत्यं तत्तनुजन्माऽस्मि, तस्य विश्वप्रभोरहम्” ॥३७८॥ 10
 स ध्यात्वेति नवद्वारे, पुरे तेषां सदास्पदे ।
 शिरःपरिसरादुच्चखान तत् केशकाननम् ॥३७९॥
 निवार्य सर्वव्यापारानसौ निश्चलनिश्चयः ।
 स्वतन्त्रस्तत्र पाना-ऽन्नप्रवेशमरुधत् ततः ॥३८०॥
 बन्धवो लघवः सर्वे, केवलज्ञानशालिनः । 15
 कथं बन्धा मया साक्षाद्, गत्वा तातस्य सन्निधौ ? ॥३८१॥
 तत् प्राप्य केवलज्ञानमिहैवानन्दमन्दिरम् ।
 भूत्वा समः स्वबन्धूनां, गन्ताऽहं तातसंसदि ॥३८२॥
 निश्चित्येति चिरं चित्ते, तत्रैव कृतवान् कृती ।
 कायोत्सर्गविधिं मोहमहीपतिजयोजितः ॥३८३॥ 20
 तं तथास्थितमालोक्य, बान्धवं वसुधाधवः ।
 विषण्णः कर्मणा स्वेन, बाष्पविलविलोचनः ॥३८४॥
 “धिगेतच्चक्रवर्तित्वं, बन्धुभिर्विरहो यतः ।
 किं तेन काञ्चनेनापि, येनाऽऽशु त्रुटति श्रुतिः ? ॥३८५॥
 मन्ये धन्यमहं काकं, साकं यः स्वजनैर्निजैः । 25
 अप्यल्पां बलिमादत्तो, नात्मानं त्यक्तबान्धवम् ॥३८६॥

या निजैर्बन्धुभिः साकं, संविभज्य न भुज्यते ।

पुंसः श्रियमिमां मेने, विधिव्याधिमिव व्यधात्” ॥३८७॥

इति ध्यायन् विषण्णात्मा, बन्धुमध्यात्मबन्धुरम् ।

निपत्य पादयोश्चक्री, निजगाद सगद्गदम् ॥३८८॥

5

“सूनुस्त्वमेव तातस्य, नाहं हतकविक्रमः ।

वध्ये मयि दयालुर्यः, शमं सोम ! समासदः ॥३८९॥

हतकोऽहं पुरा मुक्तः, समग्रैरपि बन्धुभिः ।

एकं त्वमपि मुञ्चन् मां, तात ! मा कृपणं कृथाः ॥३९०॥

तात ! राज्यमिदं पातु, ताततुल्यगुणो भवान् ।

10

चक्रवर्त्यपि वर्तिष्ये, तवाहं वाहनोपमः ॥३९१॥

स्वचेष्टिताग्निसन्तप्ते, मुञ्च वागमृतच्छटाम् ।

मयि प्रलपति भ्रातर् !, दयाकर ! दयां कुरु” ॥३९२॥

वदन्निति नतश्चक्री, सचिवैरुच्यते स्म सः ।

नाथ ! बाहुबलिः सोऽयं, न वक्ता निश्चितव्रतः ॥३९३॥

15

इति तद्वचनैश्चक्री, जानन् बान्धवनिश्चयम् ।

उन्मुखः साश्रुदृक् पादन्यस्तहस्तोऽवदत् पुनः ॥३९४॥

न चेद्दास्यसि तन्मा दा, वाचं वाचंयमाग्रणीः ! ।

किं प्रसन्नादिदानेऽपि, काऽपि स्यादवकीर्णता ? ॥३९५॥

अथ तुष्टिसुधावृष्ट्या, दृष्ट्या किञ्चिन्मुनीश्वरः ।

20

अपश्यद् भरतं हर्षोदञ्चिरोमाञ्चकञ्चुकम् ॥३९६॥

अथ नेत्राम्बुसम्पातनिर्धौतौ शमिन क्रमौ ।

केशपाशेन सम्मार्ज्य, निर्ययौ भरतेश्वरः ॥३९७॥

ततः सोमयशाः सोमयशा बाहुबलेः सुतः ।

स्वयं तक्षशिलाराज्ये, भरतेनाभ्यषिच्यत ॥३९८॥

25

ततः समं समग्रेण, बलेन बलिनांवरः ।

ययावयोध्यां चक्रं च, विवेशायुधवेशमनि ॥३९९॥

१. सार्धं, सं° खंता० पाता० ॥ २. दयाङ्कुर ! पाता० ॥

इति जितपुरुहूतः पुण्यसंहृतसम्पत्-
परिचयचयभास्वद्भाग्यसौभाग्यलक्ष्मीः ।
अनिलचलितचेलोत्सेधमेध्यामयोध्या-
मविशदविशदात्मा बन्धुभिर्विप्रयोगात् ॥४००॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते 5
श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
श्रीभरतदिग्विजयबाहुबलिब्रतवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

त्रिजगति यशसस्ते तस्य विस्तारभाजः,
कथमिव महिमानं ब्रूमहे वस्तुपाल ! ? ।
सपदि यदनुभावस्फारितस्फीतमूर्ति- 10
विधुरगिलदरातिं राहुमाहुस्तमङ्गम् ॥१॥

॥ ग्रन्थाग्रम् ४०४ ॥ उभयम् १३४९॥

पञ्चमः सर्गः ॥

- इतश्च सत्त्वावष्टम्भनिस्तरङ्गीकृताकृतिः ।
तस्थौ बाहुबलिर्ध्यानबद्धनिश्चलनिश्चयः ॥१॥
ततः क्षमाभृतां नाथे, तत्र त्रैलोक्यजित्वरे ।
5 क्रुधा हैमनवातास्त्रं, हिमालय इवामुचत् ॥२॥
ज्वलद्भयानानलध्वस्तजाड्यज्वरविजृम्भिते ।
तस्मिन्ने हेमन्तमाहात्म्यं, तदेतन्मोघतां गतम् ॥३॥
स्वनामधेयचौराणां, तपसां वासदायिनः ।
बाधामाधातुमेतस्य, माघमासः समासदत् ॥४॥
10 लोहं वज्रे खलः साधौ, ग्रीष्मकाल इवोदधौ ।
ददौ तपोनिधौ तस्मिन्, शिशिरः फल्गु वल्गितम् ॥५॥
चक्रिणाऽप्यजितं बाहुबलिं जेतुमिवोत्सुकः ।
पुष्पमासं पुश्चक्रे, पुष्पेषुस्त्रिजगज्जयी ॥६॥
भ्रमद्भ्रमरधूमाढ्यैः, किंशुका-ऽशोक-चम्पकैः ।
15 मधुः कुसुमबाणस्य, ज्वलनास्त्रनिभैर्बभौ ॥७॥
जितमोहमहीनाथे, तस्मिन् मथितमन्मथे ।
मधोः किं नाम कुर्वन्तु, सायकाः शीर्णनायकाः ? ॥८॥
अजितेऽथ स्मरेणास्मिन्, मुनौ चक्रिविजित्वरे ।
भीष्मो ग्रीष्मो दयाञ्चक्रे, चक्रबन्धुः पराक्रमम् ॥९॥
20 करानथ किरत्यर्के, खादिराङ्गारदारुणान् ।
अभूद् बाहुबलिः कामं, प्रशमामृतवारिदः ॥१०॥

१. °लब्धनाघनध्वस्त° खंता० ॥ २. चक्रवि° खंता० पाता० ॥ ३. °वारिधिः खंता० ॥

जगज्जनानुरागेण, स्फूर्जतेव समन्ततः ।
 मुनिरासीत् किलाऽऽताम्रो, न पुनस्तपनातपात् ॥११॥
 पश्यन्नस्य तपस्तीव्रमाग्नेयास्त्रमिवोदितम् ।
 रविरुल्लासयामास, जलदास्त्रं तपात्यये ॥१२॥
 चक्रिदण्डनिपातं यस्तृणायापि न मन्यते । 5
 प्रभवन्तु कुतस्तस्मिन्, धारादण्डाः पयोमुचाम् ? ॥१३॥
 ऊढप्रतिज्ञाभारोऽयं, न वोढुं शक्यते मया ।
 इतीव पन्नगेन्द्रेण, प्रेरिताः फणिनां गणाः ॥१४॥
 रसातलोद्गताः श्यामाः, कुटिलभ्रान्तिशालिनः ।
 दधुः सर्वाङ्गमुल्लास्य, तं लताततिकैतवात् ॥१५॥ युग्मम् ॥ 10
 शिलीमुखगणैर्बाणासनान्तर्विनियोजितैः ।
 तस्य क्षोभाय संरम्भमथाऽऽरेभे घनात्ययः ॥१६॥
 अथ सत्त्वाद्भुतेनास्य, जलैरप्यमलाशयैः ।
 अहासि शरदि प्रीतैर्विकस्वरमुखाम्बुजैः ॥१७॥
 शुक्लध्यानेऽमुनाऽऽरब्धे, भ्रष्टकेकिच्छदच्छलात् । 15
 शेषध्यानमहांसीव, महीपीठे शुचाऽलुठत् ॥१८॥
 मुनेर्यशःप्रतापाभ्यामिव नैर्मल्यमर्जितम् ।
 क्रमादम्बुदमुक्तेन्दु-भानुमन्मण्डलच्छलात् ॥१९॥
 अथ सम्प्रेषिते ब्राह्मी-सुन्दर्यौ नाभिसूनुना ।
 ज्ञानाधीशप्रवेशार्हतन्मनःसौधशुद्धये ॥२०॥ 20
 कुञ्जरादुत्तर भ्रातर् !, वाच्यमेतदिति प्रभुः ।
 शिक्षां ददौ तयोर्यान्त्योर्ज्ञानश्रीकृष्टिमन्त्रवत् ॥२१॥
 स्थानं तदथ ते याते, न मुनीशमपश्यताम् ।
 दृष्टो गुल्मस्तु वल्लीनां, सोच्छ्वासः पुरुषाकृतिः ॥२२॥
 तत्र सम्भाव्य तं ताभ्यामुक्तां शुश्राव तां गिरम् । 25
 पार्श्वस्थगुप्तकैवल्यलक्ष्मीकर्णेजपां मुनिः ॥२३॥

- भ्रातरुत्तर मातङ्गादित्याकर्ण्य तयोर्वचः ।
 चिन्ताचान्तमतिभ्रान्तस्तस्थिवान् स मुनिश्चिरम् ॥२४॥
- “शब्दोऽयं नियतं ब्राह्मी-सुन्दर्योः श्रुतिसुन्दरः ।
 भाषेते चानृतं नैते, न चारूढोऽस्मि हस्तिनम् ॥२५॥
- 5 विकल्पं कल्पयन्नेवं, दध्यौ वन्दे लघून् न यत् ।
 मानोऽयमेव मे हस्ती, तत्राऽऽरूढोऽस्मि धिग् ! जडः ॥२६॥
- सत्यं मत्वेति तातेन, दयां मयि वितन्वता ।
 व्रतिन्यौ प्रतिबोधाय, प्रेषिते शीलसद्मनी ॥२७॥
- केवलज्ञानिनो बन्धून्, लघून्पि गुणाधिकान् ।
 10 करिष्ये तदहं मूर्ध्नि, पुष्पस्तोमानिवामलान्” ॥२८॥
- ध्यात्वेति पादमुद्यम्य, भिन्ने मानमतङ्गजे ।
 अलाभि मुनिसिंहेन, केवलं मौक्तिकं फलम् ॥२९॥
- मानेऽथ सर्वथा मुक्ते, स्फुरन्त्या केवलश्रिया ।
 आश्लिष्टस्य तदा तस्य, विलीनं मनसा रसात् ॥३०॥
- 15 दिवि दुन्दुभयो नेदुरभवन् पुष्पवृष्टयः ।
 प्राप्तास्तं वन्दितुं भक्तिभासुराश्च सुरा-ऽसुराः ॥३१॥
- अथो परिवृतः श्रीमान्, सुरसार्थैर्महामुनिः ।
 जगदीशस्य समवसरणं प्राप पापभित् ॥३२॥
- प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य, गत्वा केवलिपर्षदि ।
 20 उपाविक्षन्मुनिमुक्तालतायामिव नायकः ॥३३॥
- आरुरोहान्यदा स्वामी, स्पष्टमष्टापदाचलम् ।
 समं मुनीन्द्रैः पूर्वार्द्रि, नक्षत्रैरिव चन्द्रमाः ॥३४॥
- त्रिविष्टपसदस्तत्र, विदधुर्देशनासदः ।
 प्रभुश्चतुर्मुखीभूय, तस्मिन् धर्ममुपादिशत् ॥३५॥
- 25 ततः समं समायातौ, भरतेश-सुरेश्वरौ ।
 निन्यतुः कर्णपूरत्वं, विभोर्वचनपल्लवान् ॥३६॥

देशनान्ते ततश्चक्री, बन्धूनालोक्य वत्सलः ।
 तेषां भोगविभागाय, जिनराजं व्यजिज्ञपत् ॥३७॥
 अथाऽऽदिशज्जिनाधीशो, भरतक्षमापतिं प्रति ।
 भोगानभिलषन्त्येते, किमभङ्गुरसङ्गराः ? ॥३८॥
 आनाय्य न्याय्यवित् क्षोणीपती रसवतीमथ । 5
 हेतवे निजबन्धूनामन्धूनां प्रसमाम्भसः ॥३९॥
 विज्ञो विज्ञपयामास, सानन्दो नाभिनन्दनम् ।
 भोजनायाऽऽदिश स्वामिन् !, शमिनो बान्धवानिति ॥४०॥ युग्मम् ॥
 आदिदेशाथ तीर्थेशः, कारितं कल्पते न यत् ।
 भुञ्जते तत् कुतो ज्ञानबन्धुरास्तव बन्धवः ? ॥४१॥ 10
 पुनर्विज्ञपयामास, नृपस्तर्हि जगत्प्रभो ! ।
 स्वामिन्नकारितान्नाय, प्रेष्यन्तां मदगृहानमी ॥४२॥
 तमादिदेश तीर्थेशो, यथार्थमथ पार्थिवम् ।
 राजन् ! न कल्पते राजपिण्डः शमभृतामिति ॥४३॥
 नरेन्द्रेऽस्मिन् जिनेन्द्रेण, निषिद्धे सर्वथेत्यथ । 15
 पराभवभवन्मानम्लानिष्यामलितानने ॥४४॥
 माऽसौ खेदस्य पात्रं भूदित्यवेत्य मरुत्वता ।
 अवग्रहभिदाः पृष्टः, स्पष्टमूचे जगद्गुरुः ॥४५॥ युग्मम् ॥
 शक्रस्य चक्रिणो राज्ञः, स्थानेशस्य गुरोरिति ।
 पञ्चधाऽवग्रहो भावात्, पञ्चानामपि पुण्यकृत् ॥४६॥ 20
 अथ शक्रः प्रणम्याऽऽह, प्रभो ! क्षेत्रेऽत्र भारते ।
 मया वासाय साधूनां, प्रदत्तोऽयमवग्रहः ॥४७॥
 आकर्ण्य भरतोऽपीति, प्रीतो नत्वा जगद्गुरुम् ।
 अनुजज्ञे निवासाय, साधूनां भारती भुवम् ॥४८॥
 अथापृच्छन्महीभर्ता, द्युभर्तारं ससम्मदः । 25
 देयं कस्यान्नमानीतमिदमेवं निवेद्यताम् ॥४९॥

- गुणाधिकेषु कर्तव्या, पूजेत्युक्ते बिडौजसा ।
 साधून् विना गुणी कोऽस्ति, मत्तोऽपीति व्यचिन्तयत् ॥५०॥
- ज्ञातं सन्तितरां सन्तः, श्रावका मदगुणाधिकाः ।
 तेभ्यः पूजा विधेयेति, निश्चयं भरतो व्यधात् ॥५१॥
- 5 अथ प्रणम्य तीर्थेशं, ययौ दिवि दिवस्पतिः ।
 भरतस्तु विनीतायां, पुर्या धुर्यो मनस्विनाम् ॥५२॥
 अन्यतो विजहाराथ, प्रभुरष्टापदाचलात् ।
 निर्दम्भं लम्भयन् लक्ष्मीं, पुराम्भोजानि भानुवत् ॥५३॥
- 10 भरतोऽपि रतो धर्मे, श्राद्धानाहूय भूरिशः ।
 इदं जगाद भोक्तव्यं, भवद्विर्मम मन्दिरे ॥५४॥
 क्रियासु कृषिमुख्यासु, कार्यं चेतोऽपि न क्वचित् ।
 भवद्विः केवलं भाव्यं, धर्मकर्मैककर्मतैः ॥५५॥
 इदं न पाठ्यं निःशाठ्यं, भोजनान्ते मदग्रतः ।
 वर्तते भीर्भवान् जिग्ये, ततो मा हन मा हन ॥५६॥
- 15 मत्वेदमथ ते श्राद्धा, भवने तस्य भुञ्जते ।
 पठन्ति च वचस्तत् ते, सम्मोहगरगरुडम् ॥५७॥
 प्रमादी मेदिनीशोऽपि, मग्नो रतिमहानदे ।
 नित्यमाकर्ण्य तद् वाक्यं, विचिन्तयति किञ्चन ॥५८॥
 अहं केन जितो ? ज्ञातं, कषायैस्तेभ्य एव भीः ।
 20 वर्तते दुर्धरा तेन, न घात्याः प्राणिनो मया ॥५९॥
 नित्यं ते स्मारयन्तीति, नीतिशक्राय चक्रिणे ।
 विरागसागरोल्लासनिशाकरनिभं वचः ॥६०॥
 प्रमादपादपाकीर्णे, तस्मिन् भरतभूभृति ।
 पावनैस्तद्गिरां पूरैर्धर्मध्यानानलोऽज्वलत् ॥६१॥
- 25 श्राद्धा-ऽश्राद्धाविवेकज्ञैस्तदाऽध्यक्षैर्निवेदिते ।
 चक्री चक्रे परीक्षां तदणु-शिक्षा-गुणव्रतैः ॥६२॥

१. भूयसः खंता० पाता० ॥ २. ममाग्र० पाता० ॥ ३. वर्धते खंता० पाता० ॥ ४. वर्धते खंता० पाता० ॥ ५. अणु-शिक्षाव्रतैश्चक्रे, परीक्षां भरतोऽन्यदा इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥

श्रावकाणां तदा चक्रे, निर्व्यूढानां परीक्षणे ।
 रेखात्रयं स काकिण्या, रत्नत्रितयसूचकम् ॥६३॥
 स्वाध्यायहेतवे तेषां, वेदानार्यान् नृपार्यमा ।
 स चकार परार्था हि, प्रवृत्तिः स्यान्महात्मनाम् ॥६४॥
 अथान्तरेऽस्य तीर्थस्य, व्यवच्छेदे कदाग्रहात् ।
 अनार्यत्वममी मोहान्मिथ्यात्वं च प्रपेदिरे ॥६५॥

5

§§ इतश्च भगवानष्टापदमापदमंहसाम् ।
 आययाविति विज्ञाय, वन्दितुं गतवान् नृपः ॥६६॥
 नत्वा तत्र जगन्नार्थं, प्राञ्जलिर्गजतीपतिः ।
 कथां शलाकापुरुषत्रिषष्टेरपि सोऽशृणोत् ॥६७॥
 अथ विज्ञपयामास, स्वामिनं भरतेश्वरः ।
 अस्यां सभायां कोऽप्यस्ति, प्रभो ! भावी समस्त्वया ? ॥६८॥
 अथ प्रथमतीर्थेशः, प्रोवाच भरतेश्वरम् ।
 यस्त्वत्पुत्रोऽग्रहीद्दीक्षां मरीचिर्मत्पुरः पुरा ॥६९॥
 स दीक्षाभारमुद्वोढुमशक्तः सुखलालसः ।
 छत्रमावारकं बिभ्रत्, कर्म मूर्त्तिमिवात्मनः ॥७०॥
 सकाषायोऽहमित्युच्चैः, कषायवसान्वितः ।
 त्रिदण्डदण्डितश्चाहमिति दण्डत्रयं वहन् ॥७१॥
 न स्वभावसुगन्धोऽहमिति श्रीखण्डमण्डितः ।
 पारिव्राज्यं किलाऽऽदत्त, 'नोल्लङ्घ्या भवितव्यता' ॥७२॥ विशेषकम् ॥ 20
 ततोऽनुपदिकोऽस्माकं, विहरन्नेष भूपते ! ।
 नवीनरुचिभिलोकैः, पृष्ठो धर्ममवोचत ॥७३॥
 महाव्रतानि पञ्च स्युः, श्रमणानां महात्मनाम् ।
 मुख्यो मोक्षस्य मार्गोऽयमशक्तौ श्रावको भवेत् ॥७४॥
 अणुव्रतानि पञ्च स्युः, सप्त शिक्षाव्रतानि च ।
 श्राद्धेन पालनीयानि, यदीच्छन्नुपमे सुखे ॥७५॥

25

१. °स्ताधिपम् खंता० पाता० ॥ २. मुमुक्षोर्मोक्षमार्गो खंता० ॥

- प्रतिबुद्ध्याथ तन्मध्यात्, संसारोद्वेगशालिनः ।
 श्राद्धानामथ साधूनामयाचन्त व्रतानि ये ॥७६॥
 स तानाह ततानाहमशक्तो हीदृशे व्रते ।
 पारिव्राज्यमिदं मन्दमतिस्तद् गच्छत् प्रभुम् ॥७७॥
- 5 यथोचितमथो चक्रुर्मामेत्य भवभीरवः ।
 जनास्ते यत्प्रवृत्तिः स्याद्, यथा स्वार्थमिहार्थिनाम् ॥७८॥
 एवं विहरमाणोऽयमस्माभिः सह सम्प्रति ।
 इतः स भवतः पुत्रो, धर्मध्यानमना मुनिः ॥७९॥
 सुरा-ऽसुरेशिरःश्रेणिमणिभासुरितक्रमः ।
- 10 भावी मम समानश्रीश्चतुर्विंशो जिनेश्वरः ॥८०॥ युगम् ॥
 भरतोऽथ समुत्थाय, मरीचिं निकषा गतः ।
 एनं प्रदक्षिणीकृत्य, नमश्चक्रे कृताञ्जलिः ॥८१॥
 उक्तवाँश्च न ते पारिव्राज्यमेतन्न जन्म च ।
 किन्तु यत् तीर्थकृत्त्वं ते, भावि तद् वन्द्यते मया ॥८२॥
- 15 भगवन्तमथो नत्वा, गतवान् भरतेश्वरः ।
 विजहार च तीर्थेशोऽन्यतो वायुरिवास्खलन् ॥८३॥
 अथ लोकस्य दुःकर्मशत्रूच्छेदाय तीर्थकृत् ।
 पुनानः पृथिवीं पादैः, शत्रुञ्जयगिरिं ययौ ॥८४॥
 तं विलोक्य त्रिलोक्यन्तर्द्धर्मस्योच्चैः क्षमाभृतः ।
- 20 दुर्गप्रायगिरिं मेने, मुनीन्द्रो निरुपद्रवम् ॥८५॥
 अथ प्रथमसर्वज्ञः, स विज्ञाय जगद्गुरुः ।
 नगेन्द्रमिह माहात्म्यनिधानमिव पिण्डितम् ॥८६॥
 तमारोहन्महामोहद्रोहाय परमेश्वरः ।
 शत्रुवित्रासनायेव, कुञ्जरं वीरकुञ्जरः ॥८७॥ युगम् ॥
- 25 मुनयः पुण्डरीकाद्याः, सहैवाऽऽरुरुहुगिरिम् ।
 सोपानमिव निर्वाणसौधस्यात्यन्तमुत्सुकाः ॥८८॥

१. °स्नरश्रेणि° वता० ॥ २. तमद्रिमिह पाता० ॥

बभौ स तं समारूढः, शैलं त्रैलोक्यनायकः ।
मुक्तिद्वीपमिव प्राप्तस्तीर्त्वा संसारवारिधिम् ॥८९॥

पिङ्गः प्रभोः प्रभाभारैः, कीर्णः कुसुमवृष्टिभिः ।

ताराभाराकुलस्वर्गशैललीलामगाद् गिरिः ॥९०॥

पवित्रयति मूर्धानं, तदा त्रिजगतीगुरौ ।

5

प्रभावप्रणमद्वक्षभुजाग्रैर्नृत्यति स्म सः ॥९१॥

प्रभुदृष्ट्या सुधावृष्ट्या, पुनः प्रारूढपक्षतिः ।

अभितः स समारोहल्लोललोकनिभादभात् ॥९२॥

विबुधास्त्रिविधास्तूर्ण, देवं सेवितुमाययुः ।

स्वस्थानस्था निरायासं, ज्योतिष्कास्तु सिषेविरे ॥९३॥

10

जन्तूनां पापभीतानां, दुर्गभूतस्य भूभृतः ।

मौलौ वप्रत्रयं रत्न-स्वर्ण-रूप्यैः सुरा व्यधुः ॥९४॥

प्राकारद्वारदम्भेन, सज्जितानि कुतूहलात् ।

दिग्वधूभिर्मुखानीव, स्मेराणि जिनमीक्षितुम् ॥९५॥

सर्वतः पर्वतेष्वेकः, पवित्रोऽहमिति ब्रुवन् ।

15

अशोकानोकहव्याजादयमूद्ध्वं व्यधाद् भुजम् ॥९६॥

माहात्म्येन महीध्रेषु , गिरिर्गुरुरसाविति ।

रत्नसिंहासनव्याजादस्योष्णीषं व्यधुः सुराः ॥९७॥

चतुर्भूतिभृतस्तत्र, स्थितस्याऽऽस्येन्दुभिर्विभोः ।

स जज्ञे पर्वतः पूर्वः, सर्वासामप्यसौ दिशाम् ॥९८॥

20

§§ तद्देशानां समारेभे, स मारेभैककेसरी ।

विभुर्भविकलोकानां, कर्णामृतकिरा गिरा ॥९९॥

“महीरुहेषु कल्पद्रुः, स्वयम्भूरमणोऽब्धिषु ।

ज्योतिष्केषु रविः सोऽयं, शैलः शैलेषु शस्यते ॥१००॥

तुङ्गतां सर्वतः सर्वपर्वतेषु दधात्ययम् ।

25

यन्मौलिवर्तिनां हस्तप्राप्यं मुक्तिलताफलम् ॥१०१॥

१. °मिवोत्तीर्णस्ती° खंता० ॥ २. °ऽद्रिषु वता० ॥

- जलकान्तमणिश्रेणिमयवत् प्रतिभात्ययम् ।
विघटन्ते झटित्येव, भवाब्ध्येयत्र वीचयः ॥१०२॥
नृणामिहाधिरूढानां, शुक्लध्यानविभानिभात् ।
हस्तावलम्बनं दत्ते, मुक्तिश्रीः कुन्दसुन्दरा ॥१०३॥
- 5 भ्रूण-ब्रह्मर्षिघातादिपातकान्यपि तत्क्षणात् ।
व्यपोहत्यस्य महिमा, हिमानीवाहिमत्विषः ॥१०४॥
व्यक्तं विमुक्तकाठिन्यमिह क्रूरात्मानां मनः ।
प्रयाति खादिराङ्गारकुण्डेऽयस्मिण्डवद् द्रवम्” ॥१०५॥
अतः शमसुधाकुण्ड !, पुण्डरीक ! त्वयाऽऽस्यताम् ।
- 10 अस्मिन् धराधरे सिद्धिलोलुभैः साधुभिः समम् ॥१०६॥
इत्यासाद्य प्रभोराज्ञां, पादौ नत्वाऽत्र भूधरे ।
अस्थायि पुण्डरीकेण, मुनिहंसैः सहामलैः ॥१०७॥
ततश्च विहृतेऽन्यत्र, जगत्त्रितयनेतरि ।
शुचाऽमुचदयं शैलः, शालादिमणिमण्डनम् ॥१०८॥
- 15 तत्रादिगणभृद् दुर्गे, श्रीजिनेशनदेशतः ।
सहितः साधुभिस्तन्त्रैस्तन्त्रपाल इव स्थितः ॥१०९॥
तदुवाच मुदा साधूनग्रणीर्गणधारिणाम् ।
मनःसंवेगसंवेगगौरगौरवया गिरा ॥११०॥
“तपःश्रीदूतिकाक्लृप्तसिद्धिसम्बन्धकाङ्क्षिणाम् ।
- 20 कोऽपि केवलसङ्केतनिकेतनमयं गिरिः ॥१११॥
अस्मिन्नाकारणं मुक्तेस्तद्वः केवलमेष्यति ।
तदात्मा तपसा शुद्धो, वास्यतां ध्यानसौरभात्” ॥११२॥
इति संवेगसश्रीकपुण्डरीकगिरा चिरात् ।
सर्वेऽप्यालोचनारोचमाना मानादिमाथिनः ॥११३॥
- 25 क्षणक्षामितनिःशेषजन्तवोऽनन्तबोधयः ।
कर्मदानवभेदाय, साधवो माधवोपमाः ॥११४॥

गृहीतानशनाः शुक्लध्याननिर्धौतकल्मषाः ।
 बभूव भूभृतस्तस्य, ते लीलामौलिमण्डनम् ॥११५॥ विशेषकम् ॥
 गणभृन्मुक्तिनिःश्रेणिं, क्षपकश्रेणिमाश्रितः ।
 तैः सार्द्धं साधुभिर्लेभे, द्वादशीं गुणभूमिकाम् ॥११६॥
 मासान्ते चैत्रराकायामथ प्रथमतोऽभवत् । 5
 केवलं पुण्डरीकस्य, ततोऽन्येषां तपोभृताम् ॥११७॥
 अथैतान् मुक्तिवनिता, नितान्तमनुरागिणी ।
 निर्मुक्तकर्मावरणानात्मसादकृत स्वयम् ॥११८॥
 गीर्वाणास्तत्र निर्वाणगमनोत्सवमुत्सुकाः ।
 आगत्य चक्रिरे तेषां, हर्षसोत्कर्षचेतसः ॥११९॥ 10
 तदेष प्रथमं तीर्थं, शत्रुञ्जयधराधरः ।
 बभूव पुण्डरीकादिसाधुसिद्धिनिबन्धनम् ॥१२०॥
 तत्र रत्नमयं चैत्यमुदितं मुदितो व्यधात् ।
 उदयाद्रिशिश्चुम्बिरविबिम्बडम्बकम् ॥१२१॥
 जितस्तेनैव चैत्येन, प्रभया सुरभूधरः । 15
 प्रस्वेदबिन्दुसन्दोहं, धत्ते तारावलिच्छलात् ॥१२२॥
 पुण्डरीकप्रभोर्मूर्त्या, युतामत्र नृपो व्यधात् ।
 युगादिजिननाथस्य, प्रतिमां मतिमानसौ ॥१२३॥
 विहरन्नथ देशेषु, विविधेषु जगद्गुरुः ।
 भविनां मुक्तिमार्गाय, धर्मं युग्यमिवार्पयन् ॥१२४॥ 20
 पूर्वलक्षं परिक्षिप्य, दीक्षाकालात् त्रिकालवित् ।
 निर्वाणकालं विज्ञाय, स्पष्टमष्टापदं ययौ ॥१२५॥ युग्मम् ॥
 अष्टापदाद्रिमारूढः, परीतः स्फटिकांशुभिः ।
 शुशुभे स विभुः शुभ्रैः, सिद्धेरालोकजैरिव ॥१२६॥

१. °निर्धूत° खंता० पाता० ॥ २. अथ प्रथममुत्पेदे, पुण्डरीकस्य केवलम् । मासान्ते
 चैत्रराकायां, ततोऽन्येषां तपोभृताम् ॥११७॥ इति रूपेणायं श्लोकः पाता० उपलभ्यते ॥

- प्रत्यपद्यत साधूनां, सहस्रैर्दशभिर्युतः ।
 चतुर्दशतपोयोगात्, पादपोपगमं जिनः ॥१२७॥
 तथाऽवस्थितमद्रीन्द्रपालो व्यालोक्य तं प्रभुम् ।
 गत्वा विज्ञपयामास, **भरतं** भूमिवासवम् ॥१२८॥
- 5 श्रुत्वा चतुर्दशाहारपरिहारं जगद्गुरोः ।
 न चतुर्दशभिर्भेजे, रत्नैरपि नृपः सुखम् ॥१२९॥
 ततश्चरणचारेण, चचाल **भरतेश्वरः** ।
 परिवारैर्दिशो रुन्धन्नष्टावष्टापदं प्रति ॥१३०॥
 अनुयाताऽपि पातेन, वेगादचलचीवरः ।
- 10 आजगाम गिरेर्मौलिमाकृष्टो मनसेव सः ॥१३१॥
 अप्राप्तपूर्वावाजन्म, चरणौ प्राप्य चक्रिणः ।
 मार्गभूर्दुर्भगेव स्त्री, रक्ताऽभूत् क्षरताऽसृजा ॥१३२॥
 अशक्तेऽपि सहाऽऽगन्तुं, छत्रधारिणि चक्रिणः ।
 अपनिन्ये मनस्तापस्तपनातपवेदनाम् ॥१३३॥
- 15 अथाष्टापदमारूढस्तं तथाऽवस्थितं प्रभुम् ।
 अपश्यत् प्रसभोन्मीलद्वाष्पाविलविलोचनः ॥१३४॥
 स प्रणम्याभवद् यावदुपास्तिन्यस्तमानसः ।
 अपश्यत् तावदायातान्, सर्वान् गीर्वाणनायकान् ॥१३५॥
 भक्ति-शोकभराभोगभङ्गुरीकृतकन्धरः ।
- 20 तैः समं शमिनामीशमुपासामासिवानसौ ॥१३६॥
 माघकृष्णत्रयोदश्यां, पूर्वाह्णेऽभीचिगे विधौ ।
 समाहितमनाः काययोगे स्थित्वाऽथ बादरे ॥१३७॥
 अरौत्सीद् बादरौ शब्द-चित्तयोगौ जगद्गुरुः ।
 कायस्य बादरं योगं, सूक्ष्मेणैव रुरोध सः ॥१३८॥
- 25 क्षिप्तसूक्ष्मतनूयोगं, सूक्ष्मक्रियमिति क्रमात् ।
 तार्तीयिकं स तीर्थेशः, शुक्लध्यानमसाधयत् ॥१३९॥

ततश्चतुर्थमुच्छन्नक्रियं ध्यानमशिश्रियत् ।
 पञ्चह्रस्वाक्षरोच्चारकालमालम्बनातिगम् ॥१४०॥
 प्रक्षीणाशेषकमौघः, संत्यक्ततनुपञ्चकः ।
 स्वभावसिद्धोद्ध्वगतिज्वालावदृजुनाऽध्वना ॥१४१॥
 अस्पृष्टाकाशगमनः, सिद्धान्तचतुष्टयः । 5
 एकेन समयेनाऽऽप, मुक्तिलक्ष्मीवतंसताम् ॥१४२॥ युग्मम् ॥
 क्षपकश्रेणिमारुह्य, परेऽपि परमर्षयः ।
 तदा दश सहस्राणि, मुक्तिं प्रभुवदभ्यगुः ॥१४३॥
 प्रथममयमुदारां प्राप्य सम्यक्त्वलक्ष्मीं,
 तदनु मनुजवर्ग-स्वर्गसाम्राज्यलक्ष्मीम् । 10
 अथ निरुपमसम्यग्ज्ञान-चारित्रलक्ष्मीं,
 भुवनपतिरवाप श्रायसीं शर्मलक्ष्मीम् ॥१४४॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 श्रीऋषभस्वामिनिर्वाणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥ 15

श्रीवस्तुपालसचिवस्य परे कवीन्द्राः,
 कामं यशांसि कवयन्तु वयं तु नैव ।
 येनेन्द्रमण्डपकृतोऽस्य यशःप्रशस्ति-
 रस्त्येव शक्रहृदि शैलशिलाविशाले ॥१॥

॥ ग्रन्थाग्रम् १४९ । उभयम् १४९८॥ 20

• • •

षष्ठः सर्गः ॥

[ऋषभजिननिर्वाणमहोत्सवः]

- प्रभोर्मोक्षक्षणे तत्र, नारकेष्वपि सौख्यदे ।
अज्ञातरुदितश्चक्री, मूर्च्छितः क्षमातलेऽपतत् ॥१॥
- 5 शोकग्रन्थिविभेदाय, रुदितं शिक्षयन् हरिः ।
तस्य कण्ठमथाऽऽलम्ब्य, पूत्कारं तारमातनोत् ॥२॥
लब्धसञ्ज्ञोऽथ राजाऽपि, रुदन्नुच्चैःस्वरं पुरः ।
विह्वलः शोकपूरेण, विललापेति बालवत् ॥३॥
- 10 “नाथ ! त्यक्तः कुतो दोषादनाथोऽयं त्वया जनः ? ।
युष्मद् विना कथं भावी, भवारण्येऽशरण्यकः ? ॥४॥
वियोगः सह्यते भानोः, पुनरुद्गमनाशया ।
अनावृत्तिपदस्थस्य, भवतस्तु सुदुःसहः ॥५॥
मूलतोऽसि न यैर्दृष्टेऽप्यस्मत्तः प्रभो ! वरम् ।
अदृष्टेऽर्थे न तद् दुःखं, दृष्टनष्टे तु यद् भवेत् ॥६॥
- 15 बन्धवोऽप्यनुगन्तारस्त्वाममी मम सर्वथा ।
एक एवाहमत्रास्मि, त्वया पङ्क्तिबहिष्कृतः ॥७॥
भूत्वा तस्य सुतः श्रीमन्निति शोकवशंवदः ।
अपि मुक्तिपदप्राप्तं, किं व्रीडयसि तं प्रभुम् ?” ॥८॥
नृपः प्रलापान् कुर्वाणो, गीर्वाणपतिना स्वयम् ।
20 इत्थं प्रबोधितः शोकशङ्कुं किञ्चिन्मुमोच सः ॥९॥ युग्मम् ॥
अथाऽऽदिष्टाः सुरेन्द्रेण, चन्दनैर्नन्दनोद्गतैः ।
पूर्वस्यां दिशि याम्यायां, प्रतीच्यामपि च क्रमात् ॥१०॥

वृत्तां प्रभोः कृते त्र्यस्रामिक्ष्वाकु^१कुलजन्मनाम् ।
 चतुस्त्रां परेषां तु , चितां चक्रुर्दिवौकसः ॥११॥ युग्मम् ॥
 ततो मुक्तशरीराणि, निवेश्य शिबिकान्तरा ।
 चितासमीपमानिन्युस्ते महेन महीयसा ॥१२॥
 अथो यथोचितं तेषु , निहितेषु चितान्तरे । 5
 वह्निं विचक्रुर्वायुं च, वह्नि-वायुकुमारकाः ॥१३॥
 तं च व्यधापयन् वह्निमह्वायाऽब्दकुमारकाः ।
 सुगन्धिभिरुपानीतैः, क्षीरवारिधिवारिभिः ॥१४॥
 ततः सर्वेऽपि देवेन्द्राः, देवाश्च जगृहुर्मुदा ।
 दंष्ट्रा-दन्तादिकान्यस्थिशकलानि यथोचितम् ॥१५॥ 10
 याचमानाश्च देवेभ्यो, लब्धकुण्डत्रयाग्नयः ।
 श्रावकास्तत्प्रभृत्येवमभूवन्नग्निहोत्रिणः ॥१६॥
 भस्मभूषणतां प्रापुः, परे तद्भस्मवन्दकाः ।
 ततश्चितात्रयस्थाने, रत्नस्तूपान् व्यधुः सुराः ॥१७॥
 इन्द्राश्चाष्टाहिकां नन्दीश्वरे कृत्वाऽञ्जनाद्रिषु । 15
 न्यस्य माणवकस्तम्भे, दंष्ट्रा भर्तुरपूपुजन् ॥१८॥
 भरतोऽपि प्रभोरङ्गसंस्कारासन्नभूतले ।
 त्रिगव्यूतोच्छ्रयं चैत्यं, चक्रे योजनविस्तृतम् ॥१९॥
 रत्नाश्मनिर्मितेनाथ, तेन चैत्येन भासुरः ।
 आविर्भूतो बभौ रत्नगर्भागर्भ इवाचलः ॥२०॥ 20
 तत्र चैत्ये चतुर्द्वारि, प्रतिद्वारं स मण्डपान् ।
 विचित्रान् सूत्रयामास, प्रभापल्लविताम्बरान् ॥२१॥
 प्रत्येकं तत्पुरः प्रेक्षामण्डपानां चतुष्टयम् ।
 अक्षपाटक-चैत्यद्व-पीठ-पुष्करिणीयुतम् ॥२२॥
 तं गिरिं दण्डरत्नेन, समीकृत्य नृपो व्यधात् । 25
 अष्टापदं स सोपानैरष्टभिर्मैखलानिभैः ॥२३॥

१. °जन्मनाम् पातासं० ॥

- लोहयन्त्रमयानेष्यज्जनताशातनाभयात् ।
 रक्षकानार्घ्यभिस्तत्राकार्षीत् कीनाशदासवत् ॥२४॥
 तस्य सिंहनिषद्याख्यप्रासादस्य च मध्यतः ।
 देवच्छन्दं व्यधाच्चक्री, रत्नपीठप्रतिष्ठितम् ॥२५॥
 5 यथामानं यथावर्णं, यथालाच्छनमत्र च ।
 बिम्बानि ऋषभादीनां, चतुर्विंशतिमातनोत् ॥२६॥
 कृत्वा रत्नमयीः सर्वभ्रातृणां प्रतिमा अपि ।
 तत्रोपास्तिपरां भूपः, स्वमूर्तिमपि निर्ममे ॥२७॥
 बहिश्चैत्यं चितास्थाने, प्रभोः स्तूपमपि व्यधात् ।
 10 भ्रातृणामपि च स्तूपान्, नवतिं स नवाधिकाम् ॥२८॥
 प्रतिष्ठाप्याथ बिम्बानि, तत्र चैत्ये यथाविधि ।
 प्रयोधिः स्नपयामास, मांसलामोदमेदुरैः ॥२९॥
 प्रमृज्य गन्धकाषाय्या, चन्दनेन विलिप्य च ।
 अर्चयामास माणिक्य-सुवर्ण-कुसुमांशुकैः ॥३०॥
 15 तत्र चागुरु-कर्पूर-धूपधूम्या घनावृते ।
 कुर्वन् घण्टारवैर्गर्जि, विद्युतं भूषणद्युता ॥३१॥
 तूर्य-चामर-सोत्कर्षपुष्पवर्षमनोहरम् ।
 कर्पूररात्रिकं चक्री, चक्रे शक्रेण सन्निभः ॥३२॥ युग्मम् ॥
 तदन्ते च विधायोच्चैर्विधिवच्चैत्यवन्दनाम् ।
 20 महीमहेन्द्रस्तुष्टाव, भावपावनमानसः ॥३३॥
 “अहो ! सहोत्थितज्ञानत्रयो विश्वत्रयीपतिः ।
 दुःखत्रयात् परित्राता, त्रिकालज्ञो जयत्ययम् ॥३४॥
 जयत्येष स्व-परयोर्निर्विशेषमना मुनिः ।
 समीपदीपस्त्रैलोक्येऽप्युच्चैस्तमतमश्छिदे ॥३५॥
 25 अयं जयति कन्दर्पसर्पदर्पपतत्पतिः ।
 सुरा-ऽसुरशिरोरत्नराजिनीराजितक्रमः ॥३६॥

१. °नमेव च खंता० ॥ २. दुष्टावनिपतिस्तुतः वता० खंता० ॥

जयत्यसावसामान्यधामधामजिनाग्रणीः ।
 समग्रजगदम्भोजविकाशनविर्भाविभुः ॥३७॥
 असौ दिशतु विश्वेऽपि, हर्षमुत्कर्षयन् गुणान् ।
 स्पष्टमष्टमहाकर्ममर्मनिर्मन्थकर्मठः ॥३८॥

सम्पिष्टविष्टपानिष्टदुरितोऽङ्कुरितोत्सवः ।
 जयत्ययं महामायात्रियामाया दिवाकरः ॥३९॥
 असावपारसंसारसमुत्तारतरण्डकः ।

5

जयतादुज्ज्वलज्ञानमुक्ताधानकरण्डकः ॥४०॥
 सिद्धिसौधोन्मुखप्राणिश्रेणिनिःश्रेणिसन्निभः ।
 रोहन्मोहद्रुमद्रोहलोहपर्शुर्जयत्ययम् ॥४१॥

10

§§ आदिनाथमिति स्तुत्वा, परानपि जिनेश्वरान् ।
 पुनः पुनर्मन्त्रैस्त्यान्, कथञ्चिन्निर्ययौ नृपः ॥४२॥
 गिरिं विलोकयन् वारंवारं वलितकन्धरः ।
 भोक्तुं मोक्तुं चासमर्थो, निधानमिव तद्धनः ॥४३॥

वस्त्रान्तमार्जितोन्मज्जद्वाष्पप्लुतविलोचनः ।
 निभृतैर्मौनिभिर्भूपैर्वृतोऽप्येक इव ब्रजन् ॥४४॥

15

मन्दमन्दाङ्घ्रिसञ्चारमुत्तार गिरेस्ततः ।
 नृपः शोकतमः पूरैरपश्यन्निव वर्तनीम् ॥४५॥ विशेषकम् ॥
 असौ सैन्यजनैः स्वस्ववाहनत्वरणालसैः ।

शोकप्रच्छादितोत्साहमयोध्यामविशत् पुरीम् ॥४६॥

20

नाभेयप्रभुपादानां, दिवानिशमसौ स्मरन् ।
 त्यक्तान्यव्यापृतिस्तत्र, तस्थावस्वस्थमानसः ॥४७॥

तममात्यजनो वीक्ष्य, सर्वकृत्यपराङ्मुखम् ।
 इति प्रबोधयामास, पितृ-भ्रातृशुचाकुलम् ॥४८॥

जगतोऽपि कृतालोकं, लोकोत्तरपदास्पदम् ।

25

तातं हतविपत्तापं, शोचितुं तव नोचितम् ॥४९॥

१. °भावसुः पातु० ॥ २. लोकान्तर° वता० खंता० ॥ ३. °पत्पातं, शो° खंता० पाता० ॥

तद्वचःकुसुमासारसारसौरभसम्भृतः ।

शौच्यस्त्वया न चात्माऽपि, पुण्यलक्ष्मीस्वयंवरः ॥५०॥

मूर्खो दुःखार्दितोऽभ्येति, लोकः शोकस्य वश्यताम् ।

सेवते न पुनर्धर्मं, तत्प्रतीकारकारणम् ॥५१॥

5 त्वमप्याक्रान्तलोकेन, शोकेन यदि जीयसे ।

शौडीर्यगर्जितं तत्ते, न धत्ते ध्रुवमूर्जितम् ॥५२॥

शक्रोऽप्यक्रीडयत् पीडाविस्मारणविधित्सया ।

एनं प्रतिदिनं नानाविनोदैरात्तसम्मदम् ॥५३॥

जलैर्जितामृतैः स्वामिदेशनाबन्धबन्धुभिः ।

10 सह मित्रसमूहेन, चक्रे केलिं कदाऽपि सः ॥५४॥

आदायाऽऽदाय पद्मानि, तत्र मूर्धनि धारयन् ।

नृपः प्रमोदमाप्नोति, नाभेयाङ्घ्रिभ्रमादिव ॥५५॥

कदाऽप्युपवनोत्सङ्गे, धत्ते मुदमसौ लसन् ।

पुष्पाणि वासिताशानि, पश्यन् नाभेयकीर्तिवत् ॥५६॥

15 वहन् स कौसुमीं मालां, हृदि तत्र प्रमोदते ।

प्रभोर्व्याख्याक्षणोन्मीलद्दशनद्युतिकौतुकात् ॥५७॥

भूनेता नित्यमित्यादिकेलिकल्लोलकौतुकी ।

मुदा निर्गमयामास, दिनानि घटिकार्द्धवत् ॥५८॥

सांसारिकसुखाम्भोधिमग्नो भरतभूपतिः ।

20 विभोर्मोक्षदिनात् पञ्च, पूर्वलक्षण्यवाहयत् ॥५९॥

[भरतचक्रवर्तिकेवलज्ञान-निर्वाणे]

अन्येद्युः स्नात्रनिर्णिक्तगात्रो धात्रीभृतांवरः ।

अन्तरन्तःपुरवासं, भूरिभूषणभूषितः ॥६०॥

रत्नादर्शगृहं प्राप, वैरस्त्रीपरिवारितः ।

25 भरतेशो नभोदेशं, विभाभिरिव भास्करः ॥६१॥ युग्मम् ॥

१. °स, वासरान् घटि° खंता० ॥ २. स्नाननि° खंता० ॥ ३. प्रियाभिरभितो वृतः खंता० ॥

शुशुभे स स्थितस्तत्र, दर्पणप्रतिबिम्बितः ।
 विजितेन स्मरेणेव, सेवितुं कृतसन्निधिः ॥६२॥
 तदा विलोकमानस्य, नृपस्य मणिदर्पणम् ।
 अभवद् द्विगुणा मूर्तिः, कान्तिः कोटिगुणा पुनः ॥६३॥
 न्यस्तं मोहेन हिञ्जीरमिव तस्य महीशितुः । 5
 तदा लीलालुलत्पाणेर्निजगालाङ्गुलीयकम् ॥६४॥
 विना तेनाङ्गुलीयेन, दृष्टा तेनाङ्गुली ततः ।
 निःश्रीका निष्पताकेव, मणिकेतनयष्टिका ॥६५॥
 सौभाग्यं भूषणैरेव, बिभर्ति वपुरङ्गिनाम् ।
 निश्चेतुमिति मोक्तुं स, प्रारेभे भूषणावलीम् ॥६६॥ 10
 विमुच्य मुकुटं हेममयं मौलिं व्यलोकयत् ।
 श्रिया विरहितं चैत्यमिव निष्कलशं नृपः ॥६७॥
 मुक्ते मुक्तावलीनद्धे, कुण्डलद्वितयेऽथ सः ।
 शताङ्गमिव निश्चक्रं, स्वास्यं निःश्रीकमैक्षत ॥६८॥
 व्यलोकयत परित्यक्तहारां स हृदयावनीम् । 15
 संशुष्कनिर्झरोद्गारां, स्वर्णाचलतटीमिव ॥६९॥
 ग्रीवामुत्तारितस्मेरमणिग्रैवेयकामसौ ।
 अतारापरिधिं मेरुमेखलामिव चैक्षत ॥७०॥
 स भुजौ च्युतलक्ष्मीकौ, निरैक्षत निरङ्गदौ ।
 प्रतिमानविनिर्मुक्तौ, सुरेभदशनाविव ॥७१॥ 20
 हस्तावपास्तमाणिक्यकङ्कणौ पश्यति स्म सः ।
 तोरणस्तम्भवद् वातहतवन्दनमालिकौ ॥७२॥
 शेषा अप्यङ्गुलीर्मुक्ताङ्गुलीयाः स्रस्ततेजसः ।
 शाखा इव परिभ्रष्टपल्लवाः स व्यलोकयत् ॥७३॥
 एवं विमुक्तालङ्कारं, सोऽपश्यद् वपुरप्रभम् । 25
 शुष्कं सर इव भ्रष्टहंस-राजीव-कैरवम् ॥७४॥

- “अचिन्तयच्च ही ! देहो, भूषणैरेव भासते ।
 प्रङ्कोत्कर्षाकुलो वर्षाकालः सस्योद्गमैरिव ॥७५॥
 शरीरं मलमञ्जूषा, बहिर्दुग्धभीरुभिः ।
 मूढैः कर्पूर-कस्तूरी-चन्दनैरधिवास्यते ॥७६॥
- 5 मलोत्पन्नान्मलैः पूर्णादतोऽङ्गाल्लीनमन्तरा ।
 धौतं बोधिजलैः ज्ञानरत्नमाद्रियते बुधैः ॥७७॥
 स्वकीयान् बान्धवानेव, मन्ये धन्यतमानिमान् ।
 यैरिदं राज्यमुत्सृज्य, लेभे लोकोत्तरं पदम् ॥७८॥
 अहं तु विषयातङ्गपङ्कनिःशूकशूकरः ।
- 10 गणयामि न नामाहमात्मानं मानुषेष्वपि” ॥७९॥
 चिन्तयन्नित्ययं धीमानपूर्वकरणक्रमात् ।
 भावनां भवनाशाय, भावयामास भूविभुः ॥८०॥
 अथोच्चैः सिद्धिसौधाग्रसङ्गजाग्रन्मनोरथः ।
 क्षितीशः क्षपकश्रेणीनिःश्रेणीमारुरोह सः ॥८१॥
- 15 मुनिस्तदानीमानीतकेवलश्रीकरग्रहः ।
 उत्सवोत्सुकचित्तेन, सुरेन्द्रेणाभ्यगम्यत ॥८२॥
 ख्यापयित्वा बलीयस्त्वं, व्यवहारनयस्य सः ।
 शक्रेणाभिदधे दीक्षावेषग्रहणहेतवे ॥८३॥
 केशसम्भारमुत्पाठ्य, मुष्टिभिः पञ्चभिर्नृपः ।
- 20 दत्तं देवतयाऽशेषं, मुनिवेषं तदाऽऽददे ॥८४॥
 सममेव महीशानां, सहस्रैर्दशभिस्तदा ।
 साग्रहैर्जगृहे दीक्षादक्षैः स्वाम्यनुवर्तने ॥८५॥
 तदानीं केवलज्ञानमहिमानं महामनाः ।
 व्यधत्त तस्य नाभेयप्रभोरिव ऋभुप्रभुः ॥८६॥
- 25 भरतोऽपि ततस्तातवर्तनीमनुवर्तयन् ।
 असिञ्चद् देशनासारसुधाभिरवनीवनीम् ॥८७॥

१. °स्तावद्वर्तनीमनुवर्तनीम् । असि° खंता० ॥

अतिक्रम्य ततः पूर्वलक्षं दीक्षादिनादसौ ।
 आरोहन्मुषिताशेषकष्टमष्टापदाचलम् ॥८८॥
 कृत्वा मासोपवासक्षपणमकृपणध्यानशुद्धान्तरात्मा,
 शैलेशीं प्राप्य योगव्यतिकरहरणोपात्तसौस्थ्यामवस्थाम् ।
 तत्रायं त्रातपाताकुसलसकलजगज्जन्तुजातः प्रयातः,
 सिद्धिं सौधर्मनाथप्रथितपृथुमहःश्लाघ्यनिर्वाणलक्ष्मीः ॥८९॥

5

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 भरतनिर्वाणवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः समाप्तः ॥

एतेऽन्योन्यविरोधिनस्त्वयि गुणाः श्रीवस्तुपाल ! क्षमा-
 शक्ति-प्रातिभ-वैभवप्रभृतयः सौस्थ्येन तस्थुः कथम् ? ।
 नाश्चर्यं यदि वा दिवानिशमसौ हृत्पङ्कजान्तस्तव,
 स्वैरस्मेरविरोधवारिधिमदागत्स्यो यदास्ते जिनः ॥९॥

10

॥ ग्रन्थाग्रम् १२ ॥ उभयम् १५९०॥

● ● ●

सप्तमः सर्गः ॥

इत्थं परोपकारस्य, विपुलाः फलसम्पदः ।
धनसार्थेशदृष्टान्तात्, तवामात्य ! प्रदर्शिताः ॥१॥
यदुत्तरोत्तरश्रीणां, सञ्जज्ञे भाजनं धनः ।
5 सर्वं परोपकारस्य, तदेतन्महिमाऽद्भुतम् ॥२॥
किञ्च विश्वोपकाराय, तद् युगादिजिनेन्दुना ।
तीर्थेषु धुर्यतां नीतः, सोऽपि शत्रुञ्जयो गिरिः ॥३॥
“मन्त्रिन्नेतस्य तीर्थस्य, प्रभावविभवोऽद्भुतः ।
यं वक्तुं सङ्कुचन्त्युच्चैर्वाचो वाचस्पतेरपि ॥४॥
10 मनोरथेऽपि सम्पन्ने, यत्र यात्रोत्सवं प्रति ।
सम्यक्त्वरत्नं निर्यत्नं, सद्योऽप्यासाद्यते जनैः ॥५॥
दृष्टेऽपि यत्र पुण्यश्रीः, स्यादवश्यं वशंवदाः ।
स्पृष्टे तु साऽपि निर्वाणपदवी न दवीयसी” ॥६॥

[कपर्दियक्षोत्पत्तिः]

15 §§ उपत्यकायां किञ्चास्य, पञ्चास्यध्वनितादपि ।
जयत्यभीरुकाभीरं, पुरं पालित्तपालितम् ॥७॥
तत्राभवत् कपर्दीति, नाम ग्राममहत्तरः ।
चौर्य-क्रौर्य-मृषा-मद्य-द्यूतस्यूतमनोरथः ॥८॥
पूरिताऽप्यघसङ्घातैरनघा नाम विश्रुता ।
20 उद्वण्डा चण्डतेवाऽभूद्, देहिनी तस्य गेहिनी ॥९॥
अन्येद्युर्मद्यपानेन, ताम्रास्यो मद्यभाण्डभृत् ।
अपश्यन्मञ्चकासीनो, मुनिद्वन्द्वमुपागतम् ॥१०॥

नत्वा भ्रूभङ्गमात्रेण, तौ मुनी निजगाद सः ।
 हंहो ! निवेद्यतामत्र, समागमनकारणम् ॥११॥
 तत्रेण दध्ना दुग्धेन, सर्पिषा वा प्रयोजनम् ? ।
 यद्यस्ति किञ्चित् तद् ब्रूत, नूतनं दर्शनं हि वः ॥१२॥
 तमूचतुर्मुनी हंहो !, महत्तर ! निशम्यताम् । 5
 त्वदन्तिकमुपागन्तुमस्ति नौ कारणान्तरम् ॥१३॥
 तीर्थयात्रार्थमायाताः, सन्त्यत्र गुरवोऽधुना ।
 सोऽयं तोयदकालोऽपि, समं दैवादवातरत् ॥१४॥
 गुरूणां युज्यते स्थातुं, चतुर्मासीमिहैव यत् ।
 उपाश्रयार्थमायातौ, ततश्चावां तवान्तिके ॥१५॥ 10
 सोऽप्यब्रवीन्निराबाधो, गृह्यतामयमाश्रमः ।
 निजोपदेशलेशोऽपि, देयो नात्र स्थितैः पुनः ॥१६॥
 तथेति प्रतिपद्याथ, तस्थुस्ते तत्र सूरयः ।
 स्पर्द्धिष्णवः पयोवाहं, स्वाध्यायामृतवृष्टिभिः ॥१७॥
 प्रतिश्रयान्तः संलीनैरदीनैर्मुनिपुङ्गवैः । 15
 अत्यवाह्यत बाह्या-ऽन्तःसंयतैः स तपात्ययः ॥१८॥
 मानसादिव तद्ग्रामान्मुनिहंसा विहारिणः ।
 ऊचुः कपर्दिनं प्राणिमर्दिनं तेऽनुयायिनम् ॥१९॥
 अस्माकं स्थानदानेन, सर्वथोपकृतं त्वया ।
 तवोपकारिणोऽप्युच्चैरस्माभिस्तु न किञ्चन ॥२०॥ 20
 तदद्य यद्यनुज्ञा ते, ज्ञातेयमनुरुध्यते ।
 दत्त्वोपदेशं तत् किञ्चिन्निर्धुनीमोऽधमर्णताम् ॥२१॥
 महत्तरोऽवदद् देयः, स्तोकोऽपि नियमो न मे ।
 कथयन्तु पुनः किञ्चिदक्षरं परमाक्षरम् ॥२२॥
 ततस्ते गुरवस्तस्मै, स्मितनेत्राम्बुजन्मने । 25
 परमेष्ठिमयं मन्त्रं, मानसान्तर्यवीविशन् ॥२३॥

१. °व तत् खंता० ॥ २. °श्रयः । नि° पाता० ॥

एनमन्वशिषंश्चैते, त्वया मन्त्रोऽयमद्भुतः ।

शयने भोजने पाने, स्मर्तव्यः प्रथमं सदा ॥२४॥

“महीयान् महिमा भद्र !, कतमोऽस्य प्रशस्यते ? ।

स्वल्पः कल्पद्रुमो यत्र, चिन्ता चिन्तामणौ वृथा ॥२५॥

5 पञ्चाननवधूः पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिः ।

स्थित्वा मनोवनोद्देशे, हन्ति दन्तिसमं तमः ॥२६॥

दुरितानि दुरन्तानि, तस्य नश्यन्ति दूरतः ।

यच्चित्ते यामिकी पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिः” ॥२७॥

अत्र शत्रुञ्जयाद्रौ च, श्रीयुगादिजिनेश्वरः ।

10 नमस्कार्योऽन्वहं सन्ध्यामवन्ध्यां तन्वता त्वया ॥२८॥

अयं हि विमलो नाम, गिरिर्धुरि धराभृताम् ।

स्थानमासूत्रयद् यत्र, जगत्त्रयगुरुः स्वयम् ॥२९॥

ख्यातिर्विमल इत्यस्य, विश्वान्तरमलव्ययात् ।

जयादान्तरशत्रूणां, श्रीशत्रुञ्जय इत्यपि ॥३०॥

15 भावेन भजतामेतं, मुक्तिः साऽपि स्वयं वरा ।

लक्ष्मीरिव भवेन्न्यायवर्तनीवर्तिनां नृणाम् ॥३१॥

“यदस्मिन् पुण्डरीकेण, धुर्येण गणधारिणाम् ।

लेभे मुक्तिर्मुनीन्द्राणां, पञ्चभिः कोटिभिः सह ॥३२॥

द्रविडा वालिखिल्लाश्च, नरेशा दश कोटयः ।

20 सहैव सिद्धिसौधाग्रमारोहन् मोहनिर्जयात् ॥३३॥

ख्यातनामा नमिः कोटिद्वयेन विनिमिश्र सः ।

वालिर्दाशरथी राम-भरतौ च शमे रतौ ॥३४॥

थावच्चानन्दनः सोऽपि, ध्वस्तशोकः शुकोऽपि च ।

मुनीनां द्विसहस्रेण, पञ्चशत्या तु शैलकः ॥३५॥

25 पाण्डवाः किञ्च पञ्चापि, जनन्या सह धन्यया ।

प्रद्युम्नादिकुमाराणां, साध्वीस्तिस्त्रश्च कोटयः” ॥३६॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

१. °रि महीभृ° खंता० पाता० ॥ २. शैलकः वता० ॥ ३. कलापकम् वता० पता० ॥

नारदः पारदस्वच्छसच्चरित्रपवित्रधीः ।
 अस्मिन्नवाप्तवान् मुक्तिमतिमुक्तमुनेर्गिरा ॥३७॥
 तीर्थाधिपतिभिः सर्वैरेकं श्रीनेमिनं विना ।
 अत्र पावित्र्यमासूत्रि, पावनैः पादपांशुभिः ॥३८॥
 तिर्यञ्चोऽपि हि धन्यास्ते, यऽत्र संजज्ञिरे गिरौ । 5
 मन्ये धन्यतमं त्वां तु , नित्योपासनवासनम् ॥३९॥
 शिक्षाभङ्गीमिमामङ्गीकार्यं तं सूरयो ययुः ।
 शिक्षाऽपि क्रियया भेजे, कपर्दिनमहर्दिनम् ॥४०॥
 निरस्तः सोऽन्यदा क्रोधचण्डया रण्डया तया ।
 बहिर्गृहाद् विनिर्यातः, शत्रुञ्जयतले ययौ ॥४१॥ 10
 श्रमाद् विश्रामकामोऽथ, वटं विटपिनं श्रितः ।
 आसन्नभूतले सद्यो, मद्यभाण्डं मुमोच सः ॥४२॥
 क्षणमात्रेण विश्रान्तः, स्मृतपञ्चनमस्कृतिः ।
 पातुकामः सुरां पात्रे, विषबिन्दुं ददर्श सः ॥४३॥
 कुतोऽयमिति तेनाथ, दूरोदञ्चितचक्षुषा । 15
 दृष्टो गृध्रः फणिग्रासव्यग्रो न्यग्रोधपादपे ॥४४॥
 मदिराक्षीमिव त्यक्त्वा, मदिरामप्ययं ततः ।
 आरुरोह गलन्मोहः, शत्रुञ्जयगिरेः शिरः ॥४५॥
 तत्र नेत्रसुधावृष्टौ, दृष्टे भुवनभर्तारि ।
 पराभवभवस्तस्य, तापः प्रापत् तदा शमम् ॥४६॥ 20
 ततः कन्दलितानन्दः, प्रणम्य परमेश्वरम् ।
 स पश्यन्नात्मनो ग्राममुत्तरं शिखरं ययौ ॥४७॥
 तत्र पश्यन् प्रभोश्चैत्यं, स्मरन् पञ्चनमस्कृतिम् ।
 मुक्त्वा प्रचारमाहारपरिहारं चकार सः ॥४८॥
 ततस्तीर्थप्रभावेन, भावेन च शुभेन सः । 25
 यक्षतामक्षतां प्राप, सप्रभावां भवान्तरे ॥४९॥

- ततः सोऽवधिना बुद्ध्वा, कपदीं वृत्तमात्मनः ।
 परित्यज्या^१न्यकार्याणि, वेगादिह समागमत् ॥५०॥
 स्नपयित्वाऽर्चयित्वा च, स्तुत्वा च भुवनप्रभुम् ।
 ततो विज्ञः कृतज्ञोऽसौ, जगाम गुरुसन्निधौ ॥५१॥
- 5 गुरून् सोऽथ नमस्कृत्य, दिव्यरूपधरः पुरः ।
 ज्ञापयित्वा स्ववृत्तान्तमुवाच रचिताञ्जलिः ॥५२॥
 ममैतास्तात ! यक्षत्वसुलभाः सुखसम्पदः ।
 तवोपदेशकल्पद्रोरुत्फुल्लत्पल्लवश्रियः ॥५३॥
 प्रभवोऽन्येऽपि दृष्टेभ्यः, कष्टेभ्यस्त्रातुमातुरम् ।
- 10 दृष्टादृष्टं पुनः कष्टं, पेषुमीष्टे परं गुरुः ॥५४॥
 वस्तुनोऽन्यस्य दत्तस्य, फलं क्षयि मुहुर्मुहुः ।
 गुरूपदेशस्य पुनः, फलं गुरु पुरः पुरः ॥५५॥
 तदादेशं प्रयच्छन्तु, गुरवः करवाणि किम् ? ।
 कथञ्चित् तनुतामेति, मम येनाधमर्णता ॥५६॥
- 15 ऊचिरे सूरयोऽप्येतत्, कृतज्ञस्य तवोचितम् ।
 तीर्थप्रभावप्रभवं, वैभवं भवतः पुनः ॥५७॥
 तदत्रावस्थितेनैव, सेव्यः शश्वदसौ प्रभुः ।
 तदाराधकलोकस्य, दुरितं हरता त्वया ॥५८॥
 ततो गुरूणामादेशाद्, देशान्तरपराङ्मुखः ।
- 20 यक्षः कपदीं तीर्थेऽस्मिन्, विघ्नमदीं स्थितः स्वयम् ॥५९॥
 §§ वृत्तान्तमेनमाकर्ण्य^२ऽनघा कौलीनशङ्किनी ।
 शाकिनीवातिदुष्टाऽपि, स्वपापेनान्वतप्यत ॥६०॥
 सा विवेकमिवोत्तुङ्गमारुह्य शिखरं गिरेः ।
 प्रभुमेनं नमस्कृत्य, कृत्यज्ञा भक्तमत्यजत् ॥६१॥
- 25 ततः सा तीर्थमाहात्म्याद्, द्विपरूपधरः सुरः ।
 भर्तुर्वाहनतां प्रापदाभियोगिककर्मणा ॥६२॥

१. न्यकर्माणि खंता० ॥ २. °दयं प्र० खंता० ॥

यक्षस्ततः प्रभृत्येष, कपदी करिवाहनः ।
 पाशा-ऽङ्कुशलसद्वाम-दक्षिणोपरिपाणिकः ॥६३॥
 द्रव्यप्रसेविका-बीजपूराङ्गाधःकरद्वयः ।
 स्थापितः शिखरेऽत्रैव, भजते जनपूजनम् ॥६४॥
 समस्तेष्वपि सङ्घेषु, तीर्थयात्राविधायिषु ।
 कुरुते दुरितोच्छेदमेदुरं प्रमदोदयम् ॥६५॥
 दिवानिशमसौ तीर्थरक्षादक्षिणमानसः ।
 विधत्ते प्रत्यनीकेषु, सम्प्रत्यपि विनिग्रहम् ॥६६॥

5

[शत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनम्]

अपि चात्र जिनाधीशचैत्यं भरतकारितम् ।
 भूयोभिरुद्धृतं भूपैर्गतं कालेन जीर्णताम् ॥६७॥
 ततश्चेक्ष्वाकुवंश्येन, स्मरता निजपूर्वजान् ।
 पुनः सगरसञ्ज्ञेन, तच्चक्रे चक्रिणा नवम् ॥६८॥
 ततः क्रमेण रामेण, निर्जित्य दशकन्धस्म् ।
 धरोद्धरणधुर्येण, चैत्यमेतत् समुद्धृतम् ॥६९॥
 दृष्यन्निजभुजौर्जित्यजितकौरवगौरवैः ।
 पुनर्नवभवल्लक्ष्मीताण्डवैरथ पाण्डवैः ॥७०॥
 ततो मधुमतीजातजन्मना सत्त्वसद्मना ।
 देवतादेशमासाद्य, तपो-ब्रह्ममयात्मना ॥७१॥
 पुण्यप्राप्यं प्रतिष्ठाप्य, प्रभूतद्रविणव्ययात् ।
 ज्योतीरसाश्मनो बिम्बं, जावडेन न्यवेशयत् ॥७२॥ युग्मम् ॥
 शिलादित्यक्षमापालो, वलभीबलभित् ततः ।
 पुनर्नवीनतारुण्यपुण्यं चक्रे जिनालयम् ॥७३॥
 गूर्जरत्रार्धरित्रीशे, ततः सिद्धाधिपे सति ।
 श्रीमानाशुकमन्त्रीशस्तीर्थमेनमपूपुजयत् ॥७४॥
 उपत्यकायामेतस्य, निवेश्य च निवेशनम् ।
 स चैत्यं नेमिनाथस्य, भक्तिसारमकारयत् ॥७५॥

10

15

20

25

- वापीमप्यत्र लोकस्य, तृष्णाविच्छेददायिनीम् ।
 भगवद्देशनासारनीरां स निरमापयत् ॥७६॥
 किञ्च तीर्थेऽत्र पूजार्थं, द्वादशग्रामशासनम् ।
 अदापयदयं मन्त्री, सिद्धराजमहीभुजा ॥७७॥
- 5 कुमारपालभूपाले, पालयत्यवनीतलम् ।
 मन्त्री वाग्भटदेवोऽभूदथोदयननन्दनः ॥७८॥
 निदेशादथ भूभर्तुरभ्यमित्रीणता^१जुषः ।
 समं सुराष्ट्रापतिना, पितुः सङ्ग्रामगामिनः ॥७९॥
 समायातस्य तीर्थेऽस्मिन्, तीर्थोद्धारमनोरथम् ।
- 10 विज्ञो विज्ञातवान् सोऽयं, परिवारगिरा चिरात् ॥८०॥ युग्मम् ॥
 पुण्यलक्ष्मीं भवाम्भोधेरुद्धर्तुं पुरुषोत्तमः ।
 स नाभेयप्रभोर्नव्यं, मन्दिरं मन्दरं व्यधात् ॥८१॥
 विशालशालं शैलाधो, मुक्ताभकपिशीर्षकम् ।
 ताडङ्गवद् भुवश्चक्रे, श्रीकुमारपुरं पु^२रम् ॥८२॥
- 15 त्रिभुवनपालविहारो, नीलमणिविडम्बिपार्श्वजिनबिम्बः ।
 इह वहति मध्यनिहितस्तबकतुलामतुलसौभाग्यः ॥८३॥
 नन्दनाभिनयनाय नाटिकाः, वाटिकाश्च धृतपुष्पसाटिकाः ।
 कर्तुमस्य जिनभर्तु^३र्चनं, तत्पुरः परिसरेऽकरोदसौ ॥८४॥
 इत्थं यथाश्रुतमयं कथितः कथञ्चित् ,
- 20 किञ्चित् प्रभावविभवस्तव वस्तुपाल ! ।
 वाग्गोचरे चरति सैष पुन समस्त-
 स्तीर्थस्य पश्य महिमा न हि मादृशानाम् ॥८५॥
 संसारसागरपतज्जनतान्तरीप-मारोहतां शिवपदं प्रथमावतारः ।
 पापप्रपातधुतधर्मनिवासदुर्गं, शत्रुञ्जयो जयति पुञ्जितपुण्यलक्ष्मीः ॥८६॥
- 25 ॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये
 श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्योत्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥

१. °जुषा खंता० पाता० ॥ २. पुरा खंता० पाता० ॥ ३. °ध्यविनि° वता० ॥
 ४. यथाश्रुतिपथं कथि° पातासं० ॥ ५. °स्ततीर्थ° पाता० ॥ ६. °त्म्यकी° पाता० ॥

श्रीवासाम्बुजमाननं परिणतं पञ्चाङ्गुलिच्छदतो,
जग्मुर्दक्षिणपञ्चशाखमयतां पञ्चापि देवद्रुमाः ।
वाञ्छापूर्णाकारणं प्रणयिनां जिह्वैव चिन्तामणि-
जीता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ? ॥१॥
स्वस्ति श्रीपुण्डरीकक्षितधरशिखराद् यक्षमुख्यः कपर्दी,
भूमौ श्रीवस्तुपालं कुशलयति मुदा क्षेमवानस्मि सौम्य ! ।
सान्निध्यं सङ्गलोकेऽद्भुतमिति भवता कुर्वता सर्वथाऽहं,
चक्रे सौख्यैकपात्रं त्रिजगति सततं जीव तत् कल्पकोटीः ॥२॥

5

॥ ग्रन्थाग्रम् ९५ ॥ उभयम्^१ १६८५॥

• • •

अष्टमः सर्गः ॥

जितचिन्तामणिप्रायरत्नसम्भववैभवम् ।

जयत्यमेयमाहात्म्यं, ब्रह्मचर्यमयं महः ॥१॥

तदेतद् दुरितध्वान्तबन्धविध्वंसनौषधम् ।

5 त्रैधं समिद्धमाधेयं, श्रीजम्बूस्वामिना यथा ॥२॥

[जम्बूस्वामिपूर्वभवचरितम्]

§§ मगधोऽध्वगधोरण्याः, श्रान्तिहर्ता श्रियः पदम् ।

अस्ति त्रिविष्टपादेशो, देशो भूखण्डमण्डनम् ॥३॥

छायोच्छेदितसन्तापाः, स्फुरच्छत्राद्भुतश्रियः ।

10 भूपरूपा बभुर्यत्र, तरवः सरवद्विजाः ॥४॥

यस्मिन् हरन्ति पर्यन्तहरितः सरितः सदा ।

भूमेः श्यामांशुकस्यूतप्रान्तकान्तदुकूलताम् ॥५॥

ग्रीष्मेऽपि वारि यच्छन्तो, महिषैः स्थानपूरुषैः ।

यस्मिन्नदुर्न दुर्भिक्षमम्भसां जातुचिद् घनाः ॥६॥

15 काष्ठासु दशसु ग्रामः, सुग्राम इति विश्रुतः ।

तदन्तर्विद्यते हृद्यविद्यतेजस्विपूरुषः ॥७॥

यल्लक्ष्मीलेखया शेष-लेखपुर्यौ विनिर्जिते ।

स्थानं निम्नं च शून्यं च, जग्मतुर्लज्जिते ध्रुवम् ॥८॥

राष्ट्रकूटान्वयः श्रीमानार्यवानार्यवागभूत् ।

20 तत्राद्रिकूटतुल्यान्नकूटः कौटुम्बिकाग्रणीः ॥९॥

तस्याजनि गुणैर्वर्या, मर्यादाजलधेर्वधूः ।

जाह्नवीशुभ्रनीरेव, रेवती शीलशालिनी ॥१०॥

१. °ण्डभूषणम् खंता० पाता० ॥ २. °न् भजन्ति खंता० पाता० ॥ ३. °द्यस्तेज पाता० ॥

एतयोर्भवदत्तश्च, भवदेवश्च विश्रुतौ ।
 अभूतां निहताशर्मधर्मकर्मयुतौ सुतौ ॥११॥
 इभ्यः सुस्थितसूरिभ्यः, स्वैरं वैराग्यतोऽन्यदा ।
 भवदत्तो निजगृहे, निःस्पृहो जगृहे व्रतम् ॥१२॥
 अनुसूरिपदद्वन्द्वमथासौ पृथिवीतले । 5
 बभ्राम भ्रामकाश्मानमश्मसारवदन्वहम् ॥१३॥
 एकदाऽऽत्मद्वितीयः सत्सूरीनापृच्छ्य कश्चन ।
 निजग्रामे जगामेच्छन्, बन्धुं व्रतयितुं व्रती ॥१४॥
 साधुः पाणिग्रहारम्भग्रहिलेन कनीयसा ।
 न वीक्षितोऽप्यसौ हर्षप्रकर्षान्धेन बन्धुना ॥१५॥ 10
 कनिष्ठमथ धिक्कुर्वन्, गुर्वन्तिकमगान्मुनिः ।
 विलक्षो रविलक्षोरुतपस्तेजास्तनोतु किम् ? ॥१६॥
 गुरोः पुरो मुनौ तस्मिन्, तत् तथ्यं कथयत्यथ ।
 भवदत्तोऽवदत् तोषिन् !, धिक् ! तत्कठिनतामिति ॥१७॥
 तदोचे मुनिनाऽन्येन, भवदत्तो वदन्नदः । 15
 भ्राताऽस्य कठिनस्त्वं तन्मृदुं दीक्षय सोदरम् ॥१८॥
 सन्धासन्धानतोऽभाषि, भवदत्तेन तन्मुदा ।
 इदं बुध ! विधातव्यं, गुरौ मगधगामिनि ॥१९॥
 विहरन् मिहिरश्रीको, देशाद् देशान्तरं क्रमात् ।
 अगमन्मगधान् सूरिर्नभोभागानिवामलान् ॥२०॥ 20
 स्वग्रामं भवदत्तोऽथ, ययावेको गुरोर्गिरा ।
 भयाय नासहायत्वं, सिंहस्येव महामुनेः ॥२१॥
 नागिलां वासुकीजानेर्नागदत्तस्य नन्दनीम् ।
 कनीयान् भवदेवोऽग्रे, पाणौ जग्राह साग्रहः ॥२२॥
 जनान्मत्वेति तत्त्वज्ञः, किङ्कर्तव्यतया जडः । 25
 मन्दमन्दमन्दश्रीर्निजं धाम जगाम सः ॥२३॥

१. भाव° वता० ॥ २. सन्, सू° खंता० ॥

- अब्जखण्डं त्रियामार्तं, मार्तण्ड इव दूरतः ।
 स्वजनं स्मेरयन्नग्रे, शमभूः समभूत् ततः ॥२४॥
 ते तु हेतुममुं पुण्यनैपुण्यस्य मुनिं जनाः ।
 नमश्चक्रुर्निचक्रुश्च, दुरितं स्फुरितोद्यमाः ॥२५॥
- 5 मुनिना धर्मलाभोऽथ, निर्मलाभो विनिर्ममे ।
 तेषां तमस्ततिच्छेदी, दिशामिव निशाधवः ॥२६॥
 अस्ति मे गुरुरासन्नग्रामे सन्नतमाः शमी ।
 भोक्तव्यं तत्र गत्वेति, स जगाद जनं मुनिः ॥२७॥
 तदाऽऽशु प्राशुकान्नेन, स यति प्रतिलाभितः ।
 10 उत्सुकस्तैः सदाचारसहकारशुकैः स्वकैः ॥२८॥
 नागिलायाः किलाऽऽयाम-रम्याक्ष्या वक्षसि स्वयम् ।
 तन्वानो मण्डनं तन्व्याः, सम्पूर्णाखिलभूषणम् ॥२९॥
 बन्धुमागतमाकर्ण्य, वधूं मुक्त्वाऽर्धमण्डिताम् ।
 द्विपो वल्लीरिव सखीरवधूयाग्रतो गताः ॥३०॥
- 15 स्फूर्तिमन्तर्वहन् धर्मं, मूर्तिमन्तमिवाग्रजम् ।
 भवदेवो जवादेव, जगाम च ननाम च ॥३१॥ विशेषकम् ॥
 सर्पिषः कल्पनीयस्य, पात्रं भ्रात्राऽर्पितं करे ।
 प्रस्थानकं व्रतस्येव, भवदेवः सुधीर्दधौ ॥३२॥
 प्रचचाल स चालस्यमुक्तो मुनिमतल्लिका ।
 20 अस्तोकबन्धुलोकेन, परितः परिवारितः ॥३३॥
 दूरतो वलितास्तस्य, नत्वा नत्वा च बान्धवाः ।
 समीरे सम्मुखे सिन्धुप्रवाहस्येव वीचयः ॥३४॥
 बाल्यक्रीडादिवार्ताभिरनार्ताभिः प्रवर्तकम् ।
 घृताज्यभाजनः साधुमनुजस्त्वनुजग्मिवान् ॥३५॥
- 25 आनिनाय भवान् बन्धुं, मानिनायक ! दीक्षितुम् ? ।
 इत्यथ व्रतिभिः पृष्टः, प्राप साधुर्गुरोः पुरः ॥३६॥

प्रणम्य स्म्यचारित्ररत्नरत्नाकरं गुरुम् ।
 मुनिर्न्यवेदयद् बन्धुं , समायातं व्रताय तम् ॥३७॥
 सत्यमित्यथ पृष्टोऽसौ, भवदेवोऽपि सूरिभिः ।
 ज्यायानृषिर्मृषाभाषी, मा भूदित्यन्वमंस्त तत् ॥३८॥
 ततः स्वबन्धुसम्बन्धबन्धाबद्धचेतसः । 5
 नागिलागुणरक्तस्य, तस्य दीक्षां ददौ गुरुः ॥३९॥
 भवदत्तप्रयुक्तेन, नियुक्तो गुरुणा स्वयम् ।
 एकेन मुनिना साकं, ग्राममन्यं जगाम सः ॥४०॥
 अद्यापि भवदेवोऽयं, नायातीति समागताः ।
 बन्धवो भवदत्तेन, साक्षाद् गत इतीरिताः ॥४१॥ 10
 बन्धूपरोधरुद्धात्मा, भवदेवो व्रते स्थितः ।
 नित्यं ध्यायति चित्ते, नागदत्तसुतां तु ताम् ॥४२॥
 कालेन सुचिरेणाथ, शुचिरेणाङ्गवन्मुनिः ।
 तपस्तपनपूर्वाद्रिर्भवदत्तो दिवं ययौ ॥४३॥
 अकुर्वता व्रतादीनि, भ्रातरि स्वर्गयातरि । 15
 अलागि नागिलाध्याने, भवदेवेन तेन तु ॥४४॥
 अथ सुप्तां मुनिश्रेणीं, निशि मुक्त्वाऽब्जिनीमिव ।
 स भृङ्ग इव गन्ताऽभूत् , कान्तां कैरविणीमिव ॥४५॥
 अथ श्लथगुणग्रामः, सुग्रामग्रामसीमनि ।
 गत्वाऽसौ मण्डपाहूतशैत्ये चैत्ये स्थितः क्वचित् ॥४६॥ 20
 आययौ वृद्धया साकमेकया सविवेकया ।
 तदत्र काऽपि कामद्रुवात्या कात्यायनी पुरः ॥४७॥
 एतां श्वेताम्बरोऽपृच्छत् , रेवत्यार्यवतोः कथाम् ।
 तौ प्रमीतौ ततः श्रुत्वा, सोऽपृच्छन्नागिलाकथाम् ॥४८॥
 स्वयं सा नागिला चित्ते, भवदेवं विचार्य तम् । 25
 पप्रच्छ भवदेवोऽसि ?, नागिलाजानिरित्यमुम् ॥४९॥

- एष प्रियाविशेषोत्कस्तदाऽऽह स्मरदाहवान् ।
 भवत्या भवदेवोऽहं, भद्रे ! कथमबोधिषि ? ॥५०॥
- सद्यनश्छद्मना नीत्वा, पुराऽहं ग्राहितो व्रतम् ।
 भ्रात्रा मात्राधिकप्रीतिर्नागिलावशगोऽपि सन् ॥५१॥
- 5 तद्भ्रातरि गते स्वर्गमनर्गलतमस्य मे ।
 मानसं नागिलाप्रीतिरधुनाऽतिधुनाति सा ॥५२॥
 मन्मनःसहकारस्य, सा शुकी वासुकीसुता ।
 अस्ति वा नास्ति वा साक्षादिदं वद मदग्रतः ॥५३॥
 तदेवं भवदेवेऽस्मिन्, जल्पाके घस्मरस्मरे ।
- 10 वृद्धाया नागिलासख्याः, सूनुः प्राप्तः पुरो बटुः ॥५४॥
 जगादायमिदं मातरहमस्मि निमन्त्रितः ।
 दक्षिणार्थं गमिष्यामि, गेहमेहि त्वरातुरा ॥५५॥
 दुग्धमुच्छलयिष्यामि, धर्तव्यं भाजनं त्वया ।
 भुक्तं श्राद्धान्मुद्गीर्य, यथाऽऽगत्य पिबामि तत् ॥५६॥
- 15 वदन्तमित्यवादीत् तं, भवदेवो हसन्निव ।
 भविष्यसि कथं न त्वमितिलिप्सुर्जुगुप्सितः ? ॥५७॥
 भवदेवमुवाचाथ, नागिला वेत्सि यद्यदः ।
 प्रिया तवाहं मां वान्ता, तद् भोक्तुं यतसे कुतः ? ॥५८॥
- “मूढाशय ! नवामूढामिव मामागत स्मरन् ।
 20 जराजर्जरीतां पश्य, संसारस्य क्व सारता ? ॥५९॥
 एतस्मिन् शुचिवस्तूनां, मलिनीकारकारणे ।
 देहे जरापराधीने, मुधा मुह्यन्ति जन्तवः ॥६०॥
 विषं माममृतं दीक्षामन्यथा मास्म मन्यथाः ।
 तद् व्याघृत्य झटित्येव, गुरुं भज कुरु व्रतम्” ॥६१॥
- 25 इति प्रबोधितः प्रीतो, नागिलाया गिरा चिरात् ।
 साधु साध्विति तां श्रुत्वा, साधुः सूरिं रयादयात् ॥६२॥

आलोच्य तद् गुरोरे, तदुग्रं स व्रतं व्यधात् ।
 येनाजनिष्ट सौधर्मे, प्रभाभिर्भासुरः सुरः ॥६३॥
 क्षेत्रे महाविदेहेऽथ, विजये पुष्कलाभिधे ।
 देशे विश्वाप्रिये पुण्डरीकिण्यां पुरि चक्रिणः ॥६४॥
 पत्न्यां यशोधराख्यायां, वज्रदत्तस्य नन्दनः । 5
 नाम्ना सागरदत्तोऽभूद्, भवदत्तो दिवश्च्युतः ॥६५॥ युग्मम् ॥
 अथ पित्रा पवित्राङ्गीर्धन्याः कन्याः सहस्रशः ।
 पुत्रः शत्रुद्रुमद्रोहकरिणा परिणायितः ॥६६॥
 स समन्तात् समं ताभिः, क्रीडन् भूपालभूर्बभौ ।
 मूर्तिमद्भिरिव स्फीतैः, स्वैर्भोगफलकर्मभिः ॥६७॥ 10
 एकदाऽनेकदारान्तर्वर्ती मन्दिरमूर्धनि ।
 स्थितोऽन्तरिक्षे सोऽद्राक्षीत्, स्वर्णवर्णं पयोमुचम् ॥६८॥
 तमाक्रान्तनभश्चक्रं, शिखाशिखरशेखरैः ।
 पश्यन् मेरुमिव स्मेरसमाजः समजायत ॥६९॥
 क्षणाद् वातोद्धते धाराधरे विधुस्तां गते । 15
 भावेषु भङ्गुरीभावं, कुमारः स व्यचारयत् ॥७०॥
 प्रतिबुद्धः स्वयं बुद्ध्या, व्रतं जग्राह साग्रहः ।
 ततः सागरदत्तोऽयं, सूरेमृतसागरात् ॥७१॥
 कृपाणतीव्रताजैत्रव्रतायत्तेन तेन तत् ।
 अज्ञानमवधि ज्ञानमवधिख्याति बिभ्रता ॥७२॥ 20
 तत्रैव विजये वीतशोकानामनि पत्तने ।
 भवदेवोऽभवच्च्युत्वा, दिवः शिव इति श्रुतः ॥७३॥
 पुत्रः पद्मरथस्याथो, वनमालाङ्गसम्भवः ।
 कुमारः सुकुमाराभिः, कुमारीभिर्विवाहितः ॥७४॥ युग्मम् ॥
 स्थितः सह महेलाभिः, सोऽन्यदा सदनोपरि । 25
 नाम्ना कामसमृद्धस्य, सार्थवाहस्य वेश्मनि ॥७५॥

१. °स्यासौ, वन° खंता० पाता० ॥

- मुनिं सागरदत्ताख्यमात्तभिक्षं विलोकयन् ।
 स्वर्णवृष्टिं सुरैः सृष्टां, दृष्ट्वा हृष्टोऽभवत् तदा ॥७६॥ युग्मम् ॥
 अथ स्थानगतं पापतारणं कृतपारणम् ।
 गत्वा नत्वा मुनिं राजाङ्गजोऽन्ते समुपाविशत् ॥७७॥
- 5 ततोऽसौ देशनां तेने, मुनिर्मनिभकेशरी ।
 सर्वास्तथा कथाः पूर्वजन्मजाता न्यवेदयत् ॥७८॥
 सोऽपि भूपाङ्गभूः श्रुत्वा, विशुद्धः प्रतिबुद्धवान् ।
 नत्वा यतिं गतः प्रष्टुं, पितरौ निश्चितव्रतः ॥७९॥
 पितृभ्यामननुज्ञातस्ततश्चाकृतभोजनः ।
- 10 गत्वा पौषधशालायां, तस्थावस्थानमंहसाम् ॥८०॥
 इभ्यात्मजेन भूभर्तुरादेशाद् दृढधर्मणा ।
 श्राद्धेन बोधितोऽभुङ्क्त, षष्ठादाचाम्लपारणः ॥८१॥
 ईदृक्तपःप्रकाशी च, प्राशुकाशी व्रतीव सः ।
 तत्र शुश्रूषितस्त्रुत्यत्कर्मणा दृढधर्मणा ॥८२॥
- 15 अथ द्वादशवर्षान्ते, भावनिर्व्यूढसंयमः ।
 विद्युन्मालीति देवोऽभूद्, ब्रह्मलोकेऽद्भुतद्युतिः ॥८३॥
 श्रीवीरः समवासार्षीत्, पुरे राजगृहेऽन्यदा ।
 तदीयपदपद्माली, विद्युन्माली तदाऽभवत् ॥८४॥
 शक्रादिसुरचक्रेषु, काचेष्विव मणिर्ज्वलन् ।
- 20 अकरोद्दुष्करं किं किं, देवासौ पूर्वजन्मनि ? ॥८५॥
 श्रेणिकक्षोणिकान्ते, पृष्टः स्पष्टमिति प्रभुः ।
 तद् विद्युन्मालिनः सर्वं, पूर्ववृत्तं न्यवेदयत् ॥८६॥ युग्मम् ॥
 भविष्यति भुवि स्वामिन् !, कीदृशोऽयमतश्च्युतः ? ।
 इति पृष्टे नृपेणाऽऽह, पुनस्त्रिभुवनप्रभुः ॥८७॥

१. °क्षं व्यलोकयत् वता० ॥ २. स्थाने गतं पाता० ॥ ३. °पवारणं खंता० ॥
 ४. देवोऽसौ खंता० पाता० ॥

[जम्बूस्वामिचरितम्]

राजन् ! राजगृहेऽत्रैव, ऋषभश्रेष्ठिसूरसौ ।
 जम्बूनामाऽवसर्पिण्यां, भावी चरमकेवली ॥८८॥
 तद् विद्युन्मालिनः कान्ताश्चतस्रो विनयाऽऽनताः ।
 तीर्थेशमिति पप्रच्छुः, काऽस्माकं भाविनी गतिः ? ॥८९॥ 5
 श्रेष्ठिनां तनुजीभूय, ययमप्यस्य योषितः ।
 भविष्यथ पुरेऽत्रैव, तदिदं विभुरभ्यधात् ॥९०॥
 अथ तद्विवासादेव, स देवः सप्तमेऽहनि ।
 धारिण्या ऋषभश्रेष्ठिपत्न्याः कुक्षाववातरत् ॥९१॥
 पूर्णैरथ दिनैः श्रेष्ठिप्रिया सुतमसूत सा । 10
 आनन्दामृतरोचिष्णुः, सरसीव सरोरुहम् ॥९२॥
 पुरा नगरेऽत्रैव, वैभारगिरिकानने ।
 सुधर्मस्वामिनं नन्तुं, गताऽभूदृषभप्रिया ॥९३॥
 सा शुश्राव तदा सिद्धपुत्रं विद्याधरं प्रति ।
 कथ्यमानं गणभृता, ध्रुवं जम्बूविचारणम् ॥९४॥ 15
 ततो जम्बूविचारान्ते, सा पप्रच्छ गणेश्वरम् ।
 भविष्यति तनूजन्मा, कथं मे ? कथ्यतामिति ॥९५॥
 गणेशं वीक्ष्य सावद्यप्रश्नतो मौनमास्थितम् ।
 साऽभाषि धारिणी शीलधारिणी सिद्धसूनुना ॥९६॥
 सति ! व्रतिपतिर्नेदं, सावद्यं कथयिष्यति । 20
 भवत्यै कथयिष्यामि, सुतार्थमहमप्यदः ॥९७॥
 मम वाचा त्वमाचाम्लान्यष्टोत्तरशतं कुरु ।
 पुत्रस्तदन्ते भावी ते, सिंहस्वप्नेन सूचितः ॥९८॥
 इत्याकर्ण्य गृहं गत्वा, सा सर्वं तत् तथा व्यधात् ।
 अपश्यच्चान्यदा स्वप्ने, सिंहमुत्सङ्गसङ्गतम् ॥९९॥ 25
 प्रातश्च पत्युराख्याय, वितेने जिनपूजनम् ।
 अथ प्राचीव भास्वन्तं, काले सुतमसूत सा ॥१००॥

- असौ जम्बूविचारस्य, प्रकमे समभूदिति ।
 पितृभ्यां विहितो जम्बूकुमार इति नामतः ॥१०१॥
- §§ पद्मावती समुद्रस्य, प्रेयसी सुषुवे सुताम् ।
 समुद्रश्रियमुन्मुद्रचन्द्रसान्द्रमुखत्विवम् ॥१०२॥
- 5 समुद्रदत्तप्रेयसा, जज्ञे कमलमालया ।
 नन्दनी किल पद्मश्रीः, पद्मश्रीदस्युलोचना ॥१०३॥
 पुत्री सागरदत्तस्य, जनिता विजयश्रिया ।
 पद्मसेनेति निश्छद्मसेनेव स्मरभूभुजः ॥१०४॥
- 10 सुता कुबेरदत्तस्य, दयितायां जयश्रियाम् ।
 आसीत् कनकसेनेति, कनकस्पर्धिदीधितिः ॥१०५॥
 विद्युन्मालिसुरस्यैताश्चतस्रश्चित्तवल्लभाः ।
 गृहेषु श्रेष्ठिनामेषामवतेरुर्दिवश्च्युताः ॥१०६॥
 तथा कुबेरसेनस्य, नभःसेनेति नन्दनी ।
 सञ्जाता कमलवतीकुक्षिपल्लववारला ॥१०७॥
- 15 श्रेष्ठिश्रमणदत्तस्य, सुषेणाकुक्षिसम्भवा ।
 सुताऽभूत् कनकश्रीस्तां, न कः श्रीवदमन्यत ? ॥१०८॥
 सुषुवे च सुषेणस्य, प्रिया वीरमती पुनः ।
 सुतां कनकवत्याख्यां, साक्षादिव दिवः श्रियम् ॥१०९॥
 वसुपालितगेहिन्या, सुषुवे जयसेनया ।
- 20 जयश्री रतिरूपस्य, जयश्रीरिति नन्दनी ॥११०॥
 दिक्पालराजधानीनामष्टौ मूर्ता इव श्रियः ।
 सेवन्ते तत्पुरं बाला, जैत्रं जम्बू^३गुणेन ताः ॥१११॥
 दातुं ताः पितृभिर्जम्बूस्वामिने ऋषभोऽर्थितः ।
 सर्वं मेने न कस्तुल्यगुणसङ्गाय कौतुकी ? ॥११२॥
- 25 तदानीं च महामोहमेघसन्दोहमारुतः ।
 श्रीसुधर्मा समायासीद्, वैभारगिरिकाननम् ॥११३॥

१. °मेवमव° खंता० ॥ २. वारिमती पाता० ॥ ३. °गुणानताः खंता० ॥

- श्रुते तस्मिन् समायाते, निर्यातं नगरादथ ।
 जनैर्भृङ्गैरिवाम्भोजादुदितेऽम्भोजबान्धवे ॥११४॥
- श्रीसुधर्मगणाधीशं, नमस्कर्तुं समागमत् ।
 तदा जम्बूकुमारोऽपि, समारोपितसम्मदः ॥११५॥
- तदा मुनीन्दुः प्रारेभे, देशनां दशनांशुभिः । 5
 पुरो जम्बूवपुः सिञ्चन्, प्रसादैरिव देहिभिः ॥११६॥
- §§ “भवेद् भवार्णवः पुंसां, सुतरः सुतरामसौ ।
 न्यञ्जनोदञ्जनोग्राश्चेन्न स्युः श्रीचयवीचयः ॥११७॥
- मेघानामिव लोकानामायुर्गलति नीरवत् ।
 चपलेव चला लक्ष्मीः, पाण्डुतेवैति विश्रसा ॥११८॥ 10
- तदायुषा च लक्ष्म्या च, वपुषा चास्थिरात्मना ।
 चिरस्थिरतरं रत्नत्रयं ग्राह्यं विवेकिना ॥११९॥
- तत्रोपाश्रय-भैषज्य-पुस्तका-ऽन्नां-ऽशुकादिभिः ।
 साहाय्यं ज्ञानिनां तन्वन्, ज्ञानमाराधयेद् गृही ॥१२०॥
- सङ्घ्वात्सल्य-जैनेशवेश्म-यात्रा-ऽर्चनादिभिः । 15
 प्रभोः प्रभावयँस्तीर्थं, सम्यक् सम्यक्त्वमर्जयेत् ॥१२१॥
- भक्त्या चारित्रपात्रेषु, तथाऽऽवश्यककर्मभिः ।
 तपोभिरपि चारित्रं, गृहमेधी समेधयेत् ॥१२२॥
- काले पाठादिभिर्ज्ञानमशङ्काद्यैश्च दर्शनम् ।
 मूलोत्तरगुणैः शुद्धैश्चारित्रं भजते यतिः ॥१२३॥ 20
- इति रत्नत्रयाल्लेभे, हतमोहतमोभरैः ।
 चिराद् गृहस्थैः सद्योऽपि, यतिभिः शाश्वतं पदम् ॥१२४॥
- ये तु मोहग्रहग्रस्ताः, प्रमादस्य वशंवदाः ।
 अशरण्यैर्भवारण्ये, भ्रमितव्यं सदाऽति तैः” ॥१२५॥
- §§ जम्बूरम्बूज्ज्वलं पीत्वा, घनादिव गुरोर्वचः । 25
 महीरुह इवामुञ्चत्, सद्यो भवदवव्यथाम् ॥१२६॥
- नत्वा मुनीन्द्रमुन्निद्रव्रतग्रहमहोद्यमः ।
 जगामायममायः सन्, सदनं मदनं द्विषन् ॥१२७॥

- सत्वरः पितरौ नत्वा, जम्बूः कम्बूल्लसद्यशाः ।
 स जगादायमादाय, व्रतं प्रीतो भवाम्यहम् ॥१२८॥
 इत्याकर्ण्य ततः कर्णतप्तत्रपुनिभं वचः ।
 सुतं व्रतनिषेधाय, पितरावूचतुस्तराम् ॥१२९॥
 5 एकस्त्वमावयोर्दीपो, भानुर्भू-नभसोरिव ।
 त्वां विना वत्स ! नितमां, तमांस्यभिभवन्ति नौ ॥१३०॥
 मनोरथशताहूतस्तपोभिरतिदुष्करैः ।
 दुर्लभस्तात ! लब्धोऽसि, त्वमुदुम्बरपुष्पवत् ॥१३१॥
 तच्चिरोद्धूतमस्माकं, मनोरथमहीरुहम् ।
 10 विदग्ध ! दग्धुं किं नाम, वाग्ज्वालाभिः प्रगल्भसे ? ॥१३२॥
 ययाचिरे चिरेणैताः, दासीकृतरतिद्युतः ।
 अष्टौ याः कन्यकास्तुभ्यं, त्यजस्येताः कुतः सुत ! ? ॥१३३॥
 विवाहमण्डपान्तस्त्वं, वधूभिरभितो वृतः ।
 वशाभिरिव यूथेशो, मानसं नौ प्रमोदय ॥१३४॥
 15 त्वत्सङ्गसुभगम्मन्याः, कन्याः परिणयन्निमाः ।
 कुतूहलं श्रुतोलूलुरावयोः पूरयाऽऽवयोः ॥१३५॥
 आशानामिव तत् तासामन्तश्चन्द्र इव स्फुरन् ।
 पुण्यवन्नावयोर्नेत्रकुमुदानां मुदं कुरु ॥१३६॥
 श्रुत्वा पित्रोरिमां वाचमचलव्रतनिश्चयः ।
 20 उचितज्ञः कुमारोऽयमभ्यधान्मधुरं वचः ॥१३७॥
 तावदाचर्यत ब्रह्मचर्याय नियमो मया ।
 कुतूहलाय वां कार्यं, पाणिग्रहणमप्यदः ॥१३८॥
 विवाहस्य द्वितीयेऽह्नि, ग्रहीष्यामि पुनर्व्रतम् ।
 क्षेप्यस्तद्वत्सवात्सल्यान्नाहं भवदवानले ॥१३९॥
 25 आसां मृगीदृशां प्रेमस्थेमसम्बन्धबन्धने ।
 पतित्वेन पतित्वाऽसौ, क्व मोक्षाय यतिष्यते ? ॥१४०॥

१. स्वसङ्ग° वता० । स्वःसङ्ग° पातासं° ॥ २. °तोल्लोलरा° पाता० ॥ ३. पतित्वे
 विनिपत्यासौ, पाता० ॥

इत्यालोच्य मिथस्ताभ्यां, पितृभ्यां तन्मतं वचः ।
 अकारि च मुदा पाणिग्रहोपक्रमणक्रमः ॥१४१॥ युग्मम् ॥
 अथ जम्बूकुमारेण, ज्ञापिते स्वव्रतोद्यमे ।
 पितृन् किङ्कार्यतामूढानाहुस्तानिति कन्यकाः ॥१४२॥
 इहापि परलोकेऽपि, जम्बूस्वामी गतिः स नः । 5
 मार्तण्ड इव मार्तण्डग्रावपावकरोचिषाम् ॥१४३॥
 स मन्मथपथेऽस्माभिस्तेनाऽऽत्माध्वनि वा वयम् ।
 नेतव्याः सत्यमित्यस्तु, स्पर्धाबन्धः परस्परम् ॥१४४॥
 महासतीषु धन्यानां, कन्यानां वचनैरिति ।
 तेऽप्युद्दिश्य विवाहस्य, दिनमानन्दिनः स्थिताः ॥१४५॥ 10
 अथाऽऽननेन्दुनिर्गच्छदुलूलुसुधया तया ।
 स्त्रीषु सञ्जीवयन्तीषु, भवदग्धं मनोभवम् ॥१४६॥
 बन्धूनामुपरोधेन, विरोधेन तु चेतसः ।
 लग्ने जम्बूकुमारोऽयमुपयेमे कुमारिकाः ॥१४७॥
 स हताभिः स्मरशरैः, सह ताभिस्तदा वदन् । 15
 गतस्पृहो गृहावासे, वासवेश्मन्यवास्थित ॥१४८॥
 § इतश्च विन्ध्यो विन्ध्याद्रौ, व्यधाज्जयपुरेश्वरम् ।
 पुत्रं प्रभमथ ज्येष्ठः, प्रभवो निरगात् क्रुधा ॥१४९॥
 चौरपञ्चशतीयुक्तः, कुर्वन्नुर्व्या स चौरिकाम् ।
 जज्ञेऽवस्वापिनी-तालोद्धाटनीविद्ययोः पदम् ॥१५०॥ 20
 गृहं तदा तगागत्य, जम्बूस्वामिनिषेवितम् ।
 विद्ये प्रयुज्य तन्वानश्चौर्यं स्तम्भमवाप सः ॥१५१॥
 केनाहं स्तम्भितो भृत्यैः, सहितोऽपीति चिन्तयन् ।
 दृशं प्रतिदिशं चौरग्रामणीरक्षिपत् ततः ॥१५२॥

१. °स्तासां, पितृभिः तन्म° पाता० ॥ २. स्पर्धब° खंता० पाता० ॥ ३. °दुल्लोलसु°
 पाता० ॥ ४. °दग्धम° पाता० ॥ ५. °न्यवस्थितः खंता० पाता० ॥

अथ सुप्तेऽखिले लोके, कुमारं स्त्रीभिरावृतम् ।
अपश्यज्जाग्रतं सोऽब्जषण्डे कैरवषण्डवत् ॥१५३॥

प्रभवस्तमुवाचाथ, जम्बूनामानमानतः ।
स्तम्भनीं देहि मे विद्यां, गृह्णन् विद्याद्वयं मम ॥१५४॥

5 जम्बूस्वामी ततो वाचमाचष्टे स्म शमैकभूः ।
नास्ति मे स्तम्भनी विद्या, त्वद्विद्याभ्यां च किं मम ? ॥१५५॥
काङ्क्षामि यदहं गेहविरहं निरहङ्कृतिः ।
व्रतं प्रातर्गृहीष्यामि, सुधर्मस्वामिसन्निधौ ॥१५६॥

§§ अथाऽऽह प्रभवः श्रीमन्निति प्राभवभाग् भवान् ।
10 भुनक्ति नैव किं भोगान् ?, व्रताय यतते कुतः ? ॥१५७॥
वरेणेदमथावादि, तथावादिनि तस्करे ।
सावधानीभवत्कर्णस्त्वमाकर्णय मद्गिरम् ॥१५८॥

[मधुबिन्दूदाहरणम्]

अशरण्यो महारण्ये, सार्थः कोऽपि मलिम्लुचैः ।
15 अमुष्यत यथा व्योम्नि, ताराभारः पयोधरैः ॥१५९॥
सार्थे त्रस्ते समस्तेऽपि, पुमानटविकोटे ।
तस्मिन्नेकः स्थितो मूढः, शाखीवोग्रदवोद्धृतः ॥१६०॥
सिन्धुरेणोद्धुरेणाथ, समारब्धः स कानने ।
धावन् मृत्युभयाज्जीर्णकूपे झम्पामयं ददौ ॥१६१॥
20 तत्रावटतटोद्धृतवटशाखाविनिर्गतम् ।
पादं बन्धुमिवाभीष्टमाश्लिष्टः सोऽन्तरापतन् ॥१६२॥
अथ कूपतलेऽद्राक्षीत्, करालमुखकोटरम् ।
क्षणादजगरं कालनगरोदरसोदरम् ॥१६३॥
परितोऽपश्यदाशासु, निराशासु स्थितिश्च सः ।
25 चतुरो यमनिर्मुक्तान्, यामिकानिव पन्नगान् ॥१६४॥

किञ्चाऽऽलम्बनशाखायामीक्षामास सिता-ऽसितौ ।
 आखू मूलं खनन्तौ स, निष्कारणखलाविव ॥१६५॥
 तस्य दूर्भूपवत् कूपद्वारस्थस्य विषाणिनः ।
 स ददर्श कुटुम्बीव, क्लीबः प्रसृमरं करम् ॥१६६॥
 मधुच्छत्रोत्थिता हस्तिहस्ताहतिचले वटे ।
 लग्नाश्च मक्षिकास्तस्मिन्, ऋजौ लुब्धा इवेश्वरे ॥१६७॥
 मधुमण्डाच्च्युतास्तस्य, वदने मधुबिन्दवः ।
 निपेतुश्चातकस्येव, मन्दवारिदविप्रुषः ॥१६८॥
 नासौ मधुरसास्वादसुखलालसमानसः ।
 तदनेकविधं दुःखं, स्मरति स्म रतिं वहन् ॥१६९॥
 अथ व्योमपथक्रोडे, कोऽपि विद्याधरश्चरन् ।
 तं वीक्ष्य करुणाविष्टः, क्रष्टुं बन्धुरिवाऽऽययौ ॥१७०॥
 दत्तहस्ते ततस्तस्मिन्नुपहासिनि हर्षितः ।
 स्थितिर्वा निर्गमो वाऽस्य, किं युक्तमिति कथ्यताम् ॥१७१॥
 § अथो हसन्नसावाह, कुमारमिति राजसूः ।
 किं पृष्टं ? वेत्ति मूढोऽपि, निःसृतिस्तस्य शस्यते ॥१७२॥
 व्यक्तमित्युक्तवत्यस्मिन्नुपहासिनि हर्षितः ।
 ऊचे जम्बूकुमारोऽपि, सुधाकवचितं वचः ॥१७३॥

[मधुबिन्द्राख्यानकोपनयः]

पुरुषो यः स संसारी, संसारस्तु महाटवी ।
 मानुष्यं जन्म कूपश्च, नरकोऽजगरस्त्वधः ॥१७४॥
 तथा कषायाश्चत्वारश्चतुर्दिक्षु भुजङ्गमाः ।
 यमश्च मूर्ध्नि मातङ्गो, मक्षिका व्याधयः पुनः ॥१७५॥
 छिन्तश्च द्रुलतामायुराखू पक्षौ सिता-ऽसितौ ।
 प्रीणन्ति जन्तुं कष्टेऽस्मिन्, विषया मधुबिन्दवः ॥१७६॥

१. °ण्डच्यु° पाता० ॥ २. °स्मिन्, मधुबिन्दुविलोभिनः । स्थिति° खंता० पाता० ॥

सुधर्मस्वामिना विद्याधरेणेवेति कष्टतः ।

कृष्यमाणो निषिद्येऽहं, किं त्वया विषयेच्छया ? ॥१७७॥

§§ इत्थं विषयसम्बन्धनिषेधेन निरुत्तरः ।

प्रभवः प्राह दन्तांशनासीरविदितं वचः ॥१७८॥

- 5 कुटुम्बमिति सन्त्यज्य, निःशेषं निर्विशेषधीः ।
कुर्वन् जनकयोः पीडां, व्रीडामपि विमुञ्चसि ॥१७९॥
उक्ते च **प्रभवे**णेति, श्रीजम्बूखदत्तदा ।
महात्मन् ! श्रूयतामेकं, ज्ञातेयस्य कथानकम् ॥१८०॥

[**कुबेरदत्त-कुबेरदत्ताख्यानकम्**]

- 10 आसीत् **कुबेरसेने**ति, मथुरायां पणाङ्गना ।
यदीयवदनस्येव, स्नपनप्रतिमा शशी ॥१८१॥
सा कदाऽप्यथ कष्टेन, तनयां तनयं च तौ ।
कीर्ति-प्रतापौ भूपासिलेखेवासूत नूतनौ ॥१८२॥
तौ त्याजयन्त्या कुट्टिन्या, निराकृत्य वचोविषम् ।
15 एकादशाहं सा हन्त !, पाययामास तौ पयः ॥१८३॥
कुबेरदत्त इत्याख्याजुषं पुत्रस्य मुद्रिकाम् ।
पुत्र्या **कुबेरदत्ते**ति, नामभाजं च सा व्यधात् ॥१८४॥
मञ्जूषायामथो रत्नराजिभाजि न्ययोजयत् ।
तदपत्यद्वयं माता, कातरा कुट्टिनीभयात् ॥१८५॥
20 **यमुनाम्भसि** मञ्जूषां, सुखपेटामिवात्मनः ।
चिक्षेप वितरन्तीव, सा जलञ्जलिमश्रुभिः ॥१८६॥
अथ **सूर्यपुरो**पान्ते, **यमुना**वारिवाहिता ।
पेटेयमिभ्ययुग्मेन, दृष्टा हृष्टान्तरात्मना ॥१८७॥
आकृष्योद्धात्य तां पेटामन्तर्वीक्ष्य शिशुद्वयम् ।
25 दायादाविव सर्वस्वमाददातां विभज्य तौ ॥१८८॥

१. °ति वेश्या क्वापि पुरे पुरा । यदी° पाता० ॥

तौ तयोः श्रेष्ठिनोर्यत्नात् , संवर्धेते सहोदरौ ।
 यथा बलक्षपक्षस्य, कौमुदी-कौमुदीपती ॥१८९॥
 अङ्गुलीमुद्रिकानाम्ना, ख्यातयोरेतयोर्मिथः ।
 विवाहं चक्रतुः श्रेष्ठिमुख्यौ तौ युग्मिनोरिव ॥१९०॥
 क्षिप्ता कुबेरदत्तेन, प्रेमवत्याः करेऽन्यदा । 5
 निजनामाङ्किता मुद्रा, वैराग्यस्येव पत्रिका ॥१९१॥
 वीक्ष्य मुद्रां स्वमुद्रावत् , प्रियं सा प्राह विस्मिता ।
 नाम्नाऽङ्गेन च किं साम्यमनयोरावयोरिव ? ॥१९२॥
 तदावां सोदरौ शङ्के, नानयोः श्रेष्ठिनोः सुतौ ।
 आभ्यामपि क्वचिल्लब्धावज्ञानात् परिणायितौ ॥१९३॥ 10
 सत्यमत्याग्रहादद्य, प्रष्टव्यौ पितरौ ततः ।
 ज्ञातव्यमेव जन्म स्वमालोच्येति समुत्थितौ ॥१९४॥
 पितरावाग्रहात् पृष्ट्वा, मत्वाऽऽत्मचरितं च तत् ।
 निश्चित्य सोदरत्वं च, पाणिग्रहमशोचताम् ॥१९५॥
 इति निःसारसंसारवैराद् वैराग्यवासितौ । 15
 स्थितावधोमुखावेव, प्रगे कुमुदिनीन्दुवत् ॥१९६॥
 ततः कुबेरमापृच्छ्य, पितरौ च विरक्तया ।
 कुबेरदत्तयाऽग्राहि, जिनदीक्षाऽतिदक्षया ॥१९७॥
 स्वयं नामाङ्कितं मुद्रारत्नमस्थगयच्च सा ।
 बोधं कुबेरदत्तस्य, मूर्तिमन्तमिवोज्ज्वलम् ॥१९८॥ 20
 §§ गतः कुबेरदत्तस्तु , भूरिक्रीतक्रयाणकः ।
 मथुरायां पुरि स्फारव्यवहारविहारतः ॥१९९॥
 यस्यां कुबेरसेनायामुत्पन्नः स किलाऽभवत् ।
 शशी निशीव कान्तोऽभूत् , तस्या एव स धिग् ! विधिम् ॥२००॥
 कालात् कुबेरसेनायां, कुबेरस्य सुतोऽभवत् । 25
 भवव्यामोहसर्वस्वसारेणेव विनिर्मितः ॥२०१॥

१. °नोर्गेहे, संव° खंता० ॥ २. °त्यमित्या° खंता० ॥

- §§ अथोत्पन्नावधिज्ञाना, बन्धोर्बोधार्थिनी ततः ।
 सर्वं कुबेरदत्ता तदपश्यदसमञ्जसम् ॥२०२॥
 गोपितस्वाङ्गुलीयाऽसावनुज्ञाप्य प्रवर्तिनीम् ।
 भवाब्धौ मज्जतो भ्रातुर्बेडेव मथुरां ययौ ॥२०३॥
- 5 पुरः कुबेरसेनाया याचित्वा वसतिं च सा ।
 तस्थावस्थानकेऽप्यन्योपकृतिः कृतिनां व्रतम् ॥२०४॥
 पुरः स्फुरन्तमालोक्य, कुबेराङ्गमन्यदा ।
 व्रतिनी व्रतिनीतिज्ञा, सा बभाषे मृषोज्झिता ॥२०५॥
 बाल ! त्वमसि मे पत्युः, सोदरत्वेन देवरः ।
 10 माता तथाऽऽवयोरेका, तेनासि मम सोदरः ॥२०६॥
 जातोऽसि मम पत्या त्वमपत्यमिति तेन मे ।
 त्वत्पिता मे सपत्नीभूः, पौत्रस्त्वमसि मे ततः ॥२०७॥
 मन्मातुः पतिसोदर्यस्त्वं पितृव्योऽसि तन्मम ।
 सहोदरस्य सूनुस्त्वं, भ्रातृव्योऽप्यसि मे ततः ॥२०८॥
- 15 माताऽपि तव माता मे, धृतावावां ययोदरे ।
 सा मन्मातृभुजङ्गस्य, माता तन्मे पितामही ॥२०९॥
 मत्सपत्नीतनूजस्य, पत्नी सा मे वधूरिति ।
 मद्भर्तुः साऽभवन्माता, मम श्वश्रूरतो मता ॥२१०॥
 मद्बान्धवस्य पत्नी सा, भ्रातृजाया ततो मम ।
 20 सा पुनर्मृत्यतेः पत्नी, सपत्नीति ममाभवत् ॥२११॥
 मज्जनन्या भुजङ्गो यत्, त्वत्पिता तत् पिता मम ।
 मत्पितृव्यस्य ते सोऽभूत्, पिता तन्मे पितामहः ॥२१२॥
 मम तस्य च माताऽभूदेका मे सोदरः स तत् ।
 मद्भर्तृजननीभर्ता, स तेन श्वशुरोऽपि मे ॥२१३॥
- 25 स च जग्राह मत्पाणिं, जातः पतिरतो मम ।
 स मदीयसपत्याश्च, सूनुः सूनूर्ममाऽप्यतः ॥२१४॥

१. मत्सपत्या त्व° खंता० ॥ २. °व्यः स ते पाता० ॥

§§ अथो मिथोविरुद्धं तन्निशम्य शमिनीवचः ।

कुबेरोऽपृच्छदागत्य, किमेतदिति विस्मयी ॥२१५॥

इति तस्मै कुबेराय, पृच्छते व्रतिनी ततः ।

तन्मुद्रारत्नमज्ञानध्वान्तदीपमिवाऽऽर्पयत् ॥२१६॥

मुद्रारत्नेन तेनाथ, दिननाथनिभेन सः ।

5

प्रबुद्धोऽन्तर्गतं मोहं, भृङ्गं पद्म इवामुचत् ॥२१७॥

लज्जितः स्वचरित्रेण, गृहीत्वा व्रतमुज्ज्वलम् ।

धीमान् कुबेरदत्तोऽसौ, यौवनेऽपि ययौ वने ॥२१८॥

व्रतव्रततिवृक्षेण, यशोनिर्झरभूता ।

कर्मकुञ्जरसिंहेन, तेनारण्यानि रेजिरे ॥२१९॥

10

भावनां भायन्नेष, स्मृतपञ्चनमस्कृतिः ।

जगाम त्रैदिवं धाम, कामसामजकेशरी ॥२२०॥

मत्वा कुबेरसेनाऽपि, तादृग् विषयविप्लवम् ।

भवे विरक्ता जग्राह, गृहवासोचितं व्रतम् ॥२२१॥

इत्थं कथाप्रथापाथोधौतमोहमलस्य मे ।

15

कुतो ज्ञातेयसम्बन्धः, प्रभव ! प्रभविष्यति ? ॥२२२॥

§§ राजपुत्रः पुनः प्राह, कुतोऽपुत्रस्य ते गतिः ? ।

जगाद जम्बूः पुत्रस्य, कथयामि कथां शृणु ॥२२३॥

[महेश्वरदत्ताख्यानकम्]

अस्ति देवालयस्तम्भोत्तम्भितव्योममण्डपा ।

20

निकेतमालिनी ख्याता, पुरी नाम्ना तमालिनी ॥२२४॥

श्रीमहेश्वरदत्तोऽभूदिभ्यस्तत्र पुराग्रणीः ।

प्रथितः प्रौढमिथ्यात्वपाथोधिजलकुञ्जरः ॥२२५॥

दुश्चारिणीकुलाचार्यभूता भूताऽस्य वल्लभा ।

नागिलेति पुरि ख्याता, कामारामैकसारणिः ॥२२६॥

25

१. प्रथितप्रौढ° खंता० ॥

- सोऽन्यदा महिषं हत्वा, जनकश्राद्धपर्वणि ।
 अङ्गस्थं तस्य मांसेन, लग्नो भोजयितुं सुतम् ॥२२७॥
- तदा च गृहमभ्येत्य, वलितो वक्रिताननः ।
 दृष्टश्रेष्ठी मुनिश्रेष्ठः, पठन् श्लोकमिमं मुहुः ॥२२८॥
- 5 पुष्पाति स्वपितुर्मसैः, शत्रुमुत्सङ्गसङ्गिनम् ।
 विधत्ते च पितुः श्राद्धमहो ! मोहविजृम्भितम् ॥२२९॥
 महेश्वरस्तदाकर्ण्य, तूर्णमेत्य मुनीश्वरम् ।
 नत्वाऽपृच्छत् प्रभो ! प्रोक्तं, किमेतदसमञ्जसम् ? ॥२३०॥
 इत्याग्रहपरे तत्रोवाच वाचंयमाग्रणीः ।
- 10 विज्ञाय ज्ञानतस्तस्योपकारं करुणापरः ॥२३१॥
 नागिलायाः किलाऽऽयातो, यस्त्वयोपपतिः पुरा ।
 अघानि घनमावासक्रोडे क्रीडन् यदृच्छया ॥२३२॥
 तत्कालमेव मुक्तात्मवीर्य एवावतीर्य सः ।
 नागिलोदरजातत्वात्, तवायं तनयोऽभवत् ॥२३३॥
- 15 महिषस्याऽऽमिषैर्यस्य, भवता तर्पितः पिता ।
 जीवः समुद्रदत्तस्य, स एष भवतः पितुः ॥२३४॥
 याऽसौ शुनी पुनर्द्वारि, महिषास्थीनि खादति ।
 मन्यस्व मतिमन्नेतां, स्वामम्बां बहुलाभिधाम् ॥२३५॥
 त्वद्गृहे ज्ञानतो ज्ञात्वा, तदेतदसमञ्जसम् ।
- 20 तद्बोधाय तव श्लोकं, पठित्वा वलितोऽस्म्यहम् ॥२३६॥
 यदिदं भवताऽऽख्यातमत्र कः प्रत्ययः प्रभो ! ? ।
 पृष्ठे महेश्वरेणेति, स मुनिः पुनरब्रवीत् ॥२३७॥
 अन्तर्गहं शुनी नीता, जातजातिस्मृतिः सती ।
 रत्नजातं तदेषा तन्निखातं दर्शयिष्यति ॥२३८॥
- 25 इत्युदित्वा मुनौ याते, या तेन कथिता शुनी ।
 तत्तथा दर्शितं तस्मै, तयाऽन्तर्गृहनीतया ॥२३९॥

साधोरधोरणस्येव, स तस्माद् वचनाङ्कुशात् ।
 उत्पथस्थितिमव्याजं, तत्याज श्रेष्ठिकुञ्जरः ॥२४०॥
 पितृ-पुत्रादिसम्बन्धमवबुध्येति विप्लुतम् ।
 मन्यते मित्र ! न त्राता, तदात्माऽपि कुतः सुतः ? ॥२४१॥

§§ अमुद्रश्रीः समुद्रश्रीः, प्रियमित्थमथाभ्यधात् । 5
 प्रेममुक्त ! मयाऽप्युक्तं, युक्तमित्यवधार्यताम् ॥२४२॥
 इमां विभूतिमुद्धृतां, मुक्त्वा मुक्त्यै कृताग्रहः ।
 मा भूस्त्वमुभयभ्रष्टः, स्वामिन् ! स इव कर्षुकः ॥२४३॥

[कृषिकाराख्यानकम्]

ग्रामः सुसीमनामाऽस्ति, सीमन्तो देशसम्पदः । 10
 निवासदुर्गं यः श्रीणां, सर्वतः कणपर्वतैः ॥२४४॥
 तत्राऽभूत् कर्षुकः कोऽपि, ग्रामीणग्रामणीर्महान् ।
 कङ्गु-क्रोद्रवमुख्यानि, धान्यानि वपति स्म सः ॥२४५॥
 अथ धान्योत्करे तस्मिन्, प्राच्यपुण्य इवोद्गते ।
 अकुण्ठस्वजनोत्कण्ठो, दूरग्रामं जगाम सः ॥२४६॥ 15
 जहृषुः कर्षुके तत्र, दृष्टेऽपि स्वजनास्ततः ।
 घनाघन इवौत्सुक्यप्रचलाः प्रचलाकिनः ॥२४७॥
 तं नमश्चक्रिरे केऽपि, केऽपि तेन च नीचकैः ।
 गृहं तदा तदीयं तत्, तोषैकार्णवतां गतम् ॥२४८॥
 अथो पृथुगुडस्पष्टस्वादुमण्डकमण्डलीम् । 20
 अभुक्तपूर्वी पूर्णेन्दुमालामिव स भोजितः ॥२४९॥
 सहर्षः कर्षुकोऽवादीत्, ततस्तान् स्वजनान् निजान् ।
 भोः ! सुधाऽपि मुधा तत्र, यत्रैते गुडमण्डकाः ॥२५०॥
 तद् दत्त बीजमेतेषां, निजग्रामे वपामि यत् ।
 येन तस्मिन् समस्तोऽपि, स्यात् सुधाभोजनो जनः ॥२५१॥ 25

१. °धाऽप्यत्र पाता० ॥

- इक्षु-गोधूमयोर्बीजमेतैस्तस्य समर्पितम् ।
 अरघट्टेक्षुवाटादिकर्मापि ज्ञापितं ततः ॥२५२॥
- बीजं मुदा तदादाय, सद्नाय समुत्सुकः ।
 दुःस्थो धनमिवोपाज्य, तदाऽनार्यः स निर्ययौ ॥२५३॥
- 5 सद्यः स्वग्राममासाद्य, वार्यमाणोऽपि नन्दनैः ।
 जातकल्पमपि स्वल्पमतिः क्षेत्रं लुलाव सः ॥२५४॥
 सञ्चितेनाथ वित्तेन, तेन मण्डकलोभिना ।
 पातालरूपः कूपोऽत्र, निर्मातुमुपचक्रमे ॥२५५॥
- 10 खानं खानं ततः कूपं, नोदबिन्दुरपीक्षितः ।
 तेन भाग्यच्युतेनेव, द्रव्यांशोऽपि धनार्थिना ॥२५६॥
 अधन्यस्य न धान्यानि, न चार्थश्चिरसाञ्चितः ।
 अतिलुब्धस्य तस्याऽऽसन्, न च ते गुडमण्डकाः ॥२५७॥
 त्वमप्युपनतानेवं, प्रभो ! भोगान् परित्यजन् ।
 मुक्तिश्रीसुखलोभेनोभयभ्रष्टो भविष्यसि ॥२५८॥
- 15 §§ अथ जम्बूकुमारोऽपि, तामुवाच वचस्विनि ! ।
 मांसातिलोलकाकोलकेलिं न कलयाम्यहम् ॥२५९॥
- [मांसलोलुपस्य काकस्याख्यानकम्]
- धात्रीधम्मिल्लुल्योऽस्ति, प्रसिद्धो विन्ध्यभूधरः ।
 सोत्सेकाः केकिनो यत्र, गर्जद्भिः कुञ्जरैर्घनैः ॥२६०॥
- 20 सङ्क्षेप इव विन्ध्यस्य, महिमेव च जङ्गमः ।
 कोऽपि क्रोडेऽस्य चिक्रीड, दुर्धरः सिन्धुरेश्वरः ॥२६१॥
 अथ दुर्भूपवद् भीष्मे, ग्रीष्मे तापयति क्षितिम् ।
 विन्ध्याद्रितनयां रेवां, सेवार्थमुपजग्मिवान् ॥२६२॥
 स कुञ्जरो जरोपात्तशक्तिर्ग्रावस्खलत्पदः ।
 श्रोतस्तीरावनीखण्डे, गण्डशैल इवापतत् ॥२६३॥ युग्मम् ॥
- 25

१. °मतिस्व° खंतासं० पाता० ॥ २. चार्थाश्चिरसाञ्चिताः खंता० ॥ ३. °ष्मग्री°
 खंता० ॥

दन्तिनो दुर्बलस्यास्य, कान्तारान्तरपातिनः ।
 असुरत्नं हतं कालकिङ्करैस्तस्करैरिव ॥२६४॥
 दुष्टाः संवेष्टयामासुर्गतासुमथ तं द्विपम् ।
 शृगालप्रमुखाः स्वामिमुक्तं पुरमिवारयः ॥२६५॥
 आहृत्याऽऽहत्य मांसानि, विस्तीर्णं ते वितेनिरे । 5
 द्विरदस्य गुदे द्वारं, नरकस्येव दुर्धियः ॥२६६॥
 द्वारेण करिणस्तेन, करटाश्चरट इव ।
 सारमास्वादयामासुः, प्रविश्याऽऽशु सहस्रशः ॥२६७॥
 निगोद इव तत्रैव, तन्वानानां गताऽऽगतम् ।
 जन्तूनामिव काकानां, कोऽप्यभव्य इव स्थितः ॥२६८॥ 10
 अन्तरन्तर्ययौ काको, मांसान्यास्वादयन्नयम् ।
 खनन् गजपतेरङ्गं, सुरङ्गाकृदिव क्षितिम् ॥२६९॥
 करटेऽन्तर्गते तत्र, क्रूरे चौर इव क्षणात् ।
 आरक्षक इव ग्रीष्मो, गुदद्वारममीमिलत् ॥२७०॥
 भूरिवर्षासु वर्षासु, परासुस्तदसौ द्विपः । 15
 क्रोडे वीचीकरैर्नीतो, मात्रेव सरिता सुतः ॥२७१॥
 गतोऽन्तर्वारिधेरेव, रेवावारिप्रवाहितः ।
 इभः पोतनिभः काकं, साकं तमपि सोऽनयत् ॥२७२॥
 अथ तस्य गुदद्वारि, विशद्वारिविदारिते ।
 निःससाराहिदष्टस्य, चिराज्जीव इव द्विकः ॥२७३॥ 20
 आशु निःसृत्य संश्रित्य, वपुस्तस्य द्विपस्य सः ।
 दिक्षु काको वराकोऽथ, साक्षेपं चक्षुरक्षिपत् ॥२७४॥
 अयं तोयमयं विश्वं, पश्यन् नश्यँश्चतुर्दिशम् ।
 पुनर्व्यावृत्य तत्रैव, तस्थौ करिकलेवरे ॥२७५॥

१. आहार्याऽऽहार्य मां° पाता० ॥ २. द्वारा करटिनस्तेन, पाता० ॥ ३. °द्वारे, वि°
 वता० ॥ ४. °व्याघुट्य तत्रै° पाता० ॥

अथ वारिभरापूर्णे, मग्ने करिणि मग्नवान् ।
 द्विकः सोऽपि तदाधारः, स्वामिनीवानुजीवकः ॥२७६॥
 काकवत् करिणः काये, स्त्रीनिकायेऽनुरागवान् ।
 कथं नाम निमज्जामि, सोऽहं मोहेऽम्बुधाविव ? ॥२७७॥

- 5 §§ अथाभाषिष्ट निश्छद्मश्रीः पद्मश्रीरदस्तदा ।
 न वा नखर ! प्रज्ञा, वानरस्येव तस्य ते ॥२७८॥

[वानराख्यानकम्]

- जातख्याति क्षितावस्ति, हस्तिनागपुरं पुष्पम् ।
 चन्द्राश्मकलशैर्यत्र, स्वयम्भुपयसः प्रपाः ॥२७९॥
- 10 तत्रारिकेशरी नाम, क्षोणिसुश्रोणिवल्लभः ।
 यद्यशोभिरशोभिष्ट, विष्टपं नित्यचन्द्रिकम् ॥२८०॥
 अनेकदास-भूपालैरेकदा सहितो नृपः ।
 मृगव्यायां जगामायमानीलनिचुलाञ्चितः ॥२८१॥
 वीरैः सह सहस्रेण, स विवेश वनाद् वनम् ।
 15 घनाघनं निशानाथ, इव ताराभरैः समं ॥२८२॥
 वर्षत्सु शरधाराभिर्वीरेषु जलदेष्पिव ।
 निकुञ्जपुञ्जगेहेषु, निलीनं वनचारिभिः ॥२८३॥
 गर्वात् तथा स्थिरीभूताः, सिंहास्तदृत्तदृष्टयः ।
 यथा मृगैर्भयोत्तालैर्दत्तफालैर्ललङ्घिरे ॥२८४॥
 20 अथायं पृथिवीनाथो, मृगमाथोद्गतश्रमः ।
 अवाप तापच्छेदाय, जाह्नवीं स्वयशःसखीम् ॥२८५॥
 जाह्नवी^१तीरकान्तारे, तद्वीरैः स्वैरचारिभिः ।
 नानाविधसुधाहृद्यविद्यमानफलोत्सुकैः ॥२८६॥
 अदर्शि कामिनी काऽपि, पुष्पभूषणभूषिता ।
 25 प्रत्यक्षा वनदेवीव, वनश्रीरिव जङ्गमा ॥२८७॥ युग्मम् ॥

१. °वीतार° खंता० ॥

अथाऽऽदाय नरेन्द्राय, ताममी काममूर्तये ।
 अदर्शयन् वनाम्भोधिलब्धां श्रियमिव स्त्रियम् ॥२८८॥
 एतां सुरनदीसेवाफलमाकलयन् नृपः ।
 आदाय कुन्ददायाददशनामविशत् पुरीम् ॥२८९॥
 सपत्नीं रत्नगर्भाया, रत्नगर्भितभूषणाम् । 5
 पुण्यपण्यपरिक्रीतस्तां वितेने नरेश्वरः ॥२९०॥
 अपरेद्युः पुमान् कश्चिदिदं पुस्मरञ्जयत् ।
 अनार्तं नर्तयन्नेकं, वानरं नरजित्वरम् ॥२९१॥
 अथ भूपाय केनापि, तदकथ्यत कौतुकम् ।
 सोऽपि चाऽऽकारयाञ्चक्रे, तं नरं धृतवानरं ॥२९२॥ 10
 तां प्रियां स्वर्वधूबद्धस्पृद्धामर्धासनस्थिताम् ।
 कुर्वन्नुर्वीपतिर्भेजे, सम्मदैकास्पदं सदः ॥२९३॥
 अनीनृतत् ततः सोऽपि, नरस्तं वानरं पुरः ।
 तूर्याणि वादयन् दिक्षु, जिघृक्षुर्जनमानसम् ॥२९४॥
 न वानरो नरनर्ति, ताडितोऽप्यमुना पुनः । 15
 नृपप्रियामुखाम्भोजन्यस्तदृष्टिस्तु रोदिति ॥२९५॥
 विलक्षे भिक्षुकेऽथास्मिन्, सा राज्ञी वानरं जगौ ।
 अये ! मया निषिद्धस्त्वं, तदा किमकृथास्तथा ? ॥२९६॥
 कृतक्षोभेण लोभेन, लम्भितोऽसीदृशीं दशाम् ।
 हताखिलकलाशोभोऽतिलोभो हि न शोभनः ॥२९७॥ 20
 बोधयित्वा तदात्मानं, मानं वानर ! मा कुरु ।
 यो यथा वर्तते कालस्तं तथैवानुवर्तय ॥२९८॥
 इति प्रबोधितो देव्या, नृत्यन्नत्यद्भुतं तदा ।
 निर्व्याजं रञ्जयामास, वानरः स नरेश्वरम् ॥२९९॥
 कृतार्थीकृत्य पृथ्वीशस्तं वानरधरं नरम् । 25
 किमेतदिति तां राज्ञीं, पप्रच्छ सपरिच्छदः ॥३००॥

१. °ना ततः । नृप° खंता० ॥ २. तथा प्रतिवर्तय खंता ॥

- §§ विस्मितेनावनीशेन, पृष्टा स्पष्टमुवाच सा ।
 स्वःसोपानतरङ्गाया, गङ्गायास्तीरकानने ॥३०१॥
 किलाऽऽसीद् वानरद्वन्द्वमद्वैतप्रीतिमन्दिरम् ।
 निर्दम्भस्मरसंरम्भरसप्रसरपेशलम् ॥३०२॥
- 5 तदन्यदा निदाघतौ, क्रीडारसवशंवदम् ।
 सममेव समारूढं, तीरवानीरभूरुहम् ॥३०३॥
 ततः शाखामृगः शाखां, मन्दमन्दोलयन्नयम् ।
 दूरतो विनिपाताख्यं, प्राप कापेयतः फलम् ॥३०४॥
 वानरोऽयं नरो भूतस्तीर्थस्यास्य प्रभावतः ।
- 10 प्रियामालोकयामास, हर्षोत्सुक्यस्पृशा दृशा ॥३०५॥
 भैरवादिव वानीराद्, वानरी साऽपतत् ततः ।
 नारीभूता पतीयन्ती, तमेव निजवल्लभम् ॥३०६॥
 गता ननु मनुष्यत्वमथ साऽप्यहह ! क्षणात् ।
 जातजातिस्मृतिरिव, स्मरन्ती कपिजन्म तत् ॥३०७॥
- 15 ततो रतिः स्मरेणेव, प्रीतेन प्रेयसाऽथ सा ।
 हर्षोत्कर्षादिहारण्ये, चिरं चिक्रीड संयुता ॥३०८॥
 मुधाकृतसुधासाररससारतरैः फलैः ।
 मुदा तदानीमेताभ्यां, हसिता द्युसदोऽपि ते ॥३०९॥
 क्रीडँस्तया सहाऽन्येद्युस्तं वानीरमवाप्य सः ।
- 20 तामुवाच युवा चक्षुः, क्षिपन् प्रेमोन्मुखं मुखे ॥३१०॥
 असौ पशूनां वानीरो, नरतां प्रथते यथा ।
 तथा मन्ये मनुष्याणां, देवभावं प्रदास्यति ॥३११॥
 प्रिये ! तदेहि वानीरमेनमारुह्य लीलया ।
 पुनर्भूतलपातेन, देवभावोऽनुभूयते ॥३१२॥
- 25 मनुष्यत्वेऽपि किं तुच्छमावयोर्विद्यते प्रिय ! ? ।
 तेन वल्लभ ! लोभोऽयमतिमात्रो न युज्यते ॥३१३॥

वार्यमाणोऽपि वानीरात् , स वानरखरो नरः ।
 झम्पासम्पातमाधाय, पुनर्वानरतां गतः ॥३१४॥
 पूरितो दुःखपूरेण, नरत्वस्पृहयाऽथ सः ।
 पुनः पपात वानीराद् , गतः पुरुषतां न तु ॥३१५॥
 मानुष्यभावमोक्षाय, चटून्यतिपटूनि सः ।
 तस्याश्चकार चक्रे तु , न तया तदमूढया ॥३१६॥
 साऽहं तस्य प्रिया प्राप्ता, वसन्ती निर्जने वने ।
 त्वत्पत्तिभिः सरित्तीरे, कृष्टैर्मत्पुण्यतन्तुभिः ॥३१७॥
 अटव्यामटताऽनेन, पतिः प्राप्तः स एष मे ।
 दक्षेण शिक्षितो नृत्यं, मां वीक्ष्य विकलोऽभवत् ॥३१८॥
 तत् प्राणेश ! मया सोऽयं, निर्बुद्धिर्बोधितोऽधुना ।
 ततो मयि विसस्मार, प्रेमापस्मारमात्मनः ॥३१९॥
 इत्याकर्ण्य कृताश्चर्या, कपेश्चर्या स भूपतिः ।
 लोभातिशयमेतस्य, दूषयामास मांसलम् ॥३२०॥
 तत् पुण्यसम्भवान् भोगान् , मुक्त्वा काङ्क्षन् परं पदम् ।
 नाथ ! त्वमुभयभ्रष्टो, हास्यः स इव मास्म भूः ॥३२१॥
 §§ अथ स्म वाचमाचष्टे, जम्बूस्तां प्रेयसीं प्रति ।
 न स्यां विप्रतिसारस्य, वश्योऽहं पुण्यसारवत् ॥३२२॥

[पुण्यासाराख्यानकम्]

पुरं भोगपुरं भोगहारिनारीमनोहरम् ।
 अस्ति हस्तिमदामोदराजिराजगृहाङ्गणम् ॥३२३॥
 श्रेष्ठी धनावहो नाम, तत्राजनि जनप्रियः ।
 विभाव्य वैभवं यस्य, धनदोऽप्यधनायते ॥३२४॥
 प्रिया गुणवती तस्य, जज्ञे श्रीः श्रीपतेरिव ।
 मीनकेतुः स मीनत्वं, यल्लावण्योदधौ दधौ ॥३२५॥
 देवोपयाचितशतैः, पूज्यपूजोपबृंहतैः ।
 कृतप्रमोदसन्दर्भमथ गर्भं बभार सा ॥३२६॥

- गृहं कलाकलापस्य, निष्पुण्यानां शिरोमणिः ।
 तनयस्तव भावीति, तां कोऽपि ब्राह्मणोऽवदत् ॥३२७॥
 अथासौ वासरैः पूर्णैः, पुण्यसाराभिधं सुतम् ।
 असूत नूतनं चूतमिव काननमेदिनी ॥३२८॥
- 5 कलाचार्यकदम्बेभ्यः, स पपौ सकलाः कलाः ।
 मुखेभ्यः सरितां श्रीमानपः पतिरपामिव ॥३२९॥
 नन्दनीं बन्धुदत्तस्य, नाम्ना बन्धुमतीमसौ ।
 धनावहेन सप्रीतिप्रवाहेण विवाहितः ॥३३०॥
 कदाचित् त्रिदिवं याते, ताते कृतमृतक्रियः ।
- 10 समुद्धरतरस्कन्धो, गृहभारं बभार सः ॥३३१॥
 अभाग्यैर्वैभवं तस्य, क्षीणं तच्चिरसञ्चितम् ।
 सलिलं पल्वलस्येव, चण्डरोचिर्मरीचिभिः ॥३३२॥
 अथासौ वैभवभ्रंशविगलत्पौरगौरवः ।
 समारुरोह बोहित्थं, सुस्थितश्रेष्ठिना समम् ॥३३३॥
- 15 लङ्घयन् लहरीः पोतो, हरीनिव महाभटः ।
 तीर्त्वा युद्धमिवाम्भोर्धि, परं पारमवातरत् ॥३३४॥
 आकारितं पताकाभिरिव सम्मुखमागतम् ।
 रत्नद्वीपमथ प्राप्तः, पोतः पवनवेगतः ॥३३५॥
 अन्तर्जलधि चाविश्य, दर्शितस्फारगौरवैः ।
- 20 नागरैस्त्याजितः कामं, पोतस्तरलतां तदा ॥३३६॥
 उत्तीर्य धैर्यमालम्ब्य, पोतात् प्राणभयादिव ।
 अहम्पूर्विकया लोकः, प्रपेदे द्वीपमेदिनीम् ॥३३७॥
 पुण्यसारस्तदा रत्नद्वीपे रत्नमहीतलम् ।
 नित्यं खनत्यनिर्विण्णः, स्वदारिद्र्यमिवोन्नतम् ॥३३८॥
- 25 निष्पुण्यः पुण्यसारोऽसावसाराणि कथञ्चन ।
 रत्नान्यवाप नो चिन्तामणिं तु चिरचिन्तितम् ॥३३९॥

अहं^१ समं समेष्यामि, नासम्पूर्णमनोरथः ।
 इत्थं स कथयामास, गन्तुकामोऽथ सुस्थिते ॥३४०॥
 समं तमसमायान्तमपि वित्तप्रदानतः ।
 कृत्वा^२ समुदितं तीर्णः, पोतेनार्णःपतिं वणिक् ॥३४१॥
 स तथैव ततो रत्नखानिं खनति नित्यशः ।
 शतशो वार्यमाणोऽपि, तदधिष्ठातृदैवतैः ॥३४२॥
 अपरेद्युः खनन्नेष, दारिद्र्यध्वान्तदीपकम् ।
 चिन्तामणिं पुरोऽपश्यद्, दुरापं किमु निश्चितैः ? ॥३४३॥
 असावथ नमस्कृत्य, चिन्तामणिमयाचत ।
 स्वर्णलक्ष्मपश्यच्च, तत् तदैव गृहान्तरे ॥३४४॥
 स्वर्णं रत्नं च तत् प्राप्य, तीरे नीरेशितुः स्थितः ।
 नरस्य भग्नपोतस्य, संज्ञापदमुदञ्चयन् ॥३४५॥
 नौवित्तधनदेवस्य, गन्तुभोगपुरं^४ प्रति ।
 आरुरोह स बोहित्ये, नीतस्तत्प्रेषितैर्नरैः ॥३४६॥
 पोते तद्विदितं हेम्नामारोपयदयं चयम् ।
 तेषामकथयच्चिन्तामणिं न तु रहस्यवत् ॥३४७॥
 एकदाऽसौ त्रियामायां, यामयुग्मे समुत्थितः ।
 प्रीतो विभुं विभावर्या, विभावर्यं न्यभालयत् ॥३४८॥
 एताः श्वेतांशुभासः किं ?, किं ताश्चिन्तामणित्विषः ? ।
 भान्ति क्लान्तिभिदः सोऽथ, चेतस्येतदचिन्तयत् ॥३४९॥
 अथ भ्रान्तिभिदे मूढः, कटीपटकुटीपुट्यत् ।
 चकर्ष हर्षसम्पूर्णः, पूर्णेन्दुस्पर्धिनं मणिम् ॥३५०॥
 पश्यन्नसौ निशारत्नं, चिन्तारत्नं च तन्मुहुः ।
 युतजातसुतद्वन्द्वनिभालिस्त्रीनिभो बभौ ॥३५१॥

5

10

15

20

१. °सह समे° खंता० ॥ २. °त्वा प्रमुदि° खंता० पाता० ॥ ३. किं सुनि°
 खंता० ॥ ४. गन्तुं भोग° खंता० ॥ ५. °कुटीपट° खंता० पाता० ॥

- पपात वातकम्पेन, प्रमोद इव पिण्डितः ।
मणिस्तस्य करादब्धौ, रविरस्तगिरेरिव ॥३५२॥
स्थाप्यतां स्थाप्यतां पोतो, मुषितोऽस्म्यहमब्धिना ।
इत्थं कलकलैः पूर्णं, तेने तेनेदमम्बरम् ॥३५३॥
- 5 **धनदेवस्ततः** पोतं, मरुद्गतिमतिष्ठिपत् ।
कुतस्त्वमाकुलतमस्तमपृच्छदतुच्छधीः ॥३५४॥
प्रभाजितनभोरत्नं, चिन्तारत्नं ममापतत् ।
तदुद्धारय पाथोधेरस्मादस्माँश्च दुःखतः ॥३५५॥
जीवितव्यं मयि स्वस्मिन्, कीर्तिरारोप्यतां त्वया ।
10 **हर्षात्** कर्षय रत्नं तमित्युवाच शुचैव सः ॥३५६॥
यत्र लोकचमत्कारि, भवताऽकारि शब्दितम् ।
तदत्याजि पयो दूरे, वायुपूरेद्धपोततः ॥३५७॥
उत्तार्य तन्मनः खेदान्नेदानीं लभ्यते मणिः ।
नौवित्तेनेति नीतिज्ञो, बोधितो मौनमाप सः ॥३५८॥
- 15 **तद्वदत्र भवाम्भोधौ**, रत्नं मानुषजन्म यत् ।
सुधर्मस्वामिपोतेऽपि, लब्धे किं हारयामि तत् ? ॥३५९॥
§§ **पद्मसेनाऽथ** निश्छद्मसेना कन्दर्पभूभुजः ।
श्रीजम्बूस्वामिनं प्राह, व्रतोत्साहधुरन्धरम् ॥३६०॥
मा भूस्त्वमुभयभ्रष्टस्तौ **राज्ञी-जम्बुकौ** यथा ।
20 **तयोः** शृणु कथामेतामस्मिन्नेव पुरे पुरा ॥३६१॥
- [**राज्ञी-जम्बुकयोराख्यानकम्**]
धनेन धनदाकारः, स्वर्णकारशिरोमणिः ।
देवदत्त इति ख्यातिपात्रं धात्रीतलेऽभवत् ॥३६२॥
तस्याभूद् **देवदिन्नाख्यः**, सूनूर्विष्णोरिव स्मरः ।
25 **कामभूमीपतेदुर्गं**, **दुर्गिलाऽस्य** प्रियाऽभवत् ॥३६३॥

१. °त्तार्य त° पाता० ॥ २. मा भूदुभयथा भ्रष्टो, दुर्गिलावद् भवानपि । तथा शृणु खंता० ॥

एकदा सा स्वयं नद्यास्तीरे नीरेच्छया ययौ ।
 वक्षोजतुल्यताप्रीत्या, कुम्भौ मूर्धनि बिभ्रती ॥३६४॥
 घटो तटे तटिन्याः सा, मुक्त्वा मज्जनकाङ्क्षया ।
 विवेश पयसः क्रोडं, निर्वीडक्रीडया रयात् ॥३६५॥
 सहेलं तत्र खेलन्तीं, महिलां ग्रहिलां मदात् । 5
 व्यालोकयद् युवा कोऽपि, कन्दर्पज्वरजर्जरः ॥३६६॥
 तरुणस्तां प्रति प्राह, स साहसनिधिस्ततः ।
 तव पृच्छन्ति सुस्नातं, तरवस्तन्वि ! नन्विमे ॥३६७॥
 तयाऽपि तन्मनःसभ्यमभ्यधायि तदा मुदा ।
 एभ्यः स्वस्ति तरुभ्योऽस्तु, स्पृहा पूर्णाऽस्तु पृच्छते ॥३६८॥ 10
 मदनस्तदनेनामुं, वचसा जितपत्रिणा ।
 जघान हृदये तूर्णं, घूर्णमानशिरोऽम्बुजम् ॥३६९॥
 तत्तद्भाषितपीयूषैः, सिक्तेऽस्य वपुषि क्षणात् ।
 श्यामो रराज रोमाञ्चः, शृङ्गाराङ्कुरकोटिवत् ॥३७०॥
 बालान् फलार्थिनस्तीरसहकारतरोस्तले । 15
 कृत्वा फलभरैः प्रीतानपृच्छत् केयमित्यसौ ॥३७१॥
 नाम्ना धाम्ना च तां मत्वा, शिशुभ्यः स वहन् मुदम् ।
 कृतार्थप्रायमात्मानं, मेने मन्मथसन्निभ ॥३७२॥
 स्नात्वा साऽपि सरितीरे, स्थिता साकं सखीजनैः ।
 जलक्लिन्नाङ्गसंलग्नस्वप्नप्रभानिहुतांशुका ॥३७३॥ 20
 घ्नती कटाक्षनाराचैरमुं भ्रूचापचापलात् ।
 चचालाथ मनःस्मेरमदना सदनाय सा ॥३७४॥
 चक्षुष्पथमथ त्यक्त्वा, गतायां तत्र तापवान् ।
 तदङ्गसङ्गसुभगे, तत्राम्भसि ममज्ज सः ॥३७५॥
 उपचारैस्ततः स्फारैः, कामी कामपि तापसीम् । 25
 अयमाराधयामास, कुलटाकुलदेवताम् ॥३७६॥

- तापसी तापशीर्णाङ्गमनङ्गाहतमाह तम् ।
 प्रीता क्रीताऽस्मिन् दानेन, किङ्करेव करोमि किम् ? ॥३७७॥
 युवाऽप्युवाच तां मातर् !, देवदिन्नस्य वल्लभाम् ।
 देवदत्तस्नुषां नाम्ना, दुर्गिलां मम मेलय ॥३७८॥
- 5 प्रार्थिता कुर्वती केलिलीलां कल्लोलिनीजले ।
 मम भ्रूभङ्गभङ्गीभिः, सङ्गमङ्गीचकार सा ॥३७९॥
 तदूरीकृत्य सा भैक्षच्छद्मना सद्मगामिनी ।
 जगाद दुर्गिलां व्यग्रां, स्थालीक्षालनकर्मणा ॥३८०॥
 तया कुपितया तादृग्, वदन्ती तापसी ततः ।
- 10 निर्भर्त्स्य पृष्ठे हस्तेन, हता स्थालीमषीजुषा ॥३८१॥
 इत्यवज्ञावशाज्जातपश्चात्तापाऽथ तापसी ।
 तदेतत् कथयामास, तस्यावासमुपेयुषी ॥३८२॥
 वीक्ष्य दक्षः स तं हस्तं, श्यामं पञ्चाङ्गुलीयुतम् ।
 स्वं कृष्णपञ्चमीरात्रौ, निमन्त्रितममन्यत ॥३८३॥
- 15 स पञ्चेषुप्रपञ्चेषु, विपश्चित् पञ्चमीतिथौ ।
 तपस्विनीं पुनः प्रैषीद्, भक्तिभिर्दुर्गिलां प्रति ॥३८४॥
 अविलक्षा च सा भिक्षादम्भसंरम्भसंवृता ।
 देवदत्तगृहं गत्वा, पुनस्तामाह साहसात् ॥३८५॥
 उच्चैः प्रपञ्चिताटोपा, सकोपा साऽपि तापसीम् ।
- 20 निर्भर्त्स्य गृहपाश्चात्यद्वारेण निरसारयत् ॥३८६॥
 ब्रीडा-पीडाभराभुग्नकन्धराबन्धबन्धुरा ।
 अथाकथयदस्मै सा, रुदती सुदती कथाम् ॥३८७॥
 तदुक्तपश्चिमद्वारनिष्कासकथया ततः ।
 अयमाहूतमात्मानं, मेने पश्चिमवर्त्मना ॥३८८॥
- 25 निष्पन्नमात्मनः कार्यं, मत्वा स प्राह तापसीम् ।
 वाच्या न क्वापि पापिष्ठा, मातः ! साऽतः परं त्वया ॥३८९॥

१. °लीवृतम्° खंता० पाता० ॥ २. सा दक्षा खंता० ॥

इमां^१ च शान्तसन्तापां, दत्तप्रस्तुतवस्तुतः ।
 चकार कारणं सिद्धेः, स्मरस्मरणदुर्मदः ॥३९०॥
 अथ मन्मथदीपेन, प्रकाशितपथो निशि ।
 स्मरार्तो देवदत्तस्य, तस्य धाम जगाम सः ॥३९१॥
 पाश्चात्यवर्त्मना कामविवशः प्रविशन्नसौ । 5
 ददर्श दुर्गिलामग्ने, साऽपि तं स्निग्धया दृशा ॥३९२॥
 समाप्य गृह^२कृत्यानि, पत्यौ निद्रावशंवदे ।
 ययावुपपत्तिं हृष्टा, सा गृहोपवनावनौ ॥३९३॥
 अनारतरतश्रान्ता, सह^३ तेन हताशया ।
 सा स्वापमाप तत्रैव, समं भर्त्रेव निर्भरम् ॥३९४॥ 10
 तदानीं कायचिन्तार्थमुत्थायोपवनं गतः ।
 देवदत्तः स्नुषां तत्र, तदवस्थां व्यलोकयत् ॥३९५॥
 विपश्चिन्निश्चयायाथ, सुतवासगृहं गतः ।
 एकाकिनं सुतं वीक्ष्य, प्राप्तस्तत्र वने पुनः ॥३९६॥
 रुषा स्नुषापदाम्भोजादभिज्ञानकृते कृती । 15
 मन्दं मन्दं स्वहस्तेन, मञ्जीरमुदतीतरत् ॥३९७॥
 क्रमादुत्तार्यमाणे सा, नूपुरे जातजागरा ।
 गुरुमालोकयामास, यान्तं कलितनूपुरम् ॥३९८॥
 ससम्भ्रममथोत्थाय, कृपणा प्राणवल्लभम् ।
 नूपुरोत्तारवृत्तान्तं, सनिर्वेदं न्यवेदयत् ॥३९९॥ 20
 क्रियमाणे प्रिय ! प्रातर्दिव्ये साहायकं त्वया ।
 किञ्चिन्मम विधातव्यं, सेत्युक्त्वा विससर्ज तम् ॥४००॥
 वहन्नत्यद्भुतं भीतिभारं सोऽपि युवा जवात् ।
 पथा यतागतेनाधोवदनः सदनं ययौ ॥४०१॥

१. च सान्तःसन्ता° खंता० ॥ २. °हकर्माणि, पत्यौ खंता० ॥ ३. °हानेन पाता० ॥
 ४. °निश्चिकायाथ वता० ॥

- दुर्गिला तु समालिङ्ग्य, निद्रारसवशीकृतम् ।
 पतिं जागरयामास, मांसलस्नेहनाटिका ॥४०२॥
 महेलया तया सार्धं, वर्धितोद्दामहेलया ।
 तदा विद्राणनिद्रोऽयं, चिक्रीड ब्रीडमुक्तया ॥४०३॥
 5 तत्राथोपवने नीत्वा, तं रतिश्रान्तिशान्तये ।
 निद्रामुद्रितनेत्राब्जं, ब्रीडितेव जगाद सा ॥४०४॥
 पादादुत्तार्य मञ्जीरं, मम पश्य पिता तव ।
 अयं प्रयाति निर्लज्जः, कुलाचारः क एष वः ? ॥४०५॥
 सहोपपतिना सुप्ता, गुप्ताऽसौ विपिनान्तरे ।
 10 ध्यात्वेति त्वत्पिता मन्ये, चकर्ष मम नूपरम् ॥४०६॥
 तत् साक्षादेव भाषस्व, पितरं हितरञ्जक ! ।
 कलङ्कं मत्कुले प्रातरयमानेष्यतेऽन्यथा ॥४०७॥
 निशम्येति गिरं देवदिन्नः कान्तामवोचत ।
 शीलैकसज्जे ! लज्जेऽहमिदानीमेव तं ब्रुवन् ॥४०८॥
 15 वक्ष्ये प्रातस्त्विति स्पष्टसन्धाकर्तरि भर्तरि ।
 असौ सुष्वाप निस्तापा, पटुः कपटनाटके ॥४०९॥
 देवादिन्नोऽथ कोपेन, पावकेनेव सञ्ज्वलन् ।
 प्रिययोत्थापितः प्रातः, प्रयातः पितरं प्रति ॥४१०॥
 मयैव सह सुप्ताया, वधूट्या नूपुरं हतम् ।
 20 भ्रान्तेन भवता यत् तदर्प्यतामित्यवोचत ॥४११॥ युग्मम् ॥
 सुतं तमिति वक्तारमाह स्वर्णकृदग्रणीः ।
 त्वां वीक्ष्य सुप्तमत्रास्याः, पांशुलाया हतं मया ॥४१२॥
 अथेति श्वशुरेणोक्ते, दुर्गिला साऽऽह साहसात् ।
 भुज्यते प्रविधाय स्वं, निष्कलङ्कं कुलं किल ॥४१३॥
 25 अथो सुवर्णकारेण, कुटुम्बं मेलितं निजम् ।
 स्वजना दुर्गिलायाश्च, समाहूताः समन्ततः ॥४१४॥

असत्यं हन्ति पादाधश्चारिणं यः क्षणाज्जनम् ।
 यक्षस्य तस्य ते चैत्ये, जग्मुर्दुर्गिलया समम् ॥४१५॥
 स्नात्वा पवित्रगात्रा सा, यावच्चैत्याय गच्छति ।
 तावद् ग्रहिलतादम्भाज्जारेणाऽऽलिङ्गिताऽग्रतः ॥४१६॥
 धिग् ! धिग् ! मा मा स्पृश त्वं मां, वदन्तीत्यथ दुर्गिला । 5
 तस्माद् विमोचिता पार्श्ववर्तिभिः स्नपिता पुनः ॥४१७॥
 अथ चैत्यान्तरे गत्वा, यक्षं सम्पूज्य च स्वयम् ।
 सा भालकुड्मलीभूतपाणिपद्मा व्यजिज्ञपत् ॥४१८॥
 मुक्त्वा करग्रहीतारं, ग्रहिलं च नरो यदि ।
 कोऽपि लग्नो मदङ्गे तद्, देव ! कार्याऽस्मि भस्मसात् ॥४१९॥ 10
 इत्युदीर्य तदा यक्षे, संशयारूढचेतसि ।
 अधश्चरणयोरेषा, निःससार धियांनिधिः ॥४२०॥
 शुद्धा शुद्धेति वाचस्तत्, तालास्फालनगर्भिताः ।
 उल्लासिता जनशतै, रुरुधुर्गनाङ्गणम् ॥४२१॥
 स्वयं दृष्टान्यपार्श्वस्थस्नुषासंशुद्धिचिन्तया । 15
 तदादि देवदत्तस्य, निद्रा नायादहर्निशम् ॥४२२॥
 दिनैः कतिपयैर्मत्वा, विनिद्रं तं पुराधिपः ।
 निजस्यान्तःपुरस्यान्तश्चकार किल यामिकम् ॥४२३॥
 सुप्तो जागर्ति वा सोऽयमित्युत्थाय मुहुर्मुहुः ।
 राज्ञीमेकां स पश्यन्ती, ज्ञात्वा सुप्तोऽथ कैतवात् ॥४२४॥ 20
 सत्यसुप्तमिमं ज्ञात्वा, राज्ञी जालकनिर्गता ।
 अधस्ताद्धस्तिना निन्ये, भूतलं तलवर्तिना ॥४२५॥
 अथ हस्तिपकेनासौ, कुपितेन चिरागता ।
 हस्तिहिञ्जीरघातेन, निजघ्ने जघने घनम् ॥४२६॥
 जाग्रद्यामिकवृत्तान्तकथनेन प्रसेदुषा । 25
 तेन सा ध्वस्तकोपेन, समं चिक्रीड निर्भरम् ॥४२७॥

१. °यैर्ज्ञात्वा खंता० ॥ २. किं मां पश्यति राज्ञीति, ध्यात्वा सुप्तः स कै°
 पाता० ॥ ३. सुप्तः स कै° खंता० ॥ ४. °प्तममुं ज्ञा° खंता० ॥ ५. °स्तिहञ्जी° पाता० ॥

- तूर्णं गवाक्षमारुह्य, स्वर्णकारोऽपि कौतुकी ।
 सविस्मयस्तयोस्तानि, क्रीडितानि व्यलोकयत् ॥४२८॥
- तं हस्तिपकमालिङ्ग्य, प्रत्यूषसमयेऽथ सा ।
 राज्ञी करिकरेणैव, प्रस्थिता प्रतिजालकम् ॥४२९॥
- 5 स्वस्थाने स्वर्णकारोऽपि समागत्याऽऽशु सुप्तवान् ।
 वासवेशमनि सुष्वाप, साऽपि क्षितिपवल्लभा ॥४३०॥
- हृदि दध्यावथ स्वर्णकारस्तच्चरितस्मितः ।
 के वयं ? यन्नेन्द्राणामप्यसौ विप्लवप्लवः ॥४३१॥
- इति निर्वृतिमासाद्य, सद्यो निद्रां प्रियामिव ।
 10 भेजे चिरतरप्राप्तिगाढाश्लेषपरामसौ ॥४३२॥
- अथाकथ्यत भूपाय, सुप्तः परिजनैरयम् ।
 सुघोरैर्घुर्घुरारावजितसूकरयूथपः ॥४३३॥
- निद्रा तथा विनिद्रेण, तेनाद्य यदवाप्यत ।
 तन्मन्ये कारणं किञ्चिदुत्थाप्यस्तदसौ न हि ॥४३४॥
- 15 इत्यादिष्टपरिवारस्तं सप्तमदिनोत्थितम् ।
 रहस्याकार्यं पप्रच्छ, क्षमापः स्वापस्य कारणम् ॥४३५॥
- समग्रं चरितं तस्मिन्, निवेद्याथ गते सति ।
 राजा समजनि क्रोध-त्रपासन्तप्तमानसः ॥४३६॥
- अथ कृत्वा किलिञ्चेन, कुञ्जरं राजकुञ्जरः ।
 20 स्थित्वा रहसि राज्ञीः स्वाः, समाहूयेदमब्रवीत् ॥४३७॥
- दुःस्वप्नोऽद्य मया दृष्टस्तत् सत्यीकृत्य हन्यताम् ।
 पर्यस्तवसनं हस्तिन्यस्मिन्नारुह्यतामिति ॥४३८॥
- इत्यादिष्टा नरेन्द्रेण, सर्वाः शुद्धान्तयोषितः ।
 उत्तेरुर्द्विपमारुह्य, पूर्वाद्रिमिव तारकाः ॥४३९॥

१. °रघर्घरा° खंता० ॥ २. °त्वा कलि° पाता० ॥ ३. °ह्यतां ततः खंता० ॥
 ४. तारिकाः खंता० ॥

सा तु दुष्टा बिभेमीति, भाषमाणा महीभुजा ।
 हताऽभिमन्त्रितेनेव, पद्मेन पतिता भुवि ॥४४०॥
 अथास्या जघनं राजा, शृङ्खलाकिणकश्मलम् ।
 ददर्श शैवलालीढजाह्वीपुलिनोपम् ॥४४१॥
 अथाऽऽह तां हतां राजा, कोपाटोपारुणेक्षणः । 5
 अन्यासामपि भीरूणां, भीरुतां प्रतिपादयन् ॥४४२॥
 यासि द्विपकराज्जारं, बिभेषि तु कटद्विपात् ।
 मोदसे शृङ्खलाघातैः, पद्मघातैस्तु मूर्च्छसि ॥४४३॥
 इति ब्रुवन् भ्रुवं भाले, समारोप्यातिकोपनः ।
 धृत्वा केशेषु लोकेशः, कृष्टवान् पिष्टवाँश्च ताम् ॥४४४॥ 10
 अथ हस्तिपकं हस्तिराजं हस्तिगतिं च ताम् ।
 हन्तुं नूतनमारेण, नृपः किञ्चिदचिन्तयत् ॥४४५॥
 ततः क्षितिपतिः साकं, साकम्पैः स्वजनैर्भयात् ।
 वैभारपर्वतं यातो, निन्ये तत्र च तत् त्रयम् ॥४४६॥
 अथाऽऽदिशन् नृपो हस्तिपकं साकं स्त्रियाऽनया । 15
 आरुह्यारोपय रयाद्, द्विपं मूर्ध्नि गिरेरिति ॥४४७॥
 सममृत्यु-समस्थानगतिहर्षादुभाविभम् ।
 अधिरूढावथाम्भोदं, रोहिणी-शशिनाविव ॥४४८॥
 हस्ती हस्तिपकेनाथ, प्रेरितो गिरिमूर्धनि ।
 आरुरोह पयोवाह, इव मन्देन वायुना ॥४४९॥ 20
 अथाऽऽरूढं गिरेर्मूर्ध्नि, मेण्ठमाज्ञापयन् नृपः ।
 पातयैनं द्विपं शैलात्, कैलासगिरिगौरवात् ॥४५०॥
 इत्युक्ते क्षितिनाथेन, निषादिकृतसंज्ञया ।
 एकोऽम्बरे निरालम्बश्चरणः करिणा कृतः ॥४५१॥
 पातयेति नृपादेशान्मेण्ठनुन्नः पुनः करी । 25
 पादं द्वितीयमुद्ग्रे, समारोढुमिवाम्बरम् ॥४५२॥

- हाहाकारमथाऽऽधाय, पूर्वोक्तः शोकपूरितः ।
 ईदृक्षं रक्ष रक्षेभमिति भूपं व्यजिज्ञपत् ॥४५३॥
 रोषदोषखनिः क्षमापस्तमुपेक्ष्य पुरीजनम् ।
 उवाच पातयेत्युच्चैस्तदा हस्तिपकं पुनः ॥४५४॥
- 5 तृतीयं मेण्ठनुन्नोऽथ, पादमुत्पाटयन् करी ।
 गिरावेकपदस्तस्थौ, तपस्यन्निव मुक्तये ॥४५५॥
 लोकैरथ भृशं हाहाकारव्याहारवीचिभिः ।
 क्षपितः क्षितिपालस्य, कोपाग्निः करिणं प्रति ॥४५६॥
 अथावनीधवेनायं, निषादी भाषितस्तदा ।
- 10 कथञ्चिदुत्तरत्येष, करी जीवन् गिरेरिति ॥४५७॥
 आवां मुञ्चसि जीवन्तौ, यद्युत्तरति तत् करी ।
 इति विज्ञपयामास, मेण्ठः पृथ्वीपतिं प्रति ॥४५८॥
 अभयं ते वयं दद्वः, पद्मासद्व द्विपं मम ।
 उत्तारय रयादेतत्, तदाऽऽदिशदमुं नृपः ॥४५९॥
- 15 इत्यादेशान्नेरेशस्य, मुदितेन निषादिना ।
 उत्तारितः करी शैलादात्मा च यममन्दिरात् ॥४६०॥
- §§ अथ चक्षुष्पथं भर्तुर्विहाय सहितस्तया ।
 चचाल सोऽयमुत्तालगतिर्देशान्तरं प्रति ॥४६१॥
 प्रान्ते ग्रामस्य कस्यापि, निशि देवकुलान्तरे ।
- 20 तौ लीनौ नलिनक्रोडे, तस्थतुर्भ्रमराविव ॥४६२॥
 समयेऽथ निशीथस्य, ग्रामतः कोऽपि तस्करः ।
 सलोप्त्रः प्राविशच्चैत्यं, तलारक्षैरनुद्रुतः ॥४६३॥
 उदिते विदितो भानौ, ग्राह्योऽयमिति निश्चयात् ।
 उद्धर्वास्ते पत्तयश्चैत्ये, दधुर्नीरन्ध्रवप्रताम् ॥४६४॥
- 25 सोऽपि चौश्चरन्नन्तश्चैत्यमग्रस्फुरत्करः ।
 लुठितस्याथ मेण्ठस्य, शरीरं पाणिनाऽस्पृशत् ॥४६५॥

निद्राविद्राणचैतन्ये, तस्मिन्नथ निषादिनि ।
 चौरः सञ्चारयाञ्चक्रे, करं कमलकोमलम् ॥४६६॥
 कथञ्चिदप्यथो राज्ञीकुचभूधरमूर्धनि ।
 प्राणरक्षणदुर्गेऽस्य, तस्करस्य करो ययौ ॥४६७॥
 तत्कोमलकरस्पर्शमनुभूय नृपाङ्गना । 5
 मनोभवार्ता तं वार्तामपृच्छत् को भवानिति ॥४६८॥
 तेनोक्तमस्मि चौरोऽहमधिरोहन्मृतिर्यतः ।
 एतच्चैत्यं चतुर्दिक्षु, मत्कृते वेष्टितं भटैः ॥४६९॥
 भयवन्तं ब्रुवन्तं तमित्याह क्षितिपाङ्गना ।
 मा भैषीर्भवतः प्राणरक्षा दक्ष ! करिष्यते ॥४७०॥ 10
 हत्वा त्वया यदानीतं, तदस्योच्छीर्षके त्यज ।
 तदेहि दूरतो यावस्तावदावां स्मितस्मरौ ॥४७१॥
 निशम्य सम्यगायातमृत्युशान्तिमहौषधम् ।
 एतस्या वचनं चौश्चकार स यथोदितम् ॥४७२॥
 क्षणेन साऽपि गौराङ्गी, चौराङ्गीकरणोद्यता । 15
 हस्त्यारोहममुञ्चत् तं, चित्तं को वेत्ति योषिताम् ? ॥४७३॥
 अथोदिते द्युतिपतौ, ध्वान्तद्रुमदवानले ।
 विविशुर्विवशाः कोपाच्चैत्यं चौरार्थिनो भटः ॥४७४॥
 लोप्त्रवन्तं तदाऽऽरक्षाः, क्रोधाद् दधुर्निषादिनम् ।
 तन्वन्तस्तुमुलारावमुल्ललन्तस्तदा मुदा ॥४७५॥ 20
 सेयं मुग्धा मम वधूश्चौरैण जगृहे पुनः ।
 नाहं चौर इदं जल्पन्, स ततश्चकृषे भटैः ॥४७६॥
 समं मलिम्लुचेनाथ, नाथभूतेन पांशुला ।
 चचाल चैत्यतस्तस्मात्, कलङ्कैकनिकेतनम् ॥४७७॥
 प्रस्थिताभ्यामथैताभ्यां, ददृशे पुरतः सरित् । 25
 अम्भःकुम्भिकरोदञ्चदम्बुचुम्बितटद्रुमा ॥४७८॥

- चौरोऽथ चिन्तयाञ्चक्रे, न या निजविभोरभूत् ।
 भविष्यति कुतः सा मे, कामेषुविवशीकृता ? ॥४७९॥
- अस्याः सर्वस्वमादाय, मायया तद् ब्रजाम्यहम् ।
 मनोरथं मदीयं हि, नदीयं पूरयिष्यति ॥४८०॥
- 5 इति निश्चित्य तामूचे, चौश्चपललोचनाम् ।
 दुस्तरा सिन्धुरेषाऽस्ति, गतिनिर्जितसिन्धुरे ! ॥४८१॥
 एककालं न भवतीं, वसना-ऽऽभरणादि च ।
 उत्तारयितुमीशोऽहं, तत् पूर्वं सर्वमर्पय ॥४८२॥
 ततस्तीरे विमुच्यैतत्, सर्वं सर्वाङ्गसुन्दरि ! ।
- 10 भवतीं पुनरानेतुमहमेष्ट्यामि सत्वम् ॥४८३॥
 साऽपि तद्वचसा प्रीता, वसना-ऽऽभरणादिकम् ।
 तस्याऽर्पयित्वा चौरस्य, शरस्तम्बान्तरे स्थिता ॥४८४॥
 स्वभावनिस्रपां दौष्ट्यनिस्रपस्तां विलोकयन् ।
 दायादवत् तदादाय, स विवेशाऽऽपगापयः ॥४८५॥
- 15 स्वपतित्यागिनीं न त्वां, स्वप्नेऽपि स्पृहयाम्यहम् ।
 तामित्युक्त्वा नदीं तीर्त्वा, तस्करः स तिरोदधे ॥४८६॥
 साऽपि किं करवाणीति, वाणिनी मूढमानसा ।
 एकं जम्बुकमद्राक्षीन्मांसखण्डजुषं मुखे ॥४८७॥
 जिघृक्षुः स तिमिं सिन्धोरम्बुकच्छेऽथ जम्बुकः ।
- 20 मांसखण्डं पुरो मुक्त्वाऽधावद् यावदयं रयात् ॥४८८॥
 तावदम्बुनिमग्नेऽस्मिन्, मत्स्ये विवलितस्तदा ।
 चक्रन्द जम्बुको दुःखी, शकुन्या पिशिते हते ॥४८९॥ युग्मम् ॥
 तं तथास्थिमालोक्य, गतदुःखेव साऽहसत् ।
 प्रौढान्यपि हि दुःखानि, विस्मर्यन्तेऽतिकौतुकैः ॥४९०॥
- 25 हस्तन्तीमसतीमेतां, व्यक्तमूचेऽथ जम्बुकः ।
 मां किं मांस-तिमिभ्रष्टं, नग्ने ! हससि निस्त्रपे ! ? ॥४९१॥

भ्रष्टं जाराच्च चौराच्च, किं नात्मानं हसस्यहो ! ? ।
 मूढो ह्यद्रौ ज्वलत् पश्येन्न पुनः पादयोरधः ॥४९२॥
 जल्पाके जम्बुके तस्मिन्निति वृत्तं नृभाषया ।
 चिन्तयामास सा यावदाविष्कृतचमत्कृतिः ॥४९३॥
 स दिव्यपुरुषो भूत्वा, भूरिभूषणभूषितः । 5
 जगाद जम्बुको वाचं, भूयस्तां तावदुच्चकैः ॥४९४॥ युग्मम् ॥
 निजं जानीहि मां पूर्णहिमांशुमुखि ! कामुकम् ।
 अहं स हंसगमने !, शिखारत्नं निषादिनाम् ॥४९५॥
 त्वामादाय गते चौरै, चौरबुद्ध्याऽथ रक्षकैः ।
 अहं दुःखलतामूलशूलायामधिरोपितः ॥४९६॥ 10
 जिनदासं तदाऽऽसन्नचरं वीक्ष्य वणिग्वरम् ।
 आर्तोऽयाचं पयः पातुं, पयोदमिव चातकः ॥४९७॥
 नमोऽर्हद्भ्य इति न्यस्य, मन्त्रं मयि तदाऽऽतुरे ।
 पानीयाय जगामाऽयमन्तर्ग्रामं वणिग्वरः ॥४९८॥
 अथ शूलास्थितस्तेन, मन्त्रेण मुखरस्तदा । 15
 जातोऽहं केतकीपत्रप्राग्रजाग्रद्विरेफवत् ॥४९९॥
 आरक्षानुज्ञया श्रेष्ठी, पयः पाययितुं मया ।
 दृष्टो हृष्टेन मातेव, वेगादागामुकस्तदा ॥५००॥
 अपीतेनापि तृप्तोऽहं, पयसा दृक्पथस्पृशा ।
 स्मरन्नतितरां मन्त्रं, प्राणैर्मुक्तोऽस्ति तत्क्षणात् ॥५०१॥ 20
 तन्मन्त्रध्यानमाहात्म्याद्, भूत्वाऽहं ज्ञानवान् सुरः ।
 तव मोहव्यपोहाय, व्यधां फेरुण्डताण्डवम् ॥५०२॥
 जैनं भज ततो धर्मममुं त्वमपि भामिनि ! ।
 नैव स्वर्गा-ऽपवर्गश्रीर्यत्प्रसादाद् दुरासदा ॥५०३॥
 चन्द्रचारूणि चीराणि, परिधाप्य प्रबोध्य ताम् । 25
 अथायमानयत् क्वापि, पत्तने व्रतिनीमठे ॥५०४॥

इत्यसौ^१ बोधिता तेन, रविणेव सरोजिनी ।
 दधौ हृदि तदा साधुधर्मं हंसमिवोज्ज्वलम् ॥५०५॥
 तत् त्वं सा कम्बुकण्ठीव, स जम्बुक इवापि च ।
 मा स्म भूरुभयभ्रष्टो, मुक्त्यर्थं मुक्तवैभवः ॥५०६॥

- 5 §९ अथ श्रीजम्बूरूचे तां, स्त्रीचेतांसि प्रबोधयन् ।
 विद्युन्मालीव नैवाहं, मोहे मज्जामि कामिनि ! ॥५०७॥

[विद्युन्माल्याख्यानकम्]

- अस्ति सन्ततसञ्चारितारविश्रामभूमिका ।
 नभः स्तम्बेरमस्तम्भो, वैताढ्य इति भूधरः ॥५०८॥
- 10 तस्यावनिस्तनस्येव, मूर्ध्नि काश्मीरपत्रवत् ।
 पुरमस्ति मणिस्तोममयं गगनवल्लभम् ॥५०९॥
 तत्र विद्याधरौ विद्युन्मालि-मेघरथाविति ।
 वैताढ्यश्रीमुखस्यास्य, नगरस्य दृशाविव ॥५१०॥
- अथ साधयितुं विद्यां, मातङ्गीसंज्ञया श्रुताम् ।
 मन्त्रयामासतुर्विद्याधरौ प्रीतिधुरन्धरौ ॥५११॥
- 15 चण्डालकन्यामुद्वाह्य, तद्गृहे विहितास्तपदैः ।
 विद्या वर्षावधि ब्रह्मचर्यादिषा तु साध्यते ॥५१२॥
 भूखण्डमण्डने गत्वा, साधयावः क्वचित् पुरे ।
 तदेतामिति निश्चित्य, तौ वसन्तपुरं गतौ ॥५१३॥
- 20 स्थित्वा चण्डालवेषेण, तत्र चण्डालपाटके ।
 एतौ चण्डालमुख्यानां, चक्रतुः सेवनक्रियाम् ॥५१४॥
 ततस्तैः सेवया प्रीतै, रतौ सम्भाषितौ मिथः ।
 किमङ्गजौ ? कुतः प्राप्तौ ?, किमारम्भौ युवामिति ? ॥५१५॥
 तावूचतुरिति म्लेच्छराजपुत्राविहागतौ ।
- 25 साकेतपुरवास्तव्यावावां पित्रा निराकृतौ ॥५१६॥

१. °दि सदा साधु° पाता० ॥ २. ततस्तौ सेवया प्रीतौ, रतौ वता० ॥ ३. °ङ्गतौ ?
 कुतः वता० ॥

तदावाभ्यामिहागत्य, यूयमेव निषेविताः ।
 विना सत्प्रभुसेवाभिः, क्व पूर्यन्ते मनोरथाः ? ॥५१७॥
 इति श्रुत्वा तयोर्वाचं, तदा चण्डालशेखराः ।
 ते बभूवुर्मुदाऽऽमोदमन्दिरं मेदुरप्रभाः ॥५१८॥
 तदाऽऽनन्दमयैरैभिस्तावेतौ परिणायितौ । 5
 स्वाजन्याय स्वपुत्रीभ्यां, लताभ्यामिव भूरुहौ ॥५१९॥
 ब्रह्मचर्येण रोचिष्णुरथ मेघरथः कृती ।
 वसँस्तत्रैव वर्षेण, तां विद्यां वशमानयत् ॥५२०॥
 विद्युन्माली तु चाण्डाली, तामकामयताधमः ।
 साऽपि गर्भं दधौ तस्य, स्थिरीकरणकर्मणम् ॥५२१॥ 10
 असिद्धमथ सिद्धस्तमाह मेघरथस्तदा ।
 किमकारि त्वया मूढ !, मग्नोऽसि म्लेच्छवारिधौ ॥५२२॥
 इत्याकर्ण्य त्रपानम्रो, विद्युन्माली जगाद तम् ।
 एकवारं सदाचार ! ?, क्षम्यतां विप्लवो मम ॥५२३॥
 इदानीं साधयिष्यामि, विद्यां निर्जितमन्मथः । 15
 वाच्यः प्रीतिप्रकर्षेण, वर्षेणाहं त्वया पुनः ॥५२४॥
 एवमस्तु गदित्वेति, स्फुरद्विद्यापदच्छदः ।
 धीमान् पक्षीव वृक्षाग्रमारुरोह नभस्तलम् ॥५२५॥
 समयान्ते समायातः समया तं पुनः कृती ।
 बन्धुप्रेमगुणाकृष्टे, म्लेच्छं विद्याधरोऽपि सः ॥५२६॥ 20
 अग्रे तावदसौ विद्युन्माली बालं करे धरन् ।
 पुनर्गर्भितचण्डालीशाली तेन विलोकितः ॥५२७॥
 सोऽपि मेघरथं वीक्ष्य, त्रपयाऽभूदधोमुखः ।
 रसातलप्रवेशाय, द्रष्टुं रन्ध्रमिवावनौ ॥५२८॥
 उक्तो मेघरथेनाथ, बन्धो ! बन्धोऽयमेतया । 25
 कुतः शटितया रज्ज्वा, गजस्येवाभवत् तव ? ॥५२९॥

अथाधोमुख एवेदं, विद्युन्माली जगाद तम् ।
 बन्धो ! विद्याऽमुनाऽब्देन, साध्या शोध्योऽस्म्यहं पुनः ॥५३०॥
 निशम्येति गतः सोऽपि, यावद् वर्षत्रयं पुनः ।
 एहिरेयाहिरं चक्रे, मग्नो मोहे तु सोऽधमः ॥५३१॥

- 5 दुःखदावाग्निदाहाय, नाहं मोहाटवीतरुः ।
 तन्वि ! तद्वद् भविष्यामि, स्त्रीलताजालवेष्टितः ॥५३२॥
- §§ गिरं कनकसेनाऽथ, सुधामाथभवामिव ।
 अभ्यधाद्धारिणीपुत्रं, प्रति प्रतिकृती रतेः ॥५३३॥
 शास्त्रव्यापारपारीणो, धुरीणो बुद्धिशालिनाम् ।
 10 एष्यस्यनुशयं नाथ !, त्वं शङ्खधमको यथा ॥५३४॥

[शङ्खधमकाख्यानकम्]

- शालिग्राम इति ग्रामः, ख्यातः क्षमातलभूषणम् ।
 लोलश्रीकेलिशैलाभकणकूटोऽस्ति विस्तृतः ॥५३५॥
 कौटुम्बिकस्य कस्यापि, तत्रैकः क्षेत्रक्षकः ।
 15 प्रेष्योऽजनि ध्वनत्कम्बुनादत्रासितभक्षकः ॥५३६॥
 एकदाऽयमुपादाय, पाणौ शङ्खं निशामुखे ।
 दूरे जगाम ग्रामस्य, क्षेत्ररक्षणदक्षिणः ॥५३७॥
 निशीथसमये हत्वा, कुतोऽप्यतिघनं धनम् ।
 तत्क्षेत्रस्य समीपेन, चौराः केचित् तदाऽचलन् ॥५३८॥
 20 तेन तत्रान्तरे क्षेत्रान्तरे मालाग्रवर्तिना ।
 कम्बुरम्बुधरध्वानवाद्यऽवाद्यत हेलया ॥५३९॥
 तदाकर्ण्य तदा कम्बुशब्दितं ते मलिम्लुचाः ।
 त्यक्त्वाऽऽशु गोधनं नेशुः, प्राप्तारक्षकशङ्कया ॥५४०॥
 तत् तस्य गोधनप्राप्तिपुण्याकर्षणमन्त्रताम् ।
 25 ततान कम्बुनिःस्वानगौरवं चौरवञ्चकम् ॥५४१॥
 विभातायां विभावर्या, चर्या कुर्वन् स गोधनम् ।
 वीक्ष्य निःशेषमादाय, दातुं ग्रामाय चागमत् ॥५४२॥

अथ ग्रामस्य कामं स^१, पूरयन् भूरिगोधनैः ।
 दत्तैस्तदा यथा दुःस्थं^२, ययौ धनदयक्षताम् ॥५४३॥
 अन्यदाऽपि निशीथिन्या, निशीथे गोधनाशया ।
 क्षेत्रमालाधिरूढोऽसौ, शङ्खं धमति धैर्यवान् ॥५४४॥

त एव तस्करास्तत्र, निशीथेऽन्येद्युराययुः ।
 हताद्भुतधना धैर्यजितकीनाशकिङ्कराः ॥५४५॥
 दध्मौ शङ्खं क्षणेऽमुष्मिन्, सोऽपि क्षेत्रस्य रक्षकः ।
 आह्वातुमिव दुर्बुद्धिर्दूरादापदमात्मनः ॥५४६॥

आकर्ण्य ते तदा कम्बोः, शब्दमब्दविजित्वरम् ।
 किमेतदिति संरब्धाश्चौराश्चिरमचिन्तयन् ॥५४७॥

अत्रैव शङ्खशब्दोऽभूत्, पुराऽपि प्रापितज्वरः ।
 भयादकस्मादस्माकमाकस्मिकविकस्वरः ॥५४८॥

नरः शङ्केऽस्ति केदाररक्षकः शङ्खवादकः ।
 भ्रमिताः स्मः पुरा स्पष्टं, कष्टं तेन दुरात्मना ॥५४९॥

इति निश्चित्य ते चौराः, शङ्खस्वनमनूद्यताः ।
 स शङ्खधमको यत्र, तत्र क्षेत्रान्तरे ययुः ॥५५०॥
 मुष्टिभिस्ताडयित्वा तं, भङ्क्त्वा शङ्खं च सक्रुधः ।
 हत्वा च तद्धनं मङ्क्षु, चौरास्ते जग्मुरुन्मुदः ॥५५१॥

प्रभूते सति वित्तेऽस्मिन्नधिकाधिकवाञ्छया ।
 स इव त्वं विदग्धोऽपि, भव मा पदमापदाम् ॥५५२॥

§§ अथ जम्बूः स तामाह, सतामाहतविप्लवः ।
 स्यामहं किमु ? मूर्खत्वान्मुमूर्षुः स कपिर्यथा ॥५५३॥

[वानराख्यानकम्]

अस्ति हस्तिकुलोत्खातै, रत्नै रेवाम्बुवाहितैः ।
 रत्नाकरीकृताम्भोधिर्विन्ध्यो नाम धराधरः ॥५५४॥

१. सोऽपूरयद् भू° खंतासं० ॥ २. °थाऽतुच्छं, ययौ पाता० ॥ ३. °न्यां, नि° वता० ॥

४. °पदः खंता० पाता० ॥

- अनेकमुनिमाहात्म्याददाहात्मकतां गतः ।
तद्वनान्तर्दव इवाभवत् कोऽपि कपीश्वरः ॥५५५॥
उद्धूत^३रुचिसम्भारास्तारा इव निशाकरः ।
कामं कामयते सर्वाः, स एकः कपिकामिनीः ॥५५६॥
- 5 कपिः कोऽप्यंसलम्मन्यः, कदाचिन्मदनातुरः ।
वञ्चयित्वाऽधिपं रेमे, तत्प्रियाभिर्भयोज्झितः ॥५५७॥
तं युवानं बलिष्ठं च, वीक्ष्य शाखामृगस्त्रियः ।
जरत्कपिरतोद्विग्ना, दधुर्मुदमुदित्वरीम् ॥५५८॥
सममेष परीरम्भसम्भ्रमेण कपिस्त्रियः ।
- 10 काम-कोपवशात् कम्पसम्पदां पदमादधौ ॥५५९॥
स ताश्च नख-दन्तादिमृदुकण्डूयनादिकम् ।
रचयामासुरन्योन्यं, रहो गलितचेतनम् ॥५६०॥
अथ यूथपतिर्दूरादेतदालोक्य दुःसहम् ।
अधावत् तारबूत्कारं, लहरीजित्वरत्वरः ॥५६१॥
- 15 युवा कपिरपि प्रेक्ष्य, तं समायान्तमभ्यगात् ।
जवाज्जितं तु चेतोऽपि, मुक्त्वा स्त्रीमध्य एव सः ॥५६२॥
गृहीतगृहिणीकोपसाटोपहृदयं तदा ।
स तं वालीव सुग्रीवमुग्रक्रोधमयोधयत् ॥५६३॥
परस्परपरिक्षिप्तप्रतीष्टग्रावलोष्ठकैः ।
- 20 तौ घ्नन्तौ वनदेवीनामाश्चर्यं चक्रतुश्चिरम् ॥५६४॥
अथ कच्छाभपुच्छौ तौ, क्षुरीकाराविव क्षणात् ।
ऊर्ध्वौ पाश्चात्यपादाभ्यामङ्गं विविशतुर्मिथः ॥५६५॥
जवेनाथ जरन् दूरागतिखिन्नः कपीश्वरः ।
यूना स्त्रीदृष्टिपुष्टेन, निर्भग्नस्त्रासमासदत् ॥५६६॥

१. अशेषमुनि° वता० ॥ २. °वाऽभूत् कोऽपि कपियूथपः इत्येवंरूपः पाठः खंता० पाता० ॥ ३. °तभूरिस्सञ्चारा° खंता० ॥ ४. °रपूत्कारलह° पाता० ॥ ५. °वगोलकैः खंता० पाता० ॥

शिलाजतुनि स क्षिप्त्वा, मुखं सलिलकाङ्क्षया ।
 उद्धर्तुमक्षमः पाणी, मूर्खः प्राणकृतेऽक्षिपत् ॥५६७॥
 तावत् तावपि तत्रैव, विलग्नौ वज्रलेपवत् ।
 तदुद्धारधिया मूर्खः, पश्चात् पादौ न्ययुङ्क्त तत् ॥५६८॥
 लग्नौ तावपि तत् तत्र, सतृष्णस्य क्रमौ हरेः ।
 तेन कीलितसर्वाङ्ग, इव मृत्युमवाप सः ॥५६९॥
 तदक्षिप्तपदः पूर्वमाकृषेद् वदनं स चेत् ।
 अवश्यं तस्य तन्न स्याद्, दुर्मतेर्मृत्युरीदृशः ॥५७०॥
 भवादृशां वचस्तृष्णाप्रेरितोऽहमपि भ्रमात् ।
 सजामि रागगैरेये, गौराङ्गि ! कपिवन्न हि ॥५७१॥
 § नभःसेनाऽथ वक्ति स्म, व्यक्तं लोभेन भूयसा ।
 नाथ ! यास्यसि निर्बुद्धिर्बुद्धिस्त्रीवोपहास्यताम् ॥५७२॥

5

10

[बुद्धिस्त्रिया आख्यानकम्]

ग्रामः सस्यश्रियां धाम, नन्दिग्राम इति श्रुतः ।
 अस्ति विस्तीर्णकेदारसङ्कीर्णीभूतभूतलः ॥५७३॥
 तत्र सिद्धिश्च बुद्धिश्च, प्रसिद्धे वृद्धयोषितौ ।
 अभूतां स्फारदारिद्र्यमन्दिरे सख्यसोदरे ॥५७४॥
 ग्रामेऽत्र भोलिगो नाम, यक्षो विख्यातवैभवः ।
 वित्तस्याभूत् प्रभूतस्य, दाता सेवाधने जने ॥५७५॥
 सिद्धिरारधयामास, ततस्तं भक्तिभासुरा ।
 दीनारद्वितयं तुष्टो, ददौ तस्यै स चान्वहम् ॥५७६॥
 अभुक्त काष्ठपात्रे या, सा भुङ्क्ते हेमभाजने ।
 दास्यं व्यधत्त याऽन्येषां, तस्या दास्योऽभवन् गृहे ॥५७७॥

15

20

१. ५६९-७० श्लोकयुगलस्थाने-लग्नौ तावपि तत् तत्र, मृत्युमाप स दुर्मतिः ।
 अप्रक्षिप्तपदः प्राणानाचकर्ष यदाननम् ॥ इत्येवंरूप एक एव श्लोकः पाता० पुस्तके
 वर्तते ॥ २. तत्रैव, सतृ° खंता० ॥ ३. °दृशवच° पाता० ॥ ४. °द्विस्त्वं बुद्धिस्त्रीव हास्य°
 खंता० पाता० ॥ ५. अभुङ्क्त खंता० ॥

- कुटीरे याऽवसद् भग्ने, सौधे वसति साऽनिशम् ।
 दधौ या चीवरं जीर्णं, दुकूलैः साऽनुकूल्यते ॥५७८॥
 इत्थमालोक्य तां बुद्धिः, सिद्धिं सिद्धोरुवैभवाम् ।
 प्रीत्या रहसि पप्रच्छ, साकूतं कौतुकादिति ॥५७९॥ विशेषकम् ॥
- 5 कुलक्रमागतः स्वामी, दारिद्र्यं तावदावयोः ।
 कुतो विभवपार्थोधिजलदेवीव वर्तसे ? ॥५८०॥
 अथ सा कथयामास, तुष्टो यक्षः स भोलिगः ।
 दीनारद्वितयं दत्ते, समपन्नेत्राभमन्वहम् ॥५८१॥
 इति तस्य निशम्यासौ, वाचं निश्चित्य चेतसि ।
- 10 तमाराद्धवती यक्षं, बुद्धिर्भक्तिभरोत्तरा ॥५८२॥
 तुष्टो जगाद यक्षोऽथ, किमु त्वं याचसीति ताम् ।
 द्विगुणं सिद्धितो देयं, ममेत्येषाऽवदन्मुदा ॥५८३॥
 ददौ यक्षोऽन्वहं तस्यै, दीनारंश्चतुरस्ततः ।
 अथ सा प्रथते बुद्धिरपि सिद्धिरिवान्वहम् ॥५८४॥
- 15 बुद्धेः सिद्धिमिति ज्ञात्वा, सिद्ध्याऽऽराद्धः पुनर्ददौ ।
 ततोऽपि द्विगुणं यक्षः, सेवाकृत्कल्पपादपः ॥५८५॥
 आराद्धस्तत् पुनर्बुद्ध्या, यक्षः प्रत्यक्षतां गतः ।
 द्विगुणं कल्पयामास, प्रत्यहं सिद्धिर्ऋद्धितः ॥५८६॥
 आराधयत् पुनः सिद्धिस्तं यक्षं क्रूरमानसा ।
- 20 किं ते ददामि ? तुष्टोऽस्मि, सोऽपि तामित्यभाषत ॥५८७॥
 सिद्ध्या तदूचे तच्चक्षुरेकं मे काणय प्रभो ! ।
 तामेकचक्षुषं यक्षस्ततः कृत्वा तिरोदधे ॥५८८॥
 बुद्ध्याऽथ पुनराराद्धो, यक्षः साक्षात् पुरोऽभवत् ।
 निगदन् किं ददामीति, प्रीतिपूरवरं वरम् ? ॥५८९॥
- 25 विधेहि द्विगुणं नाथ !, मम त्वं सिद्धिदानतः ।
 तदाकर्ण्य विधायान्धां, बुद्धिं यक्षस्तिरोऽभवत् ॥५९०॥

१. °थोधेर्जल° पाता० ॥ २. बुद्धिसि° पाता० ॥ ३. °मिमां ज्ञा° खंता० पाता० ॥

तद्वत् त्वमपि तन्नाथ !, ऋद्धिं प्राप्यापि दुर्लभाम् ।

अनुत्तरां श्रियं वाञ्छन्नपाये निपतिष्यसि ॥५९१॥

§§ ऊचे जम्बूकुमारोऽथ, समारोपितनिश्चयः ।

उत्पथप्रस्थितिं कुर्वे, नैवाहं वाजिराजवत् ॥५९२॥

[वाजिराजाख्यानकम्]

5

श्रीवशंवदसौन्दर्यं, श्रीवसन्तपुरं पुरम् ।

अस्ति क्षितिवधूहारतारप्राकारभासुरम् ॥५९३॥

जितशत्रुर्नृपस्तत्र, सुत्रामप्रतिमः श्रिया ।

आसीद् दोःस्तम्भदम्भोलिलोलितापरभूमिभृत् ॥५९४॥

असौ यशःकुमारस्य, यदीयस्य विसर्पतः ।

10

बभौ नभःपथोत्सङ्गे, शशी सहचरश्चिरम् ॥५९५॥

अन्यदा स नृपोऽवादीद्, वाहरत्नपरीकान् ।

सर्वोत्कृष्टोऽस्ति मे वाजी, राज्ये कोऽपीति कथ्यताम् ॥५९६॥

अथ ते गदिते राज्ञा, हयविद्याविदो हयम् ।

चकृषुः सैन्यतो वाद्धेरिन्द्रवाहमिवामराः ॥५९७॥

15

भूपाय दर्शयामासुर्दशनीयममुं हयम् ।

ते पूर्णलक्षणं भानुरथाकृष्टमिवाष्टमम् ॥५९८॥

किञ्च विज्ञपयाञ्चक्रुस्ते महीशक्रमक्रमात् ।

वाहोऽयं यस्य राज्ये स्यान्न स जेयः परैरिति ॥५९९॥

तदसौ वसुधाहार !, सुधाहारहयोपमः ।

20

रक्षणीयः प्रयत्नेन, सम्पूर्णाष्टाङ्गलक्षणः ॥६००॥

इत्याकर्ण्य गिरं तेषां, सविशेषां मुदं वहन् ।

किञ्चिद् विचिन्तयामास, हयन्यासकृते नृपः ॥६०१॥

अथ दध्यौ नृपो योग्यं, जिनदासं वणिगवरम् ।

भाति यद्यशसः शैलनाथः प्राथमकल्पिकः ॥६०२॥

25

१. °तसम्मदः । उत्पथ° खंता० ॥ २. °थात् कृ° खंता० पाता० ॥

- असावगर्ह्यगार्हस्थ्यव्रतमाणिक्यवारिधिः ।
 धर्मेकध्यानधन्यस्य, तस्य न्यासाय कल्पते ॥६०३॥
 इत्यालोच्य तमाकार्य, कार्या-ऽकार्यविवेककृत् ।
 तं न्यासमर्पयामास, मेदिनीवासवो हयम् ॥६०४॥
- 5 अर्पितः स नरेन्द्रेण, समुद्रेणेव चन्द्रमाः ।
 जगृहे जिनदासेन, नभसेव महीयसा ॥६०५॥
 जिनदासोऽद्भुततमं, तमङ्गीकृत्य वाजिनम् ।
 निशान्तमाप तेजस्वी, निशान्तमिव भास्करः ॥६०६॥
 तच्चारुचतुरङ्गाय, तुरङ्गाय व्यधाद् वणिग् ।
 10 इन्दिरामन्दिरायास्मै, मन्दुरां मन्दिरान्तरे ॥६०७॥
 श्वेतस्यास्य हयस्याधः, क्षिप्ता कोमलवालुका ।
 प्राप्ता दीप्तिजितेवासौ, सेवार्थं चन्द्रगोलिका ॥६०८॥
 समग्रभुवनव्यापिश्रीवशीकारकारणम् ।
 श्रीजिनं वाजिनं वाऽयमेकं ध्यायति धीरधीः ॥६०९॥
- 15 यथा यथा हयो वृद्धि, स प्रयाति तथा तथा ।
 खुरैर्नृपविपद्वल्लिमूलानि खनति ध्रुवम् ॥६१०॥
 सह स्वराज्यसम्पत्त्या, विपक्षविपदा समम् ।
 सर्वाङ्गाणि तुरङ्गोऽयं, तुङ्गच्छविरवीवृधत् ॥६११॥
 निनाय नीरपानाय, हयनायकमन्वहम् ।
 20 स श्रेष्ठी स्वयमारुह्य, रक्षादक्षः सरोवरे ॥६१२॥
 वलमानोऽन्तरा तीर्थनाथं वाहस्थितस्ततः ।
 त्रिः स प्रदक्षिणीकृत्य, नत्वाऽभ्येति निकेतनम् ॥६१३॥
 निजावास-जिनावास-जलावासपथत्रयम् ।
 मुक्त्वा हयो न जानाति, मार्गमान्यं पुरान्तरे ॥६१४॥
- 25 अथारिपृथिवीनाथाश्चेतस्येतदचिन्तयन् ।
 कुतोऽस्य वर्धते राज्यमस्माकं क्षीयते पुनः ? ॥६१५॥

अथाकथ्यत सर्वेषां, तेषां गूढचरैश्चरैः ।

वाहरत्नस्य माहात्म्यं, तस्य तेजोमयाकृतेः ॥६१६॥

भूनाथस्याथ कस्यापि, मन्त्री प्राह ससाहसः ।

तं वाहमहमानेष्ये, नचिराच्चौर्यचर्यया ॥६१७॥

इति प्रतिज्ञां स प्राज्ञम्मन्यः कृत्वा नृपाज्ञया ।

5

श्रावकारम्भदम्भेन, प्रचचाल घनैर्घनैः ॥६१८॥

श्रीवसन्तपुरे तत्र, गत्वा श्रावकतत्त्ववित् ।

वक्रेच्छे रचयाञ्चक्रे, स चैत्यपरिपाटिकाम् ॥६१९॥

स श्रद्धावानिव श्राद्धसद्यसु च्छद्यसुस्थितः ।

जिनार्चाभ्यर्चनं कुर्वन्, जिनदासगृहं गतः ॥६२०॥

10

तन्वानस्तीर्थनाथस्य, पूजामथ यथाविधि ।

स्वावासे जिनदासेन, सानन्देनाभिनन्दितः ॥६२१॥

अथ भक्तिपथन्यस्तमनाः सम्मानतो मतः ।

तं साधर्मिकवात्सल्याज्जिनदासोऽवदन्मुदा ॥६२२॥

अद्यानवद्यजैनेन्द्रधर्मसम्बन्धबान्धव ! ।

15

भोजनेन विधेहि त्वं, मम धाम्नि पवित्रताम् ॥६२३॥

विनेत जिनदासेऽस्मिन्नतिभक्त्या वदत्यपि ।

अनिच्छन्निव तस्थौ स, कार्यं पूर्णमिति स्मरन् ॥६२४॥

अथासौ गाढमभ्यर्थ्य, भोजितो भक्तिपूर्वकम् ।

स्वावासे जिनदासेन, निशायामपि वासितः ॥६२५॥

20

केनापि सुहृदा श्रेष्ठी, जिनदासोऽप्यनीयत ।

महोत्सवजुषा सौधे, निजे स्थापयितुं निशाम् ॥६२६॥

असावथ निशीथिन्यामुत्थित कूटधार्मिकः ।

आशु तं वाहमारुह्य, निःससार त्वरातुरः ॥६२७॥

१. °ढतरै° खंता० पाता० ॥ २. °तो नतः खंता० पाता० ॥ ३. °स्मिन्निति खंता० पाता० ॥

- सोऽन्यतः प्रेर्यमाणोऽपि, जगाम सरसीं हयः ।
 पीत्वाऽम्बु वलितः प्राप्तो, यत्राऽऽस्ते जिनमन्दिरम् ॥६२८॥
- प्रदक्षिणात्रयं तत्र, दत्त्वा पुनरगाद् गृहम् ।
 अत्यर्थं नुद्यमानोऽपि, स वाजी नान्यतो ययौ ॥६२९॥
- 5 ततो विभातशेषायां, विभावर्या भयैकभूः ।
 मुक्त्वा वाहवरं धूर्तश्चपलः स पलायितः ॥६३०॥
 अथाखिलनिशावाहखिन्नो वाहशिरोमणिः ।
 विवेश मन्दुरामिन्दुः, प्रत्यग्विगिरिगुहामिव ॥६३१॥
 अथ प्रातः समायातः, स मायातरुपावकः ।
- 10 **जिनदासो** निजं धाम, धामनाथ इवाम्बरम् ॥६३२॥
 अथ पृष्ठे निशावृत्तं, वृत्तान्तं वाजिनो जनैः ।
 तद्भीतो मन्दुरां गत्वा, श्रेष्ठी हृष्टोऽश्ववीक्षणात् ॥६३३॥
 वाजिनं तमगन्तारमगं तारमयं यथा ।
 सोल्लासमर्चयामास, **जिनदासः** प्रमोदवान् ॥६३४॥
- 15 रत्नत्रयत्रिमा^१र्गी तद्, भवाहक्प्रेरितोऽत्यजन् ।
 अहं पूज्यो भविष्यामि, महतां स हयो यथा ॥६३५॥
 §§ **कनकश्रीरथ** प्राह, स्वामिन्नित्यातुरः^२ स्फुरन् ।
 पुण्यहीन इव प्रौढपुण्योऽपि परितप्यसे ॥६३६॥
- [पुण्यहीनाख्यानकम्]
- 20 हंसाभवैजयन्तीभिर्भ्राजयन्ती नभोनदीम् ।
 जयन्ती स्वःपुरीमस्ति, **जयन्ती**ति पुरी स्मृता ॥६३७॥
 धनदत्तोत्सवस्तत्र, **धनदत्तो** महावणिक् ।
 आसीद् **वसुमती**साहचर्यवर्यगृहस्थितिः ॥६३८॥
 एकदा बिभरामास, गर्भे **वसुमती** सुतम् ।
- 25 दोषाकरं तं प्राचीव, सवितुर्व्ययकारकम् ॥६३९॥

१. °मार्गात् त° पाता० ॥ २. °तुरं स्फु° पाता० ॥ ३. °री श्रुता खंता० पाता० ॥

जातमात्रे पुनस्तत्र, प्रदोषे तमसां पदे ।
 गृहस्य गगनस्येव, क्षीणो भास्वद्वसुव्रजः ॥६४०॥
 जातेऽष्टवर्षमात्रेऽस्मिन्, माता मृत्युमवाप सा ।
पुण्यहीन इति ख्यातिं, तल्लोके गतवानयम् ॥६४१॥
 तदन्यसद्गसु स्वैरं, कर्म निर्माय जीवति ।
 मत्वेति स गृहे निन्ये, मातुलेनातुलेच्छया ॥६४२॥
 मातुलस्य गृहं तस्मिन्, गते कतिपर्यैर्दिनैः ।
 मुष्टं चौरैर्निशाखातभित्तिकृष्टधनोच्चयैः ॥६४३॥
 अथ तं प्रथते लोको, निर्भाग्यैकशिरोमणिम् ।
 तन्निर्वेदनिधिः सोऽपि, ययौ देशान्तरं प्रति ॥६४४॥
 असौ पुरि **तमालिन्यां**, मालिन्याङ्गीकृतस्ततः ।
 सिषेवे वणिजां नाथं, विनयी **विनयन्धरम्** ॥६४५॥
 गतेऽस्मिन् दिवसैः कैश्चित्, शिखिदग्धालयो वणिक् ।
 स जनैः पुण्यवान् मेने, जीवन्निःसृतमानुषः ॥६४६॥
 तत् खिन्नः **पुण्यहीनोऽयं**, बोहित्थमधिरूढवान् ।
धनावहेन वणिजा, मणिजालजुषा समम् ॥६४७॥
 प्रवीर इव बोहित्थः, प्रत्यर्थिपृतना इव ।
 वीचीर्विदारयन्नब्धेः, परं पारं स यातवान् ॥६४८॥
 अथोपार्ज्य धनं भूरि, वलितोऽसौ **धनावहः** ।
 सहैव **पुण्यहीनेन**, धनोपार्जनशालिना ॥६४९॥
 अमज्जत् तज्जले सिन्धोरन्तः प्रवहणं ततः ।
 तत्रापि फलकं प्राप्य, **पुण्यहीनस्तु** निर्ययौ ॥६५०॥
पुण्यहीनोऽम्बुधिं तीर्त्वा, संसारं शमवानिव ।
 अवापदटवीं काञ्चित्, कस्तूरीपत्रवद् भुवः ॥६५१॥
 अथो चरन्नरण्यान्तः, स ददर्श मुदाऽऽस्पदम् ।
 विस्मितो वेश्म यक्षस्य, वनीधम्मिल्लसन्निभम् ॥६५२॥

5

10

15

20

25

स तमाराधयामास, यक्षमक्षोभमानसः ।

आत्माहतैर्जलैः पुष्पैः, फलैश्चाद्भुतभक्तिभाक् ॥६५३॥

अथ तुष्टोऽवदद् यक्षः, पुण्यहीनं प्रति द्रुतम् ।

मम हेममयः केकी, पुरो नर्तितुमेष्यति ॥६५४॥

5 पिच्छं गच्छन्नसावेकं, केकी यन्मुञ्चति स्वयम् ।

ग्राह्यं तद् भवता नित्यं, चामीकरमयं स्यात् ॥६५५॥

यक्षस्येति वचः श्रुत्वा, प्रीतस्तत्र स तस्थिवान् ।

प्रनृत्य गच्छतो हैमं, पिच्छं गृह्णाति केकिनः ॥६५६॥

एकदा तेन मूर्खेण, गच्छन् हैमः शिखी धृतः ।

10 एककालमशेषाणि, पिच्छान्यादातुमिच्छता ॥६५७॥

तत्पाणिस्पर्शमात्रेण, केकी काकीबभूव सः ।

पिच्छान्यग्रे गृहीतानि, काकपिच्छानि चाभवन् ॥६५८॥

आत्मानमथ निर्भाग्यमन्वशोचदसौ तदा ।

तुल्यकालं ददद् दृग्भ्यां, जलं लक्ष्म्यै सुखाय च ॥६५९॥

15 ततः स इव मूर्खत्वं, वृथा त्वमपि मा कृथाः ।

आश्रमादिक्रमज्ञोऽपि, किमज्ञ इव वर्तसे ? ॥६६०॥

तारुण्येऽपि व्रतग्राही, कदाऽपि विकृताशयः ।

पूर्वोपार्जितपुण्यानामपि नाशाय जायसे ॥६६१॥

§§ अथावादि सुधावादि, वचस्तां प्रति जम्बुना ।

20 न भवामि मनस्तापैकमठः कमठो यथा ॥६६२॥

[कूर्माख्यानकम्]

भूधरो विन्ध्यनामाऽस्ति, यत्र स्पर्धात् परस्परम् ।

वियदुर्वीजुषः कुर्युर्गर्जि पर्जन्यदन्तिनः ॥६६३॥

अभूत् कादम्बिनी तस्य, कामिनीवाटवी तटे ।

25 गम्भीरेऽस्यां बभौ नाभीरूपः कूपश्च कश्चन ॥६६४॥

१. यत्र कुञ्जरगर्जया । प्रावृषीव सदाऽम्भोदभ्रान्त्या नृत्यन्ति केकिनः ॥६६३॥

पाता० ॥

भूरिशेवालजालेन, तत्र च्छन्नमुखाम्भसि । कूपेऽन्तः कोटिशोऽभूवन् , जीवाः क्षीबा जलोद्भवाः ॥६६५॥ कदाचिद् वातसञ्जातशैवलच्छिद्रवर्त्मना । कूर्मः कूपगतः कश्चिदिन्दुं शारदमैक्षत ॥६६६॥ स्वकीयजन्मसाफल्यश्रियो मुखमिवामलम् । विलोक्य कूर्मस्तं पर्वशर्वरीशममोदत ॥६६७॥ आलोकयतु मे लोकः, सर्वस्तदिदमद्भुतम् । इति वात्सल्यतोऽगच्छत् , कच्छपः पयसस्तलम् ॥६६८॥ कूर्मः समानयद् यावत् , कुलं तदर्शनाकुलम् । तावत् तच्छिद्रमाच्छादि, पुनः सेवालजालकैः ॥६६९॥ भ्रामं भ्रामं जले चक्षुश्चिक्षेपोर्ध्वं स कच्छपः । शेवालजटिले तत्र, न तु पूर्णेन्दुमैक्षत ॥६७०॥ तदेनं प्राप्य सूरीन्दुं , कूर्मवन्न त्यजाम्यहम् । कुतोऽस्य दर्शनं भूयो, मोहच्छन्ने भवावटे ? ॥६७१॥ §§ अथो कनकवत्याह जितवाक्पतिमतिं पतिम् । प्रति प्रतिकृतिर्मा भूस्त्वं मासाहसपक्षिणः ॥६७२॥	5
[मासाहसपक्षिण आख्यानकम्] अटवी विद्यते काऽपि, व्योमव्यापिमहीधरा । शिविरस्थितिवन्मृत्योः, क्रूरसत्त्वौघभीषणा ॥६७३॥ इन्धनार्थमथान्येद्युः, समं सार्थेन केनचित् । अटव्यां कोऽप्यगात् तस्यां, प्रान्ते कस्यापि भूभृतः ॥६७४॥ सुप्तं मृगेन्द्रमद्राक्षीत् , स तत्रोत्कटदंष्ट्रकम् । ग्रासभग्नविलग्नेन्दुकलं कालमिवाङ्गिनम् ॥६७५॥ कृतीन्तस्येव सिंहस्य, मुखे तस्य विदारिते । दन्ताग्रलग्नमांसांशलोभात् कोऽप्यविशत् खगः ॥६७६॥	20 25

१. °ह, मत्या हसितवाक्पतिम् । पतिं प्रति कृतिन् ! मा भूस्त्वं मासाहसपक्षिवत् ॥६७२॥
इतिरूपः पाठः खंता० पाता० ॥ २. गर्जद्वनगजध्वाननृत्यत्केकिकुटुम्बका ॥ इति पाता० पाठः ॥

मा साहसमिदं कार्षीर्ब्रुवन्निति मुहुर्मुहुः ।

मासाहसमिति ख्यातिं, तत् प्राप स विहङ्गमः ॥६७७॥

वार्यमाणोऽपि तेनायं, पुरुषेण पुनः पुनः ।

मांसलोभाभिभूतत्वात्, तत्याज न हि साहसम् ॥६७८॥

5 सिंहेनाथ प्रबुद्धेन, प्रविशन् स मुखान्तरे ।

उच्चैश्चपेटपातेन, हतो हस्तिविघातिना ॥६७९॥

भार्याविर्वार्यमाणोऽपि, स इव त्वमपि स्फुटम् ।

पश्चात्तापास्पदं भावी, तदिदं मा कृथा वृथा ॥६८०॥

§§ अथ जम्बूवर्चः प्राह, शुचि प्राहतकल्मषम् ।

10 अशर्मभाजनं सोमशर्मेव न भवाम्यहम् ॥६८१॥

[सहजमित्रादिमित्रत्रितयसङ्गतं सोमशर्माख्यानकम्]

पत्तनं पाटलीपुत्रमित्यस्ति क्षितिमण्डनम् ।

शौर्यवज्रायुधस्तत्र, राजा वज्रायुधोऽभवत् ॥६८२॥

आसीत् पुरोहितस्तस्य, राज्यव्यापारभारभृत् ।

15 प्रख्यातः सोमशर्मेति, शर्मश्रीकेलिमन्दिरम् ॥६८३॥

एकः सखा सुखाधारः, सहमित्राभिधोऽन्वहम् ।

बद्धः प्रेमगुणेनेव, तेन सञ्चरते सह ॥६८४॥

पर्वण्येव सखाऽभ्येति, पर्वमित्राभिधोऽपरः ।

तं प्रति श्रीनिधिं प्रातः, सरोजमिव षट्पदः ॥६८५॥

20 प्रणाममित्रनामाऽन्यः, सखा तेन कदाचन ।

आपतन् प्रतिपच्चन्द्र, इवाग्रे नम्यते ततः ॥६८६॥

अन्वहं सहितस्तेन, सहमित्रेण स स्फुरन् ।

पुर्याः पुरोहितस्तस्याश्चक्षुःश्रियमशिश्रियत् ॥६८७॥

कथञ्चित् कुपितं भूपं, सम्यग् विज्ञाय सोऽन्यदा ।

25 सदनं सहमित्रस्य, ययौ निशि पुरोहितः ॥६८८॥

तदनुद्धाटितद्वारं, बहिः स्थित्वा कृतारवः ।
 स भृङ्ग इव तन्मित्रसद्य पद्ममिवामुचत् ॥६८९॥
 पुरोधः **पर्वमित्रस्य**, ततो धाम जगाम सः ।
 विकस्वरमुखं शैलनिकुञ्जमिव कुञ्जर ॥६९०॥
 अभ्युत्थानमथाऽऽधत्त, तस्यायं सम्मदी सुहृत् । 5
 आयातायात मद्गेहमद्य पूतमिति ब्रुवन् ॥६९१॥
 पुरोहितोऽथ पर्यङ्के, तन्निर्दिष्टे निविष्टवान् ।
 पुरःस्थं तं प्रति प्राह, प्रौढप्रीतिधुरन्धरः ॥६९२॥
 क्रुद्धः कृतान्तरूपोऽयं, भूपो मां प्रति सम्प्रति ।
 यदि नश्यामि नेदानीं, तन्मां निर्दलयत्ययम् ॥६९३॥ 10
 तदशेषं विहाय त्वं, सहायत्वं मम ब्रज ।
 गमिष्यामि विदेशेऽपि, प्राणत्राणपरोऽधुना ॥६९४॥
 निशम्येदं तदा **पर्वमित्रे**णोक्तं त्रुटन्मुदा ।
 यदि ते मम देहेन, गेहेन विभवेन च ॥६९५॥
 भवेदत्र परित्राणं, ददामि तदिदं मुदा । 15
 परं राजविरुद्धेऽर्थे, किं कुर्वेऽहं कुटुम्बवान् ? ॥६९६॥ युग्मम् ॥
 ततः सत्यतया मित्रं, यदि त्वमसि तत् प्रभो ! ।
 कथमप्यन्यथाकारमितो देशान्तरं कुरु ॥६९७॥
 अन्यथा मद्गृहे स्वामिन् !, यदि त्वामागतं नृपः ।
 प्रातर्ज्ञास्यति तद् यन्त्रे, मत्कुलं पीलयिष्यति ॥६९८॥ 20
 इक्युक्ते तेन तद् गच्छन्, नरेश्वरपुरोहितः ।
 अन्ववर्ति स्वयं किञ्चिद्, दाक्षिण्यादा गृहाङ्गणम् ॥६९९॥
 तद्गृहान्निःसृतो गच्छन्नचिन्तयदयं स्वयम् ।
 अहो ! मे मन्दभाग्यस्य, न किञ्चित् त्राणकारणम् ॥७००॥
 तावेवैतौ स एवाहं, जातौ किमधुनेदृशौ ? 25
 आः ! ज्ञातमथवा नास्ति, प्रसादो जगतीभुजः ॥७०१॥

१. भूपः सम्प्रति मां प्रति खंता० ॥ २. प्रतिज्ञास्यति खंता० ॥

- न मे कुत्रापि कोऽप्यस्ति, किमभ्रात् पतितोऽस्म्यहम् ? ।
 आसीन्मम ययोरास्था, तयोश्चर्येयमीदृशी ॥७०२॥
 अहो ! मे निर्विवेकत्वं, यन्नीतौ मित्रतामिमौ ।
 यौ मयि क्षीणदाक्षिण्यावित्थं दुर्व्यसनातुरे ॥७०३॥
- 5 तृतीयस्यापि पश्यामि, सुहृदः सौहृदक्रमम् ।
 पश्चान्न हि मनो येन, क्षिणोति तदवीक्षणम् ॥७०४॥
 इति निश्चित्य चित्तेन, तदगारमगादसौ ।
 सच्चक्रशक्रः सच्चक्रे, सोऽप्यमुं गृहमागतम् ॥७०५॥
 अब्रवीच्च कथं दुःस्था, तवावस्थेयमीदृशी ? ।
- 10 मन्दमन्दमिदानीं च, किमागमनकारणम् ? ॥७०६॥
 अथास्य कथयामास, विप्रो वृत्तान्तमात्मनः ।
 मित्रद्वयविमुक्तस्य, परित्राणार्थितां च ताम् ॥७०७॥
 परं पुरा मया किञ्चिन्न तवोपकृतं तथा ।
 इत्यात्मनश्च न्यूनत्वं, मन्दागमनकारणम् ॥७०८॥
- 15 सोऽप्यवोचत मित्राहं, समीहे न हि किञ्चन ।
 सद्भूतभक्तिग्राह्योऽस्मि, तत्राभून्न्यूनता न ते ॥७०९॥
 तद्भद्र ! मास्म कार्षीस्त्वं, शङ्कातङ्कातुरं मनः ।
 परित्रातरि मित्रेऽस्मिन्, कुतस्त्यं भुभुजो भयम् ? ॥७१०॥
 इत्थं वाक्सुधया दत्त्वा, स्वस्ति सौवस्तिकं प्रति ।
- 20 स गुणी प्रगुणीचक्रे, रथं जवनवाजिनम् ॥७११॥
 दोःस्तम्भे बिभ्रता तेन, मित्रेणासदृशं बलम् ।
 शम्बलं च रथे तस्मिन्नारोप्यत पुरोहितः ॥७१२॥
 राज्यान्तरमथो नीत्वा, समुपस्थाय पार्थिवम् ।
 तेनासौ लम्भितः कीर्तेरास्पदं सुखसम्पदाम् ॥७१३॥
- 25 त्रयाणामपि मित्राणां, स स्वभावं विभावयन् ।
 प्रणाममित्रमद्राक्षीत्, प्राणेभ्योऽप्यतिवल्लभम् ॥७१४॥

दृष्टान्तोपनयश्चायं, योऽत्र भूपः प्रकीर्तितः ।
 स कर्मपरिणामोऽस्य, सोऽयं जीवः पुरोहितः ॥७१५॥
 सहजं मित्रमेतस्य, शरीरं परिभाव्यताम् ।
 तत् कर्मनृपतेः कोपे, जीवेन सह न ब्रजेत् ॥७१६॥
 ज्ञातिप्रभृतयः सर्वे, पर्वमित्रस्य सन्निभाः ।
 श्मशानस्थानपर्यन्तमनुयान्तीह देहिनम् ॥७१७॥
 प्रणाममित्रतुल्यस्तु, धर्मोऽयमवगम्यताम् ।
 जन्मान्तरेऽपि यो जीवं, गच्छन्तमनुगच्छति ॥७१८॥
 जीवस्य यः परत्रापि, श्रियं यच्छति वाच्छिताम् ।
 ज्ञाति-देहौ विहायाहं, तत् तमाराद्धमुद्यतः ॥७१९॥

5

10

§§ अथ मन्मथवीरस्य, मूर्तयेव जयश्रिया ।
 जयश्रिया प्रभुः प्रोचे, शौचेनाञ्चितमानसः ॥७२०॥
 इत्थं मोहयतो नाथ !, नागश्रीवत् तवानृतैः ।
 नागः श्रीमान् ! किमत्युग्रं, मानसं साधु बाधते ? ॥७२१॥

[नागश्र्याख्यानकम्]

15

नगरे नगरे कारंकारप्राकारचारुणि ।
 रमणीयाभिधे राजा, जज्ञे किल कथाप्रियः ॥७२२॥
 अचीकथत् कथाः पौरान्, वारंवारेण सोऽन्वहम् ।
 स च कस्यचिदन्येद्युर्वारकोऽभूद् द्विजन्मनः ॥७२३॥
 दुष्कर्मजन्मनां मौर्ख्य-दारिद्र्य-व्यसना-ऽऽपदाम् ।
 क्रमागत इवाऽऽवासः, स द्विजोऽचिन्तयत् तदा ॥७२४॥
 रसना रसनायैव, मम धिग् ! वेधसा कृता ।
 आयसीव कुशी स्तब्धा, स्वनामग्रहणेऽपि या ॥७२५॥
 ब्रुवे यदि न जानेऽहमिति तद् दुष्टभूपतिः ।
 प्रवेशयति कारायां, दुर्गाहग्रहिलो हि माम् ॥७२६॥

20

25

- चिन्ताहेतुं दुहित्रा स, कुमार्या भाषितोऽब्रवीत् ।
 साऽप्यूचे तात ! मा कार्षींश्चिन्तासन्तापितं मनः ॥७२७॥
- वारे तव मया तात !, कथनीया कथानिका ।
 इत्युक्त्वा सा शुचिर्वेषं, वासोभिर्विशदैर्व्यधात् ॥७२८॥
- 5 गत्वा नृपान्तिकं दत्त्वा, जयेत्याशिषमाह सा ।
 कथां शृणु यदि श्रीमन् !, कथाकौतुहली भवान् ॥७२९॥
- दक्षो निःक्षोभतां वीक्ष्य, तादृक्षां क्षितिवल्लभः ।
 मेने तद्वचनस्यैव, कथातः कौतुकं महत् ॥७३०॥
- साऽप्याचख्यौ पुरेऽत्रैव, नागशर्माऽस्ति माणवः ।
 10 सोमश्रियामभूत् पत्न्यां, नागश्रीस्तस्य नन्दनी ॥७३१॥
- कस्मैचिद् द्विजचट्टाय, दत्त्वा तां पितरौ स्वयम् ।
 कार्येणौद्वाहिकेनैव, जग्मतुर्नगरान्तरम् ॥७३२॥
- एकाकिन्यां गृहे तस्यां, स चट्टः सायमागमत् ।
 तया श्रियोऽनुसारेण, चक्रे भोज्यादिरौचिती ॥७३३॥
- 15 सतूलीकं च पल्यङ्कं, निजालयमहाधनम् ।
 शयनायार्पयित्वाऽस्मै, चिन्तयामासुषीति सा ॥७३४॥
- महीमहीनामहिभिर्जनेऽस्ति च न मञ्चकः ।
 शयनं तत् क्व मे भूमौ, वर्यं पर्यङ्कवर्जितम् ? ॥७३५॥
- शये पर्यङ्कपर्यन्तेऽत्रैव तावन्निशामिमाम् ।
 20 कोऽपि नो पश्यति ध्वान्तैर्यदन्धङ्करणौषधैः ॥७३६॥
- इति सुष्वाप सा तत्र, निर्विकारैव बालिका ।
 तदङ्गसङ्गे शृङ्गारसङ्कटे स द्विजऽपतत् ॥७३७॥
- लज्जा-क्षोभादिसंरुद्धमनःशूलाकुलीकृतैः ।
 प्राणैः स तत्यजे चट्टो, वचनीयभयादिव ॥७३८॥
- 25 अचिन्तयत् ततः साऽपि, पापिन्या धिगसौ मम ।
 एकत्र स्वापपापद्रुहिहापि सफलोऽभवत् ॥७३९॥

१. शुचिं वेषं, खंता० ॥ २. °मासिवानिति खंता० पाता० ॥

विभावरी विभात्येषा, यावत् तावदमुं द्विजम् ।
 निक्षिपामि क्षितेरन्तर्यथा जानाति कोऽपि न ॥७४०॥
 इत्यसौ खण्डशोऽकार्षीत्, तूर्णं तस्य कलेवरम् ।
 न्यधान्निधानवद् गर्तं, खनित्वा च स्वयं रयात् ॥७४१॥

गर्तं ततस्तमापूर्य, लिप्त्वाऽसौ गोमयद्रवैः ।
 पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च, वासयामास तां रसां ॥७४२॥
 पितरौ चागतौ तस्या, गृहीत्वौद्वाहिकं विधिम् ।
 अतीतस्तु कथाकालः, श्रीमन्नुत्सूरतोऽमुना ॥७४३॥

कथं द्रक्ष्याम्यहं तामित्युक्ते राज्ञा जगाद सा ।
 स्वामिन्नहं सा संसारनाटिकानटने नटी ॥७४४॥
 कुमारि ! तदिदं सत्यं, यदत्र कथितं त्वया ? ।
 पृष्ठेति सा पुनर्वाचमुवाच नृपतिं प्रति ॥७४५॥

याः कथास्त्वं पुराऽश्रौषीस्तथ्यास्ता भूपते ! यथा ।
 तथेयमपि तथ्याऽस्तु, चित्रहेत्वविशेषतः ॥७४६॥
 एवं विप्लावितः क्षमापस्तया नागश्रिया यथा ।
 तथा त्वमपि किं नाथ !, विप्लावयसि कल्पितैः ? ॥७४७॥

§§ कल्याणसलिलाधारकम्बुना जम्बुना ततः ।
 समगद्यत सद्यस्कहारहूरानिभं वचः ॥७४८॥
 सन्तु दन्तुरितानन्दाः, कथास्तन्वि ! तथाविधाः ।
 असावस्तु विचारस्तु, प्रमाणं यस्त्वया कृतः ॥७४९॥

[ललिताङ्गाख्यानकम्]

तथाहि गाहितस्वर्गनगरीवैभवं भुवि ।
 पुरं कन्दर्पकोशाख्यमस्ति कन्दर्पदर्पभूः ॥७५०॥
 धराधौरेयतां भेजे, राजा तत्र शतायुधः ।
 पञ्चेष्टुं तृणवन्मेने, यं विलोक्य त्रिलोक्यपि ॥७५१॥

- सुवर्णभूमिभृद्वंश्यजातमात्रगिरिस्तनी ।
तस्य लीलावती नाम, बभूव प्राणवल्लभा ॥७५२॥
- शृङ्गारभारं निर्माय, सा कदाचन कामिनी ।
तस्थौ गवाक्षमारुह्य, मुह्यज्जननिरीक्षिता ॥७५३॥
- 5 तन्मुखेन्दुस्तदा चन्द्रजयश्रीनाटिकानटः ।
बभौ मौक्तिकताडङ्कपारिपार्श्वकपेशलः ॥७५४॥
लावण्यामृतसिक्तेऽस्याः, सिन्दूरतिलकं मुखे ।
त्रिनेत्रदग्धकामद्रुनवकन्दलवद् बभौ ॥७५५॥
तन्मुखावासिनः कामभूपतेश्वामरायितम् ।
- 10 भेजेऽलकैर्मृदुमरुल्लोलैर्भ्रूच्छत्रपार्श्वयोः ॥७५६॥
चिक्रीड नासिकाशाखिभ्रूशाखाप्रेङ्खणाद्भुते ।
तस्या नेत्रद्वयीरश्मिदोलाबन्धे मनोभुवः ॥७५७॥
अदर्शि तरुणैस्तस्या, रदपङ्क्ते रुचिः शुचिः ।
मनोरथस्फुरत्पुष्पायुधचापोत्थबाणवत् ॥७५८॥
- 15 वैकक्षमाल्यतचापस्य, पुष्पेषोरिषुधिश्रियम् ।
तस्याः शिश्राय धम्मिल्लः, पुष्पपूरेण पूरितः ॥७५९॥
इत्यसौ नित्यसौभाग्यभङ्गीभाग्यनिकेतनम् ।
श्लिष्टा स्मरपिशाचेन, सर्वाङ्गमुदयन्मुदा ॥७६०॥
शम्भुक्षोभादिव दिवः, समुत्तीर्णं मनोभवम् ।
- 20 साऽपश्यल्ललिताङ्गाख्यं, नरं तुरगगामिनम् ॥७६१॥
शिरःपरिसरप्रेङ्खन्मायूरातपवारणम् ।
हरिणाक्षीमनोरत्नहरणैकमलिम्लुचम् ॥७६२॥
किञ्च श्रीचन्दनस्यन्दजनिताङ्गविलेपनम् ।
स्मरं रचितसन्नाहमिव लोकत्रयीजये ॥७६३॥
- 25 मानिनीमानभङ्गाय, शुभ्रचीरापदेशतः ।
पर्वगर्वितशीतांशुस्फीतांशुपरिवारितम् ॥७६४॥

स्कन्धदेशसमारूढप्रौढधम्मिल्लकैतवात् ।
 मूर्तशृङ्गारभारस्य, नित्यं वाहीकतां गतम् ॥७६५॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
 दत्तदृष्टिमथैतस्मिन्, स्वस्य द्वैराज्यकारिणि ।
 पञ्चेषुः पञ्चभिर्बाणैस्तां जघान घनस्तनीम् ॥७६६॥
 तामसौ कामसौन्दर्यजयशाली व्यलोकयत् । 5
 ललिताङ्गोऽपि तत्कालं, कौतुकोत्तानलोचनः ॥७६७॥
 कामस्य तां वशीकारमन्त्रसिद्धिमिवाङ्गिनीम् ।
 वीक्ष्योन्मुखः कृतस्तम्भ, इति चिन्तितवानयम् ॥७६८॥
 मुखे वसति मन्येऽस्याः, स्वयं मदनभूपतिः ।
 अन्यथा कथमत्रैव, स्फुरत्यविरतं रतिः ॥७६९॥ 10
 विष-पीयूषयोरेषा, किमुपादानकारणम् ? ।
 अस्याः कटाक्षा येनैते, सम्मोह-सुखयोः क्षमाः ॥७७०॥
 अस्याः काममभूत् कामः, स्वयं वेधा मृगीदृशः ।
 क्व पुराणमुनिस्त्वेतन्निर्मातुं रूपमीश्वरः ? ॥७७१॥
 शिरो विधुन्वन् कामेषूनितस्तत इव क्षिपन् । 15
 विचिन्त्येत्यचलद् गेहं, प्रति स श्रेष्ठिनन्दनः ॥७७२॥
 तस्मिन् दृष्टिपथातीते, सा महीपतिवल्लभा ।
 अभूत् कामग्रहग्रस्ता, योगिनीवैकमानसा ॥७७३॥
 प्रीतिर्न गीते नानन्दश्चन्दने न धृतिर्विधौ ।
 आत्मनेव विना तेन, जज्ञे तस्यास्तनोरिव ॥७७४॥ 20
 ज्ञात्वा विकारमाकार-चेष्टिताभ्यामथ स्वयम् ।
 यथार्थनामा तामाह, चेटी चतुरिकाह्वया ॥७७५॥
 सत्यं स्वामिनि ! किं नाम तं युवानं समीहसे ? ।
 युक्तं वा यन्मृणालिन्या, रविरेव प्रियङ्करः ॥७७६॥
 अथ लीलावती प्राह, स्मरदाहातुराक्षरम् । 25
 हञ्जे ! चतुरिकैवासि, यदिदं कौशलं तव ॥७७७॥

१. वाहैक° खंता० ॥ २. कुतुकोत्ताललोचनः खंता० पाता० ॥

- वशीकृताबलालोकं, पुष्पलेशलया दृशा ।
 कथञ्चित् तं स्मराकारं, प्रीतये मम मेलय ॥७७८॥
- ज्ञात्वा कुतोऽपि तं साऽपि, समुद्रप्रियनन्दनम् ।
ललिताङ्गमुपेत्यैवं, व्याजहार चटूक्तिभिः ॥७७९॥
- 5 त्वया **लीलावती**देव्याश्चौर ! जह्रे मनः किल ।
 गताश्रयस्तु तां हन्ति, हन्त ! बाणैर्मनोभवः ॥७८०॥
- त्वद्वियोगेऽभवत् तस्याः, प्रावृट्कालस्तथाऽश्रुभिः ।
 प्रयाणोन्मुखतां भेजे, यथा हंसोऽतिबाधितः ॥७८१॥
- अयं वियोगो दावाग्निर्न दीपकलिका पुनः ।
 10 शान्तिं याति न तन्मुग्ध !, किन्तु हन्तोपचीयते ॥७८२॥
- इत्थं भवद्वियोगोत्थसन्तापोपशमाशया ।
 वीजयन्तीं हसत्येषा, मामहो ! कदलीदलैः ॥७८३॥ युग्मम् ॥
- विशिष्टयोगतां यस्यास्त्वद्वियोगः किलाभजत् ।
 भवन्मयमतः सर्वं, सा पश्यत्यवनीतलम् ॥७८४॥
- 15 स्वयं तत् त्वमुपागत्य, तापनिर्वापणं कुरु ।
 युक्तं तु नायशस्तस्या, ग्रहीतुं तव सर्वथा ॥७८५॥
- अथोचे **ललिताङ्गो**ऽपि, सङ्गोपितानिजाशयः ।
 अयि ! क्वाहं वणिग्मात्रं ?, सा क्व वा राजवल्लभा ? ॥७८६॥
- प्रच्छन्नमपि कर्मैतत्, कर्तुं किमिति शक्यते ? ।
 20 सुप्तस्यापि हरेर्दष्ट्रां, को वीक्षितुमपि क्षमः ? ॥७८७॥
- साऽप्यूचे न त्वया सौम्य !, चिन्ताऽर्थेऽस्मिन् विधीयताम् ।
 अस्मिन् संयोजनोपाये, विधिमूर्तिमवेहि माम् ॥७८८॥
- अथानुमतिमासाद्य, सद्यः सा तस्य दूतिका ।
 विज्ञा विज्ञपयामास, राज्ञीं गत्वा यथातथम् ॥७८९॥
- 25 तद्योगकामा वामाक्षी, यावदस्त्यन्यदा मुदा ।
 पुरे तावदभूत् तत्र, प्रमोदी कौमुदीमहः ॥७९०॥

स्वयं तदा मुदा द्रष्टुं, शरत्कालभवां श्रियम् ।
 आखेटकार्थं भूमीभृदलञ्चक्रे वनावनिम् ॥७९१॥
 तदा च राजवेश्मान्तर्विजनीभूतभूतले ।
 साऽनङ्गप्रतिमाव्याज्जाल्ललिताङ्गमवीविशत् ॥७९२॥
 सस्वजे सुचिरात् प्राप्य, लीलावत्यथ तं तथा । 5
 यथा तेनैकतामाप, चेतनेवात्मना समम् ॥७९३॥
 कथञ्चिच्च विचारैककोविदाः सौविदास्तदा ।
 निश्चितं कश्चिदप्यत्र, प्रविवेशेति तेऽवदन् ॥७९४॥
 समाप्याखेटकं राज्ञे, सम्प्राप्ताय तदाऽथ ते ।
 ऊर्चुर्निशान्ते कोऽप्यस्तीत्यच्छलादानपूर्वकम् ॥७९५॥ 10
 स्वयं सशब्दं पन्नद्वा, द्वयं हित्वाऽथ भूपतिः (?) ।
 चौरादप्यधिकं मन्दमन्दमन्तःपुरेऽविशत् ॥७९६॥
 तदा चतुरिकाद्वारदत्तदृष्टिर्महीपतिम् ।
 दृष्ट्वाऽऽयान्तं द्रुतं तत्र, लीलावत्यै व्यजिज्ञपत् ॥७९७॥
 स जालकपथेनाथ, लीलावत्या तयाऽपि च । 15
 क्षिप्तः पश्चात् प्रदेशस्थाशुचिकूपेऽपतत् कुधीः ॥७९८॥
 दौर्गन्ध्येनान्धलस्तत्र, प्राच्यभुक्तं स्मरन् सुखम् ।
 दध्यौ भोक्ष्ये पुनर्भोगान्, निर्यातो नेदृशानहम् ॥७९९॥
 राज्ञी-दास्यौ च कूपेऽस्मिन्, प्रेम्णा चिक्षिपतुः सदा ।
 फेलां तयाऽभवत् तस्य, वृत्तिर्जीवनमात्रिका ॥८००॥ 20
 सोऽथ प्रावृषि कूपोर्ध्वगामिभिर्मलवारिभिः ।
 प्रवाह्य बाह्यपरिखां, नीतो वप्रप्रणालकैः ॥८०१॥
 क्षिप्तोऽथ परिखातीरे, लोलकल्लोललीलया ।
 दैवादागतया प्राप्तो, धात्र्या देवतयेव सः ॥८०२॥
 अथ सङ्गोप्य मूर्च्छन्ते, निजं नीतो निकेतनम् । 25
 अभ्यङ्ग-स्नान-भोज्याद्यैः, पाल्यमानोऽभवन्नवः ॥८०३॥

१. °क्ष्ये कदा भोगा° वता० ॥ २. तदाऽभ वता० ॥

- §§ अत्र चोपनयो योऽभूल्ललिताङ्गोऽतिकामुकः ।
 अतृप्तः कामभोगेषु , स संसारी शुचिस्मिते ! ॥८०४॥
 आपातमधुरो यस्तु , परिणामे सुदुःसहः ।
 राजस्त्रीभोगतुल्योऽसौ , विषयोत्थः सुखोदयः ॥८०५॥
- 5 तत्कूपकल्पगर्भान्तर्वासिनः फेलिकोपमैः ।
 मातृभुक्तान्न-पानाद्यैर्धिगेतस्य भुजिक्रियाम् ॥८०६॥
 कूपादिव ततो गर्भाद् , वाहितस्याथ बाह्यतः ।
 सूतिकासदने तस्य , परिखोपमिका स्थितिः ॥८०७॥
 धात्रिकोपमिता चात्र , सर्वोपग्रहारिणी ।
- 10 सेयं परिणतिः पूर्वकर्मणां परिभाव्यताम् ॥८०८॥
 पुनः पुनर्नवीभूतं , वीक्ष्य राज्ञी स्मरातुरा ।
 अन्तराऽऽकारयेच्चेत्तं , तत् किं तस्यात्र युज्यते ? ॥८०९॥
- §§ अथोचुर्वनिताः सोऽयमल्पबुद्धिरपि प्रभो ! ।
 स्मरन् विष्ठावटोद्भूतदुःखानां तत् करोति किम् ? ॥८१०॥
- 15 अथोवाच प्रभुः सोऽपि , कदाचिन्मनुतेऽल्पधीः ।
 अहं तु नानुमन्ये वो , वचः संसारकारणम् ॥८११॥
 इति जम्बूकुमारस्य , संवेगामृतनिर्झरैः ।
 वचोभिर्विषयाकाङ्क्षातापस्तासां शमं ययौ ॥८१२॥
- §§ अथोऽन्तरङ्गवैराग्यरसार्द्राभूतचेतसः ।
- 20 अष्टावपि समं जम्बूकुमारमिदमभ्यधुः ॥८१३॥
 प्रमुखे सुखदैः स्वामिन् ! , परिणामेऽतिदुःखदैः ।
 इयत्कालं हहा ! कष्टं , विषयैर्वञ्चिता वयम् ॥८१४॥
 तत् त्वद्विवाहसम्बन्धादन्धात्तमसमज्जनात् ।
 उद्धृताः स्मस्त्वया यद्वा , 'श्रेयसे सङ्गतं सताम्' ॥८१५॥
- 25 आस्थितस्तत् त्वया पन्थाः , श्रितोऽस्माभिरपि स्वयम् ।
 सहैव नेतर्नेतासि , त्वमस्मान् शिवपत्तनम् ॥८१६॥

१. °ष्टाचयोद्भू° पाता० ॥ २. °न्धाम्भसि निमज्ज° पाता० ॥ ३. °व तेन नेता° खंता० ॥

§§ उवाच प्रभवोऽप्युच्चैर्महासत्त्व ! भवद्गुणैः ।
 कृष्टस्त्वामनुयास्याम, पितृनापृच्छ्य निश्चितम् ॥८१७॥
 मा प्रमादीर्महाभाग !, विवेकोचितमाचरेः ।
 इत्युक्तो जम्बुना यातः, प्रभवो भवनं निजम् ॥८१८॥
 ज्ञात्वा जम्बूकुमारस्य, सदारस्यापि निश्चयम् । 5
 श्वशुराः पितरौ चासँस्तमेवानुयियासवः ॥८१९॥
 अथ जम्बूकुमारोऽपि, विधाय जिनेपूजनम् ।
 सङ्घं विधिवदभ्यर्च्य, सम्मान्य स्वजनादिकान् ॥८२०॥
 स्नानीयगन्धपानीयकृतमज्जनमङ्गलः ।
 चन्दनेन सितध्यानेनेव सर्वाङ्गभासुरः ॥८२१॥ 10
 रत्नाभरणसम्भारैः, सत्त्वसारैरिवाञ्चितः ।
 असमैः कुसुमैः स्वस्य, यशोभिरिव शोभितः ॥८२२॥
 लावण्याम्भोधिडिण्डीरपिण्डैरिव सितांशुकैः ।
 दिव्यैः संवीतसर्वाङ्गः, कर्पूरा-ऽगुरुधूपितैः ॥८२३॥
 दानैरानन्दयन् दीनास्तूयैर्मुखरिताम्बरः । 15
 बाह्यां नरसहस्रेण, शिबिकामधिरूढवान् ॥८२४॥
 जननान्तरसौहार्दरसेन सहचारिणा ।
 अनादृतेन देवेन, कृतिनिष्क्रमणोत्सवः ॥८२५॥
 प्रवेशिताभिराक्रम्य, सैन्ये चास्त्रिभूतः ।
 स्मरसेनासमानाभिः, प्रियाभिस्ताभिरन्वितः ॥८२६॥ 20
 स्फूर्जज्जयजयारावप्रतिध्वानितदिङ्मुखः ।
 मङ्गल्यधवलध्वानाकृष्टपौरवधूजनः ॥८२७॥
 दुर्घटं घटयन् घण्टापथे पाणिन्धमायितम् ।
 मायूरच्छत्रखण्डेन, मण्डलं तिरयन् रवेः ॥८२८॥
 आलोक्यमानो लोकेन, विस्मयालोलमौलिना । 25
 पौरीभिर्दीयमानाशीरक्षतक्षेपपूर्वकम् ॥८२९॥

१. °त्युक्ते ज° खंता० ॥ २. °नमज्जन° खंता० ॥ ३. °मैः कामं, य° खता० पाता० ॥

बन्दिवृन्दमुखोद्घुष्टस्मरवीरजयोजितः ।

महामोहमहीपालमभिषेणयितुं ययौ ॥८३०॥ एकादशभिः कुलकम् ॥

सुधर्मस्वामिपादाब्जपावनं वनमीयिवान् ।

याप्ययानात् समुत्तीर्य, प्रतीष्टाचारमङ्गलः ॥८३१॥

5

प्रविश्य मध्यं पञ्चाङ्गसङ्गतक्षितिमण्डलः ।

प्रणम्य गणभृन्नाथं, **जम्बूस्वामी** व्यजिज्ञपत् ॥८३२॥ युग्मम् ॥

संसारसागरोत्तारकर्णधार ! मुनीश्वर ! ।

मां कुटुम्बं च चारित्रयानपात्रेण तारय ॥८३३॥

ततः स्वपाणिपद्मेन, गणधारिधुरन्धरः ।

10

स्वजनैरन्वितं **जम्बूकुमारं** तमदीक्षयत् ॥८३४॥

§§ **प्रभवोऽप्यन्यदाऽभ्येत्य, सुधर्मस्वामिसन्निधौ ।**

भावशत्रुप्रतिक्षेपदक्षो दीक्षामुपाददे ॥८३५॥

गणधारिधुरीणेन, तदानीं **प्रभवो** मुनिः ।

कृतः सुकृतवान् **जम्बू**पादाम्बुजमधुव्रतः ॥८३६॥

15

जम्बूप्रभृतिभिः शिष्यैः, कलितः कलभैरिव ।

अन्यदा गणभृच्चम्पां, यूथनाथ इवागमत् ॥८३७॥

तस्यां च बहिरुद्याने, गणभृत् सपरिच्छदः ।

देहिनां देहवान् पुण्यवासरः समवासरत् ॥८३८॥

ततस्तदीयपादारविन्दवन्दारवो जनाः ।

20

आययुर्ययुमुख्यानि, वाहनानि समाश्रिताः ॥८३९॥

लोकमालोकयन् यान्तं, **कोणिकः श्रेणिकात्मजः ।**

सद्यो मेदुरितानन्दो, राजाऽप्युद्यानमागमत् ॥८४०॥

स पुण्यलभ्यमभ्यर्च्य, गणभृच्चरणाम्बुजम् ।

आसीनः श्रोत्रमसृणामशृणोद्धर्मदेशनाम् ॥८४१॥

25

देशनान्ते प्रभोः शिष्यवर्गे **जम्बू**मुनिं नृपः ।

पुरुः स्मरमिवाद्राक्षीद्, भवभीत्या धृतव्रतम् ॥८४२॥

“अपृच्छच्च प्रभो ! कोऽयं, द्विपेष्विव सुरद्विपः ।
 सुधांशुरिव धिष्ण्येषु , त्रिदशाद्रिरिवाद्रिषु ॥८४३॥
 शालिधान्यमिवान्नेषु , कल्पद्रुम इव द्रुषु ।
 अम्भोधिष्विव दुग्धाब्धिश्चम्पकं कुसुमेष्विव ॥८४४॥
 हिरण्यमिव लोहेषु , रसेष्विव सुधारसः । 5
 अद्भुतस्तव शिष्येषु , सविशेषं प्रदीप्यते ?” ॥८४५॥ विशेषकम् ॥
 भूनाथं प्रत्यथोवाच, वाचंयमचमूपतिः ।
 श्रीजम्बूस्वामिनः पूर्वजन्मवृत्तान्तमादितः ॥८४६॥
 तपःप्रभावप्रभवं, रूपं सौभाग्यमस्य च ।
 चरमं केवलित्वं च, विच्छेदं च ततः परम् ॥८४७॥ युग्मम् ॥ 10
 तदाकार्ण्य महीनाथो, हृष्टश्चम्पापुरीं ययौ ।
 जम्बूयुतः सुधर्माऽपि, श्रीमहावीरमभ्यगात् ॥८४८॥
 श्रीमहावीरपादान्ते, दान्तेन्द्रियगणो गणी ।
 जन्तुजातोपकाराय, विजहार धरातले ॥८४९॥
 ततः श्रीवीरनिर्वाणाद्, व्यतीत्य दशहायनीम् । 15
 जम्बूस्वामिनमाधाय, गच्छभारधुरन्धरम् ॥८५०॥
 श्रीसुधर्मगणाधीशे, श्रिते निःश्रेयसश्रियम् ।
 जम्बूः प्रबोधयामास, महीं नवदिवाकरः ॥८५१॥ युग्मम् ॥
 अथ वर्षचतुःषष्टौ, गतायां वीरनिर्वृतेः ।
 श्रीजम्बूस्वामिना चक्रे, गच्छेशः प्रभवः प्रभुः ॥८५२॥ 20
 इत्थ ब्रह्मव्रतमयमहःसंहतध्वान्तबन्धः,
 श्रीमज्जम्बूमुनिदिनपतिर्दत्तविश्वप्रबोधः ।
 निःसामान्यक्रमसमुदितोद्दाममाहात्म्यसम्प-
 ल्लक्ष्मीं नित्याभ्युदयसुभगम्भावुकामाससाद ॥८५३॥

जीयात् काचिद् विश्वजैत्री धरित्र्यां,
 सौभाग्यश्रीरद्भुता जम्बुनाम्नः ।
 लब्धे यस्मिन् केवलज्ञानलक्ष्मी-
 धन्यम्मन्या नान्यमभ्याजगाम ॥८५४॥

5

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 जम्बूस्वामिचरितवर्णनो नामाष्टमः सर्गः समाप्तः ॥

10

खेलद्भिः खरदूषणास्तमुभगैः क्षीराब्धिबन्धोद्धतै-
 रुच्चै रावणनाशभासुरतमैरेभिर्यशोभिर्निजैः ।
 भूमिं भूषयति त्रयी तनुकुलक्षोणीधवस्पर्धया,
 श्रीसोमान्वयसम्भवोऽपि सपदि श्रीवस्तुपालः कृती ॥१॥
 अन्तः कज्जलमञ्जुलश्रि यदिदं शीतद्युतेद्योतते,
 तन्मूढाः कवयन्ति लक्ष्म न वयं सूक्ष्मेक्षिकाकाङ्क्षिणः ।
 यद्यात्रोत्सवमद्भुतं रचयता श्रीवस्तुपाल ! त्वया,
 शीतांशौ लिखितं स्वनाम तदिदं प्रत्यक्षमुद्रीक्ष्यते ॥२॥

15

॥ ग्रन्थाग्रम् ८६१ ॥ उभयग्रन्थाग्रम् २५४६॥

● ● ●

१. °न्धोद्धुरैरुच्चै खंता० पाता० ॥ २. °तरैरे° खंता० पाता० ॥ ३. यन्मू° वता० ॥
 ४. °म् २५४७ खंता० ॥

नवमः सर्गः ॥

तपः सम्पल्लतामूलं, दुःखकक्षाऽऽशुशुक्षणिः ।

इष्टार्थराजीराजीवखण्डमार्तण्डमण्डलम् ॥१॥

परापरमहासिद्धिसौधाग्रोत्सङ्गमिच्छुना ।

तपःसोपानमास्थेयं, तद्यथा युगबाहुना ॥२॥

5

[तपोमाहात्म्ये युगबाहुचरितम्]

§§ पाटलीपुत्रमित्यस्ति, पुरं सुरपुरोपमम् ।

रत्नसौधसदालोके, यत्र मित्रत्विषो वृथा ॥३॥

एतस्मिन् रत्नगर्भाया, रहस्य इव पत्तने ।

गौणमेवानुमन्यन्ते, धनदं धनिनो जनाः ॥४॥

10

तत्र क्षत्रियकोटीरकोटीरश्मिस्मितक्रमः ।

क्रमनिर्यद्यशः सिन्धुः, सिन्धुगाम्भीर्यधुर्यधीः ॥५॥

भुवोऽभवद् विभुः कीर्तिविनिर्जितसितद्युतिः ।

चण्डांशुदुःसहः शत्रुमर्दनः शत्रुमर्दनः ॥६॥

अभून्मदनरेखेति, कलत्रं तस्य भूभुजः ।

15

यदास्यदास्यवानासीदङ्कितस्तुहिनद्युतिः ॥७॥

धरित्रीशस्य मन्त्रीशस्तस्यासीन्मतिसागरः ।

राज्ये यद्बुद्धिविध्वस्तशत्रौ शोभैव पत्तयः ॥८॥

तेनोदप्रौढसौराज्यभरो विश्वम्भराविभुः ।

वैशारद्यं सुखस्वादेष्वाससाद प्रियान्वितः ॥९॥

20

१. नाम्ना विक्रमबाहुः श्रीसङ्केततैकनिकेतनम् ॥६॥ युग्मम् ॥ इत्येवंरूपः पाठः
खंता० ॥

- अन्यदाऽन्तःपुरं यातः, प्रातः प्राणप्रियां नृपः ।
 ददर्श दर्शनीयश्रीश्चिन्त्याऽऽचान्तचेतनाम् ॥१०॥
 जगाद सादरं भूपः, स्वरूपविजितस्मरः ।
 तद्दुःखहेतुजिज्ञासुर्वितर्काकुलमानसः ॥११॥
- 5 सकज्जलेक्षणजलैः, कपोलफलके लिपिः ।
 येयं विलिखिता देवि !, सैव ब्रूते शुचं तव ॥१२॥
 निःश्वासधूमवत्त्वेन, हेतुना दुःखकेतुना ।
 कश्चिच्चिन्तानलश्चित्ते, जागरूकोऽनुमीयते ॥१३॥
 समादिश शुचां हेतुं, तत् प्रसीद् प्रिये ! मम ।
- 10 कः स्वजीवितसावज्ञस्तवाज्ञाखण्डनं व्यधात् ? ॥१४॥
 चक्रे केनापराधो वा, यमवेश्म यियासुना ? ।
 मुमूर्षुणाऽथ मूर्खेण, केन तेने पराभवः ? ॥१५॥
 कच्चित् किञ्चिन्मयैवाथ, न हितं विहितं तव ? ।
 किं वा राज्येऽपि तद् यन्न, त्वदायत्तं मम प्रिये ! ? ॥१६॥
- 15 वितर्कशतसम्मूढं, ननु ताम्यति मन्मनः ।
 अधीतपूर्वं यन्नैतन्महत्यप्यरिसङ्कटे ॥१७॥
 तत् प्रक्षाल्य जलैर्देवि !, बाष्पाम्भःकलुषं मुखम् ।
 शशाङ्कः साङ्कपङ्कोऽयं, चिरान्यत्क्रियतां त्वया ॥१८॥
 इतो विलोकय ततो, विशालाक्षि ! प्रसीद मे ।
- 20 भवत्वेष जनस्तूर्ण, नीलोत्पलपराङ्मुखः ॥१९॥
 प्रदेशः पेशलालापैर्भूयाद् भूयः प्रिये ! तव ।
 राजहंसाङ्गनावृन्दमञ्जुकूजितपूजितः ॥२०॥
 इत्युक्त्वाऽवस्थिते राज्ञि, मौनमूनीकृतद्विषि ।
 उवाच वाचं दन्तांशुस्फुरणेन शरीरिणीम् ॥२१॥
- 25 न भर्तवर्तते किञ्चिदन्यद्दुःखस्य कारणम् ।
 लालितायास्त्वया पत्या, विहाय निरपत्यताम् ॥२२॥

१. °ज्ञि, सा मुखेन्दुसुधोज्ज्वलाम् । उवाच इति खंता० पाठः ॥

तस्याः शस्यामिमां वाचं, समाकर्ण्य नरेश्वरः ।
 आरादाराधयामास, त्रिसन्ध्यं कुलदेवताम् ॥२३॥
 तत्प्रसादं समासाद्य, सद्यो विकसिताकृतिः ।
 तस्यामुत्पादयामास, क्षत्रगोत्रस्तुतं सुतम् ॥२४॥
 एतस्य स्थापिते नाम्नि, युगबाहुरिति क्रमात् । 5
 समं मनोरथै राज्ञो, वर्धमानो मनोहरैः ॥२५॥
 कियत्यपि गते काले, पण्डितेभ्यः पठन्नयम् ।
 प्रज्ञावज्ञातवागीशः, प्रपेदे सकलाः कलाः ॥२६॥ युग्मम् ॥
 अथान्यदा समायातस्तदुपाध्यायमन्दिरे ।
 विपश्चित् कश्चिदतिथिः, सोऽभाषिष्ट ससौष्ठवम् ॥२७॥ 10
 ब्रूत लोकोत्तरस्फूर्तिः, कथं भूयात्, पुमानिति ? ।
 जगदुर्जगतीशेन, गौडेनाभिहिता बुधाः ॥२८॥
 शस्त्रे शास्त्रे च जागर्ति, यस्य कीर्तिरनुत्तरा ।
 भाषितः पुरुषः सैष, बुधैर्लोकोत्तरः परम् ॥२९॥
 तथा यतेथास्तद् वत्स !, शत्रुमर्दननन्दन ! । 15
 यथा शस्त्रे च शास्त्रे च, तवाद्वैतं भवेद् यशः ॥३०॥
 उपाध्यायगिरं ध्यायन्निमामेव नृपाङ्गजः ।
 जगाम ग्रामणीः पुंसां, मुनिपार्श्वे बहिर्वने ॥३१॥
 नमस्कृत्य मुनीनाह, साहसोत्साहवानसौ ।
 लोकतरकलावाप्तिः, केनोपायेन जायते ? ॥३२॥ 20
 तेऽप्याहुः शृणु भूपालपुत्र ! सुत्रामविक्रम ! ।
 कर्मानुकूल्येनैवैतत्, सर्वं सम्पद्यते शुभम् ॥३३॥
 पञ्चम्यादितपोयोगैर्देवताराधनेन च ।
 तदभिव्यक्तिमायाति, मायातिगशुभं नृणाम् ॥३४॥

१. ब्रूथ लो° खंता० । कथं लो° पाता० ॥ २. °गदीशे° खंता० ॥ ३. °त्स !,
 विक्रमक्षमापनन्द° खंता० ॥

- निर्ममे निर्ममेशस्य, शस्यमस्य निशम्य च ।
 तेन चित्ते वचोऽक्लेशदेशनावेशपेशलम् ॥३५॥
कलाकामगवी नाम, **शारदा** तत्र विद्यते ।
युगबाहुस्तपः कुर्वस्तत् तदाराधनं व्यधात् ॥३६॥
- 5 आराधनधनो धीमांस्तपस्तपनदुस्सहः ।
 षण्मासान् स समासक्तस्त्रिसन्ध्यं साधितक्रमः ॥३७॥
 अथ पान्थवधूकोपकटाक्षच्छुरितद्युतिः ।
 कालः सविद्युदम्भोदमेदुरः समुपागमत् ॥३८॥
 अम्भोदपटलैर्व्योम्नि, च्छादितः सितदीधितिः ।
- 10 मुखेन्दुः पान्थनारणां, सकज्जलजलाश्रुभिः ॥३९॥
 अपवारितरङ्गेण, सिन्धुना काश्यमाप्यत ।
 अपवारितरङ्गेण, स्थितं भास्करतेजसा ॥४०॥
 उल्लासिता^१ क्षता चैव, बहुकोकनदावलिः ।
 वाहिन्यो भूभृतां भेजुः, सङ्कोचं चोच्छ्रयं च ताः ॥४१॥
- 15 एवंविधेऽथ कालेऽस्मिन्, राजानं **शत्रुमर्दनम्** ।
 कश्चिद् विज्ञपयामास, समासन्नो नियोगवान् ॥४२॥
 तुङ्गरङ्गत्तरङ्गौघपातितासन्नकानना ।
 निर्मर्यादं समायाति, **गङ्गा** देव ! पुरं प्रति ॥४३॥
गङ्गाप्रवाहादेतस्मान्नागराः सागरादिव ।
- 20 त्रातरातुरतां भेजुस्तद् यत्नः क्रियतां प्रभो ! ॥४४॥
 समादिश विशामीश !, यत् कर्तव्यं विशारद ! ।
 निशम्य सम्यगेतस्मादादिदेश नृपः सुतम् ॥४५॥
 स्वर्णपुत्रकमादाय, गच्छ त्वं वत्स वत्सल ! ।
 पूजानिर्वर्तनेनास्याः, शान्तिं सम्पादय द्रुतम् ॥४६॥

१. °ताऽक्ष° पाता० ॥ २. °स्मिन्नेत्य राजानमाकुलः । कश्चिद् खंता० ॥ ३. भेजे, तद् खंता० ॥

स तथा प्रतिपद्याथ, गङ्गाणोऽभ्यर्णमागतः । निर्वर्त्य विविधां पूजां, चिक्षेप स्वर्णपुत्रकम् ॥४७॥	
§§ अथैतस्मिन्नवसरे, तस्मिन् परिसरे कृती । कस्याश्चिच्चारुनेत्रायाः, शुश्राव करुणध्वनिम् ॥४८॥	
दिक्षु चक्षुः क्षिपन्नेष, दिदृक्षुर्विधुरां स्त्रियम् । उपकारमना यावदस्ति क्षितिपनन्दनः ॥४९॥	5
तावदाविरभूदम्भोमध्ये काऽपि मृगेक्षणा । कुरीकरुणध्वानैर्द्रावयन्ती जलेचरान् ॥५०॥	
साऽऽह साहसिकोत्तंसः, कश्चिदस्ति क्षितौ नरः । गङ्गोपहारभूतायाः, शरण्यः स्यान्ममात्र यः ? ॥५१॥	10
रत्नगर्भाऽपि वन्ध्याऽसि, कुतो देवि ! वसुन्धरे ! । यन्न जातस्त्वया कोऽपि, मत्प्राणत्राणकारणम् ॥५२॥	
श्रुत्वेति वचनं तस्या, भग्नेऽन्येषां पराक्रमे । स चचाल स्थिरस्थामसिन्धुरः सिन्धुरोधसः ॥५३॥	
तदाऽवगणयन्नेष, परिवारनिवारणम् । धीरोद्धतपदन्यासैः, कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥५४॥	15
वार्यमाण इवाम्भोभिर्लुलद्धिः सम्मुखागतैः । सेव्यमानो यशोबीजैरिव पाथःकणोत्करैः ॥५५॥	
उद्दिधीर्षुरिमां कन्यां, वाहिनीवाहवाहिताम् । विवेश लसदावेशः, परोपकृतये नदीम् ॥५६॥ विशेषकम् ॥	20
वीक्षितः सैनिकैः कन्यामुद्दिधीर्षुर्महीमिव । स्फुरन्नन्तर्जलं सोऽयं, नारायण इवाबभौ ॥५७॥	
प्लवमानो यदैतस्याः, समीपं समुपागतः । कुमारस्तावदेषाऽपि, दूराद् दूरतरं ययौ ॥५८॥	
हर्षोत्कर्षेण सैन्यस्य, तया च मृगचक्षुषा । समकालमदृश्यत्वं, भेजे भूमिभुजाङ्गजः ॥५९॥	25

१. °रणाम् पाता० ॥ २. °गमत् । कुमा° खंता० ॥

- §§ अथ कर्तव्यमूढास्ते, सैनिकाः साश्रुचक्षुषः ।
 सन्ति गङ्गातटे यावत्, कुमारादर्शनाकुलाः ॥६०॥
 तावत् तन्नाशसाक्षित्वपातकादिव पातुकः ।
 आससाद निधिधाम्नामस्तपर्वतमस्तकम् ॥६१॥ युग्मम् ॥
- 5 अस्तोकशोकभूल्लोकचक्रं चक्रन्द चक्रवत् ।
 तत्र मित्रे स्फुरद्भूतावेशे देशान्तरं गते ॥६२॥
 दिदृक्षुरिव तं भानुः, कुमारं मारविग्रहम् ।
 पाथोनाथपथेनाथ, पातालमुपजग्मिवान् ॥६३॥
 अथो पुरान्तरागत्य, सैनिका निशि दुःखिनः ।
- 10 वार्तामार्ताशयाः सर्वा, कथयामासुरशितुः ॥६४॥
 दम्भोलिनेव भूपालस्ताडितो हृदयेऽपतत् ।
 तद्वार्तादुःखसङ्घट्टजन्मना शोकशङ्कुना ॥६५॥
 मुक्त्वा शोकं कुमारस्याधावल्लोको नृपान्तिकम् ।
 चन्दन-व्यजनादीनि, सकलः कलयन् करे ॥६६॥
- 15 तेन शैत्योपचारेण, कृतेन कृतिनां वरः ।
 अथ प्रथितचैतन्यो, जगाद जगतीपतिः ॥६७॥
 क्व सा भक्तिः ? क्व सा शक्तिः ?, क्व सा क्षान्तिः ? क्व सा मतिः ? ।
 एकैकशोऽपि दृश्यन्ते, हा हन्त ! न हि ते गुणाः ॥६८॥
 त्वं तातवत्सलो वत्स !, जन्मतोऽपि प्रभृत्यभूः ।
- 20 मां जराजर्जरं हित्वा, तत् सम्प्रति गतः कुतः ? ॥६९॥
 उपेक्ष्य प्रेक्षणीयानां, मूर्धन्य ! स्वां कुलश्रियम् ।
 कन्याकृते त्यजन् प्राणान्, स्थूललक्ष्योऽसि निश्चितम् ॥७०॥
 अमात्योऽपत्यदुःखेन, विलपन्तं पतिं भुवः ।
 अभाषिष्ट तदाऽऽचारविचाररुचिरं वचः ॥७१॥
- 25 भवादृशां विशांनाथ !, पाथोनाथगभीरिमन् ! ।
 युक्तं भवे भवेदेव, न देव ! परिदेवनम् ॥७२॥

१. °रद्धृत्यावे° खंता० ॥ २. °न, प्रलप° खंता० ॥ ३. °दा चारुविचा° खंता० ॥

स्वकर्मफलभोगेन, संसाराब्धौ शरीरिणः ।
 बुद्धुदा इव यान्त्येके, समायान्त्यपरे पुनः ॥७३॥
 यदेवेष्टवियोगादि, विरक्तेः कारणं सताम् ।
 मोहान्धानां तदेवाहो !, क्रोध-शोककरं परम् ॥७४॥

न चक्रिणा न शक्रेण, कृतविक्रमसङ्क्रमम् ।
 विश्वैकवीरमाख्यान्ति, दैवमेवंविधं बुधाः ॥७५॥
 स्वामिन् ! सैन्येन दैन्येन, सेवितैः परिदेवितैः ।
 असौ प्रकृतिदुर्दान्तः, कृतान्तः केन गृह्यते ? ॥७६॥
 इदं वचः समाकर्ण्य, मतिसागरमन्त्रिणः ।

कृपाणं पाणिनाऽऽकृष्य, धावितः पृथिवीपतिः ॥७७॥
 कृतं कृतान्त ! गर्वेण, व्रज दृष्टिपथं मम ।
 यथा तवैतद्व्यसनं, छिनद्भि च्छद्मसद्मनः ॥७८॥

अनल्पमिति जल्पन्तमल्पितारिपराक्रमम् ।
 साटोपकोपं भूपालमुवाच सचिवेश्वरः ॥७९॥
 किं दैवं ? देव ! कश्च त्वं ?, संरम्भः कं प्रति प्रभो ! ? ।
 विचारय रयं त्यक्त्वा, न शक्यमिदमस्ति यत् ॥८०॥
 तदेव दैवं यत् कुर्यात्, कर्म जन्तुः शुभा-ऽशुभम् ।
 शोभैव सृष्टि-संहारकारिकारणवर्णना ॥८१॥

तत् परित्यज्य संरम्भमुत्तरास्त्वं कुरु क्रियाः ।
 अनित्यं विश्वमालोक्य, स्थैर्योपायपरो भव ॥८२॥

§§ सुप्रातमङ्गलाचारचारुराविरभूदथ ।
 मांसलो दुन्दुभिध्वानैर्गभीरः शङ्खनिस्वनः ॥८३॥
 अथ सत्वरमागत्य, कश्चिदाश्चर्यतत्परः ।
 उद्यदानन्दसन्दोहमेदुराश्रुरदोऽवदत् ॥८४॥
 आन्ध्यहेतुतमःस्तोमच्छेदभासुरभास्वतः ।
 दिष्ट्या त्वं वर्धसे देव !, युगबाहोरिहागमात् ॥८५॥

- पारितोषिकदानेन, तं सत्कृत्याथ पूरुषम् ।
 नृपतिर्विस्मयस्मेरो, यावदुत्तिष्ठति स्वयम् ॥८६॥
 तावत्तल्लोककोकानां, शोकमुन्मूलयन्नयम् ।
 स्वच्छशोचिरलङ्कारभासुराकारविग्रहः ॥८७॥
 5 स्वयमीक्षणराजीवजीवातुः प्रातरागतः ।
 भास्वानिवोदयकलादुर्निरीक्षो नृपाङ्गजः ॥८८॥ युग्मम् ॥
 नन्दनं चन्दनस्यन्दसुन्दराकारभासुरम् ।
 प्रणमन्तं परिष्वज्य, जगाद जगतीपतिः ॥८९॥
 अदृश्यत्वं स्त्रिया साकं, यावत् त्वमभजस्तया ।
 10 वृत्तमाख्यायि तत् तावत्, तावकैः सेवकैर्मम ॥९०॥
 अतः परं परं धीमन् !, संवृत्तं यद्यदद्भुतम् ।
 वत्स ! तत् सर्वमप्युच्चैर्मदग्रे वक्तुमर्हसि ॥९१॥
 स रूपमन्थो वाचमथोवाच नृपाङ्गजः ।
 प्रक्षालितामिवात्यन्तविशदैर्दशनांशुभिः ॥९२॥
 15 मूर्च्छामुषितचैतन्यस्तामेवानुव्रजंस्तदा ।
 कोऽहं ? किमर्थं ? कुत्रास्मीत्येवं न प्रतिपन्नवान् ॥९३॥
 क्षणेनैव ततस्तात !, स्वमपश्यं सचेतनः ।
 मौक्तिकक्षोदमेदस्विसिकते सैकते स्थितम् ॥९४॥
 न तत् पुरं न सा गङ्गा, न सा कन्या न सा रसा ।
 20 आकस्मिकमिदं जज्ञे, किं विचारपथातिगम् ? ॥९५॥
 किमिन्द्रजालं ? किं स्वप्नः ?, किं वा चैतन्यविप्लवः ? ।
 उत मन्येऽहमन्येह, जातिर्जातिस्मरस्य मे ? ॥९६॥
 विचिन्तेयति क्षणं स्वामिन्नुत्थायाथ परिभ्रमन् ।
 अपश्यमेकं कल्पद्रुकाननं हसिताननः ॥९७॥
 25 तदन्तःपक्षिभिः पृष्ठकुशलोऽहं पुरो व्रजन् ।
 मुमुदे नितरामन्तरारामं तं विलोकयन् ॥९८॥

१. °च्छरोचि° खंता० पाता० ॥ २. किञ्चाचार° वता० ॥

अग्रतश्च गतश्चित्रकारणं तापवारणम् ।
 प्रासादमेकमद्राक्षमुच्चैः सप्तक्षणं क्षणात् ॥९९॥
 प्रविश्य तस्मिन्नारूढः, षष्ठीं यावदहं भुवम् ।
 जज्ञे कर्णातिथिस्तावन्मम सङ्गीतनिःस्वनः ॥१००॥
 गत्वाऽग्रतस्ततस्तत्र, द्वारदेशे विलम्बितः । 5
 कयाचिद् वेत्रधारिण्या, क्षणादागत्य भाषितः ॥१०१॥
 अहं श्रीशारदादेव्या, त्वदाकारणहेतवे ।
 शब्दविद्याप्रतीहारी, प्रेषिता तत् पुरो भव ॥१०२॥
 तत् तयाऽहं सह प्राप्तः, शारदाचरणान्तिकम् ।
 अपश्यं तुम्बुरुस्फीतगीतप्रीतिस्मितेक्षणाम् ॥१०३॥ 10
 चारुचारीप्रचारेण, नृत्तेनाप्सरसां पुरः ।
 प्रेक्षाकौतूहलेनोच्चैः, क्षणमाक्षिप्तचक्षुषम् ॥१०४॥
 हंसेन विहितोपास्ति, सेवितां देव-दानवैः ।
 वादयन्तीं स्वयं वीणां, हिरण्यकमलासनाम् ॥१०५॥
 निजकान्तिसुधापूरैर्लिम्पन्तीमिव सेवकान् । 15
 बिभ्रतीं पुस्तकं हस्ते, रोहन्मोहमहौषधम् ॥१०६॥
 तर्क-साहित्यविद्याभ्यां, वाम-दक्षिणपार्श्वयोः ।
 वालव्यजनपाणिभ्यां, वीज्यमानां मुहुर्मुहुः ॥१०७॥
 प्रशान्तपावनीं मूर्तिं, दधानां वचनातिगाम् ।
 शारदां शारदाम्भोर्दविशदस्वच्छवाससम् ॥१०८॥ षड्भिः कुलकम् ॥ 20
 अथाहं हर्षसोत्कर्षचेता विकसिताननः ।
 नमोऽकार्षं तदा देवीं, मधुर-स्निग्धमीक्षितः ॥१०९॥
 वाग्देव्याऽहं स्वयं पादपीठेऽथ विनिवेशितः ।
 क्षणं जज्ञे किल प्राप्तो, मोक्षादपि परं पदम् ॥११०॥
 हारहूरानुहारिण्या, गिरा देव्याऽथ भाषितः । 25
 मा वत्स ! विस्मयायत्तं, कार्षींश्चित्तं नृपाङ्गज ! ॥१११॥

इत्थमाराधनाभाजस्तव स्तवन-पूजनैः ।

गङ्गाकन्यकया चक्रे, मया सत्त्वपरीक्षणम् ॥११२॥

किञ्च प्रेष्य प्रतीहारीमिहानीतोऽसि सम्प्रति ।

इदं दर्शयितुं वत्स !, स्वक्रीडाभवनं तव ॥११३॥

5 तत् तवाहमनेनोच्चैः, साहसेनास्मि विस्मिता ।

कुरुषे पुरुषेष्वग्र्य !, कथमाराधनामिमाम् ? ॥११४॥

किञ्चानाराधिताऽप्युच्चैः, प्राच्यैस्ते पुण्यकर्मभिः ।

परतन्त्रेव तुष्टाऽस्मि, सकर्णाऽऽकर्णय क्षणम् ॥११५॥

[युगबाहुकुमारस्य पूर्वभवः]

10 §§ तथाह्यासीत् पुरा पुष्पपुरे जितमरुत्पुरे ।

निर्धनः कोऽपि दारिद्र्यराजधानीव देहिनी ॥११६॥

महेऽन्येद्युः स कौमुद्यामुद्याने वीक्ष्य नागरान् ।

अर्थिसङ्कल्पकल्पद्रूनिव साक्षादचिन्तयत् ॥११७॥

मन्दभाग्योऽतिनिर्लज्जः, पात्रं निन्दितकर्मणाम् ।

15 मया समः समस्तेऽपि नास्त्यन्यः कोऽपि भूतले ॥११८॥

यदस्मिन्नुत्सवे पौरान्, वीक्ष्य दानाद्यलङ्कृतान् ।

नैवाद्यापि विमुच्येऽहं, प्राणैः पाषाणनिष्ठुरैः ॥११९॥

इहान्तरेषां पौराणामहो ! मे सम्पदुत्तमा ।

निर्वाणाङ्गारकस्येव, शोणमाणिक्यमध्यतः ॥१२०॥

20 समानेऽपि मनुष्यत्वे, विशेषोऽयं यदद्भुतः ।

तदत्राहमहो ! मन्ये, पुण्या-ऽपुण्ये निबन्धनम् ॥१२१॥

तन्मया यत् क्वचित् किञ्चिन्न कृतं सुकृतं पुरा ।

दुःखपात्रं तदत्राहमभवं विभवं विना ॥१२२॥

अङ्गत्यागं ततो गत्वा, करिष्ये किल भैरवे ।

25 यथा भवाम्यहं दुःखभाजनं न भवान्तरे ॥१२३॥

१. °हारी, मयाऽऽनीतो° खंता० ॥

पर्यालोच्यते तत्रागादुत्सुको भैरवोपरि ।
 अभीष्टदेवतायाश्च, नमस्कारं चकार सः ॥१२४॥
 झम्पापातं चिकीर्षुश्च, दिशो व्यालोकयन्नयम् ।
 शमं मूर्त्तिमिवाशोकतले मुनिमुदैक्षत ॥१२५॥
 दृष्ट्वा च तं नमश्चक्रे, भावपावनमानसः । 5
 क्षणं चोपासनाहेतोः, पुरस्तादुपविष्टवान् ॥१२६॥
 ध्यानान्तेऽथ मुनीन्द्रोऽपि, ज्ञानत्रयमयः स्वयम् ।
 ज्ञात्वोपकारमूचे तं, सुधामधुकिरा गिरा ॥१२७॥
 कुतस्त्वमागतो वत्स !, वनमेतदमानुषम् ? ।
 कथं चेत्यद्भुतानन्दो, वर्तसे प्राप्तरत्नवत् ? ॥१२८॥ 10
 उवाच सोऽपि दारिद्र्यसमुद्रस्य महामुने ! ।
 पारं तीर्थममुं प्राप्य, भैरवं मुदितोऽस्म्यहम् ॥१२९॥
 तदत्र कृतकृत्योऽस्मि, युष्मद्दर्शनतोऽधुना ।
 विशुद्धमियता मन्ये, भवान्तरमहं निजम् ॥१३०॥
 अथोवाच मुनीन्द्रस्तं, वाचा मधु-सुधामुचा । 15
 कुतस्त्वमिति मूढोऽसि, वत्साविदिततत्त्ववत् ॥१३१॥
 “सुलभा जीवलोकेऽस्मिन्, धृति-श्री-सुख-सम्पदः ।
 चिन्तारत्नमिवात्यन्तदुर्लभं जन्म मानुषम् ॥१३२॥
 तत् तस्यानुपभुक्तस्य, त्यागः किमिति युज्यते ? ।
 यदस्य न पुनः प्राप्तिः, सहस्रेणापि जन्मनाम् ॥१३३॥ 20
 कृतेन मृत्युना जन्तोर्देह एव विनश्यति ।
 लाभान्तरायकृत कर्म, न पुनः पूर्वनिर्मितम् ॥१३४॥
 तत्तत्कर्मविनाशाय, प्रायः कायस्तपोऽग्निना ।
 संशोष्य निर्मलः स्वात्मा, बुद्धिमद्भिर्विधीयते ॥१३५॥
 तदन्तरायकृत् कर्म, कृतमज्ञानपूर्वकम् । 25
 ज्ञानाराधनशुद्धेन, तपसा हि विलीयते ॥१३६॥

१. °मुचेऽमुं, सुधामधुरया गिरा खंता० ॥ २. °स्त्वमिति° वता० ॥

- महात्मन् ! पूर्वदुष्कर्मनिर्मूलनसमीहया ।
 युज्यते तपसाऽऽराद्धं , ततस्ते ज्ञानपञ्चमी ॥१३७॥
 तावज्जाड्यज्वरोद्गारैर्जीयन्ते हन्त ! जन्तवः ।
 यावन्नाविर्भवत्युच्चैस्तपस्तपनवैभवम् ॥१३८॥
- 5 येषां तपःकुठारोऽयं, कठोरः स्फुरति स्फुटम् ।
 मूलादुच्छेदमायान्ति, तेषां दुष्कर्मवीरुधः ॥१३९॥
 भावेनाराधितो येन, तपोधर्मोऽतिनिर्मलः ।
 एतेनाराधितौ दान-शीलधर्मावपि ध्रुवम् ॥१४०॥
 सम्पन्नानन्यसामान्यतपःसन्दोहदोहदः ।
- 10 वितनोति फलस्फातिं, मनोरथमहीरुहः ॥१४१॥
 तत् ते क्षीणान्तरायस्य, पञ्चमीतपसाऽमुना ।
 मनोरथतरुः सर्वं, वाञ्छितार्थं फलिष्यति'' ॥१४२॥
 इत्युक्तो मुनिना तेन, सैष निष्पुण्यपूरुषः ।
 निवृत्य मृत्योरागत्य गृहं चक्रे तपोऽद्भुतम् ॥१४३॥
- 15 स पूजनं जिनेशस्य, प्रथयन् विभवोचितम् ।
 वरिवस्यन् गुरुंश्चापि, निन्ये जन्म कृतार्थताम् ॥१४४॥
 अथायं परिपूर्णायुः, संजज्ञे नृपतेः सुतः ।
 युगबाहुरिति ख्यातः, स त्वं सत्त्वनिकेतनम् ॥१४५॥
 तत् त्वया तोषिताऽस्म्युच्चैर्धर्ममाराध्यता पुरा ।
- 20 निःशङ्कितमतो ब्रूहि, वत्स ! वाञ्छितमात्मनः ॥१४६॥
 §§ देव्या प्रसादादित्युक्ते, शस्त्रे शास्त्रे च कौशलम् ।
 लोकोत्तरं मयाऽयाचि, प्रतिपन्नं तया च तत् ॥१४७॥
 प्रतिपक्षप्रतिक्षेपक्षममेकं परं पुनः ।
 महामन्त्रं ददौ देवी, कलाकोशलदायिनम् ॥१४८॥
- 25 यावद् गृहीतमन्त्रोऽहं, नमामि परमेश्वरीम् ।
 अपश्यं तावदात्मानं नदीपुलिनगामिनम् ॥१४९॥

प्रमोदविस्मयस्मेरवदनस्तदनन्तरम् ।

उत्सुकोऽहं जवादेव, देवपादान्तमागमम् ॥१५०॥

§§ नृपस्तदा तदाकर्ण्य, सुतस्य महिमाद्भुतम् ।

यौवराज्यं ददौ सर्वपुरोत्सवपुरःसरम् ॥१५१॥

कुमारोऽपि श्रियं प्राप्य, सहकार इवाद्भुताम् ।

5

गमयामासिवान् काममर्थिसार्थं कृतार्थताम् ॥१५२॥

§§ अर्द्धरात्रेऽन्यदा वासगृहे पर्यङ्कवर्तिनः ।

युवराजस्य शिश्राय, श्रवणं रुदितध्वनिः ॥१५३॥

जिज्ञासुः प्रभवं तस्य, कुमारः करुणामयः ।

कृपाणपाणिर्निर्गत्य, गतवानध्वनि ध्वनेः ॥१५४॥

10

असावन्तर्वणं यातस्तत्र वित्रस्तलोचनाम् ।

म्लानीभवन्मुखाम्भोजां, सायमम्भोजिनीमिव ॥१५५॥

लावण्यपुण्यतन्वङ्गीं, प्रातःशशिकलामिव ।

रुदतीं सुदतीमेकामपश्यद् विस्मयाञ्चितः ॥१५६॥ युग्मम् ॥

नरेण दिव्यरूपेण, पुरःप्रोल्लासितासिना ।

15

तामर्थ्यमानामालोक्य, स तस्थौ विटपान्तरे ॥१५७॥

स नश्चाटुकारोऽपि रोपितावज्ञमीक्षितः ।

सुमुखीं विमुखीमेतां, रूक्षाक्षरमदोऽवदत् ॥१५८॥

मयि प्रपन्नदास्येऽपि दास्यते यदि नोत्तरम् ।

तदसिर्दृश्यतामेष, स्मर्यतामिष्टदैवतम् ॥१५९॥

20

ऊचेऽथ कन्या रे मूढ !, स्मरामि कमिवापरम् ? ।

युगबाहुकुमारोऽस्ति, हृदि मेऽद्वैतदैवतम् ॥१६०॥

यद्यत्र मन्दभाग्याया, नैव दैवेन दर्शितः ।

भवान्तरेऽपि मे भूयात्, प्राणनाथस्तथापि सः ॥१६१॥ युग्मम् ॥

हृष्टः स्वनामश्रवणान्नामसाम्याच्च शङ्कितः ।

25

विस्मितो वनितारूपाज्जुगुप्सुः क्रूरकर्मणा ॥१६२॥

- कुमारः खड्गमाकृष्य, ततः क्रोधादधावत् ।
 स्त्रीघातपातकिन् ! क्रूर !, क्व रे ! यासीति तर्जयन् ॥१६३॥ युग्मम् ॥
 अथासौ पुरुषः प्राह, भद्र ! द्रुतमितः सर ।
 रजकस्याऽऽयुषि क्षीणे, खरवन् म्रियसे कथम् ? ॥१६४॥
- 5 कुमारोऽप्यब्रवीत् प्राणैरेभिः सत्वरगतवरैः ।
 यशःपुण्यमयस्वार्थपरं मां धिक् करोषि किम् ? ॥१६५॥
 किञ्चातिक्रूरमेतत् ते, निर्मातुं कर्म नोचितम् ।
 लोकद्वयविरुद्धं हि, विदधाति सुधीः कुतः ? ॥१६६॥
 नरोऽप्युवाच साचिव्यं, किमहो ! मद्गृहे तव ।
- 10 हितोपदेशे येनाभूर्युत्सुरपि सम्प्रति ? ॥१६७॥
 इत्युक्त्वा धाविते तस्मिन्, नरे रणरसातुरे ।
 खड्गाखड्गि चिरं वृद्धं, युद्धमुद्धतमेतयोः ॥१६८॥
 अथाजय्यं रिपुर्मत्वा, कुमारं मारविक्रमम् ।
 निःशूको दन्दशूकास्त्रं, साक्षेपः क्षिप्रमक्षिपत् ॥१६९॥
- 15 ततोऽहिपाशनाशाय, मन्त्रमत्रस्तमानसः ।
 कुमारः शारदादत्तं, वैरिघस्मरमस्मरत् ॥१७०॥
 तयोरित्यस्त्रमस्त्रेण, विनिवारयतोर्मिथः ।
 शारदामन्त्रमाहात्म्यादङ्गस्तम्भो रिपोरभूत् ॥१७१॥
 ततः कुमारमाहात्म्याद्, विस्मितोऽसौ गतस्मयः ।
- 20 मलं ममार्ज दौर्जन्यजनितं वचनामृतैः ॥१७२॥
 तदाऽवदानमालोक्य, त्रैलोक्योपरिवर्ति तत् ।
 परोपकारव्यापारसज्जितं च तदूर्जितम् ॥१७३॥
 रूपं चानन्यसामान्यं, तच्च सौभाग्यमद्भुतम् ।
 सा कन्या विस्मयोत्तानमानसैवमचिन्तयत् ॥१७४॥ युग्मम् ॥
- 25 स एव यदि राजेन्दुनन्दनोऽयमिहागमत् ।
 उपचक्रे ममैतर्हि, तर्हि विद्याधराधमः ॥१७५॥

तदाऽरिवचनैर्यावत्, कुमारस्य प्रसेदुषः ।
 विमुक्तस्तम्भनः शत्रुर्दान्तः पादान्तमागमत् ॥१७६॥
 तावदाविर्बभूवाग्रे, कोऽप्युत्तीर्य विमानतः ।
 भास्वरोदारनेपथ्यधरो विद्याधरोत्तमः ॥१७७॥
 कुमारस्य पुरः सोऽपि, विस्फुर्त्करकोरकः ।
 जगाद युगबाहो ! त्वं, सुस्थितः शृणु मे वचः ॥१७८॥
 तथास्थिते कुमारे च, पुरुषे च पुरःसरे ।
 कथां प्रस्तावयामास, विद्याधरधुरन्धरः ॥१७९॥

5

§§ भरतक्षेत्रसीमन्तवैताढ्योत्तरदिगतम् ।

अस्त्यपास्तामरपुरं, पुर गगनवल्लभम् ॥१८०॥

10

मणिचूडाभिधस्तत्र, पतिर्विद्याधरेश्वरः ।

प्रिया च तस्य पूर्णेन्दुवदना मदनावली ॥१८१॥

कुलदेवतया दत्ता, सुताऽनङ्गवती तयोः ।

जज्ञेऽद्वैतचतुष्पष्टिकलाकौशलशालिनी ॥१८२॥

आरूढयौवना सा च, प्रतिज्ञामिति निर्ममे ।

15

यः कोऽपि दास्यति प्रश्नचतुष्केऽपि ममोत्तरम् ॥१८३॥

स एव भावी भर्ता मे, खेचरो भूचरोऽथवा ।

ततः श्रुत्वा प्रतिज्ञां तां, विद्याधरनराधिपाः ॥१८४॥

गर्वतः सर्वतोऽभ्येत्य, प्रश्नोत्तरबहिर्मुखाः ।

वृथाऽभवन्नपुण्यानामिव लक्ष्मीमनोरथाः ॥१८५॥

20

ततश्चात्तेन भूभर्त्रा, पृष्टो नैमित्तिकोत्तमः ।

युगबाहुं शशंसास्या, भाविनं भूचरं वरम् ॥१८६॥

ततः प्रभृति सा तत्र, लक्ष्मीरिव मुरद्विषि ।

बद्धभावाऽभवत् कामं, गुणैः श्रुतिपथागतैः ॥१८७॥

पूर्वेद्युः प्रातरेवास्य, सभासीनस्य भूभुजः ।

25

आगात् पवनवेगाख्यः, खगः शङ्खपुरेश्वरः ॥१८८॥

- पुत्रीमुद्वोदुकामोऽयमकृतप्रश्ननिर्णयः ।
 विलक्षो हृतवानेतां, द्विको मुक्तालतामिव ॥१८९॥
 ततोऽनुपदिनस्तस्याः, खेचराः सर्वतो ययुः ।
 अस्यास्तु मातुलः सोऽहमिहायातोऽस्मि दैवतः ॥१९०॥
- 5 पुरः पवनवेगोऽयं, जामेयी च ममाप्यसौ ।
 प्राणप्रदस्य सर्वेषां, किं ते प्रतिकरोमि तत् ? ॥१९१॥
- §§ रत्नचूडाभिधे तस्मिन्नेवं वदति खेचरे ।
 मणिचूडनृपोऽप्यागात्, तत्रैव सपरिच्छदः ॥१९२॥
 उवाच च महाबाहो !, सुतेयं मम जीवितम् ।
 10 सर्वस्वमपि चैतन्मे, तत् त्वयैवाऽऽत्मसात् कृतम् ॥१९३॥
 मम नैमित्तिकेनास्याः, कथितस्त्वं पतिः पुरा ।
 साम्प्रतं ज्ञापितश्चासि, मम विद्याधरेश्वरैः ॥१९४॥
 तत् त्वां प्रतिप्रदानेऽस्याः, का नाम प्रभुता मम ? ।
 किन्तु प्रतिज्ञानिर्वाहोऽप्यस्यास्त्वय्येव तिष्ठति ॥१९५॥
- 15 निष्कारणोपकर्तारः, क्व नाम स्युर्भवाद्दृशाः ? ।
 दृष्टः किं विष्टपोज्जीवी, यदि वा न दिवाकरः ? ॥१९६॥
- §§ एवं वदति सानन्दं, विद्याधरनेश्वरे ।
 ज्ञात्वा वृत्तान्तमाजग्मे, तत्र विक्रमबाहुना ॥१९७॥
 सङ्गमस्तत्र चान्योन्यमुभयोरपि भूभुजोः ।
 20 प्रशस्यः समभूद् गङ्गा-कालिन्दीस्रोतसोरिव ॥१९८॥
 ततः पवनवेगोऽपि, नृपं नत्वेदमब्रवीत् ।
 भृत्योऽस्मि विक्रमक्रीतस्ताताहं युगबाहुना ॥१९९॥
 मणिचूडादयस्तत्र, सर्वे विद्याधरेश्वराः ।
 राज्ञा समर्प्य सौधानि, सत्कृता वसना-ऽशनैः ॥२००॥
- 25 पुरीपरिसरे रम्ये, तत्र संसूत्र्य मण्डपम् ।
 सुधर्मायाः सधर्माणं, कार्मणं विश्वचक्षुषाम् ॥२०१॥

१. °स्यास्तु सोऽवतिष्ठते पाता० ॥

परितः कारयामास, मांसलान् भूमिवासवः ।
 मञ्चान् विमानसन्तानमानमुद्रामलिम्लुचान् ॥२०२॥ युग्मम् ॥
 सकौतुकप्रपञ्चेषु , मञ्चेष्वथ यथायथम् ।
 भूचराः खेचराः सर्वे, निषेदुर्मेदुरश्रियः ॥२०३॥
 ततो विक्रमबाहुश्च, मणिचूडश्च पार्थिवौ । 5
 निविष्टौ मण्डपे तत्र, चन्द्रा-ऽर्काविव पर्वणि ॥२०४॥
 सप्रागल्भ्येषु सभ्येषु , स्थितेषु स्मेरविस्यम् ।
 आसीनेषु ससम्मर्दं, कोविदानां गणेषु च ॥२०५॥
 स्वदेश-परदेशेभ्योऽभ्यागतेषु सकौतुकम् ।
 अपरेष्वपि लोकेषु , निषण्णेषु यथायथम् ॥२०६॥ 10
 एत्य लक्ष्मी-सरस्वत्योरिव जङ्गमसङ्गमः ।
 आसाञ्चक्रे कुमारोऽसौ, पादपद्मान्तिके पितुः ॥२०७॥ विशेषकम् ॥
 ततोऽनङ्गवती तत्र, मूर्तेर्वाज्ञा मनोभुवः ।
 क्षीरोदनिर्गतेव श्रीः, कलाकेलिरिवाङ्गिनी ॥२०८॥
 याप्ययानात् समुत्तीर्य, प्रतीहारीभिरावृता । 15
 सानन्दमिन्दुलेखेव, तारकानिकराञ्चिता ॥२०९॥
 प्रणम्य चरणौ पित्रोः, पादाङ्गुष्ठार्पितेक्षणा ।
 निषसादाग्रतो लोकलोचनाञ्चलवीजिता ॥२१०॥ विशेषकम् ॥
 राजात्मजागुरुः प्राह, कुमार ! क्रियतामयम् ।
 राजपुत्रीकृतप्रश्नचतुष्टयविनिर्णयः ॥२११॥ 20
 अभ्यधान् नृपपुत्रोऽथ, पित्रोरानन्दमुद्गरन् ।
 उच्चैर्वाचंयमीभूय, जनैः साक्षेपमीक्षितः ॥२१२॥
 याऽग्रेऽस्ति स्वर्णपाञ्चाली, निर्वाचालीकृतानना ।
 कर्ता मद्वचनादेषा, समस्तप्रश्ननिर्णयम् ॥२१३॥
 ततः सा बालिका पाञ्चालिका साऽप्यार्ययैकया । 25
 उच्चैरुच्चैरतुः प्रश्नमुत्तरं च क्रमादिदम् ॥२१४॥

- तद्यथा- कः सकलः ? सुकृतरुचिः, कः सद्बुद्धिर्विधेयकरणगणः ।
 कः सुभगः ? शुभवादी, को विश्वजयी ? जितक्रोधः ॥२१५॥
 ततस्तुष्टेषु सभ्येषु, स्तुवत्सु गुणवत्सु च ।
 कुमारी सचमत्कारं, कुमारमपि च दृशा ॥२१६॥
- 5 तं वधू-वरसम्बन्धबन्धं विदधतो विधेः ।
 तदाऽनौचित्यकारित्ववाच्यमुन्मूलितं जनैः ॥२१७॥
 विप्राणां मन्त्रनिर्घोषैर्जनानां हर्षनिःस्वनैः ।
 बन्दिकोलाहलैस्तूर्यैः, शब्दाद्वैतं तदाऽभवत् ॥२१८॥
 अथ मौहूर्तिकादिष्टे, लग्ने सर्वग्रहेक्षिते ।
- 10 क्षितेरधिपती पाणिं, ग्राहयामासतुः सुतौ ॥२१९॥
 वधू-वरं च हस्त्यश्च--रथा-ऽलङ्करणंशुकैः ।
 अर्चयामासतुः स्नेह-विभव-प्राभवोचितैः ॥२२०॥
 पाठसिद्धाश्च साध्याश्च, तत्तत्कर्मसु कर्मठाः ।
 जामात्रे प्रददौ विद्या, विद्याधरनेश्वरः ॥२२१॥
- 15 सप्रपञ्चमहामञ्चमुदारद्वार-तोरणम् ।
 उत्पताकं विशामीशस्ततः प्रावीविशत् पुरम् ॥२२२॥
 सम्मान्य मणिचूडादीन्, विद्याधरधारधवान् ।
 राजधानीं निजनिजां, राजा हृष्टो विसृष्टवान् ॥२२३॥
 नृपः पवनवेगोऽपि, गोपिताविनयस्ततः ।
- 20 सत्कृत्य कृत्यदक्षेण, प्रैषि विक्रमबाहुना ॥२२४॥
 आपृच्छ्य पौरधौरैरयानभ्यर्च्य पुरदैवतान् ।
 विमोच्य बन्धनक्षिप्तान्, दीनादीननुकम्प्य च ॥२२५॥
 पुण्यपात्राय पुत्राय, दत्त्वा राज्यश्रियं स्वयम् ।
 नृपेणान्यैः सुदुष्प्रापा, संयमं श्रीरुपाददे ॥२२६॥
- 25 युगबाहुमहीनाथो, विद्यासिद्ध्याऽतिदुर्धरः ।
 नृपां हि पान् नतिं निन्ये, हेलयैव महाबलः ॥२२७॥

१. स्तुतिवत्सु गुणोच्चयम् । कुमा० पाता० ॥ २. °मश्रीः समाददे खंता० पाता० ॥

तथा मनोरथारामसफलीकारकारणम् ।
 धर्ममाराधयामास, मनो-वचन-कर्मभिः ॥२२८॥
 मणिचूडनृपेणापि, स्वयं दीक्षां जिघृक्षुणा ।
 युगबाहुनृपश्चक्रे, सर्वविद्याधरेश्वरः ॥२२९॥
 इति जन्मान्तरोपात्ततपःसम्भूतवैभवः ।
 आराधयदिदं राज्यद्वयं लोकद्वयं च सः ॥२३०॥

5

इति नृपयुगबाहोः सच्चरित्रं पवित्रं,
 तव सचिवशचीश ! स्पष्टमेतत् प्रदिष्टम् ।
 सततमपि निषेव्यं सिद्धिकामैः प्रकामं,
 निरुपमसुखलक्ष्मीकेलिदीपस्तपस्तत् ॥२३१॥

10

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 तपःप्रभावोप युगबाहुचरितं वर्णनो नाम नवमः सर्गः समाप्तः ॥

मुष्णाति प्रसभं वसु द्विजपतेर्गौरीगुरुं लङ्घयन् ,
 नो धत्ते परलोकतो भयमहो ! हंसापलापे कृती ।
 उच्चैरास्तिकचक्रवालमुकुट ! श्रीवस्तुपाल ! स्वयं,
 भेजे नास्तिकतामयं तव यशःपूर कुतस्त्यामिति ? ॥१॥
 आयाताः कति नैव यान्ति कति नो यास्यन्ति नो वा कति,
 स्थानस्थाननिवासिनो भवपथे पान्थीभवन्तो जनाः ? ।
 अस्मिन् विस्मयनीयबुद्धिजलधिर्विध्वंस्य दस्यून् करे,
 कुर्वन् पुण्यनिधिं धिनोति वसुधां श्रीवस्तुपालः पुरम् ॥२॥

15

20

॥ ग्रन्थाग्रम् २४७ ॥ उभयम् २७९३॥

● ● ●

१. °मेवोपदि° खंता० ॥ २. °स्तिनामा नव° पाता० ॥ ३. °पतेर्गौरी° खंता० पाता० ॥
 ४. °ल ! स्फुटं, भेजे खंता० पाता० ॥ ५. °लधेर्वि° पाता० ॥ ६. °ध्वस्तद° वता० ॥ ७. °निधेर्धिनो°
 पाता० ॥ ८. सर्गग्रन्था° खंता० ॥

दशमः सर्गः ॥

- कार्मणं शर्मलक्ष्मीणां, मूलं धर्ममहीरुहः ।
आस्पदं सम्पदामेकमिदं दीनानुकम्पनम् ॥१॥
श्रीमन्नेमिजिनेनेव, तदिदं बुद्धिशालिना ।
5 पालनीयं प्रयत्नेन, लोकोत्तरफलार्थिना ॥२॥
[दीनानुकम्पायां श्रीनेमिजिनचरितम्]
इहैव भरतक्षेत्रे, जम्बूद्वीपविभूषणे ।
अस्ति स्वर्गोपमं धाम्ना, नाम्नाऽचलपुरं पुरम् ॥३॥
गृहान् सप्तक्षणान् यत्र, वीक्ष्य सप्ताश्वसप्तयः ।
10 क्षणं स्खलन्ति मध्याह्ने, स्फुटं कृतकुटीभ्रमाः ॥४॥
श्रीविक्रमधनो नाम, तत्रासीदीशिता भुवः ।
यदसौ यमुनाधाम्नि, मग्ना यान्ति द्विषो दिवि ॥५॥
रेजे रणाजिरं यस्य भिन्नेभरद-मौक्तिकैः ।
छिन्नवैरियशोवृक्षशाखाकुसुमसन्निभैः ॥६॥
15 शम्भोरुमेव रम्भोरुशम्भोरुहविलोचना ।
धारिणीति प्रिया तस्य, बभूव सहचारिणी ॥७॥
§§ अन्यदाऽसौ निशाशेषे, सुखसुप्ता व्यलोकयत् ।
स्वप्नान्तर्मञ्जरीमञ्जुसहकारकरं नरम् ॥८॥
जगाद सोऽप्यसौ देवि !, सहकारमहीरुहः ।
20 कल्पपादपकल्पश्रीरारोप्यस्त्वद्गृहाङ्गणे ॥९॥
ततश्चोद्धारमुद्धारमयमारोपितो मया ।
आम्नो नवमवेलायां, फलिताऽनवमं फलम् ॥१०॥

अत्रान्तरे स्फुरत्तोषैः, पेठे मङ्गलपाठकैः ।
 प्रभाते भाषया पक्वरसालरससारया ॥११॥
 अद्वितीयफलोद्भासिभास्वदुद्गमकारणम् ।
 विभात्यभिनवश्चूतद्गुरिवायं प्रगेक्षणः ॥१२॥
 अथोत्थाय महीनाथवल्लभा विकसन्मुखी । 5
 राज्ञे विज्ञपयामास, स्वप्नवृत्तान्तमद्भुतम् ॥१३॥
 नृपोऽप्युचे सुतो भावी, भवत्याः कश्चिदुत्तमः ।
 न जानीमस्तु यत्तस्य, वारानारोपणं नव ॥१४॥
 अथ गर्भं बभारैषा, निर्भरानन्दशालिनी ।
 शस्यदोहदसन्दोहसूचिताद्भुतलक्षणम् ॥१५॥ 10
 वासरेष्वथ पूर्णेषु, पूर्णेन्दुमिव सुन्दरम् ।
 असूतासौ सुतं पूर्णमासीवासीमतेजसम् ॥१६॥
 दशाहानन्तरं तस्य, सुतस्य जगतीपतिः ।
 आनन्दवर्द्धितोत्साहो, धन इत्यभिधां व्यधात् ॥१७॥
 वर्द्धमानवपुर्लक्ष्मीनूतनेन्दुरिव क्रमात् । 15
 सकलाः स कलाः प्राप, स्पष्टदृष्टाष्टधीगुणः ॥१८॥
 असौ भाग्योद्यतश्रीकः, सौभाग्यरुचिरद्युतिः ।
 अद्वितीयकलाशाली, द्वितीयमभजद् वयः ॥१९॥
 यौवराज्याभिषेकेऽथ, निर्वृत्ते नृपनन्दनः ।
 नानाविधाभिः क्रीडाभिश्चिक्रीड सुखलालसः ॥२०॥ 20
 §§ सवयोभिर्महामात्यपुत्रैर्मित्रैः समन्वितम् ।
 धनं वनगतं कश्चिदेवमेत्य व्यजिज्ञपत् ॥२१॥
 आज्ञापितोऽस्मि देवेन, यद् दूतं सिंहभूभुजः ।
 मेलयामुं कुमारस्य, मान्यमस्य च वाचिकम् ॥२२॥
 उद्यानस्य बहिः सोऽयं, विद्यतेऽद्यापि सुप्रभो ! । 25
 समादिश समायातु, यातु वा साम्प्रतं किमु ? ॥२३॥

१. °गुणाः खंता० । २. °मेवं व्य° खंता० ॥

- स राजपुरुषो राजकुमारानुमतादथ ।
 प्रावेशयदमुं दूतमन्तःसभमुरुत्वरः ॥२४॥
 विशिष्टं वेत्रिणाऽऽदिष्टे, निविष्टमथ विष्टरे ।
 सविस्मयं वचोऽवादीज्जगतीपतिनन्दनः ॥२५॥
- 5 क्षेमोऽस्ति पाटलीपुत्रपतेः सिंहमहीभुजः ? ।
 कार्येण केन प्राप्तोऽसि, झटित्येवं निवेदय ॥२६॥
 स वचस्वी ततः प्राह, तस्याक्षेमः कुतो भवेत् ? ।
 श्रीविक्रमधनो यस्य, मित्रमत्रस्नुमानसः ॥२७॥
 परमस्यां तु वेलायां, शीघ्रं यदहमागतः ।
- 10 कारणं शृणु तत्र त्वं, प्रयोजनमिदं तव ॥२८॥
 कलत्रे विमलानाम्नि, स्वामिन् ! सिंहमहीभुजः ।
 आस्ते धनवती पुत्री, सौन्दर्यस्येव देवता ॥२९॥
 तत्र चित्रकरं कञ्चिद्, दिव्यचित्रधरं नरम् ।
 एषा रेषाविशेषज्ञाऽपश्यद् भूपस्य नन्दनी ॥३०॥
- 15 व्यलोकयच्च तच्चित्रे, कञ्चिन्नृपतिनन्दनम् ।
 हृदयानन्दनं राज्यलक्षणैः शुभशंसिभिः ॥३१॥
 तमथ प्राह सा चित्रं, यत् त्वयैतद् विनिर्ममे ।
 तत् कलाख्यापनायैव ?, प्रतिच्छन्दोऽथ कस्यचित् ? ॥३२॥
 सोऽप्युवाच कुमारी तच्चित्रं यद् वर्ण्यते मम ।
- 20 विज्ञानाद्भुतमप्येतद्, विगोपककरं परम् ॥३३॥
 प्रतिच्छन्दो हि यस्यायमसौ सोमसमाकृतिः ।
 यदि दृग्गोचरं गच्छेत्, तच्चित्रं स्यान्न चित्रकृत् ॥३४॥
 सतां चित्ते कृतावासः, स यशःकुसुमेषुभिः ।
 वशीकरोति त्रैलोक्यं, द्वितीय इव मन्मथः ॥३५॥
- 25 समाकर्ण्येति तद्वाचं, सा चन्द्रवदनाऽवदत् ।
 स कुत्र ? कस्य वा पुत्रस्तस्य किं नाम नाम वा ? ॥३६॥

सोऽपि प्राहाऽचलपुरे, श्रीविक्रमधनात्मजः ।
 धनोऽस्ति मूर्तिस्तस्यैषा, मयाऽलेखि स्वकौतुकात् ॥३७॥
 श्रुत्वेति तत्प्रभृत्येषा, विशेषात् त्वयि रागिणी ।
 क्रीडां पीडामिव ज्ञात्वा, कन्यान्तःपुरमाययौ ॥३८॥
 त्वदेकतानचित्तेयमपि व्यापारितेन्द्रिया । 5
 त्वया व्याप्तं जगद् वेत्ति, योगिनीव परात्मना ॥३९॥
 एकं विहाय त्वां देव !, सा महीपतिनन्दनी ।
 स्त्रीरूपमथवा क्लीबं, मन्यते जगदप्यदः ॥४०॥
 देवीमुखादिदं सर्वं, वृत्तान्तं मेदिनीपतिः ।
 विज्ञाय गुणविज्ञाय, भवते मां व्यसर्जयत् ॥४१॥ 10
 मामत्रागामुकं मत्वा, मेदिनीपतिनन्दनी ।
 अमुं लेखप्रतीहारं, हारं दूतमिवाऽऽर्पयत् ॥४२॥
 उक्त्वेति दूतो लेखेन, सहितं चरणान्तिके ।
 कुमारस्यामुचन्मुक्ताहारं तत्प्राभृतीकृतम् ॥४३॥
 छोटयित्वा ततो लेखमेष वेषजितस्मरः । 15
 जवादवाचयत् तोषचयपोषचमत्कृतः ॥४४॥
 भवन्मूर्तिनिरस्तेन, कामेन ज्वालितं मम ।
 मानसं त्वत्कृतावासं, सिक्तं नेत्राम्बुबिन्दुभिः ॥४५॥
 न शान्तिं याति तन्नाथ !, शान्तिं नय दयां कुरु ।
 दृढारम्भपरीरम्भदम्भपीयूषनिर्झरैः ॥४६॥ 20
 परितः परितप्ताङ्गी, मदनज्वलनार्चिषा ।
 वर्धिष्णुप्रेमकल्लोले, क्षिप मां निजमानसे ॥४७॥
 इति लेखार्थसम्भारं, हारं च हृदये दधौ ।
 स्निग्धोज्ज्वलस्फुरद्वर्णं, कुमारः कारणं मुदाम् ॥४८॥
 विमृश्याथ कुमारोऽपि, प्रतिलेखं लिलेख सः । 25
 शृङ्गारेणेव मूर्तेन, मृगनाभिमयाम्भसा ॥४९॥

- रतिरूपसपत्नीं त्वां, दधानस्य ममोरसि ।
 रुषा रतिपतिः शङ्के, किरत्यविरतं शरान् ॥५०॥
 गुणैः श्रवणमार्गेण, तवाध्यासितमेव मे ।
 मनो विविशुरक्षाणि, सर्वाण्यपि सुखेप्यसया ॥५१॥
- 5 इति लेखेन, दानेन, मानेन च कृतार्थितः ।
 कुमारेण चरः प्रैषि, सम्भृतप्राभृतोच्चयः ॥५२॥
 सत्कथाभिरथैतस्य, भूपो भूपसुताऽपि सा ।
 कलयामासतुस्तोषं, कुमारागमकाङ्क्षया ॥५३॥
 विनीतः सोऽपि निर्णीतलग्नस्योपरि भूपभूः ।
 10 प्रयाणैः कैश्चन प्राप, तत् पुरं सपरिच्छदः ॥५४॥
 सम्मुखाभ्यागतेनाथ, सिंहेन सह भूभुजा ।
 प्रविवेश पुरीं वीरो, नृत्यन्तीमिव केतुभिः ॥५५॥
 पुरे प्रतिगृहं रत्नस्तम्भेषु प्रतिबिम्बितः ।
 शिल्प्यमाणो मृगाक्षीभिः, क्षणं गलितचेतनम् ॥५६॥
- 15 मनस्सु पुरनारीणां, मनोभूनगरेष्विव ।
 एककालं विशन् विद्यां, दर्शयन् बहुरूपिणीम् ॥५७॥
 स रत्नभित्तितेजोभिरस्फुटद्वारभूमिकम् ।
 प्रविवेश नृपावासं, दौवारिकगिरा परम् ॥५८॥ विशेषकम् ॥
 स क्रमेणाथ भूपालसौधमूर्धानमासदत् ।
 20 पूर्वपर्वतशृङ्गाग्रविभागमिव भानुमान् ॥५९॥
 अथ नारीजने भूरिभूषणद्विगुणद्युतौ ।
 धवलध्वनिपीयूषसञ्जीवितमनोभवे ॥६०॥
 वेदोच्चारचमत्कारसप्रतापत्रयीतनौ ।
 ब्राह्मणानां गणे स्पर्धनिरुद्धसदनाङ्गणे ॥६१॥
- 25 काहलानलयन्त्रोत्थकिङ्कराननमारुतैः ।
 दीपिते जनचित्तेषु, मकरध्वजपावके ॥६२॥

अद्भुतं वाद्यमानेषु , मृदङ्गेषु मुहुर्मुहुः ।

अम्भोधरध्वनिभ्रान्त्या, नृत्याकुलकलापिषु ॥६३॥

कुमारी च कुमारश्च, योजयित्वा कराम्बुजे ।

ततः पुरोधसा वह्नेः, कारितौ तौ प्रदक्षिणाम् ॥६४॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

आसीदश्रु न चित्राय, होमधूमे विसर्पति ।

5

तदाऽऽसन्ने तयोर्वह्नौ, कम्पो विस्मयभूरभूत् ॥६५॥

परस्परं तयोः पाणिस्पर्शे पीयूषवर्षिणि ।

अमुञ्चदङ्कुरान् क्षेत्रे, शृङ्गारः पुलकच्छलात् ॥६६॥

सर्वाङ्गपूर्णयोः कामरसेन भृशमेतयोः ।

पाणिपीडनतः स्वेदच्छलात् किञ्चिद् बहिः स्थितम् ॥६७॥

10

तदा कुमारवक्त्रेन्दुः, कोऽप्यपूर्वः स्मयं दधौ ।

कुमारीवदनाम्भोजसमुल्लासनलासकः ॥६८॥

नमश्चक्रे क्रमेणाथ, गुरुवर्गं नृपाङ्गजः ।

तया दयितया साकं, बद्धाञ्चलविलग्नया ॥६९॥

कतिचिद् वासरांस्तत्र, स्थित्वा नृपतिनन्दनः ।

15

प्रयातः स्वपुरीं रेमे, समं वनितया तया ॥७०॥

§§ मुनिर्वसुन्धरो नाम, पवित्रितवसुन्धरः ।

अन्येद्युराजगामात्र, चतुर्ज्ञानधरः पुरे ॥७१॥

नमस्कर्तुममुं राजा, कुमारेण समं ततः ।

ययौ पुरवनीखण्डमखण्डगुरुभक्तिकः ॥७२॥

20

मुदा वसुन्धराधीशो, वसुन्धरमुनीश्वरम् ।

प्रणम्य पादपीठाग्रे, क्षितिपीठे निविष्टवान् ॥७३॥

नवस्थानरसालद्रुन्यासस्वप्नविचारणाम् ।

अपृच्छत् पृथिवीभर्ता, प्रेयसीप्रेरितस्ततः ॥७४॥

सर्वज्ञं मनसा पृष्ट्वा, समाचष्ट मुनीश्वरः ।

25

कुमारोऽयं जिना भूत्वा, फलिता नवमे भवे ॥७५॥

१. °लालसः खंता० ॥ २. तदा द° खंता० ॥ ३. °रणम् खंता० पाता० ॥

- श्रुत्वेति प्रीतिमान् भूपो, मुनिं नत्वा पुरं गतः ।
 वाहव्यूहखुरोद्धूतधूलिधूसरवासरः ॥७६॥
 स^१ कुमारोऽन्यदा केलिशाली गत्वा वनावनौ ।
 चिरं चिक्रीड सखिभिः, कलभैरिव कुञ्जरः ॥७७॥
 5 अथाऽपश्यदसौ कञ्चिद्, भूमौ निपतितं मुनिम् ।
 निरालम्बवियद्भ्रान्तिखिन्नं रविमिवाचिरात् ॥७८॥
 आश्वास्य चन्दनाम्भोभिरनिलैश्चानुलोमिकैः ।
 चक्रे कुमारः सच्छायं, मुनिं धर्मद्रुमोपमम् ॥७९॥
 उत्तारितः कुमारेण, विपदम्भोनिधेर्मुनिः ।
 10 तमुत्तारयितुं सोऽपि, तत् प्रारेभे भवान्तरात् ॥८०॥
 तत्कालं^३ च समारोप्य, तच्चित्ते वाक्सुधारसैः ।
 सम्यक्त्वपादपस्तेन, शतशाखो व्यतन्यत ॥८१॥
 कुमारस्योपरोधेन, स्थित्वाऽथ स्तोकवासरान् ।
 कृतावद्यपरीहारो, विहारं विदधे मुनिः ॥८२॥
 15 बन्धुना धनदेवेन, धनदत्तेन चान्वितः ।
 सवधूको धनोऽन्येद्युर्व्रतं प्राप वसुन्धरात् ॥८३॥
 तप्त्वा तपांसि भूयांसि, क्षीणायुःकर्मबन्धनाः ।
 सौधर्मकल्पे सर्वेऽपि, श्रायसीं श्रियमाश्रयन् ॥८४॥
 §§ अत्रैव भरतक्षेत्रे, वैताढ्यगिरिर्मूर्धनि ।
 20 उत्तरश्रेणिरोचिष्णुसूरतेजोऽभिधे पुरे ॥८५॥
 अरातिध्वान्तसूरस्य, सूरस्य पृथिवीपतेः ।
 विद्युन्मत्यभिधानाया, देव्याः कुक्षिसरोरुहे ॥८६॥
 जीवो धनकुमारस्य, पुण्याविष्टस्त्रिविष्टपात् ।
 जातश्चित्रगतिर्नाम, हंसचित्रगतिः सुतः ॥८७॥ विशेषकम् ॥
 25 विद्यावैदग्ध्यदुग्धाब्धिकेलिकल्लोलितैरयम् ।
 विद्याधराणामानन्दकन्दं कन्दलितं व्यधात् ॥८८॥

१. कुमारोऽप्यन्यदा पाता० ॥ २. °वार्णवात् खंता० पाता० ॥ ३. °लं स समा° पाता० ॥

किञ्चात्रैव गिरौ व्याप्तव्योम्नि वैताढ्यनामनि ।

दक्षिणश्रेणिकोटीरे, नगरे शिवमन्दिरे ॥८९॥

अनङ्गसेनसञ्ज्ञस्य, मेदिनीहृदयेशितुः ।

पत्न्यां शशिप्रभानाम्नां, शशिप्रभमुखत्विषि ॥९०॥

च्युत्वा धनवतीजीवः, सोऽपि सौधर्मतस्ततः ।

5

धाम्ना रत्नवतीवाभून्नाम्ना रत्नवती सुता ॥९१॥ विशेषकम् ॥

कलाकलापकुशलां, क्रमादाक्रान्तयौवनाम् ।

उत्सङ्गसङ्गिनीमेनां, विधाय वसुधाधवः ॥९२॥

पङ्कजिन्या इवामुष्याः, कः स्यादर्क इव प्रियः ? ।

दैवज्ञमित्यभाषिष्ट, निविष्टं विष्टरे पुरः ॥९३॥ युग्मम् ॥

10

अथागद्यत सद्यस्कज्ञानामृतभृताऽमुना ।

अगाधज्योतिषग्रन्थसिन्धुमन्थानभूभृता ॥९४॥

प्रौढप्रधनपाथोधितरणैकतरण्डकम् ।

रणे कृपाणामाच्छिद्य, यस्ते हस्ते ग्रहीष्यति ॥९५॥

श्रीसिद्धायतने यस्य, मूर्धनि स्वर्धुनीनिभा ।

15

स्तुतिं प्रस्तुवतो दिव्या, पुष्पवृष्टिर्भविष्यति ॥९६॥

स व भवितैतस्याः, श्रीपतिप्रतिमः पतिः ।

शुद्धपक्षद्वयो हंस्या, राजहंस इवामलः ॥९७॥ विशेषकम् ॥

इत्याकर्ण्य कृतप्रीतिः, स खेचरशिरोमणिः ।

प्रीषीज्ज्योतिषिकाग्रण्यं, प्रीणयित्वा विभूतिभिः ॥९८॥

20

§§ कदाचिद् भरतक्षेत्रे, व्योम्ना चित्रगतिश्चरन् ।

आर्त्तं किञ्चित् पुरं वीक्ष्य, मङ्क्षूत्तीर्णो भुवं दिवः ॥९९॥

तत्र भद्राकृतिं कञ्चिदपृच्छत् खेचरो नरम् ।

केयं पुरी ? नृपः कोऽस्यां ?, दुःखं किमिदमप्यहो ! ? ॥१००॥

ज्ञाताशेषकथो वाचमथोवाच स पूरुषः ।

25

अलङ्कृतमहीचक्रमिदं चक्रपुरं पुरम् ॥१०१॥

- प्रभुरत्रास्ति सुग्रीवः, प्रग्रीवः क्षितिपश्रियः ।
 प्रिये यशोमती-भद्रे, तस्य ख्याते उभे शुभे ॥१०२॥
 सुमित्रः सूनुरेकस्या, जगन्मित्रमजायत ।
 द्वितीयस्याः पुनः पद्मश्छद्मनः सद्म जङ्गमम् ॥१०३॥
- 5 जीवत्यस्मिन् न मे सूनोर्भावि भूपालवैभवम् ।
 भद्रेति सुचरित्राय, सुमित्राय विषं ददौ ॥१०४॥
 विषे ध्वान्त इवोदीर्णे, चरितैः श्यामया तया ।
 सुमित्रो व्यसनं प्रापच्चित्रं पद्मे ननु स्मितम् ॥१०५॥
 म्लानिं गते सुमित्रेऽस्मिन्, मित्रवत् तेजसां निधौ ।
- 10 युक्तं चक्रपुरस्यास्य, दुःखं दुःसहतां गतम् ॥१०६॥
 इति चित्रगतिः श्रुत्वा, तमुज्जीवयितुं जवात् ।
 परोपकारव्यसनी, विवेश नृपवेशमनि ॥१०७॥
 स मन्त्राम्भः सुमित्राङ्गे, बन्धुदृग्भिः सहाक्षिपत् ।
 स्मितं चक्षुः सुमित्रस्य, तद्वान्धवमुखैः समम् ॥१०८॥
- 15 पुनरुज्जीविते जाते, सुमित्रे नेत्रपात्रताम् ।
 दुःखबाष्पाम्बु बन्धूनां, प्रमोदाश्रुपदं ययौ ॥१०९॥
 अथ सोमे सुमित्रेऽस्मिंस्तापं हरति देहिनाम् ।
 पद्मे सङ्कुचिते भद्रा, भृङ्गीव क्वचिदप्यगात् ॥११०॥
 अथ जीवितदातारं, तदा तारं यशोभरैः ।
- 20 तं विद्याधरमानन्दी, ववन्दे नृपनन्दनः ॥१११॥
 ततः पितृभ्यां पादान्तप्रणतः स्नपितः सुतः ।
 नेत्रकुम्भमुखोद्गीर्णैरानन्दाश्रुजलप्लवैः ॥११२॥
 विद्याधरकुमारोऽपि, ताभ्यामालिङ्ग्य निर्भरम् ।
 अनिच्छन्नपि सच्चक्रे, वसना-ऽऽभरणादिभिः ॥११३॥
- 25 स्नेहादप्रेषितेनाथ, स चित्रगतिना सह ।
 सुमित्रः कुरुते क्रीडां, विष्णुनेव पुरन्दरः ॥११४॥

अन्येद्युः सुयशा नाम, केवली प्राप तत् पुरम् ।
 जगाम तं नमस्कर्तुं, सुग्रीवः सह बान्धवैः ॥११५॥
 तं प्रणम्योपविश्याथ, देशनान्ते विशाम्पतिः ।
 पप्रच्छ क्व नु सा भद्रा, परित्रस्य ययाविति ? ॥११६॥
 सा नश्यन्ती हता चौरैर्विक्रीता वणिजो गृहे । 5
 नष्टा ततोऽपि दावाग्निदग्धा दुर्गतिमभ्यगात् ॥११७॥
 अतिशोच्यमनन्तं सा, संसारं विचरिष्यति ।
 इत्थं स कथयामास, केवली नृपतिं प्रति ॥११८॥^१
 तदाकर्ण्य नृपो दध्यौ, यत्कृते साऽकृतेदृशम् ।
 सोऽस्त्यत्र नरके सा तु, गता वत्सलता हहा ! ॥११९॥ 10
 इत्थं खिन्नः सुमित्राय, दत्त्वा राज्यं भुवो विभुः ।
 कञ्चिद् देशं च पद्माय, निर्मायो व्रतमग्रहीत् ॥१२०॥
 ततः सुमित्रधात्रीशमापृच्छ्य कथमप्यमुम् ।
 गतश्चित्रगतिस्तेन, सत्कृतो नगरं निजम् ॥१२१॥
 §१ इतो रत्नवतीभ्राता, कमलोऽनङ्गसेनभूः । 15
 सुमित्रभगिनीं कूटत्, कलिङ्गस्याहरत् प्रियाम् ॥१२२॥
 स्वमित्रस्य सुमित्रस्य, तामानेतुं सहोदरम् ।
 वेगाच्चित्रगतिः प्राप, नगरं शिवमन्दिरम् ॥१२३॥
 तं स्वमित्रस्वसुदीनवक्त्रायाश्चाटुकारिणम् ।
 उद्यानेऽत्रासयच्चित्रगतिः कमलमाकुलम् ॥१२४॥ 20
 कोपादनङ्गसेनोऽपि, पुत्राभिभवसम्भवात् ।
 योद्धुं चित्रगतिं सैन्यैरदन्यैर्निरगात् पुरात् ॥१२५॥
 उद्यन्महाः सहानेन, चक्रे चित्रगतिर्युधम् ।
 क्रमभ्रष्टाखिलास्त्रेण, वैलक्ष्यमुपगच्छता ॥१२६॥
 अनङ्गसेनभूपालः, खड्गरत्नमथास्मरत् । 25
 योद्धुमुद्धुरधैर्योऽसौ, समं सूनुविरोधिना ॥१२७॥

१. युग्मम् खंता० ॥ २. सुमि० खंता० ॥

- अथ चित्रगतिर्मायातमः श्यामलिताम्बरः ।
 राज्ञः कृपाणमाच्छिद्य, गृहीत्वा मित्रसोदरम् ॥१२८॥
 गत्वा चक्रपुरे तूर्णं, सुमित्रस्य समर्प्य च ।
 आजगाम स वैताढ्यं, पूर्वोद्रिमिव भानुमान् ॥१२९॥ युग्मम् ॥
- 5 प्रौढपुत्रः सुमित्रोऽपि, विरक्तः संसृतौ कृती ।
 व्रतमासाद्य जैनेन्द्रं, विचचार चिरं क्षितौ ॥१३०॥
 आखेटकगतेनायमथ पद्मेन बन्धुना ।
 पूर्वविद्वेषतः शल्यहतो निपतितः क्षितौ ॥१३१॥
 असावनन्तसंसारी, मत्तो भवति बान्धवः ।
- 10 शोचन्नेवं स्वमात्मानं, विपन्नः स महामुनिः ॥१३२॥
 बभूव ब्रह्मलोकेऽसौ, शक्रसामानिकः सुरः ।
 अगण्यपुण्यनैपुण्यपण्याद्वैतनिकेतनम् ॥१३३॥
 दुष्टाहिदष्टः पद्मोऽपि, सप्तमं नरकं ययौ ।
 मन्येऽसौ चरणे धृत्वा, कृष्टः कालेन कौतुकात् ॥१३४॥
- 15 §§ एकदाऽगमदानन्दी, नन्दीश्वरं प्रति ।
 विद्याधरगणो बिभ्रदहम्पूर्विकया त्वराम् ॥१३५॥
 अथापूज्यन्त निःशेषगीतवाद्यादिकौतुकैः ।
 विद्याधरकदम्बेन, भक्तिविभ्राजिना जिनाः ॥१३६॥
 कैः पुण्यैः पदमीदृक्षं, दुःखत्रासदमासदम् ? ।
- 20 इदमत्रान्तरे दध्यौ, सुमित्रः स्वर्गितां गतः ॥१३७॥
 इति चिन्तयतश्चित्ते, मित्रं चित्रगतिः कृती ।
 अतिप्रेम्णाऽवदातस्य, तदा तस्य स्मृतिं गतः ॥१३८॥
 नन्दीश्वरे स तं वीक्ष्य, कुर्वाणं जिनपूजनम् ।
 आगाद् वेगेन तत्रैव, मित्रस्नेहेन मोहितः ॥१३९॥
- 25 विद्याधरेषु शृण्वत्सु, स देवः कुर्वतः स्तुतिम् ।
 मूर्ध्नि चित्रगतेर्हृष्टः, पुष्पवृष्टिं विसृष्टवान् ॥१४०॥

अथ चित्रगतिं सर्वे, गर्वमुन्मुच्य खेचराः ।
 विस्मिताः पुष्पवर्षेण, नमश्चक्रुर्गुणाधिकम् ॥१४१॥
 बुबुधेऽनङ्गसेनोऽपि, स्मृत्वा गणकभाषितम् ।
 पुष्पवृष्ट्याऽसियष्ट्या च, हतया तं सुतापतिम् ॥१४२॥
 रत्नवत्यपि तं प्राप्य, पपावविरतं दृशा ।
 मरुस्थलपथे पान्थाः, पाथःपूरमिवादरात् ॥१४३॥
 सोऽपि चित्रगतिर्वीक्ष्य, कैरवाक्षीमिमां तदा ।
 मग्नामुदधरत् कष्टं, तल्लावण्यहदे दृशम् ॥१४४॥
 परस्परमथैताभ्यां, गतभ्यामेकतामिव ।
 स्वं मनः प्रेमसर्वस्वकोशाध्यक्ष इवार्पितम् ॥१४५॥
 अथ स्वस्वपुरं प्रापुः, प्रीताः सर्वेऽपि खेचराः ।
 हर्षमुत्कर्षयन्तोऽन्तः, स्तुत्या चित्रगतेस्तया ॥१४६॥
 श्रीसूरा-ऽनङ्गसेनाभ्यामादिष्टो गणकस्ततः ।
 निश्चिकाय विवाहाय, रागिणोर्दिनमेतयोः ॥१४७॥
 विवाह्य रत्नवत्याऽथ, सूर-श्चित्रगतिं सुतम् ।
 राज्ये न्यस्य समं विद्युन्मत्या व्रतमुपाददे ॥१४८॥
 स जीवं धनदेवस्य, बन्धुं नाम्ना मनोगतिम् ।
 धनदत्तस्य चपलगतिं च मुदमानयत् ॥१४९॥
 मृतस्य मणिचूडस्य, स्वसामन्तस्य नन्दनौ ।
 विभज्य विभवं राज्ञा, शशि-सूरौ च तोषितौ ॥१५०॥
 एकद्रव्याभिलाषेण, कदाचिद् युध्यतोस्तयोः ।
 मृतयोर्वार्तया राजा, वैराग्यं हृदि भेजिवान् ॥१५१॥
 सार्द्धं स्वकीयबन्धुभ्यां, वध्वा च वसुधाधवः ।
 सूरैर्मधराद् भेजे, व्रतं खड्गाभतीव्रतम् ॥१५२॥
 पुरं पुरन्दरो नाम, पुरन्दरपराक्रमः ।
 अपालयन्नुपालस्य, तस्य सूनुरनून्धीः ॥१५३॥

5

10

15

20

25

- पादपोपगमं कृत्वा, प्राप चित्रगतिः कृती ।
 माहेन्द्रकल्पे देवत्वमृभुप्रभुनिभप्रभः ॥१५४॥
 अस्ति प्रत्यग्विदेहेषु, देशः पद्माख्यया महान् ।
 यत्र ग्रामाऽन्नराशीनां, शैलानामपि नान्तरम् ॥१५५॥
- 5 पुरं सिंहपुरं तत्र, विद्यते विदितं भुवि ।
 सौधाग्रस्त्रीमुखाब्जानां, यत्रेन्दुर्दासवत् पुरः ॥१५६॥
 हरिणन्दीति तत्रासीदवनीपालपुङ्गवः ।
 विभाति यत्प्रतापस्य, तप्तांशुः प्रतिहस्तकः ॥१५७॥
 से भेजे वल्लभार्थप्रियदः प्रियदर्शनाम् ।
 10 यस्याः शस्यौ रति-प्रीत्योः, केलिशैलरुचौ कुचौ ॥१५८॥
 सोऽयं चित्रगतेर्जीवश्च्युत्वा माहेन्द्रकल्पतः ।
 अपराजितनामाऽभूदुग्रधामा तदङ्गजः ॥१५९॥
 सखा विमलबोधाख्यस्तस्याभवदमात्यभूः ।
 सहचारी सदा भानोरिव रश्मिसमुच्चयः ॥१६०॥
- 15 वाहाभ्यां वाहितावेतौ, बाह्यालीक्रमणेऽन्यदा ।
 देशे दवीयसि गतावरण्ये पुण्यविक्रमौ ॥१६१॥
 तत्रावतीर्य तौ वीर्यविनिर्जितपुरन्दरौ ।
 निन्यतुस्तोयतीरेषु, तृषार्त्तं तुरगद्वयम् ॥१६२॥
 अथ श्लथीकृताबन्धौ, विपन्नौ तौ तुरङ्गमौ ।
 20 देशान्तरविहारश्रीनेत्रे इव तदा तयोः ॥१६३॥
 अथ तत्र स्थितावेतौ, निराशौ गलितश्रियौ ।
 कलुषौ कलिमाहात्म्यायधर्माविवाङ्मनौ ॥१६४॥
 अत्रान्तरे नरः कोऽपि, हन्ये हन्ये वदन्निदम् ।
 प्रदत्ताभयदानेन कुमारेण स्थिरीकृतः ॥१६५॥
- 25 स्थितो यावदसौ तत्र, तावदारक्षकाः क्षणात् ।
 हत हतेति जल्पन्तोऽभ्याययुर्ययुवेगतः ॥१६६॥

ततः समं कुमारेण, वधवारणकारिणा ।
तदाऽऽरक्षकसैन्यं तत्, प्रारेभे युद्धमुद्धतम् ॥१६७॥
करवालः कुमारस्य, ततो दलयतो रणे ।
बलस्यास्य प्रभावाब्धिमगस्तिरिव पीतवान् ॥१६८॥
अथ ते व्यथितास्तेन, कुमारेणोद्धटा भटाः ।
आशु विज्ञापयामासुर्वलित्वा भूभुजं निजम् ॥१६९॥
तदाऽऽरक्षप्रतिक्षेपोद्दीप्रकोपः स भूपतिः ।
सनाथां दण्डनाथेन, प्राहिणोदसमां चमूम् ॥१७०॥
खड्गलेखा कुमारस्यावलेपजलधेस्ततः ।
इमां पराङ्मुखीचक्रे, वाहिनीमतुलत्वराम् ॥१७१॥
अथ स्वयमयं राजा, समारुह्य मतङ्गजम् ।
सङ्ग्रामाय समारेभे, संरम्भं क्रोधदुर्धरः ॥१७२॥
मन्त्रिपुत्रं कुमारेऽपि, व्यापार्य नररक्षणे ।
आरुरोह रणायोग्रमभिमानमतङ्गजम् ॥१७३॥
नृपाङ्गजभुजेनाभादसिलेखा विकम्पिता ।
शिखेव मुक्ता वातास्ता, विरोधिवधसन्धया ॥१७४॥
तद्भुजस्य यमस्येव, रोमाञ्चैर्मैचकद्युतेः ।
संहरन्ती रिपून् कृष्टा, जिह्वेवासिलता बभौ ॥१७५॥
मनो मन्त्री भुजे मित्रं, मानो धनमसिर्बलम् ।
इति वीरो विजग्राह, स युक्तं सह भूभुजा ॥१७६॥
भग्ने सैन्ये प्रणिधितो, ज्ञात्वा तं नृपनन्दनम् ।
रणं निर्मुच्य पप्रच्छ, कुशलं कोशलेश्वरः ॥१७७॥
पितृमित्रं कुमारेऽपि, तं मत्वा मन्त्रिणो गिरा ।
नमश्चकार तत्कालाहङ्कारभ्रंशभासुरः ॥१७८॥
सुता कनकमालाऽस्मै, कुमाराय महीभुजा ।
दत्ता प्रमथनाथाय, पार्वतीव हिमाद्रिणा ॥१७९॥

5

10

15

20

25

१. °द्धमद्धतम् खंता० ॥ २. तं मित्रनन्द° खंता ॥

- अथ देशान्तरालोककौतुकायत्तचेतसौ ।
 निशि निःसृत्य मन्त्रीश-धात्रीशतनुजौ गतौ ॥१८०॥
 अथ तौ कानने क्वापि, कामिन्याः करुणारवम् ।
 आकर्ण्य **कालिका**देव्या, मन्दिरे जग्मतुर्जवात् ॥१८१॥
 5 समीपे वह्निकुण्डस्य, रुदतीं कामपि स्त्रियम् ।
 वीरो व्यलोकयत् तत्र, कान्तां केनापि खड्गिना ॥१८२॥
 अथ तं प्रथितोत्साहः, कुमारः प्राह खड्गिनम् ।
 न वेत्सि क्रूर ! रे ! भूमिं, मया सस्वामिकामिति ॥१८३॥
 विद्यते यदि ते शक्तिर्विधेहि प्रधानं ततः ।
 10 इत्याकर्ण्य द्रुतं सोऽपि, चलितः कलितः क्रुधा ॥१८४॥
 समुल्लासितनिस्त्रिंशौ, रणाय स्फुरितौ ततः ।
 एतावुत्पाटितोद्गण्डशुण्डादण्डाविव द्विपौ ॥१८५॥
 खड्गेन धारया धारां, वारयन्तौ मुहुर्मिथः ।
 युयुधातेतरामेतौ, दन्ताभ्यामिव दन्तिनौ ॥१८६॥
 15 तमजेयतमं मत्वा, कुमारमसिना पुरः ।
 क्रीडया पीडयामास, नागपाशप्रबन्धतः ॥१८७॥
 वल्लीबन्धानिव गजः, स जगत्कौतुकप्रदः ।
 नृपसूनुर्बलेनैव, नागपाशानतुत्रुटत् ॥१८८॥
 लोचने वञ्चयित्वाऽथ, कुमारेण रणाङ्गणे ।
 20 कालिन्दीस्रोतसेव द्रुरातिः पातितोऽसिना ॥१८९॥
 मूर्च्छां निमीलयामास, तस्येन्द्रियगणं ततः ।
 समुल्लसत्तमःस्तोमा, पद्मखण्डमिव क्षपा ॥१९०॥
 अथ पानीयमानीय, तं निषिच्य नृपाङ्गजः ।
 चलच्चेलाञ्चलोन्मीलन्मारुतैरुदजीवयत् ॥१९१॥
 25 सम्प्रीतः सोऽपि मूर्च्छन्ते, भूपसूनुमभाषत ।
 विघृष्य मूलिकामेतां, लेपं घातेषु देहि मे ॥१९२॥
 श्रुत्वेति भूपपुत्रोऽपि, चक्रे तस्य वचः क्षणात् ।
 नीरे रेखेव तत्खड्गक्षतिर्देहे तदाऽमिलत् ॥१९३॥

अथोत्थितः स वीरेण, काऽसौ ? कोऽसीति भाषितः ।

उद्धवदनाम्भोजमन्दमधुरं वचः ॥१९४॥

§§ आस्ते पुरश्चियां सीमा, पुरं श्रीरथनूपुरम् ।

तस्मिन्नमृतसेनाख्यः, क्षितिपः खेचरेश्वरः ॥१९५॥

अस्ति कीर्तिमती नाम, तस्य कीर्तिमती प्रिया ।

5

रत्नमालाऽभिधा बाला, रतिरूपा तयोरियम् ॥१९६॥

हरिणन्दिधराधीशतनुभूरपराजितः ।

अस्या भविष्यति पतिर्ज्ञानिनेति निवेदितम् ॥१९७॥

श्रीषेणनन्दनः शूरकान्तनामाऽस्मि खेचरः ।

लावण्यलहरीसिन्धुमेनां याचितवानहम् ॥१९८॥

10

अपराजित एव स्यात्, प्रियो मे हरिणन्दिभूः ।

प्रविशाम्यथवा वह्निं, चक्रे निश्चयमित्यसौ ॥१९९॥

अपहत्य ततः कोपादानीतेयं मया वने ।

भक्तिभिः शक्तिभिश्चापि, चापलादर्थिता भृशम् ॥२००॥

पूरयिष्यामि ते वह्निप्रवेशनियमं ततः ।

15

इत्युक्त्वा कृष्टनिस्त्रिंशे, मयि वीर ! त्वमागतः ॥२०१॥

वितन्वति कथामित्थं, तत्र विद्याधरे तदा ।

पितरौ रत्नमालायाः, पुत्रीमीक्षितुमागतौ ॥२०२॥

मन्त्रिपुत्रगिरा ताभ्यां, मत्वाऽयमपराजितः ।

रत्नमालां रतिमिव, प्रद्युम्नः परिणायितः ॥२०३॥

20

विद्याधरः कुमाराय, व्रसंरोहणौषधीम् ।

चिन्तितार्थकरीं दत्त्वा, गुलिकां च क्वचिद् ययौ ॥२०४॥

§§ अथो यथागतं सर्वे, जग्मुस्तौ तु महाशयौ ।

चिरकालं वने भ्रान्तौ, दिवीन्दु-तपनाविव ॥२०५॥

कुमारः सहकारस्य, तलेऽथ तृषितः स्थितः ।

25

ययौ सचिवसूनुस्तु, वारिग्रहणहेतवे ॥२०६॥

१. अवदद् वदना° खंता० ॥ २. निदेशितम् खंता० ॥ ३. °धरकुमारोऽथ, व्रण° खंता० ॥

- कुतोऽपि तोयमादाय, यावत् सोऽयमुपागतः ।
 तावदाम्रतरोर्मूले, न पश्यति नृपाङ्गजम् ॥२०७॥
 असावसोढा तन्मित्रविरहं निरहङ्कृतिः ।
 चिरं बभ्राम कान्तारे, यूथभ्रष्ट इव द्विपः ॥२०८॥
- 5 अथ भ्रमन् गतो नन्दिपुरोपान्तसुरालये ।
 एत्य खेचरयुग्मेन, स प्रोचे दुःखदुर्मनाः ॥२०९॥
 आकाशयति मित्रं ते, भूपभूरपराजितः ।
 तदा चापहतः सोऽयमावाभ्यां विपिनान्तरात् ॥२१०॥
 प्रभुः कमलभानुर्नौ, हारयामास खेचरः ।
- 10 कुमुदिन्याः कृते पुत्र्याः, कमलिन्याश्च तं यतः ॥२११॥
 अयमेवानयोर्बाल्ये, न्यवेदि ज्ञानिना वरः ।
 प्रभुणा निर्मिते सोऽस्ति, प्रासादे त्वद्विनाऽर्दितः ॥२१२॥
 विवाहेऽपि निरुत्साहः, स भवन्तं विनाऽभवत् ।
 तदेहि देहि तस्याद्य, मुदमब्धेरिवोदुपः ॥२१३॥
- 15 इत्याकर्ण्य हृदि प्रीतः, स ताभ्यां सह जग्मिवान् ।
 तत्प्राप्तिमुदितः कन्ये, वीरः पर्यणयच्च ते ॥२१४॥
- §§ अथ श्रीमन्दिरपुरे, तौ गत्वा सत्त्वदुःसहौ ।
 स्थितौ कामलतानाम्न्या, वारनार्या निकेतने ॥२१५॥
 पुरेऽस्मिन्नेकदा कश्चिदभूत् कोलाहलो महान् ।
- 20 रथघण्टापथत्यागव्याकुलार्कतुरङ्गमः ॥२१६॥
 तत् परम्परया ज्ञात्वा, निहतं घातकैर्नृपम् ।
 वेश्यायै मन्त्रिसूराख्यदथ सज्जीवनौषधम् ॥२१७॥
 तद् भूभृन्मन्त्रिणे तूर्णं, वेश्यायाऽपि निवेदितम् ।
 अयं मद्गृहवास्तव्यः, किञ्चिद् वेत्ति महौषधम् ॥२१८॥
- 25 मन्त्रिणा भक्तिभुग्नेन, तत् तदाऽऽकारिताविमौ ।
 औषधेन धराधीशं, क्षणाच्चक्रतुरक्षतम् ॥२१९॥

हरिणन्दितनूजोऽयमिति मत्वाऽथ भूभुजा ।	
रम्भानाम्नः स्वनन्दन्याः, प्रदानेनैव सत्कृतः ॥२२०॥	
तत्रैव तामपि त्यक्त्वा, पुनः प्रचलिताविमौ ।	
कञ्चित् केवलिनं वीक्ष्य, पुरे कुण्डपुरे स्थितौ ॥२२१॥	
नत्वा केवलिनं भक्तिभावितः सुहृदा सह ।	5
अपराजितवीरोऽयं, निविष्टः क्षितिविष्टरे ॥२२२॥	
पप्रच्छ स्वच्छधीर्भाविशुभा-ऽशुभमथाऽऽत्मनः ।	
मित्रस्य च स्वकीयस्य, मेदिनीनाथनन्दनः ॥२२३॥	
द्वाविंशस्तीर्थकृद् भावी, नेमिस्त्वं पञ्चमे भवे ।	
अयं सुहृच्च प्रथमो, गणभृत् ते भविष्यति ॥२२४॥	10
वाचं सम्यग् निशम्येति, प्रथितां मुनिनाऽमुना ।	
स प्राप प्रमदं भाविमुक्त्यानन्दानुवादिनम् ॥२२५॥	
मुनौ कृतविहारेऽथ, केवलज्ञानभास्करे ।	
तौ कुतूहलिनौ देशान्, द्रष्टुमभ्रमतां पुनः ॥२२६॥	
§§ इतश्चास्ति जनानन्दे, लङ्काशङ्काकरे पुरे ।	15
जितशत्रुर्धरित्रीशो, धारिणी चास्य वल्लभा ॥२२७॥	
सोऽपि रत्नवतीजीवश्च्युत्वा माहेन्द्रकल्पतः ।	
देव्याः कुक्षिसरोहंसी, जज्ञे प्रीतिमती सुता ॥२२८॥	
अथासौ यौवनं प्राप्ता, प्रतिज्ञामिति निर्ममे ।	
विद्यया मां विजेता य, स मे भर्ता भविष्यति ॥२२९॥	20
स्वयंवरार्थमुर्वीशस्ततो निर्माय मण्डपम् ।	
पञ्चेषुरोचिषो भूरीनमीमिलदिलाधिपान् ॥२३०॥	
सपाञ्चालीप्रपञ्चेषु, ते मञ्चेषु निषादिनः ।	
किरन्ति रागं प्रत्यङ्गं, भूषामणिविभानिभान् ॥२३१॥	
अत्रान्तरे नरेशस्य, सचिवस्य च तौ सुतौ ।	25
पश्यन्तौ काश्यपीखण्डमखण्डस्मयमीयतुः ॥२३२॥	

- विधाय गुलिकायोगादन्यं वेषमुभौ ततः ।
 मूले मञ्चस्य कस्यापि, स्थितावुत्तालकौतुकौ ॥२३३॥
 कस्याश्चिन्मञ्चपाञ्चाल्या, मूर्ध्नि न्यस्तकराम्बुजः ।
 कुमारस्तस्थिवान् पश्यन्, भूभुजस्तृणवत् तदा ॥२३४॥
- 5 अथ रङ्गपथक्रोडं, प्राप प्रीतिमती तदा ।
 पुरोवर्तिप्रतिहारीप्रथिताग्रपथान्तरा ॥२३५॥
 समालोक्य समायान्तीमथ ते पृथिवीभृतः ।
 चेष्टान्तराणि तत्कालं, चक्रिरे चलचेतसः ॥२३६॥
 परिभ्राम्यति लीलाब्जे, चक्षुश्चिक्षेप कश्चन ।
- 10 इह तद्वक्त्रशोभाऽस्ति, न वेतीव विलोकयन् ॥२३७॥
 अङ्गुलिभ्यां भ्रमयतः, करात् कस्यापि चम्पकम् ।
 क्षितौ पपात तत्कान्तिविजितं नु ! विलज्जितम् ॥२३८॥
 विमलं केतकीपत्रं, नखैः कश्चिददारयत् ।
 तदीयदशनोन्मीलन्मयूखश्रीमलिम्लुचम् ॥२३९॥
- 15 तदीयाङ्गपरिष्वङ्गतिरोधानविधायिनम् ।
 कश्चिदभ्रमयत् पाणेरक्रष्टुमिव कङ्कणम् ॥२४०॥
 जगतीपतिषु स्पष्टमिति तेषु विलासिषु ।
 पुरः प्राह प्रतीहारी, मुदा प्रीतिमतीं प्रति ॥२४१॥
 एते देवि ! मुदे विश्वविजयोज्ज्वलविक्रमाः ।
- 20 आजग्मुस्त्वत्कृते भूपाः, स्मररूपा गुणाब्धयः ॥२४२॥
 यः कश्चित् ते मुदं चित्ते, दत्तेऽमीषु विशेषतः ।
 वृणु तं भाग्यसौभाग्यप्रसादसदनं नृपम् ॥२४३॥
 असौ मौक्तिकताडङ्कहंसोत्तंसमुखाम्बुजः ।
 राजा भुवनचन्द्राख्यः, शौर्य-धैर्य-धियां निधिः ॥२४४॥
- 25 अयं हाराङ्कितग्रीवो, राजा समरकेतनः ।
 स्मरे हरभयोद्भ्रान्ते, रूपश्रीरमुमाश्रिता ॥२४५॥

भूपः कुबेरनामाऽयं, सख्युर्मुखमवेक्षते ।
 उत्तीर्णो भुवि चेतोभूर्दिवः शिवभयादिव ॥२४६॥
 अयं सोमप्रभो राजा, करोद्यत्केलिकन्दुकः ।
 प्रविष्टो हृदि नारीणां, स्यादसावेव मन्मथः ॥२४७॥
 भूपः सूरभिधः सोऽयं, लीलानलारविन्दवान् । 5
 अमुं भेजे रतिर्नित्यं, प्रियेऽनङ्गे तदाशया ॥२४८॥
 भीमः श्रीमानसौ राजा, कुण्डले कुरुते करम् ।
 स्मरं रतिरतं मत्वा, यं प्रीतिस्तद्वदाश्रिता ॥२४९॥
 क्षमाधवो धवलः सोऽयं, स्मेरनीलाशमशेखरः ।
 यत्कान्तिकिङ्करः कामो, भुवनेषु विजृम्भते ॥२५०॥ 10
 इति ज्ञात्वा प्रतीहारीवचनेन नृपानिमान् ।
 क्रमेण प्रष्टुमारेभे, कन्या विद्यासु कौशलम् ॥२५१॥
 अथ जित्वा कुमारी, ताननुप्रश्नं निरुत्तरान् ।
 वरं नरेभ्यो नारीति, ज्ञात्वा प्रीतिपराऽभवत् ॥२५२॥
 तामथ व्यथमानात्मा, कुमारो जितकाशिनीम् । 15
 तयैव मञ्चपाञ्चाल्या, मणिस्पर्शादवीवदत् ॥२५३॥
 चमत्कारकरी पुंसां, प्राह पाञ्चालिका ततः ।
 आक्षिप्य क्षमापतेः पुत्रीं, मूर्त्तमानभृता गिरा ॥२५४॥
 किमु गर्जसि वामाक्षि ! विजित्य नृपशून् नृपान् ? ।
 न किं जानासि मामत्र, पुरः स्फुरतिकौतुकाम् ? ॥२५५॥ 20
 भवत्या यदि जीयेऽहं, तद् गुरुर्लज्जते मम ।
 मन्मौलौ न्यस्तहस्तोऽयं, हरिणान्दिनृपात्मजः ॥२५६॥
 चमत्कृतेति पाञ्चालीवाचा सा चारुलोचना ।
 शारदेव स्वयं वादसादरा मुदमुद्बधौ ॥२५७॥
 कन्या पप्रच्छ कः शूरो ?, जितात्मेति जगाद सा । 25
 को दक्षः ? साऽवदत् प्रोक्तं, तया श्रीभिखञ्चितः ॥२५८॥

को दुःखीति तया प्रोक्तं, स्पृहा यस्येति साऽब्रवीत् ।

तयोक्तं को धनी ? यस्य, सुकृतानीत्युवाच सा ॥२५९॥

इति प्रश्नोत्तरगिरा, पाञ्चाल्या विजिता सती ।

मुदा कण्ठे कुमारस्य, बाला मालामयोजयत् ॥२६०॥

5 अथ पृथ्वीभृतः सर्वे, कुमारं प्रति कोपिनः ।

सममेव समीकायानीकिनीः समनीनहन् ॥२६१॥

बलानि बलवान् राज्ञां, तानि जित्वा नृपात्मजः ।

भूपैः प्रत्येकमेकाकी, सार्द्धं युद्धविधिं दधौ ॥२६२॥

हेलयैव महीपालानन्यान् निर्जित्य भूपभूः ।

10 केसरीव समारूढः, सोमप्रभनृपद्विपम् ॥२६३॥

स्वस्त्रीयो मातुलेनायां, विस्फुरन्नपराजितः ।

राज्ञा सोमप्रभेणाथ, लक्षणैरुपलक्षितः ॥२६४॥

गलदश्रुजलो वीरमथ सोमप्रभो नृपः ।

भागिनेयं महाहर्षपूरितः परिरब्धवान् ॥२६५॥

15 हरिणन्दितनूजं मे, जामेयमपराजितम् ।

अमुं जानीथ भूपानामिति सोमप्रभोऽदिशत् ॥२६६॥

जग्मुः स्वाजन्यमुर्वीशाः, सर्वेऽपीति प्रमोदिनः ।

मध्ये भूत्वा कुमारस्तैः, सोत्साहैश्च विवाहितः ॥२६७॥

अथ सम्मानिता राज्ञा, सर्वेऽपि जितशत्रुणा ।

20 ययुर्निजनिजं स्थानं, नृपा सोमप्रभादयः ॥२६८॥

ततस्तत्र स्थितं श्रुत्वा, कुमारमपराजितम् ।

आययौ पैतृको मन्त्री, समाकारयितुं रयात् ॥२६९॥

सर्वेऽपि परिणीतस्त्रीपितरोऽपि तमाययुः ।

सरिदोघा इवाम्भोर्धिं, विद्याधरधराधिपाः ॥२७०॥

१. °या पृष्ठं, स्पृ° खंता० ॥ २. °किनीं सम° खंता० ॥ ३. °भोऽवदत् खंता० ॥

४. सर्वे प्रीतिप्रमो° खंता० ॥ ५. °तं मत्वा, खंता० ॥

मित्रेण मन्त्रिणा धात्रीश्वरैर्विद्याधरैश्च तैः ।
 ऋक्षैरिव तुषारांशुः, कुमारः परिवारितः ॥२७१॥
 कम्पिनीं सैन्यचारेण, स्विन्नां गजमदाम्बुभिः ।
 भेजे निजपुरीमेष, दयितामनुरागिणीम् ॥२७२॥
 बभौ पितरमालोक्य, वृक्षोऽम्बुदमिवाथ सः । 5
 प्रीतः प्रेक्ष्य च तं राजा, राजानमिव वारिधिः ॥२७३॥
 रोमाञ्चमेचकश्रीकः, प्रसरद्भुजपक्षतिः ।
 पितृपादाम्बुजोत्सङ्गे, वीरो भृङ्ग इवापतत् ॥२७४॥
 अथो कुमारमुत्थाप्य, बाहुभ्यां प्रीतिविह्वलः ।
 राजा हृदि दधौ मूर्ध्नि, वर्षन् हर्षाश्रुबिन्दुभिः ॥२७५॥ 10
 अथोद्धार नो मौलिं, न्यस्य मातृपदद्वये ।
 नखोष्णीषमणीनां तु, रश्मिभिर्ग्रीथितं मिथः ॥२७६॥
 मात्रा कथञ्चिदुत्थाप्य, मुदा मूर्धनि चुम्बितः ।
 कुमारः शैशवसुखं, सस्मार सुरदुर्लभम् ॥२७७॥
 तौ मनोगति-चपलगतिजीवौ प्रणेमतुः । 15
 सोदरौ सूर-सोमाख्यौ, कुमारस्य पदद्वयम् ॥२७८॥
 समर्थमथ मत्वा तं, निधाय स्वपदे सुतम् ।
 व्रतं विश्वस्तहरिणं, हरिणन्दी मुदा दधौ ॥२७९॥
 तपस्तपनविस्तारध्वस्तकर्मतमस्ततिः ।
 हरिणन्दीमुनिपतिस्तत् प्राप परमं पदम् ॥२८०॥ 20
 महिषीपदविद्योतमानप्रीतिमतीयुतः ।
 शशास सूर-सोमाभ्यां, सहोर्वीमपराजितः ॥२८१॥
 मित्रं विमलबोधोऽपि, तस्य मन्त्रिपदेऽभवत् ।
 दीप्ततेजःप्रदीपैकसदनं सदनन्तधीः ॥२८२॥
 कुर्वन्नुर्वीपतिस्तीर्थ-स्थयात्रामहोत्सवम् । 25
 ददर्शाऽनङ्गदेवाख्यमिभ्यमुद्भिन्नयौवनम् ॥२८३॥

- एतस्यैव द्वितीयेऽह्नि, मरणं परिभावयन् ।
 धिक् ! संसृतिरसारेयमिति सारां धियं दधौ ॥२८४॥
 इहान्तरे पुरोपान्ते, केवलज्ञानवान् मुनिः ।
 आययौ यः कुमारत्वे, दृष्टः कुण्डपुरे पुरा ॥२८५॥
- 5 पद्मं प्रीतिमतीपुत्रं, कृत्वा राज्येऽथ पार्थिवः ।
 मुनेस्तस्माद् व्रतं प्राप, सकान्ता-ऽमात्य-बान्धवः ॥२८६॥
 स तपो निबिडं तप्त्वा, पूर्णायुः सपरिच्छदः ।
 समभूदारणे कल्पे, शक्रसामानिकः सुरः ॥२८७॥
- §§ जम्बूद्वीपाभिधे द्वीपे, क्षेत्रे भरतनामनि ।
 10 कुरुदेशशिरोमाल्ये, श्रीहास्तिनपुरे पुरे ॥२८८॥
 श्रीषेणनृपतेः पत्न्यां, श्रीमत्यां शङ्ख इत्यभूत् ।
 जीवोऽपराजितस्याथ, पूर्णेन्दुस्वप्नतः सुतः ॥२८९॥ युग्मम् ॥
 जीवो विमलबोधस्य, मतिप्रभ इति श्रुतः ।
 आसीद् गुणनिधेर्मन्त्रिकिरीटस्याङ्गजो गुणी ॥२९०॥
- 15 क्रीडां वितनुतो मित्रीभूय तौ पूर्ववत् ततः ।
 यौवनस्य वशं यातौ, वसन्तौ जनचेतसि ॥२९१॥
 चौर्यदावाग्निदग्धाङ्गः, सीमादेशजनोऽन्यदा ।
 आगत्य क्षितिनेतारं, विजेतारं व्यजिज्ञपत् ॥२९२॥
 विशालशृङ्गः स गिरिः, सा चन्द्रशिशिरा नदी ।
 20 दुर्गेऽस्मिन् दुर्ग्रहः पल्लीपतिः समरकेतनः ॥२९३॥
 हरत्येव सदेशस्थः, स देशस्य श्रिय सदा ।
 दोषा दोषाकरोऽम्भोजवनस्येव समापतन् ॥२९४॥
 गिरं जनपदस्येति, दुःखदाहसगद्गदाम् ।
 समाकर्ण्यभवद् भूपः, कोपवह्निहसन्तिका ॥२९५॥
- 25 कटकाय कटुस्वान्तः, समारम्भं विभावयन् ।
 आदिदेश नृपः पत्ति-द्विप-वाह-स्थाधिपान् ॥२९६॥

अथ विज्ञापयामास, कुमारः क्षितिवासवम् ।
 अन्तः स्फुरति कोपेऽपि, निर्विकारमुखाकृतिः ॥२९७॥
 स्वर्गेशो नागतः स्वर्गान्न पातालाद् बलिर्बली ।
 कथमित्थं प्रभो ! पल्लीपतिमात्रे प्रकुप्यसि ? ॥२९८॥
 मा कोपीरहमेवामुं, निग्रहीष्यामि हेलया ।
 व्यापारं हि कुठारस्य, नखच्छेद्ये करोति कः ? ॥२९९॥
 इत्याकर्ण्य नरेन्द्रेण, समादिष्टः प्रमोदिना ।
 कुमारः शत्रुसंहारहेतवे कटकं व्यधात् ॥३००॥
 कृत्वा शून्यमथो दुर्गं, कतिचित्पत्तिपालितम् ।
 तस्थौ दूरेण पल्लीशश्छलाय सह सैनिकः ॥३०१॥
 इति मत्वा कुमारोऽपि, समारोपितसैनिकः ।
 प्रेरितैः पत्तिभिर्दुर्गं, ग्राहयामास कैश्चन ॥३०२॥
 जगामान्तः समं सैन्यैः, शङ्खोऽयमिति शङ्कया ।
 बलैरनर्गलैर्दुर्गं, पल्लीपतिरवेष्टयत् ॥३०३॥
 अथ संरुद्धदुर्गं तं, वल्गन्तं विक्रमोर्जितैः ।
 पल्लीशं वेष्टयामास, कुमारः परितो बलैः ॥३०४॥
 अन्तर्बहिर्बलस्तोमैर्दुर्गान्ते वध्यतां गतम् ।
 मत्वाऽऽत्मानमथो मानममुचत् पक्वणाधिपः ॥३०५॥
 मूर्त्तं मदमषीपिण्डमिवायातं हृदो बहिः ।
 वहन् कण्ठे कुठारं स, कुमारमुनीनीतवान् ॥३०६॥
 वलमानः सहानेन, वीरोऽथ कटकान्तिके ।
 अर्धमार्गेऽर्धरात्रे स, शुश्राव रुदितं स्त्रियाः ॥३०७॥
 अथ शब्दानुसारेण, तां जगाम नृपाङ्गजः ।
 एकः खड्गलतोद्रेकभ्राजिष्णुभुजभूरुहः ॥३०८॥
 कुमारस्तामथोवाच, किमिदं भीरु ! रुद्यते ? ।
 इति साऽपि तदाकारविश्वस्ता दुःखिताऽवदत् ॥३०९॥

5

10

15

20

25

- §§ अङ्गदेशेषु चम्पायां, जितारिणृपतेः सुता ।
 कीर्तिमत्यामभूद् भूरिपुत्रोपरि यशोमती ॥३१०॥
 गुणश्रवणमात्रेण, शङ्खे श्रीषेणनन्दने ।
 अनुरागोऽभवत् तस्याः, सरोजिन्या स्वाविव ॥३११॥
- 5 स्वाजन्याय ततो राजा, श्रीषेणनृपतिं प्रति ।
 विशिष्टं प्रेषयामास, वाक्पीयूषपयोनिधिम् ॥३१२॥
 समयेऽस्मिन्निमां बलां, मणिशेखरखेचरः ।
 जह्रे मया सह महस्तिरस्कृतसहस्ररुक् ॥३१३॥
 अटव्यामिह मुक्ताऽहं, निन्ये कन्या तु साऽन्यतः ।
 10 तस्याः श्रीमन्नहं धात्री, तद्वियोगेन रोदिमि ॥३१४॥
 किंवदन्तीं कुतस्तस्या, लभेयमिति चिन्तयन् ।
 इमामाश्वासयामास, कुमारः काम्यया गिरा ॥३१५॥
 अथ तद्वीक्षणपरे, वीरे शौर्यसखः स्वयम् ।
 पूर्वाशापतिरुष्णांशुं, शैले दीपमिवामुचत् ॥३१६॥
- 15 तदटन्नटवीगर्भे, कन्यावीक्षणसत्वरः ।
 शैले विशालशृङ्गाख्ये, कन्दरामन्दिरोदरे ॥३१७॥
 शङ्ख एव मम स्वामी, वदन्तीमिति बालिकाम् ।
 खेटं चाटुकारं च, सोऽपश्यन्मणिशेखरम् ॥३१८॥ युग्मम् ॥
 क्रोधादभिमुखं धावन्, पश्यन् कन्यां च सस्पृहम् ।
 20 कुमारः खेचरेन्द्रेण, तत्प्रियत्वेन निश्चितः ॥३१९॥
 समायातः प्रियोऽयं ते, शङ्ख पश्यैष हन्यते ।
 तां प्रतीतिं प्रतिज्ञाय, प्रचचाल स खेचरः ॥३२०॥
 तन्निष्कृपकृपाणाग्रसङ्ग्रामेण नृपाङ्गजः ।
 खेचरं विगलद्भासं, दासं चक्रे विजित्य तम् ॥३२१॥
- 25 स्मित्वा व्यलोकयद् बाला, तं कुमारं जितद्विषम् ।
 प्रभाते परिभूतेन्दुं, पद्मिनीव दिवाकरम् ॥३२२॥

१. °निधिः खंता° पाता० ॥ २. स्मिता व्य° खंता० पाता० ॥

अथ व्योम्नो मनोवेगा, मणिशेखरपत्तयः ।
 पेतुर्नृपसुतोपान्ते, सरसीव सितच्छदाः ॥३२३॥
 उभौ पुरे च सैन्ये च, प्रैषीद् भूपाङ्गजः खगौ ।
 एकं यशोमतीधात्र्याः, समानयनहेतवे ॥३२४॥
 निकाममुपरोधेन, कुमारः खेचरेशितुः । 5
 प्रणमन् सिद्धचैत्यानि, कन्यया साकमेतया ॥३२५॥
 आयातः कनकपुरे, विद्याधरपुरे ततः ।
 भूमिभालाभवैताढ्यविशेषककलाभृति ॥३२६॥ युग्मम् ॥
 दिनानि कतिचित् तत्र, तस्थौ भूजानिनन्दनः ।
 खेचरश्रेणिसौजन्यक्षीरनीरेशकेशवः ॥३२७॥ 10
 अथ तस्मै ददौ पुत्रीं, खगेशो मणिशेखरः ।
 ददिरे खेचरैरन्यैरपि विद्या निजा निजाः ॥३२८॥
 अथ विद्याधरैः सर्वैः, परितः परिवारितः ।
 द्विषद्भयादकम्पायां, चम्पायां पुरि यातवान् ॥३२९॥
 यशोमत्यादिकाः कन्याः, स तत्र परिणीतवान् । 15
 रोहिणीप्रभृतीः शीतद्युतिर्दाक्षायणीरिव ॥३३०॥
 विघाटितकपाटोष्ठप्रतोलीमुखनिःसृतैः ।
 सौधांशुभिर्विहसितामिव चम्पां विवेश सः ॥३३१॥
 यशोधरो गुणधरः, कुमारस्य सहोदरौ ।
 सम्मुखौ द्वावपि प्राप्तौ, तौ जीवौ सूर-सोमयोः ॥३३२॥ 20
 बाहुभ्यामिव बन्धुभ्यां, वाम-दक्षिणपक्षयोः ।
 चतुर्बाहुनिर्वादर्शि, कुमारो नागरैस्तदा ॥३३३॥
 अथासौ पितरौ नत्वा, कृतार्थम्मन्यमानसः ।
 बभूव विपुलप्रीतिवल्लीप्रोल्लासपादपः ॥३३४॥

१. अथ श्वसुरमापृच्छ, परिवारैः समं निजैः । पित्रोरुत्कण्ठितः प्राप, कुमारो
 हस्तिनापुरम् ॥३३१॥ इतिरूपः श्लोकः खंता० ॥ २. °वौ शशि-सूरयोः वता० ॥
 ३. °थायं पित० पाता० ॥

वसुन्धराधुराधुर्यं, राज्ये कृत्वाऽथ तं सुतम् ।
 राजा गुणधराचार्यपादान्ते जगृहे व्रतम् ॥३३५॥
 वनीमिवावनीमेनां, सेचं सेचं नयाम्बुभिः ।
 मालाकार इव क्षमापः, स यशोभिरपुष्पयत् ॥३३६॥

- 5 §§ अन्यदा केवलज्ञाननिधिर्विबुधसेवितः ।
 श्रीषेणः क्षीणदुष्कर्मा, प्राप्तस्तस्याः पुरः पुरः ॥३३७॥
 परीवारपरीतोऽयमथ शङ्खः क्षमापतिः ।
 मुनीन्द्रं पितरं नत्वा, देशनान्ते व्यजिज्ञपत् ॥३३८॥
 स्वामिन् ! प्रेम्णा यशोमत्यामत्यासक्तिः कुतो मम ? ।
 10 ऊचे मुनिरथानेकभवसम्बन्धितामिह ॥३३९॥
 आगामिनि भवे भावी, नेमिनामा जिनो भवान् ।
 मन्त्री च बान्धवौ चैतौ, गणेशास्तव भाविनः ॥३४०॥
 इयं राजीमती भूत्वा, त्वदेकमयमानसा ।
 अनूढैव व्रतं त्वत्तः, प्राप्य निर्वृतिमाप्स्यति ॥३४१॥
 15 निशम्येति मुनेर्वाचं, शङ्खः शङ्खोज्ज्वलाननः ।
 कुमारं पुण्डरीकाख्यं, राज्ये व्यधित दुर्धरम् ॥३४२॥
 ततः समं यशोमत्या, बन्धुभ्यां सचिवेन च ।
 अवाप क्षमापतिर्दीक्षां, वीक्षां मुक्तिस्त्रिया इव ॥३४३॥
 सोऽर्हद्भक्त्यादिभिः स्थानैस्तीर्थकृत्कर्म निर्ममे ।
 20 विधायाऽऽराधनां चान्ते, पादपोषणं व्यधात् ॥३४४॥
 परीषहोपसर्गाद्यैः, स परैरपराजितः ।
 अपराजितसञ्ज्ञेऽभूद्, विमाने भासुरः सुरः ॥३४५॥

१. °राधौर्यं पाता० ॥ २. °न्धवावेतौ खंता० ॥

तस्मिन्नखण्डितसुखामृतपानपीनः,
 सोऽयं सुरः स्फुरदनुत्तररूपसम्पत् ।
 हर्षप्रकर्षमयमद्भुतभूरिभाग्य-
 लक्ष्मीमयं च समयं गमयाम्बभूव ॥३४६॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते 5
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 श्रीभनेमिनाथप्राच्यभववर्णनो नाम दशमः सर्गः समाप्तः ॥

पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि,
 स्वच्छं नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।
 वाग्देवी मुखसममसूक्तविशदोद्गारादपि प्राञ्जलाः, 10
 केषां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ? ॥१॥

॥ ग्रन्थाग्रम् ३५२ । उभयम् ३१४५॥

एकादशः सर्गः ॥

- इतश्च मथुरापुर्या, यदुनामा नृपोऽभवत् ।
बृहद्रथाङ्गजो भूरिभूपान्ते हरिवंशभूः ॥१॥
शूरो जातस्ततः शौरि-सुवीरौ तस्य चाऽऽत्मजौ ।
5 शूरः शौरिं नृपं कृत्वा, व्रते प्रववृते कृती ॥२॥
सुवीरं स्वपदे न्यस्य, शौरिः सोदरवत्सलः ।
स्वयं कुशार्तदेशेषु, चक्रे शौरिपुरं पुनः ॥३॥
शौरैरन्धकवृष्ण्याद्या, बभूवुः किल सूनवः ।
सुवीरस्य महावीरा, भोजवृष्ण्यादयः पुनः ॥४॥
10 भूपमन्धकवृष्णिं तत्, कृत्वा शौरिधराधिपः ।
सुप्रतिष्ठान्मुनेः प्राप्य, व्रतं निर्वृतिमासदत् ॥५॥
सुवीरस्तनुजं राज्ये, भोजवृष्णिं विधाय च ।
विदधे सिन्धुषु स्वस्मै, सौवीरं नाम पत्तनम् ॥६॥
मथुराम्भोजसूर्यस्य, भोजवृष्णोर्महीभुजः ।
15 जाग्रदुग्रगुणग्राम, उग्रसेनः सुतोऽभवत् ॥७॥
आसन्नन्धकवृष्णेस्तु, सुभद्रायां सुता दश ।
समुद्रविजयो जिष्णुरक्षोभ्यः क्षोभितद्विषन् ॥८॥
स्तिमितः शमितारातिः, सागरः सागरोपमः ।
हिमवान् हिमवत्कीर्तिरचलोऽचलनिश्चयः ॥९॥
20 धरणो धरणीभूषा, पूरणः शत्रुचूरणः ।
अभिचन्द्रो वितन्द्रात्मा, वसुदेवश्च विश्वजित् ॥१०॥ विशेषकम् ॥

समुद्रविजयं न्यस्य, स्वपदेऽन्धकवृष्णिना ।
 सुप्रतिष्ठान्मुनेरेव, प्रव्रज्य प्रापि निर्वृतिः ॥११॥
 राज्ये न्यस्योग्रसेनं च, भोजवृष्णिर्महाभुजः ।
 सुप्रतिष्ठस्य पादान्ते, दान्तात्मा व्रतमग्रहीत् ॥१२॥
 कंसेन तु सुभद्राख्यरसविक्रयिसूनुना । 5
 पठतो वसुदेवस्य, मैत्री सौरिपुरेऽभवत् ॥१३॥
 ततश्चिक्रीडतुः कंस-वसुदेवौ सदैव तौ ।
 मिथश्चैतन्यवत्कायप्रतिच्छायनिभावुभौ ॥१४॥
 समुद्रविजयस्योर्वीभृतोऽन्येद्युः सभाजुषः ।
 अर्द्धचक्रिजरासन्धराजादेशः समाययौ ॥१५॥ 10
 अस्मद्वंश्योऽस्ति वैताढ्यतटे सिंहस्थो नृपः ।
 एनं बद्ध्वोद्धतक्रोधं, यः कश्चन समानयेत् ॥१६॥
 इष्टो दीयेत देशोऽस्मै, तथा जीवयशाः सुता ।
 राजादिष्टं तदित्येतन्मेने मानवपुङ्गवः ॥१७॥
 समुद्रविजयाद् राजादेशार्थेकसमर्थधीः । 15
 ययाचे स्वयमादेशं, वसुदेवः प्रतिज्ञया ॥१८॥
 नरेन्द्रादेशतः कंससारथिः सारसैनिकः ।
 वीरो जगाम वैताढ्यमद्वैताढ्यपराक्रमः ॥१९॥
 अथो सिंहस्थो युद्धदुःसहः सहसाऽभ्यगात् ।
 वसुदेवं प्रति जवात्, किरिः केसरिणं यथा ॥२०॥ 20
 अथ युद्धप्रबन्धेन, भग्ने सैन्यसमुच्चये ।
 वसुदेवः समं सिंहस्थेन युयुधे स्वयम् ॥२१॥
 ततः परिघमुद्यम्य, कंसस्तं सहसा द्विषम् ।
 आहत्य वसुदेवस्य, पुरो बद्धमढोकयत् ॥२२॥
 अथैत्य दैत्यविक्रान्तः, क्रान्तसिंहस्थो रयात् । 25
 समुद्रविजयस्यांही, वसुदेवोऽनमन्मुदा ॥२३॥

१. °क्रयसू° खंता० पाता० ॥ २. शौरि° खंता० पाता० ॥

- वसुदेवमथावादीन् नृपस्तुभ्यं प्रदास्यति ।
 राजा तुष्टो जरासन्धस्तां जीवयशसं सुताम् ॥२४॥
 पति-तातकुलोच्छित्यै, सा तु ज्ञातमिदं मया ।
 क्रोष्टुकिज्ञानिवचसा, तत् तत्त्यागे मर्ति कुरु ॥२५॥
- 5 ध्यात्वाऽथ वसुदेवोऽपि, जगाद नृपतिं प्रति ।
 युद्धे कंसेन बद्धोऽयं, तद् यशोऽस्यैव दीयताम् ॥२६॥
 तदगद्यत भूपेन, जरासन्धनृपः कथम् ।
 सुतामपि बलिष्ठाय, वणिक्पुत्राय दास्यति ? ॥२७॥
 अवादि वसुदेवेन, मन्ये नासौ वणिक्सुतः ।
- 10 जानामि विक्रमेणेति, तत्पिताऽऽकार्यं पृच्छ्यते ॥२८॥
 अथाऽऽहूय सुभद्रोऽयं, कंसोत्तंसितसन्निधिः ।
 राज्ञा सशपथं पृष्टः, सुतोऽयं ते किमौरसः ? ॥२९॥
 इत्युक्ते भूभृताऽवोचत्, सुभद्रोऽपि यथातथम् ।
 गतोऽहमेकदा शौचहेतवे यमुनामनु ॥३०॥
- 15 अदर्शि कांस्यमञ्जूषा, तत् तरन्ती रयान्मया ।
 आकृष्योद्धातिता तस्यां, दृष्टोऽयं महसांनिधिः ॥३१॥
 मुद्रिकायुगभाजोऽस्य, गृहीतस्य शिरस्तले ।
 लब्धेयमिति भूपाङ्घ्रिपुरः पुत्रीं मुमोच सः ॥३२॥
 उग्रसेनसुतेऽमुष्मिन्, धारिण्याः कुक्षिवर्तिनि ।
- 20 पूरितश्छद्मनाऽमात्यैः, पत्यन्त्रस्वाददोहदः ॥३३॥
 पितृवैरीति सञ्चिन्त्य, पुत्रः प्राणप्रियोऽप्यसौ ।
 मात्राऽतिनिन्द्यः कालिन्ध्याः, प्रवाहेऽस्मिन् प्रवाहितः ॥३४॥ युग्मम् ॥
 पत्रिकां वाचयित्वेति, मुमुदे मेदिनीश्वरः ।
 निजगोत्रावतंसं, तं, कंसं विज्ञाय तत्क्षणात् ॥३५॥

१. तत्त्यागे तन्मर्ति खंता० ॥ २. °पाङ्घ्रेः, पु° पाता० ॥ ३. °प्ययम् खंता०
 पाता० ॥ ४. °नीपतिः खंता० ॥

जरासन्धमुपस्थाय, समुद्रविजयस्ततः ।

कंसस्य शौर्यमाख्याय, तं सिंहस्थमार्पयत् ॥३६॥

दत्त्वा सुतां नृपोऽपृच्छद्, देशमिष्टमनेन तत् ।

पितृद्विषा ययाचे सा, कंसेन मथुरापुरी ॥३७॥

तज्जरासन्धदत्तोग्रबलोऽयं मथुरां गतः ।

5

उग्रसेननृपं कंसः, काष्ठपञ्जरकेऽक्षिपत् ॥३८॥

मया त्यक्तोऽसि नो वेत्ति, वार्तामपि पिता तव ।

एवमुक्तेऽपि धारिण्या, नोग्रसेनं मुमोच सः ॥३९॥

कंसानुजोऽतिमुक्ताख्यः, पितृदुःखाकुलस्ततः ।

कृती व्रतं स जग्राह, मुक्तिमार्गैकपल्वलम् ॥४०॥

10

समुद्रविजयः सोऽपि, स्वामिना सत्कृतस्ततः ।

ययौ शौरिपुरे शूरसमुच्चयशिरोमणिः ॥४१॥

[वसुदेवहिण्डः]

वसुदेवाङ्गसौभाग्यकृष्टस्त्रीविप्लवाकुलैः ।

नृपः कदाऽपि विज्ञप्तो, नागरैर्नयसागरैः ॥४२॥

15

समुद्रविजयेनाथ, तादृग्विप्लवभीरुणा ।

अभाषि वसुदेवोऽयमुत्सङ्गारोपपूर्वकम् ॥४३॥

अहर्निशं बहिर्भ्रान्त्या, दुर्बलोऽसि ततस्त्वया ।

स्थेयं सदा मदावासे, कलाभ्यासविनोदिना ॥४४॥

गुरोर्गिरं शिरस्येष, शेषामिव निधाय ताम् ।

सौध एव स्थितश्चक्रे, कलाभ्यासमहर्निशम् ॥४५॥

20

स कदाऽपि शिवादेव्या, प्रेषितं भूपतिं प्रति ।

चन्दनोद्वर्तनं चेटीहस्ताज्जग्राह नर्मणा ॥४६॥

उक्तश्चेटिकया सोऽपि, वसुदेवः सहासया ।

राज्ञा स्त्रीनर्मदोषेण, त्वमनेनासि यन्त्रितः ॥४७॥

25

१. °मुक्तोऽपि खंता० ॥

- इत्यसौ परमार्थेन, निजं मत्वा निर्यन्त्रणम् ।
 देशान्तरविलोकाय, निःससार पुरान्निशि ॥४८॥
 रचयित्वा चितामेष, श्मशानभुवि भूरिधीः ।
 निक्षिप्य मृतकं किञ्चिदन्तरज्वालान्मुदा ॥४९॥
- 5 स्तम्भं न्यस्य तटे तस्य, पत्रिकायां लिलेख सः ।
 गुरुभिर्दूषितगुणो, वसुदेवोऽनलेऽविशत् ॥५०॥
 इति कृत्वा ब्रजन् दृष्टः, कयाऽपि पथि कान्तया ।
 आरोपितो रथे खिन्न, इति ब्राह्मणवेषभृत् ॥५१॥
 तद्ग्रामे तद्गृहे स्नात-भुक्तो यक्षालयस्थितः ।
 10 शुश्रावाग्नौ मृतोऽशोचि, वसुदेवः स्वकैरिति ॥५२॥
 अथाऽऽत्मज्ञाननिर्भीकः, प्रचलन्नग्रतो बली ।
 कयाऽपि किल कामिन्या, रथमारोपितो निजम् ॥५३॥
 पुरे विजयखेटाख्ये, सुग्रीवक्ष्मापतेः सुते ।
 श्यामा-विजयसेनाख्ये पर्यणैषीत् कलाजिते ॥५४॥
- 15 ततो विजयसेनायामुत्पाद्याऽक्रूरमङ्गजम् ।
 अटन्नटव्यां तस्थौ स, जलावर्ताख्यपल्लवे ॥५५॥
 द्विपं मत्तमिहायातं, वशीकुर्वन्नसौ वशी ।
 खगाऽर्चिमालि-पवनञ्जयाभ्यां सहसा हतः ॥५६॥
 उद्याने कुञ्जरावर्ते, नीतस्यास्य मुदा ददौ ।
 20 खेचरोऽशनिवेगाख्यः, श्यामां नाम निजात्मजाम् ॥५७॥
 अयं तया प्रवीणात्मा, वीणावाद्येन तोषितः ।
 ददौ वरं तयाऽयाचि, सदाऽप्यविरहस्ततः ॥५८॥
 अवियोगस्त्वयाऽयाचि, कुतः सुतनु ! कथ्यताम् ? ।
 इत्युक्ते वसुदेवेन, सा बभाषे मृगेक्षणा ॥५९॥
- 25 पुरे किन्नरगीताख्ये, वैताढ्यगिरिभूषणे ।
 राजा ज्वलनवेगोऽभूदर्चिमालिनृपात्मजः ॥६०॥

नाम्ना चाऽशनिवेगोऽस्ति, खगस्तदनुजो बली ।
 आस्ते ज्वलनवेगस्य, सूनुरङ्गारकः पुनः ॥६१॥
 एतस्याशनिवेगस्य, सुताऽहमभवं विभो ! ।
 व्रती ज्वलनवेगोऽभूत्, कृत्वा मत्पितरं नृपम् ॥६२॥
 तदङ्गारकवीरेण, विद्या-बलविलोभिना । 5
 जित्वा मत्पितरं राज्यमिदमद्भुतमाददे ॥६३॥
 अष्टापदेऽन्यदाऽऽख्यातं, मत्पितुश्चारणर्षिणा ।
 जलावर्ते गजं जेता, राज्यदस्ते भविष्यति ॥६४॥
 तदादि तत्र मुक्ताभ्यां, खगाभ्यां त्वं जितद्विपः ।
 हतोऽसि राज्यलोभेन, दत्ता तुभ्यमहं पुनः ॥६५॥ 10
 स्त्रीयुतं यः खगं हन्ति, स विद्याभिर्विमुच्यते ।
 इत्याचारः सदैवास्ति, समये व्योमचारिणाम् ॥६६॥
 तत् क्रूरोऽङ्गारकस्तुभ्यं, मा कार्षीत् प्रिय ! विप्रियम् ।
 अवियोगस्तदेतेन, कारणेन मया वृतः ॥६७॥
 प्रतिपद्य गिरं सद्यस्तदीयामिति वृष्णिभूः । 15
 तत्रावतस्थे सौस्थ्येन, समं दयितया तया ॥६८॥
 सुप्तः स चान्यदा रात्रौ, वीरो वनितया समम् ।
 अङ्गारकेणापहतो, वसुदेवः प्रबुद्धवान् ॥६९॥
 को मे हर्तेति विमृशन्, ददर्श निजवल्लभाम् ।
 श्यामामङ्गारकेणैव, खड्गाखड्गं वितन्वतीम् ॥७०॥ 20
 अङ्गारकेण सा श्यामा, खड्गेनाऽऽशु द्विखण्डिता ।
 द्वे श्यामे युध्यमाने तद्, वसुदेवो व्यलोकयत् ॥७१॥
 अथ मायामिमां मत्वा, वाष्णोऽङ्गारकं रुषा ।
 जघान मुष्टिना मूर्ध्नि, केशरीव करीश्वरम् ॥७२॥
 उद्धातपातरुग्णेन, विमुक्तोऽङ्गारकेण सः । 25
 च्युतश्चम्पापुरीपाश्वरे, सरोवरपयोऽन्तरा ॥७३॥

१. वृष्णिभूः खंता० ॥ २. °माने च, वसु° खंता० ॥ ३. °मां ज्ञात्वा खंता० ॥

- तत् तीर्त्वाऽऽशु सरस्तीरे, वासुपूज्यालयं गतः ।
जिनं नत्वा सहैकेन, द्विजेन पुरी जग्मिवान् ॥७४॥
- §§ यूनो वीणाजुषः प्रेक्ष्य, हेतुं पप्रच्छ स द्विजात् ।
अथो कथयितुं तस्मै, प्रारेभे द्विजकुञ्जरः ॥७५॥
- 5 इह गन्धर्वसेनाऽस्ति, चारुदत्तवणिक्सुता ।
सा प्राह स पतिः स्यान्मे, यो मां जयति वीणया ॥७६॥
वीणाचार्यौ यशोग्रीव-सुग्रीवाविह तिष्ठतः ।
वीणाभ्यासं तदभ्यासे, तन्वन्त्येते तदिच्छया ॥७७॥
मासे मासे परीक्षा स्यान्न कोऽपि च जयत्यमूम् ।
- 10 वसुदेवो निशम्येति, विद्याविकृतरूपकृत् ॥७८॥
विप्रवेषधरो गत्वा, सुग्रीवं प्रत्यदोऽवदत् ।
वीणायां तव शिष्योऽस्मि, चारुदत्तसुताकृते ॥७९॥
सोपहासमुपाध्यायः, स्थापयामास तं ततः ।
अहासयज्जनान् सोऽपि, मूर्खत्वमिव दर्शयन् ॥८०॥
- 15 अथाऽऽजगाम मासान्ते, चारुदत्तस्य नन्दनी ।
वीणाभ्यासकृतां यूनां, परीक्षां कर्तुमात्मना ॥८१॥
उपाध्यायेन शिष्यैश्च, चारुचीरधरस्तदा ।
वसुदेवः प्रहासाय, स्थापितः प्रौढविष्टरे ॥८२॥
ते युवानोऽथ सर्वेऽपि, वीणया विजितास्तया ।
- 20 वादाय वसुदेवोऽथ, तैरूचे परिहासिभिः ॥८३॥
अथाऽऽधाय निजं रूपं, चमत्कारकरं नृणाम् ।
वीणाः प्रदूष्य यूनां च, तस्या वीणां करेऽग्रहीत् ॥८४॥
गेयो विष्णुकुमारस्य, त्रिविक्रमपराक्रमः ।
गन्धर्वसेनयेत्युक्ते, स चक्रे सर्वमप्यदः ॥८५॥
- 25 हृष्टेन चारुदत्तेन, स गृहे जगृहे मुदा ।
ततो विवाहदीक्षायां, पृष्टे गोत्रादिकेऽहसत् ॥८६॥

वणिक्पुत्रीयमिति मा, हासीः पृष्ठे कुले सति ।
 चरितं श्रव्यमस्त्यस्यास्तमित्यूचे तदा वणिक् ॥८७॥
 अथ तां परिणीयासौ श्यामाख्य-विजयाह्वये ।
 पर्यणैषीद् यशोग्रीव-सुग्रीवतनये अपि ॥८८॥

[चारुदत्त-गन्धर्वसेनयोश्चरितम्]

5

अथ गन्धर्वसेनाया, वृत्तं कथयितुं वणिक् ।
 अपरेद्युः समारेभे, वसुदेवं प्रति स्मितः ॥८९॥
 पुराऽहं जीवतोः पित्रोः, सुभद्रा-भानुसञ्ज्ञयोः ।
 अगां सुहृज्जनैः साकं, हेलया सिन्धुरोधसि ॥९०॥

तत्र स्त्री-पुंसयोः पादप्रतिबिम्बानुसारतः ।
 सञ्चरन्नहमद्राक्षं, सतल्पं कदलीगृहम् ॥९१॥
 तरुणं तरुणा साकं, कीलितं तत्र दृष्टवान् ।
 ओषधीमूलिकास्तिस्त्रस्तथा तत्खड्गकोशगाः ॥९२॥

10

ताभिरप्युपरिन्यस्तपत्रीज्ञानप्रभावतः ।
 निष्कीलमव्रणं मुक्तमूर्च्छं च तमहं व्यधाम् ॥९३॥
 अथोन्मीलितनेत्राब्जः, प्राप्तसञ्ज्ञोऽवदत् स माम् ।
 किं निष्कारणबन्धोस्ते, विदधामि किल प्रियम् ? ॥९४॥
 अहं वैताढ्यकोटीरे, नगरे शिवमन्दिरे ।
 महेन्द्रविक्रमक्ष्मापसुतोऽमितगतिः श्रुतः ॥९५॥

15

सुतां हिरण्यरोमाख्यमातुलस्य तपस्यतः ।
 यथार्थनामानमहं, व्यवहं सुकुमारिकाम् ॥९६॥
 अभिलाषी मया तस्यां, सखा धूमशिखाभिधः ।
 ज्ञातः स तु न दाक्षिण्यान्मुक्तो मित्रं हि दुस्त्यजम् ॥९७॥
 सहाऽऽयातेन तत् तेन, च्छलाद् विश्वस्तघातिना ।
 कीलितोऽस्मि द्रुमेऽमुष्मिन्, हत्वा च दयितां गतः ॥९८॥
 तत् तवाहं जीवितव्यदातुर्मातुरिवाधुना ।
 अनृणः करुणासार !, भविष्यामि भवे कथम् ? ॥९९॥

20

25

अथ त्वद्दर्शनेनैव, कृतकृत्योऽस्मि सर्वथा ।
इत्युक्ते स मया मैत्र्यं, प्रतिपद्य खमुद्ययौ ॥१००॥

§§ मातुलस्याथ सर्वार्थनाम्नो मित्रवर्ती सुताम् ।
अतुच्छेनोत्सवेनाहं, पितृभ्यां परिणायितः ॥१०१॥

5 कलासक्तमथो मुक्तभोगं मत्वा पितैव माम् ।
लीलाललितगोष्ठीषु, प्रमोदनिधिषु न्यधात् ॥१०२॥
अहं कलिङ्गसेनायास्तनयामभजं ततः ।
वेश्यां वसन्तसेनाख्यां, प्रमोदमधुपद्मिनीम् ॥१०३॥
वर्षैर्द्वादशभिः स्वर्णकोटीः षोडश तद्गृहे ।

10 भुक्तवान् निर्धनीभूतस्तत् तयाऽहं बहिष्कृतः ॥१०४॥
गतो गृहं मृतौ मत्वा, पितरौ दुःखितश्चिरम् ।
तत् कान्ताभूषणान्येव, नीवीं रचितवानहम् ॥१०५॥
मातुलेन सहोसीरवर्तेऽहं नगरे गतः ।
क्रीतः कर्पासराशिश्च, दग्धः सोऽपि कृशानुना ॥१०६॥

15 मातुलेनापि निर्भाग्य, इति मुक्तोऽपरां दिशम् ।
गच्छन् पथि मृते वाहे, पदातिश्चलितोऽस्म्यहम् ॥१०७॥
तत् प्रियङ्गुपुरे कष्टाद्, गतस्तत्र स्थिरीकृतः ।
नाम्ना सुरेन्द्रदत्तेन, पितृमित्रेण सम्मदात् ॥१०८॥

20 द्रव्यलक्षं गृहीत्वाऽहं, वणिगभ्यस्तत् कलान्तरात् ।
अब्धौ गतागतैरष्ट, स्वर्णकोटीरुपार्जयम् ॥१०९॥
स्वदेशे चलितो भग्ने, पोतेऽथ फलकग्रहात् ।
उदुम्बरावतीवेलातीरेऽगां सप्तमेऽहनि ॥११०॥
अथ राजपुरोपान्तवने दिनकराभिधम् ।
त्रिदण्डिनं प्रणम्याहं, पुरः श्रान्तो निविष्टवान् ॥१११॥

१. अतुच्छमुत्सवं कृत्वा, पितृ° पाता० ॥ २. °र्ते गत्वा पुरे ततः । क्रीतः कर्पासभारस्तद्दग्धः खंता० ॥

उक्तस्त्रिदण्डना भद्र !, द्रव्यार्थीव विभाव्यसे ।
 दर्शयिष्यामि तत् तेऽहं, रसकूपं कृपास्सात् ॥११२॥
 इत्युक्त्वाऽस्मिन् प्रचलिते, पृष्ठे लग्नोऽहमुन्मुदः ।
 व्यालव्याकुलितोपान्तां, गतस्तत्र गिरेस्तटीम् ॥११३॥
 क्रान्तं बहुशिलायन्त्रैर्द्वारमुद्धाट्य मन्त्रतः । 5
 तत्राविशद् बिले सोऽथ, दुर्गपातालनामनि ॥११४॥
 अन्वगामहमप्येनं, लोभपाशैर्नियन्त्रितः ।
 भ्रान्तस्तमसि कष्टेन, रसकूपं व्यलोकयम् ॥११५॥
 तस्मिन्नलाबुहस्तोऽहं, क्षिप्तः कूपे रसेच्छया ।
 योगिना सहसा रज्जुबद्धमञ्चिकया क्रमात् ॥११६॥ 10
 तच्चतुःपुरुषप्रान्ते, मेखलोपरि सुस्थितः ।
 दृष्ट्वा रसं नमोऽर्हद्भय, इति यावदहं ब्रुवे ॥११७॥
 तावत् केनापि तत्राहं, व्यक्तमुक्तो महात्मना ।
 साधर्मिक ! महाभाग !, रसं मा स्म स्वयं ग्रहीः ॥११८॥
 रसार्थमहमप्यत्र, वणिक् क्षिप्तस्त्रिदण्डना । 15
 काङ्क्षन् धनमधोनाभं, भक्षितोऽस्मि रसेन च ॥११९॥
 तन्मा विश रसं दास्ये, तुभ्यं मे तुम्बमर्पय ।
 तदर्पितं मया सोऽपि, भृत्वा मम समार्पयत् ॥१२०॥
 तद्रज्जुचलनात् कृष्ट्वा, त्रिदण्डी मञ्चिकां तदा ।
 तत्तुम्बं याचते द्वारासन्नं मां न तु कर्षति ॥१२१॥ 20
 अयं द्रोहीति मत्वा तत्, क्षिप्तः कूपे मया रसः ।
 मुक्तस्तेनाप्यहं कोपान्मेखलायां ततोऽपतम् ॥१२२॥
 तदुक्तं वणिजा साधु, रसान्तः पतितो न यत् ।
 मा च शोचीर्यदायाति, गोधा रसपिपासया ॥१२३॥
 कूपेऽस्मिन् रसमापीय, व्रजन्त्याः पुच्छमादरात् । 25
 सर्वथैवावलम्बेथाः, सम्यग् धर्ममिवातुरः ॥१२४॥ युग्मम् ॥

- नमस्कारं च मे देहि, परलोकाध्वशम्बलम् ।
 कृते मयाऽथ तत्प्रोक्ते, परलोकं जगाम सः ॥१२५॥
 तद्रसग्रसनप्राप्तगोधापुच्छग्रहादहम् ।
 निःसृतो मूर्च्छितः प्राप्तसञ्ज्ञोऽरण्ये ततोऽभ्रमम् ॥१२६॥
- 5 अटवीमहिषेणाऽऽप्तस्तदाऽऽरूढो महाशिलाम् ।
 तत्राजगरसंरूढस्ततोऽहं द्रुतमत्रसम् ॥१२७॥
 तत् प्रयातोऽटवीप्रान्तग्रामे रोगेण पीडितः ।
 अहं मातुलमित्रेण, रुद्रदत्तेन पालितः ॥१२८॥
 गृहीत्वाऽलक्तकं स्वर्णभूमौ तेन सहाऽचलम् ।
- 10 इषुवेगवतीं तीर्त्वा, गिरिकूटं विलङ्घ्य च ॥१२९॥
 क्रमाद् वेत्रवनं गत्वा, देशं टङ्कणमागतौ ।
 ततः क्रीतच्छगारूढावुत्तीर्णौ वज्रमेदिनीम् ॥१३०॥ युग्मम् ॥
 रुद्रदत्तोऽवदत् पन्था, नैवातः पादचारिणाम् ।
 भस्त्रे कुर्वश्र्छगौ हत्वा, बहिरन्तर्विपर्ययात् ॥१३१॥
- 15 तदन्तरस्थितावावां, भारुण्डैरामिषभ्रमात् ।
 उत्पाट्याम्भोनिधौ स्वर्णमहीं नेष्यावहे जवात् ॥१३२॥
 श्रुत्वेत्यथावदं दुर्गपथसम्बन्धबान्धवौ ।
 छागाविमौ ततः कार्षीः, पापं मातुल ! माऽतुलम् ॥१३३॥
 नैतौ त्वदीयावित्युक्त्वा, स्वं स च्छगं क्रुधाऽवधीत् ।
- 20 मदजो मन्मुखं दीनमुखस्तेन व्यलोकयत् ॥१३४॥
 तन्मयोक्तं तव त्राणे, नाहमीशस्तथापि ते ।
 धर्मोऽस्तु मद्गिरा जैनः, परलोकविशुद्धये ॥१३५॥
 मया दिष्टं ततो धर्मं, मनसा प्रतिपद्य सः ।
 मत्प्रदत्तं नमस्कारं, मुदा शृण्वन् हतोऽमुना ॥१३६॥
- 25 तद्भस्त्रान्तर्गतावावां, भारुण्डाभ्यां छुरीजुषौ ।
 हतौ ततोऽन्यभारुण्डयुद्धेऽहं सरसि च्युतः ॥१३७॥

शस्त्रीदीर्णाजिनस्तीर्णसरास्तत्राटवीमटन् ।
 आरूढः शैलमनमं, कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ॥१३८॥
 धर्मलाभं ततो दत्त्वा, मुनिरेवमुवाच माम् ।
 चारुदत्त ! कथं प्राप्तः, पथि त्वं खेचरोचिते ? ॥१३९॥
 महात्मन् ! खेचरः सोऽहं, यः पुरा मोचितस्त्वया । 5
 त्वामापृच्छय गतोऽन्वेष्टुं, तदा दारापहारिणम् ॥१४०॥
 गतश्चाष्टापदे हृष्टेऽपश्यमेकाकिनीं प्रियाम् ।
 ततः श्रुतं मया वैरी, यद् भीतः प्रपलायितः ॥१४१॥
 दयितां तामुपादाय, ततो यातः पुरं निजम् ।
 नीतः पित्रा ततो राज्यभारोद्भारे धुरीणताम् ॥१४२॥ 10
 विद्याधरश्रमणयोर्हिरण्य-स्वर्णकुम्भयोः ।
 सकाशे स्वयमग्राहि, तातेन व्रतमद्भुतम् ॥१४३॥
 जज्ञे मनोरमाकुक्षौ, सुतः सिंहयशा मम ।
 वराहग्रीवनामाऽन्यो, मान्यो दर्पवतामपि ॥१४४॥
 सुता गन्धर्वसेनेति, जाता विजयसेनया । 15
 सर्वगान्धर्वसर्वस्वसङ्केतैकनिकेतनम् ॥१४५॥
 दत्त्वा च सुतयो राज्यं, यौवराज्यं च तन्मया ।
 विद्याः सम्पाद्य च प्रापि, पितृगुर्वन्तिके व्रतम् ॥१४६॥
 द्वीपोऽयं कुम्भकण्ठाख्यः, क्षारवारिधिमध्यगः ।
 गिरिः कर्कोटकश्चायं, कथमत्राऽऽगतो भवान् ? ॥१४७॥ 20
 इत्यस्मिन् पृच्छति ख्यातं, सर्वं स्वचरितं मया ।
 अथास्य नन्दनौ प्राप्तौ, खेचरौ तं च नेमतुः ॥१४८॥
 नम्यतां चारुदत्तोऽयमित्युक्तौ तेन तौ नतौ ।
 तदैत्य च सुरैः कोऽपि, मां नत्वाऽथ मुनिं नतः ॥१४९॥
 खेचराभ्यां तदा पृष्टस्तं वन्दनविपर्ययम् । 25
 अयं वैमानिकः प्राह, प्रमोदभरपूरितः ॥१५०॥

१. तत° खंता० ॥ २. तदा चैत्य सु० पाता० ॥ ३. °रः कश्चिन्मां खंता० ॥

- पूर्वजन्मन्यहं छागष्टङ्गणे रुद्रमारितः ।
 एतस्मात् प्राप्तसर्वज्ञधर्मः सौधर्ममासदम् ॥१५१॥
 धर्माचार्यस्ततोऽयं मे, तेनाऽऽदौ वन्दितो मया ।
चारुदत्तः कृपाराशिरिति नोल्लङ्घितः क्रमः ॥१५२॥
 5 तौ खगौ प्रतिबोध्येति, स देवः प्राह मां प्रति ।
 वद प्रत्युपकारं ते, कीदृशं करवाण्यहम् ? ॥१५३॥
 मयोक्तं समये तूर्णमेतव्यमथ सोऽगमत् ।
 अगृह्ये खेचराभ्यां च, ताभ्यां निजपुरं प्रति ॥१५४॥
 तच्चिरं सत्कृतस्ताभ्यां, तज्जनन्या च तस्थिवान् ।
 10 स्वसा गन्धर्वसेनेयमन्येद्युर्दृशिता च मे ॥१५५॥
 निवेदितं च यत् तातः, प्रव्रजन्निदमब्रवीत् ।
चारुदत्तोऽस्ति मे मित्रं, भूचरो जीवितप्रदः ॥१५६॥
 उत्कीलितोऽस्मि तेनाहं, यदकारणबन्धुना ।
 तस्य गन्धर्वसेनेयमर्पणीया कथञ्चन ॥१५७॥
 15 परिणेष्यत्यमूं मर्त्यो, वसुदेवः कलाजिताम् ।
 इत्युक्तं ज्ञानिनाऽस्मभ्यं, ततः कार्यं तथैव तत् ॥१५८॥
 स्वपुत्रीं तद् गृहाणैतां, श्रुत्वाऽहमपि तद्वचः ।
 एनामादाय सद्योऽपि, गृहायोत्कण्ठितोऽभवम् ॥१५९॥
 इहान्तरे समायासीद्, देवोऽसावजजीवजः ।
 20 तेन ताभ्यां खगाभ्यां च, सह सोऽहमिहाऽऽगमम् ॥१६०॥
 स देवो भूरि दत्वा मे, हेम-रत्नादिकं ततः ।
 जगाम त्रैदिवं धाम, वैताढ्यं खेचरौ च तौ ॥१६१॥
सर्वार्थो मातुलः शीलगृहं मित्रवती च सा ।
 वेश्या वसन्तसेना च, बद्धवेणिर्मयेक्षिता ॥१६२॥

१. °द्रतो मृतः । ए° पाता० ॥ २. ताभ्यां गन्ध° खंता० पाता० ॥ ३. °हमिति त°
 खंता० पाता० ॥

उत्पत्तिरियमेतस्या, नासौ वीर ! वणिक्सुता ।
 श्रुत्वेति वसुदेवस्तामुपयेमे रमासमाम् ॥१६३॥
 रक्त्या चाथ विरक्त्या च, च्छलेन च बलेन च ।
 कलाजयेन चानेकदेशोद्देशान् परिभ्रमन् ॥१६४॥
 भूपानां खेचराणां च, द्विजानां वणिजामपि । 5
 कन्याः सौन्दर्य-सौभाग्य-लावण्यादिगुणास्पदम् ॥१६५॥
 स कदाप्युपरोधेन, कदापि हठतः पुनः ।
 कदापि कौतुकेनैव, परितः परिणीतवान् ॥१६६॥ विशेषकम् ॥
 सुकोशलाभिधां पुत्रीं, कोशलस्य खगेशितुः ।
 कोशलायां पुरि प्राप्तः, स कदाचिदुदूढवान् ॥१६७॥ 10
 सुप्तः श्रान्तो रतान्तेऽसौ, केनाप्यङ्गुष्ठचालनात् ।
 उत्थापितो बहिर्गत्वा, कोऽयमेवमचिन्तयत् ॥१६८॥
 अथो पतन् पदोपान्ते, कुमारेणोपलक्षितः ।
 खेचरोऽनुचरोऽसौ मे, चन्द्रहास इति स्वयम् ॥१६९॥
 ततः सगौरवं गौरवचसा तमुवाच सः । 15
 कुमार ! प्रमदामोदसद्योविद्योतिमानसः ॥१७०॥
 केन प्रयोजनेन त्वं, कुतः स्थानादिहागतः ? ।
 एतावत्यां तमस्विन्यां, तथ्यमित्थं निवेदय ॥१७१॥
 अथावददयं विद्याधरः प्रमददुर्धरः ।
 शृणु देव ! कथामेकां, कौतूहलनिकेतनम् ॥१७२॥ 20
 §§ पेढालपुरमित्यस्ति, पुरं भूखण्डभूषणम् ।
 स्मरस्य खुरलीवाभूद्, यल्लोलाक्षीकटाक्षितैः ॥१७३॥
 हरिश्चन्द्रोऽसुहृदन्तिहश्चिन्द्रोज्ज्वलाशयः ।
 तत्रास्ति भूविभुः कीर्तिकुसुमाराममालिकः ॥१७४॥

१. चन्द्रातप इति खंता० ॥ २. °त्थं न्यवेदयत् पाता० ॥ ३. स्त्रीमुखानां बभौ
 साङ्गः, शशाङ्को यत्र किङ्करः ॥ इतिरूपः पाठः खंता० पाता० ॥

लक्ष्मीवतीति तस्यास्ति, रूपलक्ष्मीवती प्रिया ।

नीरे यदास्यदास्याय, तत् तपस्तप्यतेऽम्बुजैः ॥१७५॥

सती सुतामसूताऽसौ, सरसीव सरोजिनीम् ।

जनलोचनलोलालिलिह्यमानमुखाम्बुजाम् ॥१७६॥

5 तस्या जन्मदिने स्वर्णवर्षमुत्कर्षकृद् बभौ ।

मेरोरुपागतं सेवाकृते जितमिव त्विषा ॥१७७॥

पितृभ्यां कौतुक-प्रीतिपूरिताभ्यां सुनिर्भरम् ।

सत्यं कनकवत्येषा, नामतोऽपि ततः कृता ॥१७८॥

तत् प्रपेदे क्रमेणासौ, कलाभ्यासमयं वयः ।

10 रतिप्राणप्रियोऽप्यासीद्, यस्मिन् वासाय सस्पृहः ॥१७९॥

चन्द्रमूर्तिरिव स्वच्छ, रवेरिव गुरोरियम् ।

प्राप्य कञ्चित् कलोद्देशं, प्रपेदे सकलाः कलाः ॥१८०॥

तद्भूपस्तनयारूपानुरूपमनिरूपयन् ।

प्रवरं स वरं कञ्चित्, समारेभे स्वयंवरम् ॥१८१॥

15 स्वयंवरदिने मासमात्रासन्ने च सा स्वयम् ।

गवाक्षेऽक्षणीव गेहस्य, तस्थौ तारेव कन्यका ॥१८२॥

§§ अत्रान्तरे पुरस्तस्या, गतिशिक्षामतिः किल ।

हारेण हस्यमानोऽपि, हंसः कोऽपि दिवोऽपतत् ॥१८३॥

कल्याणकिङ्किणीकान्तभूषणानुज्ञात्कृतिः ।

20 स तयाऽऽरोपितः पाणो, मरालः कमलत्विषि ॥१८४॥

अथासौ शश्वदम्भोजमरन्दस्वादहृदया ।

चमत्कृतिकृता मर्त्यभाषया तामभाषत ॥१८५॥

यदि ते कुतुकं किञ्चिच्चित्ते तन्वि ! तदद्भुता ।

संवदन्ती सुधास्यन्दैः, किंवदन्ती निशम्यताम् ॥१८६॥

25 अथावददियं तावत्, त्वं वक्तेत्यद्भुतं महत् ।

सा कथाऽप्यद्भुता हंस !, भविष्यत्याशु तद् वद ॥१८७॥

हंसोऽप्याह मुदे वार्ता, मुधाकृतसुधारसा । प्रविशन्ती श्रुतौ देवि !, श्रूयतां सावधानया ॥१८८॥ एकदाऽस्मि गतो देवि !, कोशलायां पुरि भ्रमन् । दूरादर्शितं तत् तेजो, मया जितरविच्छवि ॥१८९॥ किमेतदिति सम्भ्रान्तो, यावद् द्रष्टुमधोऽपतम् । तावदग्रे नरः कान्तिपूरिताम्बरगह्वरः ॥१९०॥	5
सुता च खेचरस्यैक्षि, कोशलस्य सुकोशला । अतिरूपयुताऽप्येषा, दीनश्रीस्तस्य सन्निधौ ॥१९१॥ युग्मम् ॥ तन्मयाऽचिन्ति सत्यस्मिन्ननङ्गो न मनोभवः । अनङ्गा तु रतिर्दृश्या, यदस्य न समीपगा ॥१९२॥ धन्येयं मेदिनी यस्यां, वीरोऽयं मुकुटायते । असावपूर्णपुण्यस्तु, स्त्रीरत्नं यत्र नाहितम् ॥१९३॥ अनुरूपप्रियाहीनमेनमालोकयन् मुहुः । शोचन् निर्माणमेतस्य, गगनाङ्गणमभ्यगाम् ॥१९४॥ ध्यायतस्तदिदानीं मे, हृदि तज्जन्म निष्फलम् । सद्यः सफलतां नीतं, देवि ! त्वद्दर्शनामृतैः ॥१९५॥ जाने यदि समीपेऽस्य, पश्यामि भवतीमहम् । मन्दारपादपस्यान्ते, कल्पवल्लीमिवोद्गताम् ॥१९६॥	10 15
§§ इत्याकर्ण्य मरालं सा, जगाद मदनातुरा । दशनद्युतिदुग्धेन, स्नपयन्ती मुहुर्मुहुः ॥१९७॥ अमार्गेणैव कर्णेन, मनःसद्गानि मेऽविशत् । दृशा घण्टापथेनैव, कदाऽसौ सञ्चरिष्यते ? ॥१९८॥ वार्तायामसमाप्तायामित्युड्डीय सितच्छदः । सहसैवोन्मुखस्तस्या, दृशा सह खमुद्ययौ ॥१९९॥ अदृश्येऽथ मरालेऽस्मिन्, विललाप कुमारिका । आस्तां तद्दर्शनं तावत्, तत्कथाकथकोऽप्यगात् ॥२००॥	20 25

१. °पथेनेव, पाता० ॥ २. °यामथोड्डी° खंता० ॥

- हा ! धातर्दृशितोऽसौ मे, कुतः सितविहङ्गमः ? ।
 दर्शितो वा ततोऽकस्मात् , कस्मादपहतस्त्वया ? ॥२०१॥
 विलपन्त्यामिदं तस्यां, चित्रश्चित्रपटोऽग्रतः ।
 पपात च नभोदेशादुच्चचार च भारती ॥२०२॥
- 5 अहं स हंसस्तच्चित्रपटं त्वत्पुरतोऽमुचम् ।
 अस्यानुसारतः सोऽयमुपलक्ष्यः स्वयंवरे ॥२०३॥
 अनुरागं तवेवाहं, तस्याप्याधातुमातुरः ।
 यास्यामि न यतः क्वापि, सन्धिः सन्तप्त-शीतयो ॥२०४॥
 इत्युक्त्वा तत्र तूष्णीके, सा ते चित्रगतं वपुः ।
- 10 दध्यौ यत्ननिबद्धस्य, जीवितस्येव यामिकम् ॥२०५॥
 तत् त्वया देव ! यातव्यं, तत्र तस्याः स्वयंवरे ।
 विजितानङ्गसङ्गोस्तु , भवतोरनुरूपयोः ॥२०६॥
- §§ एतच्चेतश्चमत्कारि, निशम्य वचनं तदा ।
 जगाद वसुदेवोऽपि, मित्र ! हंसो भृशं न सः ॥२०७॥
- 15 समयुग्माभिषङ्गाय, स्मरस्तं प्राहिणोद् विधुम् ।
 अथवा मम तस्याश्च, मूर्त्तं पुण्यमिव व्यधात् ॥२०८॥
 चन्द्रापीड ! त्वया चेयं, ज्ञाता मित्र ! कथं कथा ? ।
 हंसीभूय स्वयं वा त्वं, मत्कृते कृतवानिदम् ? ॥२०९॥
 इत्युक्ते स्मयमानोऽयं, कुमारेणोपलक्षितः ।
- 20 आलिङ्गितश्च बाहुभ्यां, तादात्म्यमिव तन्वता ॥२१०॥
 समं तेनाथ निश्चित्य, स्वयंवरगतिं कृती ।
 तं च प्रहित्य पल्यङ्के, निविष्टो नीतवान् निशाम् ॥२११॥
 सुकोशलामथाऽऽपृच्छ्य, प्रातरुत्कण्ठितो ययौ ।
 पेढालनगरोपान्ते, लक्ष्मीरमणकानने ॥२१२॥
- 25 वाक्सुधास्यन्दचन्द्रेण, हरिश्चन्द्रेण सत्कृतः ।
 सैन्यमावासयत् तत्र, वसुदेवो वनावनौ ॥२१३॥

१. °ण्यमिति व्य° खंता० ॥ २. °न्द्रातप ! त्व° खंता० ॥

पुरा पुरो नमिविभोर्लक्ष्मी रेमेऽत्र रासकैः ।
 लक्ष्मीरमणमित्येतद् , वनं मत्वेति सोऽधिकम् ॥२१४॥
 प्रमोदपेशलस्तत्र, वने नमिजिनालये ।
 पूजयित्वा जिनाधीशान् , ववन्दे पुलकाङ्कितः ॥२१५॥ युग्मम् ॥
 अथो जितः पुरस्यास्य, धनाढ्यैरिव सन्धये । 5
 अवातरद् विमानेन, धनदोऽस्मिन् वने दिवः ॥२१६॥
 पूजयित्वा च नत्वा च, स भक्त्याऽस्मिन् वने जिनान् ।
 हस्ताग्रसञ्जयाऽऽह्वासीद् , विस्मितो वृष्णिनन्दनम् ॥२१७॥
 असौ महर्द्धिको देवस्तीर्थकृद्भक्तिभाक् पुनः ।
 माननीय इति ध्यायन् , वसुदेवो मुदा ययौ ॥२१८॥ 10
 तमायान्तमथालोक्य, पुरो लावण्यसागरम् ।
 रूपे पुरन्दरस्यापि, धनदो निर्मदोऽभवत् ॥२१९॥
 अथादिशेति जल्पन्तं, पुरस्तं धनदोऽभ्यधात् ।
 दूत्यं कनकवत्यां मेऽनन्यकृत्यं कृतिन् ! कुरु ॥२२०॥
 वरणीयस्त्वया श्रीदोऽवतीर्णस्त्वत्कृते दिवः । 15
 स्वयं देहेन गच्छ द्यां, मानुष्येऽपि सुरीभव ॥२२१॥
 सा वाच्येति द्रुतं गच्छ, कन्यान्तःपुरमात्मना ।
 यामिकैर्मत्प्रभावेण, त्वमदृश्यो गमिष्यसि ॥२२२॥
 शिक्षां धनपतेरित्थं, प्राप्य धीरो विशुद्धधीः ।
 स्पृहणीयां सुरैः कन्यां, धन्यां ध्यायन्मुदाऽचलत् ॥२२३॥ 20
 सामान्यजनमानेन, वेषमाकलयन्नयम् ।
 ययौ कन्यागृहोत्सङ्गं, रक्षाकृद्भिरलक्षितः ॥२२४॥
 तमकस्मात् पुरो वीक्ष्य, राजपुत्री सविस्मया ।
 अभ्युत्थानं व्यधादन्तर्मुदिता परिकम्पिनी ॥२२५॥
 दध्यौ किमु ममानूनैः, पुण्यैरेव विरञ्चिना । 25
 चित्रं पटगतं जीवन्त्यासेनोद्धृतमेव तत् ? ॥२२६॥

१. दौत्यं खंता० ॥ २. °वत्या मे° खंता० पाता० ॥

- अथैनामाह वीरोऽसौ, सुधासोदरया गिरा ।
 अनङ्गमपि कन्दर्प, कुर्वन् साङ्गमिवाग्रतः ॥२२७॥
 तन्वि ! मित्रं महेशस्य, महेन्द्रसदृशः श्रिया ।
 त्वत्कृते त्रिदिवादद्य, धनदोऽवनिमागतः ॥२२८॥
- 5 दूतोऽहं तस्य वामाक्षि !, त्वयि तेन नियोजितः ।
 त्वया वरयितव्योऽयं, नृवरेषु स्वयंवरे ॥२२९॥
 अथो कनकवत्याह, भावेन भिदुरस्वरा ।
 स सुरोऽहं मनुष्या तु, कथमेनं वृणोमि तत् ? ॥२३०॥
 अपलप्य किमात्मानं, दूतीभूतो वदस्यदः ? ।
- 10 भविता भुवनोत्तंस !, भुवि भर्ता त्वमेव मे ॥२३१॥
 मित्रमेष त्रिनेत्रस्य, शक्रतुल्योऽस्तु तेन किम् ? ।
 महेशोऽपि महेन्द्रोऽपि, मम देव ! त्वमेव यत् ॥२३२॥
 निशम्येदं वचस्तस्याः, स दध्यौ विस्मितो हृदि ।
 मन्ये चित्रपटस्यानुसारेणाहं मतोऽनया ॥२३३॥
- 15 अथ तामवदद् वीरः, श्रीददूत्येऽहमागतः ।
 शृण्वन्नपीति वार्तां ते, लिप्ये पापेन यामि तत् ॥२३४॥
 अभिधायेदमह्नाय, सोऽयमह्नामिव प्रभुः ।
 अतीतो दृक्पथं साऽभूत्, ततो म्लानमुखाम्बुजा ॥२३५॥
 तस्मिन् गते चित्रपटं, सा वीक्ष्य न मुदं ददौ ।
- 20 सहस्रांशेऽपि तद्रूपं, यतस्तत्र न पश्यति ॥२३६॥
 सोऽपि गत्वा यथावृत्तं, कथयन् विनयानतः ।
 विज्ञातं सर्वमप्येतदिति श्रीदेन वारितः ॥२३७॥
 देवदूष्यांशुकद्वन्द्वमनेन परिधापितः ।
 धनदेन मुदा शौरिः, पारितोषिककर्मणा ॥२३८॥
- 25 मुद्रिकामर्जुनस्वर्णमयीं तस्याङ्गुलौ पुनः ।
 चिक्षेप धनदः सोऽपि, तयाऽभूद्धनदोपमः ॥२३९॥

अथो मण्डपमुर्वीशाः, स्वयंवरदिने गताः ।
 तस्थुर्मञ्चेषु शृङ्गारभाजः शृङ्गारयोनिवत् ॥२४०॥
 तेषु तुल्याकृती श्रीद-वसुदेवौ व्यराजताम् ।
 इन्द्रोपेन्द्राविव तदा, समस्तेषु सुपर्वसु ॥२४१॥
 मण्डपेऽस्मिन्नथाऽविक्षज्जनाकीर्णे नृपाङ्गजा ।
 अम्बरे चन्द्रलेखेव, नक्षत्रावलिमालिते ॥२४२॥
 सा दधाना करे मालां, पौष्पीं चापलतामिव ।
 बभावायुधशालेव, जङ्गमाऽनङ्गभूभुजः ॥२४३॥
 चक्षुश्चिक्षेप निःशेषानथ पृथ्वीपतीन् प्रति ।
 नालक्षयत् प्रियं श्रीदसदृशं मुद्रया कृतम् ॥२४४॥
 अदृष्टवल्लभे तस्मिन्, भूरिभूपेऽपि मण्डपे ।
 अचम्पक इवोद्याने, भृङ्गीवाऽऽप मुदं न सा ॥२४५॥
 अथ तस्यां विलक्षायां, नर्म निर्मुच्य गुह्यकः ।
 अर्जुनस्वर्णमुद्रां, तां, वसुदेवादयाचत ॥२४६॥
 मुक्तायामथ मुद्रायामुन्मुद्रितनिजाकृतिः ।
 मेघमुक्त इव भ्रेजे, भानुरानकदुन्दुभिः ॥२४७॥
 तृप्ते कनकवत्यास्तच्चिराय तृषिते दृशौ ।
 तेषु क्षारोदनीरेषु, सुधाकूप इव प्रिये ॥२४८॥
 हसन्ती हर्षतो भृङ्गरवपुष्पविभानिभात् ।
 मालाऽक्षिप्यत तत्कण्ठे, धन्यम्मन्येव कन्यया ॥२४९॥
 अथाऽऽशु धनदादिष्टदुन्दुभिध्वनिभिर्व्यधुः ।
 हरितो हसितं हृष्टः, सदृग्युग्मसमागमात् ॥२५०॥
 पर्यणैषीदथ क्षमापनन्दनीं यदुनन्दनः ।
 चिरकालार्जितप्रीतिं, शर्वः पर्वतजामिव ॥२५१॥
 शौरिः श्रीदमथापृच्छदुदितामन्दसम्मदः ।
 कुतः कनकवत्यां वः, प्रसादविशदं मनः ? ॥२५२॥

5

10

15

20

25

श्रीदस्तदवदद् दन्तद्युतिविद्योतिताकृतिम् ।

गिरं चिरन्तनप्रीतिचमूं यदुसुतं प्रति ॥२५३॥

[कनकवत्याः पूर्वभवः]

§§ अस्ति कोशलदेशस्य, किरीटं कोशला पुरी ।

5 प्रतोली-तोरणदलभ्रूसम्भ्रान्तद्युपत्तना ॥२५४॥

आरुह्य गृहमालासु , बालाः सुखसमुद्धृतैः ।

यस्यां गगनगङ्गाब्जैरवतंसं वितन्वते ॥२५५॥

यस्यां तमसि शोणश्मवेशमालीरश्मिभस्मिन्ते ।

जना दिनार्दि जानन्ति, वापीपद्मालिनीरवैः ॥२५६॥

10 यस्यां वसत्सु लोकेषु , रत्नसम्भारहारिषु ।

रत्नाकरः परीवेषमकार्षीत् परिखामिषात् ॥२५७॥

तत्राभूदरिशौडीर्यनिकषो निषधाभिधः ।

विभुर्महीमहेलाया, हेलाविजितशात्रवः ॥२५८॥

उच्छलद्दुर्यशःस्तोमधूमध्यामलिताम्बराः ।

15 भरयो भूभृतां वंशा, यत्प्रतापानलेऽज्वलन् ॥२५९॥

उदारदानसौरभ्यमिलन्मार्गणषट्पदः ।

ऐश्वर्यकुञ्जरो यस्य, भुजस्तम्भे व्यवास्थित ॥२६०॥

यत्पदाब्जनखाभीशुभास्वद्भाला बभुर्द्विषः ।

श्रीप्रदाने स काश्मीरमण्डनाडम्बरा इव ॥२६१॥

20 तस्य निःसीमसौन्दर्या, सुन्दरेति प्रियाऽभवत् ।

आस्येनेव जिता यस्याः, पद्मश्रीरपतत् पदोः ॥२६२॥

पायं पायं रसालस्य, रसानपि पिकी ध्रुवम् ।

यद्गिरं नाप सन्तापः, स तस्याः काष्ण्यकारणम् ॥२६३॥

मन्ये यस्याः सुधारासविजयैकविलासिना ।

25 वाग्रसेन सदा सिक्तो, माधुर्यमधरोऽप्यधात् ॥२६४॥

१. कृतिः । गि° खंता० ॥ २. व्यवस्थितः खंता० ॥ ३. °न्दरीति पाता० ॥

नलनामाऽनलस्पर्द्धिधामा सूनुस्तयोरभूत् । उपादानं यदङ्गस्य, मदनोऽनङ्गतां गतः ॥२६५॥ यः ककुप्कुम्भिनां लीलागतिगौरवमग्रहीत् । तेन ते न चलन्त्येव, दिग्भ्यः क्षितिधृतिमिषात् ॥२६६॥ समग्रायुधयोग्यासु , यं वल्गन्तं विलोकयन् । जातः शङ्के कृताशङ्कः, शङ्करोऽपि स्मरभ्रमात् ॥२६७॥ स्वविभूतिपराभूतकुबेरः कूबराभिधः । तस्यानुजोऽभवद् युद्धकान्तारक्रोडकेशरी ॥२६८॥ सभायामन्यदा दूतः, कश्चिद् वेत्रिनिवेदितः । आगत्य प्रणिपत्याथ, तं राजानं व्यजिज्ञपत् ॥२६९॥	5
§§ अस्ति देव ! विदर्भेषु , रत्नगर्भाविभूषणम् । पुण्यपीयूषपूरस्य, कुण्डवत् कुण्डिनं पुरम् ॥२७०॥ तत्र भीमरथो नाम, सिन्धुसीमरथोद्यमः । अस्ति द्विषन्मुखाम्भोजसुधांशुर्वसुधाधवः ॥२७१॥ प्रियाऽस्य पुष्पदन्तीति, दन्तीन्द्रगतिविभ्रमा । विद्यते द्युतिवैशद्यकिङ्करीकृतकाञ्चना ॥२७२॥ व्यजिज्ञपन्नृपं राज्ञी, तमेकान्ते तदेकदा । आनन्दहृद्यया वक्त्रचन्द्रचन्द्रिकया गिरा ॥२७३॥ अभ्रमूविभुशुभ्राङ्गस्त्वद्वेश्म प्रविशन् मया । दृष्टः कोऽपि द्विपः स्वप्ने, स्वामिन् ! भीतो दवादिव ॥२७४॥ सदा तदधरस्वादुरसमाधुर्यधुर्यया । गिरा तदनु सानन्दं, जगाद जगतीश्वरः ॥२७५॥ स्वप्नेनानेन देवि ! त्वं, स्त्रीषु धन्याऽसि निश्चितम् । यदुल्लास गर्भस्ते, सगर्भस्तेजसा रवेः ॥२७६॥ किंवदन्तीमिति तयोर्वदतोर्मदतोयधिः । दृष्टः सतुमुलैलौकैः, शुभ्रः कुम्भी गृहे विशन् ॥२७७॥	10 15 20 25

१. °तिर्मिषम् खंता० पाता० ॥ २. °गदीश्व° खंता० पाता० ॥

- तदाऽऽलोकयितुं लोलौ, करिराजं कुतूहलात् ।
 उदितौ मुदितौ द्वारि, स्वयमेवाथ दम्पती ॥२७८॥
- अथ द्वारगतं वीक्ष्य, वलक्षाङ्गं द्विपं नृपः ।
 निजं पुण्यमिवायातं, मेने मूर्तिधरं पुरः ॥२७९॥
- 5 तौ तदा दन्तिना तेन, स्वयं स्कन्धेऽधिरोपितौ ।
 जातावाक्रान्तकैलासगौरी-गिरिशसन्निभौ ॥२८०॥
- सम्भ्रमी बम्भ्रमीति स्म, तदा मदनदीगिरिः ।
 तदाऽऽक्रान्तः पुरस्यान्तर्दुर्धरः सिन्धुरेश्वरः ॥२८१॥
- अथावतार्य तौ सौधे, स वारणपतिः स्वयम् ।
 10 विवेश गजशालायां, शीलितायामिवान्वहम् ॥२८२॥
- अथो दिनेषु पूर्णेषु, पुष्पदन्त्याः सुताऽजनि ।
 द्योतयन्ती गृहोत्सङ्गं, भानुमूर्तिरिवाम्बरम् ॥२८३॥
- गर्भे दवपरित्रस्तदन्तिस्वप्नावलोकनात् ।
 तन्नाम्ना दवदन्तीति, पितृभ्यां सा प्रतिष्ठिता ॥२८४॥
- 15 कलाकलापस्तामापदल्पाभ्यासपरामपि ।
 लुब्धः स्वयमतादृक्षपात्रस्थितिकदर्थितः ॥२८५॥
- शाश्वतस्तिलको भालमस्या बाल इवांशुमान् ।
 अलञ्चकार निःशेषध्वान्तसंहारकारकः ॥२८६॥
- सतीतेजोमयीमेतां, राहुभीत्या समाश्रिते ।
 20 सूर्य-सोमश्रियौ मन्ये, मुखाब्जतिलकच्छलात् ॥२८७॥
- मन्ये तदीयवक्त्रेन्दोर्लाञ्छनं कबरीच्छलात् ।
 पश्चान्निर्यातमस्तोकलोकदृग्दण्डखण्डितम् ॥२८८॥
- सुरस्त्रीरूपनिर्माणैरभ्यस्याभ्यस्य पद्मभूः ।
 स्वप्रत्ययाय निर्माय, रतिमेतां ततो व्यधात् ॥२८९॥
- 25 अस्या वदन-दृक्पाणि-क्रमं निर्मातुमब्जवत् ।
 प्रविवेश स्वयं देवः, स्वयम्भूरपि वारिजम् ॥२९०॥

तुल्यं तदीयरूपस्य, न पश्यति वरं भुवि ।
 भूपस्तेन समारेभे, स्वयंवरमहोत्सवम् ॥२९१॥
 आययुर्भूरयो भूपा, भीमाभ्यर्थनया ततः ।
 स्वामिन् ! समं कुमाराभ्यामभ्येतव्यं त्वयाऽपि तत् ॥२९२॥
 तदुक्तं सर्वमुर्वीशस्तथेति प्रतिपद्य सः । 5
 सत्कृत्य कृत्यविद् दूतं, प्रचचालाऽचलाधवः ॥२९३॥
 अथाऽऽससाद सूनुभ्यां, साकं कोशलनायकः ।
 सैन्येभकृतमार्गद्विखण्डनः कुण्डिनं पुरम् ॥२९४॥
 भीमः सम्मुखमागत्य, सत्कृत्य निषधाधिपम् ।
 मुदितः कुण्डिनोपान्ततरुखण्डे न्यवासयत् ॥२९५॥ 10
 आकारयन्तमत्युच्चध्वजाङ्गुलिदलैश्चलैः ।
 अथाऽऽजगमुर्महीनाथाः, स्वयंवरणमण्डपम् ॥२९६॥
 न्यविशन्नथ मञ्चेषु, पञ्चेषुद्युतिजित्वराः ।
 स्वस्यान्यस्य च पश्यन्तो, रूपं भूपा मुहुर्मुहुः ॥२९७॥
 एकस्मिन् निषधो मञ्चे, सुताभ्यां सह तस्थिवान् । 15
 पार्श्वद्वयनिलीनाभ्यां, पक्षाभ्यामिव पक्षिराट् ॥२९८॥
 मुखपूर्णेन्दुपीयूषबिन्दुवृन्दानुकारिणा ।
 आनाभि कण्टमुक्तेन, मुक्ताहारेण हारिणी ॥२९९॥
 जिताभ्यां पुष्पदन्ताभ्यामिवाऽऽस्यतिलकश्रिया ।
 माणिक्यताडपत्राभ्यामुपकर्णं निषेविता ॥३००॥ 20
 प्रभिन्नानङ्गमातङ्गमदनिर्झरहृद्यया ।
 प्लावयन्ती सभागर्भमभितः प्रभया दृशोः ॥३०१॥
 हसद्भ्यां नखतेजोभिर्गतिं गज-मरालयोः ।
 चरणाभ्यां चमत्कारिङ्गारिधृतहंसका ॥३०२॥
 मूर्त्ता कीर्ति स्मरस्येव, गीयमानां मधुव्रतैः । 25
 पश्यन्ती विधृतां सख्या, स्वयंवरणमालिकाम् ॥३०३॥

- मण्डपं, प्रविवेशाथ, भूरिभूपतिसम्भृतम् ।
दवदन्ती मरालीव, सरः कमलसङ्कुलम् ॥३०४॥ षड्भिः कुलकम् ॥
 मूर्त्तौ तस्या मणिस्तम्भप्रतिबिम्बेष्वपि क्षणात् ।
 का नाम **दवदन्ती**ति, राज्ञा तरलिता दृशः ॥३०५॥
- 5 **दवदन्ती** प्रति ततो, दर्शयन्ती धराधिपान् ।
 व्याजहार प्रतीहारी, हारीकृतरदद्युतिः ॥३०६॥
भानुर्देहप्रभापास्तसम्पच्चम्पाधिभूरयम् ।
 यदङ्गघटनोच्छिष्टैर्द्रव्यैरघटि मन्मथः ॥३०७॥
रोहितकाख्यदेशाब्धिचन्द्रोऽयं **चन्द्रशेखरः** ।
- 10 चित्रस्थेऽपि स्मरे दृष्टे, द्विषस्त्रस्यन्ति यद्भ्रमात् ॥३०८॥
 क्षमापतिः **शशलक्ष्मा**ऽयं, प्रकाशः **काशि**नायकः ।
 उन्मिषन्ति द्विषद्भालैर्यस्य क्रमनखत्विषः ॥३०९॥
 नृदेवो **यज्ञदेवो**ऽयं, चङ्गोऽनङ्गोपमप्रभः ।
 दध्युर्बन्देऽपि साफल्यं, यं विलोक्य रिपुस्त्रियः ॥३१०॥
- 15 युद्धवर्द्धिष्णुतृष्णोऽयं **कृष्णो** हूणमहीपतिः ।
 यत्र न्यधाद्धराभारं, श्रीपतिः श्रीसुतभ्रमात् ॥३११॥
^३**सुंसुमार**पुरेशोऽयं, **दधिपर्णः** कलार्णवः ।
 भाति नित्योदयः किन्तु, पश्य यस्य यशःशशी ॥३१२॥
निषधोऽयं द्विषद्देदकुशलः **कोशलेश्वरः** ।
- 20 जिग्ये येनातिकामेन, तेजोभिः शाम्भवः शिखी ॥३१३॥
नलोऽयं नैषधिर्यस्य, स्फुरन्ति न पुरः स्थिताः ।
 कामन्यक्कारिलावण्यधन्यम्मन्याः क्षमाभुजः ॥३१४॥
 विलङ्घ्य भूभृतो भूरीन्, **नले** लावण्यवारिधौ ।
दमयन्त्यास्ततो दृष्टिस्तटिनीव न्यलीयत ॥३१५॥

१. °म्बेषु च क्ष° खंता० ॥ २. °ष्णोऽसौ, कृ° खंता० पाता० ॥ ३. सुंसुमार°
 खंता० पाता० ॥ ४. °ष्टिर्नलिनीव न्य° खंता० ॥

अथो विशददृक्पातद्युतिजातविलेपने ।
 मालामयोजयद् बाला, नलस्य गलकन्दले ॥३१६॥
 बद्धक्रुधोऽपि भूपास्ते, तदा न प्राभवन् नले ।
 दवदन्तीसतीत्वेन, स्तम्भिता इव वह्नयः ॥३१७॥
 प्रमोदमेदुरामेनां, मेदिनीनाथनन्दिनीम् । 5
 नलस्तदनलः स्वाहामिव व्यवहदुन्महाः ॥३१८॥
 ततश्चकार सत्कारं, जामातुर्भीमभूपतिः ।
 हर्षेण हास्तिका-ऽश्वीय-वासना-ऽऽभरणादिभिः ॥३१९॥
 अन्यानपि धराधीशानशनैर्वसनैरपि ।
 सत्कृत्य कृत्यवित् प्रैषीदसौ निजनिजं पुरम् ॥३२०॥ 10
 अथ नक्तं पुरीलोकविलोकनसमुत्सुकः ।
 व्यदधानिषधक्ष्मापः, प्रयाणं प्रति कोशलाम् ॥३२१॥
 कियन्तमप्यथाध्वानमनुव्रज्य निवत्स्यता ।
 जगदे गद्गदं तेन, नन्दनी मेदिनीभुजा ॥३२२॥
 चरित्रेण पवित्राऽसि, पुत्रि ! किं तव शिक्षया ? । 15
 तथापि जनकस्नेहमोहेन मुखरोऽस्म्यहम् ॥३२३॥
 पतिमाराधयेः शुद्धैर्वाङ्मनः-कर्मभिस्त्रिभिः ।
 स एव देवता स्त्रीणां, चित्तं वित्तं गुरुः सुहृत् ॥३२४॥
 किञ्च वैभवमभ्येत्य, सकालुष्यान्तराशया ।
 पातयन्ती जवादेव, स्वयं सविधवर्धितान् ॥३२५॥ 20
 स्वच्छतामुपगच्छन्ती, पुनः प्रक्षीणवैभवा ।
 सत्यतां पुत्रि ! मा नैषीः, स्त्रीनदीवदिदं वचः ॥३२६॥ युग्मम् ॥
 पतिमेवानुगच्छेत्, वत्से ! स्वच्छेन चेतसा ।
 क्षिप्ताऽपि दूरतः प्रातश्छायेव निजपादपम् ॥३२७॥
 शिक्षयित्वा सुतामित्थमथ भीमो न्यवर्तत । 25
 तद्विश्लेषोत्थसन्तापमश्रुभिः शमयन्निव ॥३२८॥

- बद्धाविव प्रेमगुणैः, शक्तौ विघटितुं न तौ ।
 दवदन्ती-नलावेकरथारूढौ प्रचेलतुः ॥३२९॥
 स्थपुटाध्वस्त्रलच्चक्ररथघूर्णिस्तयोर्मुहुः ।
 मिथःसङ्घट्टसङ्कल्पकल्पपादपतां ययौ ॥३३०॥
- 5 तदा दीप्तौषधीनुनैर्गुहाभ्य इव भूभृताम् ।
 ध्वान्तैः कोकवियोगाग्निधूमैरिव विजृम्भितम् ॥३३१॥
 धाराधरैरिव ध्वान्तैर्निरुद्धे मरुदध्वनि ।
 चुम्बना-ऽऽलिङ्गनैराशु, तयोः प्रेमलताऽफलत् ॥३३२॥
 ध्वान्तैरध्वनि रुद्धेऽपि, नृपे वासमतन्वति ।
- 10 जनो जगाम सैन्येभरत्नादर्शप्रभामनु ॥३३३॥
 तदा च धुर्यमाधुर्यं, मधुव्रतकुलध्वनिम् ।
 निशम्य भीमनन्दन्या, वल्लभः समभाष्यत ॥३३४॥
 न तावद् भाति सौरभ्यसंरम्भः कानने क्वचित् ।
 तत् कुतः कुतुकोल्लासकारिणी भृङ्गझात्कृतिः ? ॥३३५॥
- 15 प्रिये ! किं ज्ञायते ध्वान्ते ?, तदा कान्ते वदत्यदः ।
 ममार्ज पाणिपद्मेन, भालं भीमनृपाङ्गजा ॥३३६॥
 दीप्तोऽथ तिलकस्तस्याः, प्रताप इव भास्वतः ।
 अकस्माद् भस्मयामास, तमःसमुदयं वने ॥३३७॥
 वनेभगण्डसङ्क्रान्तमदाविलमथो नलः ।
- 20 कायोत्सर्गजुषं कञ्चिन्मुनिं वीक्ष्य मुदं दधौ ॥३३८॥
 करिघट्टेऽपि नाचालीत्, कर्मभिस्तद्वहिष्कृतैः ।
 व्याख्यातोऽयमलिव्याजाद्, गुणा ग्राह्या रिपोरपि ॥३३९॥
 वदन्निदं नलस्तूर्णमुत्तीर्णः प्रियया सह ।
 नमस्कृत्य च तं साधुं, पुनः स्यन्दनमागमत् ॥३४०॥
- 25 काकिणीरत्नविस्पर्द्धिभैमीतिलकतेजसा ।
 ध्वान्ते हतेऽथ तत्सैन्यं, चक्रिसैन्यमिवाचलत् ॥३४१॥

क्रमादथ पुरं प्राप, निर्षधः क्षमापकुञ्जरः ।
 चलच्चेलाञ्जलोल्लासैः, प्रणर्तितभुजामिव ॥३४२॥
 निधायाथ नलं राज्ये, यौवराज्ये च कूबरम् ।
 आत्मानं शमसाम्राज्ये, न्यधत्त निषधाधिपः ॥३४३॥
 पयोधिपरिखामुर्वीमपालयदथो नलः । 5
 निरन्तरचतुर्वर्णावासकीर्णां पुरीमिव ॥३४४॥
 महीभृद्वंशसन्दोहपरिदाहपटीयसः ।
 तेजसा नान्तरं दावानलस्य च नलस्य च ॥३४५॥
 कूबरस्तं छलान्वेषी, बन्धुतावत्सलं नलम् ।
 दुरोदरविनोदेषु, चिक्षेप क्रूरमानसः ॥३४६॥ 10
 दवदन्त्या च मित्रैश्च, द्यूतव्यसनतस्तदा ।
 विरराम निषिद्धोऽपि, नैषधिर्नैष धिग् ! विधिम् ॥३४७॥
 कूबरेण सह क्रीडन्, मोहध्वान्ताकुलो नलः ।
 अहारयत् तदा राज्यं, सान्तःपुर-परिच्छदम् ॥३४८॥
 निकृतः कूबरेणाथ, क्षमानाथः क्रूरचेतसा । 15
 गात्रमात्रपरीवारोऽचलद्देशान्तरं प्रति ॥३४९॥
 नलानुगामिनीं भैमीं, कूबरः प्राह साहसी ।
 हारिता यन्नलेनासि, न त्वं तद् गन्तुमर्हसि ॥३५०॥
 अथेदं स वदन्नुक्तः, पौरैः क्रूर ! करोषि किम् ? ।
 जननीमिव मन्यन्ते, भ्रातृजायां हि साधवः ॥३५१॥ 20
 जननीति न चेन्नीतिस्तवैतां प्रति सम्प्रति ।
 तदस्याः पाप ! शापेन, भृशं भवसि भस्मसात् ॥३५२॥
 इत्ययं भाषितः पौरैः, शिक्षितश्च नलानुजः ।
 रथमारोप्य वैदर्भी, न्ययुङ्क्तानुनलं तदा ॥३५३॥
 अथ त्यक्तरथः कान्तायुक्तो निषधनन्दनः । 25
 चचार चरणापातपवित्रितधरातलः ॥३५४॥

१. °षधक्षमापनन्दनः खंता० ॥ २. °चाल च° खंता० पाता० ॥

- सिक्तो घण्टापथस्तस्य, प्रस्थितस्य वनं प्रति ।
 पौरैर्नेत्राम्बुजोपान्तवान्तैः सलिलबिन्दुभिः ॥३५५॥
 हा ! हा ! हताः स्मो दैवेनेत्यातैः प्रतिगृहं स्वनैः ।
 शब्दाद्वैतं तदा जज्ञे, रोदःकन्दरमन्दिरे ॥३५६॥
- 5 पुरीपरिसरोपान्ते, तस्थिवानथ पार्थिवः ।
 अमात्य-पौरप्रभृतीन्, बोधयित्वा न्यवर्तयत् ॥३५७॥
 राज्यत्यागे निषिद्धोऽपि, नैषधिस्तैरनेकशः ।
 सत्यमेव पुरस्कृत्य, प्रतस्थे सुस्थमानसः ॥३५८॥
 प्रपद्य जननीत्वेन, कूबरेण निवारिता ।
- 10 नलेनानुमताऽप्यस्थानैव सा भीमनन्दनी ॥३५९॥
 तद् वनं भवनं वृक्षाः, कल्पवृक्षास्त एव मे ।
 चरणैरार्यपुत्रस्य, पावित्र्यं यत्र सूत्र्यते ॥३६०॥
 दवदन्ती तदित्युक्त्वा, विसृज्य च परिच्छदम् ।
 चचालोज्ज्वलवक्त्रेन्दुर्नलवर्तमानुवर्तिनी ॥३६१॥^३
- 15 असिस्वदत् फलश्रेणीं, पयःपूरमपीयत ।
 व्यशिश्रमन्मुहुर्मार्गे, भैमी^४ भूमीशपुङ्गवः ॥३६२॥
 अथ कामप्यरण्यानीं, निरन्तरतरुद्रुमाम् ।
 दुर्ग्रहामिव दुर्गोर्वी, तमसामासदन्तृपः ॥३६३॥
 तत्राऽऽह वल्लभं भैमी, लगित्वा पादपद्मयोः ।
- 20 अलङ्कुरु कुलोत्तंस !, पद्भ्यां तातपुरीमिति ॥३६४॥
 यद् वदिष्यसि देवि ! त्वं, तत् कार्यं ह्य(श्व)स्तनेऽहनि ।
 कृतकृत्येव भैमीति, पिप्रिये प्रेयसो गिरा ॥३६५॥
 अथास्तमगमद् भानुर्नलस्येव महोदयः ।
 दुष्कीर्त्या कूबरस्येव, व्यानशे तमसा जगत् ॥३६६॥

१. °न्दिरम् खंता० ॥ २. °नैवासौ भी° खंता० ॥ ३. युग्मम् पाता० ॥ ४. °तरु-
 द्रुमाम् खंता० ॥

उत्तरीयं धराधीशो, नीत्वा पल्लङ्कतां ततः ।
 भुजोपधान एवाऽऽप, स्वापं वल्लभया सह ॥३६७॥
 निशीथे पृथिवीनाथो, निद्रास्पृशि मृगीदृशि ।
 अचिन्तयच्चिरं चित्ते, नियत्या निहतोद्यमः ॥३६८॥
 आकारयिष्यति प्रातः, प्रिया निजपितुर्गृहे । 5
 श्रयन्ते श्वशुरं नीचाः, क्व यामि ? कस्वाणि किम् ? ॥३६९॥
 श्वः करिष्यामि यद् देवि ! वक्तासीति मयोदितम् ।
 तद्वाक्षिण्यमयं वाक्यं, बाढं दुःखाकरोति माम् ॥३७०॥
 त्यजामि यद्यमूं सुप्तां, तत् प्रसर्पति दुर्यशः ।
 अन्यथा मामियं प्रातः, प्रापयत्येव कुण्डिनम् ॥३७१॥ 10
 स्वशीलरक्षितात्मानं, वरं मुञ्चामि तामिमाम् ।
 न कुण्डिनगतो दैन्यं, मन्दो मन्दाक्षमुद्वहे ॥३७२॥
 निश्चित्येति नलः कान्ताकपोलतलतो भुजम् ।
 मन्दं चकर्ष निर्यातुमवाञ्छन्तमिव प्रियात् ॥३७३॥
 उत्तरीयस्य पर्यङ्ककृतस्यार्द्धग्रहेच्छया । 15
 आचकर्ष ततः शस्त्रीं, निस्त्रिंशत्वेन सत्रपः ॥३७४॥
 बाष्पोर्मिरुद्धदृग्वर्त्मा, शुचा गलितचेतनः ।
 वसनाय करं व्योम्नि , न्ययुङ्क्त व्याकुलो नलः ॥३७५॥
 तस्य ध्यात्वा क्षणेनाक्षणी, परिमृज्यैकपाणिना ।
 चेलं चिकर्तिषोः कम्पान्निपपात क्षुरी करात् ॥३७६॥ 20
 पुनः कृपाणिकां पाणौ, गृहीत्वा दुर्मनायितः ।
 उवाच नैषधो दुःखमग्नमन्दतस्स्वरम् ॥३७७॥
 दमयन्त्या वनत्यागे, सपत्या मत्करग्रहात् ।
 अपि निस्त्रिंशपुत्रीयं, पपात भुवि धिग् ! नलम् ॥३७८॥

१. °गृहम् खंता० ॥ २. °ति प्रतिश्रुतम् खंता० ॥ ३. °तामेनां, वरं मुञ्चामि
 भामिनीम् खंता० ॥ ४. परिमार्ज्यैक° वता० खंता० ॥

- धाराधिरूढविज्ञाने !, सद्रंशे ! स्निग्धतानिधे ! ।
 निष्कृपस्य कुकार्येऽपि, कृपाणि ! कुरु मे कृपाम् ॥३७९॥
 इत्युक्त्वा क्षणमुद्धृत्य, धैर्यं वैक्लव्यतो नलः ।
 चकर्त्त चीवरं प्रेमबन्धनेन समं तदा ॥३८०॥
- 5 अथ देव्या मुखाम्भोजमालोकयितुमुन्मनाः ।
 ममार्ज पाणिना भालमुन्मीलित्तिलकप्रभम् ॥३८१॥
 अथाऽध्यायन्नलो मुग्धामुखस्याऽहो ! महो महत् ।
 येन जागर्ति शेते वा, नेति निश्चिनुते मतिः ॥३८२॥
 उवाच देवि ! त्वद्वक्त्रालोके भाग्यं न मे दृशोः ।
- 10 न च त्वत्परिचर्यायां, योग्यताऽपि हतात्मनः ॥३८३॥
 प्रियाननोपरिन्यस्तदृष्टिरेवं वदन् नलः ।
 दधौ हस्तेन बाष्पाम्भस्तत्प्रबोधभयान्मुहुः ॥३८४॥
 अकृपः सकृपे ! गोत्रकलङ्को गोत्रदीपके ! ।
 दुराचारः सदाचारे !, कुर्वे नतिमपश्चिमाम् ॥३८५॥
- 15 देवि ! त्वच्चरितेनेन्दुरकलङ्कः किलाभवत् ।
 अन्ववायगुरुः किन्तु , मद्धृत्तेन कलङ्कितः ॥३८६॥
 अहो ! अभीरुर्बलवान् , यद्भीरुमबलां नलः ।
 मुक्त्वा वनान्तरे याति, स्वयं वसति पत्तने ॥३८७॥
 ब्रुवन्निति क्षतस्वाङ्गक्षरक्षतजलेखया ।
- 20 अक्षराण्यलिखद् दीनो, देव्याश्चेलाञ्चले नलः ॥३८८॥
 विदर्भेषु वटेनाध्वा, वामे ! वामेन गच्छति ।
 दक्षिणे ! दक्षिणेनैतेः, कोशलायां तु किंशुकैः ॥३८९॥
 यत्र ते प्रतिभात्येव, देवि ! तत्र स्वयं वज्रेः ।
 आत्मानं दर्शयिष्येऽहमुत्तमे ! न तवाधमः ॥३९०॥
- 25 लिखित्वेति नलो मन्दपदपातमथाचलत् ।
 पिबन् मुखाम्बुजं देव्या, दृग्भ्यां वलितकन्धरः ॥३९१॥

रक्षामि शयितां यावद्, यामिनीं स्वामिनीमिति ।

नलः पश्यन् प्रियां वल्लीमण्डलान्तरितः स्थितः ॥३९२॥

विभातायां विभावर्या, देव्या जागरणक्षणे ।

मृदु-द्रुतपदापातमचलन्नलभूपतिः ॥३९३॥

अथो हृदयसन्तापं, स्फुटीभूतमिवाऽऽत्मनः ।

5

नलो व्यलोकयद् दावानलं ज्वलितमग्रतः ॥३९४॥

रविवंशनरोत्तंस !, निषधक्ष्मापनन्दन ! ।

महाबल ! नल ! त्राणदक्ष ! संरक्ष मां दवात् ॥३९५॥

इत्याकर्ण्य गिरं दावानलमध्योत्थितां नलः ।

अचिन्त्यदिदं वेत्ति, कोऽत्र मां निर्जने वने ? ॥३९६॥

10

अथोवाच नृप कस्त्वं, मां परिज्ञाय भाषसे ? ।

इत्युक्ते पुनरुद्धूता, भारती दावपावकात् ॥३९७॥

भुजगोऽहमदग्धायां, वल्लौ सङ्कुचितः स्थितः ।

निर्गन्तुं भूमितापेन, न शक्नोमि दवानलात् ॥३९८॥

उपकारं करिष्यामि, महान्तं ते महीपते ! ।

15

मूर्तादिव यमक्रोधादग्नेस्तत् कर्ष कर्ष माम् ॥३९९॥

इत्याकर्ण्य विलोक्याथ, पटप्रान्तं नृपोऽक्षिपत् ।

सर्पे तदग्रमारूढे, क्षणेन पुनराक्षिपत् ॥४००॥

अथ निःसृत एवास्य, भुजाग्रं भुजगोऽदशत् ।

तदात्वमेव कुब्जत्वमाससाद ततो नृपः ॥४०१॥

20

दृष्ट्वाऽथ भूपः स्वं रूपं, दध्यौ दृष्टं मया रयात् ।

धिग् ! देवीत्यागपापद्रुफलोत्पत्तिप्रसूनकम् ॥४०२॥

अधुना वनमायान्त्या, देव्या यादृक् कृतो मया ।

उपकारोऽमुना तादृग्, दवाकृष्टेन मे कृतः ॥४०३॥

सविलक्षं हसन्नाह, सरीसृपमथो नृपः ।

25

उपकारस्त्वयाऽकारि, स्वस्ति ते गम्यतामिति ॥४०४॥

१. °तस्थि° खंता० पाता० ॥ २. °यान्त्यां, देव्यां या° पाता० ॥

- अथ कोऽप्यग्रतो भूत्वा, प्रीतः प्राह नरो नृपम् ।
 वत्स ! जानीह मां देवीभूतं पितरमात्मनः ॥४०५॥
 भास्वन्तं दुर्दिनेऽपि त्वां, तेजसा मा स्म शत्रवः ।
 जानन्तु हन्त ! तेन त्वं, मया नीतोऽसि कुब्जताम् ॥४०६॥
- 5 समुद्गकं गृहाणेदं, यदा कार्यं भवेत् तव ।
 परिधेयं तदाऽमुष्माद्, देवदूष्यांशुकद्वयम् ॥४०७॥
 इत्थं समर्पयन्नेव, देवः प्राह पुनः सुतम् ।
 क्व भवन्तं विमुञ्चामि ?, क्रमचारो हि दुःखदः ॥४०८॥
सुंसमारपुरे मुञ्च, नलेनेत्थमथोदिते ।
- 10 देवः क्वचिद् ययौ स्वं तु, तत्रापश्यदसौ पुरे ॥४०९॥
 अकस्माद् विस्मयस्मेरस्तत् पश्यन् पुरतः पुरम् ।
 यावच्चलति सोऽश्रौषीत्, तावत् कोलाहलं पुरः ॥४१०॥
 ततः किमेतदित्यन्तश्चिन्तयत्याकुले नले ।
 नश्यतां नश्यतामित्थमूचुरुच्चैस्तुरङ्गिणः ॥४११॥
- 15 स्पर्द्धयेव प्रधावन्तीं, घ्नन्तं छायामपि स्वकाम् ।
 मुहुःकृताकृतस्पर्शं, वायुनाऽपि भयादिव ॥४१२॥
 मधुव्रतैरतितरां, धावद्भिर्मदलिप्सया ।
 अनासादितकर्णान्तमतित्वरितचारतः ॥४१३॥
 उदस्तशुण्डमुड्डीनानपि खण्डयितुं खगान् ।
- 20 क्षयोत्क्षिप्तमहादण्डमिव दण्डधरं क्रुधा ॥४१४॥
 धर्मपुत्रानिवाब्दस्य, स्वशब्दस्पर्द्धितध्वनेः ।
 भिन्दन्तं दन्तघातेन, पादपौघान् पदे पदे ॥४१५॥
 मूर्धातिधूननैर्गण्डप्रोड्डीनालिकुलच्छलात् ।
 क्षिपन्तं खण्डशः कृत्वा, व्योमाङ्गणमपि क्षणात् ॥४१६॥
- 25 अस्यन्तं कुम्भसिन्दूरैरेणुनूद्धतधूननैः ।
 मूर्धाध्वनिःसृतध्मातक्रोधानलकणानिव ॥४१७॥

१. °स्य, शब्दस्य स्प° खंता० ॥ २. °रेणुमुद्ध° खंता० ॥

कञ्चिदुच्चालितक्षोणिखण्डं चण्डांह्रिपाततः ।
 व्यालं व्यालोकयामास, नलः प्रबलविक्रमम् ॥४१८॥ सप्तभिः कुलकम् ॥
 ऊर्ध्वीकृत्य भुजामुर्वीभुजा वाहयुजा ततः ।
 व्याहतं दधिपर्णेन, क्षणव्याकुलचेतसा ॥४१९॥
 यः कोऽपि कोपिनममुं, करिणं कुरुते वशे । 5
 लक्ष्मीं तनोमि तद्गेहोत्सङ्गरङ्गैकनर्तकीम् ॥४२०॥
 अथाऽऽकर्ण्येति कुतुकी, सत्वरं प्राचलन्नलः ।
 कालप्रायमपि व्यालं, मन्यमानः शृगालवत् ॥४२१॥
 भो कुब्ज ! कुब्ज ! कीनाशमुखे मा विश मा विश ।
 इत्युक्तोऽपि जनैर्धीरः, केसरीव ययौ गजम् ॥४२२॥ 10
 रे रे शुण्डाल ! मा बाल-विप्र-धेनु-वधूर्वधीः ।
 एह्येहि मददुर्दान्त !, दान्ततां दर्शयामि ते ॥४२३॥
 वल्गन्तमिति वाचालं, कोपादनुचचाल तम् ।
 करी कराग्रविक्षेपप्राप्ता-ऽप्राप्तशिरोरुहम् ॥४२४॥
 पतन्नुद्यन् मिलन्नस्य, निघ्नन् घातं च वञ्चयन् । 15
 अङ्गुष्ठाङ्गुलिसम्मर्दैरर्दयन् पुष्करं छलात् ॥४२५॥
 भ्रान्त्वा दक्षिणपक्षेण, चक्रवद् भ्रमयन् मुहुः ।
 चतुर्णामपि पादानां, प्रविश्याधोऽपि निःसरन् ॥४२६॥
 निमेषार्द्धात् पुरः पश्चात्, पक्षयोश्च स्फुरन् नलः ।
 खेदयामासिवानेकोऽप्यनेकवदनेकपम् ॥४२७॥ विशेषकम् ॥ 20
 सोऽथ खिन्नमपि क्रोधाद्धावन्तं द्विपमुन्मदम् ।
 वशीकर्तुं पटीं मूर्त्तामिव प्रज्ञां पुरोऽक्षिपत् ॥४२८॥
 रूपबुद्ध्याऽथ तां हन्तुं, विनमन्तं मतङ्गजम् ।
 दन्तन्यस्तपदः शैलं, केशरीवारुरोह सः ॥४२९॥
 कलापकान्तरन्यस्तपदस्तदनु दन्तिनम् । 25
 सृणिमादाय, रोमाञ्चकवची तमचीचलत् ॥४३०॥^२

१. °नैर्वीरः खंता० ॥ २. अत्रान्तरे विशेषकम् इति पाता० ॥

- पुरस्य कृपया कोऽपि, किमसावाययौ सुरः ? ।
 स्वयम्भूरथवा पौरपुण्यपूरैर^१थाभवत् ? ॥४३१॥
 अभ्रमूवल्लभस्पर्द्धिवर्द्धितर्द्धिपराक्रमः ।
 ययौ भुवनभीमोऽपि, गजोऽयं यस्य वश्यताम् ॥४३२॥
- 5 इत्थं परस्परं पौरैः, प्रीतिगौरैः पदे पदे ।
 कुब्जोऽपि स्तूयमानश्च, वीक्ष्यमाणश्च रेजिवान् ॥४३३॥ विशेषकम् ॥
 प्रीतात्मा स्वयमारुह्य, गोपुरं पुरनायकः ।
 तस्याधो गच्छतः कण्ठे, दाम रत्नमयं न्यधात् ॥४३४॥
 अथोपनीय शालायां, गजमाकलयन् नलः ।
 10 लीलाविलोलशुण्डाग्रग्राहिताहारपिण्डकम् ॥४३५॥
 प्रीतः प्रदाय रत्नानि, वसना-ऽऽभरणानि च ।
 अथ मित्रमिवोर्वीशः, पुरः कुब्जं न्यवीविशत् ॥४३६॥
 कुतस्तव कलाभ्यासः ?, कस्त्वं ? वससि कुत्र च ? ।
 राज्ञेति पृष्ठो हृष्टेन, नलभूपतिरभ्यधात् ॥४३७॥
- 15 सूपकारो नलस्याहं, प्रियो हुण्डिकसञ्ज्ञकः ।
 नलादाप्तकलाभ्यासः, कोशलायां वसामि च ॥४३८॥
 अज्ञासीद् यन्नलः सर्वं, तं कलौघं मयि न्यधात् ।
 अन्यच्चाशिक्षयत् सूर्यपाकां रसवतीमपि ॥४३९॥
 बन्धुना हासितैश्वर्यः, कूबरेणाधमेन सः ।
 20 नलः स्वामी वने गच्छन्, विपन्नः प्रियया सह ॥४४०॥
 ततो राजन् ! परित्यज्य, कूबरं कुलपांसनम् ।
 आश्रितोऽहं कलावन्तं, भवन्तं नलवन्मुदा ॥४४१॥
 इति श्रुत्वा नलक्ष्मापवार्तामार्तारवोऽरुदत् ।
 दधिपर्णोऽशुकच्छन्नवदनः सपरिच्छदः ॥४४२॥

१. °रसावभूत् ? खंता० पाता० ॥ २. पाता० नास्ति ॥ ३. °त्रगिरोर्वी° वता०
 खंता० ॥ ४. °लस्वा° खंता० ॥

कृत्वा नलस्य पर्यन्तकृत्यानि कृतिनां वरः ।
 आधारयच्चिरं चित्ते, दधिपर्णनृपः शुचम् ॥४४३॥
 रसवत्या नलः सूर्यपाकया नृपमन्यदा ।
 अप्रीणयद् यथायुक्तरसप्रसरपुष्ट्या ॥४४४॥
 अथ वासांसि रत्नानि, तस्मै भूरीणि भूपतिः । 5
 ग्रामपञ्चशतीं टङ्कलक्षं च प्रीतिमान् ददौ ॥४४५॥
 राज्यं ययौ नलस्यापि, ग्रामैर्नाम करोमि किम् ? ।
 तं कुब्जमिति जल्पन्तं, प्रीतः प्राह पुनर्नृपः ॥४४६॥
 प्रीतोऽस्मि तव सत्त्वेन, सत्त्वाधिकशिरोमणे ! ।
 याच्यतां रुचितं किञ्चिदित्युक्तेऽभिर्दधे नलः ॥४४७॥ 10
 मृगव्य-मदिरा-द्यूतव्यसनानि स्वसीमनि ।
 यावज्जीवं निषेध्यानि, श्रुत्वेदं तद् व्यधानृपः ॥४४८॥
 अथ वर्षगणेऽतीते, कश्चिदेत्य द्विजः सभाम् ।
 वेत्तिणाऽऽवेदितः स्वस्तिपूर्वकं नृपमब्रवीत् ॥४४९॥
 श्रीभीमेन समायातदवदन्तीगिरा चिरात् । 15
 नलप्रवृत्तिमन्वेष्टुं, प्रेषितोऽहं तवान्तिके ॥४५०॥
 भैमीं निशम्य जीवन्तीं, नलोऽपि क्वापि जीवति ।
 तद्गिरेति विनिश्चित्य, प्रीतः प्रोवाच पार्थिवः ॥४५१॥
 नलस्य सूपकारोऽयं, कुब्जो राज्येऽस्ति मे गुणी ।
 एतद्गिरा मयाऽश्रावि, विपन्नः सप्रियो नलः ॥४५२॥ 20
 तवैतया पुनर्वाचा, प्रीतोऽस्मि द्विज ! तद्वद ।
 कथं तयोर्वियोगोऽभूद् ?, वैदर्भी कथमागता ? ॥४५३॥
 अथ द्विजोऽवदद् देव !, प्रविवेश नलो वनम् ।
 कान्तामेकाकिनीं सुप्तां, त्यक्त्वाऽन्येद्युर्ययौ क्वचित् ॥४५४॥
 तद् विरामे विभावर्या, भैमी स्वप्नमलोकयत् । 25
 सपुष्प-फलमारूढा, सहकारमहं पुरः ॥४५५॥

- स्वादितान्यस्य पीयूषजित्वराणि फलान्यथ ।
 आम्रो व्यालेन भग्नोऽथ, भ्रष्टाऽहमपि भूतले ॥४५६॥
 स्वप्नान्ते निद्रया मुक्ता, प्रफुल्लनयनाम्बुजा ।
 प्रातः प्रियमपश्यन्ती, व्याकुलैवमचिन्तयत् ॥४५७॥
- 5 जहार वनदेवी वा, खेचरी वा प्रियं मम ।
 स ययौ जलमानेतुं, प्रातःकृत्याय वा स्वयम् ॥४५८॥
 अथवा नर्मणा तस्थौ, वल्लीजालान्तरे क्वचित् ।
 तत् पश्यामि जलस्थान-वल्ली-द्रुमतलान्यहम् ॥४५९॥
 इत्युत्थाय प्रियं द्रष्टुं, यत्र यत्र जगाम सा ।
- 10 तत्र तत्राप्यपश्यन्ती, वैलक्ष्येणातिबाधिता ॥४६०॥
 सा चरन्ती लतालीषु, मृगान् वीक्ष्य खोत्थितान् ।
 मुमुदे च प्रियभ्रान्त्या, मुहुः खिन्ना च निश्चयात् ॥४६१॥
 भ्रामं भ्राममथ श्रान्ता, **नलकान्ता** समाकुला ।
 पाणिपल्लवमुत्क्षिप्य, पूत्कुर्वन्तीदमभ्यधात् ॥४६२॥
- 15 एह्येहि दर्शनं देहि, परिरम्भं विधेहि मे ।
 नर्मापि शर्मणे नातिक्रियमाणं भवेत् प्रिये ॥४६३॥
 इति प्रतिरवं श्रुत्वा, निजोक्तेरेव हर्षिता ।
 आकारयति मां भर्तेत्यागाद् गिरिगुहासु सा ॥४६४॥
 तत्राप्यसावपश्यन्ती, **वैदर्भी** प्राणवल्लभम् ।
- 20 स्वप्नं सचेतना रात्रिप्रान्तदृष्टं व्यचारयत् ॥४६५॥
 रसालोऽयं **नलः** पुष्प-फलानि नृपवैभवम् ।
 तत्र देवीपदारूढा, जाताऽहं फलभोगभाग् ॥४६६॥
 द्विपोऽस्य **कूबरो** भङ्क्ता, भ्रंशो मे विरहस्त्वयम् ।
 स्वप्नार्थेनामुना तन्मे, सुलभो नैव वल्लभः ॥४६७॥
- 25 धिग् ! मां दिग्मण्डनयशा, यन्मुमोच **नलो** नृपः ।
 तं मानिनं पितुर्वेश्म, नेतुं धिग् ! मे कदाग्रहम् ॥४६८॥

अवाञ्छन् श्वसुरावासवासं मानधनः सुधीः ।
 ममाऽऽग्रहं च तं वीक्ष्य, साधु तत्याज मामपि ॥४६९॥
 प्राणान् मुञ्चन्ति नो मानं, धीरास्तन्मां मुमोच सः ।
 मानच्छिदाग्रहग्रस्तां, मानी प्राणसमामपि ॥४७०॥
 हा कान्त ! कुलकोटीर !, हा विवेकनिकेतन ! । 5
 एकोऽपि नापराधोऽयं, दास्या मे किमसह्यत ? ॥४७१॥
 त्वदादेशस्य किं दूरे, कदाचिदभवं विभो ! ? ।
 यदेवं देव ! मुक्ताऽहं, न निषिद्धा कदाग्रहात् ॥४७२॥
 ज्ञातं वा नान्यथा चक्रे, मद्बचोऽपि क्वचिद् भवान् ।
 ततस्त्यक्ताऽस्मि नोत्कलृप्ता वागमाननमानना ॥४७३॥ 10
 हा दैव ! दुर्मतिर्दूरं, निर्ममे किं ममेदृशी ? ।
 तदा कदाग्रहेऽमुष्मिन्, नलस्येव दुरोदरे ॥४७४॥
 ध्यायं ध्यायमिदं मन्दभाग्यम्मन्या वियोगिनी ।
 प्राणेश ! पाहि पाहीति, वदन्ती मूर्च्छिताऽपतत् ॥४७५॥
 अथ क्षणेन मूर्च्छन्ते, बाढं विरहविह्वला । 15
 मा स्म गा नाथ ! नाथेति, तारं दीना रुदोद सा ॥४७६॥
 तदा चक्रन्द सा भर्तृनामग्राहं मुहुस्तथा ।
 हृदयानि विदीर्णानि, शैलानामप्यहो ! यथा ॥४७७॥
 अथास्या नलवश्यायाः, कृपयोल्लास्य चीवरम् ।
 अनलस्य वयस्योऽपि, तां वर्णालीमदीदृशत् ॥४७८॥ 20
 स्वपाणिना स्वरक्तेन, प्रियेण लिखितां लिपिम् ।
 दृष्ट्वा नलमिवाऽऽधत्त, हृदयेऽन्तर्बहिश्च सा ॥४७९॥
 अथ प्रमुदिता देवी, व्यचिन्तयदिदं हृदि ।
 अहो ! अद्यापि विद्येऽहं, हृदये हृदयेशितुः ॥४८०॥
 यदादिदेश मे वर्त्म, स्वरक्तलिखिताक्षरैः । 25
 गमिष्यामि पितुर्गेहमेतैरेव सहायकैः ॥४८१॥

- निश्चित्येत्यचलद् भीमनन्दनी वटवर्त्मना ।
 स्वपादहतपत्रालीध्वनितेभ्योऽपि बिभ्यती ॥४८२॥
- वृक्षेषु रत्नगर्भायाः, सपत्न्या अपि सूनुषु ।
 मुहुः स्निग्धेषु विश्रान्ता, साऽचलद् भूपतिप्रिया ॥४८३॥
- 5 तस्यास्तिलकविद्योतपिङ्गदिग्गमनक्षितेः ।
 चलन्त्या दावकीलाया, इव हिंसा वनेऽत्रसन् ॥४८४॥
 अथावासितमग्ने सा, सार्थमेकं व्यलोकयत् ।
 व्याप्तं शकटमण्डल्या, सवप्रमिव पत्तनम् ॥४८५॥
- 10 सार्थेन सममेतेन, सुखं गहनलङ्घनम् ।
 चिन्तयन्तीति वैदर्भी, दधौ मुदमुदित्वरीम् ॥४८६॥
 सार्थं यावदलञ्चक्रे, सा मरालीव पल्वलम् ।
 तावत्तं रुरुधुश्चौराः, क्रूराः कृषिमिवेतयः ॥४८७॥
 अत्र सार्थे मया त्राते, रे ! मा कुरुत विप्लवम् ।
 सिंहीजुषि वने शाखिभङ्गाय न मतङ्गजाः ॥४८८॥
- 15 भाषमाणमिदं भैमी, वातूलामिव तस्कराः ।
 अवज्ञाय तदा पेतुः, सार्थे भृङ्गा इवाम्बुजे ॥४८९॥
 पञ्चषानथ हुङ्कारान्, सा चकार पतिव्रता ।
 नेशुश्चौरास्तमः पूरास्तैर्भास्करकरैरिव ॥४९०॥
 शीलावधिरधिष्ठातृदेवतेव तदैव सा ।
- 20 अर्चिता सार्थवाहेन, जगृहे च गृहे जवात् ॥४९१॥
 मातेति मन्यमानस्य, सार्थवाहस्य पृच्छतः ।
 भिन्दन्ती हृदयं दुःखैस्तद् द्यूतादि जगाद सा ॥४९२॥
 अथासौ सार्थवाहेन, विवेकाद्भुतभक्तिना ।
 अस्थाप्यत गृहे भैमी, नलपत्नीति यत्नतः ॥४९३॥
- 25 घनागमेऽन्यदोद्दामैर्व्यापि व्योम घनाघनैः ।
 तुच्छीभूतार्णवोन्मीलदौर्वधूमभरैरिव ॥४९४॥

गर्जावाद्यैस्तडिन्तृतैर्धाराध्वनितगीतिभिः ।
 मेघो दिनत्रयं यात्रामनुद्धाटेन निर्ममे ॥४९५॥
 तत्र कर्दमसम्मर्दभीममालोक्य **भीमजा** ।
 अविज्ञाता जनैः शुद्धभूवासाय ततोऽचलत् ॥४९६॥
 तडितुल्यमुखज्वालं, घोरनिर्घोषदुर्धरम् । 5
 बलाकाकुलसङ्काशकीकसावलिभूषणम् ॥४९७॥
 अतिवृष्ट्या तदा व्योम्नस्त्रुटित्वाऽब्दमिव च्युतम् ।
 पथि सा कौणपं कालं, करालं कञ्चिदैक्षत ॥४९८॥ युग्मम् ॥
 अथैनां राक्षसः प्राह, भोक्ष्यसे त्वं स्थिरीभव ।
 चातकेनेव लब्धाऽसि, मेघधारेव यच्चिरात् ॥४९९॥ 10
 अथावष्टम्भमुद्धाव्य, **भैमी** भीमं जगाद तम् ।
 कुर्वन्नज्ञ ! ममावज्ञां, त्वं भविष्यसि भस्मसात् ॥५००॥
 पश्यन्नित्यभयां **भैमी**, मुदितः कौणपोऽवदत् ।
 तुष्टोऽस्मि तव धैर्येण, रुचितं याच्यतामिति ॥५०१॥
 ततोऽवददमुं **भैमी**, यदि तुष्टोऽसि तद् वद । 15
 ज्वलिष्यति कियत्कालं, नलस्य विरहानलः ? ॥५०२॥
 आख्यत् तदवधिज्ञानात्, सैष **भैमि** ! भविष्यति ।
 हर्षाय द्वादशे वर्षे, पतिसङ्गः पितुर्गृहे ॥५०३॥
 मुञ्चामि भवतीं तत्र, यदि **वैदर्भि** ! भाषसे ।
 अहं क्षणार्द्धमात्रेण, किमु भ्रमसि दुःखिता ? ॥५०४॥ 20
 इत्याकर्ण्य वचः कर्ण्यमस्य हृष्टमनास्ततः ।
 बभाषे **भीमभूमी**शनन्दनी विशदाशया ॥५०५॥
 पत्युः कथयता सङ्गं, त्वयोपकृतमेव मे ।
 गम्यतां स्वस्ति ते नाहं, यामि साकं परैर्नरैः ॥५०६॥
 सदा भवेद् भवान् धर्मगृह्य इत्युदितस्तया । 25
 स्वं रूपं दर्शयन् दिव्यं, कौणपः स तिरोदधे ॥५०७॥

- प्राप्यो द्वादशवर्षान्ते, वर्षान्त इव भास्करः ।
 नलिन्या इव मे भर्ता, मत्वेत्यभ्यग्रहीच्च सा ॥५०८॥
 ताम्बूलमरुणं वासः, कुसुमं विकृतीस्तथा ।
 नादास्ये सत्यमेतानि, प्रियाण्याऽऽप्रियसङ्गमात् ॥५०९॥
- 5 निश्चित्येदं तदा देवी, चलिता मन्थरं पुरः ।
 गिरेर्ददर्श कस्यापि, कन्दरं फलितद्रुमाम् ॥५१०॥
 वर्षाकालविरामाय, रामेयं तत्र कन्दरे ।
 एका केसरिकान्तेव, तस्थौ निर्भयमानसा ॥५११॥
 भावितीर्थकृतः शान्तिनाथस्य प्रतिमामिह ।
- 10 निवेश्य मृन्मयीं पुष्पैः, साऽर्चयद् गलितैः स्वयम् ॥५१२॥
 चतुरा सा चतुर्थादि, तपःकर्म वितन्वती ।
 चकार पारणं पाकपतितैर्भूरुहां फलैः ॥५१३॥
 अथापश्यन्निमां चक्रश्चक्रबन्धुप्रभामिव ।
 बभ्राम विधुरं सार्थे, सार्थेस्तामविह्वलः ॥५१४॥
- 15 ततोऽनुपादिकीभूय, सार्थेशस्तां गतो गुहाम् ।
 जिनार्चातत्परामेनामभिवीक्ष्य मुदं दधौ ॥५१५॥
 सार्थनाथः प्रणम्याथ, भैमीमग्रे निविश्य च ।
 पप्रच्छ देवि ! देवोऽयं, कस्त्वया परिपूज्यते ? ॥५१६॥
 ततः प्रीतिभरस्मेरा, दमयन्ती जगाद् तम् ।
- 20 पूज्यतेऽसौ महाशान्तिः, शान्तिः षोडशतीर्थकृत् ॥५१७॥
 तथाऽसौ कथयामास, धर्ममार्हतमुज्ज्वलम् ।
 सावधानमनोवृत्तिं, मुदा सार्थपतिं प्रति ॥५१८॥
 निशम्य वचनान्यस्यास्तापसास्तद्वनौकसः ।
 तस्थुः समीपमागत्य, धर्माकर्णनकौतुकात् ॥५१९॥

१. °षान्ते विशदच्छदः । खंता० ॥ २. प्रियाण्यप्रिय° वता० ॥ ३. निवेश्य खंता० ॥ ४. देवदेवो° खंता० ॥

मुखेन्दुज्योत्स्नयेवास्य, धर्माख्यानगिरा ततः ।
 बोधितं सार्थवाहस्य, शुद्धं कुमुदवन्मनः ॥५२०॥
 दमयन्तीं गुरुकृत्य, कृत्यमेतदिति ब्रुवन् ।
 अङ्गीचकार तीर्थेशधर्मं सार्थेशशेखरः ॥५२१॥
 अत्रान्तरे गिरा तस्या, जितेव गगनापगा ।
 भूमौ पतितुमारेभे, त्रपयाऽब्दजलच्छलात् ॥५२२॥
 अथ दुर्धरधारालधाराधरजलाकुलाः ।
 भ्रेमुस्तपोधना स्तोके, पयसीव तिमिब्रजाः ॥५२३॥
 तानथ स्थापयित्वैकस्थाने पृथ्वीपतिप्रिया ।
 दण्डेन परितो रेखामेतेषामकृत स्वयम् ॥५२४॥
 तत् तापसास्तथा तस्थुस्तदाज्ञाकुट्टिमान्तरे ।
 यथा वर्षति पर्जन्ये, लग्ना वारिच्छटाऽपि न ॥५२५॥
 अथ स्थितेऽम्बुदे प्रौढप्रभावा काऽप्यसाविति ।
 तां गुरुचक्रिरे जैनधर्मकर्मणि तापसाः ॥५२६॥
 तत् तापसपुरं तत्र, चारुश्रीकमचीकरत् ।
 सार्थेशः स्वपुरभ्रान्तिगतिस्खलितखेचरम् ॥५२७॥
 देवानापततो वीक्ष्य, कदाचिदचलोपरि ।
 दमयन्ती समं सर्वैरेध्यारोहधित्यकाम् ॥५२८॥
 सिंहकेसरिणं सद्यः, प्रस्फुरत्केवलं मुनिम् ।
 सुरैः कृतार्चनं वीक्ष्य, नत्वा देवी पुरोऽविशत् ॥५२९॥
 ततः प्रदक्षिणीकृत्य, कश्चित् केवलिनं मुनिः ।
 पुरः सपरिवारोऽपि, निविष्टो हृष्टमानसः ॥५३०॥
 अथासौ प्रथयामास, धर्मं कर्मद्रुपावकम् ।
 केवली कलितानन्तगुणकेलिनिकेतनम् ॥५३१॥
 देशनाभिः सुधापूरसनाभिभिरथ स्मितः ।
 व्रतं केवलिनस्तस्मादयाचन्मुख्यतापसः ॥५३२॥

5

10

15

20

25

१. °त्वेषा, स्थाने खंता० ॥ २. °स्थाऽऽरो० खंता० ॥

- अथ प्रत्याहततमास्तं प्रत्याह स केवली ।
 वाचं दशनविद्योतपूरनासीरभासुराम् ॥५३३॥
 देवरोऽस्याः कुरङ्गाक्ष्याः, कूबरोऽस्ति नलानुजः ।
 कोशलाधिपतेस्तस्य, सुतोऽहं सिंहकेसरी ॥५३४॥
- 5 सङ्गापुरीकिरीटस्य, सुतां केसरिणो मया ।
 विवाह्य चलितेनाप्ताः, श्रीयशोभद्रसूरयः ॥५३५॥
 तेषां व्याख्यानमाकर्ण्य, मुधाकृतसुधारसम् ।
 पृष्टा मयाऽतिहृष्टेन, कियदायुर्ममेत्यमी ॥५३६॥
 अथाऽऽचख्युः शुचिज्ञानाः, श्रीयशोभद्रसूरयः ।
 10 इतो दिनानि पञ्चैव, तवाऽऽयुरवशिष्यते ॥५३७॥
 इत्याकर्ण्य विवर्णास्यः, सोऽहं मोहाम्बुधौ ब्रुडन् ।
 आरोपितस्तपःपोते, श्रीयशोभद्रसूरिभिः ॥५३८॥
 परिपाल्य व्रतं सम्यग्, ज्ञानमुत्पादितं मया ।
 ममैष मोक्षकालस्त्वां, व्रतयिष्यन्ति सूरयः ॥५३९॥
- 15 §१ इत्युक्त्वा क्षीणनिशेषकर्माऽसौ सिंहकेसरी ।
 निर्वाणं प्राप निर्वाणोत्सवं देवाश्च तेनिरे ॥५४०॥
 श्रीयशोभद्रसूरीणां, समीपे सपरिच्छदः ।
 आनन्दरसनिर्मग्नो, भेजे कुलपतिव्रतम् ॥५४१॥
 अथ प्राते सार्थेशपुरस्कृतमहोत्सवा ।
 20 अवाप तापसपुरं, वैदर्भी सह सूरिभिः ॥५४२॥
 प्रतिष्ठां शान्तिचैत्यस्य, सम्यक्त्वारोपणं तथा ।
 गुरुभ्यः कारयामास, दमयन्ती ससम्मदा ॥५४३॥
 इति तत्रैव वैदर्भ्याः, सप्त वर्षाण्यगुस्ततः ।
 विरञ्चिवर्षदीर्घाणि, प्राणप्रियवियोगतः ॥५४४॥
- 25 अन्यदा कश्चिदागत्य, तां प्रति प्राह पूरुषः ।
 नलः प्रतीक्षमाणोऽस्ति, भवतीं वनवर्त्मनि ॥५४५॥

१. गङ्गा° पातासं० ॥ २. व्याख्यां समा° पाता० ॥

अहं यास्यामि सार्थो मे, दवीयान् भवति क्रमात् ।
 तमित्युक्त्वा जवाद् यान्तं, भैमी त्वरितमन्वगात् ॥५४६॥
 क्व मे स्फुरति भर्तेति, व्याहरन्ती मुहुर्मुहुः ।
 भैमी मार्गादपि, भ्रष्टा, प्रयातः सोऽप्यदृश्यताम् ॥५४७॥
 अथ भ्रमन्ती कान्तारे, मृगीव मृगलोचना । 5
 अपश्यत् कौणर्पी काञ्चिदुच्चलद्रसनाञ्चलाम् ॥५४८॥
 साऽप्याह भैमीमाकृष्टा, त्वं मया मायया रयात् ।
 भोक्ष्ये त्वामधुना राहुरसनेन्दुतनूमिव ॥५४९॥
 इति तां विकृतां वीक्ष्य, भैमी स्वं धर्ममस्मरत् ।
 तत्प्रभावादियं त्रस्ता, तमिस्त्रेव दिवाकरात् ॥५५०॥ 10
 अथैषा तृषिता देवी, भ्रमन्ती निर्जले वने ।
 व्याकुलाऽजनि निष्पुष्पे, भ्रमरीव वनस्पतौ ॥५५१॥
 तदाऽऽह मम सान्निध्यं, कुरुध्वं वनदेवताः ! ।
 यथा वनमृगीवाऽहं, दाहं न हि सहे तृषः ॥५५२॥
 इन्द्रजालिकमन्त्रोक्तिस्पर्द्धिन्या तद्गिरा ततः । 15
 दुकूलं तद्भुवः कूलङ्कषाऽऽविरभवत् पुरः ॥५५३॥
 प्राप्तैरथ जलैर्मङ्क्षु, म्लानाऽप्यौज्ज्वल्यमाययौ ।
 क्षणात् क्षयं व्रजिष्यन्ती, तैलैर्दीपशिखेव सा ॥५५४॥
 कुतोऽपि सार्थतः प्राप्तैरथैषाऽभाषि पूरुषैः ।
 काऽसि त्वं ? वनदेवी किं ?, तथ्यमित्याशु कथ्यताम् ॥५५५॥ 20
 साऽपि प्राह वणिक्पुत्री, यान्ती पत्या समं वने ।
 सार्थाद् भ्रष्टाऽस्मि यूयं मां, स्थाने वसति मुञ्चत ॥५५६॥
 अथ तैः सा समं नीत्वा, श्रेयःश्रीरिव देहिनी ।
 अर्पिता धनदेवाय, सार्थवाहाय भीमभूः ॥५५७॥
 सार्थवाहोऽपि मन्वानस्तनुजामिव तामथ । 25
 आरोप्य वाहने देवीं, नीत्वाऽचलपुरेऽमुचत् ॥५५८॥

§§ लीलाकोककुलातङ्गहेतुवक्त्रेन्दुदीधितिः ।

मृगाक्षी तृषिता वार्पी, कामपि प्राविशत् ततः ॥५५९॥

राज्ञ्याश्चन्द्रयशोनाम्न्या, ऋतुपर्णमहीभुजः ।

पुष्पदन्तीकनिष्ठायाश्चेटीभिरियमैक्ष्यत ॥५६०॥

5

तच्चन्द्रयशसे ताभिस्तदा रूपवतीति सा ।

निवेदिता द्रुतं गत्वा, द्वितीयेन्दुतनूरिव ॥५६१॥

भागिनेयीमजान्ती, पुष्पदन्तीसुतामिमाम् ।

आनाय्य निजगादेति, ऋतुपर्णनृपप्रिया ॥५६२॥

सहोदरेव मत्पुत्र्याश्चन्द्रमत्याः सुलोचने ! ।

10

वत्से ! कृतार्थयेदानीमृतुपर्णनृपश्रियम् ॥५६३॥

निवेदय पुनः काऽसि, विकासिगुणगौरवा ? ।

न हि सामान्यवामाक्ष्या, रूपमीदृक्षमीक्ष्यते ॥५६४॥

तां मातृभगिनीं सुभूरजानानाऽवदत् तदा ।

यथोक्तं धनदत्तस्य, सार्थवाहस्य पत्तिषु (?) ॥५६५॥

15

कदाचिद् भोजनाकाङ्क्षाप्राप्तप्रियदिदृक्षया ।

सा चन्द्रयशसः सत्रागारैश्वर्यमयाचत ॥५६६॥

ओमित्युक्तेऽथ भूपालप्रिययाऽसौ प्रियंवदा ।

अर्थिनां कल्पवल्लीव, सत्रागाराधिभूरभूत् ॥५६७॥

देवि ! मां रक्ष रक्षेति, वदन्तं बद्धमन्यदा ।

20

रक्षकैर्नीयमानं सा, पुरश्चौरं व्यलोकयत् ॥५६८॥

आरक्षकानथाऽपृच्छद्, देवी किममुना हृतम् ? ।

आचख्युस्ते ततश्चन्द्रमतीरत्नकरण्डकम् ॥५६९॥

देवी ततो दिदेशाऽथ, मुञ्चतैनं तपस्विनम् ।

तद्गिरा मुमुचुर्नैते, भीता विश्वम्भराभुजः ॥५७०॥

25

आच्छोटयदमुं देवी, तदम्भश्चलुकैस्त्रिभिः ।

बन्धास्तैरवृट् नागपाशास्ताक्षर्यनखैरिव ॥५७१॥

अथातिमुमुदे लोकैरालोक्येदं कुतूहलम् ।
आश्चर्यमृतुपर्णोऽपि, तदाकर्ण्य तदाऽऽययौ ॥५७२॥
प्रीतोऽपि प्राह भूपस्तां, किं चौरः पुत्रि ! मोच्यते ? ।
व्यवस्था पृथिवीशानां, कथमित्थं विजृम्भते ? ॥५७३॥

अथाऽऽह नलभूपालवल्लभा भूमिवल्लभम् ।

आर्हत्या न मया दृष्टश्चौरोऽपि म्रियते पितः ! ॥५७४॥

अथाऽऽग्रहेण वैदर्भ्याः, सुताया इव भूपतिः ।

अमूमुचदमुं चौरं, प्रीतिप्रोत्फुल्ललोचनम् ॥५७५॥

देवीं प्रीतः प्रणम्याथ, स जगाद मलिम्लुचः ।

देवि ! त्वमद्वितीयाऽपि, द्वितीया जननी मम ॥५७६॥

अथायमन्वहं देव्याः, कुलदेव्या इव क्रमौ ।

प्रातः प्रातः समागत्य, प्रणिपत्य प्रमोदते ॥५७७॥

चौरः पृष्ठोऽन्यदा देव्याः, समीचीनं न्यवेदयत् ।

अस्मि दासो वसन्तस्य, श्रीतापसपुरप्रभोः ॥५७८॥

पिङ्गलाख्योऽहमेतस्य, हत्वा रत्नोत्करं प्रभोः ।

नश्यन् मार्गे धृतश्चौरैर्न क्षेमः स्वामिवञ्चनाम् ॥५७९॥

अथास्य नरदेवस्य, सेवकोऽहमिहाऽभवम् ।

सर्वतोऽप्यतिविश्रम्भाद्वारितगतागतः ॥५८०॥

तदा तदाऽऽप्य भूपालपुत्रीरत्नकरण्डकम् ।

अहार्षं त्वत्पदप्राप्तिपुण्यप्रेरितया धिया ॥५८१॥

निर्गच्छन् यामिकैर्दष्ट्वा, सलोप्त्रः क्षमाभुजोऽर्पितः ।

ज्ञात्वाऽहं भूभुजा चौरौ, रक्षकेभ्यः समर्पितः ॥५८२॥

ततो दृष्टिप्रपातेन, त्वदीयेन तदा मम ।

सर्वाङ्गमत्रुटन् बन्धाश्चौर्याय च मनोरथाः ॥५८३॥

§§ अपरं च तदा देवि !, निःसृतायां पुरात् त्वयि ।

वसन्तसार्थवाहोऽयं, भोजनादिकमत्यजत् ॥५८४॥

१. °क्येति कु° खंता० पाता० । २. नाहरन्त्या मया पाता० ॥ ३. °लाक्षोऽह° वता० ॥

- सप्तमेऽहनि सम्बोध्य, श्रीयशोभद्रसूरिभिः ।
 कथञ्चिद् भोजयाञ्चक्रे, देवि ! त्वद्दुःखदुर्मनाः ॥५८५॥
 उपादाय वसन्तोऽयमपरेद्युरुपायनम् ।
 कुशलः कोशलां गत्वा, प्रणनाम नलानुजम् ॥५८६॥
 5 ददौ पृथ्वीपतिः प्रीतस्तस्य तापसपत्तने ।
 चामरालीमरालीभिः, शोभितां राजहंसताम् ॥५८७॥
 अथ हृष्टः प्रविष्टः स्वां, वसन्तनृपतिः पुरीम् ।
 मौक्तिकस्वस्तिकव्याजराजत्प्रस्वेदबिन्दुकाम् ॥५८८॥
 सोऽपि देवि ! प्रभावस्ते, सोऽभूद् यद् भूपतिर्वणिक् ।
 10 हन्ति गर्भगृहध्वान्तं, दर्पणोऽर्ककरार्पणात् ॥५८९॥
 तद्भूपतिपदप्रीता, तं देवी निजगाद तत् ।
 तदि ते हृदि कोऽप्यस्ति, विवेको मार्गदीपकः ॥५९०॥
 उत्सहिष्णुस्तदाऽऽदत्स्व, वत्स ! पापच्छिदे व्रतम् ।
 तदादेशाद् व्रतीभूय, सोऽप्यगाद् गुरुभिः सह ॥५९१॥ युग्मम् ॥
 15 प्रागृष्टः कुण्डनादेत्य, हरिमित्रोऽन्यदा द्विजः ।
 वीक्ष्य क्षोणीपतिं क्षिप्रमगाच्चन्द्रयशोऽन्तिकम् ॥५९२॥
 देवी तं वीक्ष्य पप्रच्छ, कुशला-ऽकुशलादिकम् ।
 कथामकथयत् सोऽपि, वैदर्भीत्यागतः पराम् ॥५९३॥
 नलस्य दमयन्त्याश्च, वार्तामार्तान्तराशयः ।
 20 ज्ञातुं श्रीभीमभूमीशो, भूमीभाग न्ययुङ्क्त माम् ॥५९४॥
 अरण्य-नगर-ग्राम-गिरि-कुञ्जादिकं ततः ।
 समालोकि मया प्रापि, प्रवृत्तिरपि नैतयोः ॥५९५॥
 तद्वार्ता काऽपि युष्माकमाकस्मिकतयाऽप्यभूत् ।
 तदिदं ज्ञातुमत्राहमागतः का गतिः परा ? ॥५९६॥
 25 इत्याकर्ण्य कथां चन्द्रयशसा सहसा ततः ।
 आक्रन्दि मेदिनीखण्डखण्डिताखिलमण्डनम् ॥५९७॥

१. °त्तनम् । चा° खंता० ॥ २. °ण्डतालिकमण्ड° खंता० सं० ॥

अन्वरोदि तथा भूप्रियापरिजनैरपि ।
 नददादिवराहस्य, शोभां लेभे यथा नभः ॥५९८॥
 अथेत्यमाकुले राजकुले क्षुत्कुञ्चितोदरः ।
 हरिमित्रस्ततः सत्रागारं प्रति ययौ द्विजः ॥५९९॥
 अकिञ्चन इवालोक्य, **भैमीं** कल्पलतामिव । 5
 अजिह्वावर्णनीयानां, स तदाऽभूत् पदं मुदाम् ॥६००॥
 स प्रीतस्तां प्रणम्याथ, हनूमज्जित्तरत्वरः ।
 सत्रागारेऽस्ति **भैमीति**, समेत्याऽऽह नृपप्रियाम् ॥६०१॥
 कर्णामृतमिति श्रुत्वा, वाचं प्रीता नृपप्रिया ।
 असिञ्चत् तं ततः स्वर्ण-रत्नाभरणवृष्टिभिः ॥६०२॥ 10
 कुत्र कुत्रेति जल्पन्ती, पद्भ्यां परिजनैः सह ।
 सत्रागारं ययौ **चन्द्रयशा**श्चन्द्रमुखी मुदा ॥६०३॥
 देवी ततोऽवदत् पुत्रि !, वञ्चिताऽस्मि स्वगोपनात् ।
 यन्मातुरधिका मातृष्वसेति वितथीकृतम् ॥६०४॥
 इत्युपालम्भसंरम्भिबाष्पा भूपालवल्लभा । 15
 निकेतनमुपेताऽसौ, पुरस्कृत्य **नल**प्रियाम् ॥६०५॥
 भूषयित्वा स्वहस्तेन, **भैमीं** साश्रुविलोचना ।
 अभ्यर्णमृतुपर्णस्य, निनाय विनयानताम् ॥६०६॥
 साऽपि **चन्द्रयशो**वाचा, सम्मार्ज्यं प्रकटं व्यधात् ।
 भास्वन्तमिव भास्वन्तमलिके तिलकाङ्कुरम् ॥६०७॥ 20
 अथ प्रणम्य भूपालं, पितृवद् **भीमनन्दनी** ।
 उपविष्टा पुरः पृष्टा, स्ववृत्तान्तं न्यवेदयत् ॥६०८॥
 स्ववंश्यनलवृत्तान्ते, कथ्यमानेऽथ तादृशे ।
 लज्जमान इवामज्जन्यगमुखो रविरम्बुधौ ॥६०९॥
 रवावस्ते समस्तेऽपि, क्षमापतिः प्राप विस्मयम् । 25
 सभान्तर्भान्तमालोकमालोक्य तिमिरापहम् ॥६१०॥

पितरं तरसा वीक्ष्य, रसाद् युग्यं विमुच्य सा ।
 अनमत् क्रमराजीवयुग्मविन्यस्तमस्तका ॥६२४॥
 पङ्क्तिं तं किलोद्देशमस्त्रम्भःसम्भ्रमो व्यधात् ।
 विनम्रेणाम्बुजेनेव, मुखेन तु स भूषितः ॥६२५॥
 अथ राज्ञा सहायातामियं मातरमातुरा । 5
 नमश्चकार हर्षाश्रुमुक्तास्तबकितेक्षणाम् ॥६२६॥
 सकलेनापि भूनाथलोकेनाथ नमस्कृता ।
कुण्डिनं मण्डयामास, सा त्रैलोक्यशिरोमणिः ॥६२७॥
 गुरु-देवार्चनै राजा, पुरे सप्तदिनावधि ।
 महोत्सवमहोरात्रमतिमात्रमकारयत् ॥६२८॥ 10
 साक्षात् तत्रास्ति धात्रीशनलध्यानधुरन्धरा ।
 कृशा कृशानुकल्पेन, विरहेण **विदर्भजा** ॥६२९॥
 कथयन्ती कथामित्थं, स्वयं स्वजननीं प्रति ।
 मयाऽश्रूयत **वैदर्भी**, तुभ्यमावेदितं च तत् ॥६३०॥
 इदानीं तु भवद्दूतः कोऽपि भूपालमभ्यधात् । 15
 यदस्ति **दधिपर्णस्य**, पार्श्वे कुब्जः कलानिधिः ॥६३१॥
नलस्य सूपकारोऽहमिति वक्ति करोति च ।
 अधीतां नलतः **सूर्यपाकां** रसवतीमसौ ॥६३२॥
 इत्याकर्ण्य समीपस्था, **भैमी** भूमीशमभ्यधात् ।
 नान्यो रसवतीवेत्ता, कुब्जोऽभून्नल एव सः ॥६३३॥ 20
 द्रष्टुमेनमहं देव !, तद्भ्रीमेन नियोजितः ।
 धिक् कुब्जेऽस्मिन् **नलाशङ्का**, कृष्णागारे मणिभ्रमः ॥६३४॥
 आकर्ण्य **दधिपर्णो**ऽयमिति विस्तरः कथाम् ।
 श्रुतां कुब्जेन सास्त्रेण, यथोक्तरसनाटिना ॥६३५॥
 शरीराभरणस्तोमदानेनाऽऽनन्द्य सम्मदी । 25
 प्रैषीत् तं ब्राह्मणं राजा, कुब्जस्तु जगृहे गृहे ॥६३६॥ युग्मम् ॥

- अभोज्यत स कुब्जेन, रसवत्याऽर्कपाकया ।
 स्वर्णादिकं नृपाल्लब्धं, दत्त्वा च प्रीणितस्ततः ॥६३७॥
- अथायं कुब्जमापृच्छ्य, गतः कुण्डिनपत्तनम् ।
 तदीयं दान-भोज्यादि, सर्वमुर्वीभुजेऽभ्यधात् ॥६३८॥
- 5 तं निशम्याऽवदद् भैमी, मुदिता मेदिनीपतिम् ।
 नल एव स कुब्जत्वं, ययौ केनापि हेतुना ॥६३९॥
- तद्दानं सा मतिः सूर्यपाका रसवती च सा ।
 सन्ति नान्यत्र कुत्रापि, युष्मज्जामातरं विना ॥६४०॥
- तामालोच्य ततस्तात !, समुन्मेषय शेमुषीम् ।
 10 नलो यया रयादेव, प्रकटीभवति स्वयम् ॥६४१॥
- सोत्साहमाह भूपस्तच्चरं सम्प्रेष्य कञ्चन ।
 आकार्यो दधिपर्णोऽयं, त्वत्स्वयंवरणच्छलात् ॥६४२॥
- गत्वा यथार्थवर्णोऽयं, कथयिष्यति तं प्रति ।
 श्वस्तने यद्दिने भावी, दमयन्त्याः स्वयंवरः ॥६४३॥
- 15 तत्पाश्वे यदि कुब्जोऽयं, नलः स्यादवनीधवः ।
 तदश्वहृदयाभिज्ञस्तमानेष्यत्यसौ द्रुतम् ॥६४४॥
- इति निश्चित्य भीमेन, भूभृता प्रेषितश्चरः ।
 सुंसमारपुरं गत्वा, दधिपर्णमदोऽवदत् ॥६४५॥
- न प्रापि नलवार्ताऽपि, क्वापि तेन करिष्यति ।
 20 भूयः स्वयंवरं भैमी, प्रभुणा प्रेषितोऽस्मि तत् ॥६४६॥
- किन्तु मार्गे विलम्बोऽभूद्, देहस्यापाटवान्मम ।
 प्रत्यासन्नतरं जातं, तल्लग्नं श्वस्तने दिने ॥६४७॥
- तूर्णं देव ! तदेतव्यमित्युक्त्वाऽस्मिन् गते चरे ।
 अचिन्तयन्नलश्चित्ते, किमेतदिति विस्मितः ॥६४८॥

१. सं० विनाऽन्यत्र—°त्वाऽऽशु प्री° वता० । °त्वा तत् प्री° खंता० ॥

२. दवदन्त्याः खंता० ॥

वर्षिष्यति विषैरिन्दुर्वदिष्यत्यनृतं मुनिः ।
 किमन्यमपि भर्तारं, **दमयन्ती** करिष्यति ? ॥६४९॥
 विवोदुं प्रौढिमा कस्य, मत्पत्नीं मयि जीवति ? ।
 सिंहेऽभ्यर्णगते सिंहीं, मानसेनापि कः स्पृशेत् ? ॥६५०॥
 इति ध्यात्वा चिरं चित्ते, **दधिपर्णं** जगाद सः । 5
 आसन्नलग्न-दूरोर्वीगतिचिन्तापरायणम् ॥६५१॥
 समर्पय हयान् जात्यान्, रथं गाढं च कञ्चन ।
 यथाऽहमश्वहृद्वेदी, नये झटिति **कुण्डिने** ॥६५२॥
 इति प्रीतिमताऽऽकर्ण्य, **दधिपर्णेन** भूभुजा ।
 उक्तोऽग्रहीच्चतुर्वाहीं, रथं चाहीनपौरुषम् ॥६५३॥ 10
 अथ चामरभृद्युग्म-च्छत्रभृद्भूपभासुरम् ।
 नियुक्तवाजिनं कुब्जो, रथं तूर्णमवाहयत् ॥६५४॥
 नूनैरथ रथे वाहैर्जवनैः पवनैरिव ।
 अपतद् भूपतेरंसात्, पटी शैलादिवाऽऽपगा ॥६५५॥
 राजा तदाऽवदत् कुब्ज !, स्थिरीकुरु हयानिमान् । 15
 एतदादीयते यावद्, वासो वसुमतीगतम् ॥६५६॥
 जगाद कुब्जको राजन्नपतद् यत्र तेंऽशुकम् ।
 पञ्चविंशतियोजन्या, साऽमुच्यत वसुन्धरा ॥६५७॥
 न राजन् ! वाजिनोऽमी ते, तादृक्षगुणलक्षिताः ।
 इयत्या वेलया यान्ति, पञ्चाशद् योजनानि ये ॥६५८॥ 20
 अक्षवृक्षमथो वीक्ष्य, कलां दर्शयितुं निजाम् ।
 कियन्त्यस्मिन् फलानीति, राजा कुब्जकमब्रवीत् ॥६५९॥
 अजानति ततः कुब्जे, फलसङ्ख्यां धराधवः ।
 आख्यदस्मै परिस्पष्टमष्टादशसहस्रिकाम् ॥६६०॥
 मुष्टिघातेन दिग्दन्तिघातघोरेण तन्नलः । 25
 अपातयदशेषाणि, फलानि कलिपादपात् ॥६६१॥

१. नयै झटिति कुण्डिनम् खंता० ॥

- यावद् गणयते तावत्, तावन्त्येवाभवत् पुरः ।
 अश्वहृद्विद्यया सङ्ख्याविद्यां कुब्जस्तदाऽऽददे ॥६६२॥
 धावन्नथो रथोऽनायि, स्थैर्यं कुब्जेन सत्वरम् ।
 भीमपुर्यां मुखे तारतिलकायितकेतनः ॥६६३॥
- 5 अथ तस्या निशः प्रान्ते, भैमी स्वप्नमलोकयत् ।
 हृष्टा तद्भीमभूपाय, समागत्य न्यवेदयत् ॥६६४॥
 स्वप्नेऽधुना मयाऽदर्शि, तात ! निर्वृतिदेवता ।
 इहाऽऽनीय तया व्योम्नि, दर्शितं कोशलावनम् ॥६६५॥
 सहकारमिहाऽऽरोहं, तद्गिराऽहं फलाकुलम् ।
- 10 समार्ष्यत स्मितं पाणौ, तया तामरसं ततः ॥६६६॥
 मदारोहात् पुरारूढः, पतन् कोऽप्यपतत् तदा ।
 आम्राद् भुवि रविक्रान्तादभ्रात् पूर्ण इवोडुपः ॥६६७॥
 अथ भीमोऽवदत् पुत्रि !, प्रापि स्वप्नोऽयमुत्तमः ।
 निर्वृतिस्तव भाग्यश्रीर्मता तनुमती ननु ॥६६८॥
- 15 कोशलावैभवं भावि, कोशलावनवीक्षणात् ।
 सफलाम्राधिरोहेण, सराज्य-रमणागमः ॥६६९॥
 निपतन् यः पतन् कोऽपि, त्वयाऽदर्शि रसालतः ।
 भवत्याऽध्यासिताद् राज्यात्, पतिष्यति स कूबरः ॥६७०॥
 अद्य सद्यः स्वचित्तेषां सङ्गस्तव भविष्यति ।
- 20 यः प्रातः प्राप्यते स्वप्नः, सद्यः स हि फलेग्रहिः ॥६७१॥
 तदाऽऽयातं पुराऽभ्यर्णे, दधिपर्णधराधवम् ।
 आगत्याचीकथत् कोऽपि, श्रीभीमाय महीभुजे ॥६७२॥
 अथ सम्मुखमागत्य, श्रीमान् भीमरथो नृपः ।
 सम्मानेन पुरोत्सङ्गे, दधिपर्णमवीविशत् ॥६७३॥
- 25 ऊचे मिथः कथागोष्ठ्यां, दधिपर्णं विदर्भराट् ।
 कुब्जाद् रसवतीं सूर्यपाकां कारय मन्मुदे ॥६७४॥

तदुक्तो दधिपर्णेन, कुब्जो रसवतीं व्यधात् ।
 इन्दुपुष्टिकृदर्काशुसम्पर्कसुरसीकृताम् ॥६७५॥
 लोकैः साकं रसवती, बुभुजे भूभुजाऽथ सा ।
 विचाराक्षमवैदग्धैर्मिथः पश्यद्विराननम् ॥६७६॥
 आनायितां परीक्षार्थमथैतां भीमभूपभूः । 5
 स्वादयित्वा रसवतीं, कुब्जं निरचिनोन्नलम् ॥६७७॥
 तद् वैदर्भीं विदर्भेशं, प्रत्याह प्रीतिपूरिता ।
 आस्तां कुब्जोऽपि खञ्जोऽपि, निश्चितः सैष नैषधिः ॥६७८॥
 ज्ञानिना मुनिमुख्येन, कथितं मत्पुरः पुरा ।
 नलो रसवतीमर्कपाकां जानाति नापरः ॥६७९॥ 10
 सा(स्वा)भिज्ञानान्तरं तात !, पुनरेकं समस्ति मे ।
 नलस्पर्शेन विपुलपुलकं यद् भवेद् वपुः ॥६८०॥
 तन्मदङ्गमयं कुब्जः, स्तोकं स्पृशतु पाणिना ।
 इत्युक्ते भीमवचसा, तामङ्गुल्या नलोऽस्पृशत् ॥६८१॥
 वपुः सपुलकं तस्यास्तन्नलस्पर्शतः क्षणात् । 15
 प्रीतिपूरबहिःक्षिप्तास्तोकशोकमिवाभवत् ॥६८२॥
 अन्तर्भैमी नलं निन्ये, तद् बलादबलाऽप्यसौ ।
 अतूतुषत् तथा चाटुप्रेमामृतकिरा गिरा ॥६८३॥
 दमयन्त्युपरोधेन, नलश्छन्न इवानलः ।
 जज्ञे बिल्वकरण्डाभ्यामाविष्कृतनिजाकृतिः ॥६८४॥ 20
 धृतस्वरूपं तद्रूपं, वीक्ष्य कं कं रसं न सा ।
 भेदे भीमसुता धाष्टर्य-त्रपासम्पातकातरा ? ॥६८५॥
 तदा भाति स्म वैदर्भी, स्वेदाम्भःकणभासुरा ।
 उपशान्तवियोगाग्निः, स्नाता हर्षाम्भसीव सा ॥६८६॥
 अभितो वीज्यमानाङ्गी, नलनेत्राञ्चलैश्चलैः । 25
 सद्यः स्वेदोदकस्नाता, सा चकम्पे चकोरदृक् ॥६८७॥

१. °रभीकृ° खंतासं० ॥ २. तं भूपं, खंता० ॥

- साम्बुनेत्राञ्जलिभ्यां सा, तुल्यं दयित-कामयोः ।
तदान्तःकान्तिदूर्वाभ्यां, व्यधादर्घमनर्घ्ययोः ॥६८८॥
अदर्शि दर्शनीयश्रीरथाऽऽयातो बहिर्जनैः ।
नैषधिस्त्यक्तकुब्जत्वो, राहुमुक्त इवांशुमान् ॥६८९॥
- 5 अपराद्धं यदज्ञानान्मया नाथ ! क्षमस्व तत् ।
दधिपर्णोऽवदन्नेवमपतन्नलपादयोः ॥६९०॥
स्वयं वेत्रीभवन् भीमो, भद्रपीठे निवेश्य तत् ।
अभ्यषिञ्चन्नलं नाथस्त्वमस्माकमिति ब्रुवन् ॥६९१॥
ऋतुपर्णः प्रियायुक्तः, सार्थेशोऽपि वसन्तकः ।
10 सुख-दुःखांशदायादावाहूतौ नलकान्तया ॥६९२॥
वसन्त-दधिपर्ण-र्तुपर्ण-भीमैः समं नलः ।
चिक्रीड लोकपालैः स, चतुर्भिरिव पञ्चमः ॥६९३॥
धनदेवोऽपि सार्थेशः कुतोऽपि प्राप कुण्डिनम् ।
तस्य प्रत्युपकारं सा, कारयामास भूभुजा ॥६९४॥
- 15 कश्चिदेत्य दिवोऽन्येद्युर्देवः पश्यत्सु राजसु ।
भैमीं नत्वाऽवदद् देवि !, त्वत्प्रसादो मयीदृशः ॥६९५॥
सम्बोध्य तापसेन्द्रोऽहं, पुरा प्रव्राजितस्त्वया ।
विमाने केसरेऽभूवं, सौधर्मे केसरः सुरः ॥६९६॥
इत्युक्त्वा सप्त कल्याणकोटीर्वर्षन् पुरः सुरः ।
20 विद्युद्दण्ड इवोद्दण्डः, समुत्पत्य तिरोदधौ ॥६९७॥
नलादेशेन देशेभ्यः, स्वेभ्यः स्वेभ्यस्ततो नृपाः ।
ऋतुपर्णादयः स्वं स्वं, सैन्यमानाययन् जवात् ॥६९८॥
नलस्तदैव दैवज्ञदत्तेऽहि प्रति कोशलाम् ।
प्रयाणं कारयामास, वासवोपमविक्रमः ॥६९९॥
- 25 भूभृतः सैन्यचारेण, स्थावरानपि कम्पयन् ।
देवभूतमपि क्षोदैः, स्थगयन् सूरमण्डलम् ॥७००॥

कैश्चित् प्रयाणकैः प्राप, नलः कोशलपत्तनम् ।

नमयन् पृतनाक्रान्तं, पातालेन्द्रमपि क्षणात् ॥७०१॥

आकर्ण्य कोशलोद्यानविद्यमानबलं नलम् ।

अथो यमातिथिम्मन्यश्चकम्पे कूबरो नृपः ॥७०२॥

पुनर्लक्ष्मीं पणीकृत्य, द्यूतार्थं दूतभाषया ।

5

नलः कूबरमाकार्य, दीव्यन् जित्वाऽग्रहीन्महीम् ॥७०३॥

अथाऽऽनन्दी नलो मन्दीकृतक्रोधो निजानुजम् ।

अपि क्रूरं व्यधाद् यौवराज्ये प्राज्यमहोत्सवात् ॥७०४॥

अथ सम्प्रेष्य निःशेषं, राजकं राजकुञ्जरः ।

कोशलाचैत्यचक्रेषु, चक्रे कान्तान्वितोऽर्चनाम् ॥७०५॥

10

बहून्यब्दसहस्राणि, भैम्या सह सहर्षया ।

त्रिखण्डां खण्डितारतिरपालयदिलां नलः ॥७०६॥

§§ एत्य देवो दिवोऽन्येद्युर्निषधो न्यगदन्नलम् ।

फलं गृहाण मानुष्यभूरुहस्य व्रताभिधम् ॥७०७॥

प्राग् मया प्रतिपन्नं ते, व्रतकालनिदेशनम् ।

15

तद् वृथा मा विलम्बिष्ठा, यात्यायुर्जलबिन्दुवत् ॥७०८॥

इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते देवे, नलः कान्तान्वितो ययौ ।

जिनसेनाभिधं सूरिं, विज्ञातागमनं तदा ॥७०९॥

प्रणम्य नैषधिः सूरिं, निविष्टः क्षितिविष्टरे ।

पप्रच्छ स्वस्य देव्याश्च, कारणं सुख-दुःखयोः ॥७१०॥

20

निर्लूनमन्मथो वाचमथोवाच महामुनिः ।

प्रदत्तमिश्रशर्माणि, प्राक्कर्माणि शृणु क्षणात् ॥७११॥

§§ जम्बूद्वीपशिरोरत्नं, भरतक्षेत्रभूषणम् ।

अष्टापदसमीपेऽस्ति, श्रीसङ्गरपुरं पुरम् ॥७१२॥

तत्राऽऽसीन्मम्मणो राजा, तस्य वीरमती प्रिया ।

25

अन्यदाऽऽखेटके गच्छन्, भूपोऽपश्यत् पुरो मुनिम् ॥७१३॥

- मन्वन्नशकुनं सोऽथ, धारयामास तं क्रुधा ।
 तद् द्वादशघटीप्रान्ते, कृपयाऽमूमुचत् पुनः ॥७१४॥
 तदर्हिसामयो धर्मः, साधुनाऽस्मै निवेदितः ।
 राज्ञाऽप्यङ्गीकृतो **वीरमत्या** दयितया समम् ॥७१५॥
 5 ताभ्यां राजसभावेन, तद् व्रती प्रतिपालितः ।
 अपराधं क्षमस्वेत्थमुक्त्वा मुक्तो जगाम सः ॥७१६॥
 सेवाप्रसादिता **वीरमती** शासनदेवता ।
 धर्मस्थैर्यकृते निन्येऽन्येद्युरष्टापदोपरि ॥७१७॥
 अकृत प्रतित्तिर्थेशं, विंशतिं विंशति ततः ।
 10 आचाम्लानि चमत्कारिभक्तिचारुः सुलोचना ॥७१८॥
 तथा तिलकमेकैकं, जिनेशानां व्यधापयत् ।
 सौवर्णमर्णः सम्पूर्णमणिसन्दर्भगर्भितम् ॥७१९॥
 तदुद्यापनकं कृत्वा, प्रीता भूकान्तकामिनी ।
 मुनीनानन्द्य दानेन, चारणान् पारणां व्यधात् ॥७२०॥
 15 तत् तीर्थेशपदाम्भोजसेवाहेवाकशालिनी ।
 राजधानीं राजवधूराजगाम प्रमोदिनी ॥७२१॥
 चिरराद्धजिनाधीशधर्मनिर्मलितावथ ।
 व्यपद्येतामुभौ **वीरमती-मम्मण**भूपती ॥७२२॥
 भूपजीवोऽथ **बहली**देशान्तः **पोतने** पुरे ।
 20 **आभीरधम्मिला**भस्य, सुतोऽभूद् **रेणुकाङ्ग**भूः ॥७२३॥
 तस्यैव धन्यसज्जस्य, **धूसरी** नाम वल्लभा ।
 आसीद् **वीरमती**जीवः, पूर्ववत् प्रेमभाजनम् ॥७२४॥
 वर्षासु महिषीर्धन्यश्चारयन्नन्यदा वने ।
 वर्षत्यम्भोधरेऽपश्यदेकपादस्थितं मुनिम् ॥७२५॥
 25 न्यधात् तदुपरि च्छत्रं, **धन्यो** भावनया ततः ।
 अपारवारिभृद्भाराधोरणीवारणक्षमम् ॥७२६॥

१. प्रतिलाभितः खंता० ॥ २. विपद्याभवतामेतौ, दम्पती दिवि पूर्ववत् ॥ खंतासं० ॥

न तिष्ठत्यम्बुदो वर्षन्, साधुः स्थैर्यं न मुञ्चति ।
 धन्यस्त्यजति न च्छत्रं, त्रयोऽपि स्पर्द्धिनोऽभवन् ॥७२७॥
 सप्तमेऽहि निवृत्तेऽब्दे, कायोत्सर्गमपासयत् ।
 मुनिः पूर्णप्रतिज्ञोऽसौ, ततो धन्येन वन्दितः ॥७२८॥
 स्वस्थवृत्तिरथापृच्छन्मुनीशं धूसरीवरः ।
 भवतां व्रजतां कुत्र, मेघोऽयं विघ्नतां गतः ? ॥७२९॥
 अथावदददः साधुर्लङ्कायां गुरुसन्निधौ ।
 गच्छतो मम मेघेन, प्रारेभे वृष्टिरीदृशी ॥७३०॥
 अभिग्रहं गृहीत्वा च, तद्वृष्टिविरमावधिम् ।
 कायोत्सर्गं व्यधां तत्र, त्वया साहायकं कृतम् ॥७३१॥
 ततः सद्गनि धन्येन, सममाकारितो व्रती ।
 निषिध्य महिषारोहं, प्राचालीत् पङ्क्तिं पथि ॥७३२॥
 क्षैरेयीपारणं पुण्यकारणं सप्तमेऽहनि ।
 मुनीशं कारयामास, शुद्धात्मा धूसरीधवः ॥७३३॥
 करुणातरुणीहारे, विहारोद्यमविक्रमी ।
 वर्षात्यये यथाकामं, ग्रामाद् ग्रामं जगाम सः ॥७३४॥
 धन्योऽपि मुनिना दत्तं, श्रावकत्वं प्रियान्वितः ।
 पालयित्वा चिरं हैमवते युगलधर्म्यभूत् ॥७३५॥
 ततोऽपि क्षीरदण्डीराभिधानौ दम्पती दिवि ।
 शोभमानौ प्रभूताभिस्तावभूतां विभूतिभिः ॥७३६॥
 तच्च्युत्वा क्षीरदण्डीरजीवोऽभून्नैषधिर्भवान् ।
 प्रिया ते क्षीरदण्डीरादेवीजीवश्च भीमभूः ॥७३७॥
 यद् द्वादश घटीर्दध्रे, मम्मणेन त्वया मुनिः ।
 तत्प्रियाविरहो राज्यभ्रंशश्च द्वादशाब्दिकः ॥७३८॥

5

10

15

20

१. स्वच्छवृत्तिरथा° पाता० । स्वच्छवृत्तिमथा° खंता० ॥ २. °रीधवः पाता० ॥
 ३. सं० विनाऽन्यत्र-व्यधात् तत्र, वता० खंता० ॥ ४-५-६. °रडिण्डी° पाता० ॥

- यच्छत्रधारणं क्षीरपारणं च मुनेः कृतम् ।
 त्वया धन्येन धन्येन, तेनायं विभवस्तव ॥७३९॥
 भैमी त्वद्वल्लभा वीरमतीजन्मनि यन्मुदा ।
 अष्टापदेऽर्हतां रत्नतिलकानि व्यधापयत् ॥७४०॥
- 5 करप्रकरविस्तारकिङ्करीकृतभास्करः ।
 तदस्याः शाश्वतो भाले, तिलको भाति भासुरः ॥७४१॥ युग्मम् ॥
- §§ इति प्राग्भवमाकर्ण्य, समं दयितया नलः ।
 पुष्कलाख्ये सुते राज्यं, नियोज्य व्रतमाददे ॥७४२॥
 व्रतेनातीव तीव्रेण, कृतव्रतिचमत्कृती ।
 10 एतौ यशःसुधापूरैः, शुभ्रयामासतुर्दिशः ॥७४३॥
 नलो विलोक्य वैदर्भीमन्यदा मदनातुरः ।
 गुरुभिर्न्यत्कृतः स्वर्गादित्य पित्रा प्रबोधितः ॥७४४॥
 तन्नलोऽनशनं भेजे, व्रतपालनकातरः ।
 नलानुरागतः साध्वी, प्रपेदे भीमभूरपि ॥७४५॥
- 15 वसुदेव ! नलः सोऽहं, सज्जातोऽस्मि धनाधिपः ।
 विपद्य साऽपि वैदर्भी, बभूव मम वल्लभा ॥७४६॥
 अथेयं झटिति च्युत्वा, ततः कनकवत्यभूत् ।
 तेन पूर्वानुरागेण, बद्धः सोऽहमिहाऽऽगमम् ॥७४७॥
 इहैव कर्म निर्मूल्य, सेयं यास्यति निर्वृतिम् ।
 20 इत्याख्यन्मे विदेहेषु, विमलस्वामितीर्थकृत् ॥७४८॥
 इत्युक्त्वा वसुदेवस्य, पुरः किंपुरुषेश्वरः ।
 शारीरैः पूरयन्नंशुपूरै रोदस्तिरोदधे ॥७४९॥
- §§ वसुदेवोऽन्यदा खेलन्, खेचरीभिः सहान्वहम् ।
 सूर्पकेणैकदा जह्रेऽमोचि गङ्गाजले ततः ॥७५०॥
 25 उत्तीर्य वीर्यवान् गङ्गां, पल्लीं कामपि जग्मिवान् ।
 असौ परिभ्रमन् साकं, पथिकैः पथि कैश्चन ॥७५१॥

जराभिधां स्मराटोपभल्लीं^१ पल्लीन्दुनन्दनीम् ।
 तत्रोपयेमे रेमे च, चन्द्रिकामिव चन्द्रमाः ॥७५२॥
 तस्यां जराकुमाराख्यं, समुत्पाद्याथ नन्दनम् ।
 विचरन्नन्यतोऽभाषि, साक्षाद् देव्या कयाचन ॥७५३॥
 कन्या रुधिरभूपस्य, दत्ता ते रोहिणी मया । 5
 ब्रज पाणविकीभूय, तूर्णं तस्याः स्वयंवरे ॥७५४॥
 इत्युक्तः स तया शौरिर्गतिऽरिष्टपुरं प्रति ।
 जरासन्धादिभूपाढ्यस्वयंवरणमण्डपे ॥७५५॥
 रूपेण त्रिजच्चित्तारोहिणी रोहिणी ततः ।
 स्वयंवरणमाल्ये, न राजमानाऽऽजगाम सा ॥७५६॥ 10
 शृङ्गारितेऽप्यरूपेऽस्मिन्, राजकेऽस्याः स्थिता न दृक् ।
 वर्ण्यवर्णेऽपि निर्गन्धे, कर्णिकार इवालिनी ॥७५७॥
 शौरिरेषोऽन्यवेषोऽथ, विस्फूर्जस्तूर्यवादिषु ।
 वादयामास पटहमित्थं पटुभिरक्षरैः ॥७५८॥
 आगच्छाऽऽगच्छ मां तन्वि !, नन्वितः किमु वीक्षसे ? । 15
 अस्मि त्वदनुरूपोऽहं, कृतोत्कण्ठः सुकण्ठ ! यत् ॥७५९॥
 वादयन्तमिति प्रेक्ष्य, शौरिं शूरनिभप्रभम् ।
 रोहिणी रोहदानन्दाऽनन्दयद् वरमालया ॥७६०॥
 अथ पाटहिके तस्मिन्, वृते रुधिरकन्यया ।
 अहसन् सहसा सेष्यं, सर्वेऽप्युर्वीशकुञ्जराः ॥७६१॥ 20
 अहो ! कौलीन्यमेतस्याः, कुलीनमवृणोद् यतः ।
 इति वार्ता मिथश्चक्रुः, पश्यन्तो रुधिरं च ते ॥७६२॥
 अथ तेषु सहासेषु, प्राह पाटहिकः क्रुधा ।
 दोर्दण्डे यस्य कण्डूतिः, कौलीन्यं तस्य दर्श्यते ॥७६३॥

१. °पल्लीशितुः सुताम् । तत्रो° खंता० ॥ २. विहर° खंता० ॥ ३. °पाढ्ये, स्व°
 खंता० ॥

- श्रुत्वा शौरैर्गिरं दावकीलालीलामिमामथ ।
तद्वधाय जरासन्धः, स्वभूपान् समनीनहत् ॥७६४॥
सन्नद्धनिजसैन्योऽथ, रुधिरोऽपि धराधिपः ।
जरासन्धेन युद्धाय, क्रुद्धः शौरैः पुरोऽस्फुरत् ॥७६५॥
- 5 सारथीभूय शोडीरावधिर्दधिमुखाभिधः ।
खेचरः समरक्रूरं, रथे शौरिमवीविशत् ॥७६६॥
वेगाद् वेगवतीमात्राऽङ्गारमत्याऽर्पितानि तत् ।
चण्डः कोदण्ड-तूणानि, जगृहे विग्रहाग्रही ॥७६७॥
जरासन्धधराधीशै, रुधिरं युधि रंहसा ।
- 10 भग्नं वीक्ष्य गिरा शौरैः, खेचरो रथमैरयत् ॥७६८॥
शौरिं स्ववर्ग्यभूमीभृत्कुम्भिकेसरिणं रणे ।
पश्यन्नूचे जरासन्धः, समुद्रविजयं प्रति ॥७६९॥
न पाणविकमात्रोऽयं, तदेनं साधय स्वयम् ।
वनं भञ्जन्निभः केन, रक्ष्यः पञ्चाननं विना ? ॥७७०॥
- 15 शूरमेनं निराकृत्य, त्वं भवन् रोहिणीधवः ।
मद्यशःकुमुदं स्मेरीकुरुष्वानेन मुद्रितम् ॥७७१॥
वृतान्यनरनिष्ठाया, न धवोऽस्या भवाम्यहम् ।
जेयोऽसौ तु त्वदादेशादित्युत्तस्थौ समुद्रराट् ॥७७२॥
ततः समुद्रमुन्मुद्रवेलं खेलन्तमाहवे ।
- 20 अवलोक्य स्म कुर्वन्ति, देवाः कल्पान्तविभ्रमम् ॥७७३॥
युयुधाते क्रुधा तेजस्तिरस्तकृतदिवाकरौ ।
शौरी दूरीकृतत्रासावथ प्रथम-पश्चिमौ ॥७७४॥
कृतस्य प्रतिकुर्वाणावविशेषतया चिरम् ।
अयुध्येतामुभौ धीरौ, नृणां कृतचमत्कृती ॥७७५॥
- 25 समुद्रविजयं सम्यगधिगम्य विनीतधीः ।
चिक्षेप साक्षरं नम्रं, वसुदेवः शरं पुरः ॥७७६॥

पाणौ बाणमथाऽऽदाय, समुद्रोऽवाचयल्लिपिम् ।
तदा च्छलेन यातस्त्वां, वसुदेवो नमाम्यहम् ॥७७७॥
वत्सलो वत्स ! वत्सेति, समुद्रोऽथ वदन्नदः ।
अभ्यधावद् रथं मुक्त्वा, तं प्रतीन्दुमिवाम्बुधिः ॥७७८॥

प्रीतिमान् वसुदेवोऽपि, समुत्तीर्य समुत्सुकः ।
निपतन् पादयोर्दोर्भ्यामुद्धृत्यानेन सस्वजे ॥७७९॥
क्व स्थितस्त्वमियत्कालमिति पृष्टोऽग्रजन्मना ।
समग्रमात्मनो वृत्तं, वसुदेवो न्यवेदयत् ॥७८०॥

वाष्प्यो दशमः सोऽयमिति मत्वा पराक्रमात् ।
दधिरे रुधिरोर्वीश-जरासन्धादयो मुदम् ॥७८१॥

प्रसङ्गायातनिःशेषभूपालविहितोत्सवम् ।
पुण्येऽहि वसुदेवोऽथ, रोहिणीं परिणीतवान् ॥७८२॥

जरासन्धादयो जग्मुर्भूभुजो रुधिरार्चिताः ।
तत्रैव यदवः सर्वे, तस्थुः कंसान्विताः पुनः ॥७८३॥

§§ अन्येद्युर्जरती काऽपि, श्रीसमुद्रेण सभाजुषि ।
आगत्य गगनोत्सङ्गाद्, वसुदेवमवोचत ॥७८४॥

मम पुत्र्यौ चिराद् बालचन्द्रा वेगवती तथा ।
त्वद्वियोगातुरे देव !, सञ्जाते बाढदुर्बले ॥७८५॥

इति श्रुत्वा मुखं पश्यन्, समुद्रेण स भाषितः ।
गच्छ वत्स ! चिरं तत्र, मा स्म स्थाः पूर्ववत् पुनः ॥७८६॥

इत्याकर्ण्य तया साकं, वसुदेवो दिवा ययौ ।
तदागमोत्सुकः प्राप, समुद्रोऽपि स्वपत्तनम् ॥७८७॥

कन्ये काञ्चनदंष्ट्रस्य, खेचरेन्द्रस्य वृष्णिभूः ।
उपयेमे प्रसन्नस्ते, पुरे गगनवल्लभे ॥७८८॥

१. °नचन्द्रस्य, खे° खंता० ॥

विवोढा पूर्वोढा निजनिजपुरेभ्यो मृगदृशः,
 समादाय भ्राम्यन् दिशि दिशि दशार्होऽथ दशमः ।
 समागत्य व्योम्ना स्वपुरमपरैः खेचरचमू-
 समूहेर्लक्ष्मीवाननमत समुद्रं स्मितमतिः ॥७८९॥

5

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 वसुदेवयात्रावर्णनो नामैकादशः सर्गः समाप्तः ॥

10

दृश्यः कस्यापि नायं प्रथयति न परप्रार्थनादन्यमन्य-
 स्तुच्छमिच्छं विधत्ते तनुहृदयतया कोऽपि निष्पुण्यपण्यः ।
 इत्थं कल्पद्रुमेऽस्मिन् व्यसनपरवशं लोकमालोक्य सृष्टः,
 स्पष्टं श्रीवस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥१॥

॥ ग्रन्थाग्रम् ७९८ । उभयम् ३९४३॥

• • •

द्वादशः सर्गः ॥

इतश्च कश्चन श्रेष्ठी, जज्ञे श्रीहस्तिनापुरे ।

ललितस्तत्सुतो मातुः, प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् ॥१॥

अथान्यो गर्भतो दुःखदाता मातु कृतज्वरः ।

पातहेतून् वृथाकृत्य, द्वैतीयकः सुतोऽभवत् ॥२॥

5

स दास्या त्याजितो मत्वा, पित्रा च्छन्नीकृतः किल ।

ववृधे गङ्गदत्ताख्यो, लालितो ज्येष्ठबन्धुना ॥३॥

ललितः श्रेष्ठिनं प्रोचेऽन्येद्युरेष गृहे यदि ।

भोज्यते गङ्गदत्तस्तत्, सुन्दरं तात ! जायते ॥४॥

स्वमातुश्छन्नमेवैतत्, कार्यमेवमुवाच सः ।

10

ललितोऽथ तमानीय, तल्पस्याधो न्यषादयत् ॥५॥

ललितक्षिप्तमन्नं च, भुञ्जानं हर्षनिर्भरम् ।

गङ्गदत्तं कथञ्चित् तं, व्यालोक्य जननी क्रुधा ॥६॥

दण्डकाष्ठं समुद्यम्य, गृहीत्वा चिहुरब्रजे ।

क्षणान्निष्कासयामास, कुट्टयन्ती मुहुर्मुहुः ॥७॥ युग्मम् ॥

15

तमेवानुगतौ श्रेष्ठि-ललितौ कलितौ शुचा ।

पुरो वीक्ष्य मुनिं तस्य, मातृवैरमपृच्छताम् ॥८॥

§§ ऊचे मुनिः क्वचिद् ग्रामे, बन्धू अभवतामुभौ ।

एकदा शकटं काष्ठैः, पूर्णं ग्रामाय निन्यतुः ॥९॥

ज्येष्ठः पुश्चरन् मार्गे, चक्रलण्डां महोरगीम् ।

20

वीक्ष्य प्रोचेऽनुजं सूतं, रक्ष्याऽसौ शकटादिति ॥१०॥

१. °जितो ज्ञात्वा, खंता० पाता० ॥ २. °जं स्वं तं, रक्षासौ खंता० ॥

- इति तद्वाक्यविश्वस्ता, सा स्थितैव भुजङ्गमी ।
 सूतेन चूरिता गन्त्र्याऽस्थिभङ्गध्वनिकौतुकात् ॥११॥
 सा ज्येष्ठे दधती प्रीतिमप्रीतिं न कनीयसि ।
 गन्त्रीचक्रेण भङ्गाङ्गी, चकलण्डा व्यपद्यत ॥१२॥
- 5 सा ते जाता प्रिया श्रेष्ठिन् !, ज्येष्ठ स ललितस्त्वसौ ।
 गङ्गदत्तः कनिष्ठस्तु, प्राक्कृतेन प्रिया-ऽप्रियौ ॥१३॥
 इत्याकर्ण्य भवोद्विग्नः, श्रेष्ठी सूनुद्वयान्वितः ।
 जैनं प्राप व्रतं पापमतङ्गजमृगधिपम् ॥१४॥
 तौ श्रेष्ठि-ललितावायुः, पूरयित्वा तपोनिधी ।
- 10 देवलोकं महाशुक्रं, जग्मतुस्तिग्मतेजसौ ॥१५॥
 जगाम विश्ववाल्लभ्यमिदानीं गङ्गदत्तकः ।
 तपस्तपनपूर्वाद्विस्तमेव त्रिदशालयम् ॥१६॥
 च्युत्वा ललितजीवोऽयं, तन्महाशुक्रकल्पतः ।
 रोहिण्या वसुदेवस्य, प्रेयस्या उदरेऽभवत् ॥१७॥
- 15 वदने विशतः स्वप्ने, हलभृज्जन्मसूचकान् ।
 सा मृगाङ्ग-मृगेशा-ऽब्धीन्, निशाशेषे व्यलोकयत् ॥१८॥
 ततोऽङ्गतेजसा ध्वान्तद्रोहिणं रोहिणीं सुतम् ।
 असूत भूतधात्रीव, तर्जितद्युमणिं मणिम् ॥१९॥
 रामो नाम्नाऽभिरामत्वात्, पितृभ्यां तत्प्रतिष्ठितः ।
- 20 क्रीडन् भोगीव बालोऽपि, जातः परभयङ्करः ॥२०॥
 वसुदेवोऽन्यदाऽऽहूतः, कंसेन प्रीतिशालिना ।
 ययौ राजानमापृच्छ, मथुरायाममन्थरः ॥२१॥
 वसुदेवमथ प्राह, कंसो जीवयशोऽन्वितः ।
 अस्तीन्द्रपुरनिर्यासो, नगरी मृत्तिकावती ॥२२॥
- 25 राजा तत्र पितृव्यो मे, देवकः सेवकप्रियः ।
 वर्तते नर्तितश्रीका, सुता तस्यापि देवकी ॥२३॥

१. °हिणी रोहि° खंता० ॥ २. °व, निर्जित° खंता० ॥

सा कान्तिसुमनोवल्ली, त्वं यौवनवनद्रुमः ।
 युवयोस्तद् द्वयोर्लक्ष्मीवेश्मनोरस्तु सङ्गमः ॥२४॥
 तस्यां ननु वरो भावी, भवाननुवरस्त्वहम् ।
 तदेहि देवकाद् याच्या, देवकन्येव देवकी ॥२५॥
 इदमालोच्य निश्चित्य, शौरिः कंसान्वितो गतः । 5
 नगर्या मृत्तिकावत्यां, राजा सम्मुखमाययौ ॥२६॥
 बहिर्निवेश्य सैन्यानि, देवकेन पुरस्कृतौ ।
 पुरान्तर्जग्मतुः कंस-शौरी पौरनिरीक्षितौ ॥२७॥
 अथोपविविशुर्भूपसदः प्राप्य त्रयोऽपि ते ।
 त्रैलोक्यरक्षासामर्थ्यं, मन्त्रयन्त इवाऽऽत्मसु ॥२८॥ 10
 सुहृत्प्रेमोर्मिहंसेन, ततः कंसेन देवकः ।
 याचितः प्रीतिवार्तासु, वसुदेवाय देवकीम् ॥२९॥
 स स्वयं प्रार्थनीयेऽर्थे, प्रार्थ्यमानोऽथ देवकः ।
 ऊचे वयं त्वदायत्ता, देवकी देव ! कीदृशी ? ॥३०॥
 पुराऽपि नारदाख्यातगुणोद्यदनुरागयोः । 15
 तयोरथ विवाहोऽभूद्, देवकी-वसुदेवयोः ॥३१॥
 देवकोऽथ दशार्हाय, बहुस्वर्णादिकं ददौ ।
 नन्दं गोकोटियुक्तं च, दशगोकुलनायकम् ॥३२॥
 वसुदेवोऽद्भुतानन्दस्ततो नन्दसमन्वितः ।
 मथुरां सह कंसेन, प्रयातो दयितायुतः ॥३३॥ 20
 सुहृत्पाणिग्रहोपज्ञं, कंसश्चक्रे महोत्सवम् ।
 अमानमदिरापानमत्तनृत्यद्वधूजनम् ॥३४॥
 कंसानुजोऽतिमुक्तोऽथ, पूर्वोपात्तव्रतः कृती ।
 अगादोकसि कंसस्य, पारणाय महातपाः ॥३५॥
 वीक्ष्य मत्ता तमायान्तं, प्रीता कंसप्रिया ततः । 25
 एहि देवर ! नृत्यावो, जल्पन्तीति गलेऽलगत् ॥३६॥

- अथोचे व्यथितः साधुर्यन्निमित्तोऽयमुत्सवः ।
 तस्य सप्तमगर्भेणोच्छेद्यौ त्वत्पितृ-वल्लभौ ॥३७॥
 श्रुत्वेति मुनितो मुक्तमदा जीवयशा जवात् ।
 गत्वा स्फारस्फुरत्खेदं, कंसायेदं न्यवेदयत् ॥३८॥
 5 याच्यः सौहार्दतः सप्त, गर्भान् शौरिसौ सुहृत् ।
 निश्चित्येदमगात् कंसो, वसुदेवं प्रियान्वितः ॥३९॥
 प्रारब्धप्रेमवार्तासु, मत्तेनेवामदेन तत् ।
 स मेने देवकीगर्भान्, सप्त कंसेन याचितः ॥४०॥
 आकर्ण्य शौरिन्येद्युरतिमुक्तकथामथ ।
 10 चिखिदे वञ्चितो गर्भयाञ्चायां सुहृदा च्छलात् ॥४१॥
 §§ इतश्चासीन्नाग इति, श्रीभद्रिलपुरे वणिक् ।
 प्रियाऽभूत् तस्य सुलसा, कुलसागरचन्द्रिका ॥४२॥
 अतिमुक्ताभिधः साधुश्चारणोऽस्याश्च शैशवे ।
 निन्दुरिन्दुमुखी सेयं, भाविनीति न्यवेदयत् ॥४३॥
 15 परमश्राद्धयाऽऽराधि, सुरः कश्चित् तयाऽप्यथ ।
 तुष्टोऽयाचि सुतानेष, प्राह ज्ञात्वाऽवधेस्ततः ॥४४॥
 हन्तुं शौरिसुतान् प्रतिकूटात् कंसेन याचितान् ।
 अहं सञ्चारयिष्यामि, निन्दोः सुतपदे तव ॥४५॥
 इति देवः प्रतिज्ञाय, चक्रे शक्त्या स्वकीयया ।
 20 देवकी-सुलसापत्यप्रसवे तुल्यकालताम् ॥४६॥
 सुषुवाते समं ते तु, देवक्याः षट् सुतान् क्रमात् ।
 सुलसायै ददौ देवो, देवक्यै सौलसान् मृतान् ॥४७॥
 स्फारमास्फालयद् ग्राविण, कंसो निन्दुसुतान् स तान् ।
 अवर्धन्त च देवक्याः, सूनवः सुलसागृहे ॥४८॥
 25 नाम्नाऽनीकयशोऽनन्तसेनावजितसैनिकः ।
 निहतारिर्देवयशाः, शत्रुसेनश्च ते श्रुताः ॥४९॥

१. °ञ्चिता गर्भ° खंता० ॥ २. °स्याऽऽशु शै° खंता० ॥

निशान्ते प्रैक्षन्त स्वप्ने, सिंहा-ऽर्का-ऽग्नि-गज-ध्वजान् ।

विमान-पद्मसरसी, ऋतुस्नाताऽथ देवकी ॥५०॥

तस्याः कुक्षाववातार्षीद्, गङ्गदत्तश्च्युतो दिवः ।

नभःसिताष्टमीरात्रिमध्येऽथ तमसूत सा ॥५१॥

सान्निध्यं तेनिरे तस्य, पुण्यपूर्णस्य देवताः ।

5

तज्जन्मनि ततः स्वापमापुस्ते कंसयामिकाः ॥५२॥

तदाऽऽहूय प्रियं प्राह, देवकी रथ मे सुतम् ।

वञ्चयित्वा द्विषं कंसं, मोच्योऽसौ नन्दगोकुले ॥५३॥

यशोदा जननीवामुं, सानन्दा नन्दवल्लभा ।

पालयिष्यति यद् बालमुपचारैर्नवैर्नवैः ॥५४॥

10

वसुदेवोऽपि तन्मत्वा, तमादायाङ्गजं व्रजन् ।

पार्श्वस्थदेवीक्लृप्ताष्टदीप-च्छत्रजुषा पथा ॥५५॥

अथो धवलरूपेण, शिशुसान्निध्यदेवताः ।

पुरतो गोपुरद्वारकपाटान्युदघाटयन् ॥५६॥

आयातो गोपुरे शौरिरुग्रसेनेन भाषितः ।

15

भास्वन्तं दर्शयन् बालं, सानन्दमिदमब्रवीत् ॥५७॥

पुत्रव्याजेन शत्रुस्ते, कंसोऽनेन हनिष्यते ।

त्वमुद्धरिष्यसे मैवं, पुनः क्वापि प्रकाशयेः ॥५८॥

आकर्ण्येत्युग्रसेनेन, हर्षादनुमतस्ततः ।

जगाम नन्दकान्ताया, यशोदाया निकेतनम् ॥५९॥

20

तस्यास्तमात्मजं शौरिः, समर्प्याथ तदात्मजाम् ।

तनयां समुपादाय, देवक्याः पुरतोऽमुचत् ॥६०॥

इति कृत्वा गते शौरौ, प्रबुद्धाः कंसयामिकाः ।

कन्यामिमां समादाय, कंसाय द्रागढौकयन् ॥६१॥

स्त्रीमयं सप्तमं वीक्ष्य, तं गर्भं निर्भयो नृपः ।

25

विदधे च्छिन्ननासाग्रां, मानी ज्ञानं हसन् मुनेः ॥६२॥

- अमूमुचदमूं कंसो, देवक्या एव सन्निधौ ।
 पुनर्जातियमित्यन्तः, प्रमोदं प्राप साऽप्यथ ॥६३॥
 स कृष्ण इति संहृतः, कृष्णाङ्गत्वेन गोमिभिः ।
 वसुदेवकुलोत्तंसो, गोकुलान्तरवर्धत ॥६४॥
- 5 गते मासि सुतं द्रष्टुमुत्सुका देवकी ययौ ।
 सह स्त्रीभिः प्रियं पृष्ट्वा, गोकुले गोऽर्चनच्छलात् ॥६५॥
 मुदं दधौ यशोदाङ्गवर्तिनं निजनन्दनम् ।
 श्रीवत्सलाञ्छितं स्निग्ध-श्याममालोक्य देवकी ॥६६॥
 सदैव देवकी तत्र, गोपूजाव्याजतो ययौ ।
- 10 आविर्बभूव लोकेऽत्र, ततः प्रभृति गोव्रतम् ॥६७॥
 वैरेण वसुदेवस्यान्यदा शकुनि-पूतने ।
 विद्या तत्सुतं मत्वा, निहन्तुं कृष्णमागते ॥६८॥
 बभूवैका समारुह्य, शकटं कटुनादिनी ।
 पूतना नूतनक्ष्वेडलिप्तं स्तनमपाययत् ॥६९॥
- 15 सान्निध्यं विदधानाभिर्देवताभिस्तदा मुदा ।
 कृष्णस्य देहमाविश्य, हते तेनैनसैव ते ॥७०॥
 एत्य नन्दोऽथ वीक्ष्येदं, खेदं मनसि धारयन् ।
 यशोदां प्राह नैकाकी, बालो मोच्यः कदाचन ॥७१॥
 तं पालयति सानन्दा, यशोदाऽथ स्वयं सदा ।
- 20 छलादुच्छृङ्खलो बालः, प्रयातीतस्ततः स तु ॥७२॥
 दाम्नोदूखलबद्धेन, तस्य बद्ध्वाऽन्यदोदरम् ।
 यशोदा तद्गतेर्भीता, गृहेऽगात् प्रतिवेशिनः ॥७३॥
 तदा पितामहद्वेषादेत्य सूर्यकंसूः शिशुम् ।
 तं मध्ये पेष्टुमभितो, जगामार्जुनयुग्मताम् ॥७४॥
- 25 अनयोः कृष्णदेव्याऽथ, माथश्चक्रे महीरुहोः ।
 ऊचे गोपैस्ततोऽभञ्जि, कृष्णेनार्जुनयोर्युगम् ॥७५॥

१. °त्सुतं ज्ञात्वा, पाता० ॥ २. °दं, वृत्तं मन° पाता० ॥ ३. °कभूः शि° पाता० ॥

तदाऽऽकर्ण्येति नन्दश्च, यशोदा च समीयतुः ।
 तौ धूलिधूसरं वीक्ष्य, प्रीतौ बालं चुचुम्बतुः ॥७६॥
 बद्धो यदुदरे दाम्ना, नाम्ना दामोदरस्ततः ।
 ख्यातोऽयं गोकुले बालो, वल्लवीप्रीतिपल्लवी ॥७७॥
 मत्वा शताङ्ग-शकुनि-पूतना-ऽर्जुनसङ्कथाम् । 5
 दध्यौ शौरिमुं कंसो, ज्ञास्यत्येवंविधौजसा ॥७८॥
 माऽपकार्षीत् किमप्यस्य, मत्वाऽपि क्रूरधीरसौ ।
 अहं तदस्य रक्षायै, कञ्चिन्मुञ्चामि नन्दनम् ॥७९॥
 तद् यथातथमाख्या, राममुद्दामविक्रमम् ।
 सुतत्वेनार्पयामास, यशोदा-नन्दयोर्मुदा ॥८०॥ 10
 सहेलं खेलतस्तत्र, राम-दामोदरौ ततः ।
 गोकुले गोमति व्योम्नि, सतारे शशि-सूर्यवत् ॥८१॥
 आयुधेषु समग्रेषु, श्रमं रामेण कारितः ।
 प्रकृत्या विक्रमी कृष्णः, सपक्षाहिरिवाबभौ ॥८२॥
 गोपस्त्रियः प्रियममुं, गूढोन्मुद्रितमन्मथाः । 15
 समालिङ्गन्ति चुम्बन्ति, बालव्यवहृतिच्छलात् ॥८३॥
 साकूताभिरनाकूतः, खेल्यते गोपखेलनैः ।
 स गोपीभिः पणीकृत्य, चुम्बना-ऽऽलिङ्गनादिकम् ॥८४॥
 अस्फुटं कृष्ण कृष्णेति, जल्पन्त्यः प्रति तं मुहुः ।
 पतन्ति मदिरोद्भूतमदव्याजेन गोपिकाः ॥८५॥ 20
 तं मध्येकृत्य नृत्यन्ति, गोप्यो मण्डलनर्तनैः ।
 तत्र तालध्वजस्तालवाद्यं वितनुते मुदा ॥८६॥
 एनं केनाप्युपायेन, काऽपि गोपी कदाचन ।
 स्पृशन्ती निर्विकारैव, सेर्ष्यमन्याभिरीक्ष्यते ॥८७॥
 तं वीक्ष्य विवशा गोप्यो, निमीलितविलोचनाः । 25
 पिण्डीकृत्योरसि रसात्, तरसैव न्यपीडयन् ॥८८॥

कृष्णः सदाऽपि मायूरपिच्छपूरविभूषणः ।

जगौ गोपालबालाभिः, सह गोपालगूर्जरीम् ॥८९॥

वंशनादवशैर्नेत्र-गति-कान्तिजितैरिव ।

सोऽयं कुरङ्ग-मातङ्ग-भुजगैरनुगैर्बभौ ॥९०॥

5

राम-गोविन्दयोः क्रीडारसनिर्मग्नयोरिति ।

गोपयोर्जगमुरेकाहवदेकादश वत्सराः ॥९१॥

§§ इतश्च कार्तिके कृष्णद्वादश्यां त्वाष्ट्रगे विधौ ।

समुद्रविजयाख्यस्य, पत्न्यां शौर्यपुरेशितुः ॥९२॥

शिवायाः कुक्षिमध्यास्त, शङ्खजीवोऽपराजितात् ।

10

सा निशान्ते महास्वप्नांश्चतुर्दश ददर्श च ॥९३॥

गजोक्ष-सिंह-लक्ष्मी-स्रक्-चन्द्रा-ऽर्क-कलश-ध्वजाः ।

पद्माकर-विमाना-ऽब्धि-रत्नपुञ्जा-ऽग्नयस्तु ते ॥९४॥

नारकाणामपि स्वर्गजुषामिव तदा सुखम् ।

क्षणमासीत् प्रकाशश्च, चकास्ति स्म जगत्स्वपि ॥९५॥

15

पत्युरत्युत्सुका स्वप्नानाख्यद् देवी प्रबुध्य तान् ।

राज्ञा तदैव दैवज्ञोऽपृच्छ्यत क्रोष्टुकिः स्वयम् ॥९६॥

स व्याचख्यौ सुतो भावी जिनो वां त्रिजगत्पतिः ।

श्रुत्वेति तावपि प्रीतौ, पीयूषस्नपिताविव ॥९७॥

गर्भस्थितेन तेनाथ, स्वामिना नृपकामिनी ।

20

बभौ स्मितमुखाम्भोजा, हंसेनेव सरोजिनी ॥९८॥

निशीथे सितपञ्चम्यां, श्रावणे त्वाष्ट्रगे विधौ ।

शङ्खध्वजं शिवाऽसूत, सुतं जीमूतमेचकम् ॥९९॥

षट्पञ्चाशदथाऽऽगत्य, दिक्कुमार्यो यथाक्रमम् ।

शिवा-जिनेन्द्रयोश्चक्रुः, सूतिकर्माणि भक्तितः ॥१००॥

25

पञ्चरूपो हरिः स्वर्गादथाऽऽगत्य यथाविधि ।

अतिपाण्डुकम्बलायां, शिलायां नीतवान् विभुम् ॥१०१॥

तत्र सिंहासनारूढः, सोऽयं स्वाङ्गे जिनं दधौ ।
 त्रिषष्ट्या त्वपरैः शक्रैः, स्नात्रं चक्रेऽच्युतदिभिः ॥१०२॥
 अङ्गे तदीशमीशानो, दधौ सिंहासनासनः ।
 सौधर्मेन्द्रोऽकृत स्नात्रा-ऽऽशत्रिक-स्तवनादिकम् ॥१०३॥
 प्रभोरप्सरसः पञ्च, धात्रीराधाय वासवः । 5
 कृत्वा नन्दीश्वरे यात्रां, मुदितः स्वपदं ययौ ॥१०४॥
 सप्रभावं प्रभावन्तं, राकेन्दुमिव नन्दनम् ।
 तमालोक्य समुद्रोऽभूदुन्मुद्रितमहोदयः ॥१०५॥
 दृष्टो रिष्टमणेर्नेमिमात्रा स्वप्नेऽत्र गर्भगे ।
 अरिष्टनेमिरित्याख्यां, सूनोस्तद् विदधे पिता ॥१०६॥ 10
 मथुरायामाथाऽऽतेने, नेमिजन्ममहोत्सवम् ।
 दशार्हो दशमस्तेन, कंसस्तस्याऽऽययौ गृहम् ॥१०७॥
 छिन्ननासापुटं वीक्ष्य, खेलन्तीं तत्र तां सुताम् ।
 भीतः कंसोऽधिकं सोऽथ, स्मृत्वाऽनुजमुनेर्वचः ॥१०८॥
 नैमित्तिकं स कंसस्तदपृच्छत् सद्ने गतः । 15
 स्त्रीगर्भः सप्तमः सोऽयं, मुनिनोक्तो भवेन्न वा ? ॥१०९॥
 ऊचे नैमित्तिकः साधुगिरि विपरियन्ति न ।
 क्वाप्यस्ति हस्तिमल्लौजाः, स गर्भस्ते भयङ्करः ॥११०॥
 तमरिष्टाख्यमुक्षाणं, हयेशं केशिनं च तम् ।
 खर-मेघौ च तौ मुञ्च, क्रमाद् वृन्दारके वने ॥१११॥ 20
 अत्युग्रानपि तान् खेलन्, सहेलं यो हनिष्यति ।
 हन्त ! हन्ता स ते सत्यं, निर्गलभुजार्गलः ॥११२॥
 पूजयेज्जननी यत् ते, शाङ्गं धन्व क्रमागतम् ।
 आरोपयिष्यति पयःसितकीर्तिः स एव तत् ॥११३॥
 कालियाहेर्दमयिता, चाणूरस्य विपादकः । 25
 हनिष्यति द्विपेन्द्रौ, ते, स पद्मोत्तर-चम्पकौ ॥११४॥

१. °ष्टाक्षमु° खंता० ॥ २. °षौ ततो मु° पाता० ॥ ३. °ष्यति च यः, सित° पाता० ॥

आदिश्याऽथ श्रमायाऽसौ, मल्लौ चाणूर-मौष्टिकौ ।

अरिष्ठादीन् वनेऽमुञ्चदरतिं ज्ञातुमात्मनः ॥११५॥

शरद्धनाधनध्वानो, महोक्षो गाः क्षिपन् मुहुः ।

भञ्जन् भाण्डभरं तुङ्गशृङ्गो गोपान् लुलोप सः ॥११६॥

5 राम ! त्रायस्व गोविन्द !, त्रायस्वेति ब्रजे गिरः ।

श्रुत्वैव शौरिजन्मानौ, मानाध्मातावधावताम् ॥११७॥

अथोक्षाणं क्रुधावन्तं, धावन्तं वीक्ष्य केशवः ।

करावलितशृङ्गाग्रभग्नग्रीवं जघान तम् ॥११८॥

तस्मिन् काल इव क्रूरे, नीते कालनिकेतनम् ।

10 वल्लवाः पूज्यामासुर्जनार्दनभुजौ मुदा ॥११९॥

प्राप्तः कंसकिशोरोऽथ, केशी क्रीडति केशवे ।

प्रक्रान्तवल्लवीनाशः, कीनाश इव दुःसहः ॥१२०॥

कृष्णेन सोऽपि निर्भिन्दन्, सुरभीः सुरभीषणः ।

कूर्परार्पणतो वक्त्रं, विदार्यामार्यत द्रुतम् ॥१२१॥

15 खर-मेषमुरुक्रोधखरमेष ततोऽन्यदा ।

कृतगोपभयारोपमाजघान जनार्दनः ॥१२२॥

अथायं मथुरानाथस्तन्माथप्रभवद्भयः ।

द्विषं निश्चेतुमानिन्ये, सदस्यर्चामिषाद्धनुः ॥१२३॥

अत्यद्भुतभुजः शार्ङ्गं, यः कोऽप्यारोपयिष्यति ।

20 देयाऽस्मै सत्यभामेयमिति चायमघोषयत् ॥१२४॥

महीभुजो भुजोष्मायमाणाः प्राणाधिकास्ततः ।

आगताः पर्यभूयन्त, नन्वनेनैव धन्वना ॥१२५॥

सूनुर्मदनवेगाया, वसुदेवात्मजो रथी ।

चापारोपार्थमुत्कण्ठाकुलो गोकुलमागमत् ॥१२६॥

१. श्रुत्वेति शौ° खंता० पाता० ॥ २. °षणाः खंता० पाता० ॥ ३. °पर्यसूच्यन्त, पाता० ॥ ४. °नदेवाया, वता० ॥

तत्रोवास निशां राम-केशवस्नेहमोहितः ।
 मार्गे गच्छन्नसौ प्रातः, कृष्णमेकं सहाऽनयत् ॥१२७॥
 अथ लग्नं रथं मार्गेऽनाधृष्टौ मोक्षणाक्षमे ।
 हेलया हरिव्यग्रो, न्यग्रोधमुदमूलयत् ॥१२८॥
 इत्थं भुजालमालोक्य, तं पदार्तिं तदाऽन्तिके । 5
 हृष्टोऽनाधृष्टिरुत्तीर्य, परिष्वज्य रथेऽनयत् ॥१२९॥
 मथुरायामथानेकपृथ्वीनाथकुलाकुलाम् ।
 धीरौ धनुःसभामेतौ, जग्मतुस्तिग्मतेजसौ ॥१३०॥
 अस्नापयन्पुस्तोमवीक्षातप्तमथ क्षणात् ।
 सत्यभामा चिरं चक्षुः, कृष्णलावण्यसागरे ॥१३१॥ 10
 ग्रहणादेव चापस्याऽनाधृष्टौ पतिते ततः ।
 भ्रष्टाङ्गभूषणे स्विन्ने, न यावदहसन् जनाः ॥१३२॥
 तावन्मृदुलदोर्दण्डचण्डिमानमदीदृशत् ।
 मुदा सदसि गोविन्दस्तन्वन् धन्वाधिरोपणम् ॥१३३॥ युग्मम् ॥
 अनाधृष्टिस्थागत्य, मुक्त्वा द्वारि रथे हरिम् । 15
 गत्वा पितुः सदस्याख्यन्मयाऽऽरोप्यत तद्धनुः ॥१३४॥
 उक्तोऽथ वसुदेवेन, नश्य कंसेन हन्यसे ।
 श्रुत्वेति स हरिं मुक्त्वा, व्रजेऽथ स्वपुरेऽव्रजत् ॥१३५॥
 चापमारोपयन्नन्दनन्दनः शब्द इत्यभूत् ।
 कंसोऽपि हृदयारोपिशङ्काशङ्कुरजायत ॥१३६॥ 20
 आहूय भूयसो भूपान्, मञ्जेषु मथुरापतिः ।
 आदिशत् कलये मल्लान्, चापारोपोत्सवच्छलात् ॥१३७॥
 रामं जगाद गोविन्दः, श्रुत्वा मल्लरणोत्सवम् ।
 द्रष्टुं मल्लभटीमावां, गच्छवः कौतुकं हि मे ॥१३८॥
 तं प्रति प्रतिपद्येति, यशोदामवदद् बलः । 25
 आवयोर्मङ्क्षु पानीयं, स्नानीयं प्रगुणीकुरु ॥१३९॥

१. °मग्रीष्मात° पाता० ॥ २. द्वारि हरिं रथे । गत्वा खंता० पाता० ॥

- बलस्तदलसां किञ्चित् , तां निरीक्ष्य रुषाऽवदत् ।
 षड्बान्धववधाख्यानं, साक्षात्कर्तुं हरेः पुरः ॥१४०॥
 आत्मानं मा स्म विस्मार्षीर्मदुक्तं न करोषि किम् ? ।
 स्वाम्यादेशेऽप्युदासीना, दासी नाम क्वचिद् भवेत् ? ॥१४१॥
- 5 वचेनामुना म्लानमवलोक्य बलो हरिम् ।
 स्नानाय सममादाय, यमुनायास्तटे ययौ ॥१४२॥
 रामो हरिमथापृच्छदपच्छयोऽसि वत्स ! किम् ।
 त्वं प्रभातप्रभाराशिव्याश्लिष्ट इव दीपकः ? ॥१४३॥
 तदेवं बलदेवं स, निजगाद सगद्गदम् ।
- 10 किङ्करीति किमाक्षिप्ता, भ्रातर्माता मम त्वया ? ॥१४४॥
 अथैनं प्रथयन् सामलीलां नीलाम्बरोऽवदत् ।
 यशोदा जननी वत्स !, न ते नन्दो न ते पिता ॥१४५॥
 देवकी देवकक्ष्मापनन्दनी जननी तव ।
 गोपूजाव्याजतोऽभ्येति, त्वां द्रष्टुं मासि मासि सा ॥१४६॥
- 15 वसुदेवश्च देवेन्द्रप्रायरूप-पराक्रमः ।
 पिता स तव तेनात्र, कंसत्रासादमुच्यथाः ॥१४७॥
 अहं च रोहिणीसूनुर्वैमात्रेयस्तवाग्रजः ।
 तातेन स्वयमाहूय, त्वद्रक्षायै नियोजितः ॥१४८॥
 कंसात् किं भीतिरित्युक्ते, कृष्णेनाख्यत् पुनर्बलः ।
- 20 अतिमुक्तमुनेरुक्तिं, तथा बन्धुवधप्रथाम् ॥१४९॥
 कृष्णस्तदा तदाकर्ण्य, क्रोधादनलवज्ज्वलन् ।
 कंसध्वंसं प्रतिज्ञाय, स्नानाय यमुनां ययौ ॥१५०॥
 दृष्ट्वाऽथ कालियः कृष्णमतिक्रोधादधावत ।
 पश्यन्निवात्मनो मृत्युं , चूडारत्नप्रदीपवान् ॥१५१॥
- 25 किमेतदिति सम्भ्रान्ते, रामे वामेन पाणिना ।
 धृत्वाऽसौ हरिणा घ्राणे, पद्मनालेन नस्तितः ॥१५२॥

हरिः शरारुमारुह्य, तं भुजङ्गं महाभुजः ।
 क्रीडन्नुडुपवन्नीरे, सविभ्रममबिभ्रमत् ॥१५३॥
 मृतकल्पमनल्पौजास्तं मुक्त्वा निर्ययौ हरिः ।
 तदेत्य समदाटोपैर्गोपैस्तौ बान्धवौ वृतौ ॥१५४॥
 ततः प्रचलितौ राम-गोविन्दौ मथुरां प्रति । 5
 गोपालकैः सहाऽभूतां, पुरगोपुरगोचरौ ॥१५५॥
 कंसादिष्टावथ द्विष्टाविभौ यमनिभौ क्रुधा ।
 प्रधावितौ हतौ ताभ्यां, तौ पद्मोत्तर-चम्पकौ ॥१५६॥
 अरिष्टादिद्विषौ नन्दनन्दनौ ननु ताविमौ ।
 दर्श्यमानौ मिथो रागसागरैरिति नागरैः ॥१५७॥ 10
 गत्वा मल्लभटीभूमिं, सह वल्लभवल्लवैः ।
 निषेदतुः क्वचिन्मञ्चे, तौ समुत्सार्य तज्जनम् ॥१५८॥ युग्मम् ॥
 ततश्च वामो रामेण, रौद्रमूर्तिधरः पुरः ।
 सैष मञ्चशिखोत्तंसः, कंसः कृष्णस्य दर्शितः ॥१५९॥
 सकौतुकप्रपञ्चेषु, मञ्चेषु विहितासनाः । 15
 कंसक्रूराशयज्ञानसावधानीभवद्भट्टाः ॥१६०॥
 समुद्रविजयप्रष्टा, जितज्वलनतेजसः ।
 दशापि च दशार्हास्ते, गोविन्दाय निवेदितः ॥१६१॥ युग्मम् ॥
 विभाविभासुरच्छायौ, सुरप्रायौ नु काविमौ ? ।
 चिन्तयद्भिरिति क्षमापैरैक्ष्येतां तौ प्रतिक्षणम् ॥१६२॥ 20
 वधे सिन्धुरयोर्लोकैर्ज्ञापिते कुपितस्तदा ।
 सशल्य इव कंसोऽभूद्, घूर्णमानेक्षणः क्षणम् ॥१६३॥
 अयुध्यन्ताधिकं मल्लोत्तंसाः कंसाज्ञया ततः ।
 अथोदतिष्ठत क्रूरश्चाणूरः कंससञ्ज्ञया ॥१६४॥
 करास्फोटस्फुटाटोपः, स्फूर्जन्नूर्जस्वलं ध्वनन् । 25
 उद्ध्वीकृतभुजो भूमीभुजोऽधिक्षिप्य सोऽवदत् ॥१६५॥

१. °वौ मुदा पाता० । २. °टस्फटा° खंता० पाता० ॥

- यः कोऽपि धैर्यधुर्योऽस्ति, पात्रं कोपस्य कोऽपि यः ।
 स मे दोर्दण्डकण्डूर्तिं, युधा खण्डयतु क्षणात् ॥१६६॥
 असहिष्णुरथो विष्णुश्चाणूरस्येति गर्जितम् ।
 उत्तीर्य मञ्चात् पञ्चास्यध्वनिर्भुजमदिध्वनत् ॥१६७॥
- 5 भुजास्फोटध्वनिर्विष्णुर्वर्द्धमानोऽथ दुर्धरः ।
 कीर्तिविस्तृतये व्योमभाण्डे भङ्गमिव व्यधात् ॥१६८॥
 तं मत्वाऽथ भुजास्फोटध्वनिनैवात्मघातकम् ।
 एककालयुधे कंसः, प्रेरयामास मौष्टिकम् ॥१६९॥
 अथ दृष्ट्वा तमुत्कृष्टमुष्टिकं मौष्टिकं हली ।
- 10 अधावत क्रुधा विष्णुपराभवभिया विभीः ॥१७०॥
 स्थिरया व्यर्थतां नाम, नयन्तः क्रमसङ्क्रमैः ।
 अथो युयुधिरे विष्णु-चाणूर-बल-मौष्टिकाः ॥१७१॥
 कंसे यियासौ कीनाशपुराय प्रहितौ पुरः ।
 तौ मल्लावथ शौरिभ्यां, मार्गालोकपराविव ॥१७२॥
- 15 इमौ हत हत क्षिप्रं, सह नन्देन गोमिना ।
 वदन्तमिति भी-कोपद्विगुणस्फुरिताधरम् ॥१७३॥
 फालाक्रान्तमहामञ्चः, सञ्चरन् पञ्चवक्त्रवत् ।
 केशेषु केशवः कंसं, कृष्ट्वाऽलूलुठदग्रतः ॥१७४॥ युग्मम् ॥
 अथ कृष्णं प्रति क्रुद्धा, कंसगृह्या महीभुजः ।
- 20 मञ्चस्तम्भायुधेनोच्चैर्बलेन दलिता बलात् ॥१७५॥
 कृष्णोऽपि रोपितपदः, शिरस्युरसि च क्षणात् ।
 कंसं क्रोशन्तमत्यन्तमजघातं जघान् तम् ॥१७६॥
 भयस्पृशाऽधिकं सेना, कंसेनाऽऽनायि या पुरा ।
 जरासन्धेरिता साऽपि, योद्धुं क्रोधादधावत ॥१७७॥
- 25 तासु सन्नह्यमानासु, वाहिनीष्वर्धचक्रिणः ।
 त्रासं दिदेश सन्नद्धः, समुद्रविजयः स्वयम् ॥१७८॥

१. युद्ध्वा ख° खंतासं० पाता० ॥ २. °कालं युधि कंसः, पाता० ॥

यदवोऽथ दवोदग्रमहसः सहसा ययुः ।
 सदनं वसुदेवस्य, समुद्रविजयादयः ॥१७९॥
 चुम्बन्तं लालयन्तं च, राम-दामोदरौ मुदा ।
 किमेतदिति पप्रच्छ, वसुदेवं धराधवः ॥१८०॥
 देवकीदयितेनाथ, कथितेऽस्मिन् कथानके । 5
 स्वाङ्गेऽधिरोप्य तौ धीरौ, राजा चिरमलालयत् ॥१८१॥
 साकं तदुग्रसेनेन, काराकृष्टेन भूभुजा ।
 कंसाय यमुनानद्यां, समुद्राद्या जलं ददुः ॥१८२॥
 हते कंसाहिते पित्रा, देयं पत्युर्जलं मया ।
 इति जीवयशाः सन्धां, जरासन्धात्मजा व्यधात् ॥१८३॥ 10
 मथुरायामथो राम-कृष्णानुज्ञावशंवदः ।
 उग्रसेनं धराधीशं, समुद्रविजयो व्यधात् ॥१८४॥
 मुरारिरुग्रसेनेन, दत्तां पर्यणयत् ततः ।
 सत्यभामां प्रभोदामां, क्रोष्टुकिप्रथिते दिने ॥१८५॥
 ज्ञात्वा तं कंसवृत्तान्तमथ जीवयशोमुखात् । 15
 क्रोधबन्धाज्जरासन्धः, सन्धां यदुवधे व्यधात् ॥१८६॥
 दूत्येन सोमकक्ष्मापः, समुद्रविजयं प्रति ।
 जरासन्धनिदेशेन, जगाम मथुरापुरीम् ॥१८७॥
 यदुराजं सभाभाजं, निजगाद स धीरधीः ।
 कंसद्विषौ स ते स्वामी, याचते राम-केशवौ ॥१८८॥ 20
 तौ समर्प्य भवन्तोऽपि, विभवन्तु विभूतिभिः ।
 उच्छित्तिरनयोर्युक्ता, निजप्राभवरोगयोः ॥१८९॥
 अथाऽवदत्, कुधाकम्प्रः, सोमकं प्रति भूपतिः ।
 आभ्यां भ्रूणवधात् पापी, निन्ये कंसो यमौकसि ॥१९०॥

१. °ग्रसाहसा सहसा ययुः पाता० ॥ २. °दरौ तदा खंता० ॥ ३. °राधिपः खंता०
 पाता० ॥ ४. तौ बालौ, रा° खंता० ॥ ५. नद्या, स° खंता० । ६. दौत्ये° खंता० ॥ ७. °थुरां
 प्रति खंता० । °थुरां पुरीम् पाता० ॥ ८. पापो, निन्ये खंता० । पापान्निन्ये पाता० ॥

- प्राणप्रियाविमौ बालौ, नार्पयिष्यामि सर्वथा ।
 विरोधेऽस्मिन् जरासन्धो, न भव्यं भाणयिष्यति ॥१९१॥
 अथाऽऽह सोमकस्तस्मिन्, हते जामातरि प्रिये ।
 त्रिखण्डक्षमापातिः क्रुद्धस्तेन युक्तो न विग्रहः ॥१९२॥
 5 एतौ पटीमिव क्षिप्त्वा, यूयं जगति जीवत ।
 क्रोधोद्धुराज्जरासन्धगन्धसिन्धुरतोऽधुना ॥१९३॥
 अथावददमुं दीप्तः, कोपनो गोपनायकः ।
 नास्माकं स प्रभुस्तस्य, राज्ञस्तु प्रभवो वयम् ॥१९४॥
 प्रियो यद्यस्य कंसोऽभूत्, तदायातु रयादयम् ।
 10 यथाऽमुं तस्य जामातुर्मेलयामि समुत्सुकम् ॥१९५॥
 गच्छ रे ! मत्सरे बाढं, त्वमस्मान् मा स्म रोपय ।
 मास्म भूः स्वविभोर्मृत्युपथप्रस्थानडिण्डिमः ॥१९६॥
 इत्युक्तो हरिणा सोमः, समुद्रेणाप्युपेक्षितः ।
 तदाऽऽख्यद् द्विगुणं गत्वा, जरासन्धमहीभुजे ॥१९७॥
 15 अथ क्रुद्धे जरासन्धे, विरोधिवधसन्धया ।
 प्रयाणकरोत् काल, इव कालकुमारकः ॥१९८॥
 इतो योद्धुं समुद्रेण, पृष्ठः क्रोष्टुकिरभ्यधात् ।
 प्रतीचीं प्रति पाथोधिकच्छे गच्छत सम्प्रति ॥१९९॥
 सत्या सूते सुतौ यत्र, तत्र स्थाने कृते हरिः ।
 20 जरासन्धवधाद् भावी, भरतार्द्धधराधवः ॥२००॥
 सहोग्रसेनभूपेन, श्रुत्वेदं यादवाग्रणीः ।
 मुमोच मथुरामेकादशकोटिकुलान्वितः ॥२०१॥
 नीत्वा सूर्यपुरात् सप्त, कुलकोटीरपि द्रुतम् ।
 मध्येविन्ध्यं ययौ पृष्ठे, प्राप्त कालोऽप्यदूरतः ॥२०२॥
 25 कृष्णसान्निध्यदैव्यस्तच्चितां पथि विचक्रिरे ।
 एकामेकाकिनीं पार्श्वे, रुदतीं सुदतीं पुनः ॥२०३॥

१. °रपि प्रभुम् खंता० ॥ २. °देवास्तच्चितां पाता० । °देव्यस्तु, चितां खंता० ॥

किमेतदिति कालेन, पृष्टे सा भीरुब्रवीत् ।
 एष्यत्कालभयादस्यां, चितायां यदवोऽविशन् ॥२०४॥
 मद्भ्राता तैः सहाविक्षदिह वेक्ष्याम्यहं ततः ।
 चितां साऽविशदित्युक्त्वा, दध्यौ कालोऽपि कोपनः ॥२०५॥
 ज्वलितानलदुर्गेऽस्मिन्, मद्भ्रीता विविशुस्ततः । 5
 गत्वा तत्रापि हन्मीति, प्राविशन्मोहितश्चिताम् ॥२०६॥
 क्षणेन ज्वलिते कालकुमारे सैनिकैस्ततः ।
 तन्मोहाचरितं सर्वं, गत्वा राज्ञे निवेदितम् ॥२०७॥
 यदवः प्रययुः क्वापि, दूरमित्युदिते चरैः ।
 वृद्भालोचेन तन्मेने, देवतामोहितं नृपः ॥२०८॥ 10
 यादवानामथ पथि, व्रजतामतिमुक्तकः ।
 चारणर्षिः समुद्रेण, पृष्टो राज्ञैवमब्रवीत् ॥२०९॥
 द्वाविंशस्तीर्थकृन्नेमिर्भावी तव तनूद्भवः ।
 राम-कृष्णौ द्विषो जिष्णू, बल-विष्णू भविष्यतः ॥२१०॥
 तन्मा भैषीद्विषद्भ्यस्त्वमित्युदीर्य गते मुनौ । 15
 सुराष्ट्रामण्डलं प्राप, समुद्रविजयो नृपः ॥२११॥
 आवासेषु प्रदत्तेषु, रैवतात् प्रत्यगुत्तरे ।
 सत्याऽसूत सुतौ तत्र, भानु-भामरसञ्ज्ञकौ ॥२१२॥
 तत् क्रोष्टुकिगिराऽभ्यर्च्य, हरिर्लहरिमालिनम् ।
 तत्राष्टमं तपस्तेपे, प्रत्यक्षः सुस्थितोऽभवत् ॥२१३॥ 20
 पाञ्चजन्य-सुघोषाख्यौ, शङ्खौ सात्वत-कृष्णयोः ।
 सुस्थितः प्राभृतीकृत्य, जगाद किमहं स्मृतः ? ॥२१४॥
 कृष्णोऽवदत् पुराऽभूद् या, विष्णूनां द्वारका पुरी ।
 छादिता सा त्वयाऽम्भोभिस्तां मह्यं प्रकटीकुरु ॥२१५॥

१. द्विषां जि° पाता० ॥ २. चक्रेऽष्टमं तपस्तेन, प्र° खंता० पाता० ॥ ३. द्वारिका
 खंता० ॥

- अथेत्याकर्ण्य देवेन, विज्ञप्तस्तेन वासवः ।
 आदिश्य धनदं तत्र, कारयामास तां पुरीम् ॥२१६॥
 नवयोजनविस्तारां, दैर्घ्ये द्वादशयोजनीम् ।
 द्वादशा-ऽष्टादशकरपृथुलोत्तुङ्गवप्रिकाम् ॥२१७॥^३
- 5 रत्नोत्करस्फुरत्तेजःपुञ्जपिञ्जरिताम्बराम् ।
 चकार जिनचैत्यानां, श्रेणिं तत्र धनाधिपः ॥२१८॥
 प्रासादौ सर्वतोभद्र-पृथिवीजयसञ्ज्ञकौ ।
 पुरान्तर्विदधे श्रीदः, श्रीदामोदर-रामयोः ॥२१९॥
 तत्पुश्च सुधर्मायाः, सधर्माणं सभां व्यधात् ।
 10 चैत्यं चाष्टोत्तरशतश्रीजैनप्रतिमान्वितम् ॥२२०॥
 समुद्रविजयादीनां, सर्वेषामपि भूभुजाम् ।
 प्रासादयोस्तयोः पार्श्वे, प्रासादाः कोटिशः कृताः ॥२२१॥
 तत् पीते वाससी मुक्तामालां मुकुट-कौस्तुभौ ।
 गरुडाङ्गं रथं शार्ङ्गं, धन्व कौमोदकीं गदाम् ॥२२२॥
- 15 अक्षय्यबाणौ शरधी, नन्दकार्सी च विष्णावे ।
 ददौ श्रीदोऽथ रामाय, वनमालां हलं धनुः ॥२२३॥
 तालध्वजं रथं तूणौ, मुशलं नीलवाससी ।
 अर्हाणि च दशार्हेभ्यो, रत्नान्याभरणानि च ॥२२४॥
 मत्वाऽथ यदवो युद्धे, बलवन्तं बलानुजम् ।
 20 अपरोदधिपर्यन्तेऽभ्यषिञ्चन् हर्षनिर्भराः ॥२२५॥
 रथावारुह्य सिद्धार्थ-दारुकाभिधसारथी ।
 प्रविष्टावुत्सवोद्दामां, राम-दामोदरौ पुरीम् ॥२२६॥

१. °जनाम् खंता० पाता० ॥ २. °वप्रकाम् पाता० ॥ ३. एतदन्तरं पाता० युग्मम् इति वर्तते ॥

आसेदुः सदनान्यथो निजनिजान्येते जवाद् यदवा,
यक्षाधीश्वरदर्शितानि मणिभिः क्लृप्तानि लक्ष्मीमयैः ।
रत्नस्तम्भतलार्पितप्रतिकृतीन् यत्रावलोक्य प्रभून् ,
मुह्यन्तः प्रणमन्ति जल्पितरवैर्ज्ञात्वा परं सेवकाः ॥२२७॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
कृष्णराज्यवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः समाप्तः ॥

5

शश्वच्चलाऽपि किल कृष्णमुखं कृपाणे,
पाणौ सरोजमुखमिन्दुसुखं मुखे च ।
भद्रेभकुम्भसुखमंसयुगे च लब्ध्वा,
लक्ष्मीः स्थिराऽजनि चिरादिह वस्तुपाले ॥१॥

10

॥ ग्रन्थाग्रम् २३१ । उभयम् ४१७४॥

• • •

त्रयोदशः सर्गः ॥

[प्रद्युम्नकुमारचरितम्]

- ददन्मुदं दशार्हाणां, तस्यां हलियुतो हरिः ।
चिरं चिक्रीड सहितो, यादवैर्द्विड्लतादवैः ॥१॥
- 5 तदन्तर्नेमिनाथोऽपि, बाल्यं साफल्यमानयत् ।
त्रिज्ञानवानपि क्रीडारसैर्यदुमदप्रदः ॥२॥
आजन्म मन्मथजयी, निर्विकारमनाः क्रमात् ।
श्रीनेमिर्यौवनं प्राप, दशचापोन्नताकृतिः ॥३॥
पितृ-भ्रातृ-सुहृद्भगैः, प्रार्थ्यमानोऽप्यर्हनिशम् ।
10 न मेने नेमिनाथस्तु, पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥४॥
अन्येद्युः केलिवल्लीनां, नीरदो नारदो मुनिः ।
पर्यटन्नेत्य गोविन्दार्चितो भामागृहं ययौ ॥५॥
तत्रानभ्युत्थितायां तु, दर्पणालोककौतुकत् ।
क्रुद्धो दध्यौ ददाम्यस्याः, सापत्न्यमिति नारदः ॥६॥
- 15 अथ भीष्मकभूपालसुतायै कुण्डिने पुरे ।
रुक्मिण्यै रुक्मिसोदर्यै, व्याख्यात् कृष्णागुणान् मुनिः ॥७॥
तस्याः कृष्णानुरक्ताया, रूपं चित्रपटस्थितम् ।
कृष्णाय दर्शयामास, नेत्रपात्रामृतं मुनिः ॥८॥
कृष्णस्तनुरक्तोऽथ, सत्कृत्य मुनिपुङ्गवम् ।
20 रुक्मिणे रुक्मिणीयाञ्चा-हेतोर्दूतं नियुक्तवान् ॥९॥

१. °यन् खंता० पाता० ॥ २. °हर्दिवम् खंता० पाता० ॥ ३. तस्यां कृष्णानुरक्तायां,
रूपं पाता० ॥ ४. °थ, पूजयित्वा तु नारदम् पाता० ॥

दूतेन रुक्मिणीं रुक्मी, प्रार्थितोऽभिदधौ हसन् ।
 शिशुपालाय देयाऽसौ, न तु गोकुलरक्षिणे ॥१०॥
 इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते दूते, रुक्मिणी कृष्णरगिणी ।
 पितृष्वस्त्रा सहाऽऽलोच्य, न्ययुङ्क्त हरये चरम् ॥११॥
 माघे मासि सिताष्टम्यां, वने नागार्चनच्छलात् ।
 मामभ्युपेयुषीं हर्तुमागन्तव्यं त्वया रयात् ॥१२॥
 वचः श्रुत्वेति रुक्मिण्याः, दूतात् प्रीतो जनार्दनः ।
 आहूतः शिशुपालस्तु, रुक्मिणा रुक्मिणीकृते ॥१३॥
 रामेण सह सङ्केतदिने गरुडकेतनः ।
 आययौ कुण्डिनोद्याने, तत्राथ रथिना रथी ॥१४॥
 इतोऽपि रुक्मिणी नागपूजाव्याजेन निःसृता ।
 पितृष्वस्त्राऽप्यनुमता, रथं कृष्णस्य शिश्रिये ॥१५॥
 अथ स्वदोषमोषाय, सपूत्कारं पितृष्वसा ।
 रुक्मिणेऽकथयज्जह्रे, रुक्मिणी हरिणा हठात् ॥१६॥
 पाञ्चजन्य-सुघोषाख्यौ, शङ्खवापूर्य निर्भरम् ।
 हत्वा च रुक्मिणीं कृष्ण-रामावचलतां ततः ॥१७॥
 अपहारं स्वसुः श्रुत्वा, रुक्मी रोषारुणेक्षणः ।
 शिशुपालान्वितोऽचालीत्, कृष्णस्यानुपदं तदा ॥१८॥
 तस्थौ रामौऽथ युद्धाय, ययौ तूर्णं तु केशवः ।
 रथेन रुक्मिणीनेत्रस्पृष्टांतरलवाजिना ॥१९॥
 रामस्तदनु सङ्ग्रामकुशलो मुशलोद्धतः ।
 ममन्थारिबलं शुण्डाचण्डो हृदमिव द्विपः ॥२०॥
 सह सेनासहस्रेण, शिशुपालः पलायत ।
 राममालोक्य रुक्मी तु, युद्धैकश्रद्धया स्थितः ॥२१॥

5

10

15

20

१. माघमासे सिता° खंता० । सिताष्टम्यामहं माघे, मासे नागार्चनच्छलात् ।
 वनमेष्यामि मां हर्तुं पाता० ॥ २. कृष्णस्य रथमारुहत् पाता० ॥ ३. तां हत्वा रुक्मि°
 खंता० पाता० ॥ ४. ततः खंता० ॥ ५. तूर्णं जनार्दनः पाता० ॥ ६. °लायितः पाता० ॥

- कृत्वाऽथ विरथं रामो, रुक्मिणं रणमूर्धनि ।
 क्षिप्रं क्षुरप्रनिर्लून-केशं तमिदमभ्यधात् ॥२२॥
 त्वं मत्कनिष्ठकान्ताया, रुक्मिण्याः सोदरो यतः ।
 जीवन् मुक्तोऽसि तत् केशच्छेदच्छुटितमस्तकः ॥२३॥
- 5 रुक्मी कृतशिरस्तुण्डमुण्डनः कुण्डने पुरे ।
 न जाम ह्रिया चक्रे, तत्र भोजकटं पुरम् ॥२४॥
- §§ इतश्च दर्शयामास, रुक्मिण्यै द्वारकां हरिः ।
 न्यवेदयच्च पूरेषा, कृता श्रीदेन मत्कृते ॥२५॥
 सफलीकुरु हेलाभिरिहोपान्तावनीवनीः ।
- 10 लीलाशैल-सरो-वापी-सिन्धुबन्धुरिताः सदा ॥२६॥
 अथाऽऽह रुक्मिणी स्वामिन्नहमेकाकिनी हता ।
 परिवारं ततो देहि, सत्यभामादिवन्मम ॥२७॥
 कार्या तदधिकाऽसीति, प्रतिपद्य जनार्दनः ।
 रुक्मिणीममुचद् भामा धामान्तिकनिकेतने ॥२८॥
- 15 परिणीयाथ गान्धर्वविवाहेन बलानुजः ।
 क्षणवत् क्षणदां कृत्स्नामिमामरमयन्मुदा ॥२९॥
 अतिमुक्तमुनिः प्रापदन्यदा रुक्मिणीगृहम् ।
 तन्मत्वा सत्यभामाऽपि, रभसा समुपागमत् ॥३०॥
 भावी मम सुतो नो वा ?, रुक्मिण्येत्युदितो मुनिः ।
- 20 जनार्दनसमो भावीत्युक्त्वा तां स ययौ तदा ॥३१॥
 अथाऽऽह रुक्मिणीं भामा, कथितो मे सुतोऽमुना ।
 तेन वादेन ते याते, हरिमन्योन्यकोपने ॥३२॥
 अत्र तत्राऽऽगतो धैर्यधुर्यो दुर्योधनो नृपः ।
 भामा तमाह जातो मे, सूनूर्वोढा सुतां तव ॥३३॥
- 25 रुक्मिणीं सत्यभामां च, प्राह दुर्योधनो नृपः ।
 प्राग् भावी तनयो यस्यास्तस्यै देया सुता मया ॥३४॥

१. क्षुरप्रेण ततो लू° पाता० ॥ २. °दनुटि° पाता० ॥ ३. °त्राययौ धै° खंता० ॥

अथाऽऽह भामा प्रथमं, यत्पुत्रः परिणेष्यते ।
 तस्यै च्छित्त्वा शिरःकेशान् , द्वितीया स्वान् प्रदास्यति ॥३५॥
 निश्चित्येदं तदा सत्या, रुक्मिणी च सभान्तरे ।
 तत् साक्षीचक्रतुः कृष्ण-राम-दुर्योधनादिकान् ॥३६॥
 दृष्टः स्वप्नेऽथ रुक्मिण्या, विशन्नास्ये सितो वृषः । 5
 तद्विचारं हरिव्याख्याद् , यद् भावी तेऽद्भुतः सुतः ॥३७॥
 दासीमुखादिति श्रुत्वा, सत्याऽप्यागत्य कल्पितम् ।
 आचख्यौ हरये स्वप्नं, यन्ममाऽऽस्ये गजोऽविशत् ॥३८॥
 तं मत्वाऽपि हरिः स्वप्नं, कल्पितं जल्पितेङ्गितैः ।
 मा भूदस्या विषादस्तद् , व्याख्यद् वरसुतोद्भवम् ॥३९॥ 10
 अथो महर्द्धिकः कोऽपि, महाशुक्राच्च्युतः सुरः ।
 उदरे रुक्मिणीदेव्यास्तेजोरविरवातरत् ॥४०॥
 अथ सत्याऽप्यधाद् गर्भमुदरं ववृधे च तत् ।
 यथावस्थोदरैवस्थात् , पुण्यगर्भा तु रुक्मिणी ॥४१॥
 कृष्णमेत्याऽन्यदा सत्या, प्राह सत्या न रुक्मिणी । 15
 उदरं मेदुरं नास्याः, पश्य गर्भं पुनर्मम ॥४२॥
 वदन्त्यामिदमेवास्यां, दासी कृष्णमवर्धयत् ।
 पुत्रोऽभूद् देव ! रुक्मिण्या, रुक्मतुल्यतनुद्युतिः ॥४३॥
 वचस्तस्यास्तदाऽऽकर्ण्य, कर्णपीयूषमच्युतः ।
 उत्थाय रुक्मिणीसौधं, प्रति प्रचलितो मुदा ॥४४॥ 20
 गच्छन्ती सदने खिन्ना, तया सत्याऽपि वार्तया ।
 वर्त्मन्येव भयस्यूताऽसूत सा भानुकं सुतम् ॥४५॥
 इतश्च रुक्मिणीसौधे, हरिः सिंहासने स्थितः ।
 अपश्यत् पुत्रमानाय्य, विभाजितविभाकरम् ॥४६॥
 आनन्दाम्बुधिनिर्मग्नो, निजगाद जनार्दनः । 25
 प्रद्युम्न इति तं नाम्ना, धाम्नां सीमा सुतो हि सः ॥४७॥

- ज्योतिष्कः पूर्ववैरेण, धूमकेतुस्तदा सुतम् ।
तं कृष्णाद् रुक्मिणीवेषो, हत्वा वैताढ्यमभ्यगात् ॥४८॥
तं चतूरमणोद्याने, बालं टङ्कशिलोपरि ।
एष क्षुधातुरत्वेन, म्रियतामित्यमुञ्चत ॥४९॥
- 5 असावनपमृत्युस्तच्चरमाङ्गतया शिशुः ।
अबाधितोऽपतद् भूरिपर्णाकीर्णमहीतले ॥५०॥
गच्छतः स्वपुरं कालसंवरस्य पुरान्तरात् ।
विमानमस्खलत् प्रातस्तत्रैव व्योमचारिणः ॥५१॥
अथाधोदत्तदृष्टिस्तं, दृष्ट्वा बालं रविच्छविम् ।
10 पत्न्यै कनकमालायै, पुत्र इत्यार्पयत् खगः ॥५२॥
अथाऽऽख्यन्मेघकूटाख्ये, खेचरः स्वपुरे गतः ।
गूढगर्भाऽधुनैवामुं, मत्पत्नी सुषुवे सुतम् ॥५३॥
पुत्रजन्मोत्सवादूध्वं, संवरः सुदिने व्यधात् ।
तस्य प्रद्युम्न इत्याख्यां, दिक्प्रद्योतनतेजसः ॥५४॥
- 15 अथैत्याप्रच्छि रुक्मिण्या, श्रीगोविन्दः क्व नन्दनः ? ।
अधुनैवाग्रहीः पुत्रं, हरिरित्युत्तरं ददौ ॥५५॥
केनापि च्छलितोऽसीति, भाषमाणाऽथ रुक्मिणी ।
पपात मूर्छिता भूमौ, लब्धसञ्ज्ञा रुरोद च ॥५६॥
यदुभिः पद्मवन्म्लानं, भास्वत्यस्मिन् गते सुते ।
20 कुमुद्वतीव भामा तु, मुदिता सपरिच्छदा ॥५७॥
आप्ताय नारदायाथ, किमेतदिति पृच्छते ।
आख्यत् सर्वं हरिर्दुःखी, शुद्धिं वेत्सीति चावदत् ॥५८॥
अथाऽऽह नारदो ज्ञानी, पुराऽऽसीदतिमुक्तकः ।
अधुना स गतो मुक्तिं, न ज्ञानं भारतेऽस्ति तत् ॥५९॥
- 25 तदहं प्राग्विदेहेषु, पृष्ट्वा सीमन्धरं जिनम् ।
कथयिष्यामि ते सर्वमित्युक्त्वा नारदो ययौ ॥६०॥

गत्वाऽथ ज्ञानिनिःसीमं, सीमन्धरजिनेश्वरम् ।
 प्रणम्य नारदोऽपृच्छत्, कृष्णसूनुगतिप्रथाम् ॥६१॥
 अथाऽऽख्यत् तीर्थकृद् धूमकेतोः प्राग्वैरचेष्टितम् ।
 विद्याधरगृहे वर्द्धमानं च हरिनन्दनम् ॥६२॥
 पृच्छते नारदायाथ, तस्य प्राग्वैरकारणम् ।
 स्वामी सीमन्धरस्तत्र, सर्वमित्थमचीकथत् ॥६३॥

5

[प्रद्युम्नस्य पूर्वभवचरितम्]

अस्ति हस्तिपुरं जम्बूद्वीपे धरणिभूषणम् ।
 विष्वक्सेनोऽत्र भूपोऽभूद्, विष्वक्सेनोद्धृताहितः ॥६४॥
 मधु-कैटभनामानौ, तस्याभूतामुभौ सुतौ ।
 भेजे राजा व्रतं राज-युवराजौ विधाय तौ ॥६५॥
 छलात् पल्लीपतिर्भीमस्तयोर्देशमुपाद्रवत् ।
 तं हन्तुमथ भूपालश्चालाचलविक्रमः ॥६६॥
 मार्गे वटपुरेन्द्रेण, कनकप्रभभूभुजा ।
 मधुर्भोजन-वस्त्रादिदानैः सानन्दमर्चितः ॥६७॥
 तत्रासौ वीक्ष्य चन्द्राभां, कनकप्रभवल्लभाम् ।
 चेतस्तत्रैव मुक्त्वाऽगाद्, भीमं पल्लीपतिं प्रति ॥६८॥
 मधुः पल्लीपतिं हत्वा, कण्ठीरव इव द्विपम् ।
 चलितः पुनरामन्त्रि, कनकप्रभभूभुजा ॥६९॥
 अथाऽयच्छति चन्द्राभां, याञ्चया कनकप्रभे ।
 बलात्कारेण तां निन्ये, मधुमधुसखातुरः ॥७०॥
 चन्द्राभाविरहाद् भेजे वैकल्यं कनकप्रभः ।
 मधुस्तु हस्तिनपुरं, प्राप्य रेमे समं तया ॥७१॥
 उत्सूरागतिमन्येद्युः, पृष्टश्चन्द्राभया मधुः ।
 पारदारिकवादेन, स्थितोऽस्मीदमवोचत ॥७२॥

10

15

20

25

१. °त्र, तदा सर्वमची° पाता० । °त्र, °सर्वमेवम° खंता० ॥ २. भीमप° खंता० ॥

चन्द्राभा प्राह को वादो ?, यत् पूज्याः पारदारिकाः ? ।

श्रुत्वेत्युक्तं नरेन्द्रेण, वध्या मे पारदारिकाः ॥७३॥

चन्द्राभाऽप्यवदत् पूज्यो, निश्चितं पारदारिकः ।

अत्रार्थे स्पष्टदृष्टान्तः, क्षोणीनाथस्त्वमेव मे ॥७४॥

5 आकर्ण्येति महीपालस्त्रपालोऽभूदधोमुखः ।

प्राप्तो राजपथे नृत्यन्नितश्च कनकप्रभः ॥७५॥

दुःखार्तं वीक्ष्य चन्द्राभा, स्ववियोगविसंस्थुलम् ।

अदीदृशद् दृशा बाष्परुद्धया मधवे धवम् ॥७६॥

तां प्रत्यर्प्य विधायाऽथ, मधुर्बन्धुसुतं नृपम् ।

10 सकैटभो व्रतं भेजे, मुनेर्विमलवाहनात् ॥७७॥

तीव्रं तप्त्वा तपः साधुवैयावृत्यकराविमौ ।

जातावनशनाद् देवौ, महाशुक्रे महर्द्धिकौ ॥७८॥

ज्योतिष्को धूमकेत्वाख्यो, मृत्वाऽभूत् कनकप्रभः ।

च्युत्वाऽभूत् तापसो मृत्वा, धूमकेतुरभूत् पुनः ॥७९॥

15 महाशुक्रान्मधुश्च्युत्वा, रुक्मिण्यां सोऽप्यजायत ।

प्राग्वैरं स्त्रीकृते धूमकेतु-प्रद्युम्नयोरिदम् ॥८०॥

सूनुः षोडशवर्षान्ते, रुक्मिण्याः स मिलिष्यति ।

विद्या विद्याधरेन्द्राणां, हृद्या हृदि विनोदयन् ॥८१॥

किं पुत्रविरहः स्वामिन् !, रुक्मिण्याः षोडशाब्दिकः ? ।

20 नारदेनेति पृष्ठः श्रीजिनेशः पुनरादिशत् ॥८२॥

[रुक्मिण्याः पुत्रवियोगकारणगर्भं पूर्वभवचरितम्]

मण्डले मगधाभिख्ये, जम्बूद्वीपस्य भारते ।

लक्ष्मीग्रामाभिधे ग्रामे, सोमदेवोऽजनि द्विजः ॥८३॥

१. °खार्ता वी° खंता० ॥ २. प्रतिबुद्धो वि° पाता० ॥ ३. श्लोकस्यास्य पूर्वार्धोत्तरार्धयोः खंता० पाता० पुस्तकयोर्विपर्यासो दृश्यते ॥ ४. सोमदेवोऽजनि ग्रामे, लक्ष्मीग्रामाभिधे द्विजः इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥

लक्ष्मीवतीति तद्भार्या, कुङ्कुमार्देण पाणिना ।
 कदाऽप्युपवने स्पृष्ट्वा, मयूराण्डमशोणयत् ॥८४॥
 तमौज्ज्वल्यवन्माता, यावत् षोडश नाडिकाः ।
 मेघवृष्ट्या ततौ धौतं, स्वीचकार स्वमण्डकम् ॥८५॥
 भूयो लक्ष्मीवती याता, वने बालं कलापिनम् । 5
 तं निनाय गृहे शोकातुरायामपि मातरि ॥८६॥
 धृत्वा षोडश मासान् सा, सकृपा स्वजनोक्तिभिः ।
 नीत्वा तत्र वने मातुरातुरायाः पुरोऽमुचत् ॥८७॥
 ब्राह्मण्या तत्प्रमादेन, बद्धं षोडशवार्षिकम् ।
 कर्मदं पुत्रविरहव्यथाप्रथितवेदनम् ॥८८॥ 10
 मुनिं समाधिगुप्तं साऽन्यदा भिक्षार्थमागतम् ।
 गृहात् पूत्कृत्य निष्काश्य, कपाटौ पिदधे द्रुतम् ॥८९॥
 सप्तमेऽहि गलत्कुष्ठीभूय व्रतिजुगुप्सया ।
 सा विषण्णाऽग्निना मृत्वा, भवान् भूरीन् किलाऽभ्रमत् ॥९०॥
 भृगुकच्छतटे रेवातीरेऽभूद्धीवरात्मजा । 15
 त्यक्ता पितृभ्यां दौर्गन्ध्यात्, काणाऽसौ दुर्भगाभिधा ॥९१॥
 उद्यौवनाऽन्यदाऽपश्यत्, कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ।
 सेयं समाधिगुप्ताख्यं, शीततौ निभरे निशि ॥९२॥
 असौ स्फीतेन शीतेन, निशायां मा स्म बाध्यत ।
 इति सार्द्रमनाः साधुं, तृणैः प्रावृणुते स्म तम् ॥९३॥ 20
 ननाम सा मुनिं प्रातर्धर्ममाख्यन्मुनिस्ततः ।
 दृष्टोऽसि क्वचिदित्युक्तः, प्राग्भवानप्यचीकथत् ॥९४॥
 साऽथ दुर्गन्धतां मत्वा, स्वस्मिन् मुनिजुगुप्सया ।
 जातजातिस्मृतिः प्रीता, क्षमयामास तं मुनिम् ॥९५॥

१. स्वकाण्ड° पाता० ॥ २. कर्म सत्पुत्रविरहव्यथावेद्यमिदं तदा इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥

३. °न्मुनिः पुनः ॥ ४. °र्गन्धितां खंता° पाता० ॥

- धर्मश्रीनामिकार्यायाः, श्राविका साऽर्पि साधुना ।
 श्राद्धः सार्धमिक्त्वेनान्वग्रहीद् गाङ्गिलोऽथ ताम् ॥९६॥
 एकान्तरोपवासान् सा, द्वादशाब्दीं विधाय तत् ।
 विपद्यानशनादेव, देवाधिपमहिष्यभूत् ॥९७॥
- 5 च्युत्वाऽसौ रुक्मिणी जाता, षोडशाब्दान्यसौ पुनः ।
 मयूरचरितात् पुत्रविरहार्ता भविष्यति ॥९८॥
 श्रुत्वेत्युत्पत्य वैताढ्ये, बालं तं वीक्ष्य नारदः ।
 एत्य सर्वं तदावेद्य, रुक्मिणी-कृष्णयोर्ययौ ॥९९॥
 अन्ते षोडशवर्षाणां, सूनुसङ्गमशंसिना ।
- 10 जिनेशवचसा सुस्थावस्थातामथ दम्पती ॥१००॥
 §§ समुद्रस्य सभाभाजोऽन्येद्युः कुन्ती सहोदरा ।
 सवधूकैः सुतैः सार्द्धं, पञ्चभिः समुपागता ॥१०१॥
 अथार्चित्वा नरेन्द्राय, किमेतदिति पृच्छते ।
 कुन्ती यथातथं प्राह, किमकथं सहोदरे ? ॥१०२॥
- 15 राज्यं युधिष्ठिरे न्यस्य, पाण्डुभूपो व्यपद्यत ।
 नकुलं सहदेवं च, मुक्त्वा माद्री तमन्वगात् ॥१०३॥
 प्रियौ युधिष्ठिराद् भीमादर्जुनादपि तन्मया ।
 इमौ संवर्द्धितौ माद्रीपुत्राविन्दु-रविच्छवी ॥१०४॥
 धार्तराष्ट्रेण दुष्टेन, द्यूते दुर्योधनेन तत् ।
- 20 हारयित्वा वयं राज्यं, वने प्रास्थापयिष्महि ॥१०५॥
 अपि द्रुपदपुत्रीयं, जिता द्यूते वधूटिका ।
 दुर्योधनेन मुक्ता द्राक्, भीमभूभङ्गभीरुणा ॥१०६॥
 कालं कालमिव क्षिप्त्वा, श्रुत्वा वः किल जीवतः ।
 हृष्टाऽहमागता किञ्च, द्रष्टुं तौ राम-केशवौ ॥१०७॥

१. तयाऽर्पिता क्वचिद् ग्रामे, गाङ्गिलश्रावकस्य तत् इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥

२. कालात् कालादिव ततः, श्रु० पाता० ॥ ३. किञ्चिद्, द्र० खंता ॥

इति श्रुत्वा समुद्रोऽपि, सहाऽक्षोभ्यादिसोदरैः ।
 सुतैश्च राम-कृष्णाद्यैस्तां सपुत्रामपूजत् ॥१०८॥
 ददुर्यदूद्वाहाः कुन्तीसुतेभ्यः स्वसुताः क्रमात् ।
 लक्ष्मीवतीं वेगवतीं, सुभद्रां विजयां रतिम् ॥१०९॥

- §§ इतः प्रद्युम्नमालोक्य, कलावन्तं सुयौवनम् । 5
 ऊचे कनकमाला सा, मदनज्वरजर्जरा ॥११०॥
 शंवरेण पथि भ्रष्टः, प्राप्तस्त्वं नासि मे सुतः ।
 तन्मां भज स्मरप्राय !, माऽन्यथा मद्वचः कृथाः ॥१११॥
 विद्ये प्रज्ञप्ति-गौर्यौ च, गृहाण मम सन्निधौ ।
 यथा मदीयपुत्रैस्त्वं, जातुचिन्न हि जीयसे ॥११२॥ 10
 श्रुत्वेति सोऽपि नाकृत्यं, करिष्यामीति निश्चयी ।
 मत्वा तद्वाक्यमादाय, विद्ये धीमानसाधयत् ॥११३॥
 माताऽसि पोषणाद् विद्यादानाच्च नियतं मम ।
 इत्थं निषेधयामास, वृषस्यन्तीमिमामसौ ॥११४॥
 तत् प्रद्युम्नः पुरोपान्ते, गतो वार्षी कलम्बुकाम् । 15
 स्वनखैः स्वं विदार्याङ्गं, साऽपि कोलाहलं व्यधात् ॥११५॥
 प्रद्युम्नेन कृतं सर्वमित्याचख्यौ सुतेषु सा ।
 तेऽपि क्रुद्धा गता योद्धुं, प्रद्युम्नेन विनिर्जिताः ॥११६॥
 धावंस्तत्पीडया जित्वा, शंवरोऽपि नभश्चरः ।
 प्रद्युम्नेन निवेद्याऽथ, तत्कथां परितापितः ॥११७॥ 20
 प्राप्तोऽथ नारदमुनिः, प्रद्युम्नाय न्यवेदयत् ।
 आदितः सकलां जन्म-वियोगादिकथाप्रथाम् ॥११८॥

१. °त्वा कुमारोऽपि, सहा° खंता० ॥ २. संवरेण पथि भ्रष्टः, प्राप्तस्त्वं नासि मे सुतः । विद्ये प्रज्ञप्ति-गौर्याख्ये, गृहाण मम सन्निधौ ॥१११॥ मन्यते मत्सता नाथ !, त्वमजेयबलस्ततः । भजस्व मां स्मरप्राय !, माऽन्यथा मद्वचः कृथाः ॥११२॥ इतिरूपं श्लोकयुगलं पाता० वर्तते ॥ ३. °ति चिन्तयन् पाता० ॥ ४. °नात् त्वं नि° खंता० ॥ ५. रतं प्रार्थयमानां तां, प्रद्युम्नोऽथ न्यषेधयत् इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥ ६. °न्ते, वार्षी कलम्बुकां गतः पाता० ॥ ७. गतस्तत्पीडया धावन्, शंवरो पाता० ॥

- सूनुः सम्प्रती भामाया, भानुकः परिणेष्यति ।
ततस्त्वज्जननीकेशान्, सा सपत्नी ग्रहीष्यति ॥११९॥
- श्रुत्वेति द्वारिकामागात्, कृष्णासूनुः सनारदः ।
तूर्णं विमानमारुह्य, क्लृप्तं प्रज्ञप्तिविद्यया ॥१२०॥
- 5 विमाने नारदं मुक्त्वा, स्वयमुत्तीर्य कृष्णभूः ।
तत्रैव भानुकोद्वाह्यां, हत्वा चिक्षेप कन्यकाम् ॥१२१॥
- निस्तृणा-ऽम्बुं हयीभूय, मर्कटीभूय निष्फलाम् ।
स सत्यावाटिकां कृत्वा, जातस्तुर्गविक्रयी ॥१२२॥
- मूल्येनाहं ग्रहीष्यामि, पश्याम्यारुह्य वाजिनम् ।
10 जल्पते भानुकायेति, स तुरङ्गममार्पयत् ॥१२३॥
- आरूढोऽथ हयेनायमनायि भुवि भानुकः ।
विपक्वफलवद् वातावधूतद्रुमशाखया ॥१२४॥
- स^३ द्विजीभूय भामायाः, कुब्जां दासीमृजुं व्यधात् ।
प्रीतयाऽपि तयाऽदर्शि, भामायै कपटद्विजः ॥१२५॥
- 15 तमाह भामा कुरु मां, रुक्मिणीतोऽपि रूपिणीम् ।
सोऽप्यूचे मुण्डिता भूत्वा, त्वं मषीमण्डिता भव ॥१२६॥
- तत् कृत्वा तद्गिरा भामा, रूपाय प्रगुणाऽभवत् ।
क्षुधितस्य न मे विद्या, स्फुरतीत्याह तु द्विजः ॥१२७॥
- भोक्तुं निवेशितः सर्वमन्नमाहृत्य घस्मरः ।
20 अतृप्त इव निर्यातः, कुपितः कपटद्विजः ॥१२८॥
- तद् बालसाधुवेषेण, रुक्मिण्याः सदनं ययौ ।
रुक्मिण्यां पीठहस्तायां, निविष्टः कृष्णविष्ट्रे ॥१२९॥
- एष कोऽपि न सामान्यो, मान्योऽयं दैवतैरपि ।
यदस्याविनयं सेहे, पीठाधिष्ठातृदेवता ॥१३०॥

१. °मारूढः, क्लृ° वता० ॥ २. विमाने भा° पाता० ॥ ३. भामादासीं ऋजूचक्रे,
द्विजीभूयाऽथ कुब्जिकाम् इतिरूपं पूर्वार्धं पाता० ॥

ध्यात्वेति रुक्मिणी प्राह, वात्सल्योत्फुल्लया गिरा ।
 बालर्षे ब्रूहि कार्येण, केनेदानीं त्वमागतः ? ॥१३१॥
 मुनिः प्राह क्षुधातोऽहं, षोडशाब्दान्युपोषितः ।
 पीतं मातुरपि स्तन्यं, न मया जन्मतोऽपि यत् ॥१३२॥
 इदानीं त्वामुपायातं, तन्मां कारय पारणम् । 5
 अथोचे रुक्मिणी हर्ष-विषादाकुलमानसा ॥१३३॥
 धन्यं मन्येऽहमात्मानं, मुने ! त्वदर्शनाञ्चितम् ।
 धिक्करोमि तु सत्पात्रदानपुण्येन वञ्चितम् ॥१३४॥
 ब्रूषे विषण्णा किं नाम, त्वमित्युक्तेऽथ साधुना ।
 रुक्मिण्युवाच नोद्वेगादद्य किञ्चिदुपस्कृतम् ॥१३५॥ 10
 विषादहेतुमेतेन, पृष्टा प्रोवाच सा पुनः ।
 जातमात्रोऽपि पुत्रो मे, हतः केनापि पापिना ॥१३६॥
 तत्सङ्गमार्थमाराद्धा, सुचिरं कुलदेवता ।
 तथापि व्यर्थयत्नत्वादुपक्रान्तः शिरोबलिः ॥१३७॥
 गोत्रदेव्यापि तुष्टाऽथ, सहसादाह सा स्वयम् । 15
 वत्से ! धत्से मतिं कस्मात्, कर्म निर्मातुमीदृशम् ? ॥१३८॥
 अयं ते रुचिराकारः, सहकारः करिष्यति ।
 अकाले दर्शितोद्दामप्रसूनः सूनुसङ्गमम् ॥१३९॥
 इत्याशातन्तुसन्तानबन्धसंरुद्धजीविता ।
 षोडशागमयं वत्सवत्सलाऽपि हि वत्सरान् ॥१४०॥ 20
 तदयं मदयन्नुच्चैः, कोकिलांश्चूतपादपः ।
 पुष्पितो मन्दभाग्याया, न पुनर्मे मनोरथः ॥१४१॥
 कुर्वेऽहं सर्वथा तासां, गवामप्यन्वहं स्पृहाम् ।
 धयन्त्यकुण्ठितात्कण्ठं, यासां स्तन्यं स्तनन्धयाः ॥१४२॥
 किं चन्दनेन ? पीयूषबिन्दुना किं ? किमिन्दुना ? । 25
 अङ्गजाङ्गपरिष्वङ्गपात्रं गात्रं भवेद् यदि ॥१४३॥

- अशनं व्यसनं वेषो, विषमाभरणं रणम् ।
 भवनं च वनं जातं, विना वत्सेन मेऽधुना ॥१४४॥
- मुने ! प्रसीद तद् ब्रूहि, कदा भावी स वासरः ।
 यत्र पुत्रो ममोत्सङ्गसङ्गमङ्गीकरिष्यति ? ॥१४५॥
- 5 मुनिरूचे क्षुधार्तोऽहं, तत् किञ्चिद् देहि भोजनम् ।
 कथयामि यथा सुस्थस्त्वत्पुत्रागमवासरम् ॥१४६॥
- अथाऽऽह रुक्मिणी कृष्णामोदकाः सन्ति नापरम् ।
 ते तु नान्यस्य जीर्यन्ते, तन्मुने ! किं ददामि ते ? ॥१४७॥
- किञ्चिन्मे दुर्जरं नेति, जल्पते साधवेऽथ सा ।
 10 एकैकं मोदकं प्रादादाद् कृत्स्नान् क्रमादसौ ॥१४८॥
- इतोऽपि सत्यभामानुयुक्ताः पटिलकाभृतः ।
 रुक्मिणीमेत्य विजितान्, दास्यः केशान् ययाचिरे ॥१४९॥
- भृत्वा पटलिकास्तासामेव केशैः स कृष्णभूः ।
 स्मितस्ताः प्रेषयामास, मुण्डितस्वामिनीसमाः ॥१५०॥
- 15 ताः प्रेक्ष्य कुपिता सत्या, प्रैषीज्जगिति नापितान् ।
 कुट्टितास्ते कुमारेण, रुक्मिणीकुन्तलार्थिनः ॥१५१॥
- अथ भामा सभामेत्य, कोपना प्राह केशवम् ।
 प्रयच्छ रुक्मिणीकेशान्, यदभूः प्रतिभूरिह ॥१५२॥
- रामो दामोदरेणाथ, केशार्थं प्रेषितो ययौ ।
 20 कृष्णीभूय तदा चास्थात्, कुमारो मातुरन्तिके ॥१५३॥
- बलोऽवलोक्य तत् सर्वं, वलितो हृदि लज्जितः ।
 मां प्रेष्य त्वमगास्तत्र, कृष्णमित्याह कोपतः ॥१५४॥
- श्रुत्वेति हलिनो वाचं, सत्यभामाऽतिकोपना ।
 सर्वे कपटिनो यूयमित्युक्त्वाऽऽत्मगृहं गता ॥१५५॥
- 25 प्रद्युम्नो नारदेनासौ, रुक्मिण्यै कथितस्ततः ।
 तदा स्वं रूपमास्थाय, स्वजनन्यै नमोऽकरोत् ॥१५६॥

१. °दादादत् कृ° खंता० ॥ २. कुण्डिता° खंता० ॥

स्तनयोरुज्ज्वलं प्रीत्या, साञ्जनं नेत्रयोः पयः ।
 मेने मूर्ध्नि पतद्गङ्गा, यमी स्नानं नमन्नसौ ॥१५७॥
 न ज्ञाप्योऽहं पितुर्यावच्चित्रं किञ्चन दर्शये ।
 इत्युक्त्वा मातरं मायी, रथे न्यस्य चचाल सः ॥१५८॥
 हरेऽहं जीवतः कान्तां, हरेर्दष्ट्रां हरेरिव । 5
 स इत्याख्यान् जने शङ्खं, दध्मौ दुर्धरविक्रमः ॥१५९॥
 मुमूर्षुः कोऽत्र मूर्खोऽयं ?, वदन्निति बलान्वितः ।
 कोपी गोपीधवो धन्व, विधुन्वन्नभ्यधावत ॥१६०॥
 कैशवः शैशवे तिष्ठन्, भङ्क्त्वा कृष्णचमूरमूः ।
 चिरान्निरायुधं चक्रे, वैकुण्ठं कुण्ठितोद्यमम् ॥१६१॥ 10
 तदाऽऽगतं हरिं प्रीतिभारदो नारदोऽवदत् ।
 मा विषादीरसौ युद्धं, विधत्ते रुक्मिणीसुतः ॥१६२॥
 श्रुत्वेति सप्रमोदस्य, गोविन्दस्य पदाब्जयोः ।
 प्रद्युम्नो न्यपतत् कुर्वन्नश्रुमुक्ताफलार्चनम् ॥१६३॥
 प्रविवेश गतावेशः, केशवः सबलः पुरीम् । 15
 प्रद्युम्न-रुक्मिणीरोचमानो मानधनाग्रणीः ॥१६४॥
 प्रद्युम्नहतमुक्तां तां, दुर्योधननृपात्मजाम् ।
 पर्यणैषीत् ततः सत्यातनुभूर्भानुकाभिधः ॥१६५॥
 रौक्मिणेयविभूत्याऽथ, भामां दुर्मनसं हरिः ।
 अपृच्छत् किं विषण्णाऽसि, पूरये किं तवेहितम् ? ॥१६६॥ 20
 भामा प्राह मयि प्रीतो, यदि देव ! प्रयच्छ तत् ।
 प्रद्युम्नमिव सद्युम्नं, नन्दनं चित्तनन्दनम् ॥१६७॥
 प्रत्यक्षीकृत्य तपसा, गीर्वाणं नैगमेषिणम् ।
 हरिर्ययाचे भामायां, प्रद्युम्नप्रतिमं सुतम् ॥१६८॥

१. °गत्य ह° खंता० पाता० ॥ २. पपात पुस्तोऽभीतः, प्रद्युम्नो मन्मथद्युतिः
 इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥ ३. तां, कन्यां पर्यणयत् ततः । दुर्योधनसुतां भामानन्दनो
 भानुकाभिधः इत्येवंरूपः श्लोकः पाता० ॥

- दत्त्वा हारममुं यां त्वं, रमयिष्यसि तत्सुतः ।
 अद्भुतो भवितेत्युक्त्वा, दत्त्वा हारं ययौ सुरः ॥१६९॥
- प्रज्ञप्त्या तदथ ज्ञात्वा, प्रद्युम्नः प्राह रुक्मिणीम् ।
 आत्मतुल्यं सुतं मातस्तव यच्छाम्यहं पुनः ॥१७०॥
- 5 रुक्मिणी प्राह तुष्टाऽस्मि, त्वयैकेन क्षमोऽसि चेत् ।
 जाम्बवत्याः सपत्न्या मे, तद् यच्छात्मसमं सुतम् ॥१७१॥
 कृतभामाकृतिं जाम्बवतीं तद् रुक्मिणीसुतः ।
 जनार्दनं प्रति प्रैषीद्, भामावासकवासरे ॥१७२॥
 असत्यसत्ययाऽक्रीडद्, दत्त्वा हारं हरिस्तया ।
- 10 महाशुक्राच्च्युतं साऽपि, कैटभं गर्भगं दधौ ॥१७३॥
 तस्यामथ प्रयातायां, सत्यभामा समाययौ ।
 कयाऽपि च्छलितोऽस्मीति, सहाक्रीडत् तया हरिः ॥१७४॥
 किञ्चिद्भ्रीतोऽथ तन्मत्वा, विष्णुः प्रद्युम्नचेष्टितम् ।
 भीरुरस्याः सुतो भावी, निश्चिकायेति चेतसि ॥१७५॥
- 15 अथ पूर्णेर्दिनैर्जाम्बवत्याः साम्बः सुतोऽभवत् ।
 प्रद्युम्नस्य प्रियः पर्वजन्मतोऽपि हि बान्धवः ॥१७६॥
 भामाया भीरुको नाम, सूनूर्जातः सदाभयः ।
 जज्ञिरे हरिपत्नीनामन्यासामपि सूनवः ॥१७७॥
 रुक्मिण्या प्रेषितोऽन्येद्युश्चरो भोजकटे पुरे ।
- 20 वैदर्भी रुक्मिणः पुत्री, प्रद्युम्नार्थमयाचत ॥१७८॥
 रुक्मी वैरं स्मरन् प्राच्यमूचे तं कोपनश्चरम् ।
 वरं म्लेच्छाय यच्छामि, सुतां न तु हरेः कुले ॥१७९॥

१. त्वं सम्भोक्षयसे हा.....।.....हारं मुक्त्वेत्यगात् सुरः ॥१६९॥ इति पाता० ॥ २. °कदायिनम् पाता० ॥ ३. °क्रच्युतं पाता० ॥ ४. अन्यास्वपि हरिस्त्रीषु, सुता जाता महाभुजाः इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥ ५. °कटे गतः । प्रद्युम्नाय ययाचे स, वैदर्भी रुक्मिणः सुताम् इतिरूपः श्लोकः पाता० ॥

अथास्मिन् रुक्मिणीदूते, रुक्मिणेति निराकृते ।
 प्रद्युम्न-साम्बौ चाण्डालरूपौ भोजकटं गतौ ॥१८०॥

तत्र रुक्मिणमुत्सङ्गे, वैदर्भी दधतं सुताम् ।
 पर्यप्रीणयतामेतौ, मधुरस्वरगीतिभिः ॥१८१॥
 तत्र च स्तम्भमुन्मूल्य, कोपात् कोऽपि द्विपो भ्रमन् ।

5

बली विलोडयामास, वासवेभनिभः प्रजाः ॥१८२॥
 वीक्ष्य द्विपं नृपः प्राह, य एनं कुरुते वशे ।
 मुदे हृदीप्सितं तस्मै, यच्छाम्हयमसंशयम् ॥१८३॥
 गीतेन दन्तिनी प्रीते, चण्डालाभ्यां वशीकृते ।
 हृष्टस्तदाऽऽह रुक्मी तौ, याच्यतां हृदयेप्सितम् ॥१८४॥

10

अथान्नसिद्धये भूपात्, वैदर्भी तौ ययाचतुः ।
 तदिमौ रुक्मिणा कोपात्, पुरादपि बहिष्कृतौ ॥१८५॥
 प्रद्युम्नोऽथ ययौ व्योम्ना, निशि रुक्मिसुतान्तिके ।
 चण्डालादिचरित्रं च, स्वमेतस्यै न्यवेदयत् ॥१८६॥

प्रद्युम्नोऽयमिति ज्ञात्वा, तां हृष्टामनुरागिणीम् ।

15

पाणौ जग्राह गान्धर्वविवाहेन हरेः सुतः ॥१८७॥
 रमयित्वा निशि स्वैरं, प्रद्युम्नेन्दौ गते सति ।

प्रातः सा मीलयामास, निद्रया नेत्रकैरवम् ॥१८८॥

विवाहितामिवालोक्ष्य, तामपृच्छत् प्रगे नृपः ।

न किञ्चिदप्युवाचासौ, रुक्मी प्रकुपितस्ततः ॥१८९॥

20

तावेवाहूय चण्डालौ, दत्त्वा तामन्वतप्यत ।

मत्वा प्रद्युम्न-साम्बौ तौ, तदवाप मुदं पुनः ॥१९०॥

१. कटे ग° खंता० ॥ २. इतश्च स्तम्भमुन्मूल्य, करी कोऽपि स्फुरन् पुरे । इतिरूपं पूर्वार्धं पाता० ॥ ३. अथ गीतिगिरा दन्ती, चण्डालाभ्यां वशीकृतः पाता० ॥ ४. °सुतां प्रति पाता० ॥ ५. °तस्या अचीकथत् पाता० ॥ ६. उपयेमे स गान्ध° पाता० सं० ॥ ७. विलस्य तां निशि स्वेच्छं, प्रद्यु° पाता० ॥

- ऊढवान् सुहिरण्याख्यां, साम्बो हेमाङ्गदात्मजाम् ।
 नित्यं हन्ति स्म हेलसु, भामापुत्रं च भीरुकम् ॥१९१॥
- अथाऽऽख्यत् केशवो जाम्बवत्यै साम्बकुचेष्टितम् ।
 सा प्राह पुत्रः सौम्ये मे, दर्शयतां कोऽस्य दुर्णयः ? ॥१९२॥
- ५ तस्याः प्रत्यायनायाथ, जाम्बवत्या समं हरिः ।
 आभीरीभूय विक्रेतुं, तक्रं द्वारि पुरः स्थितः ॥१९३॥
 तक्रविक्रयिणौ साम्बो, नगरद्वारि वीक्ष्य तौ ।
 समाकारयदाभीरीं, तक्रक्रयणकैतवात् ॥१९४॥
 सहाऽऽभीरेण साम्बं साऽन्वगाद् देवालयन्तिके ।
- १० अन्तरप्रविशन्तीं, तां, साम्बोऽकर्षत् कसग्रहात् ॥१९५॥
 रे ! किमेतदिति क्रुध्यन्नाभीरः साम्बमाक्षिपत् ।
 दृष्ट्वा स माता-पितरौ, तौ साक्षात् तूर्णमत्रसत् ॥१९६॥
 दृष्टेयं सोमता सूनोराह जाम्बवतीं हरिः ।
 कीलिकां घटयन् साम्बः, प्रातः प्राप्तः सभान्तरे ॥१९७॥
- १५ क्षेप्याऽसौ ह्यस्तनकथाकर्तुरास्ये वदन्निदम् ।
 अन्तः कोपं च हासं च, गोभीभर्तुर्वर्धयत् ॥१९८॥
 दुर्न्याय इति कृष्णेन, साम्बो निष्कासितः पुरात् ।
 तस्मै प्रज्ञप्तिविद्यां तत्, प्रद्युम्नो गच्छते ददौ ॥१९९॥
 अन्यदा भानुकं निघ्नन्, प्रद्युम्नोऽभाषि भामया ।
- २० रे वैरिन् ! कथमद्यापि, न पुराद् यासि साम्बवत् ? ॥२००॥
 गच्छ स्थेयं स्मशानान्तस्तदैतव्यं त्वया पुनः ।
 यदा साम्बं करे धृत्वा, पुरान्तः स्वयमानये ॥२०१॥
 जगाम भामयेत्युक्तः, स्मशानं रुक्मिणीसुतः ।
 मिलितस्तत्र साम्बोऽपि, स्वेच्छाचरणकौतुकी ॥२०२॥

१. मे, शाठ्यं क्वचन दर्शय पाता० ॥ २. तच्छाठ्यदर्शनायाथ, विष्णुराभीररूप-
 भाक् । स्वसद्वृत्तया जाम्बवत्या साम्बान्तिके स्थितः ॥१९३॥ इतिरूपः श्लोकः पाता० ॥

§§ इतश्च रम्यमेकोनं, कन्याशतममेलयत् ।

भामा भीरुकृते किञ्च, कन्यामेकां स्म काङ्क्षति ॥२०३॥

तन्मत्वा **रुक्मिणी**सूनुर्विकृत्य पृतनां स्वयम् ।

जितशत्रुर्नृपो जज्ञे, **साम्ब**स्तस्य तु कन्यका ॥२०४॥

तन्मत्वा **भामया** प्रैषि, पुरुषो **जितशत्रवे** ।

5

स गत्वा प्रार्थयामास, तां कन्यां **भीरुहेतवे** ॥२०५॥

जितशत्रुरथ प्राह, तं **भामा**प्रेषितं नरम् ।

भामा यदि स्वयं हस्ते, कन्यामादाय गच्छति ॥२०६॥

चेत् कारयति मत्पुत्रीकरं **भीरु**करोपरि ।

पाणिग्रहणवेलायां, तद् ददामि सुतामहम् ॥२०७॥

10

गत्वा तेन नरेणेति, कथिते सत्यशेषतः ।

तदूरीकृत्य **सत्या**ऽपि, कन्यार्थं चलिता स्वयम् ॥२०८॥

प्रज्ञप्तिं प्राह **साम्बो**ऽपि, जनोऽसौ **साम्बमेव** माम् ।

जानातु देवि ! **भामा** तु , कन्यकां सपरिच्छदा ॥२०९॥

अथाऽऽगत्य स्वयं **सत्या**, कन्यामादाय तां करे ।

15

साम्बरूपतया लोकैर्दृश्यमानां गृहेऽनयत् ॥२१०॥

भीरोः करोपरि करं, **साम्बः** कुर्वन्नुदूढवान् ।

धृत्वैकोनशतस्त्राणकरान् दक्षिणपाणिना ॥२११॥

अथ ताभिः समं **साम्बः**, प्रपेदे कौतुकालयम् ।

भीरुस्तेन भ्रुवाऽऽक्षिप्तः, सर्वं मातुर्यवेदयत् ॥२१२॥

20

कुपिताऽथाऽऽययौ **भामा**, **साम्बः** स्मित्वा ननाम ताम् ।

केनाऽऽनीतोऽसि रे धृष्ट ! ?, साटोपमिति साऽवदत् ॥२१३॥

अहं मातस्त्वयाऽऽनीय, कन्योद्वाहमकारिषि ।

इति जल्पत्यथो **साम्बे**, साक्ष्यभूदखिलो जनः ॥२१४॥

त्वया मायागृहेणाहं, कन्याकूटेन वञ्चिता ।

25

इत्युक्त्वा **सत्यभामा**ऽपि, यथागतमगात् पुनः ॥२१५॥

अथ ताः कन्यकाः कम्बुपाणिः साम्बाय दत्तवान् ।
ताभिर्जाम्बवतेयोऽभात्, ताराभिरिव चन्द्रमाः ॥२१६॥

§§ इतश्च जवनद्वीपवणिजो द्वारकापुरः ।

- पुरे राजगृहे जग्मुर्विक्रेतुं रत्नकम्बलान् ॥२१७॥
5 कम्बला जीवयशसा, स्वल्पमूल्येन याचिताः ।
तदूर्चुर्वणिजो मूल्यं, द्वारकायामभून्महत् ॥२१८॥
का द्वारकापुरी ? तस्यां, कश्चास्ति पृथिवीपतिः ? ।
ते जीवयशसेत्युक्ताः, प्रोचुः कम्बलवाणिजाः ॥२१९॥
मध्येपयोधि विदधे, द्वारकाख्या पुरी सुरैः ।
10 तत्र धात्रीधवः कृष्णो, देवकी-वसुदेवभूः ॥२२०॥
इति जीवयशाः श्रुत्वा, ताडयन्ती करैरुरः ।
दुःखयन्ती सखीचक्रमिति चक्रन्द मन्दधीः ॥२२१॥
कथं रोदिषि पुत्रिति, जरासन्धाय पृच्छते ।
साऽऽख्यदद्यापि कंसारिर्जीवत्यवति चावनिम् ॥२२२॥
15 तदहं मदहुङ्कारहीना दीना करोमि किम् ? ।
ममाद्य शरणं तात !, त्वत्प्रतापसखः शिखी ॥२२३॥
अथेति शिखिनाम्नाऽपि, ज्वलितो निजगाद सः ।
स्थिरीभव हरेर्नारीः, क्षेपयिष्यामि पावके ॥२२४॥
इत्युदीर्य तदा वीर्यदुःसहः सहसा नृपः ।
20 पुरे सूचितदिग्यात्रारम्भां भम्भामवादयत् ॥२२५॥
सहसा सहदेवाद्याः, सह साहसिकैर्भटैः ।
परिवव्रुर्जरासन्धं, सूनवोऽथ नवोद्यमाः ॥२२६॥
रिपुभूमीभुजां कालः, शिशुपालः करालदृक् ।
कौरव्योऽरिवधारम्भधुर्यो दुर्योधनः पुनः ॥२२७॥
25 अन्येऽपि वेपितारातिकोटयः कोटिशो नृपाः ।
परिवव्रुस्तमागत्य, विन्ध्याद्रिमिव सिन्धुराः ॥२२८॥ युगम् ॥

पुरः प्रस्थानवन्मूर्धः, पपात मुकुटं भुवि ।
 हारतस्त्रुटितादायुर्बिन्दुवन्मणयोऽगलन् ॥२२९॥
 पुरः क्षुतमभूत् कालजनिताह्वानशब्दवत् ।
 चस्खलेऽङ्घ्रिश्च कीनाशपाशेनेवास्य वाससा ॥२३०॥
 साक्षादशकुनानीति, नीतिज्ञोऽपि क्रुधाऽन्धलः । 5
 प्रयाणे गणनातीतान्यसौ गणयति स्म न ॥२३१॥
 प्रतापतापितक्षोणिरथासौ पृथिवीश्वरः ।
 दिवाकर इवास्ताय, प्रतीचीं प्रति चेलिवान् ॥२३२॥
 नारदर्षिरथाऽऽचख्यौ, कलिकेलिकुतूहली ।
 द्रुतमेत्य जरासन्धप्रयाणं कम्बुपाणये ॥२३३॥ 10
 कृष्णोऽप्यथ द्विषद्वाववारिदो हारिदोर्बलः ।
 अताडयत् प्रयाणाय, पटहं पटुहुङ्कृतिः ॥२३४॥
 बलारवकृतामुद्रसमुद्रविजयास्ततः ।
 चेलुर्दशार्हाः सर्वेऽपि, समुद्रविजयादयः ॥२३५॥
 पितृष्वस्त्रेयकाः सर्वे, मातृष्वस्त्रेयका अपि । 15
 यदूनां बहवोऽन्येऽपि, प्रीताः पृथ्वीभुजोऽमिलन् ॥२३६॥
 गृहीतरणदीक्षोऽथ, कृतयात्रिकमङ्गलः ।
 विप्रवक्त्राम्बुजोन्मुक्तसूक्तिसंवर्मितोद्यमः ॥२३७॥
 बन्दिवृन्दसमुद्गीर्णविक्रमस्फूर्जदूर्जितः ।
 सम्बन्धि-बन्धु-वृद्धाभिराशीर्भिरभिर्वर्धितः ॥२३८॥ 20
 पौरैर्जयजयारावमुखरैरभिनन्दितः ।
 शकुनैरनुकूलैश्च, निश्चितात्मजयोत्सवः ॥२३९॥
 अवार्यतूर्यनिर्घोषप्रतिनादितदिङ्मुखः ।
 सानन्दं पौरनारीभिः, साक्षतक्षेपमीक्षितः ॥२४०॥
 दिने क्रोष्टुकिनाऽऽदिष्टे, रथी दारुकसारथिः । 25
 ततः पूर्वोत्तराशायां, विष्णुर्बलवृतोऽचलत् ॥२४१॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

- योजनानि पुरात् पञ्चचत्वारिंशतमीयिवान् ।
 ग्रामेऽथ शतपल्ल्याख्ये, स निवासानकारयत् ॥२४२॥
 चतुर्भिर्योजनैः कृष्णे, स्थितेऽर्वाग् मगधेशितुः ।
 एत्य विद्याधराः केऽपि, समुद्रनृपमभ्यधुः ॥२४३॥
- 5 त्वद्भ्रातुर्वसुदेवस्य, गुणगृह्या वयं नृप ! ।
 तदागमाम वैताढ्यादाख्यातुं भवतां हितम् ॥२४४॥
 अन्येभ्यः किमु साहाय्यं, भवतां भुजशालिनाम् ? ।
 तथापि सुजनस्नेहसम्मोहादिदमुच्यते ॥२४५॥
 जरासन्धस्य मित्राणि, वैताढ्ये सन्ति खेचराः ।
- 10 असमायान्त एवामी, योग्याः साधयितुं द्विषः ॥२४६॥
 प्रद्युम्न-साम्बसहितं, वसुदेवं तदादिश ।
 वयं यथा विगृह्णीमो, रिपुमित्राणि खेचरान् ॥२४७॥
 ओमिति क्षमाभृताऽऽदिष्टे, वसुदेवे चलत्यथ ।
 प्रददौ भगवान्नेमिरौषधीमस्त्रवारणीम् ॥२४८॥
- 15 अथाऽऽदिश्य जरासन्धो, हंस-डिम्भकमन्त्रिणौ ।
 अभेद्यं रिपुचक्रेण, चक्रव्यूहमकारयत् ॥२४९॥
 चक्रस्यास्य सहस्रारीसहस्रं भूभुजोऽभवन् ।
 भूरिस्यन्दन-हस्त्य-ऽश्व-पदातिपरिवारिताः ॥२५०॥
 षट्सहस्रमहीपानां, दधिरे प्रधिरूपताम् ।
- 20 भूपपञ्चसहस्रीवान्, स्थितोऽन्तर्मगधाधिपः ॥२५१॥
 पृष्ठे सैन्धव-गन्धारसेनाऽभून्मगधप्रभोः ।
 धार्तराष्ट्राः शतं युद्धदक्षा दक्षिणतोऽभवन् ॥२५२॥
 सन्धौ सन्धौ च पञ्चाशच्छकटव्यूहसङ्कटे ।
 व्यूहेऽस्मिन् दधिरे गुल्मा, भूपानामन्तराऽन्तरा ॥२५३॥
- 25 चक्रव्यूहस्य च बहिर्बहुधा व्यूहधारिणः ।
 स्थाने स्थाने नृपास्तस्थुर्महीयांसो महाभुजाः ॥२५४॥

१. °धरः कोऽपि, समुद्रनृपमभ्यधात् खंता० ॥ २. °हादयमुद्यमः ॥ खंता० ॥

हिरण्यनाभं भूपालं, भूभुजां दण्डनायकम् ।
 कृतं वीक्ष्य भयेनेव, सूर्योऽप्यस्तमितस्तदा ॥२५५॥
 दोषायामथ दुर्धर्षा, यदवोऽपि दवोर्जिताः ।
 चक्रिरे गरुडव्यूहं, चक्रव्यूहजयेच्छया ॥२५६॥
 अर्धकोटिः कुमारणां, व्यूहस्यास्य मुखे स्थिताः ।
 शीरि-शार्ङ्गधरौ युद्धदुर्धरौ मूर्धनि स्थितौ ॥२५७॥
 वसुदेवभुवोऽक्रूरमुख्या द्वादश दुर्धराः ।
 रथलक्षयुता विष्णोरभूवन् पृष्ठरक्षकाः ॥२५८॥
 पृष्ठे तेषामभूदुग्रसेनः कोटिमितै रथैः ।
 तत्पृष्ठरक्षकास्तस्य, चत्वारः सूनवोऽभवन् ॥२५९॥
 व्यूहस्य दक्षिणे पक्षे, समुद्रविजयः स्वयम् ।
 तस्थौ परिवृतो वीरभ्रातृ-भ्रातृव्य-सूनुभिः ॥२६०॥
 चञ्चन्तः पञ्चविंशत्या, रथलक्षैरथाऽपरे ।
 समुद्रविजयं भूपाः, परिवृत्याऽवतस्थिरे ॥२६१॥
 वामपक्षे तथोद्दामधामानो रामनन्दनाः ।
 युधिष्ठिरादयः पाण्डुसूनवश्चावतस्थिरे ॥२६२॥
 कृतास्त्रताण्डवास्तस्थुः, पाण्डवानां तु पृष्ठतः ।
 भास्वन्तो भूरयो भूपा, धार्तराष्ट्रवधेच्छया ॥२६३॥
 यमदण्डोग्रदोर्दण्डा, अर्ककर्कशतेजसः ।
 अभूवन् भूरयो भूपाः, परितो व्यूहरक्षिणः ॥२६४॥
 इत्येष गरुडव्यूहं, विदधे गरुडध्वजः ।
 यं वीक्ष्य विलयं प्राप, दर्पसर्पो विरोधिनाम् ॥२६५॥
 अथ प्रेषितमिन्द्रेण, जैत्रशस्त्रचयान्वितम् ।
 युयुत्सुर्नेमिरारूढो, रथं मातलिसारथिम् ॥२६६॥

5

10

15

20

१. °जयादयः । खंता० ॥ २. °क्ष्य प्रलयं याति, दर्प° खंता० ॥ ३. य °याञ्चितम्
 खंता० ॥ ४. °रथिः खंता० ॥

- समुद्रविजयेनाथ, चमूनाथपदे स्वयम् ।
 कृष्णाग्रभूरनाधृष्टिरभिषिक्तो महाभुजः ॥२६७॥
 स्कन्धावारे हरेरासीदथो जयजयारवः ।
 विपक्षक्षितपक्षोभकारी ब्रह्माण्डभाण्डभित् ॥२६८॥
- 5 सैन्यद्वयेऽपि नासीरवीरा युयुधिरे ततः ।
 गर्जन्तोऽस्त्राणि वर्षन्तो, युगान्तघनवद् घनम् ॥२६९॥
 गजेन्द्रगार्जिभिस्तूर्यरसितैर्हयहेषितैः ।
 रथघोषैर्भटारावैः, शब्दाद्वैतं जगत्यभूत् ॥२७०॥
 जरासन्धभटैर्भग्नानिव वीक्ष्य भटानथ ।
- 10 ऊर्ध्वीकृत्य भुजादण्डं, धीरयामास केशवः ॥२७१॥
 उत्तस्थिरे महानेमि-पार्था-ऽनाधृष्टयस्त्रयः ।
 ताक्ष्यपक्षद्वयीचञ्चुरूपा भूपावलीवृताः ॥२७२॥
 दध्मुर्निजं निजं शङ्खं, तथामी दुर्धरास्त्रयः ।
 यथा चेतश्चमत्कारं, श्रीनेमेरपि चक्रिरे ॥२७३॥
- 15 युद्धयमानैः स्फुरन्मानैरथ तै रथिभिस्त्रिभिः ।
 चक्रव्यूहो रयादेव, त्रिषु स्थानेष्वभज्यत ॥२७४॥
 इमां वीरत्रयीं व्यूहे, विशन्तीमन्वगुर्नृपाः ।
 दृढीभूताः पटे गाढे, सूचिकामिव तन्तवः ॥२७५॥
 एतान् प्रत्युत्थितान् दुर्योधन-रौधिरि-रुक्मिणः ।
- 20 एतैरथ मिथः षड्भिर्द्वन्द्वयुद्धमुरीकृतम् ॥२७६॥
 अथ तद्गृह्यवीराणां, कुप्यत्कीनाशतेजसाम् ।
 मिथो विश्वत्रयत्रासचणः प्रववृधे रणः ॥२७७॥
 केऽपि भीताः परे क्रुद्धा, न तु कोपोऽप्यजायत ।
 केषाञ्चित् खेलतां शत्रुशिरोभिः कन्दुकैरिव ॥२७८॥
- 25 मौलौ कोऽप्यसिकृत्तेऽपि, दन्तदष्टाधरः क्रुधा ।
 रिपुं जघान हस्तेन, समालम्ब्य गलं बलात् ॥२७९॥

कोऽपि प्रसन्नगम्भीरो, वीरो निर्दारयन्नरीन् ।
 दर्शयामास नेत्रौष्ठ-भ्रूमात्रेऽपि न विक्रियाम् ॥२८०॥
 शिरो वैरिशरोत्क्षिप्तं, कस्याप्यालोलवेणिकम् ।
 सखङ्गराहुसंभ्रान्त्या, दिवि देवानभापयत् ॥२८१॥
 नृते सदृष्टिभूभङ्गं, शत्रौ कृत्तशिरस्यपि ।
 हन्तुर्लोहमयेनापि, शिरः खङ्गेन कम्पितम् ॥२८२॥
 जिघांसुमिभमायान्तं, गृहीत्वा कोऽपि शुण्डया ।
 भ्रमयन्मन्बरे भ्रष्टशस्त्रो योद्धुमशस्त्रयत् ॥२८३॥
 क्रमव्यापारिताशेषभ्रष्टशस्त्रो रणेऽपरः ।
 नखैर्दन्तैरपि रिपून्, बिभिदे सिंहविक्रमः ॥२८४॥
 दृशैव त्रासयन् वीरान्, हुङ्गरेणैव कुञ्जरान् ।
 अभ्युद्यतास्त्र एवान्यः, परसैन्यमलोडयत् ॥२८५॥
 ध्वान्ते धूलिकृते खङ्गः, कस्यापि दलयन्नरीन् ।
 केयूरस्त्रविम्बेन, धृतदीप इवाबभौ ॥२८६॥
 हत्वा चपेटयैवान्यः, पविपातसमानया ।
 अलूलुठदिभान् भूमौ, पर्वतानिव वासवः ॥२८७॥
 आस्फाल्यान्योन्यमन्योऽरिशिरांसि करलीलया ।
 नालिकेरीफलानीव, बभञ्ज भुजकौतुकी ॥२८८॥
 हक्कापराङ्मुखः पुच्छे, धृतः केनापि कुञ्जरः ।
 प्राणं कुर्वन् गतौ मुक्तो, मुखाग्रेणापतद् भुवि ॥२८९॥
 अन्योन्यास्फालनोन्मुक्तस्फुलिङ्गैरसिभिस्तदा ।
 धूमायितं प्रदीप्तानां, शिखिनामिव दोष्मताम् ॥२९०॥
 कचग्रहपरः शत्रुहस्तोऽसादसिना क्षतः ।
 कस्याप्यपतितो हस्तिशोभां शुण्डानिभो ददौ ॥२९१॥
 उद्यन्महा महानेमिर्विरथं रुक्मिणं व्यधात् ।
 तन्महानेमये शक्तिं, राजा शत्रुन्तपोऽक्षिपत् ॥२९२॥

5

10

15

20

25

- श्रीनेमिनाथमालोच्य, मातलिर्वज्रसङ्क्रमम् ।
 महानेमिशरे चक्रे, शक्तिस्तेन हताऽपतत् ॥२९३॥
 शरैस्तत्रसद् दुर्योधनं तत्र धनञ्जयः ।
 बाणवृष्ट्याऽप्यनाधृष्टिर्विधुरं रौधिरं व्यधात् ॥२९४॥
 5 इतोऽपि यदुभिर्वीरैर्वैरिसैन्यं विलोडितम् ।
 जघ्निरे भूरिशो भूपा, द्रुमाद्या माद्यदुद्यमाः ॥२९५॥
 संहताभ्यामितो रामाङ्गजैर्मत्तगजैरिव ।
 भीमा-ऽर्जुनाभ्यां कौरव्याः, शरज्यीचक्रिरे क्रुधा ॥२९६॥
 वेगालदलक्षसन्धान-मोक्षः पार्थः शरान् किरन् ।
 10 श्यामप्रभो बभौ धन्वी, वर्षन् धारा इवाम्बुदः ॥२९७॥
 अथाऽवलोक्य संहारमूर्तिमर्जुनमातुरः ।
 संभूय भूरिभूपालैर्गर्जन् दुर्योधनोऽरुधत् ॥२९८॥
 मुक्तमार्गणसार्थेन, पार्थेन विरथीकृतः ।
 दुर्योधनः समुत्पत्य, प्रपेदे शकुने रथम् ॥२९९॥
 15 बभञ्ज भूभुजो धीरम्मन्यानन्यानपि क्रुधा ।
 पार्थः शरभरैः पद्मान्, धारासारैरिवाम्बुदः ॥३००॥
 शक्त्याऽवधीद् द्विषां शल्यं, शल्यं युधि युधिष्ठिरः ।
 अमोघेनाऽऽशु वज्रेण, वज्रपाणिरिवाचलम् ॥३०१॥
 हत्वा दुःशासनस्याऽऽशु, गदयाऽथ व्यदारयत् ।
 20 उरो दुरोदरच्छद्मजयक्रुद्धो वृकोदरः ॥३०२॥
 सहदेवकरोत्थेन, श्येनेनेव पतत्रिणा ।
 रयादुड्डीयमानेन, चिच्छिदे शकुनेः शिरः ॥३०३॥
 दीप्तं कौरवसेनाया, जीवितव्यमिवेषुभिः ।
 अस्तं निनाय गाण्डीवधन्वा युधि जयद्रथम् ॥३०४॥
 25 ज्वालाजालैरिव व्योम, व्याप्नुवन् विशिखैरथ ।
 निर्दग्धुमर्जुनं दाववर्णः कर्णः समुत्थितः ॥३०५॥

यशोमुक्ताञ्चितं कर्णताडङ्गमिव जीवितम् ।
 हरन् पार्थोऽकृताश्रीकं, कौरवध्वजिनीमुखम् ॥३०६॥
 मृगेन्द्र इव कर्णेऽस्मिन्, निहतेऽथ मृगा इव ।
 मेनिरे हतमात्मानमहता अपि कौरवाः ॥३०७॥
 हते कर्णेऽर्जुनस्याऽऽसीज्जितमेवेति निश्चयः । 5
 भीमश्वासमरुत्तूले, जीवत्यपि सुयोधने ॥३०८॥
 गजेन्द्रसेनासीमन्तो, भीमं तोर्यधिनिस्वनम् ।
 क्रुद्धो दुर्योधनो राजा, सिंहं मृग इवाक्षिपत् ॥३०९॥
 भीमोऽथ शुण्डया धृत्वा, महेभान् समराद् बहिः ।
 दूरं चिक्षेप शेवालजालानीव सरोवरात् ॥३१०॥ 10
 कल्लोलानिव कुम्भीन्द्रान्, दोर्भ्यामुभयतः क्षिपन् ।
 तदा तरीतुमारेभे, भीमः सङ्गरसागरम् ॥३११॥
 दायाद एव भीमस्य, युद्धभागेऽप्यढौकत ।
 सज्जीकृतद्विपकुलो, नकुलोऽथ प्रतिद्विषः ॥३१२॥
 ततः पाण्डव-कौरव्यबलयोः प्रबलस्वनाः । 15
 अमिलन्नाशु कीनाशकिङ्करा इव कुञ्जराः ॥३१३॥
 कौचिद् द्विपौ दृढाघातभ्रष्टदन्तौ रणे मिथः ।
 अस्पृश्येतां कराग्रेण, मन्दमग्रे द्विपीधिया ॥३१४॥
 कोऽपि प्रतिद्विपं दन्ती, स्वदन्तप्रोतविग्रहम् ।
 उर्ध्वमुत्पाटयामास, कृतान्तायार्पयन्निव ॥३१५॥ 20
 युद्धेन चलितं योद्धुमक्षमं दन्तमात्मनः ।
 द्विपोऽन्यः शुण्डयोन्मूल्य, तेनाभैत्सीत् प्रतिद्विपम् ॥३१६॥
 पराङ्मुखौ मिथो भङ्गादभूतां सम्मुखौ पुनः ।
 स्वेभैः परभ्रमात् कौचित्, ताडितौ चलितौ गजौ ॥३१७॥
 उद्धृत्य शुण्डया कोऽपि, प्रतिदन्तिरदं रणे । 25
 रुषाऽक्षिपन्मुखे मूर्त्तां, रिपुकीर्तिमिव द्विपः ॥३१८॥

१. °यनिधिस्व° खंता० ॥ २. समरसा° खंता० सं० ॥

- उत्क्षिप्तः शुण्डया दूरं, केनापि करिणा करी ।
 ततो भूभङ्गभीत्येव, दन्तदण्डे धृतः पतन् ॥३१९॥
 लज्जयामासतुः स्वं स्वं, योधं कौचन सिन्धुरौ ।
 एकस्त्रस्यन् परः पृष्ठे, व्रजन्नवमताङ्कुशः ॥३२०॥
- 5 जानन्निवारिभग्नस्य, हृदयं निजसादिनः ।
 करी प्रतिकरीन्द्रेणोपद्रुतः कोऽपि विद्रुतः ॥३२१॥
 इतो व्यालोलकल्पान्तकालकल्पं सुयोधनः ।
 भीमं द्विषद्वधाविष्टमभ्यधाविष्ट दुष्टधीः ॥३२२॥
 द्यूतच्छलं स्मरन् भीमस्तथा तं गदयाऽपिषत् ।
 10 यथाऽऽशु पवनेनैव, कीर्णा देहाणवोऽप्यगुः ॥३२३॥
 ततो हिरण्यनाभस्य, शरैः तद्वलं ययौ ।
 परिवव्रुनाधृष्टिं, तेऽपि यादव-पाण्डवाः ॥३२४॥
 हिरण्यनाभसेनानीः, सेनानीरजनीरविः ।
 करैरिव शरैः शोषं, निन्येऽनाधृष्टिवाहिनीम् ॥३२५॥
- 15 अथाऽऽलोक्य तमायान्तमतुलं मातुलं निजम् ।
 जयसेनो जयाकाङ्क्षी, शिवासूनुः समुत्थितः ॥३२६॥
 हिरण्यनाभोऽप्येतस्य, स्यन्दनध्वजमच्छिदत् ।
 जयसेनोऽलुनात् तस्य, ध्वज-वर्मा-ऽश्व-सारथीन् ॥३२७॥
 क्रुद्धोऽथ दसभिर्बाणैर्जयसेनं जघान सः ।
 20 मर्माविद्धिरिभं मत्तं, करजैरिव केसरी ॥३२८॥
 अथ धावन् महीसेनो, जयसेनसहोदरः ।
 खड्ग-वर्मधरो दूरात्, क्षुरप्रेणामुना हतः ॥३२९॥
 अनाधृष्टिरथोत्तस्थे, बन्धुद्वयवधकुधा ।
 ऊष्मलो दोष्मतां सीमा, सह भीमा-ऽर्जुनादिभिः ॥३३०॥
- 25 हिरण्यनाभं सक्रोधमनाधृष्टिरयोधयत् ।
 परस्परमढौकन्त, परेऽप्यथ महारथाः ॥३३१॥

१. °रणे त° खंता० सं० ॥ २. °नोऽच्छिनत् तस्य, खंता० सं० ॥

आमूलं वैरिनाराचकीलनेन स्थिरीकृते ।
 धनुर्युजि भुजि कोऽपि, ननन्द प्रहरन् रथी ॥३३२॥
 सूते हतेऽपि पादाग्रधृतप्राजनरश्मिकः ।
 हयानवाहयत् कोऽपि, युयुधे च द्विषा रथी ॥३३३॥
 रथिकः कोऽपि बाणेन, पाणौ वामे कृतक्षते ।
 ध्वजदण्डे धनुर्बद्ध्वा, शरान् साक्षेपमक्षिपत् ॥३३४॥
 कस्यापि रथिनो बाणा, भेद्यं प्राणाधिका ययुः ।
 अन्तःकृत्ता अपि द्वेषविशिखैर्भुजगा इव ॥३३५॥
 हन्तुमुच्छलितश्छिन्नमौलिरर्धपथे रथी ।
 कोऽपि प्रतिरथं गत्वा, रिपोर्मुण्डमखण्डयत् ॥३३६॥
 समरे विरथो व्यस्त्रश्चक्रवर्तीव कोऽप्यभात् ।
 भग्नस्यात्मरथस्यैव, चक्रमादाय शस्त्रयन् ॥३३७॥
 छिन्नेषु कौतुकाद् योक्तरश्मिषु द्विषता शरैः ।
 कस्यापि धनुराकृष्टिस्थाम्नाऽभूदुन्मुखो रथः ॥३३८॥
 इतः सात्यकिना कृष्णजयार्णवहिमांशुना ।
 जिग्ये भूरिश्रवा भूपो, योक्त्रबद्धगलग्रहात् ॥३३९॥
 इतो मुर्त्ताविव क्रोधौ, कृतरोधौ परस्परम् ।
 अयुध्येतामनाधृष्टि-हिरण्यपृतनापती ॥३४०॥
 अथोद्धृतासि-फलकौ, बलकौतुककारिणौ ।
 उत्सृज्य रथमन्योन्यं, क्रोधाद् वीरावधावताम् ॥३४१॥
 अनाधृष्टिकृपाणेन, सर्पेणेवाथ सर्पता ।
 हिरण्यस्य समं प्राणानिलैः कीर्तिपयः पपे ॥३४२॥
 अत्रान्तरे रणोद्धूतधूलीभिरव धूसरः ।
 अपराब्धौ गतः स्नातुमह्लामह्लाय नायकः ॥३४३॥
 अथाऽऽत्मस्थानमायातौ, सायं व्यूहावुभवपि ।
 कल्पान्तविरतौ पूर्व-पश्चिमाम्भोनिधी इव ॥३४४॥

5

10

15

20

25

- व्यूहयोरनयोर्वीरव्यूहोऽथ रणकौतुकी ।
 चतुर्युगीमिव श्यामाचतुर्यामीममन्यत ॥३४५॥
- अथ तद्युद्धकीलालनदीरक्तादिवाम्बुधेः ।
 उदियाय रविः कुप्यत्कान्तदृक्कोणशोणरुक् ॥३४६॥
- 5 अथो निजं^१ निजं व्यूहं, विरचय्य रणोत्सुकाः ।
 अगर्जिषुर्जरासन्ध-जनार्दनचमूचराः ॥३४७॥
- जरासन्धाभिषिक्तोऽथ, शिशुपालश्चमूपतिः ।
 पुरस्कृत्याश्चसैन्यानि, प्रचचाल प्रति द्विषम् ॥३४८॥
- अनाधृष्टि^२रथो वाहवाहिनीं स्थिरयन् पुरः ।
 10 अचस्खलत् खलममुं, सिन्धुपूरमिवाचलः ॥३४९॥
- उत्पाट्योत्पाट्य निस्त्रिंश-गदा-पट्टिश-मुद्गरान् ।
 ततो युयुधिरे^३ धीरास्तुरङ्गाश्च जिहेषिरे ॥३५०॥
- व्यालोलत्पादकटकबद्धवध्रग्रहोत्थितम् ।
 भ्रष्टं कोऽपि समित्यश्चवारमारोहयद्धयः ॥३५१॥
- 15 छिन्नाग्रपादतुण्डोऽपि, कोऽप्यश्चः समरान्तरात् ।
 क्रामन् पाश्चात्यपादाभ्यामाचकर्ष निषादिनम् ॥३५२॥
- खुराग्रैस्त्रोटचयन्नन्नावलीं द्विङ्घातनिःसृताम् ।
 कोऽप्यश्चः समरेऽधावत्, स्वसादिमनसा समम् ॥३५३॥
- छिन्नमौली द्विषा कौचित्, तुरङ्गम-तुरङ्गिणौ ।
 20 प्रधावने च घाते च, स्पर्धयेव न निवृत्तौ ॥३५४॥
- अश्वः कोऽप्युरसाऽऽहत्य, साश्ववारान् पुरो हरीन् ।
 धावन्नपातयद् युद्धश्रद्धां च निजसादिनः ॥३५५॥
- हयतः पतितौ पादकटकस्खलितक्रमौ ।
 केशाकर्षादयुध्येतां, शस्त्र्या कौचिदधोमुखौ ॥३५६॥

१. निजनिजव्यू° खंता० ॥ २. °त्य च सै° सं० ॥ ३. °ष्टिस्ततो वा° सं० ॥
 ४. वीरा° सं० ॥

सारणेन रणे जघ्ने, तदा रामानुजन्मना ।

जवनाख्यो जरासन्धयुवराजो महाभुजः ॥३५७॥

ततः सुतवधकृद्धो, जरासन्धोऽपि जघ्नवान् ।

दश रामसुतान् ताक्ष्यव्यूहाङ्घ्रिनखरानिव ॥३५८॥

कृष्णोऽपि शिशुपालस्य, मूर्धानमसिनाऽच्छिनत् ।

5

चक्राधिरूढकलशं, कुलाल इव तन्तुना ॥३५९॥

तदाऽष्टाविंशतिस्तत्र, जरासन्धसुता हताः ।

बलेन मुशलेनाऽऽशु, निजाङ्गजवक्रुधा ॥३६०॥

जरासन्धेन^१ चापत्यपेषरोषान्धचक्षुषा ।

आहतो गदया रक्तं, वमन् भुवि बलोऽपतत् ॥३६१॥

10

तदा बन्धुपराभूतिक्रोधाविर्भूतिदुर्धरः ।

जरासन्धभुवोऽभैत्सीद्, विष्णुरेकोनसप्ततिम् ॥३६२॥

तदोद्धुरविरोधेन, क्रोधेन मगधाधिपः ।

ज्वलंश्चाल कृष्णाय, शरभायेव केसरी ॥३६३॥

§§ इहान्तरे जरासन्धशरासारतिरस्कृते ।

15

अभवद् यदुसैन्येऽस्मिन्, हतो हरिरिति प्रथा ॥३६४॥

तदाऽऽकुलं यदुकुलं, श्रीमान् नेमिर्विलोकयन् ।

स्थं मातलिना युद्धे, ससम्भ्रममबिभ्रमत् ॥३६५॥

अथेन्द्रचापनिर्मुक्तैः, शरैः स्वामी रिपुव्रजम् ।

आच्छादयदुडुस्तोमं, करैरिव दिवाकरः ॥३६६॥

20

एक एव तदा स्वामी, विश्वरक्षा-क्षयक्षमः ।

विपक्षक्षमाभृतां लक्षं, रुरोधाऽघातकैः शरैः ॥३६७॥

किरीटेषु ध्वजाग्रेषु, कुन्तप्रान्तेषु सारिषु ।

फलकेष्वातपत्रेषु, पेतुः प्रभुपतत्रिणः ॥३६८॥

१. °न तत्पुत्रपेष° खंता० ॥ २. अच्छा° खंता० ॥ ३. कुम्भप्रा° खंता० ॥

- अथ श्रीनेमिसाहाय्यलब्धोत्साहो यदुव्रजः ।
 परेषुमारुतप्रत्तोद्यमो दव इवाज्वलत् ॥३६९॥
 भीमस्तदा रणक्षोणावन्विष्यान्विष्य कौरवान् ।
 करीवोन्मूलयामास, वनान्तः सल्लकीतरून् ॥३७०॥
- 5 भास्वानाश्वासनामाप्य, बलोऽपि प्रबलोद्यमः ।
 अरीन् व्यरीरमद् वायुः, कज्जलध्वजवज्जवात् ॥३७१॥
- §§ सद्योऽङ्गजव्रजध्वंसोद्बुद्धकंसवधक्रुधा ।
 जिष्णुं जगाद जाज्वल्यमानधीर्मगधाधिपः ॥३७२॥
 अयुध्यमानो मल्लानां, पश्यन् कौतूहलं छलात् ।
 10 अरे ! वीरकुलोत्तंसः, कंसः किल हतस्त्वया ॥३७३॥
 तस्मिन् रणाङ्गणोत्ताले, काले दत्तप्रयाणके ।
 पलाय्याऽऽशु प्रविष्टोऽसि, पयोधिपरिखां पुरीम् ॥३७४॥
 तवाद्य केन दैवेन, दत्ता दुर्मद ! दुर्मतिः ? ।
 स तादृशो दृशोर्मार्गे, यदस्माकमढौकथाः ॥३७५॥
- 15 कुक्षौ कस्यां स कंसोऽस्ति ?, वद त्वां हन्मि हेलया ।
 प्रतिज्ञां पूरयाम्यद्य, तां जीवयशसश्चिरात् ॥३७६॥
 ततस्तमाह गोविन्दः, किमालपसि बालिश ! ? ।
 कंसकुञ्जरसिंहस्य, जरद्गव इवासि मे ॥३७७॥
 कंसोऽस्ति वामकुक्षौ मे, कुक्षिः शून्यस्तु दक्षिणः ।
 20 इहाऽऽविश जवाद् येन, तृप्तः खेलामि भूतले ॥३७८॥
 प्रतिज्ञां पूरय रयात्, तां जीवयशसोऽधुना ।
 त्वत्प्रेयसीनां सार्थेन, यात्वसौ दहनाध्वना ॥३७९॥
 अथ क्रुद्धोऽक्षिपद् बाणान्, मगधश्चिच्छिदुश्च तान् ।
 दिवि कृष्णशरा भानुकरानिव पयोधराः ॥३८०॥
- 25 पर्जन्याविव गर्जन्तौ, तर्जयन्तावुभौ मिथः ।
 युयुधाते क्रुधा तेजःपिञ्जरौ कुञ्जराविव ॥३८१॥

तयोस्तदेषुजातेन, जाते नभसि मण्डपे ।
 नापूरि नाकनारीणां, रणालोकनकौतुकम् ॥३८२॥
 शस्त्रैस्तमपरैः शत्रमजेयं परिभावयन् ।
 मगधेशोऽस्त्रमाग्नेयं, वाग्नेयं विशिखे न्यधात् ॥३८३॥
 ज्वलनः प्रज्वलन्नुद्यद्भूमलेखाङ्कितस्तदा । 5
 शत्रुदाहं प्रतिज्ञातुं, मुक्तचूल इवाभवत् ॥३८४॥
 अथाऽऽलोक्य बलं ज्वालाजिह्वाकुलाकुलम् ।
 अम्भोदास्त्रम् महारम्भो, जम्भारेनुजोऽमुचत् ॥३८५॥
 नैकं केशवसैन्यानि, तापयन्तं हुताशनम् ।
 महोऽपि मगधेशस्य, शान्तिं निन्युस्तदाऽम्बुदा ॥३८६॥ 10
 धृतेन्द्रचापो निस्तापः, शरासारैस्तदाऽम्बुदः ।
 श्रीनेमिरिव नीलश्रीररिसैन्यानि बद्धवान् ॥३८७॥
 विलोकयन् नृपो मेघधारासाराकुलं बलम् ।
 यशोमालिन्यमुच्छेतुं, मुमुचेऽस्त्रं स पावनम् ॥३८८॥
 द्रुतं विदुद्रुवे वातैर्घनडम्बरमम्बरम् । 15
 मगधेशप्रतापश्च, भास्वान् दुःसहतामधात् ॥३८९॥
 सङ्कोचं पृतनाङ्गेषु, कुर्वाणं भ्रमिदुर्धरम् ।
 वायुप्रकोपं हन्ति स्म, हरिर्वाताशनौषधैः ॥३९०॥
 यशःक्षीरं च वातं च, पीत्वा ते मगधेशितुः ।
 प्रतापदीपं फूत्कारैः, शमयन्ति स्म पन्नगाः ॥३९१॥ 20
 अथो फणिफणाघातकातरां वीक्ष्य वाहिनीम् ।
 मुमोचास्त्रं नृपो धैर्यचारु गारुडमुत्कटम् ॥३९२॥
 ततपक्षास्ततो लक्षसङ्ख्या रुरुधुरुद्धराः ।
 गरुडा गगनं मेरुकुलोत्पन्ना इवाद्रयः ॥३९३॥
 गरुडैरथ कंसारिर्नागास्त्रे विफलीकृते । 25
 भास्वानपि मुमोचास्त्रं, तामसं नाम सङ्गरे ॥३९४॥

१. माग° खंता० ॥ २. °स्तथा खंता० ॥ ३. °म्बरे खंता० ॥

- विदधानैस्तदाऽपास्तवार्त्तं मार्तण्डमण्डलम् ।
 अन्धकारैर्जगन्नेत्रबन्दिकारैर्विजृम्भितम् ॥३९५॥
 वलितैः स्खलितैरङ्गैर्निजैरेव परैरिव ।
 अपश्यन्तोऽप्यबध्यन्त, जरासन्धबले भटाः ॥३९६॥
- 5 मुमोचास्त्रमथ प्रौढवैरो वैरोचनं नृपः ।
 प्रतापैरिव तद् भानुभारैराविरभावि खे ॥३९७॥
 मूलेषु जग्मुर्नागानां, तुरङ्गि-रथि-पत्तयः ।
 नारायणबले तापाक्रान्ता यान्तु क्व दन्तिनः ? ॥३९८॥
 आहवै राहवीयास्त्रं, निदधेऽथ यदूद्धहः ।
- 10 चेलुस्ततः करालास्या, राहवो बहवोऽम्बरे ॥३९९॥
 अगिलन्नथ मार्तण्डमण्डलानि सहस्रशः ।
 आकाशद्रुफलानीव, ते पक्षिण इव क्षणात् ॥४००॥
 अतृप्ता इव मार्तण्डमण्डलैर्गिलितैरथ ।
 विधुभ्रान्त्येव तेऽधावन्, परवीराननान्यभि ॥४०१॥
- 15 लीलानिष्फलिताशेषदिव्यास्त्रेषु प्रेमाधिषु ।
 राहुष्वथ क्रुधा चक्रं, प्रतिचक्री मुमोच तत् ॥४०२॥
 बहूनामपि राहूणामथाऽऽधाय वधं युधि ।
 हरिं प्रत्यचलच्चक्रं, सहस्रांशुसहस्ररुक् ॥४०३॥
 सम्भूय यदुभिर्मुक्तान्यपि शस्त्राणि भस्मयत् ।
- 20 दावपावकच्चक्रं, वनमालिनमभ्यगात् ॥४०४॥
 आसन्नेऽपि तदाऽऽयाते, चक्रेऽस्मिन्नर्ककर्कशे ।
 नाऽगाद् गोविन्दवक्त्रेन्दुर्मन्दिमानं मनागपि ॥४०५॥
 तदा यादवसैन्यानामाकुलैस्तुमुलारवैः ।
 परमार्थविदोऽप्यन्तश्चक्षुभुः कुलदेवताः ॥४०६॥
- 25 क्रुद्धस्त्रीमुक्तताडङ्कताडं कष्टप्रदं तदा ।
 नाभिपिण्डकया चक्रं, तत् पस्पर्श हरेरुरः ॥४०७॥

१. °प्ययुध्य° खंता० ॥ २. प्रधाविषु खंता० ॥

उत्को यावज्जरासन्धः, पश्यत्यरिशिरश्छिदाम् ।
 तावद् विष्णोः करे चक्रं, ददर्श व्योम्नि भानुवत् ॥४०८॥
 अभवद् वासुदेवोऽद्य, नवमोऽयमिति ब्रुवन् ।
 विष्णौ व्यधित गन्धाम्बु-पुष्पवृष्टिं सुरव्रजः ॥४०९॥
 पूर्वाब्धिरिव कल्लोले, रवि चक्रं करे दधत् । 5
 अथ कृष्णः कृपाविष्टो, जरासन्धमदोऽवदत् ॥४१०॥
 आजीवमङ्घ्रिराजीवभ्रमरीभूय भूयसीम् ।
 भज लक्ष्मीं जरासन्ध !, बन्धो ! सन्धेहि जीवितम् ॥४११॥
 अथाभ्यधाज्जरासन्धो, मुधा गोविन्द ! माद्यसि ।
 मदुच्छिष्टेन लब्धेन, चक्रेण च्छत्रधारवत् ॥४१२॥ 10
 तदुच्चैर्मुञ्च मुञ्चाहो !, चक्रं मां प्रति सम्प्रति ।
 रे रे ! मदीयमेवेदं, प्रभविष्यति नो मयि ॥४१३॥
 ततः कृष्णकरोन्मुक्तं, स्फुलिङ्गैः पिङ्गयद् दिशः ।
 तदायुधं जरासन्धस्कन्धबन्धं द्विधा व्यधात् ॥४१४॥
 चतुर्थं नरकं निन्ये, जरासन्धः स्वकर्मभिः । 15
 जयोज्ज्वलस्तु कृष्णोऽस्थाद्, वसुदेवागमोत्सुकः ॥४१५॥
 जरासन्धवधं श्रुत्वा, तद्गृह्यैः खेचरैरिति ।
 विमुच्य रणसंरम्भं, वसुदेवः समाश्रितः ॥४१६॥
 गृहीतोपायनैः साकं, तैर्विद्याधरपुङ्गवैः ।
 प्रद्युम्न-साम्बवान् कृष्णां, वसुदेवः समाययौ ॥४१७॥ 20
 अथ प्रीतो हरिः सर्वैः, खेचरैर्भूचरैर्वृतः ।
 वसुधां साधयामास, त्रिखण्डां चण्डविक्रमः ॥४१८॥
 भरतार्द्धं विजित्याथ, प्रविष्टो द्वारकापुरीम् ।
 स भेजे सम्भृतं भूपैरभिषेकमहोत्सवम् ॥४१९॥
 सम्बन्धि-बन्धुवर्गेषु, सेवकेषु सुहृत्सु च । 25
 यथौचित्यं ददौ राज्यसंविभागं गदाग्रजः ॥४२०॥

इत्थं निर्मथिताशेषोपसर्ग-ग्रह-विग्रहः ।

गोविन्दो विदधे न्यायधर्मशर्ममयीं महीम् ॥४२१॥

परिचरति पुरीयं वारिधौ न्यायधर्म-

व्यतिकरमकरन्दस्यारविन्दस्य लक्ष्मीम् ।

5

जितसितकरमूर्तिस्फूर्तिभिः सच्चरित्रै-

रिह विहरति हंसः कंसविध्वंसनोऽसौ ॥४२२॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते

श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये

हरिविजयो नाम त्रयोदशः सर्गः समाप्तः ॥

10

विश्वस्मिन्नपि वस्तुपाल ! जगति त्वत्कीर्तिविस्फूर्तिभिः,

श्वेतद्वीपति कालिकाकलयति स्वर्मालिकानां मुखम् ।

यत्तैस्तावककीर्तिसौरभमदान्दारमन्दादरे,

वर्गे स्वर्गसदां सदा च्युतनिजव्यापारदुःस्थै स्थितम् ॥१॥

॥ ग्रन्थाग्रम्^१ ४३० ॥ उभयम् ४६९०॥

● ● ●

१. °म् ४०४ । उभयं ग्रंथ ४५७९ वता० ॥

चतुर्दशः सर्गः ॥

खेलन्नितोऽपि शैवेयः, कृष्णायुधगृहं गतः ।
यामिकेन निषिद्धोऽपि, पाञ्चजन्यं करेऽकरोत् ॥१॥

शङ्खमादाय हंसायमानमाननपङ्कजे ।

नेमिर्दध्मौ दृढध्वानबधिरीकृतविष्टपः ॥२॥

5

चुचुम्ब मत्सुतं शङ्खं, विश्वस्वामीति हर्षतः ।

वीचीहस्तैर्ननर्ताब्धिस्तेन ध्वानेन विस्तृतैः ॥३॥

दध्मौ मदधिकप्राणः, कः कम्बुमिति चिन्तयन् ।

कृष्णः शस्त्रगृहारक्षैर्विज्ञप्तो नेमिविक्रमम् ॥४॥

अथाऽऽगतं पुरो नेमिं, प्रीतः प्राह जनार्दनः ।

10

निजं भुजबलं भ्रातर्मम युद्धेन दर्शय ॥५॥

जगादाथ जगन्नाथो, युक्तो नैव रणोत्सवः ।

बाहुवल्लिविनामेन, मन्तव्यस्तु बलावधिः ॥६॥

प्रतिपद्येति कृष्णेन, धृतमत्यायतं भुजम् ।

वज्रार्गलनिभं नेमिर्मृणालवदनामयत् ॥७॥

15

धृतेऽपि नेमिना बाहौ, बाहुयुग्मेन केशवः ।

ललम्बे द्रुमशाखायां, शाखामृग इवोत्प्लुतः ॥८॥

नेमेर्नमयितुं बाहुमशक्तः प्राह केशवः ।

जेतास्मि त्वद्वलेनाहं, साहङ्कारानपि द्विषः ॥९॥

एवंविधबलोद्दामोऽरिष्टनेमिर्ग्रहीष्यति ।

20

मम राज्यमिति ध्यायन्नूचे देवतया हरिः ॥१०॥

१. करे दधौ सं० ॥ २. °ते तु ने° खंता० सं० ॥ ३. °र्नाम° खंता० ॥

- पुरा नमिजिनेनोक्तं, भावी नेमिर्जिनः स हि ।
 कुमार एव भविता, व्रती तन्मा भयं विधाः ॥११॥
 मत्वेदमथ सम्मानमतिमात्रं जिनेशितुः ।
 चकार रुक्मिणीकान्तो, रेवतीरमणोऽपि च ॥१२॥
- 5 अविकारिमनाः स्वामी, यौवनस्थोऽपि बालवत् ।
 अखेलदस्खलन्नन्त-पुरेऽपि बल-कृष्णयोः ॥१३॥
 §§ अथ कृष्णो वसन्तर्तौ, सान्तःपुर-पुरं व्रजः ।
 जगाम स्वामिना साकं, रैवताचलकाननम् ॥१४॥
 तत् कृष्णेन समं नेमिरक्रीडत् कामिनीजनैः ।
- 10 स्रग्भिः प्रत्युपकुर्वाणोऽप्यविकुर्वाणमानसः ॥१५॥
 अहर्दिवमिति क्रीडां, विधाय गरुडध्वजः ।
 आजगाम पुनर्द्वारवतीं श्रीनेमिना सह ॥१६॥
 ऋतुराजमथो जित्वा, वसन्तं भुवनेऽद्भुतम् ।
 ग्रीष्मर्तुरुद्ययौ चण्डमार्तण्डेन प्रतापवान् ॥१७॥
- 15 श्रीचन्दनरसैर्धौतवसनैरपि देहिनः ।
 मूर्तैर्ग्रीष्मर्तुराजस्य, यशोभिरिव रेजिरे ॥१८॥
 हते नदी-नदादीनां, सर्वस्वे भास्वतः करैः ।
 नदीनदेशः स्मेरोऽभूत्, धिगहो ! जलधीहितम् ॥१९॥
 प्रतापं तपनस्योच्चैस्तदा वीक्ष्येव वैरिणः ।
- 20 पेतुर्भीतानि शीतानि, कूपेष्विति हिमं पयः ॥२०॥
 नभोऽपि प्रसृतं मन्ये, घर्महृत्पवनाशया ।
 तच्चिराल्लङ्घ्यतेऽर्केण, महान्तस्तेन वासराः ॥२१॥
 §§ अत सान्त-पुरो विष्णुर्नेमिना सह जग्मिवान् ।
 तदैव रैवतोद्यानसरसीं क्रीडितुं रसी ॥२२॥
- 25 सरसि स्वच्छनीरेऽस्मिन्, समं स्त्रीभिर्बभौ हरिः ।
 व्योम्नीव चन्द्रिकापूर्णे, ताराभिः सह चन्द्रमाः ॥२३॥

१. °प्रजः खंता० ॥ २. °ते तदा नदा° खंता० ॥

गौराङ्गीषु च खेलन्तौ, सहेलं हरि-नेमिनौ ।
 चञ्चच्चम्पकमालासु, भ्रेजाते भ्रमराविव ॥२४॥
 स्त्रीणां नितम्बसम्बन्धवृद्धाम्बुपिहिताम्बुजे ।
 मुखाम्बुजेषु भृङ्गाणां, दृशः सरसि बभ्रमुः ॥२५॥
 स्वस्तनप्रतिमां वीक्ष्य, धावत्यूर्मौ मृगीदृशः ।
 हरिं भेजुर्भयादम्भःकुम्भिकुम्भस्थलभ्रमात् ॥२६॥
 लोलदम्भोरुहकरै, रसवद्विस्तरङ्गकैः ।
 निपत्य चपलैः कान्तवक्षोजेषु व्यलीयत ॥२७॥
 जलयन्त्रोज्झितं नीरं, मुहुर्मार्जयतः करात् ।
 सङ्क्रान्तमिव रागेण, तदा नेत्रेषु योषिताम् ॥२८॥
 स्त्रीणां तदा कराघातैर्जले गर्जति मेघवत् ।
 नृत्ताग्रीष्ममपि प्रावृट्कालयन्ति स्म केकिनः ॥२९॥
 मनोमुदे वरं मुक्त्वा, देवरं प्रति नेमिनम् ।
 तास्ततश्चक्रिरे नीरप्रपञ्चं नर्मकर्मठाः ॥३०॥
 करोद्धूतैरपां पूरैरथ तासां निरन्तरैः ।
 तदा न विव्यथे नेमिरब्दमुक्तैरिवाचलः ॥३१॥
 समन्ततः समं ताभिः, कृतप्रतिकृतौ कृती ।
 चिक्रीड नेमिनाथोऽपि, तदा पाथोभिरद्भुतम् ॥३२॥
 इति खेलन्तमालोक्य, तदानीं नेमिनं मुदा ।
 कृतार्थीकृतदृक् तस्थौ, चिरं पयसि केशवः ॥३३॥
 निर्गत्य सरसस्तीरे, तदा तस्थुः ससम्मदाः ।
 अब्देव्य इव देदीप्यमाना माधवयोषितः ॥३४॥
 अथ निःसृत्य दन्तीव, नेमिनाथोऽपि पल्वलात् ।
 लताभिरिव कान्ताभिस्ताभिव्याप्ते पदे ययौ ॥३५॥
 प्रहृष्टा रुक्मिणी रुक्मपीठे नेमिं न्यवेशयत् ।
 वाससा दाससामान्यमङ्गे चास्य मृजां व्यधात् ॥३६॥

5

10

15

20

25

१. °खाम्भोजे° खंता० सं० ॥ २. °जुर्भिया द्वाःस्थकु° सं० ॥

- अथाऽऽह रुक्मिणी नेमिनाथं मधुरया गिरा ।
 अहं किञ्चन वच्मि त्वां, देवरं देव ! रञ्जिता ॥३७॥
 जितं बलेन कान्त्या च, केशवं बान्धवं जय ।
 विधाय बद्धसम्बन्धमवरोधवधूजनम् ॥३८॥
- 5 श्रीनाभेयादयस्तीर्थकराः के न मुमुक्षवः ? ।
 परिणीय समुत्पन्नसूनवो दधिरे व्रतम् ॥३९॥
 त्वमप्यतो विवाहेन, पितृ-भ्रातृ-सृहज्जनम् ।
 आनन्दय दयासार !, दयास्थानमिदं महत् ॥४०॥
 इत्युक्त्वा रुक्मिणी सत्यभामाप्रभृतिभिः सह ।
- 10 पपात पादयोर्नेमेः, पाणौ दीन इवालगतम् ॥४१॥
 अन्येऽपि यदवः सर्वे, विवाहे विहिताग्रहाः ।
 बभूवुर्नेमिनाथस्य, पुरः पटुचटूक्तयः ॥४२॥
 स्त्रिय एता अमी मूढास्तदेषामित्थमाग्रहे ।
 कालनिर्गमनं कर्तुं, युक्तं वचनमाननम् ॥४३॥
- 15 कदाचिदपि लप्स्येऽहमिहार्थे सन्धिदूषणम् ।
 ध्यात्वेदमोमिति प्रोचे, श्रीनेमिस्तानमोदयत् ॥४४॥
 शिवा-समुद्रविजयौ, तत्कथाकथके नरे ।
 दातुं नापश्यतां वस्तु, राज्येऽप्यानन्दमानतः ॥४५॥
 स्वबन्धोरुचितां कन्यामन्विष्यन्नथ केशवः ।
- 20 अभाषि भामयाऽऽस्ते यन्मम राजीमती स्वसा ॥४६॥
 हरिः स्मृत्वाऽथ तां स्मिन्वा, ययौ यदु-बलैः समम् ।
 निवासमुग्रसेनस्य, नभोदेशमिवांशुमान् ॥४७॥
 अभ्युत्थायोग्रसेनोऽपि, विष्वक्सेनं ससम्भ्रमः ।
 भद्रपीठे निवेश्याग्रे, तस्थावादेशलालसः ॥४८॥
- 25 याचितो नेमये राजीमतीं कृष्णेन स स्वयम् ।
 तथेति प्रतिपद्याथ, सच्चक्रे चक्रिणं मुदा ॥४९॥

ततः कृष्णेन विज्ञप्तः, समुद्रविजयो नृपः ।
 विवाहलग्नमासन्नं, पृष्टवान् क्रोष्टुकिं तदा ॥५१॥
 दत्तेऽथ श्रावणश्चेतषष्ठ्यां क्रोष्टुकिना दिने ।
 उग्रसेन-समुद्रोर्वीनाथौ तूर्णमसज्जताम् ॥५२॥
 अथ पाणिग्रहासन्नदिने नेमिं यदुस्त्रियः । 5
 प्राङ्मुखं स्थापयामासुस्तारप्रारब्धगीतयः ॥५३॥
 तमस्नपयतां प्रीत्या, राम-दामोदरौ स्वयम् ।
 बद्धप्रतिसरं नेमिप्रभुं, नाराचधारिणम् ॥५४॥
 अगाधथोग्रसेनस्य, निकेतं ताक्ष्यकेतनः ।
 स्वयं तद्विधिना राजीमतीमप्यध्यवासयत् ॥५५॥ 10
 अथाऽऽगत्य गृहं विष्णुरिमां निर्वाह्य शर्वरीम् ।
 मुदा संवाहयामास, विवाहाय, जगद्गुरुम् ॥५६॥
 अथ श्वेतांशुवल्लोकदृक्कैरवविकासकः ।
 श्रीनेमिः स्वेतशृङ्गारः, श्वेताश्वं रथमास्थितः ॥५७॥
 तूर्यनिर्घोषसंहृतपुरुहूतवधूजनः । 15
 बन्दिवृन्दमुखोन्मुक्तैः, सूक्तैर्मुखरिताम्बरः ॥५८॥
 गीयमानगुणग्रामो, हृष्टैर्बन्धुवधूजनैः ।
 कामं जामिसमूहेन, क्रियमाणावतारणः ॥५९॥
 समं समग्रैर्यदुभिर्यदुनारीभिरप्यथ ।
 उग्रसेनगृहासन्नो, जगाम जगदीश्वरः ॥६०॥ कलापकम् ॥ 20
 वयस्याभिरभिप्रायविद्धिः सा प्रेरिता ततः ।
 गवाक्षमाययौ राजीमती नेमिदिदृक्षया ॥६१॥
 आयाति विश्वमालिन्यभिदि नेमौ भयाद् गतम् ।
 पश्चाल्लक्ष्मेव वक्त्रेन्दोर्दधाना कबरीभरम् ॥६२॥
 सीमन्तसीम्नि बिभ्राणा, मुक्तास्तबकमद्भुतम् । 25
 लावण्याम्भोधिसम्भूतनवनिर्लाञ्छनेन्दुवत् ॥६३॥

१. °तपुरीजनः खंता० सं० ॥ २. कुलकम् वता० ॥

- मदनद्विरदालनमणिस्तम्भानुकारिणा ।
 भालस्थलस्थकाशमीरतिलकेन विभूषिता ॥६४॥
 समारूढरति-प्रीतिप्रियशैलूषशालिना ।
 भ्रूरज्जुसज्जितेनोच्चैर्नासावंशेन भासुरा ॥६५॥
- 5 दृग्भ्यां योग्याकृते क्षिप्तैः, कर्णकोटरमध्यगैः ।
 विशिखैरिव राजन्ती, कटाक्षैर्द्रुतपातिभिः ॥६६॥
 अन्तर्भित्तिसदृग्नासाविभक्तौ मणिभासुरौ ।
 कपोलौ बिभ्रती कामप्रेयस्योर्वासवेश्मवत् ॥६७॥
 आस्येन्दुना निपीतस्य, शशाङ्क्यशसोऽधिकान् ।
 10 उद्गारानिव तन्वाना, स्मितदन्तद्युतिच्छलात् ॥६८॥
 प्रियानुरागं चित्तान्तरमान्तमिव निर्भरम् ।
 उद्भ्रान्तमधरच्छायाच्छद्मना दधती मुखे ॥६९॥
 क्रष्टुं नाभीहृदादीशदग्धं मग्नमिव स्मरम् ।
 दाम्नेवास्येन्दुमुक्तेन, मुक्ताहारेण हारिणी ॥७०॥
- 15 दधाना मेखलारत्नं, दीपरूपमिव स्मरम् ।
 उद्यत्कज्जललेखाभरोमराजिविराजितम् ॥७१॥
 पादाभ्यामङ्गुलिश्रेणिशोणितक्षोणिमण्डला ।
 तर्जयन्तीव पद्मानि, मणिनूपुरसिञ्चितैः ॥७२॥
 हर्षपीयूषवर्षेणोद्भिन्नरोमाङ्गुरोत्करा ।
 20 साऽऽरुरोह वरारोहा, गवाक्षं वीक्षिता जनैः ॥७३॥ द्वादशभिः कुलकम् ॥
 विश्वातिशायिसौभाग्य-भाग्य-लावण्यसम्पदम् ।
 पिबन्ती निर्निमेषाक्षी, सा देवीभूयमन्वभूत् ॥७४॥
 विवोदुमप्युपायान्तं, सा तं वीक्ष्य व्यचिन्तयत् ।
 एतत्पाणिग्रहे योग्यं, भाग्यं किं मे भविष्यति ? ॥७५॥
- 25 इतश्चाऽऽकर्णयन् नानाजीवानां करुणं रवम् ।
 जानन्नपि जिनोऽपृच्छत्, किमेतदिति सारथिम् ॥७६॥

१. अयं श्लोकः वता० नास्ति ॥ २. भवेदिति खंता० सं० ॥ ३. °रुणारवम् खंता० सं० ॥

अथ सारथिनाऽभाषि, देवताऽऽतिथ्यकृते तव ।
 उग्रसेनोऽग्रहीज्जीवान्, जल-स्थल-नभश्चरान् ॥७७॥
 तत् सर्वेऽपि कृपाकान्त !, वाटकान्तः स्थिता अमी ।
 तन्वते तुमुलं प्राणभयं येन महाभयम् ॥७८॥

तदुवाच यदुस्वामी, यत्रामी सन्ति जन्तवः ।
 स्यन्दनं नय तत्रामित्यकार्षीच्च सारथिः ॥७९॥
 अथ व्यलोकि दीनास्यैः, प्राणिभिर्वध्यतां गतैः ।
 स्वोक्त्या रक्षेति जल्पद्भिः, पितेव तनुजैः प्रभुः ॥८०॥
 करुणाकरिणीकेलिकाननेनाथ नेमिना ।

5

अमी सर्वेऽप्यमोच्यन्त, जवादादिश्य सारथिम् ॥८१॥
 मुक्तेषु तेषु जीवेषु, करुणावीचिवार्धिना ।
 स्यन्दनो जगतां पत्या, प्रत्यावासमचाल्यत ॥८२॥

10

शिवा समुद्रविजयः, कृष्ण-रामादयोऽप्यथ ।
 स्वस्वयानं समुत्सृज्य, श्रीमन्नेमिनमभ्यगुः ॥८३॥
 ततो नेमिनमूचाते, पितरौ साश्रुलोचनौ ।
 त्वया जात ! किमारब्धमिदं नः प्रतिलोमिकम् ? ॥८४॥

15

प्रभुः प्राह मयाऽऽरब्धमेतद्विश्वानुकूलिकम् ।
 पशुवन्नोचयिष्यामि, यद् युष्मान् स्वं च बन्धनात् ॥८५॥
 तदाकर्ण्यथ मूर्च्छालौ, पितरौ पेततुः क्षितौ ।
 चन्दनादिभिराश्वस्य, कृष्णस्तौ नेमिमभ्यधात् ॥८६॥

20

धिक् ! ते विवेकितामेतां, पशूनप्यनुकम्पसे ।
 दोदूयसे पुनर्मातृ-पितृ-बन्धु-सुहृज्जनान् ॥८७॥
 “ततोऽभ्यधात् प्रभुः कृष्ण !, नोक्तं युक्तमिदं त्वया ।
 विचार चिरं बन्धो !, निर्बन्धस्याऽऽयति मम ॥८८॥

१. °न्तर्धृता सं० ॥ २. °भ्ययुः खंता० ॥ ३. °मेतान्, पशू° खंता० ॥ ४. °त् पुनः कृ° खंता० ॥

- संसारसुखमापातमधुरं स्यादपथ्यवत् ।
 प्रियङ्करः प्रियश्चायं, शमस्तु कटुजायुवत् ॥८९॥
 सर्वेषां तत् प्रियाकर्तुं, प्रशमोऽयं श्रितो मया ।
 हितं यत् परिणामे हि, हितं तत् पारमार्थिकम् ॥९०॥
- 5 इत्युक्त्वा स्वजनेष्वश्रुगद्गदेषु रुदत्स्वपि ।
 समाजगाम श्रीनेमिर्गृहमुद्वाहनिःस्पृहः ॥९१॥
 तदा च समयं ज्ञात्वा, प्रभुर्लोकान्तिकामरैः ।
 मुदा विज्ञपयाञ्चक्रे, नाथ ! तीर्थं प्रवर्तय ॥९२॥
 अथाऽसौ वार्षिकं दानं, दातुं प्रारब्धवान् प्रभुः ।
- 10 कारुण्यसागरः क्लृप्तव्रतग्रहणनिश्चयः ॥९३॥
 अन्तश्चलिते विश्वस्वामिन्यथ रवाविव ।
 भेजे मूर्च्छामियं राजीमती राजीविनीव सा ॥९४॥
 अमन्दैचन्दनस्यन्दैः, कौमुदीकोमलैरथ ।
 अभिषिक्ता वयस्याभिर्बुद्धा कुमुदिनीव सा ॥९५॥
- 15 सकज्जलैरश्रुजलैः, कपोललुलितैरथ ।
 विललापेयमेणाङ्कबिम्बयन्ती मुखाम्बुजम् ॥९६॥
 ‘रे दैव ! यदि भाले मे, न नेमिर्लिखितः पतिः ।
 ततः किमियतीं भूमिं, त्वयाऽहमधिरोपिता ? ॥९७॥
 यदि नेर्मनि मे भावी, भर्ता किं दौकितस्ततः ? ।
- 20 तन्नाऽलब्धनिधेर्दुःखं, दृष्टनष्टनिधेर्हि यत् ॥९८॥
 क्वाऽहं ? क्व नेमिरित्यासीत्, त्वत्पतित्वे मनोऽपि न ।
 त्वद्गिरैव विवाहार्थे, स्वामिन्नस्मि प्रतारिता ॥९९॥
 त्वयाऽरोपि ममोद्वाहमनोरथतरु स्वयम् ।
 उन्मूलयन्निमं स्वामिनात्मनोऽपि न लज्जसे ? ॥१००॥

१. °यस्यायं खंता० ॥ २. °षु वद° खंता० ॥ ३. °न्दचन्द° खंता० सं० ॥
 ४. °यन्मं स्वा° खंता० ॥

क्रन्दन्तीति वयस्याभिर्निषिद्धा कथमप्यसौ ।
 निश्चिकायेति शैवेय, एव देवोऽस्तु मे गतिः” ॥१०१॥
 ववर्ष वार्षिकं दानमितश्च श्रीशिवासुतः ।
 समुद्रविजयादीनां, जलं च नयनोच्चयः ॥१०२॥
 क्लृप्तदीक्षाभिषेकोऽयमथाशेषैः सुरेश्वरैः । 5
 नाम्नोत्तरकुरुं रत्नशिबिकामारुरोह सः ॥१०३॥
 सुरा-ऽसुर-नरैर्मातृ-जनक-स्वजनैरपि ।
 स्वामी परिवृतो राजपथेन प्राचलन्मुदा ॥१०४॥
 तदाऽऽलोक्य गृहासन्नं, प्रसन्नं नेमिनं जिनम् ।
 अवाप व्याकुला राजीमती मूर्च्छां मुहुर्मुहुः ॥१०५॥ 10
 अथाऽऽससाद श्रीनेमिः, सहस्राम्रवणं वनम् ।
 वनान्तलक्ष्मीधम्मिल्लतुल्यैरवतकाचलम् ॥१०६॥
 पूर्वाह्ने श्रावणश्चेतषष्ठ्यां षष्ठेन स प्रभुः ।
 पूर्णाब्दत्रिशतीकोऽथ, प्राव्रजत् त्वाष्ट्रगे विधौ ॥१०७॥
 प्रतीप्य केशान् देवेशो, दूष्यं स्कन्धे विभोर्न्यधात् । 15
 तान् परिक्षिप्य दुग्धाब्धौ, तुमुलं च न्यषेधयत् ॥१०८॥
 सामायिकमथाऽऽदाय, मनःपर्ययमासदत् ।
 श्रीमान् नेमिश्च सौख्यं च, प्रपेदे नारकैरपि ॥१०९॥
 भूभुजः प्राव्रजंस्तत्र, सहस्रं सह नेमिना ।
 स तैः प्रभाद्भुतैर्व्याप्तः, सहस्रांशुरिवाऽऽबभौ ॥११०॥ 20
 अथ नत्वा गते लोके, परमान्नेन पारणम् ।
 द्वितीयेऽहि विभुश्चक्रे, वरदत्तद्विजौकसि ॥१११॥
 अथोत्सवे कृते तत्र, त्रिदशेशैर्यथाविधि ।
 विजहारन्यतः स्वामी, कर्मनिर्मथनोद्यतः ॥११२॥
 रथनेमिरथो नेमेरनुजो मदनातुरः । 25
 उपाचरच्चिरं राजीमतीं पाणिग्रहेच्छया ॥११३॥

- हेमपात्रेऽन्यदा पीतं, वान्त्वा दुग्धं प्रयोगतः ।
 पिबेदमिति तं नेमिस्थं राजीमती जगौ ॥११४॥
 स तामुवाच स्वानोऽस्मि, किमु वान्तं पिबामि यत् ? ।
 साऽप्याह नेमिवान्तां मां भोक्तुकामोऽसि किं ततः ? ॥११५॥
- 5 आश्विने मासि पूर्वाह्णेऽमावास्यायां कृताष्टमः ।
 वेतसाधः प्रभुः प्राप, केवलं त्वाष्ट्रगे विधौ ॥११६॥
 देवैः समवसरणे, विहितेऽथ यथाविधि ।
 अलञ्चक्रे विभुः सिंहासनं सिंह इवाचलम् ॥११७॥
 अथाऽऽगतं विभुं मत्वा, हरिः परिजनैः समम् ।
- 10 समागत्य नमस्कृत्य, जिनं हृष्टो निविष्टवान् ॥११८॥
 ततश्च वरदत्तादीनेकादश गणेश्वरान् ।
 विभुः प्रवर्तिनीं चक्रे, राजपुत्रीं च यक्षिणीम् ॥११९॥
 देवक्युदरजैः षड्भिर्द्वात्रिंशद्वल्लभायुतैः ।
 नागसङ्घस्थितैर्युक्तेऽगाद् भद्रिलपुरे विभुः ॥१२०॥
- 15 अमी चरमदेहाः षट्, प्राव्रजन् नेमिबोधिताः ।
 विजह्रुः स्वामिना साकं, द्वारकां च ययौ विभुः ॥१२१॥
 देवकीसूनवः षट् ते, भूत्वा युगलिनः क्रमात् ।
 देवक्याः सदनं जग्मुः, षष्ठान्ते पारणेच्छया ॥१२२॥
 मुदिता वीक्ष्य कृष्णाभं, पूर्वायातं मुनिद्वयम् ।
- 20 देवकी मोदकैः सिंहकेसरैः प्रत्यलाभयत् ॥१२३॥
 द्वितीयं युग्ममायातमप्यसौ प्रत्यलाभयत् ।
 युग्मं तृतीयमायातमथाभाषत देवकी ॥१२४॥
 किं दिग्मोहान्मुहुः प्राप्तौ, युवां ? किं मे मतिभ्रमः ? ।
 किं वा भक्तादिकं नात्र, लभन्ते पुरि साधवः ? ॥१२५॥
- 25 तावूचतुः किमाशङ्का ?, यद् वयं षट् सहोदराः ।
 त्रिधा युगलिनो भूत्वा, भृशं त्वद्गृहमागताः ॥१२६॥

१. °गशर्मस्थि° खंता० ॥ २. °भद्रिल° सं० ॥ ३. सार्धं, द्वा° सं० ॥

तद् दध्यौ देवकी कृष्णातुल्याः किं मे सुता अमी ? ।

उक्ताऽतिमुक्तकेनाहं, जीवत्पुत्राष्टकाऽसि यत् ॥१२७॥

इति श्रीनेमिनं प्रष्टुं, द्वितीयेऽहि जगाम सा ।

ऊचे नाथोऽपि तद्भावं, मत्वा ते षडमी सुताः ॥१२८॥

तेषां जीवितवृत्तान्तमाकर्ण्य च विभोर्मुखात् ।

5

सा ववन्दे प्रमोदेन, षडिमान् षडरिच्छिदः ॥१२९॥

ऊचे च मद्भुवां राज्यमुत्कृष्टमथवा व्रतम् ।

नाङ्गे यल्लालितः कोऽपि, सुतस्तदतिबाधते ॥१३०॥

प्रभुः प्राह त्वयाऽहारि, सपत्न्या रत्नसप्तकम् ।

प्राग्भवे यत् त्वया तस्यै, रुदत्यै चैकमर्पितम् ॥१३१॥

10

तत्प्राक्कर्मफलेनामी, न त्वया पालिताः सुताः ।

श्रुत्वेति सा ययौ सौधमष्टमात्मजकाङ्क्षिणी ॥१३२॥

मत्वा मातुरभिप्रायं, गोविन्दो नैगमेषिणम् ।

देवमाराधयामास, तुष्टः सोऽप्येवमब्रवीत् ॥१३३॥

भावी तवानुजः किन्तु, यौवने प्रव्रजिष्यति ।

15

तच्च तस्मिन् गते कृष्णः, प्रातर्मातुर्न्यवेदयत् ॥१३४॥

तदा च देवकीकुक्षौ, देवः कोऽपि दिवश्च्युतः ।

अवतीर्णः शुभस्वप्नसूचिताद्भुतवैभवः ॥१३५॥

बभूव समये विश्वरूपरूपस्ततः सुतः ।

नाम्ना गजसुकुमालो, देवक्या लालितः स्वयम् ॥१३६॥

20

उपयेमे क्षमापसुतामेष नाम्ना प्रभावतीम् ।

सोमां च क्षत्रियाजातां, सोमशर्मद्विजाङ्गजाम् ॥१३७॥

उद्यौवनः समं ताभ्यां, श्रीनेमिव्याख्यया गजः ।

धीमानुत्पन्नवैराग्यः, प्रियाभ्यां प्राव्रजत् समम् ॥१३८॥

पृष्ट्वा प्रभुं स्मशाने, च, मतिमान् प्रतिमां व्यधात् ।

25

दृष्टः श्वशुरकेणात्र, ब्रह्मणा सोमशर्मणा ॥१३९॥

१. °त्पञ्चक° सं० ॥ २. °स, पृष्टः सोऽप्यवदद् रयात् खंता० सं० ॥

- सैष प्रव्रज्य मत्पुत्रीं, व्यडम्बयदिति क्रुधा ।
 चिताङ्गारचितं मूर्ध्नि, घटीकण्ठं न्यधाद् द्विजः ॥१४०॥
 दग्धकर्मेन्धनोऽङ्गारैस्तैरिवाद्भुतभावनः ।
 गजः केवलमासाद्य, प्रपेदे परमं पदम् ॥१४१॥
- 5 वीक्षितुं दीक्षितं प्रातः, सोदरं सादरो हरिः ।
 वन्दितुं च प्रभोः पादांश्चाल सपरिच्छदः ॥१४२॥
 चैत्यार्थमिष्टकावाही, द्विजो वृद्धः कृपालुना ।
 कृत्वा कृष्णेन साहाय्यं, ससैन्येन कृतार्थितः ॥१४३॥
 अथ नेमिं गतो विष्णुः, पप्रच्छ क्व ययौ गजः ? ।
- 10 विभुः सिद्धिं मुनेराख्यद्, वृत्तान्तात् सोमशर्मणः ॥१४४॥
 कृष्णोऽपृच्छदथ क्रोधात्, कथं ज्ञेयः स दुर्द्विजः ? ।
 प्रभुः प्राह त्वदालोके, शिरो यस्य स्फुटिष्यति ॥१४५॥
 रुदन् कृष्णोऽथ संस्कार्य, गजं निजपुरेऽविशत् ।
 सोमं तथामृतं बद्धपादं बहिरचिक्षिपत् ॥१४६॥
- 15 यदवो गजदुःखेन, प्राव्रजन् बहवस्ततः ।
 शिवादेवी च दाशार्हा, वसुदेवं विना नव ॥१४७॥
 विभोः सहोदराः सप्त, चान्ये हरिकुमारकाः ।
 राजीमती चैकनासा, कन्या चान्या यदुस्त्रियः ॥१४८॥ युग्मम् ॥
 प्रत्याख्याच्च हरिः कन्योद्वाहं सोत्साहमानसः ।
- 20 तत्पुत्र्यः प्राव्रजन् सर्वा, वसुदेवस्य चाङ्गनाः ॥१४९॥
 देवकी-कनकवती-रोहिणीभिर्विना पुनः ।
 गृहे कनकवत्यास्तु, जातं केवलमुज्ज्वलम् ॥१५०॥
 तत्रोर्व्यामित्य गीर्वाणैः, क्लृप्तोच्चैःकेवलोत्सवा ।
 प्रव्रज्यां स्वयमादाय, नेमिं वीक्ष्य ययौ वने ॥१५१॥

१. °तुं प्रभुपादाब्जं, चचा° खंता० सं० ॥ २. अथ विष्णुर्गतो नेमिं, पप्र° सं० ।
 ३. °लोकात्, समन्ताद् यः स्फुटिच्छिः खंता० सं० ॥ ४. °मृतं पादबद्धं बहि° वता० ॥

- कृत्वाऽऽहारपरीहारं, तत्र त्रिंशदसौ दिनान् ।
 क्षिप्त्वा निःशेषकर्माणि, मोक्षलक्ष्मीमुपाददे ॥१५२॥
- §§ शक्रोऽन्यदा सदस्याह, नाऽऽहवं कुरुतेऽधमम् ।
 दोषान् परेषामुत्सृज्य, भाषते च गुणं हरिः ॥१५३॥
 तदश्रद्धता मार्गे, चक्रे देवेन केनचित् । 5
 दुर्गन्धः श्वा मृतः श्यामः, स्वैरं विहरतो हरेः ॥१५४॥
 गन्धत्रस्तजनं श्वानं, तं प्रेक्ष्य प्राह केशवः ।
 इह श्यामरुचौ दान्ता, भान्ति व्योम्नीव तारकाः ॥१५५॥
- §§ हयरत्नं हरन्श्चहरीभूय पुरःसरः ।
 ऊचे जितान्यसैन्योऽथ, स्वयमभ्येत्य विष्णुना ॥१५६॥ 10
 स्थिरीभव क्व रे ! यासि ?, प्रियसे मुञ्च वाजिनम् ।
 इति वासवकल्पं तं, जल्पन्तं त्रिदशोऽवदत् ॥१५७॥
 यच्छन्ति वाञ्छितं युद्धं, शुद्धक्षत्रियगोत्रजाः ।
 पुताहवेन मां जित्वा, तद् गृहाण हयं निजम् ॥१५८॥
 निषिद्धाधमयुद्धोऽसौ, तुष्टादथ हरिः सुरात् । 15
 भेरीं भेजे ध्वनिध्वस्तषाण्मासिकमहारुजम् ॥१५९॥
- §§ इति प्रीते सुरे तस्मिन्, गते भेरीं हरिः पुरे ।
 अवादयद् यदा लोके, रोगः क्षयमगात् तदा ॥१६०॥
 अथ लक्षेण लक्षेण, तस्या भेर्याः पलं पलम् ।
 विक्रीतं रक्षकेणैषा, पूर्णा श्रीखण्डखण्डकैः ॥१६१॥ 20
 तां निष्प्रभावां तज्ज्ञात्वा, घातयामास रक्षकम् ।
 हरिः सुरात् परां लेभे, भेरीमष्टमभक्ततः ॥१६२॥
 तद्धेरीभूरिनादेन, स चक्रे विरुजं पुरम् ।
 पर्जन्यगर्जितेनेव, गतदुःखं महीतलम् ॥१६३॥

१. °मद्युतौ द° खंता० सं० ॥ २. क्व भो ! या° खंता० ॥ ३. °यवंशजाः सं० ॥
 ४. °युद्धोऽथ, तुष्टादेष हरिः खंता० सं० ॥

- §§ अन्येद्युर्द्वारकां प्राप्तो, वर्षासु श्रीशिवासुतः ।
 ततः प्रभुपणामाय, निर्मायः केशवो ययौ ॥१६४॥
 नत्वा शुश्रूषमाणोऽथ, पप्रच्छ स्वामिनं हरिः ।
 न किं चलन्ति वर्षासु, दत्तहर्षाः सुसाधवः ? ॥१६५॥
- 5 विश्वचक्षुरथाऽऽचख्यौ, नेमिर्गम्भीरया गिरा ।
 बहुजीवकुलोत्कर्षा, वर्षा तन्नोचिता गतिः ॥१६६॥
 श्रुत्वेति श्रीपतिः श्रीमान्, जग्राह नियमं तदा ।
 वर्षासु निःसरिष्यामि, क्वचिन्नाहं गृहाद् बहिः ॥१६७॥
 निश्चित्येति हरिर्नत्वा, नेमिं धाम जगाम सः ।
- 10 कोऽपि मोच्योऽन्तरा नेति, द्वारपालं तथाऽऽदिशत् ॥१६८॥
 वीराख्यस्तु पुरे तस्मिन्, कुविन्दो भक्तिमान् हरौ ।
 अविलोक्य हृषीकेशं, न भुङ्क्ते स्म कदाचन ॥१६९॥
 आवासे न प्रवेशं स, लेभे द्वारस्थितस्ततः ।
 सपर्या विष्णुमुद्दिश्य, चक्रे नित्यमभोजनः ॥१७०॥
- 15 वर्षान्ते निर्ययौ विष्णुर्गृहाद् भानुरिवाम्बुदात् ।
 अपृच्छद् वीरकं धीरः, किं कृशोऽसीति नीतिमान् ॥१७१॥
 तद्वृत्ते कथिते द्वास्थेर्गृहे सोऽस्त्रलितः कृतः ।
 वीरकेण समं जग्मे, हरिणा नेमिसन्निधौ ॥१७२॥
 साधुधर्मं जिनाधीशात्, कर्ण्यमाकर्ण्य सोऽवदत् ।
- 20 नास्मि श्रामण्ययोग्योऽहमस्तु मे नियमस्तु तत् ॥१७३॥
 न निषेध्यो व्रतात् कश्चित्, कार्यः किन्तु व्रतोत्सवः ।
 सर्वस्यापि मया विष्णुरभिगृह्येत्यगाद् गृहम् ॥१७४॥ युगम् ॥
 विवाह्याः स्वसुताः प्राह, कृष्णस्तन्नन्तुमागताः ।
 स्वामित्वमथ दास्यत्वं, भवतीभ्यो ददामि किम् ? ॥१७५॥
- 25 स्वामित्वं देहि नस्तात !, ताभिरित्युदितो हरिः ।
 ग्राहयामास ताः सर्वाः, प्रव्रज्यां नेमिसन्निधौ ॥१७६॥

१. द्वारि स्थि° खंता० ॥ २. °ग्मे, नन्तुं च हरिणा प्रभुम् ॥ खंता० सं० ॥

- §§ जननीशिक्षिताऽवोचत्, कन्यका **केतुमञ्जरी** ।
 भविष्यामि भुजिष्याऽहं, तात ! न स्वामिनी पुनः ॥१७७॥
 अन्याः कन्या ममेदक्षं, मा वदन्निति **विष्णुना** ।
 तद्विवाहधिया पृष्टो, विक्रमं **वीरकः** स्वयम् ॥१७८॥
 वीरम्मन्यस्ततो **वीरः**, कुविन्दोऽवोचदच्युतम् । 5
 बदरीस्थो मया ग्राव्णा, कृकलासो हतो मृतः ॥१७९॥
 चक्रमार्गे मया वारि, वहद्वामाङ्घ्रिणा धृतम् ।
 मक्षिकाः पानकुम्भान्तर्धृता द्वारस्थपाणिना ॥१८०॥
 सभासीनो द्वितीयेऽह्नि, **विष्णुर्भूमीभुजोऽवदत्** ।
वीरकस्यास्य वीरत्वं, कुलातीतं किमप्यहो ! ॥१८१॥ 10
 येन रक्तस्फटो नागो, निवसन् बदरीवने ।
 निजघ्ने भूमिशस्त्रेण, **वेमतिः** क्षत्रियो ह्ययम् ॥१८२॥
 येन चक्रकृता **गङ्गा**, वहन्ती कलुषोदकम् ।
 धारिता वामपादेन, **वेमतिः** क्षत्रियो ह्ययम् ॥१८३॥
 येन घोषवती सेना, वसन्ती **कलशीपुरे** । 15
 निरुद्धा वामहस्तेन, **वेमतिः** क्षत्रियो ह्ययम् ॥१८४॥
 इत्युक्त्वा पौरुषं स्पष्टं, क्षत्रियेषु **जनार्दनः** ।
वीरेणोद्वाहयामास, स्वकन्यां **केतुमञ्जरीम्** ॥१८५॥
वीरकस्तां गृहे नीत्वा, तस्या दास इवाभवत् ।
 आज्ञया **केशवस्याथ**, तां दासीमिव चक्रिवान् ॥१८६॥ 20
 पराभूता तु सा **विष्णुं**, रुदतीदं न्यवेदयत् ।
कृष्णोऽवोचत् त्वयाऽयाचि, दास्यं स्वाम्यममोचि तत् ॥१८७॥
 साऽवोचदधुनाऽपि त्वं, पितः ! स्वाम्यं प्रयच्छ मे ।
 इति प्राब्राजयत् पुत्रीं, **कृष्णोऽनुज्ञाप्य वीरकम्** ॥१८८॥
 §§ एकदा प्रददौ **विष्णुर्द्वादशावर्तवन्दनम्** । 25
 विश्वेषामपि साधूनां, मुदा तदनु **वीरकः** ॥१८९॥

- ऊँचे हरिर्विभुं षष्ठ्याऽधिकैर्युद्धशतैस्त्रिभिः ।
 न श्रान्तोऽहं तथा नाथ !, यथा वन्दनयाऽनया ॥१९०॥
 अभ्यधत्त ततः स्वामी, श्रीमन्नद्य त्वयाऽर्जिते ।
 साक्षात् क्षायिकसम्यक्त्व-तीर्थकृन्नामकर्मणी ॥१९१॥
- 5 सप्तम्या दुर्गतिरायुरुद्धृत्याद्य त्वया हरे ! ।
 साधुवन्दनया बद्धं, तृतीयनिरयावनौ ॥१९२॥
 कृष्णोऽवदत् पुनर्देयं, वन्दनं दमिनां मया ।
 नरकायुर्यथा शेषमपि निःशेषतां भजेत् ॥१९३॥
 द्रव्यवन्दनमित्थं ते, न भवेद् दुर्गतिच्छिदे ।
- 10 इत्युक्तः स्वामिनाऽपृच्छद्, वीरकस्य फलं हरिः ॥१९४॥
 अथाभ्यधत्त तीर्थेशः, क्लेश एवास्य तत्फलम् ।
 वन्दिताः साधवोऽनेन, यतस्त्वदनुवर्तनात् ॥१९५॥
 नत्वाऽथ नाथमावासे, ययौ द्वारवतीपतिः ।
 ढण्डणाख्यो हरेः सूनुः, प्राव्रजन्नेमिसन्निधौ ॥१९६॥
- 15 §§ अन्यदा कर्म तस्योच्चैरुदगादान्तरायिकम् ।
 स्वयं न लभते सोऽयं, हन्ति लाभं परस्य च ॥१९७॥
 साधवोऽथ जगन्नाथमपृच्छन् किं न ढण्डणः ।
 कुत्रापि लभते किञ्चिन्नगरे ऋद्धिमत्यपि ? ॥१९८॥
 §§ अथावदद् विभुग्रामे, धान्यपूराभिधे पुरा ।
- 20 विप्रो मगधदेशेऽभूदयं नाम्ना परासरः ॥१९९॥
 ग्रामे राजनियुक्तोऽसौ, ग्राम्यैः क्षेत्राणि वापयन् ।
 सीतामकर्षयद् भक्तेऽभ्युपेतेऽपि पृथक् पृथक् ॥२००॥
 बुभुक्षितानपि श्रान्तानपि तृष्णातुरानपि ।
 वृषान् दासांश्च स क्रूरो, मुमोच न कथञ्चन ॥२०१॥

१. ऊँचे विष्णुर्वि° सं० ॥ २. °यनरकोचितम् ॥ खंता० सं० ॥ ३. °नं शमि°
 खंता० सं० ॥ ४. शेषं, मम मूलादपि त्रुटेत् खंता० सं० ॥

इत्यन्तरायमर्जित्वा, कर्म भ्रान्त्वा भृशं भवे ।

ढण्डणोऽभूत् सुतो विष्णोः, पूर्वकर्मोदितं च तत् ॥२०२॥

समाकर्ण्येति संविग्नः, कृष्णसूनुः पुरः प्रभोः ।

अभ्यग्रहीदिदं यन्न, मोक्ष्येऽहं परलब्धिभिः ॥२०३॥

परलब्धं न तद् भुङ्क्ते, लभते न स्वयं क्वचित् ।

5

कालक्षेपमसावित्थं, चक्रे दुष्करकारकः ॥२०४॥

कोऽतिदुष्करकारीति, प्रभुः पृष्ठेऽथ विष्णुना ।

व्याचख्यौ ढण्डणं साधुं, सोढाऽलाभपरीषहम् ॥२०५॥

नत्वाऽथ स्वामिनं विष्णुः, पुरं द्वारवतीं व्रजन् ।

मुनिं ढण्डणमालोक्य, ननामोत्तीर्य कुञ्जरात् ॥२०६॥

10

ववन्दे विष्णुनाऽप्येष, धन्यः कोऽपि मुनीश्वरः ।

कोऽपि श्रेष्ठीति तं साधुं, मोदकैः प्रत्यलाभयत् ॥२०७॥

दर्शयन् मोदकान् सोऽपि, मुनिः प्रभुमभाषत ।

मम कर्माद्य किं क्षीणं, लब्धा यन्मोदका अमी ? ॥२०८॥

जिनो जगाद नो कर्म, क्षणं लब्धिश्च नैव ते ।

15

वन्दमानं हरिं दृष्ट्वा, यत् त्वां स प्रत्यलाभयत् ॥२०९॥

परलब्धिमभुञ्जानः, स्थण्डिले मोदकान् मुनिः ।

द्राक् परिष्ठापयन् लेभे, केवलं भूरिभावनः ॥२१०॥

प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य, स केवलिसभां गतः ।

विहृत्याथ भुवि स्वामी, द्वारकां पुनरागमत् ॥२११॥

20

§§ रथनेमिस्थान्येद्युर्भिक्षां भ्रान्त्वा पुरान्तरे ।

वलमानो गुहां काञ्चित्, प्रविष्टो वृष्टिपीडितः ॥२१२॥

नेमिं नत्वा तथा राजीमती यान्ती पुरं प्रति ।

वृष्टिदूना तमोगुप्तां, रथनेमिगुहामगात् ॥२१३॥

रनेमिमजानन्ती, तमःस्तोमतिरोहितम् ।

25

उद्धापयितुमत्रासौ, वस्त्राण्यूर्ध्वार्ण्यमुञ्चत ॥२१४॥

१. °न्त्वा चिरं भवे । खंता० सं० ॥

- तां तथा वीक्ष्य कामार्तो, रथनेमिस्थाऽवदत् ।
पुराऽपि प्रार्थिऽसि त्वमद्य मे कुरु वाञ्छितम् ॥२१५॥
रथनेमिमथो मत्वा, ध्वनिना भोजनन्दनी ।
संवृत्ताङ्गी जवादेव, ब्रीडाभारादुपाविशत् ॥२१६॥
- 5 राजीमत्याऽथ जल्पन्त्या, चिरं साधूचितं वचः ।
प्रत्यबोधि तदा प्रीतो, रथनेमिमहामुनिः ॥२१७॥
तदालोच्य प्रभोऽग्रे, तपस्तीव्रतरं चरन् ।
स्वच्छात्मा वत्सरेणासौ, कलयामास केवलम् ॥२१८॥
- §§ विहृत्य पुनरन्येद्युः, स्वामी रैवत^१पर्वते ।
10 सेवितो देवतावृन्दैः, शमवान् समवासरत् ॥२१९॥
हरिराह सुतान् प्रातर्यः प्रगा नस्यति नेमिनम् ।
यच्छामि वाञ्छितं तस्मै, वाजिनं रयराजिनम् ॥२२०॥
श्रुत्वेति प्रथमं प्रातर्बालकः पालको मुदा ।
तुरङ्गस्यैव लोभेन, नेमिनाथं ननाम सः ॥२२१॥
- 15 शाम्बस्तु प्रस्तुतध्याननिधानीभूतमानसः ।
स्थानस्थ एव तीर्थेशं, प्रणनाम निशात्यये ॥२२२॥
ययाचे पालकः प्रातर्हयं हरिस्थाब्रवीत् ।
प्रभुः प्राग् वन्दितो येन, दास्ये तस्यैव वाजिनम् ॥२२३॥
गत्वाऽथ विष्णुना पृष्टः, स्वामी सम्यगभाषत ।
20 द्रव्यतः पालकः शाम्बो, भावतः प्राग् ननाम माम् ॥२२४॥
अभव्योऽयमिति क्रुद्धो, निचक्रे पालकं हरिः ।
शाम्बाय मण्डलेशत्वमिष्टं च तुरगं ददौ ॥२२५॥
देशनान्तेऽन्यदा नेमि, नमस्कृत्य जनार्दनः ।
पप्रच्छ द्वारकाऽप्येषा, कदाचिद् यास्यति क्षयम् ? ॥२२६॥
- 25 अथावदद् विभुः शौर्यपुरसीम्नि परासरः ।
सिषेवे तापसः काञ्चित्, कन्या नीचकुलां पुरा ॥२२७॥

१. °तकाचले खंता० ॥ २. नत्वा° सं० ॥ ३. °ति श्रुत्वा, निच° खंता० ॥

तद्द्वैपायनो नाम, ब्रह्मचारी दमी शमी ।
 वसन् वनेऽत्र मद्यान्धैः, शाम्बाद्यैः स हनिष्यते ॥२२८॥
 स पुरीं धक्ष्यति क्रुद्धो, यादवैः सह तापसः ।
 भ्रातुर्जराकुमारात् ते, मृत्युर्भावी जरासुतात् ॥२२९॥
 श्रुत्वा जराकुमारस्तत्, खिन्नचेताः प्रभोर्वचः । 5
 ययौ वनं जिनं नत्वा, तूण-कोदण्डदण्डभृत् ॥२३०॥
 श्रुत्वा द्वैपायनोऽपीदं, नृपरम्परया वचः ।
 सर्वक्षयाय मा भूविमित्यभूद् वनमन्दिरः ॥२३१॥
 नेमिं प्रणम्य कृष्णोऽपि, प्रति द्वारवतीं गतः ।
 भावी मद्यादनर्थोऽयमिति मद्यं न्यवारयत् ॥२३२॥ 10
 अथ कादम्बरीं कादम्बरीसञ्ज्ञगुहान्तरे ।
 शिलाकुण्डे समीपाद्रेः, पोराः कृष्णाज्ञयाऽत्यजन् ॥२३३॥
 एवं क्षयभियाऽऽपृच्छ्य, सिद्धार्थः सोदरो बलम् ।
 देवीभूयोपकर्तास्मि, गदित्वेत्यग्रहीद् व्रतम् ॥२३४॥
 स षण्मासीं तपस्तप्त्वा, मुनीन्द्रस्त्रिदिवं ययौ । 15
 इतश्च कश्चित् कुण्डस्थां, सुरां शाम्बानुगः पपौ ॥२३५॥
 शाम्बायाथ सुरापूर्णां, चक्रे दृतिमुपायनम् ।
 आख्यत् पृष्ठः स शाम्बेन, शिलाकुण्डे स्थितां सुराम् ॥२३६॥
 द्वितीयेऽह्नि ययौ शाम्बः, कुमारैः सह दुर्धरैः ।
 अतृप्तश्च पपौ स्वादुरसां स्वादुरसां चिरात् ॥२३७॥ 20
 द्वैपायनस्तदा ध्यानस्थितः शैलाश्रितः शमी ।
 पूर्वाहनेतुरित्येष, रुषा शाम्बेन कुट्टितः ॥२३८॥
 कृत्वाऽथ तं मृतप्रायं, ययुः सर्वेऽपि वेश्मसु ।
 क्रुद्धस्यास्य पुरीदाहे, प्रतिज्ञां श्रुतवान् हरिः ॥२३९॥
 पटुभिश्चटुभिः शास्त्रवचोभिर्भक्तिभिस्तथा । 25
 कृष्णस्तं सान्त्वयामास, न पुनः शान्तवानसौ ॥२४०॥

१. °दुर्मदैः खंता० । दुर्मैः सं० ॥ २. °न पिष्टि° खंता० सं० ॥

- कोपक्रूरारुणाक्षोऽपि, मुनीशः कृष्णमब्रवीत् ।
 सह रामेण मुक्तोऽसि, पुरीदाहेऽतिभक्तिभाक् ॥२४१॥
 हन्यमानेन दुर्दान्तैर्मया तव कुमारकैः ।
 बद्धं निदानमद्येति, पूर्दाहोऽस्तु तपःफलम् ॥२४२॥
- 5 कृष्णस्तपस्विनेत्युक्तः, सरामः प्रययौ पुरीम् ।
 द्वैपायननिदानं च, तदभूत् प्रकटं पुरे ॥२४३॥
 अथ कृष्णाज्ञयाऽभूवन्, धर्मनिष्ठाः पुरीजनाः ।
 तदा रैवतकाद्रौ च, श्रीनेमिः समवासरत् ॥२४४॥
 तत्र गत्वा प्रभुं नत्वा, चाश्रौषीद् देशानां हरिः ।
- 10 प्रद्युम्न-शाम्बौ निषध, उल्मुकः सारणादयः ॥२४५॥
 कुमार रुक्मिणी चात्र, सत्याद्याश्च यदुस्त्रियः ।
 बह्व्यः संसारनिर्विण्णा, देशनान्ते प्रवव्रजुः ॥२४६॥ युग्मम् ॥
 समुद्रविजयादीन् स, स्तुवन् प्रव्रजितान् पुरा ।
 निनिन्द स्वयमात्मानं, हरिर्मुहुर्दीक्षितम् ॥२४७॥
- 15 ज्ञातचेताः प्रभुः प्राह, जातुचिन्नैव शाङ्गिणः ।
 भजन्ते संयमं बद्धा, यन्निदानेन केशव ! ॥२४८॥
 किञ्चाधोगामिनः सर्वे, स्वभावेन भवन्त्यमी ।
 श्रुत्वेति विधुरं बाढं, तं स्वामी पुनरभ्यधात् ॥२४९॥
 मा विषीद हरे ! भावी, त्वमर्हन्नत्र भारते ।
- 20 ब्रह्मलोकं बलो गत्वा, च्युत्वा मर्त्यो भविष्यति ॥२५०॥
 देवीभूतस्ततश्च्युत्वा, पुनरत्रैव भारते ।
 भूत्वा ते तीर्थनाथस्य, शासने मोक्षमाप्स्यति ॥२५१॥
 श्रुत्वेति नत्वा तीर्थेशं, कृष्णोऽगान्नगरीं निजाम् ।
 भगवान् नेमिनाथोऽपि, विजहारान्यतस्ततः ॥२५२॥
- 25 पुनः कृष्णाज्ञया पौरा, बाढं धर्मपराः स्थिताः ।
 द्वैपायनोऽपि मृत्वाऽभूदथ वह्निकुमारकः ॥२५३॥

१. °क्षोऽथ, मु° खंता० सं० ॥ २. °त्मानमेकं मुहु° खंता० ॥ ३. तदधो° सं० ॥

पूर्ववैरस्मृतेरेत्य, द्वारकां दग्धमुद्धुरः ।

नालम्भूष्णुरसो पौरतपःप्रतिहतः परम् ॥२५४॥

वर्षाण्येकादशलब्धच्छिद्रोऽस्थादेश रोषणः ।

द्वादशेऽब्दे प्रवृत्ते च, लोकश्चित्तमिति व्यधात् ॥२५५॥

भ्रष्टस्तपोभिरस्माकं, सोऽपि द्वैपायनो ध्रुवम् ।

5

रमामहे ततः स्वैरं, प्रवर्तितमहोत्सवाः ॥२५६॥

इति मांसादनं मद्यपानं च यदवो व्यधुः ।

छिद्रान्वेषी स च च्छिद्रं, लेभे द्वैपायनासुरः ॥२५७॥

उल्का-निर्घात-भूकम्पा-ऽऽलेख्य-प्रहसितादयः ।

उत्पाता विविधाः प्रादुरासंस्तस्यां ततः पुरि ॥२५८॥

10

पिशाच-शाकिनी-भूत-वेतालादिपरिच्छदः ।

द्वैपायनासुरः सोऽपि, बभ्राम द्वारिकान्तरे ॥२५९॥

उष्ट्रारूढं दक्षिणस्यां, यान्तं रक्तांशुकावृतम् ।

महिषारूढमात्मानं, स्वप्नेऽपश्यन् पुरीजनाः ॥२६०॥

सीरादि सीरिणो नष्टं, रत्नं चक्रादि शाङ्गिणः ।

15

तत्र संवर्तकं वातं, विचकारासुरस्ततः ॥२६१॥

काननानि समग्राणि, दिग्भ्योऽष्टाभ्योऽपि वायुना ।

उन्मूल्य स पुरीं काष्ठ-तृणादिभिरपूरयत् ॥२६२॥

भीत्या प्रणश्यतो लोकान्, दिग्भ्योऽप्यानीय दुष्टधीः ।

द्वारान्तर्निचिक्षेप, क्षणाद् द्वैपायनासुरः ॥२६३॥

20

अथ क्षयानलप्राये, ज्वलने ज्वालिते द्विषा ।

तत्र बालैश्च वृद्धैश्च, कण्ठलग्नैर्मिथः स्थितम् ॥२६४॥

देवकी-रोहिणीयुक्तं, वसुदेवमथो रथे ।

क्रष्टुं प्रज्वलनाद् रामयुक्तः कृष्णो न्यवेशयत् ॥२६५॥

१. °स्मृतेः प्राप्तो, द्वार० खंता० सं० ॥ २. °पग्रिहः खंता० ॥ ३. °षाक्रान्तमात्मा°
खंता० सं० ॥

न हया न वृषा नेभास्तं क्रष्टुं रथमीशते ।
स्तम्भितास्तेन दैत्येन, स्थिता लेप्यमया इव ॥२६६॥

कृष्ण-रामौ स्वसामर्थ्यात्, तं रथं द्वारि निन्यतुः ।
पूःप्रतोलीकपाटे ते, पिदधावसुरः क्रुधा ॥२६७॥

5 अपाटयत् कपाटौ तौ, **रामः** पादप्रहारतः ।
रथस्तु नाचलत् कृष्यमाणोऽपि गिरिशृङ्गवत् ॥२६८॥
अथ तौ पितरः प्राहुर्वत्सौ ! द्राग् गच्छतं युवाम् ।
निदानं स मुनिः कुर्वन्, युवामेव मुमोच यत् ॥२६९॥
शरणं नः पुनर्नेमिरधुनाऽप्यस्तु दुर्धियाम् ।

10 कस्यापि न वयं कोऽपि, नास्माकमिति निश्चयः ॥२७०॥
इति ध्यानवतां मूर्ध्नि, तेषामग्निं ववर्ष सः ।
मृत्वाऽथ दिवि जग्मुस्ते, **राम-कृष्णौ** निरीयतुः ॥२७१॥
दह्यमानां पुरीं पाल्यां, द्रष्टुमप्यक्षमौ शुचा ।
आलोच्याऽऽलोच्य तौ **पाण्डुपत्तनं** प्रति चेलतुः ॥२७२॥

15 पुरेऽथ प्रज्वलत्यस्मिन्, **रामसूः कुब्जवारकः** ।
शिष्योऽस्मि **नेमिनाथस्य**, भावतोऽहं धृतव्रतः ॥२७३॥
ब्रुवन्निति समुत्पाट्य, नीतोऽसौ, जृम्भकामरैः ।
प्राव्राजीत् **पल्हवे** देशे, श्रीमन्नेमिपदान्तिके ॥२७४॥ युग्मम् ॥
इतोऽपि क्षुधितं **कृष्णं**, मुक्त्वा **हस्तिपुराद्** बहिः ।

20 गत्वा **बलो** गृहीत्वा च, शम्बलं वलितः स्वयम् ॥२७५॥
तन्नृपेणऽच्छदन्तेन, धार्तराष्ट्रेण सीरभृत् ।
पिधाय नगरद्वारं, चौरोऽयमिति रोधितः ॥२७६॥
क्ष्वेडाहूतेन **कृष्णेन**, बलादर्गलबाहुना ।
हेलाहतकपाटेन, युक्तः **सीरी** द्विषोऽजयत् ॥२७७॥

१. °स्तं रथं क्रष्टुमी° खंता० ॥ २. °ण्डुमथुरां प्रति खंता० सं० ॥ ३. °त्वाऽथ, श° खंता० । °त्वाऽध्वश° सं० ॥

अथ भुक्त्वा तदुद्याने, तौ कौशाम्बवनं गतौ ।

तत्रार्तस्तृष्णया कृष्णस्तस्तौ रामोऽम्भसे गतः ॥२७८॥

§§ अथ पीताम्बरच्छन्नतनोः सुप्तस्य कानने ।

लग्नो जानूपरिन्यस्ते, कृष्णस्याङ्घ्रितले शरः ॥२७९॥

तदुत्थाय हरिः कोऽयमित्यवादीदमर्षणः ।

5

उपलक्ष्य गिराऽऽगत्, जरापुत्रो मुमूर्च्छ च ॥२८०॥

लब्धसञ्ज्ञो रुदन्नाह, धिग् मे जन्मेदमीदृशम् ।

धिग् मां यन्न तदा दीर्णः, श्रुत्वा तत् तीर्थकृद्वचः ॥२८१॥

ममारण्यगतस्यापि, यदभूः शरगोचरः ।

तन्मन्ये कृष्ण ! पूर्दग्धा, न स्यादर्हद्वचोऽन्यथा ॥२८२॥

10

अथ तं हरिस्तित्याह, विषादेन कृतं कृतिन् ! ।

त्वं जीव यादवेष्वेको, व्रज वेगेन पाण्डवान् ॥२८३॥

भाविनस्ते सहायास्ते, चिरं क्षाम्याश्च मद्गिरा ।

गच्छ यावद् बलो नैति, त्वां हनिष्यति स क्रुधा ॥२८४॥

इत्युक्त्वा प्रेषितः सैष, गोविन्देन जरासुतः ।

15

उन्मूल्यास्मै ददौ चायमभिज्ञानाय कौस्तुभम् ॥२८५॥

कृष्णाङ्घ्रेर्बाणमुद्धृत्य, प्रयातोऽथ जरासुतः ।

रामान्वेषभयात् किञ्चिद्, विपरीतैः पदैश्चलन् ॥२८६॥

उत्तराभिमुखीभूय, कृष्णोऽपि प्राञ्जलिस्तदा ।

पञ्चभ्यः परमेष्ठिभ्यो, नमश्चक्रे यथाविधि ॥२८७॥

20

प्रशशंस कुटुम्बं स्वं, पुरा प्रव्रजितं तदा ।

हृदा निनिन्द चात्मानमीदृशव्यसनातुरम् ॥२८८॥

प्रहारपीडयाऽथाऽयं, निर्विवेकीभवन्मनाः ।

ध्यातद्वैपायनद्वेषस्तृतीयां पृथिवीं ययौ ॥२८९॥

कृत्वाऽम्भः पद्मपत्रेऽथ, बलः कृष्णाग्रमागतः ।

25

असौ सुखेन विश्रान्तः, सुप्तोऽस्तीति क्षणं स्थितः ॥२९०॥

वीक्ष्य रक्तं चिराच्चिरं, मृतं मत्वाऽथ बान्धवम् ।

सोऽपतन्मूर्च्छितो लब्धसञ्ज्ञः सद्यो रुरोद च ॥२९१॥

विष्णोर्मुखाग्रमागत्य, जगाद च शुचाऽर्दितः ।

भ्रातर्न किं वदस्यद्य ?, कोऽपराधः कृतो मया ? ॥२९२॥

5 लग्नः कालो ममाद्येति, क्रुद्धश्चेत् तत् त्यज क्रुधम् ।

पयोमध्याङ्गुलीरेखोपमः कोपो महात्मनाम् ॥२९३॥

रामस्तमित्यजल्पन्तं, बन्धुं वात्सल्यमोहितः ।

स्कन्धेऽधिरोप्य बभ्राम, पूजयामास चान्वहम् ॥२९४॥

§§ षण्मासान्ते कदाऽप्येष, कञ्चित् पप्रच्छ पूरुषम् ।

10 मेलयन्तं रथं शैलोत्तीर्णं भग्नं पुनः समे ॥२९५॥

उत्तीर्य विषमाद् भग्नः, समे योऽथं रथः पथि ।

कथं सहस्रखण्डोऽयं, मूढ ! मेलकमेष्यति ? ॥२९६॥

सोऽप्याह जित्वा युद्धानि, सुखसुप्तोऽप्ययं मृतः ।

चेत् ते जीविष्यति भ्राता, मिलिष्यति रथोऽपि तत् ॥२९७॥

15 रामोऽन्यतः कमप्याह, वपन्तं ग्राव्णि पद्मिनीः ।

लगिष्यन्ति महामूढ !, कथमत्राप्यमूरिति ॥२९८॥

सोऽप्युवाच यदि भ्राता, जीविष्यति मृतस्तव ।

तदेताः कमलिन्योऽपि, गमिष्यन्त्यत्र वैभवम् ॥२९९॥

अन्यतोऽपि हली प्राह, नरं प्लुष्टदुसेचिनम् ।

20 रोक्ष्यत्येष कथं नाम, दग्धकीलोपमो द्रुमः ? ॥३००॥

सहासमाह सोऽप्येनमहो ! महदिहाद्भुतम् ।

शबं स्कन्धे वहन् प्लुष्टदुसेके यद्वदस्यदः ॥३०१॥

गोशबास्ये तृणं कश्चित्, क्षिपन् रामेण भाषितः ।

रचयन्ति मृताः क्वापि, गावः कवलनक्रियाम् ? ॥३०२॥

१. °लीलेखो° खंता० सं० ॥ २. ततस्त° खंता० ॥ ३. बन्धुवा° खंता० ॥ ४. °मस्मिन्नमू°
खंता० सं० ॥ ५. °ण वारितः । खंता० ॥

स जगाद यदा स्कन्धे, जीविष्यति शबस्तव ।
 करिष्यति तदा सद्यो, गौरियं कवलग्रहम् ॥३०३॥
 किं मृतो मेऽनुजः सीरी ?, ध्यायन्निति तदुक्तिभिः ।
 दिव्यरूपं पुरोऽपश्यत्, तं सिद्धार्थं स्वबान्धवम् ॥३०४॥
 स जगाद व्रताकाङ्क्षी, त्वयाऽहं प्रार्थितोऽभवम् । 5
 तेनाऽऽयातोऽस्मि मूढं त्वामद्य बोधयितुं बलात् ॥३०५॥
 रथादि मत्कृतं सर्वं, मोहं मुञ्च मृतो हरिः ।
 इदं वदन् जरासूनुकथामपि जगाद सः ॥३०६॥
 अथाऽऽह सीरभृद् बन्धो !, साधु साध्वस्मि बोधितः ।
 किं करोम्यधुनाऽहं तु, स्वबान्धववियोजितः ? ॥३०७॥ 10
 अथाभाषिष्ट सिद्धार्थो, जिनदीक्षां विनाऽधुना ।
 बन्धो ! न युज्यते किञ्चित्, तव कर्तुं विवेकिनः ॥३०८॥
 मत्वेति तद्वचस्तेन, देवेन सह सीरभृत् ।
 चकार हरिसंस्कारं, सिन्धुसम्भेदसीमनि ॥३०९॥
 चारणर्षेरथो नेमिनियुक्तात् प्राव्रजद् बलः । 15
 तुङ्गिकाशिखरस्थायी, सिद्धार्थोऽभूच्च रक्षकः ॥३१०॥
 अन्यदा तं पुरे क्वापि, पश्यन्ती काऽपि कूपगा ।
 कुम्भस्थाने स्वपुत्रस्य, ग्रीवायां रज्जुमक्षिपत् ॥३११॥
 आलोक्येदं बलो निन्दन्, निजरूपातिशायिताम् ।
 तदादि नगर-ग्रामगत्यभिग्रहमग्रहीत् ॥३१२॥ 20
 सदा मासोपवासी स, वन एव स्थितः कृती ।
 तृण-काष्ठादिहारिभ्यो, भिक्षया पारणं व्यधात् ॥३१३॥
 अस्मद्राज्येच्छया धीरः, कोऽप्ययं तप्यते तपः ।
 ध्यात्वेति भूरयो भूपास्तं हन्तुं तद् वनं ययुः ॥३१४॥
 सिद्धार्थः सन्निधानेऽथ, तस्य सिंहान् विचक्रिवान् । 25
 भीतास्ततो बलं नत्वा, ययुर्निजपुरं नृपाः ॥३१५॥

- §§ अथ सिंहादयोऽप्यस्मिन्, बलदेशनया वने ।
 निवृत्तपिशिताहाराः, श्रावकत्वं प्रपेदिरे ॥३१६॥
 प्राक्सम्बन्धी मुनेरस्य, कोऽपि जातिस्मरो मृगः ।
 वनेऽशंसज्जनं सान्नमागतं मौलिसञ्ज्ञया ॥३१७॥
- 5 रथकारोऽन्यदा कोऽपि, दारुभ्यस्तद् वनं गतः ।
 तत्रानयन्मृगो रामं, भिक्षाहेतोः पुरःसरः ॥३१८॥
 तदा भोक्तुं निविष्टोऽसौ, रथकृद् वीक्ष्य सीरिणम् ।
 धन्योऽहं यदिहायातः, साधुरित्युत्थितो मुदा ॥३१९॥
 सर्वाङ्गस्पृष्टभूर्नत्वा, स मुनिं प्रत्यलाभयत् ।
- 10 भाग्यभागी भवत्वेष, भिक्षामित्यग्रहीन्मुनिः ॥३२०॥
 स मृगोऽपि तदाऽध्यायद्, धिग् मे तिर्यक्त्वमागतम् ।
 न शक्तोऽस्मि तपः कर्तुं, दानं दातुं च न क्षमः ॥३२१॥
 इति त्रयोऽपि सद्भ्याना, रथकारैण-सीरिणः ।
 वातोरितद्गुघातेन, ब्रह्मलोके ययुः समम् ॥३२२॥
- 15 §§ इतश्च पाण्डवा मत्वा, जरापुत्रात् कथामिमाम् ।
 आक्रन्दमुखराश्चक्रुः, मुरारेरौर्ध्वदेहिकम् ॥३२३॥
 जरासूनुमथ न्यस्य, राज्ये मार्तण्डतेजसम् ।
 ते नेमिप्रेषिताद्धर्मघोषाचार्याद् व्रतं दधुः ॥३२४॥
- §§ आर्या-ऽनार्येषु देशेषु, लोकं नेमिरबोधयत् ।
 निर्वाणसमये चायं, ययौ रैवतकाचलम् ॥३२५॥
- 20 कृते समवसरणे, देवैः कृत्वाऽन्तदेशनाम् ।
 तत्र प्राबोधयन्नेमिस्वामी लोकाननेकशः ॥३२६॥
 सहितः पञ्चभिः साधुशतैः षट्त्रिंशताऽधिकैः ।
 मासिकानशनी स्वामी, पादपोपगमं व्यधात् ॥३२७॥
- 25 अथ त्वाष्ट्रे शुचिश्चेताष्टम्यां सद्भ्यानमाश्रितः ।
 सार्द्धं तैः साधुभिः सायं, विभुर्निर्वाणमासदत् ॥३२८॥

कौमारे त्रिशती जज्ञे, छद्म-केवलयोः पुनः ।
 शतानि सप्त वर्षाणां, सहस्रायुरिति प्रभुः ॥३२९॥
 निर्वाणपर्वणि सुपर्वपतिर्विधाय, कृत्यानि तत्र सफलीकृतनाकिलक्ष्मीः ।
 नन्दीश्वरे प्रशमिताखिललोककष्टमष्टाहिकोत्सवमतुच्छमतिस्ततान् ॥३३०॥
 तस्यां निर्वाणभूमौ मणिमयमतुलं मन्दिरं नेमिभर्तु-
 श्चक्रे शक्रेण शृङ्गप्रकरकवलितव्योमदेशावकाशम् ।
 तत् पूर्वं रैवताद्रिः प्रथितमिह महातीर्थमेतत् पृथिव्यां,
 देवी यत्राऽम्बिकाऽसौ किसलयति सतां सन्ततं क्षेमलक्ष्मीम् ॥३३१॥

5

॥ इत्याचार्यश्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
 श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
 श्रीनेमिनिर्वाणवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः समाप्तः ॥

10

यात्रायां चन्द्रसान्द्रं लसदहितयशः कोटिशः कुट्टयित्वा,
 क्षिप्तं सङ्घप्रतापानलमहसि मुदा यत् त्वया लीलयैव ।
 अद्याप्युद्दामपूरप्रससुरभिताशेषदिक्चक्रवाल-
 स्तेन श्रीवस्तुपाल ! स्फुरति परिमलः कोऽपि सौभाग्यभूमिः ॥१॥
 क्लृप्तस्त्वं ननु दीनमण्डलपतिर्दारिद्र्य ! तत् किं पुनः,
 खिन्नः साम्प्रतमीक्ष्यसे गतमहा घातः ! समाकर्ण्यताम् ।
 त्वदत्तामपि पत्तलां मम हठाद् दुःखालिभालाक्षर-
 श्रेणिं सम्प्रति लुम्पति प्रतिमुहुः श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥२॥

15

॥ ग्रन्थाग्रम् ३४० । उभयम् ४९१९॥

20

• • •

१. इति श्रीवि° खंता० ॥ २. °मिस्वामिनिर्वा° खंता० ॥ ३. अयं श्लोकः वता०
 प्रतौ नास्ति ॥ ४. ग्रन्थाग्रम् - ३४५ । उभयम् - ४९२४ । वता० ॥

पञ्चदशः सर्गः ॥

- अयं क्षुब्धक्षीरार्णवनवसुधासन्निभविभा-
नुभाकर्ण्यार्कण्यानुपदमुपदेशानिति गुरोः ।
समस्तं ध्वस्तैना जनितजियात्रापरिकरो-
5 ऽकरोत् सुस्थं प्रास्थानिकविधिमधीशो मतिमताम् ॥१॥
श्लाघ्येऽहि सङ्घसहितः स हितः प्रजानां, श्रीमानथ प्रथमतीर्थकृदेकचित्तः ।
सम्भाषणाद्भुतसुधाभवचाश्चाल, वाचालवारिदपथो रथचक्रनादैः ॥२॥
सान्द्रैरुपर्युपरिवाहपदाग्रजाग्रद्बूलीपटैर्झटिति कुट्टिमतामटद्भिः ।
मार्गे निरुद्धखरदीधितिधामसङ्घे, सङ्गस्तदा भवनगर्भ इवावभासे ॥३॥
10 नाभेयप्रभुभक्तिभासुरमनाः कीर्तिप्रभाशुभ्रिता-
काशः काशहृदाभिधेऽथ विदधे तीर्थे निवासानसौ ।
चक्रे चारुमना जिनार्चनविधिं तद् ब्रह्मचर्यव्रता-
रम्भस्तम्भितविष्टपत्रयजयश्रीधामकामस्मयः ॥४॥
पुष्टभक्तिभरतुष्टया रयादम्बया हततमःकदम्बया ।
15 एत्य दृक्पथमथ प्रतिश्रुतं, सन्निधिं समधिगम्य सोऽचलत् ॥५॥
ग्रामे ग्रामे पुरि पुरि पुरोवर्तिभिरमर्त्यमुख्यैः,
क्लृप्तप्रावेशिकविधितता व्योम्नि पश्यन् पताकाः ।
मूर्ताः कीर्तीरयममनुत प्रौढनृत्तप्रपञ्च-
भ्राम्यल्लीलाद्भुतभुजलतावर्णनीयाः स्वकीयाः ॥६॥
20 अध्यावास्य नमस्यकीर्तिविभवः श्रीसङ्घमंहस्तमः-
स्तोमादित्यमुपत्यकापरिसरे श्रीमल्लदेवानुजः ।
श्रीनाभेयजिनेशदर्शनसमुत्कण्ठोल्लसन्मानस-
स्त्रस्यन्मोहमथारोह विमलक्षोणीधरं धीरधीः ॥७॥

तत्र स्नात्रमहोत्सवव्यसनिनं मार्तण्डचण्डद्युति-
 क्लान्तं सङ्गजनं निरीक्ष्य निखिलं सार्द्धीभवन्मानसः ।
 सद्यो माद्यदमन्दमेदुरतरश्रद्धानिधिः शुद्धधी-
 मन्त्रीन्द्रः स्वयमिन्द्रमण्डपमयं प्रारम्भयामासिवान् ॥८॥
 मन्त्री मौलौ किल जिनपतेश्चित्रचारित्रपात्रं,
 स्नात्रं कृत्वा कलशलुलितैः स्मेरकाश्मीरनीरैः ।
 चक्रे चञ्चन्मृगमदमयालेपन-स्वर्णभूषा,
 वण्यैः पूजाकुसुम-वसनैस्तं स कल्पद्रुकल्पम् ॥९॥
 मन्त्रीशेन जिनेश्वरस्य पुरतः कर्पूरपूरा-ऽगुरु-
 प्लोषत्प्रेङ्खितधूपधूमपटली सा काऽपि तेने मुदा ।
 या तद्वद्धमहाध्वजप्रणयिनी स्वर्लोककल्लोलिनी-
 मिश्रेयं रविकन्यकेति वियति प्रत्यक्षमुत्प्रेक्ष्यते ॥१०॥
 इत्थं तत्र विधाय निर्मलमनाः सम्मान-दानक्रिया-
 सानन्दप्रमदाकुलां कुलनभोमाणिक्यमष्टाहिकाम् ।
 विघ्नोन्मर्दिकपर्दियक्षविहितप्रत्यक्षसान्निध्यतः,
 श्रद्धावर्धितसम्पदादुदतरन्मन्त्रीश्वरो भूधरात् ॥११॥
 अजाहराख्ये नगरे च पार्श्वपादानजापालनृपालपूज्यान् ।
 अभ्यर्चयन्नेष पुरे च कोडीनारे स्फुरत्कीर्तिकदम्बमम्बाम् ॥१२॥
 देवपत्तनपुरे पुरन्दरस्तूयमानममृतांशुलाञ्छनम् ।
 अर्चयन्नुचितचातुरीचितः, कामनिर्मथननिर्मलद्युतिम् ॥१३॥
 पीतस्फीतरुचिशिराय नयनैर्वामभ्रुवां वामन-
 स्थल्यामेष मनोविनोदजननं कृत्वा प्रवेशं पुरि ।
 धीमान् निर्मलधर्मनिर्मितिसमुल्लासेन विस्मापयन् ,
 दैवं रैवतकाधिरोहमकरोत् सङ्घेन सङ्घेश्वरः ॥१४॥ विशेषकम् ॥
 गजेन्द्रपदकुण्डस्य, तत्र पीयूषहारिभिः ।
 चकार मज्जनं मन्त्री, वारिभिः पापवारिभिः ॥१५॥
 जिनमज्जनसज्जसज्जनं, कलशन्यस्ततदम्बुकुङ्कुमम् ।
 अथ सङ्घमवेक्ष्य सङ्कटे, विदधे वासवमण्डपोद्यमम् ॥१६॥

१. °लुठितैः खंता० ॥

- संरम्भसङ्घटितसङ्गजनौघदृष्टामष्टाह्निकामयमिहापि कृती वितेने ।
 सद्भूतभवभरभासुरचित्तवृत्तिरुद्धत्तकीर्तिचयचुम्बितदिक्कदम्बः ॥१७॥
 लुम्पन् रजो विजयसेनमुनीशपाणिवासप्रवासितकुवासनभासमानः ।
 सम्यक्त्वरोपणकृते विततान नन्दिमानन्दमेदुस्मयं स्मयन् मनांसि ॥१८॥
- 5 दानैरानन्द्य बन्दित्रजमसृजदनिर्वास्माहारदानं,
 मानी सम्मान्य साधूनपुषदपि मुखोद्धाटकर्मदिकानि ।
 मन्त्री सत्कृत्य देवार्चनरचनपरानर्चयित्वाऽयमुच्चै-
 रम्बा-प्रद्युम्न-साम्बानिति कृतसुकृतः पर्वतादुत्तार ॥१९॥
 असाधि साधर्मिकमानदानैरनेन नानाविधधर्मकर्म ।
- 10 अबाधि सा धिक्करणेन माया, निर्माय निर्मायमनःसु पूजाम् ॥२०॥
 पुरः पुरः पूरयता पयांसि, घनेन सान्निध्यकृता कृतीन्दुः ।
 स्वकीर्तिवन्नव्यनदीर्ददर्श, ग्रीष्मेऽतिभीष्मेऽपि पदे पदेऽसौ ॥२१॥
 इति प्रतिज्ञामिव नव्यकीर्तिप्रियः प्रयाणैरतिवाह्य वीथीम् ।
 आनन्दनिःस्यन्दविधिर्विधिज्ञः, पुरं प्रपेदे धवलक्ककं सः ॥२२॥
- 15 समं तेजःपालान्वितपुरजनैर्वीरधवल-
 प्रभु प्रत्युद्यातस्तदनु सदनं प्राप्य सुकृती ।
 युतः सङ्घेनासौ जिनपतिमथोत्तार्य रथत-
 स्ततः सङ्घस्यार्चामशनवसनाद्यैर्व्यरचयत् ॥२३॥
 अथ प्रसादाद् भूभर्तुः, प्राप्य वैभवमद्भुतम् ।
- 20 मन्त्रीशः सफलीचक्रे, स्वमनोरथपादपम् ॥२४॥
 भक्त्याऽऽखण्डलमण्डपं नवनवश्रीकेलिपर्यङ्गिका-
 वर्यं कारयति स्म विस्मयमयं मन्त्री स शत्रुञ्जये ।
 यत्र स्तम्भन-रैवतप्रभुजिनौ शाम्बा-ऽम्बिकालोकन-
 प्रद्युम्नप्रभृतीनि किञ्च शिखराण्यारोपयामासिवान् ॥२५॥
- 25 गुरु-पूर्वज-सम्बन्धि-मित्रमूर्तिकदम्बकम् ।
 तुरङ्गसङ्गतं मूर्तिद्वयं स्वस्यानुजस्य च ॥२६॥
 शातकुम्भमयान् कुम्भान्, पञ्च तत्र न्यवेशयत् ।
 पञ्चधाभोगसौख्यश्रीनिधानकलशानिव ॥२७॥

सौवर्णदण्डयुगं च, प्रासादद्वितये न्यधात् ।

श्रीकीर्तिकन्दजयोरुद्यन्नूतनाङ्कुरसोदरम् ॥२८॥

कुन्देन्दुसुन्दरग्रावपावनं तोरणद्वयम् ।

इहैव श्री-सरस्वत्योः, प्रवेशायेव निर्ममे ॥२९॥

अर्कपालितकं ग्राममिह पूजाकृते कृती ।

5

श्रीवीरधवलक्ष्मापाद्, दापयामास शासने ॥३०॥

[★★ श्रीपालिताख्ये नगरे गरीयस्तरङ्गलीलादलिता(तो)ग्रतापम् ।

तडागमागःक्षयहेतुरेतच्चकार मन्त्री ललिताभिधानम् ॥३१॥

हर्षोत्कर्षं न केषां मधुरयति सुधासाधुमाधुर्यगर्ज-

त्तोयः सोऽयं तडागः पथि मथितमिलत्पान्थसन्तापपापः ? ।

10

साक्षादम्भोजदम्भोदितमुदितमुखैर्लोलरोलम्बशब्दै-

रब्देव्यो दुग्धमुग्धां त्रिजगति जगदुर्यत्र मन्त्रीशकीर्तिम् ॥३२॥★★]

पृष्ठपट्टं च सौवर्णं, श्रीयुगादिजिनेशितुः ।

स्वकीयतेजःसर्वस्वकोशन्यासमिवाऽऽर्पयत् ॥३३॥

प्रसादे निदधे चास्य, काञ्चनं कलशत्रयम् ।

15

ज्ञान-दर्शन-चारित्रमहारत्ननिधानवत् ॥३४॥

किञ्चैतन्मन्दिरद्वारि, तोरणं नेत्रपारणम् ।

शिलाभिर्विदधे ज्योत्स्नागर्वसर्वस्वदस्युभिः ॥३५॥

लोकैः पाञ्चालिकानृतसंरम्भस्तम्भितेक्षणैः ।

इहाभिनीयते दिव्यनाट्यप्रेक्षाक्षणः क्षणम् ॥३६॥

20

[★★ प्रासादः स्फुटमच्युतैकमहिमा श्रीनाभिसूनुप्रभो-

स्तस्याग्रे स्थितिरेककुण्डलतुलां धत्तेतरां तोरणम् ।

श्रीमन्त्रीश्वर ! वस्तुपाल ! कलयन्नीलाम्बरालम्बिता-

मप्युच्चैर्जगतोऽपि कौतुकमसौ नन्दी तथा(वा)ऽस्तु श्रिये ॥३७॥★★]

अत्र यात्रिकलोकानां, विशतां व्रजामपि ।

25

सर्वथा सम्मुखैवास्ति, लक्ष्मीरुपरिवर्तिनी ॥३८॥

१. [★★ ★★] एतच्चिह्नान्तर्गतौ ३१-३२ श्लोकौ वता० पुस्तके न स्तः । एवमग्रेऽपि एतादृक्चिह्नान्तर्वर्तीनि पद्यानि वता० पुस्तकादर्शे न विद्यन्ते इति ज्ञेयम् । २. °द्वारतो° खंता० । ३. °नां, व्रजतां विशतामपि खंता० ॥

[★★यत् पूर्वैर्न निराकृतं सुकृतिभिः साम्मुख्य-वैमुख्ययो-

द्वैतं तन्मम वस्तुपालसचिवेनोन्मूलितं दुर्यशः ।

आशास्तेऽद्भुततोरणोभयमुखी लक्ष्मीस्तदस्मै मुदा,

श्रीनाभेयविभुप्रसादवशतः साम्मुख्यमेवाधुना ॥३९॥

5 तस्यानुजश्च जगति प्रथितः पृथिव्यामव्याजपौरुषगुणप्रगुणीकृतश्रीः ।

श्रीतेजपाल इति पालयति क्षितीन्द्रमुद्रां समुद्रसनावधिगीतकीर्तिः ॥४०॥

समुद्रत्वं श्लाघे महिमहिमधाम्नोऽस्य बहुधा,

यतो भीष्मग्रीष्मोपमविषमकालेऽप्यजनि यः ।

क्षणेन क्षीणायामितरजनदानोदकततौ,

10 दयावेला हेलद्विगुणितगुणत्यागलहरी ॥४१॥

वस्त्रापथस्य पन्थास्तपस्विनां ग्रामशासनोद्धारात् ।

येनापनीय नवकरमनवकरः कारयाञ्चक्रे ॥४२॥

पुण्योल्लासविलासलालसधिया येनात्र शत्रुञ्जये,

श्रीनन्दीश्वरतीर्थमर्पितजगत्पावित्र्यमासूत्रितम् ।

15 एतच्चानुपमासरःपरिसरोद्देशे शिलासञ्चये,

व्यानद्धोद्धबन्धमुद्धुरपयःकल्लोलमुक्तकलमम् ॥४३॥

स्फुटस्फटिकदर्पणप्रतिमतामिदं गाहते,

मुधाकृतसुधाकरच्छविपवित्रनीरं सरः ।

विकस्वरसरोरुहप्रकरलक्षलोलक्षते,

20 यदत्र हरिदङ्गनावदनबिम्बनाडम्बरः ॥४४॥

शत्रुञ्जये यः सरसी निवेश्य, श्रीरैवताद्रौ च जटाधराणाम् ।

ग्रामस्य दानेन करं निवार्य, सङ्घस्य सन्तापमपाचकार ॥४५॥

क्षोणीपीठमियद्रजःकणमियत्पानीयबिन्दुः पतिः,

सिन्धूनामियदङ्गुलं वियदियत्ताला च कालस्थितिः ।

25 इत्थं तथ्यमवैति यस्त्रिभुवने श्रीवस्तुलपास्य तां,

धर्मस्थानपरम्परां गणयितुं शङ्के न सोऽपि क्षमः ॥४६॥ ★★]

एतत् सुवर्णरचितं, विश्वालङ्करणमनणुगुणरत्नम् ।

सङ्घाधीश्वरचरितं, हतदुरितं कुरुत हृदि सन्तः ! ॥४७॥

[प्रशस्तिः]

॥ स्वस्ति ॥

श्रीनागेन्द्रमुनीन्द्रगच्छतरणिः श्रीमान् महेन्द्रः प्रभु-
र्जज्ञे क्षान्तिसुधानिधानकलशः सौख्याप्तिचन्द्रोदयः ।

सम्मोहोपनिपातकातरतरे विश्वेऽत्र तीर्थेशितुः
सिद्धान्तोऽप्यविभेद्यतर्कविषमं यं दुर्गमाशिश्रिये ॥१॥

5

तत्सिंहासनपूर्वपर्वतशिरःप्राप्तोदयः कोऽप्यभूद्,
भास्वानस्तसमस्तदुस्तमतमाः श्रीशान्तिसूरिः प्रभुः ।
प्रत्युज्जीवितदर्शनप्रविकसद्भव्यौघपद्माकरं,
तेजश्छन्नदिगम्बरं विजयते तद् यस्य लोकोत्तरम् ॥२॥

10

आनन्दसूरिरिति तस्य बभूव शिष्यः,
पूर्वोऽपरः शमधरोऽमरचन्द्रसूरिः ।
धर्मद्विपस्य दशनाविव पापवृक्षक्षोदक्षमौ
जगति यौ विशदौ विभातः ॥३॥

अस्ताघवाङ्मयपयोनिधिमन्दराद्रिमुद्राजुषोः,
किमनयोः स्तुमहे महिम्नः ? ।

15

बाल्येऽपि निर्दलितवादिगजौ जगाद,
यौ व्याघ्र-सिंहशिशुकाविति सिद्धराजः ॥४॥

सिद्धान्तोपनिषन्निषण्णहृदयो धीमजन्मभूमिस्तयोः,
पट्टे श्रीहरिभद्रसूरिर्भवच्चारित्रिणामग्रणीः ।

20

भ्रान्त्वा शून्यमनाश्रयैरतिचिराद् यस्मिन्नवस्थानतः,
सन्तुष्टैः कलिकालगौतम इति ख्यातिर्वितेने गुणैः ॥५॥

१. °शः पुण्याब्धिचन्द्रो° खंता० सं० ॥ २. °श्रियत् खंता० ॥ ३. °नद्युतिलसद्भव्यौ° खंता० सं० ॥
४. °धनोऽम° खंता० सं० ॥ ५. °भूस्तत्पदे, पूज्यश्रीहरि° खंता० सं० ॥ ६. °यैरिव चि° सं० ॥

श्रीविजयसेनसूरिस्तत्पट्टे जयति जलधरध्वानः ।

यस्य गिरो धारा इव, भवदवभवदवथुविभवभिदः ॥६॥

[★★ पञ्चासराह्वनराजविहारतीर्थे,

प्रालेयभूमिधरभूतिधुरन्धरेऽस्मिन् ।

5 साक्षादधःकृतभवा तटिनीव यस्य,

व्याख्येयमच्युतगुरुक्रमजा विभाति ॥७॥

भवोद्धटवनावनीविकटकर्मवंशावलि-

च्छिदोच्छलितमौक्तिकप्रतिमकीर्तिकीर्णाम्बरम् ।

असिश्रियमशिश्रियद् वितततीव्रतं यद्दत्तं,

10 क्षितौ विजयतामयं विजयसेनसूरिर्गुरुः ॥८★★॥

शिष्यं तस्य प्रशस्यप्रशमगुणनिघेरन्यदाऽरण्यदाव-

ज्वालाजिह्वालदीप्तिर्भविकजनविपद्वह्निवार्दः कपर्दी ।

देवी चाम्बा निशीथे समसमयमुपागत्य हर्षाश्रुवर्षा-

मेयश्रेयःसुभिक्षाविति निजगदतुर्गद्गदोद्दामनादम् ॥९॥

15 नाभूवन् कति नाम ? सन्ति कति नो ? नो वा भविष्यन्ति के ?,

किन्तु क्वापि न कोऽपि सङ्घपुरुषः श्रीवस्तुपालोपमः ।

पश्येत्थं प्रहरन्हर्निशमहो ! सर्वाभिसारोद्धरो,

येनायं विजितः कलिः कलयता तीर्थेशयात्रोत्सवम् ॥१०॥

तस्मादस्य यशस्विनः सुचरितं श्रीवस्तुपालस्य तद् ,

20 वाचाऽस्माकममोघया किल यथाऽध्यक्षीकृतं सर्वथा ।

त्वं श्रीमन्नुदयप्रभ ! प्रथय तत् पीयूषसर्वङ्गैः,

श्लोकैर्यत्तव भारती समभवत् साक्षादिति श्रूयते ॥११॥

इत्युक्त्वा गतयोस्तयोरथ पथो दृष्टेः प्रभातक्षणे,

विज्ञप्य स्वगुरोः पुरः सविनयं नम्रीभवन्मौलिना ।

25 प्राप्याऽऽदेशममुं प्रभोर्विरचयामासे समासेदुषा,

प्रागल्भीमुदयप्रभेण चरितं निस्यन्दरूपं गिराम् ॥१२॥

१. यत्रेत्थं सं० ॥ २. कलिर्विदधता ती० खंता० सं० ॥ ३. यद् सं० ॥

किञ्च श्रीमलधारिगच्छजलधिप्रोल्लासशीतद्युते-
स्तस्य श्रीनरचन्द्रसूरिसुगुरोर्माहात्म्यमाशास्महे ।
यत्पाणिस्मितपद्मवासविकसत्किञ्जल्कसंवासिताः,
सन्तः सन्ततमाश्रिताः कमलया भृङ्गयेव भान्ति क्षितौ ॥१३॥

श्रीधर्माभ्युदयाह्वयेऽत्र चरिते श्रीसङ्घभर्तुर्मया,
दध्रे काव्यदलानि सङ्घटयितुं कर्मान्तिकत्वं परम् ।
किन्तु श्रीनरचन्द्रसूरिभिरिदं संशोध्य चक्रे जग-
त्पावित्र्यक्षमपादपङ्कजरजः पुञ्जैः प्रतिष्ठास्पदम् ॥१४॥

5

नित्यं व्योमनि नीलनीरजरुचौ यावत् त्विषामीश्वरो,
दिक्पत्रावलिबन्धुरे कुवलये यावच्चहेमाचलः ।
हृत्पद्मे विदुषामिदं सुचरितं तावन्नवाविर्भव-
त्सौरभ्यप्रसरं चिरं कलयतात् किञ्जल्कलक्ष्मीपदम् ॥१५॥

10

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते
श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये
श्रीवस्तुपालसङ्घ्यात्रावर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ॥ छ ॥ १५॥

15

मुक्तेर्मार्गे यदेतद् विरचितमुचितं सङ्घभर्तुश्चरित्रं,
सत्रं पावित्र्यपात्रं पथिकजनमनःखेदविच्छेदहेतुः ।
अस्मिन् सौरभ्यगर्भामसमरसवतीं सत्कथां पान्थसार्थाः,
प्राप्य श्रीवस्तुपालप्रवरनवरसास्वादमासादयन्ति ॥१॥

श्रीशारदैकसदनं हृदयालवः के,
नो सन्ति हन्त ! सकलासु कलासु निष्ठाः ? ।
तादृक् परस्य ददृशे सुकवित्वतत्त्व-
बोधाय बुद्धिविभवस्तु न वस्तुपालात् ॥२॥

20

१. °लतीर्थयात्रोत्सववर्ण° खंता० सं० ॥ २. °मास्वाद° खंता० ॥

नैव व्यापारिणः के विदधति करणग्राममात्मैकवश्यं ?,
 लेभे सद्योगसिद्धेः फलममलमलं केवलं वस्तुपालः ।
 आकल्पस्थायि धर्माभ्युदयनवमहाकाव्यनाम्ना यदीयं,
 विश्वस्याऽऽनन्दलक्ष्मीमिति दिशति यशो-धर्मरूपं शरीरम् ॥३॥

5

॥ ग्रन्थाग्रम् १२१ । उभयम् ५०४१॥

^२प्रत्येकमत्र ग्रन्थाग्रं, विगणय्य विनिश्चितम् ।
 द्वात्रिंशदक्षरश्लोकद्विपञ्चाशच्छतीमितम् ॥१॥

^३ सं० १२१० वर्षे चैत्रशु ११ रवौ स्तम्भतीर्थवेलाकूलमनुपालयता
 महं० श्रीवस्तुपालेन श्रीधर्माभ्युदयमहाकाव्यपुस्तकमिदम-
 लेखि ॥ छ ॥ छ ॥ शुभमस्तु श्रोतृव्याख्यातृणाम् ॥

10

• • •

१. उभयम् - ५२०० खंता० ॥ २. ग्रन्थाग्रसूचकमिदं पद्यं वता० पुस्तके केनचित् पश्चाल्लिखितम् ॥
 ३. पुष्पिकैषा वता० पुस्तकान्तर्गता ॥

परिशिष्टानि

परिशिष्टम्

[१]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानामितिहासविदुपयोगिनां

पद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यादिः	सर्गः/पद्याङ्कः	पद्यादिः	सर्गः/पद्याङ्कः
अजाहराख्ये नगरे	१५/१२	गुरुः श्रीहरिभद्रोऽयं	१/९
अणहिलपाटकनगरा-	१/२२	गुर्वाशीर्वचसां फलं	१/१६
अत्र यात्रिकलोकानां	१५/३८	ग्रामे ग्रामे पुरि पुरि	१५/६
अथ प्रसादाद्	१५/३८	चौलुक्यचन्द्रलवण-	१/२१
अध्यावास्य नमस्य-	१५/७	जिनमज्जनसज्ज-	१५/१६
अन्तः कज्जलमञ्जुल-	८ प्रान्ते	जीयाद् विजयसेनस्य	१/१४
अयं क्षुब्धक्षीराणव-	१५/१	तत्र स्नात्रमहोत्सव-	१५/८
असाधि सार्धमिक-	१५-२०	तमस्तोमच्छिदे स	१/१०
आयाताः कति नैव	९ प्रान्ते	तस्य श्रीवज्रसेनस्य	१/१२ प्रत्य०
इति प्रतिज्ञामिव	१५/२२	तस्यानुजश्च जगति	१५/४०
इत्थं तत्र विधाय	१५/११	दानैरानन्द बन्दि	१५/१९
इहैव श्रीसरस्वत्योः	१५/३०	दृश्यः कस्यापि नायं	११ प्रान्ते
एतेऽन्योन्यविरोधिनः	६ प्रान्ते	देवपत्तनपुरे	१५/१३
एतेषां च कुले गुरुः	१/२४	नरचन्द्रमुनीन्द्रस्य	१/१३
किञ्चैतन्मन्दिरद्वारि	१५/३५	नाभेयप्रभुभक्ति-	१५/४
कुन्देन्दुसुन्दरग्राव-	१५/२९	पीतस्फीतरुचि-	१५/१४
क्लृप्तस्त्वं ननु दीन-	१४ प्रान्ते	पीयूषादपि पेशलाः	१० प्रान्ते
क्षोणीपीठमियद्रजः	१५/४६	पुण्योल्लासविलास-	१५/४३
खेलद्भिः खरदूषणास्त-	८ प्रान्ते	पुरः पुरः पूरयता	१५/२१
गजेन्द्रपदकुण्डस्य	१५/१५	पुष्टभक्तिभर	१५/५
गुरुपूर्वजसम्बन्धि-	१५/२६	पृष्ठपट्टं च सौवर्ण	१५/३३

प्रासादः स्फुटमच्युतैक-	१५/३७	शत्रुञ्जये यः सरसी	१५/४५
प्रसादे निदधे चास्य	१५/३४	शश्वच्चलाऽपि किल	१२ प्रान्ते
भक्त्याऽऽखण्डल-	१५/२५	शातकुम्भमयान्	१५/२७
मन्त्री मौलौ किल	१५/९	श्रीपालिताख्ये नगरे	१५/३१
मन्त्रीशेन जिनेश्वर-	१५/१०	श्रीमत्प्राग्वाटगोत्रे	१/१८
मुष्णाति प्रसभं	९ प्रान्ते	श्रीवस्तुपालसचिवस्य परे	५ प्रान्ते
यत् पूर्वैर्न निराकृतं	१५/३९	श्रीवासाम्बुजमाननं	७ प्रान्ते
यस्तीर्थयात्राभव-	२ प्रान्ते	श्लाध्येऽह्नि सङ्गसहितः	१५/२
यात्रायां चन्द्रसान्द्रं	१४ प्रान्ते	सङ्घपतिचरितमेतत्	१/१७
या श्रीः स्वयं जिन-	३ प्रान्ते	समं तेजःपाला-	१५/२३
राजा लुलोठ पादाग्रे	१/१२	समुद्रत्वं श्लाघेमहि	१५/४१
राजा श्रीवनराज	१/९	संरम्भसङ्घटित-	१५/१७
रिपुस्त्रीनेत्राम्भोधय-	१/७२	सान्द्रैरुपर्युपरिवाह-	१५/३
लुम्पन् रजो विजयसेन-	१५/१८	सोऽयं कुमारदेवी	१/१९
लोकैः पाञ्चालिका-	१५/३६	सौवर्णदण्डयुग्मं च	१५/२८
वर्षीयान् परिलुप्त	१ प्रान्ते	स्फुटस्फटिकदर्पण-	१५/४४
वस्त्रापथस्य पन्था-	१५/४२	स्वस्ति श्रीपुण्डरीक-	७ प्रान्ते
विभुताविक्रमविद्या-	१/२३	हरिभद्रविभुर्विद्या-	१/११
विश्वस्मिन्नपि वस्तु-	१३ प्रान्ते	हर्षोत्कर्षं न केषां	१५/३२
व्यासाशेषहरि-	१/१५		

परिशिष्टम्

[२]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गततात्त्विकपद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः	पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः
अचिन्तयच्च ही !	६/७५	अस्तु स्वादुफलश्रीकः,	२/३३६
अणुव्रतानि पञ्च स्युः,	५/७५	अस्थिखण्डेषु दन्तेषु,	३/२०४
अतिनिम्नतया कूपः,	४/१६३	अस्मिन् जन्मनि मन्येऽहं	३/१२१
अत्र चोपनयो योऽभूत्	८/८०४	अस्मिन्नाकारणं मुक्तेः	५/११२
अथाऽऽह मन्त्री पूज्यास्तत्	१/३५	अहं केन जितो ?	५/५९
अथैकं कश्मलक्षार-	४/१६१	अहं तु विषयातुङ्क-	६/७९
अथो युगन्धरः, प्राह,	२/३५९	अहमस्याः पतिः सेयं,	२/१७९
अथोवाच गुरुः साधु,	१/३०	अहो ! कष्टमहो ! धैर्यम्	२/२३
अनाविले कुले जन्म,	३/३४३	अहो ! मे मन्दभाग्यस्य,	२/५०
अनीहानां शरीरेऽपि	२/४०८	अहो ! सहोत्थित-	६/३७
अपि चात्र जिनाधीश-	७/६७	अहो मे मन्दभाग्यायाः,	२/२००
अप्राशुकीकृतं धन्याः,	२/४९	अङ्गं प्रशस्यमस्याश्च,	१/५५
अयं जयति कन्दर्पः	६/३९	अङ्गजा अपि ये कुर्युः	३/२२१
अयं वृन्दारकैर्बन्दि-	३/३२९	आदिदेशाथ तीर्थेशः	५/४१
अयं हि विमलो नाम,	७/२९	आपातमधुरो यस्तु	८/८०५
अयमम्भोधरध्वान-	३/३३०	आराद्धश्च विराधश्च	२/३६७
अर्थ्यमानोऽपि नोपैति,	३/२०२	आश्रितस्य श्रिया पुंसः,	२/१७६
अवकेशी यदेकेषां,	१/२८	इति रत्नत्रयाल्लेभे	८/१२४
अशेषसुखसन्तान-	३/२०८	इत्थं यथाश्रुतमयं	७/८५
असावपारसंसार-	६/४३	इदमेव महादानं,	१/१०३
असावसारसंसार-	३/३४१	इदं न पाठ्यं निःशाठ्यं,	५/५६
असौ दिशतु विश्वेऽपि,	६/४१	इहापि परलोकेऽपि,	८/१४३

उपत्यकायामेतस्य	७/७५	जगदुच्छासिनः सन्तः	२/१६५
उह्यते निधनावस्थो,	२/१७५	जगदुर्गुरवो मन्त्रिन् !	१/३६
एकदेहविनिर्माणाद्	३/२२२	जगदे जगदेकाधिनाथेन	३/२२०
एतस्मिन् शुचिवस्तूनां	८/६०	जयत्येष स्व-परयो-	६/३८
एतस्य मौनयुक्तस्य	३/२५७	जयन्यसावसामान्य	६/४०
एतां च त्रिविधामाहुः,	१/५६	जरायां रूपसर्वस्व-	३/२०७
एतौ मोक्षस्य पन्थानौ	३/३४७	जलकान्तमणिश्रेणि-	५/१०२
कः सकलः ? सुकृतरुचिः	९/२१५	जायते क्षुद्रसत्त्वानाम्	१/४३
कन्या पप्रच्छ कः शूरो ?	१०/२५८	जायन्ते जन्तवःकुक्षिम्-	२/१५०
कामं कलासमृद्धोऽस्तु,	२/१५२	जितचिन्तामणिप्राय-	८/१
कार्मणं शर्मलक्ष्मीणां	१०/१	जीवस्य यः परत्रापि,	८/७१९
काले पाठादिभिर्ज्ञान-	८/१२३	ज्ञातिप्रभृतयः सर्वे,	८/७१७
किञ्च तीर्थेऽत्र पूजार्थं,	७/७७	ततः क्रमेण रामेण,	७/६९
किञ्च प्राण्युपकाराय,	२/२३१	ततः संसारकारान्तर्	३/२११
किञ्चात्र चक्रि-शक्राद्यै-	३/२०६	ततश्चेक्ष्वाकुवंश्येन,	७/६८
किञ्चोपकर्तुमार्तानाम्	२/१६६	ततो मधुमतीजात-	७/७१
कुमारपालभूपाले,	७/७८	ततोऽभ्यधात् प्रभुः कृष्ण !	१४/८८
कुमुदस्य श्रियं हत्वा,	२/१६३	तत् तस्यानुपभुक्तस्य,	९/१३३
कूपादिव ततो गर्भाद्,	८/८०७	तत् तृष्णा याऽस्य	४/१६५
कृतेन मृत्युना जन्तोः	९/१३४	तत् ते क्षीणान्तरायस्य,	९/१४०
को दुःखीति तया प्रोक्तं,	१०/२५९	तत्कूपकल्पगर्भान्त-	८/८०६
क्रमन्ते यत्र नान्यानि,	१/५१	तत्तत्कर्मविनाशाय,	९/१३५
क्व तास्तस्य सुरस्त्रीणाम्	३/३१३	तत्रापि मुनयः प्राहुः	१/३८
क्वचित् तरुतले सुप्तः	४/१५९	तत्रापि स तृषाऽऽक्रान्तः,	४/१६२
क्षत्रियो हि क्षतात् त्राता,	२/२३९	तत्रोपाश्रय-भैषज्य	८/१२०
ख्यातनामा नमिः	७/३४	तथा कषायाश्चत्वारः	८/१७५
ख्याताश्च यद्यपि स्पष्टम्,	१/५३	तथाह्यतिशयस्फूर्ति -	१/५४
ख्यातिर्विमल इत्यस्य,	७/३०	तथाह्यम्भोदृतिं कश्चिद्	४/१५७
गते काले महामोह-	३/१२०	तथाऽप्यच्छिन्नतृष्णोऽयं	४/१६०
गुरुपदेशपीयूषपूर-	१/४५	तदत्र कारणं किञ्चिद्	१/२९
गुर्जरत्राधगिरीशे,	७/७४	तदन्तरायकृत् कर्म,	९/१३६
चतस्रो दिक्कुमार्योऽथ,	३/८१	तदायुषा च लक्ष्म्या च	८/११९
छिन्तश्च द्रुलतामाथुराखू	८/१७६	तदेतद् दुरितिध्वान्त-	८/२

परिशिष्टम् [२] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गततात्त्विकपद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥

[४१३]

तन्मिथ्यात्वमयं ध्वान्तं,	२/३१५	नमस्ते विश्वनाथाय,	३/११८
तपः श्रीदूतिकाक्लृप्त-	५/१११	नारदः पारदस्वच्छ	७/३७
तपः सम्पल्लतामूलं,	९/१	निदेशादथ भूभर्तु-	७/७९
तमादिदेश तीर्थेशो	५/४३	निर्मथ्य धर्ममत्यर्थम्,	२/२२१
तमोमयैः पुनर्बद्धं,	१/३२	नृणामिहाधिरूढानां	५/१०३
तस्य सुश्रमणो वा	३/३४६	नृपतिस्तावदेवासि,	२/१७४
तादात्विकसुखास्वाद-	१/४२	नैवासनं न वसनं,	३/३१४
तावज्जाड्यज्वरोद्गारैः	९/१३८	पञ्चाननवधूः पञ्च-	७/२६
तावत् परोपकारित्वम्	२/४३	पत्रपात्रीव धात्रीयं,	२/१८०
तावूचतुश्चतुर्बाहु	३/२५६	परं प्रत्यक्षमेवैते,	२/३६१
तिर्यज्जोऽपि हि धन्यास्ते	७/३९	परद्रव्य-परद्रोहपराः	२/३६३
तीर्थाधिपतिभिः सर्वैः	७/३८	परापरमहासिद्धि-	९/२
तुङ्गतां सर्वतः सर्व-	५/१०१	परितः प्रसरन्त्येताः,	२/४५
त्रिभुवनपालविहारो	७/८३	परेषां पोष्यमात्मानं,	२/२२०
थावच्चानन्दनः सोऽपि,	७/३५	परोपकारः पुण्यर्द्धि-	२/१
दान-शील-तपो-भाव-	१/३७	परोपकारकरणं,	१/१०५
दान-शील-तपो-भाव-	१/५८	पाण्डवाः किञ्च पञ्चापि,	७/३६
दानं धनं क्षमा शक्तिः	२/२३०	पात्रे हि योजिता विद्या,	२/१५१
दुःखधर्मोपतप्तस्य,	२/१४१	पुंसस्तस्य वटस्येव	२/१८३
दुःखहेतुषु तत्त्वेन,	३/२०१	पुण्यप्राप्यं प्रतिष्ठाप्य,	७/७२
दुःखानि परतः सन्तु,	२/३६०	पुण्यलक्ष्मी भवाम्भोधे-	७/८१
दुरितानि दुरन्तानि	७/२७	पुण्यानुबन्धबन्धूनि	१/३४
दृढं कशाभिस्ताड्यन्ते,	२/३६२	पुनः पुनर्नवीभूतं,	८/८०९
दृष्यन्निजभुजौर्जित्य-	७/७०	पुरुषो यः स संसारी,	८/१७४
दृष्टान्तोपनयश्चायं,	८/७१५	पूलकादथ निश्चोत्य,	४/१६४
दृष्टेऽपि यत्र पुण्यश्रीः,	७/६	प्रणाममित्रतुल्यस्तु,	८/७१८
दैवस्य वश्यः कायो	२/२३३	प्रणिपत्य क्रमौ कर्म-	२/२०१
द्रविडा वालिखिल्लाश्च	७/३३	प्रभावनाभिधः सोऽपि	१/५०
धनोऽप्यूचे गुणमयं,	२/६३	प्राप्यते प्राणिभिर्नायं	३/३४५
धात्रिकोपमिता चात्र,	८/८०८	फलं तु परमानन्द-	३/३४९
न नाम भूभृतामेव,	२/३०७	बहुविघ्नः कृतघ्नोऽयं,	२/२३२
नन्दनाभिनयनाय नाटिकाः	७/८४	भक्त्या चास्त्रिपात्रेषु	८/१२२
नन्दा नन्दोत्तराऽऽनन्दा	३/७०	भगवन्नयमेकोऽपि,	१/२७

भद्रा नवमिका सीता,	३/७४	यल्लोकमल-मूत्रादि-	२/४०९
भवत्यद्भुतसत्त्वानां,	१/४७	यश्चेतसा शुचितरेण	१/१०७
भवन्ति हि महात्मानः	२/२	यातस्ताताग्रतः पद्भ्यां,	२/१३३
भवेद् भवार्णवः पुंसां	८/११७	यानि चक्रिपदादीनि	३/३४८
भाग्येरावर्जितैर्लक्ष्मीस्	२/१८४	युष्माकमपि तद् वत्साः !	४/१६६
भावना शिवदा स्वस्य,	१/५२	ये तु मोहग्रहग्रस्ताः,	८/१२५
भावेन भजतामेतं,	७/३१	ये पुनः पुन्यकर्माणो	१/४४
भावेनाराधितो येन,	९/१३८	येन लोकोत्तर कोऽपि	१/४८
भीष्मग्रीष्मार्ककार्कश्य-	४/१५८	येषां तपःकुठारोऽयं,	९/१३७
भूण-ब्रह्मर्षिघातादि-	५/१०४	रजस्तमोमयैश्चक्रे	१/३३
मनोरथेऽपि सम्पन्ने,	७/५	राज्यभूमिरुहो मूलं,	२/१८५
मन्त्रिन्नेतस्य तीर्थस्य,	७/४	रूप्य-कल्याण-माणिक्य	३/३२८
मल-मूत्रादिपात्रेषु,	३/२०३	लक्ष्मीवती चित्रगुप्ता,	३/७२
मलोत्पन्नात्मलैः	६/७७	वत्स ! स्वच्छन्दमानन्द-	३/३११
महात्मनां ह्ययं पन्थाः	२/७२	वर्धयेद्भान्यबीजं हि,	२/१८२
महात्मन् ! पूर्वदुष्कर्म-	९/१३७	वस्तुनोऽन्यस्य दत्तस्य,	७/५५
महाव्रतानि पञ्च स्युः	५/७४	वापीमप्यत्र लोकस्य,	७/७६
महीयान् महिमा भद्र !	७/२५	वारुणी पुण्डरीका च,	३/७६
महीरुहेषु कल्पद्रुः,	५/१००	वितन्वन्ति सतामेता-	१/५७
मिथ्यात्वतटिनीपूर-	२/३१४	विभवे विघ्नसङ्घात-	३/२०९
मूढाशय ! नवामूढामिव	८/५९	विभुर्विभावयामास,	३/१९९
मेघङ्कुरा वत्समित्रा,	३/६७	विलोक्यते न तल्लोके,	२/३६५
मेधानामिव लोकानाम्	८/११८	विशालशालं शैलाधो	७/८२
मोहभिल्लेशपल्लीव,	३/३४२	विषं माममृतं दीक्षाम्	८/६१
यः श्रियं सुकृतक्रीती,	२/१८१	व्यक्तं विमुक्तकाठिन्यम्	५/१०५
यतध्वमपवर्गाय,	३/३४४	व्याप्ताशेषहरिच्वतुर्मुख-	१/१५
यथा यथा पुनः कालः,	२/४४	शक्रस्य चक्रिणो राज्ञः	५/४६
यदनन्तभवाभ्यस्तं,	३/२००	शरीरं मलमञ्जुषा,	६/७६
यदयं तुच्छचित्तानाम्	१/४१	शरीरं सुकुमारं तद्,	३/३१२
यदस्मिन् पुण्डरीकेण	७/३२	शस्त्रे शास्त्रे च जागर्ति,	९/२९
यदि चात्मव्ययेनैतां,	२/२२८	शिलादित्यक्षमापालो,	७/७३
यदि भग्नप्रतिज्ञोऽपि	२/२७६	शुचौ यशसि धर्मे च	१/४६
यदेवेष्टवियोगादि	९/७४	श्रियो वा स्वस्य वा नाशे,	२/१७८

परिशिष्टम् [२] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गततात्त्विकपद्यानामकाराद्यनुक्रमः ॥

[४१५]

श्रीमन्नेमिजिनेनेव,	१०/२	सङ्घवात्सल्य-जैनेशवेस्म-	८/१२१
श्रीयुगादिजगन्नाथ !	३/११९	सार्धर्मिक-सुहृद्बन्धु-	१/१०२
श्लेष्मादिदोषवृक्षाणां,	३/२०५	सिद्धमन्नं जलं प्रासु,	२/२१
स मन्मथपथेऽस्माभिः	८/१४४	सिद्धिसौधाग्रसोपानं,	२/१२६
सतेरा चित्रकनका,	३/८०	सुकृतं न कृतं किञ्चिद्	१/३१
सन्तो ह्यपथपान्थानां,	२/२०५	सुखाय वत्से ! तद् वाञ्छा	२/३६८
समायातस्य तीर्थेऽस्मिन्	७/८०	सुदुष्करतरः कामं	१/४९
सम्पन्नानन्यसामान्य,	९/१३९	सुलभा जीवलोकेऽस्मिन्	९/१३२
सम्पिष्टविष्टपानिष्ट-	६/४२	सेविते तत् किमन्यत्र,	३/२५८
सम्यक्त्वकौमुदीस्वाद-	२/३१७	सौभाग्य-भाग्ययोगेहं,	२/२२७
सर्वेषां तत् प्रियाकर्तुं	१४/९०	स्थानान्येतानि चत्वारि,	१/१०६
सहजं मित्रमेतस्य,	८/७१६	स्मेरं सम्यक्त्वसूर्येण,	२/३१६
संसारचारकक्षिप्तो,	३/२१०	स्युर्यस्मिन्नर्थिसार्थस्य,	२/१६०
संसारदुःखसम्पर्द-	२/३६६	स्वकर्मफलभोगेन	९/७३
संसारसागरपतज्जनता-	७/८६	स्वकीयान् बान्धवानेव	६/७८
संसारसुखमापातमधुरं	१४/८९	स्वस्वामिभावसम्बन्ध-	२/३६४
संसारे जन्तवः सन्ति,	२/३१३		

• • •

परिशिष्टम्

[३]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतसुक्तिरूपपद्यांशानामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः
अक्रे विक्रामति ध्वान्तविक्रमः क्रमतां कुतः ? ॥	४/२०५
अप्रस्तुतमपि प्रायो, हितं वाच्यं हितैषिभिः ॥	२/३३९
असत्पात्रे तु विन्यासो, विद्याविप्लवकारणम् ॥	२/११९
आरामिकः किमारांमं, दत्ते पुष्प-फलार्थिनाम् ? ॥	२/१४७
किन्तु वन्ध्याः कला यासां, न परोपकृतिः फलम् ॥	२/१४९
जनास्ते यत्प्रवृत्तिः स्याद्, यथा स्वार्थमिहार्थिनाम् ॥	५/७८
न हि सत्त्ववतां किञ्चिदशक्यं प्रतिभासते ॥	२/२७८
नतेषु पक्षपातित्वमुत्तमानां हि लक्षणम् ॥	४/९८
‘नोल्लङ्घ्या भवितव्यता’ ॥	५/७२
पयोमध्याङ्गुलीरेखोपमः कोपो महात्मनाम् ॥	१४/२८३
मधोः किं नाम कुर्वन्तु, सायकाः शीर्णनायकाः ? ॥	५/८
मानच्छिदाग्रहग्रस्ता, मानी प्राणसमामपि ॥	११/४७०
महात्मनां हि पुण्यानि, किं न यच्छन्ति वाञ्छितम् ? ॥	४/१०५
यत् पुण्यं जन्मिनां जन्म, दर्शनेन महात्मनाम् ॥	२/१००
येन स्याद् वह्निदग्धानां, वह्निरेव महौषधम् ॥	२/१५७
रम्याऽपि हि श्रियं धत्ते, न विनेन्दुं कुमुद्वती ॥	२/२९४
विदग्ध ! दग्धुं किं नाम वाग्ज्वालाभिः प्रगल्भसे ? ॥	८/१३२
विना दिनाधिपं किं स्यात्, कोकस्यान्यः प्रियाकरः ? ॥	४/३२५
विलक्षो रविलक्षोरुतपस्तेजास्तनोतु किम् ? ॥	८/१६
‘श्रेयसे सङ्गतं सताम्’ ॥	८/८१५
स चकार परार्था हि, प्रवृत्तिं स्यान्महात्मनाम् ॥	५/६४
हीनसत्त्वस्य तत्त्वज्ञ !, कुतः सिद्धिर्भवत्वसौ ? ॥	२/२६८

परिशिष्टम्

[४]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतससङ्घतीर्थयात्राविधिनामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः	पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः
अत्यद्भुताभिर्देवेन्द्र-	१/९०	धनैर्धनार्थिनः कामं,	१/८०
अर्जितोदात्तपुण्यस्य,	१/६६	धन्यस्त्वं तीर्थकृतपूज्यो,	१/६४
इति सिद्धान्तसिद्धोऽयं,	१/१०४	पङ्कमग्नं च भग्नं च,	१/८४
इदमेव महादानं	१/१०३	परोपकारकरणं ब्रह्मव्रत-	१/१०५
उद्दामदान-सम्मान-	१/७८	पुण्यस्फूर्ते मुहूर्तेऽसौ,	१/१०१
एवं संवर्धितोत्साहो,	१/६७	पुरस्कृतगुरुः कृत्वा,	१/७५
कृतोरुवाहना-ऽऽवास-	१/६९	पूजिते पुष्प-वासाद्यैः-	१/७४
कोशं संवर्ध्य देवस्य,	१/९८	बन्दि-गाथकमुख्यांश्च,	१/८१
क्रमेण प्राप्यतीर्थानि,	१/८८	ब्रह्मचर्य-तपस्तेजो-	१/८७
क्षुद्रोपद्रवविद्रावि-	१/७६	मर्त्यजन्म-कुलैश्वर्य-	१/६३
क्षुधितं तुषितं व्याधि-	१/८५	मुखोद्घाटविधाने च,	१/९७
क्षुन्दानश्चाखिलान् क्षुद्रो-	१/८६	मुहूर्ते पर्वनिर्णीते,	१/७२
चन्दनस्यन्द-कस्तूरी	१/९३	यश्चेतसा शुचितरेण	१/१०७
चन्दना-ऽगरु-कर्पूर-	१/७१	वदान्यो जनतामान्यः,	१/६१
चलच्चामर-भृङ्गार-	१/९५	विवेकी पुरुषस्तत्र,	१/६०
चैत्यानि पूजयन् मार्गे,	१/८२	विश्वसङ्कल्पकल्पद्रो !	१/९९
जगत्त्रयपतेः स्नात्रं,	१/९१	सङ्घं गान्धर्ववर्गं च,	१/८९
जलोपकरण-च्छत्र-	१/७०	सङ्घाधिपत्यदीक्षायां,	१/७३
ततः प्रभुं नमस्कृत्य,	१/१००	सङ्घाधिपत्यमत्यन्तदुर्लभं	१/६५
ततः सार्धमिकान् सर्वान्	१/७९	सत्कुर्वन् धार्मिकान् निःस्वान्,	१/८३
तिथौ पुण्यातिथौ गत्वा,	१/६२	सार्धमिक-सुहृद्बन्धु-	१/१०२
तीर्थयात्रां चिकीर्षोश्च,	१/५९	सार्धमिकाणां सर्वत्र,	१/६८
दुग्धाद्यैरमृतैः किञ्च,	१/९२	स्थानान्येतानि चत्वारि,	१/१०६
देवानां वन्दनं चाथ,	१/९६	स्फूर्जज्जयजयध्वान-	१/७७
धनसारा-ऽगुरुप्राय-	१/९४		

परिशिष्टम्

[५]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतशत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनस्याकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः

अपि चात्र जिनाधीश-
इत्थं यथाश्रुतमयं
उपत्यकायामेतस्य,
किञ्च तीर्थेऽत्र पूजार्थं,
कुमारपालभूपाले,
गूर्जराधरित्रीशे,
ततश्चेक्ष्वाकुवंश्येन,
ततः क्रमेण रामेण,
ततो मधुमतीजातजन्मना
त्रिभुवनपालविहारो,
दृष्यान्निजभुजौर्जित्य-
नन्दनाभिनयनाय नाटिकाः,
निदेशादथ भूभर्तुः
पुण्यप्राप्यं प्रतिष्ठाप्य,
पुण्यलक्ष्मीं भवाम्भोधेः
वापीमप्यत्र लोकस्य,
विशालशालं शैलाधो,
शिलादित्यक्षमापालो,
समायातस्य तीर्थेऽस्मिन्
संसारसागरपतज्जनता-

सर्गः/पद्याङ्कः

७/६७
७/८५
७/७५
७/७७
७/७८
७/७४
७/६८
७/६९
७/७१
७/८३
७/७०
७/८४
७/७९
७/७२
७/८१
७/७६
७/८२
७/७३
७/८०
७-८६

• • •

परिशिष्टम्

[६]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतसर्गान्ते वस्तुपालप्रशस्तीनामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः

सर्गः/पद्याङ्कः

अन्तः कज्जलमञ्जुलश्रि यदिदं शीतद्युतेर्द्योतते,
आयाताः कति नैव यान्ति कति नो यास्यन्ति नो वा कति,
एतोऽन्योन्यविरोधिनस्त्वयि गुणाः श्रीवस्तुपाल ! क्षमा-
क्लृप्तस्त्वं ननु दीनमण्डलपतिर्द्रास्त्रिभुवः तत् किं पुनः,
खेलद्भिः खरदूषणास्तसुभगैः क्षीराब्धिबन्धोद्धतै-
त्रिजगति यशसस्ते तस्य विस्तारभाजः,
दृश्यः कस्यापि नायं प्रथयति न परप्रार्थनादन्यमन्य-
पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि,
मुष्णाति प्रसभं वसुद्विजपतेगौरीगुरुं लङ्घयन्,
यस्तीर्थयात्राभवपुण्ययोगात्,
या श्रीः स्वयं जिनपतेः पदपद्मसद्वा,
यात्रायां चन्द्रसान्द्रं लसदहितयशः कोटिशः कुट्टयित्वा,
वर्षीयान् परिलुप्तदर्शनपथः प्राप्तः परं तानवं,
विश्वस्मिन्नपि वस्तुपाल ! जगति त्वत्कीर्तिविस्फूर्तिभिः,
शश्वच्चलाऽपि किल कृष्णमुखं कृपाणे,
श्रीवस्तुपालसचिवस्य परे कवीन्द्राः,
श्रीवासाम्बुजमाननं परिणतं पञ्चाङ्गुलिच्छद्यतो,
स्वस्ति श्रीपुण्डरीकक्षितधरशिखराद् यक्षमुख्यः कपदी,

८/२०६
९/२२५
६/१२९
१४/३९७
८/२०६
४/१०९
११/३१६
१०/२५३
९/२२५
२/४८
३/७७
१४/३९७
१/१२
१३/३३०
१२/३३५
५/१२१
७/१३७
७/१३७

• • •

परिशिष्टम्

[७]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतवस्तुपालसङ्ख्यात्रावर्णनानामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः	पद्यांशः	सर्गः/पद्याङ्कः
अजाहराख्ये नगरे च	१५/१२	पुरः पुरः पूरयता पयांसि	१५/२१
अत्र यात्रिकलोकानां	१५/३८	पुष्टभक्तिभरतुष्ट्या	१५/५
अथ प्रसादाद् भूभूर्तुः	१५/२४	पृष्ठपट्टं च सौवर्णं	१५/३३
अध्यावास्य नमस्यकीर्ति-	१५/७	प्रसादे निदधे चास्य	१५/३४
अयं क्षुब्धक्षीराणवनव-	१५/१	[प्रासादः स्फुटमच्युत-	१५/३७
अर्कपालितकं ग्राममिह	१५/३०	भक्त्याऽऽखण्डलमण्डपं	१५/२५
असाधि सार्धमिकमान-	१५/२०	मन्त्री मौलौ किल	१५/९
इति प्रतिज्ञामिव नव्यकीर्ति-	१५/२२	मन्त्रीशेन जिनेश्वरस्य	१५/१०
इत्थं तत्र विधाय	१५/११	[यत् पूर्वैर्न निराकृतं	१५/३९
एतत् सुवर्णरचितं	१५/४७	लुम्पन् रजो विजयसेन-	१५/१८
किञ्चैतन्मन्दिरद्वारि	१५/३५	लोकैः पाञ्चालिकानृत्त-	१५/३६
कुन्देन्दुसुन्दरावपावनं	१५/२९	वस्त्रापथस्य पन्थाः	१५/४२
क्षोणीपीठमियद्रजः	१५/४६	शत्रुञ्जये यः सरसी	१५/४५
गजेन्द्रपदकुण्डस्य	१५/१५	शातकुम्भमयान् कुम्भान्	१५/२७
गुरु-पूर्वज-सम्बन्धि-	१५/२६	[श्रीपालिताख्ये नगरे	१५/३१
ग्रामे ग्रामे पुरि पुरि	१५/६	श्लाघ्येऽहि सङ्घसहितः	१५/२
जिनमज्जनसज्जसज्जनं	१५/१६	संरम्भसङ्घटितसङ्गजनौध-	१५/१७
तत्र स्नात्रमहोत्सवव्यसनं	१५/८	समं तेजःपालान्वितपुरजनैः	१५/२३
तस्यानुजश्च जगति प्रथितः	१५/४०	समुद्रत्वं श्लाघे महिमहिम-	१५/४१
दानैरानन्द बन्दित्रज-	१५/१९	सान्द्रैरुपर्युपरिवाहपदाग्रः	१५/३
देवपत्तनपुरे पुरन्दर	१५/१३	सौवर्णदण्डयुगं च,	१५/२८
नाभेयप्रभुभक्तिभासुरमनाः	१५/४	स्फुटस्फटिकदर्पण-	१५/४४
पीतस्फीतरुचिशिराय	१५/१४	हर्षोत्कर्षं न केषां	१५/३२
पुण्योल्लासविलास-	१५/४३		

परिशिष्टम्

[८]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतग्रन्थकारप्रशस्तीनामकाराद्यनुक्रमः ॥

पद्यांशः	श्लोकः/पृष्ठः
अस्ताघवाङ्मयपयोनिधि-	४/४०३
आनन्दसूरिरिति तस्य बभूव शिष्यः,	३/४०३
इत्युक्त्वा गतयोस्तयोरथ पथो	१२/४०४
किञ्च श्रीमलधारिगच्छजलधि-	१३/४०५
श्रीनागेन्द्रमुनीन्द्रगच्छतरणिः	१/४०३
तत्सिंहासनपूर्वपर्वतशिरः	२/४०३
तस्मादस्य यशस्विनः सुचरितं	११/४०४
नाभूवन् कति नाम ? सन्ति कति नो ?	१०/४०४
नित्यं व्योमनि नीलनीरजरुचौ	१५/४०५
[पञ्चासराह्वनराजविहारतीर्थे,	७/४०४
भवोद्भटवनावनीविकटकर्मवंशावलि-	८/४०४
शिष्यं तस्य प्रशस्यप्रशमगुणनिधे-	९/४०४
श्रीधर्माभ्युदयाह्वयेऽत्र चरिते	१४/४०५
श्रीविजयसेनसूरिस्तत्पट्टे	६/४०४
सिद्धान्तोपनिषन्निषण्णहृदयो	५/४०३

• • •

परिशिष्टम्

[९]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यन्तर्गतानामितिहासविदुपयोगिनां
विशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥

नाम	पत्राङ्कः	नाम	पत्राङ्कः
अक्षयतीया	[पर्व] ७१	उदयप्रभ	[आचार्यः] ४०४
अजापाल	[राजा] ३९१	कर्पदिन्	[यक्षः] १३०, १३१, १३३, १३४, १३५, ३९९, ४०४
अजाहरा	[तीर्थं नगरं च] ३९१		
अणहिलपाटक	[नगरम्] ५	कासहद	[नगरम्] ३९८
अणहिलपुर		कुमारदेवी	[वस्तुपालमाता] ५
अनुपमासरः	[सरः] ४०२	कुमारपाल	[गुर्जरेश्वरः] १३६
अमरचन्द्रसूरि	[आचार्यः] ४०३	कुमारपुर	[नगरम्] १३६
अमरसूरि	[आचार्यः] ६	कोडीनार	[ग्रामः] ३९९
अमृतांशुलाञ्छन	[चन्द्रप्रभजिनमूर्तिः] ३९९	गजेन्द्रपदकुण्ड	[गिरिनारगिरिगतः कुण्डः] ३९९
अम्बा	[देवी] ३९८, ४००, ४०४	गुर्जरत्रा	[जनपदः] १३५
अम्बिका	[देवी] ४००	गोपालगुर्जरी	[रासकभेदः] ३२४
अर्कपालित	[ग्रामः] ४०१	गोमुख	[यक्षः] ७७
आखण्डलमण्डप	[शत्रुञ्जय- स्थोमण्डपः] ४०४	गोव्रत	[व्रतविशेषः] ३२२
आनन्दसूरि	[आचार्यः] ४०३	चण्डप	[वस्तुपालपितामह- पितामहः] ५
आर्यवेद	[ग्रन्थः] ११५	चण्डप्रसाद	[वस्तुपालप्रपितामहः] ५
आशुक	[मन्त्री] १३५	चौलुक्य	[वंशः] ५
आसराज	[वस्तुपालपिता] ५	जावड	[श्रेष्ठी] १३५
इन्द्रमण्डपः	[शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः] ३९९	ज्ञानपञ्चमी	[पर्व] २१८
उदयन	[मन्त्री] १३६	तेजःपाल	[मन्त्री] ५, ४००, ४०२

परिशिष्टम् [१] इतिहासविदुपयोगिनां विशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥

[४२३]

त्रिभुवनपालविहार	[प्रासादः]	१३६	वस्त्रापथ	[तीर्थम्]	४०२
देवपत्तन	[नगरम्]	३९९	वाग्भट	[मन्त्री]	१३६
धर्माभ्युदय	[काव्यनाम]	४०५, ४०६	वामनस्थली	[ग्रामः]	३९९
धवलकक	[नगरम्]	४००	वासवमण्डप	[शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः]	३९९
नरचन्द्र	[आचार्यः]	४	विजयसेनसूरि	[आचार्यः]	४, ६, ४००, ४०४
नागेन्द्र	[गच्छः]	५, ४०३	विमलगिरि	[पर्वतः]	१३२, ३९८
पञ्चम्यादितपः	[तपः]	२०९, २१८	वीरधवल	[राजा]	५, ४००
पञ्चमीतपः			शत्रुञ्जय	[पर्वतः]	११६, ११९, १३०, १३२, ४००, ४०२
पञ्चासर	[प्रासादः]	५, ४०४	शान्तिसूरि	[आचार्यः]	६, ४०३
पालित	[नगरम्]	४०१	शिलादित्य	[राजा]	१३५
पालितपालित	[नगरम्]	१३०	सङ्घपतिचरित	[काव्यनाम]	५
प्राग्वाट	[वंशः]	५	सङ्घाधीश्वरचरित	[काव्यनाम]	४०२
मधुमती	[नगरी]	१३५	सिद्धराज	[गुर्जरेश्वरः]	१३६, ४०३
मल्लदेव	[वस्तुपाल- भ्राता]	५, ४०३	सिद्धसेनदिवाकर	[आचार्यः]	४
महेन्द्रसूरि	[आचार्यः]	५, ४०३	सिद्धाधिप	[गुर्जरेश्वरः]	१३५
रैवत-क	[पर्वतः]	३९९, ४०२	सोम	[वस्तु]	५
ललितसरः	[सरः]	४०१	स्तम्भन	[जिनः]	४००
लवणप्रसाद	[वीरधवलपूर्वजः]	५	हरिभद्रसूरि	[याकिनीसूनुः- आचार्यः]	४, ६, ४०३
वनराज	[गुर्जरेश्वरः]	५	हेमसूरि	[आचार्यः]	४
वनराजविहार	[प्रासादः]	४०४			
वलभी	[नगरी]	१३५			
वस्तुपाल	[मन्त्रीश्वरः]	५, १२, ४८, ७७, १०९, १२१, १२९, १३७, २०६, २२५, २५३, ३१६, ३३५, ३७०, ३९७, ४०१, ४०६			

परिशिष्टम्

[१०]

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥

[अ]			
अक्षयतृतीया [पर्व]	७०	अनङ्गवती [राजपुत्री]	३६, २२१, २२३
अक्षोभ्य [दशारराजः]	२५४, ३४५	अनङ्गसेन [राजा]	२३३, २३५, २३७
अङ्ग [देशः]	२५०	अनन्तसेन [सुलसापुत्रः-देवकीगर्भः]	३२०
अङ्गारक [विद्याधरपुत्रः]	२५९	अनाधृष्टि [राजपुत्रः]	३२७, ३५८, ३६२, ३६४
अङ्गारमती [विद्याधरी]	३१४	अनिन्दिता [दिक्कुमारी]	५४
अचल [दशार्हः]	२५४	अनीकयशस् [सुलसापुत्रः-देवकीगर्भः]	३२०
अचलपुर [नगरम्]	२२६, २२९, २९७	अनुत्तर [विमानम्]	४८
अच्छदन्त [नृपः]	३९१	अन्धकवृष्णि [राजा]	२५४, २५५
अच्युत [कल्प]	४६	अपरविदेह [क्षेत्रम्]	१९, ३८
अच्युत [वासुदेवः]	३८५	अपराजित [राजपुत्रः]	२३८, २४१, २४२, २४३, २४६, २४७, २४८
अच्युतेन्द्र [इन्द्र]	५७	अपराजित [विमानम्]	२५२
अजापाल [राजा]	३९९	अपराजिता [दिक्कुमारी]	५४
अजाहरा [तीर्थम्-नगरम्]	३९९	अपराजिता [नगरी]	४९
अजितसेन [सुलसापुत्रः-देवकीगर्भः]	३२०	अपराजिता [विद्या]	२९, ३३, ३५, ३६
अञ्जन [अद्रिः]	१२३	अपाच्यरुचक [पर्वतः]	५४
अणहिलपाटक [नगरम्]	५	अप्रतिचक्रा [देवी]	७७
अणहिलपुर		अब्दकुमार [भवनपतिः]	१२३
अतिपाण्डुककम्बला [शिला]	३२४	अब्धि [भवनपतिः]	५२
अतिमुक्त [राजपुत्रः]	२५७, ३१९, ३२०,	अभयङ्कर [राजा]	१८, १९, २१, २३, २५, २७, २८, ३०, ३६, ३७
अतिमुक्तक	३२८, ३३३, ३४०, ३८१		
अनघा [ग्राममहत्तरपत्नी]	१३०, १३४		
अनङ्गदेव [इभ्यः]	२४७		

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४२५]

अभयमती [श्रेष्ठिपत्नी]	४४	[आ]	
अभिचन्द्र [कुलकरः]	५१, ५२	आग्नेय [अस्त्रम्]	३६७
अभिचन्द्र [दशार्हः]	२५४	आदिजिन [तीर्थकरः]	५३, १२५
अमरसूरि [आचार्यः]	६, ४०३	आदिनाथ	
अमरचन्द्रसूरि		आनन्दसूरि [आचार्यः]	६, ४०३
अमरसेना [राज्ञी]	१९	आनन्दा [दिक्कुमारी]	५४
अमृतसागर [सूरिः]	१४३	आपात [भिल्लराजा]	८३
अमृतसेन [विद्याधरः]	२४१	आभीर [जातिः]	३१०
अम्बा [देवी]	४००, ४०४	आरण [कल्प]	२४८
अम्बिका		आर्यवान् [राष्ट्रोदः]	१३८, १४१
अम्भोद [अस्त्रम्]	३६७	आर्षभि [भरतः]	८६, १२४
अयोध्या [पुरी]	६१, ६२, ७२, ८७, १०८, १२५	आशुक [मन्त्री]	१३५
अरिकेशरिन् [राजा]	१६०	आसराज [वस्तुपालपिता]	५
अरिकेशरी [लक्ष्मीपुरराजः]	३६	[इ]	
अरिष्ट [उक्षा]	३२५, ३२६	इक्ष्वाकु [वंशः]	५९, १२३, १३५
अरिष्ट [नेमिजिनः]	३२५, ३३१, ३७१	इलादेवी [दिक्कुमारी]	५५
अरिष्टनेमि		इषुवेगवती [नदी]	२६४
अरिष्टपुर [पुरम्]	३१३	[ई]	
अर्कपाका [रसवती]	३०७	ईशान [कल्पः]	४०, ४२
अर्चिमालिन् [विद्याधरः]	२५८	ईशान [इन्द्रः]	५८, ३२५
अर्जुन [पाण्डवः]	३२२, ३४४, ३६०, ३६२	ईशानवज्रिन्	
अलम्बुसा [दिक्कुमारी]	५५	ईशानेश	
अवस्वापिनी [विद्या]	१४९	ईशानचन्द्र [राजा]	४४, ४९
अशनिवेग [विद्याधरः]	२५८, २५९	ईश्वरदत्त [श्रेष्ठी]	४४
अशोकदत्त [राममित्रम्]	४९, ५०	[उ]	
अश्वह्वद्विद्या [विद्या]	३०६	उग्रसेन [राजा]	२५५, २५६, २५७, ३२१, ३३१, ३३२, ३५७, ३७४, ३७५, ३७७
अष्टापद [पर्वतः-तीर्थः]	८९, ११२, ११४, ११५, ११९, १२०, १२३, २६५, ३०९, ३१०, ३१२	उत्तकुरु [क्षेत्रम्]	३८, ४३, ५९
अहिकुमार [भवनपतिः]	५२	उत्तरकुरु [शिबिका]	
		उदयन [मन्त्री]	१३६
		उदयप्रभसूरि [आचार्यः]	४०४
		उदुम्बरावती [नदी]	२६२

उल्लुका [राजपुत्रः]	३९०	कमलवती [श्रेष्ठिनी]	१४६
उसीखर्त (?) [नगरम्]	२६२	कमलिनी [विद्याधराजपुत्री]	२४२
[ऋ]		कम्बुपाणि [नृपः]	३५४, ३५५
ऋतुपर्ण [नृपः]	२९८, ३०१, ३०८	कर्कोटक [गिरिः]	२६५
ऋषभ [प्रथमतीर्थकरः]	५९, ९०,	कर्ण [राजपुत्रः]	३६१
	१०२, १२४	कलम्बुका [वापी]	३४५
ऋषभ [श्रेष्ठी]	१४५, १४६	कलशीपुर [पुरम्]	३८५
ऋषभकूट [पर्वतः]	८६	कलाकामगवी [शारदानाम]	२१०
ऋषभसेन [राजपुत्रः]	७६	कलिकालगौतम [हरिभद्रबिरुदः]	४०२
[ए]		कलिङ्ग [विद्याधरः]	२३५
एकनासा [दिक्कुमारी]	५५	कलिङ्गसेना [वेश्या]	२६२
एकनासा [राजपुत्री]	३८२	कंस [राजपुत्रः]	२५५, २५६, २५७,
[ऐ]			३१५, ३१८, ३१९, ३२०,
ऐरवत [क्षेत्रम्]	५७		३२१, ३२२, ३२३, ३२५,
[क]			३२७, ३२८, ३२९, ३३१,
कच्छ [भूपः]	६८		३३२, ३६६
कथाप्रिय [राजा]	१९५	कंसारि [कंसशत्रुः]	३५४, ३६७
कनकपुर [पुरम्]	२५१	काञ्चनदंष्ट्र [खेचरेन्द्रः]	३१५
कनकप्रभ [राजा]	३४१, ३४२	कादम्बरी [गुफा]	३८९
कनकमाला [राजपुत्री]	२३९	कादम्बिनी [दन्तिकामिनी]	१९०
कनकमाला [राज्ञी]	३४०, ३४५	कामलता [वाराङ्गना]	२४२
कनकवती [जम्बूपत्नी]	१४६, १९१	कामसमृद्ध [सार्थवाहः]	१४३
कनकवती [राज्ञी]	४४, २६८, २७२,	काल [संवरपुत्रः]	३४४
	२७३, ३१२, ३८२	काल [राजपुत्रः]	३३२, ३३३
कनकश्री [जम्बूपत्नी]	१४६, १८८	कालकुमार	
कनकसेना [जम्बूपत्नी]	१४६, १८०	कालकुमारक	
कन्दर्पकोश [पुरम्]	१९७	कालमुख [यवनजातिः]	८२
कर्पदिन् [यक्षः]	१३०, १३१, १३३,	कालसंवर [विद्याधराजः]	३४०
	१३४, १३५, १३७	कालिका [देवी]	२४०
	४०४	कालिन्दी [नदी]	२५६
कमल [विद्याधरः]	२३५	कालिय [अहिः]	३२५, ३२८
कमलभानु [विद्याधराजः]	२४२	काशिनायक [राजा]	२७८
कमलमाला [श्रेष्ठिपत्नी]	१४६	किन्नरगीत [पुरम्]	२५८

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥

[४२७]

किरीट [मन्त्री]	२४८	३३९, ३४०, ३४१, ३४४,
किंपुरुषेश्वर [व्यन्तरः]	३१२	३४५, ३४६, ३४७, ३४८,
कीर्तिमती [राज्ञी]	२५०	३४९, ३५२, ३५५, ३५८,
कीर्तिमती [विद्याधरप्रिया]	२४१	३६३, ३६५, ३६६, ३६९,
कुण्डन [नगरम्]	२७५, २८३, ३००,	३७१, ३७२, ३७५, ३७७,
कुण्डन	३०२, ३०३, ३०४, ३०५,	३८०, ३८१, ३८२, ३८३,
कुण्डनपत्तन	३०८, ३३६, ३३७, ३३८	३८४, ३८५, ३८७, ३८९,
कुण्डनपुर		३९०, ३९१, ३९२, ३९३
कुण्डपुर [नगरम्]	२४३, २४८	कृष्णभु [राजपुत्रः] ३४६, ३४८
कुन्ती [समुद्रभगिनी]	३४४, ३४५	कृष्णासूनु
कुबेर [वेश्यापुत्रः]	१५२, १५३, १५५	कृष्णा [राज्ञी] ३४६
कुबेरदत्त		केतुमञ्जरी [कृष्णापुत्री] ३८५
कुबेरदत्त [श्रेष्ठी]	१४६	केशव [वासुदेवः] ३२६, ३२७, ३३७,
कुबेरदत्ता [वेश्यापुत्री]	१५२, १५३, १५४	३४४, ३४८, ३४९,
कुबेरसेन [श्रेष्ठी]	१४६	३५२, ३५८, ३६७,
कुबेरसेना [वेश्या]	१५२, १५३,	३७१, ३७२
	१५४, १५५	केशव [श्रेष्ठिपुत्र] ४४, ४६
कुबेराङ्गज [कुबेरपुत्रः]	१५४	केशिन् [हयः] ३२५
कुब्जवारक [रामसूः]	३९२	केशिन् [कंसकिशोरः] ३२६
कुमारदेवी [वस्तुपालमाता]	५	केसर [विमानम्] ३०८
कुमारपाल [भूपालः]	१३६	केसर [सुरः] ३०८
कुमारपुर [पुरम्]	१३६	केसरिन् [राजपुत्रः] २९६
कुमुदिनी [विद्याधरराजपुत्री]	२४२	कैटभ [राजपुत्रः] ३४१, ३४२
कुम्भकण्ठ [द्वीपः]	२६५	कैलास [गिरिः] १७३
कुरु [देशः]	२४८	कोणिक [श्रेणिकपुत्र] २०४
कूबर [भूपः]	२४५, २७५, २८१,	कोशल [देशः-पत्तनम्-उद्यानम्] २७४,
कूबेर	२८२, २८८, २९०,	२७७, ३०९
	२९६, ३०६, ३०९	कोशल [विद्याधरः] २६७, २६८
कृतमाल [देवः]	८२	कोशलनायक [नृपः] २३९, २७७
कृष्ण [नृपः-वासुदेवः]	२७८,	कोशलेश्वर
	३२२, ३२३, ३२४, ३२६,	कोशला [पुरी-चैत्यम्] २६७, २६८, २७४,
	३२७, ३२८, ३२९, ३३१,	२७९, २८४, २८८,
	३३२, ३३३, ३३६, ३३७,	३०६, ३०८, ३०९

कोशला [वनम्]	३०६	गन्धार [देशः]	३८
कौमोदकी [गदा]	३३४	गन्धार [राजपुत्रः]	३५६
कौरव [कुरुपुत्राः]	३५४, ३६०,	गन्धिल [विजयः]	३८
कौरव्य [३६१, ३६६]		गरुड [चिह्नम्]	३३४
क्रोष्टुकिः [नैमित्तिकः]	२५६, ३२४, ३३१,	गरुडकेतन [राजा]	३३७
	३३२, ३३३, ३५५	गरुडध्वज [राजा]	३५७, ३७२
क्षारवारिधि [वारिधिः]	२६५	गरुडव्यूह [व्यूहनाम]	३५७
क्षितिप्रतिष्ठित [नगरम्]	१३, ३८, ४४	गाण्डीव [धनुः]	३६०
क्षीरदण्डीर [दम्पती]	३११	गारुड [अस्त्रम्]	३६७
क्षीरदण्डीर [देवजीवः]	३१२	गिरिकूट [कूटः]	२६४
क्षीरदण्डीरा [देवीजीवः]	३११	गुणधर [राजपुत्रः-आचार्यः]	२५१, २५२
क्षीरवारिधि [समुद्रः]	१२३	गुणवती [श्रेष्ठिप्रिया]	१६३
क्षुद्रहिम [अद्रिः]	५७, ८५	गुणाकर [श्रेष्ठिपुत्रः]	४४
क्षुद्रहिमालय [१९, २३]		गूर्जरा [जनपदः]	१३५
		गोपालगूर्जरी [रासकप्रकारः]	३२४
[ख]		गोपीधव [गोपीपतिः]	३४९
खण्डप्रपाता [गुफा]	८७	गोमुख [यक्षः]	७७
[ग]		गोविन्द [कृष्णवासुदेवः]	३२४, ३२६,
गगनवल्लभ [पुरम्]	१७८, २२१		३२७, ३२९, ३३६,
गङ्गदत्त [श्रेष्ठिपुत्रः]	३१७, ३१८,		३४०, ३४९, ३६६,
गङ्गदत्तक [३२१]			३६८, ३६९, ३७०,
गङ्गा [देवी]	८७		३८१
गङ्गा [नदी]	५०, ८७, १६२,	गोब्रतम् [व्रतम्]	३२२
	२१०, २११, २१२,	गौड [राजा]	२०९
	२१४, ३१२, ३८५	गौतम [गणधरः]	४
गङ्गिल [श्राद्धः]	३४४	गौरी [विद्या]	३४५
गज [देवकीपुत्रः]	३८१, ३८२	[घ]	
गजसुकुमाल [२५, ३६]		घनवाहन [नृपतिः]	२५, ३६
गजपुर [नगरम्]	६९	[च]	
गजेन्द्रपद [कुण्डम्]	३९९	चक्रपुर [पुरम्]	२३३, २३४, २३६
गन्धर्वसेना [वणिक्सुता]	२६०, २६१	चक्रव्यूह [व्यूहनाम]	३५६, ३५७, ३५८
गन्धर्वसेना [विद्याधराजपुत्री]	२६५, २६६	चक्षुःकान्ता [कुलकरी]	५२
गन्धसमृद्धक [पुरम्]	३८	चक्षुष्मान् [कुलकरः]	५१

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४२९]

चण्डप [वस्तुपालपितामहपितामहः]	५	जम्बू	[श्रेष्ठिपुत्रः- १४५, १४६,
चण्डप्रसादः [वस्तुपालप्रपितामहः]	५	जम्बूकुमार	मुनिः] १४७, १४८, १४९,
चतुरिका [चेटी]	१९९, २०१	जम्बूस्वामिन्	१५१, १५८, १५०,
चन्दनदान [श्रेष्ठी]	४९		१६३, १६६, १७८, १८५,
चन्द्रकान्ता [राज्ञी]	३८		१९०, १९२, १९९, २०२,
चन्द्रकान्ता [कुलकरी]	५१		२०३, २०४, २०५, २०६
चन्द्रमती [राजपुत्री]	२९८	जम्बूद्वीप [द्वीपः]	४४, ४९, ५०, २२६,
चन्द्रयशस् [कुलकरी]	५१		३०९, ३४१, ३४२
चन्द्रयशस् [राज्ञी]	२९८, ३००,	जम्भारि [दैत्यशत्रुः]	३६७
	३०१, ३०२	जयद्रथ [राजा]	३६१
चन्द्रशिशिरा [नदी]	२४८	जयन्ती [दिक्कुमारी]	५४
चन्द्रशेखर [राजा]	२७८	जयन्ती [पुरी]	१८८
चन्द्रहास [खेचरः]	२६७	जयपुर [नगरम्]	१४९
चन्द्रापीड [?]	२७०	जयश्री [जम्बूपत्नी]	१४६, १४५
चन्द्राभा [राज्ञी]	३४१, ३४२	जयश्री [श्रेष्ठिनी]	१४६
चपलगति [राजपुत्रः]	२३७	जयसेन [नृपः]	३६२
चम्पक [इभः]	३२५, ३२९	जयसेना [श्रेष्ठिनी]	१४६
चम्पा [पुरी]	२०४, २०५, २५०,	जरा [जराकुमारमाता]	३१३
	२५१, २५९	जराकुमार [राजपुत्रः]	३१३, ३९३,
चाणूर [मल्लः]	३२५, ३२६,	जरापुत्र	३९५, ३९६
	३२९, ३३०	जरासुत	
चारुदत्त [वणिक्]	२६०, २६५	जरासूनु	
चित्रकनका [दिक्कुमारी]	५५	जरासन्ध [प्रतिवासुदेवः]	२५५, २५६,
चित्रगति [विद्याधरः]	२३२, २३३, २३४,		२५७, ३१३, ३१४, ३१५,
	२३५, २३६, २३७,		३३०, ३३१, ३३२, ३५४,
	२३८		३५५, ३५६, ३६४, ३६५
चित्रगुप्ता [दिक्कुमारी]	५४	जलावर्त [पल्लवः]	२५८, २५९
चित्रा [दिक्कुमारी]	५५	जवन [युवराजः]	३६५
चौलुक्य [वंशः]	५	जाम्बवती [राज्ञी]	३५०, ३५२
[ज]		जाम्बवतेय [जाम्बवतीपुत्रः]	३५४
जनानन्द [पुरम्]	२४३	जावड [श्रेष्ठी]	१३५
जनार्दन [वासुदेवः]	३२६, ३३७, ३३८,	जाह्नवी [नदी]	१६०
	३३९, ३६४, ३७१, ३८५	जितशत्रु [नृपः]	१८५, १८६, १८७, १८८
			२४३, २४६, ३५३

जितारि [राजा]	२५०	[थ]	
जिनदास [वणिग्]	१७७, १८५	थावच्चानन्दन [श्रेष्ठिपुत्रः]	१३२
जिनसेन [सूरिः]	३०९	[द]	
जीवयशस् [राजपुत्रीः]	२५६, ३१८, ३२०, ३३१, ३५४, ३६६, ३७५	दधिपर्ण [नृपः]	२७८, २८७, २८८, २८९, ३०३, ३०४, ३०५, ३०६, ३०७, ३०८
जीवानन्द [वैद्यः]	४४, ४५	दधिमुख [विद्याधरः]	३१४
ज्वलनवेग [विद्याधरः]	२५८, २५९	दमदन्ती [राज्ञी]	२७७, २७८,
[ट]		दमयन्ती	२८०, २८२, २८३, २८९,
टङ्कण [जनपदः]	२६४, २६६	दवदन्ती	२९४, २९५, २९६, ३००, ३०२, ३०४, ३०५, ३०७
[ड]		दमधर [आचार्यः]	२३७
डिम्भक [मन्त्री]	३५६	दशकन्धर [रावणः]	१३५
[ढ]		दशार्ह [दशारपुत्रः]	३१६
ढण्डणा [कृष्णपुत्रः मुनिः]	३८६, ३८७	दामोदर [वासुदेवः]	३२२, ३३१, ३३४, ३४८, ३७५
[त]		दारुक [सारथिः]	३३४, ३५५
तक्षशिला [पुरी]	७१, ९२, ९८, १०८	दिनकर [त्रिदण्डी]	२६२
तक्षशिलाविभु [बाहुबली]	१०५	दुर्गपाताल [बिलम्]	२६३
तगरा [नगरी]	२५	दुर्गिला [स्वर्णकारपत्नी]	१६६, १६८, १६९, १७०, १७१
तमालिनी [पुरी]	१५५, १८९	दुर्योधनः [धार्तराष्ट्रपुत्रः]	३३८, ३४४, ३४९, ३५४, ३५८, ३६०
तमिश्रा [गुफा]	८२, ८७	दृढधर्मन् [इभ्यपुत्रः]	१४३
तापसपत्न [पुरम्]	२९५, २९६,	दृढधर्मन् [देवः]	४०
तापसपुर	२९९, ३००, ३०२	देवक [राजा]	३१८, ३१९
तामस [अस्त्रम्]	३६७	देवकी [राज्ञी]	३१८, ३१९, ३२०, ३२१, ३२२, ३२८, ३५४, ३८०, ३८१, ३८२
ताक्ष्यकेतन []	३७५	देवदत्त [स्वर्णकारः]	१६६, १६८, १६९, १७१
ताक्ष्यव्यूह [व्यूहनाम]	३६५	देवदिन [स्वर्णकारपुत्रः]	१६६, १६८, १७०
तालध्वज [तालवादकः-स्थः]	३२३, ३२४		
तालोल्लाटिनी [विद्या]	१४९		
तुङ्गिका [शिखरम्]	३९५		
तेजःपाल [मन्त्री]	५, ४००, ४०२		
तोयधारा [दिक्कुमारी]	५४		
त्रिनेत्र []	२७२		
त्रिपथगा [नदी]	८७		
त्रिभुवनपालविहार [विहारः]	१३६		

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४३१]

देवपत्तनपुर [नगरम्]	३९९	धर्मचक्र [स्थापना]	७२
देवयशस् [सुलसापुत्रः]	३२०	धर्मश्री [आर्या]	३४४
द्रविड [नरेशः]	१३२	धर्माभ्युदय [ग्रन्थनाम]	४०५, ४०६
द्रुपद [राजा]	३४४	धवल [राजा]	२४५
द्रुपदपुत्री [द्रौपदी]	३४४	धवलक्कक [पुरम्]	४००
द्वारका [पुरी]	३३३, ३३८, ३४६,	धातकी [द्वीपः]	४०
द्वारिका	३५४, ३६९, ३८४,	धान्यपूर [नगरम्]	३८६
	३८७, ३८८	धारिणी [उग्रसेनसाज्ञी]	२५६, २५७
द्वारवती [पुरी]	३७२, ३८६	धारिणी [जितशत्रुराज्ञी]	२४३
द्वीपकुमार [भवनपतिः]	५२	धारिणी [वज्रसेनराज्ञी]	४६
द्वैपायन [ऋषिः]	३८९, ३९०,	धारिणी [विक्रमधनराज्ञी]	२२६
	३९१, ३९३	धारिणी [श्रेष्ठिनी]	१४५
[ध]		धारिणीपुत्र [जम्बू]	१८०
धन [नृपः-राजपुत्रः-]	१३, १४, १६,	धार्तराष्ट्र [राजा]	३४४, ३९२
सार्थवाहः]	१८, ३८, ४४, १३०,	धार्तराष्ट्र [धृतराष्ट्रपुत्राः]	३५६, ३५७
	२२७, २२९, २३२	धूमकेतु [देवः]	३४०, ३४१, ३४२
धनञ्जय [राजा]	३६०	धूमशिख [विद्याधरः]	२६१
धनद [लोकपालः]	६१, २७२, २७३, ३३४	धूसरी [आभीरी]	३१०, ३११
धनदत्त [राजपुत्रः]	२३२	[न]	
धनदत्त [वणिक्]	१८८	नकुल [पाण्डुपुत्रः]	३४४, ३६१
धनदत्त [सार्थवाहः]	२९८	नन्द [गोकुलनायकः]	३१९, ३२७,
धनदेव [नौवणिक्]	१६५, १६६		३२८, ३२९
धनदेव [राजपुत्रः]	२३२, २३७	नन्दक [असिः]	३३४
धनदेव [सार्थेशः]	२९७, ३०८	नन्दन [उद्यान]	६५
धनवती [राजपुत्री]	२२८, २३३	नन्दन [वनम्]	५७, ९२
धनावह [वणिग्]	१८९	नन्दा [दिक्कुमारी]	५४
धनावह [श्रेष्ठी]	१६३, १६४	नन्दिग्राम [ग्रामः]	४०, १८३
धन्य [आभीरपुत्रः]	३१०, ३११, ३१२	नन्दिपुर [नगरम्]	२४२
धम्मिलाभ [आभीरः]	३१०	नन्दिवर्द्धना [दिक्कुमारी]	५४
धरण [दशार्हः]	२५४	नन्दीश्वर [तीर्थः-द्वीप]	५६, १२३,
धर्मघोष [आचार्यः-मुनिः]	१४, १५, १६,		२३६, ४०२
	१७, ३८, ३१६	नन्दोत्तरा [दिक्कुमारी]	५४

नभःसेना [जम्बूपत्नी]	१४६, १८३	नाभिनन्दन [ऋषभप्रभुः]	६३, ६८, ९५,
नभस्तिलक [पर्वतः]	४०	नाभिसूनु	१०२, १११, ११३,
नमि [विद्याधरः-राजपुत्रः]	६८, ८६, ८७	नाभेय	१२५, १२६, १२८,
नमि [विभुः]	२७१, ३७२		१३६, ३७४, ३९८,
नरचन्द्रसूरि [आचार्यः]	४, ४०५		४०२
नल [राजा]	२७८, २८०, २८१, २८३, २८४, २८५, २८६, २८७, २८८, २८९, २९१, २९२, २९६, २९९, ३००, ३०१, ३०४, ३०५, ३०७, ३०८, ३०९, ३१२	नाभेयनन्दन [ऋषभपुत्रः- नाभेयभु भरतः]	७९, १०१
नलकान्ता [दमयन्ती]	२९०, ३०२	नारद [मुनिः]	३३६, ३३९, ३४०, ३४२ ३४४, ३४९, ३५५
नलप्रिया		नारायण [वासुदेवः]	३६८
नलानुज [नलभ्राता]	२८१, ३००	निर्नामिका [गृहपतिपुत्री]	४०
नवमिका [दिक्कुमारी]	५५	निषध [नृपः]	२७४, २७७, २७८, २७९, २८१, २८५, ३०९
नाग [अस्त्रम्]	३६७	निषध [राजपुत्रः]	३९०
नाग [यक्षः]	३३७	निषधनन्दन [नलः]	२८१
नाग [सारथिः]	३८०	निषधाधिप [नृपः]	२७७, २८१
नाग [भवनपतिः]	५१, ५२	निहतारि [राजपुत्रः]	३२०
नागकुमार		नीलश्री []	३६७
नागलोक		नृसिंह [राजा]	२४, २५, २६
नागदत्त [राष्ट्रकूटः]	१३९	नेमि [तीर्थकरः]	१३५, २२६,
नागशर्मन् [माणवः]	१९६	नेमिनाथ	३२५, ३३३, ३३६, ३५५, ३५७, ३५८, ३६५, ३६७, ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३७५, ३७७, ३७८, ३७९, ३८०, ३८१, ३८२, ३८४, ३८७, ३८८, ३९०, ३९२, ३९६, ३९७
नागश्री [गृहपतिभार्या]	४०	नेमिरथ [स्थनेमिः]	३८०
नागश्री [माणवा]	१९५, १९६, १९७	नैगमेषिन् [देवः]	५६, ३४९, ३८१
नागिल [गृहपतिः]	४०	नैषध [नृपः]	२८३
नागिला [इभ्यपत्नी]	१५५, १५६	नैषधि [नलः]	२८१, २८२, ३०७, ३०८, ३०९, ३११
नागिला [राष्ट्रकूटी]	१३९, १४०, १४१, १४२		
नागेन्द्र [गच्छः]	५		
नाट्यमाल [देवः]	८७		
नाभि [कुलकरः]	५२, ६०, ६१		

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४३३]

[प]		पिङ्गल [दासपुत्रः]	२९९, ३०२
पञ्चासर [प्रासादः]	५, ४०४	पीठ [अमात्यपुत्रः]	४६, ४७, ६०
पण्डिता [धात्रेयी]	४२	पुण्डरीक [गणधरः]	७६, ७७, ११६, ११७, ११९, १३२
पद्म [प्रीतिमतीपुत्रः]	२४८	पुण्डरीक [पर्वतः]	१३७
पद्म [राजपुत्रः]	२३४, २३५, २३६	पुण्डरीक [राजपुत्रः]	२५२
पद्मरथ [राजा]	१४३	पुण्डरीका [दिक्कुमारी]	५५
पद्मश्री [जम्बूपत्नी]	१४६, १६०	पुण्डरीकिणी [नगरी]	१९, २५, ४२, ४६, १४३
पद्मसेना [जम्बूपत्नी]	१४६, १६६	पुण्यसार [श्रेष्ठिपुत्रः]	१६३, १६४
पद्मावती [दिक्कुमारी]	५५	पुण्यहीन [वणिक्पुत्रः]	१८८, १८९, १९०
पद्मावती [श्रेष्ठिनी]	१४६	पुरन्दर [राजा]	२३७
पद्मोत्तर [हस्ती]	३२५, ३२९	पुरिमताल [पुरम्]	७२
परासर [विप्रः]	३८६, ३८८	पुष्कल [नृपः]	४३
पर्वमित्र [कल्पितं नाम]	१९२, १९३	पुष्कल [विजयः]	१४३
पल्हव [देशः]	३९१	पुष्कलावती [विजयः]	१९, ४६, ४७
पवनञ्जय [विद्याधरः]	२५८	पुष्पदन्ती [राज्ञी]	२७५, २७६, २९८
पवनवेग [विद्याधरः]	२२१, २२२, २२४	पुष्पपुर [नगरम्]	२४, ३६, २१६
पाञ्चजन्य [शङ्खः]	३३३, ३३७, ३७१	पुष्पमाला [दिक्कुमारी]	५४
पाटलीपुत्र [पत्तनम्]	१९२, २०७, २२८	पुष्फल [नलसुतः]	३१२
पाण्डक [वनम्]	५७	पूतना [व्यन्तरी]	३२२, ३२३
पाण्डव [पाण्डुपुत्राः]	१३२, १३५, ३५७, ३६१, ३६२	पूरण [दशार्हः]	२५४
पाण्डु [भूः]	३४४	पूर्णभद्र [सार्थवाहपुत्रः]	४९
पाण्डुकम्बला [शिला]	५७	पृथिवी [दिक्कुमारी]	५५
पाण्डुपत्तन [नगरम्]	३९१	पृथिवीजय [प्रासादः]	३३४
पार्थ [अर्जुनः-राजा]	३५८, ३६०, ३६२	पृथ्वीपाल [राजा]	४४
पार्श्वप्रभु [तीर्थकरः]	३, ३९९	पेढालपुर [पुरम्]	२६७, २७०
पालक [कृष्णपुत्रः]	३८८	पोतनपुर [पुरम्]	३१०
पालक [देवः]	५६	पौरस्त्यरुचक [पर्वतः]	५४, ५५
पालक [विमानम्]	५६	प्रज्ञप्ति [विद्या]	३४५, ३५०, ३५३
पालित [नगरम्]	४०१	प्रज्ञालोक [मन्त्री]	३६
पालित्तपालित [नगरम्]	१३०		
पावन [अस्त्रम्]	३६७		

प्रणाममित्र [कल्पितं नाम]	१९२, १९४	बहली [देशः]	७१, ९२, ९९
प्रतिरूपा [कुलकरपत्नी]	५१, ५२	बहुला [इभ्यपत्नी]	१५६
प्रतीचीरुचक [पर्वतः]	५४	बालचन्द्रा [राज्ञी]	३१५
प्रत्यग्विदेह [क्षेत्रम्]	१३, २३८	बाहु [राजपुत्रः]	४६, ४७, ६०
प्रद्युम्न [राजपुत्रः- मुनिः]	१३२, ३३९, ३४०, ३४२, ३४५, ३४८, ३४९, ३५०, ३५१, ३५२, ३५६, ३६९, ३९०, ४००	बाहुबलिन् [ऋषभपुत्र- राजा]	६०, ६२, ६६, ६९, ७१, ९१, ९२, ९३, ९७, ९८, ९९, १०१, १०२, १०४, १०५, १०६, १०८, ११०
प्रभ [राजपुत्रः]	१४९	बुद्धि [वृद्धा]	१८३, १८४
प्रभव [राजपुत्रः-चौरः]	१४९, १५०, १५१, १५५, २०३, २०४, २०५	बृहद्रथ [राजा]	२५४
प्रभावती [द्विजपुत्री]	३८०	ब्रह्मलोक [कल्पः]	१४४, २३६, ३९०, ३९६
प्रभासेन्द्र [प्रभासेशः]	८१	ब्राह्मी [ऋषभपुत्री-साध्वी]	६०, ६२, ६५, ७६, १११, ११२
प्रसन्नचन्द्रः [राजा]	१३	[भ]	
प्रसेनजित् [कुलकरः]	५२	भद्रशाल [वनम्]	५७
प्राग्वाट [गोत्र]	५	भद्रा [दिक्कुमारी]	५५
प्राग्विदेह [क्षेत्रम्]	४०, ४६,	भद्रा [राज्ञी]	२३४, २३५
पूर्वविदेह	७०, ३४०	भरत [दाशरथिः]	१३२
प्रियङ्गुपुर [पुरम्]	२६२	भरत-अर्ध [क्षेत्रम्]	५०, ५७, ८०, ८१, ८३, ९१, १०२, २२१, २२६, २३२, २३३, ३०९, ३३२, ३६९
प्रियदर्शना [राज्ञी]	२३८	भरत	
प्रियदर्शना [श्रेष्ठिपुत्री]	४९	भरताधीश	[ऋषभपुत्रः-चक्रम्] ६०, ६२, ६३, ६५, ६६, ६७, ७०, ७३, ७४, ७५, ७८, ८०, ८१, ८३, ८५, ८६, ८७, ८९, ९१, ९५, ९७, ९८, १०१, १०४, १०५, १०६, १०८, ११२, ११३, ११४, ११५, ११६, १२०, १२३, १२८
प्रीतिमती [राजपुत्री]	२४३, २४४, २४७, २४८	भरतेश	
[ब]		भरतेश्वर	
बन्धुदत्त [श्रेष्ठी]	१६४		
बन्धुमती [श्रेष्ठपुत्री]	१६४		
बर्बर [प्रजाभेदः]	८२		
बल [बलदेवः]	३२७, ३२८,		
बलदेव	३३०, ३३४, ३३८, ३४९, ३६५, ३६६, ३७२, ३७४, ३९२, ३९५		
बलाहिका [दिक्कुमारी]	५४		

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४३५]

भवदत्त [राष्ट्रोदपुत्रः]	१३९, १४१, १४३	भूरिश्रवस् [नृपः]	३६२
भवदेव [राष्ट्रोदपुत्रः]	१३९, १४०, १४१, १४२, १४३	भृगुकच्छ [नगरम्]	३४३
भाद्रिलपुर [पुरम्]	३८०	भैमी [दमयन्ती]	२८०, २८१, २८२, २८९, २९२, २९३, २९४, २९६, २९७, ३०३, ३०४, ३०६, ३०७, ३०८, ३०९
भानु [राजपुत्रः]	२७८	भोगङ्गा [दिक्कुमारी]	५४
भानु [राजा]	२६१	भोगपुर [नगरम्]	१६३, १६५
भानु [सत्यापुत्रः]	३३३, ३३९, ३४६, ३४९, ३५२	भोगमालिनी [दिक्कुमारी]	५४
भानुक		भोगवती [दिक्कुमारी]	५४
भामर [सत्यापुत्रः]	३३३	भोजकट [पुरम्]	३३८
भामा [राज्ञी]	३३६, ३३८, ३३९, ३४०, ३४६, ३४९, ३५०, ३५२, ३५३, ३७४	भोजनन्दनी [राजीमती]	३८८
भारत [क्षेत्रम्]	३४२	भोजवृष्णि [राजा]	२५४, २५५
भारती [भूः]	११३	भोलिग [यक्षः]	१८३, १८४
भारती [सरस्वती]	४०४	[म]	
भीम [नृपः]	२४५, २७७, २७९, २८०, २८९, २९३, ३००, ३०३, ३०६, ३०८	मगध [जनपदः]	१३८, १३९
भीम [पल्लिपतिः]	३४१	मगध [देशः]	३८६
भीम [पाण्डुपुत्रः]	३४४, ३६०, ३६१, ३६२	मगध [मण्डलः]	३४२, ३६६
भीमजा [दमयन्ती]	२८२, २९२, २९३, २९७, ३०१, ३०७, ३११, ३१२	मगधाधिप [नृपः]	३५६, ३६५, ३६६, ३६७
भीमभु		मगधेश	
भीमनन्दनी		मगधशितृ	
भीमसुता		मगधप्रभु	
भीमपुरी [नगरी]	३०६	मणिचूड [राजा]	२२१, २२२, २२३, २२४, २२५, २३७
भीमरथ [नृपः]	२७५, ३०६	मणिशेखर [खेचरः]	२५०, २५१
भीरु [भामापुत्रः]	३५०, ३५३	मतिप्रभ [मन्त्रिपुत्रः]	२४८
भीरुक		मतिसागर [मन्त्री]	२०७, २१३
भीष्मक [नृपः]	३३६	मथुरा [नगरी]	१५२, १५३, १५४, २५४, २५७, ३१८, ३१९, ३२५, ३२६, ३२७, ३३१
भुवनचन्द्र [राजा]	२४४	मदनरेखा [राज्ञी]	२०७
भूता [इभ्यपत्नी]	१५५	मदनवेगा [राज्ञी]	३२६

मदावली [राज्ञी]	२२१	माणिभद्र [श्रेष्ठी]	१७, ३८
मधु [राजपुत्रः]	३४१, ३४२	मातङ्गी [विद्या]	१७८
मधुमती [नगरी]	१३५	मातलि [सारथिः]	३५७, ३६०, ३६५
मनोगति [राजपुत्रः]	२३७	माद्री [पाण्डुप्रिया]	३४४
मनोरमा [राज्ञी]	२६५	माधव [कृष्ण]	३७३
मन्दिरपुर [नगरम्]	२४२	मानस [सरः]	२०
मम्मण [राजा]	३०९, ३१०, ३११	माहेन्द्र [कल्पः]	२३८, २४३
मरीचि [भरतपुत्रः]	७६, ११५, ११६	मित्रकेशी [दिक्कुमारी]	५५
मरुदेव [कुलकरः]	५२	मित्रवती [राज्ञी]	२६२, २६६
मरुदेवा-वी [कुलकरपत्नी]	५२, ५३, ५६, ७३, ७४	मुनिसेन [मुनिः]	४३
मलधारिन् [गच्छः]	४०५	मुरारि [कृष्णः]	३३१, ३९६
मल्लदेव [वस्तुपालभ्राता]	५, ३९८	मृत्तिकावती [नगरी]	३१८
महाकच्छ [भूपः]	६८	मेघकूट [विद्याधरः]	३४०
महाघोषा [घण्टा]	५७	मेघङ्कुरा [दिक्कुमारी]	५४
महानेमि [राजा]	३५८, ३५९, ३६०	मेघमाला [दिक्कुमारी]	५४
महापीठ [सार्थवाहपुत्रः]	४६, ४७, ६०	मेघमालिनी [दिक्कुमारी]	५४
महाबल [राजा]	३८, ३९	मेघमुख [देवाः]	८४, ८५
महाविदेह [क्षेत्रम्]	४२, १४३	मेघस्थ [विद्याधरः]	१७८, १७९
महावीर [तीर्थकरः]	२०५	मेघवाहन [धात्रीशः]	२७
महाशुक [कल्पः]	३१८, ३३९, ३४२, ३५०	मेरु [पर्वतः]	५७
महीधर [राजपुत्रः]	४४	मौष्टिक [मल्लः]	३२६, ३३०
महीसेन [नृपः]	३६२	[य]	
महेन्द्रविक्रम [राजपुत्रः]	२६१	यक्षिणी [प्रवर्तिनी]	३८०
महेन्द्रसूरि [आचार्यः]	५	यदु [नृपः-वंशः]	२५४, ३१५, ३३१,
महेश्वर [इभ्यः]	१५५, १५६	यदुराज	३३३, ३३४, ३३६, ३४०,
महेश्वरदत्त			३५७, ३६५, ३६६, ३६८,
मागध [तीर्थः]	७९, ८०		३७४, ३७७
मागधतीर्थप [तीर्थेशः]	७९, ८०, ८१	यदुनन्दन [राजपुत्रः]	२७३
मागधनाथ		यदुसुत	
मागधाधिप		यदुस्वामी [नेमिप्रभुः]	३७७
मागधेश		यमक [उद्यानपाल]	७३
		यमुना [नदी]	१५२, २५६, ३२८, ३३१

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४३७]

यवन [प्रजाभेदः]	८२	रमणीय [नगरम्]	१९५
यशस्विन् [कुलकरः]	५१, ५२	रम्भा [अप्सरः]	६७
यशोग्रीव [राजा]	२६१	रवि [वंशः]	२८५
यशोदा [नन्दवल्लभा]	३२१, ३२२, ३२३, ३२७, ३२८	राजगृह [पुरम्]	१४४, १४५, १६२
यशोधर [राजपुत्रः]	२५१	राजीमती [राजपुत्री- श्रमणी]	२५२, ३७४, ३७५, ३७८, ३७९, ३८०
यशोधरा [दिक्कुमारी]	५४	राम [बलदेवः]	१३२, १३५, ३१८, ३२३, ३२४, ३२६, ३२७, ३२८, ३२९, ३३१, ३३३, ३३४, ३३७, ३३८, ३४४, ३४५, ३४८, ३६५, ३७५, ३९२, ३९४
यशोधरा [राज्ञी]	१४३	रामनन्दन [राजपुत्राः]	३५७, ३६०
यशोभद्र [सूरिः]	२९६	रामाङ्गजः	
यशोमती [राजपुत्री]	२५०, २५१, २५२	राष्ट्रकूट [वंशः]	१३८
यशोमती [राज्ञी]	२३४	राहवीय [अस्त्रम्]	३६८
यादव [यदुवंशीयाः]	३३२, ३३३, ३३६, ३६८ ३६२	रुक्मिणी [राजपुत्री]	३३६, ३३७, ३३८, ३३९, ३४०, ३४२, ३४४, ३४५, ३४६, ३४७, ३४८, ३४९, ३५०, ३५२, ३५३, ३५८, ३७२, ३७३, ३७४, ३९०
युगन्धर [मुनिः]	४०, ४१	रुक्मिणीकान्त [कृष्णः]	३७२
युगबाहु [राजपुत्रः]	२०७, २०९, २१०, २१३, २१८, २१९, २२१, २२२, २२४, २२५	रुक्मिन् [राजपुत्रः]	३३६, ३३७, ३३८, ३३९, ३५०, ३५१, ३५९
युगादिजिन [प्रथमतीर्थकरः]	३, ७४, ९२, १०२, ११९, १३२, ४०१	रुचक [द्वीप]	५५
युधिष्ठिर [पाण्डुपुत्रः]	३४४, ३५७, ३६०	रुद्र [वणिक्]	२६४, २६६
योनक [प्रजाभेदः]	८२	रुद्रदत्त	
[र]		रुधिर [भूपः]	३१३, ३१४, ३१५
रति [सहदेवप्रिया]	३४५	रूपा [दिक्कुमारी]	५५
रत्नचूड [खेचरः]	२२२	रूपांसिका [दिक्कुमारी]	५५
रत्नद्वीप [द्वीपः]	१६४	रूपिकावती [दिक्कुमारी]	५५
रत्नमाला [विद्याधरपुत्री]	२४१	रेणुका [आभीरी]	३१०
रत्नवती [राजपुत्री]	२३३, २३५, २३७, २४३		
रथनूपुर [नगरम्]	२४१		
रथनेमि [नेमिभ्राता]	३७९, ३८७		

४३८]

[सङ्घपतिचरितापरनामकं धर्माभ्युदयमहाकाव्यम्]

रेवती [राष्ट्रोढान्वया]	१३८, १४१	लोहार्गलपुर [पुरम्]	४२, ४३
रेवतीरमण [राष्ट्रोढान्वयः]	३७२	[व]	
रेवा [नदी]	१५८, १५९, १८०	वज्रजङ्घ [राजा]	४२, ४३, ४४
रैवत [अचलः-]	३३३, ३७२, ३७९,	वज्रदत्त [चक्रवर्ती]	१४३
रैवतक [उद्यानम्]	३८८, ३९६, ३९७,	वज्रनाभ [राजपुत्रः]	४६, ४७, ५३, ७०
	३९९, ४००, ४०२	वज्रमेदिनी [प्रदेशः]	२६४
रोहिणी [राज्ञी]	३१३, ३१४, ३१५,	वज्रसेन [नृपः-चक्रवर्ती-]	४२, ४३,
	३१८, ३२८, ३८२	जिनः]	४६, ४७, ७०
रोहितक [देशः]	२७८	वज्रायुधः [राजा]	१९२
रौक्मिणेय [रुक्मिणिपुत्रः]	३४९	वत्समित्रा [दिक्कुमारी]	५४
रौधिर [नृपः]	३५८, ३६०	वनमाला [राज्ञी]	१४३
रौधिरि		वनमालिन् [वासुदेवः]	३६८
[ल]		वनराज [राजा]	५
लक्ष्मी []	२७१	वरदत्त [नमिगणधरः]	३७९, ३८०
लक्ष्मी [मन्त्रिपत्नी]	४४	वरदामाधिनाथ [वरदामेशः]	८१
लक्ष्मी [राज्ञी]	४२	वराहग्रीव [विद्याधरः]	२६५
लक्ष्मीग्राम [ग्रामः]	३४२	वसन्त [सार्थवाहः]	२९९, ३००,
लक्ष्मीपुर [नगरम्]	३६	वसन्तक	३०८
लक्ष्मीरमण [काननम्]	२७०, २७१	वसन्तपुर [नगरम्]	१४, ३८, १७८,
लक्ष्मीवती [दिक्कुमारी]	५४		१८५, १८७
लक्ष्मीवती [द्विजभार्या]	३४२	वसन्तसेना [गणिका]	२६२, २६६
लक्ष्मीवती [युधिष्ठिरप्रिया]	३४५	वसुदेव [राजा]	२५४, २५५, २५६, २५७,
लक्ष्मीवती [राज्ञी]	२६८		२५८, २५९, २६०, २६६,
लङ्का [पुरी]	३११		२७३, ३१२, ३१४, ३१५,
ललित [मन्त्री]	४०१		३१८, ३१९, ३२०, ३२१,
ललित [श्रेष्ठिपुत्रः]	३१७, ३१८		३२२, ३२७, ३२८, ३३१,
ललिताङ्ग [देवः]	४०, ४२		३५४, ३५६, ३६९, ३८२
ललिताङ्ग [श्रेष्ठिपुत्रः]	१९९, २००, २०१	वसुन्धर [मुनिः]	२३१, २३२
लवण [वारिधिः]	४६	वसुन्धरा [दिक्कुमारी]	५४
लवणप्रसाद [राजा]	५	वसुपालित [श्रेष्ठी]	१४६
लीलावती [राज्ञी]	१९८, १९९,	वसुमती [वणिक्पत्नी]	१८८
	२००, २०१	वस्तुपाल [मन्त्री]	५, १२, ४८, ७७,
			१०९, १२१, १३७, २०६,

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४३९]

२२५, २५३, ३१६, ३३५,	विद्युन्मती [विद्याधरी]	२३२, २३७
३७०, ३९७, ४०१, ४०२,	विद्युन्मालिन् [देवः]	१४३, १४५
४०५	विद्युन्मालिन् [विद्याधरः]	१७८, १७९,
वह्निकुमार [भवनपतिः]		१८०
वह्निकुमारक	विनमि [विद्याधरः-राजपुत्रः]	६८, ८६, ८७
वाग्देवी [देवी]	विनयन्धर [वणिक्]	१८९
वाग्भट [मन्त्री]	विनीता [नगरी]	६१, ९४, ११४
वाताशन [औषधः]	विन्ध्य [पर्वतः]	१४९, १५८,
वायुकुमार [भवनपतिः]		१८९, १९०, ३३२
वारिषेणा [दिक्कुमारी]	विन्ध्य [राजा]	१४९
वारुणी [दिक्कुमारी]	विमल [गिरिः]	१३२
वार्णोय [वृष्णिपुत्रः]	विमलबोध [मन्त्री]	२४७, २४८
वालि [श्रमणः]	विमलवाहन [कुलकरः]	५१
वालिखिल्ल [नरेशः]	विमला [राज्ञी]	२२८
वासुकी [राष्ट्रकूटान्वया]	विमलबोध [अमात्यपुत्रः]	२३८
वासुदेव [कृष्णः]	विमलस्वामिन् [तीर्थकरः]	३१२
वासुपूज्य [तीर्थकरः]	विश्वाप्रिय [देशः]	१४३
विक्रमधन [राजा]	विष्वक्सेन [भूपः]	३४१, ३७४
विक्रमबाहु [राजा]	विष्णु [वासुदेवः]	३३०, ३३३, ३३४,
विचित्रा [दिक्कुमारी]		३३५, ३६५, ३६६, ३७५,
विजयखेट [पुरम्]		३८३, ३८४, ३८५, ३८७,
विजयश्री [श्रेष्ठिनी]		३८८, ३९४
विजयसेनसूरि [आचार्यः]	विष्णुकुमार [श्रमणः]	२६०
विजया [दिक्कुमारी]	विसालशृङ्ग [गिरिः]	२४८, २५०
विजया [नकुलप्रिया]	वीतशोका [नगरी]	१४३
विजया [राज्ञी]	वीर [तीर्थकरः]	३, ४, १४४, २०५
विजयसेना	वीर [कुविन्दः]	३८४, ३८५, ३८६
विदर्भ [देशः]	वीरक	
विदर्भजा [दमयन्ती]	वीरधवल [नृपः]	५, ४०१
विदर्भराट् [नृपः]	वीरमती [राज्ञी]	३०९, ३१०, ३१२
विदर्भेश	वीरमती [श्रेष्ठिनी]	१४६
विदिशारुचक [पर्वतः]	वृकोदर [राजा]	३६१
विदेह [क्षेत्रम्]	वृन्दारक [वनम्]	३२५

वृषभ [आदिदेवः]	८०	शशलक्ष्मा [राजा]	२७८
वृष्णि [राजा]	२५९, ३१५	शंवर [विद्याधरः]	३४५
वेगवती [भीमप्रिया]	३४५	शशि [राजपुत्रः]	२३७
वेगवती [राज्ञी]	३१४, ३१५	शशिप्रभा [राज्ञी]	२३३
वेत्रवन [वनम्]	२६४	शान्ति [तीर्थकरः]	३, २९४
वेमति [क्षत्रिय]	३८५	शान्तिनाथ [तीर्थकरः]	३, २९४
वैकुण्ठ []	३४९	शान्तिचैत्य [चैत्यम्]	२९६
वैजयन्ती [दिक्कुमारी]	५४	शान्तिसूरि [आचार्यः]	५, ४०३
वैताढ्य [पर्वतः]	२९, ३८, ८१, ८६, २२१, २३२, २३६, २५१, २५५, २५८, २६१, २६६, ३५६	शारदा [देवी]	२१०, २१५, २२०
वैताढ्यकुमार [वैताढ्येशः]	८२	शाङ्ग [धनुः]	३२५
वैदर्भी [दमयन्ती]	२८१, २८९, २९०, २९२, २९३, २९६, २९९, ३००, ३०२, ३०३, ३०७, ३१२, ३५१	शाङ्गधर [राजा]	३५७
वैभारगिरि [पर्वतः]	१४५, १४६, १७३	शार्ङ्गिन् [वासुदेवः]	३९०
वैरोचन [नृपः]	३६८	शालिग्राम [ग्रामः]	१८०
[श]		शिलादित्य [राजा]	१३५
शकटव्यूह [व्यूहनाम]	३५६	शिव [राजपुत्रः]	१४३
शङ्ख [राजपुत्रः]	२४८, २४९, २५०, २५२, ३२४	शिवमन्दिर [नगरम्]	२३३, २३५, २६१
शङ्खपुर [पुरम्]	२२१	शिवा [राज्ञी]	२५७, ३२४, ३७४,
शतपल्ली [ग्राम]	३५६	शिवादेवी	३७७, ३७९
शतबल [नृपः]	३८	शिवासुत [नेमिप्रभुः]	३६२, ३९७
शतायुध [राजा]	१९७	शिवासूनु	
शत्रुञ्जय [गिरिः]	११६, ११९, १३०, १३२, १३३, ४०२	शिशुपाल [गोकुलरक्षी]	३३७
शत्रुन्तप [राजा]	३५९	शिशुपाल [जरासन्धपुत्रः]	३५४, ३६४,
शत्रुमर्दन [राजा]	२०७, २०९, २१०	चमूपतिः]	३६५
शत्रुसेन [राजपुत्रः]	३२०	शीलवती [श्रेष्ठिपत्नी]	४४
शल्य [राजा]	३६०	शूर [राजा]	२५४
		शूरकान्त [विद्याधरः]	२४१
		शेषवती [दिक्कुमारी]	५४
		शैलक [श्रमणः]	१३२
		शैवेय [नेमिप्रभुः]	३७१, ३७९, ३९७
		शौरि [राजा]	२५४, २७२, २७३,
			३१३, ३१४, ३२०, ३२१, ३५७

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४४१]

शौरिपुर [नगरम्]	२५४, २५७	समाधिगुप्त [मुनिः]	३४३
शौर्यपुत्र [नगरम्]	३८८	समाहारा [दिक्कुमारी]	५४
शौर्यपुर [नगरम्]	३२४	समुद्र [श्रेष्ठी]	१४६
श्यामा [राज्ञी]	२५८, २५९, २६१	समुद्र [दर्शाहः-नृपः]	२५४, २५५,
[श्र]		समुद्रविजय	२५७, ३१४, ३१५, ३१६
श्रमणदत्त [श्रेष्ठी]	१४६	समुद्रराट्	३२४, ३२५, ३२९, ३३०,
श्री [दिक्कुमारी]	५५		३३१, ३३२, ३३३, ३३४,
श्री [देवी]	४०१		३४४, ३४५, ३५५, ३५८,
श्रीकान्ता [कुलकरपत्नी]	५२		३७४, ३७५, ३७७, ३७९
श्रीद []	२७२, २७३,	समुद्रदत्त [श्रेष्ठी]	१४६, १५६
	२७४, ३३४	समुद्रप्रिय [श्रेष्ठी]	२०१
श्रीपति []	३८४	समुद्रश्री [जम्बूपत्नी]	१४६, १५७
श्रीप्रभ [विमानम्]	४०	सरस्वती [देवी]	४०१
श्रीमति [राज्ञी]	२४८	सर्वतोभद्र [प्रासाद]	३३४
श्रीमती [राजपुत्री]	४२, ४३, ४४	सर्वप्रभा [दिक्कुमारी]	५५
श्रीषेण [विद्याधरः-	२४१,	सर्वार्थ [श्रेष्ठी]	२६२, २६६
राजा-केवली]	२४८, २५०, २५२	सर्वार्थसिद्ध [विमानम्]	४७,
श्रेणिक [राजा]	१४४, २०४	सर्वार्थसिद्धि	५३, ६०
श्रेयांस [राजा]	६९, ७०, ७१	सहदेव [पाण्डुपुत्रः]	३४४, ३५४,
			३६०
[स]		सहमित्र [कल्पितं नाम]	१९२
सङ्ख्याविद्या [विद्या]	३०६	सहसाम्रवण [वनम्]	३७९
सङ्गरपुर [पुरम्]	३०९	संवरः [राजा]	३४०
सङ्गापुरी [नगरी]	२९६	साकेतपुर [पुरम्]	१७८
सङ्घपतिचरित [काव्यनाम]	५, ४०२	सागर [दर्शाहः]	२५४
सङ्घाधीश्वरचरित		सागर [श्रेष्ठी]	४९, ५०
सतेरा [दिक्कुमारी]	५५	सागरचन्द्र	
सत्यभामा [राज्ञी]	३२६, ३२७, ३३२,	सागरदत्त [राजपुत्रः]	१४३, १४४
सत्या	३३३, ३३८, ३३९, ३४६,	सागरदत्त [श्रेष्ठी]	१४६
	३४८, ३४९, ३५०, ३५३,	सागरदत्त [सार्थपतिः]	४४
	३७४, ३९०	सागरसेन [मुनिः]	४३
समरकेतन [पल्लीपतिः]	२४८	सात्यकि [सारथिः]	३६३
समरकेतन [राजा]	२४४	सान्वत [राजा]	३३३

साम्ब [राजपुत्रः]	३५०, ३५१, ३५२, ३५३, ३५४, ३५६, ३६९, ३८८, ३८९, ३९०, ४००	सुघोषा [घण्टा]	५६
		सुघोषा [शङ्खः]	३३३, ३३७
		सुधर्म [इन्द्रः]	५६, ५८, ५९, ३२५
		सौधर्म	
सारण [राजपुत्रः]	३६५, ३९०	सुधर्मस्वामिन् [गणधरः]	१४५, १४६, १४७, १५०, १५१, १६६, २०४, २०५
सिद्धराज [राजा]	१३६, ४०२		
सिद्धसेनदिवाकर [आचार्यः]	४		
सिद्धाधिप [राजा]	१३५	सुनन्दा [राज्ञी]	६०
सिद्धार्थ [राजपुत्रः-देवः]	३८९, ३९५	सुनन्दाभु [बाहुबली]	९५, १०६, १०७
सिद्धार्थ [वनम्]	६७	सुनन्दानन्दन	
सिद्धार्थ [सारथिः]	३३४	सुननन्दासूनु	
सिद्धि [वृद्धा]	१८३, १८४	सुनासीर [मन्त्री]	४४
सिन्धु [देशः]	२५४	सुन्दरा [राज्ञी]	२७४
सिन्धु [नदी]	५०, ८१, ८२, ८४, ३९५	सुन्दरी [ऋषभपुत्री- श्राविका]	६०, ६२, ७६, ८९, १११, ११२
सिन्धुदेवता [देवी]	८१	सुपर्ण [भवनपतिः]	५१, ७९
सिंह [राजा]	२२७, २२८, २२९	सुप्रतिष्ठ [मुनिः]	२५५
सिंहकेसरिन् [राजपुत्रः-मुनिः]	२९५, २९६	सुप्रदत्ता [दिक्कुमारी]	५४
सिंहनिषद्या [प्रासाद]	१२४	सुप्रबुद्धा [दिक्कुमारी]	५४
सिंहपुर [नगरम्]	३०, ३५, ३६, २३८	सुबाहु [मन्त्रिपुत्रः]	४६, ४७, ६०
सिंहयशस् [राजपुत्रः]	२६५	सुबुद्धि [मन्त्रिपुत्रः]	४४
सिंहरथ [नृपः]	२५५	सुबुद्धि [श्रेष्ठी]	६९
सिंहल [प्रजाविशेषः]	८२	सुभद्र [तैलिकः]	२५६
सीता [दिक्कुमारी]	५५	सुभद्रा [अर्जुनप्रिया]	३४५
सीमन्धर [जिनेश्वरः]	३४०	सुभद्रा [राजपुत्री]	२५४, २५५, २६१
सीरिन् [बलदेवः]	३९१, ३९५	सुभोगा [दिक्कुमारी]	५४
सीरभृत्		सुमति [मन्त्री]	२४, २६
सुंसमार [पुरम्]	२७८, २८६, ३०४	सुमंगला [राज्ञी]	५९, ६०, ६१
सुकुमारिका [राजपुत्री]	२६१	सुमित्र [राजपुत्रः]	२३४, २३५, २३६
सुकोशला [विद्याधरपुत्री]	२६७, २६८, २६९, २७०,	सुमेधा [दिक्कुमारी]	५४
		सुयशस् [केवली]	२३५
सुग्राम [ग्रामः]	१३८, १४१	सुयशस् [राजपुत्रः-सारथिः]	४६, ४७
सुग्रीव [नृपः]	२३४, २३५, २५८, २६०, २६१	सुयोधन [राजा]	३६१, ३६२

परिशिष्टम् [१०] धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतविशेषनाम्नामकाराद्यनुक्रमः ॥ [४४३]

सुरादेवी [दिक्कुमारी]	५५	सोम	[द्विज]	३८०, ३८२
सुराष्ट्रा [जनपदः]	१३६	सोमशर्मन्		
सुरूपा [कुलकरपत्नी]	५१, ५२	सोमदेव [द्विजः]		३४२
सुरूपा [दिक्कुमारी]	५५	सोमप्रभ [राजपुत्रः]		६९
सुरेन्द्रदत्त [श्रेष्ठी]	२६२	सोमप्रभ [राजा]		२४५, २४६
सुलसा [रथिकभार्या]	३२०	सोमयशस् [राजपुत्रः]		१०८
सुवत्सा [दिक्कुमारी]	५४	सोमशर्मन् [पुरोहितः]		१९२
सुवर्णजङ्घ [राजा]	४२, ४३	सोमश्री [माणवपत्नी]		१९६
सुविधि [वैद्यः]	४४	सोमा [द्विजभार्या]		३८०
सुवीर [राजा]	२५४	सोमात्मज [ऋषभश्राद्ध]		७६
सुवेग [दूतः]	९२, ९३, ९७	सौत्रामणी [दिक्कुमारी]		५५
सुषेण [श्रेष्ठी]	१४६	सौधर्म [कल्पः]	४३, ४४, १४३, २३२, २३३, ३०२, ३०८	
सुषेण [सेनानीः]	८२, ८३, ८४, ८५, ८७, ९१, १०१	सौमनस [वनम्]		५७
सुषेणा [श्रेष्ठिनी]	१४६	सौरसिन्धु [नदी]		८७
सुसीम [ग्रामः]	१५७	सौरिपुर [नगरम्]		२५५
सुस्थित [देवः]	३३३	सौलसा [सुलसापुत्राः]		३२०
सुस्थित [श्रेष्ठी]	१६४, १६५	सौवीर [पत्तनम्]		२५४
सुस्थित [सूरिः]	१३९	स्तम्भन [प्रभुः]		४००
सुहिरण्या [राजपुत्री]	३५२	स्तम्भनी [विद्या]		१५०
सूर [राजपुत्रः]	२३७, २४७, २५१	स्तिमत [दशार्हः]		२५४
सूर [राजा]	२३२, २३७, २४५	स्वप्नभा [देवी-राजपुत्री]		४०, ४२
सूरतेजस् [पुरम्]	२३२	स्वयम्बुद्ध [धर्माध्यक्षः]		३९, ४०
सूर्पक [व्यन्तरः]	३१२, ३२२	स्वर्णकुम्भ [श्रमणः]		२६५
सूर्पकसु [सूर्पकपुत्रः]	३२२	स्वर्णभूमि [जनपदः]		२६४
सूर्यपाका [रसवती]	२८८, २८९, ३०३, ३०४, ३०६		[ह]	
सूर्यपुर [नगरम्]	१५२, ३३२	हरि	[वासुदेवः]	३२८, ३२९, ३३२, ३३७, ३३८, ३३९, ३४०, ३४१, ३४९, ३५०, ३५२, ३६९, ३७१, ३७२, ३७३, ३७४, ३८०, ३८२, ३८३, ३८४, ३८७, ३८८, ३८९, ३९०, ३९३, ३९५
सैन्धव [नृपः]	३५६	हरिन्		
सोम [राजपुत्रः]	२४७, २५१			
सोम [नृपः]	३३१, ३३२			
सोमक				

४४४]

[सङ्घपतिचरितापरनामकं धर्माभ्युदयमहाकाव्यम्]

हरिणन्दिन् [राजा]	२३८, २४१, २४५,	हिमवान् [पर्वतः]	२५४
	२४६, २४७	हिमाचल [पर्वतः]	८५
हरिभद्रसूरि [याकिनीसूनुः- आचार्यः]	४, ६, ४०३	हिमाचलकुमार [देवः]	८५
हरिमित्र [द्विजः]	३००, ३०१, ३०२	हिरण्य [भूपालः]	३५७,
हरिवंश [वंशः]	२५४	हिरण्यनाभ	३६२, ३६३
हरिश्चन्द्र [राजा]	२६७, २७०	हिरण्यकुम्भ [श्रमणः]	२६५
हलिन् [बलदेवः]	३३०, ३३६	हिरण्यरोम [राजा]	२६१
हस्तिनागपुर [पुरम्]	१६०	हुण्डिक [नलसूपकारः]	२८८
हस्तिनापुर [पुरम्]	३१७	हूण [देशः]	२७८
हस्तिपुर [नगरम्]	३४१, ३९१	हृषीकेश [वासुदेवः]	३८४
हंस [मन्त्री]	३५६	हेमसूरि [आचार्यः]	४
हासा [दिक्कुमारी]	५५	हेमाङ्गद [राजा]	३५२
हास्तिनपुर [पुरम्]	२४८	हैमवत [क्षेत्रम्]	३१०
हिमवत्कुमार [देवः]	८५	ह्री [दिक्कुमारी]	५५

• • •

